Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e
Yakın Tarihimizin Belgesi

1908-1925

Sebîlürreşâd

Mecmuası

آبونه شرائطی

ممالك عثمانیه‌ده سنه‌لکی (٦٥) ، الق
آیلغی (٣٥) غروشدر .
ممالك اجنبیه‌ده سنه‌لکی (١٧) ، الق
آیلغی (٩) فرانقدر .

اداره خانه

باب‌عالی جاده‌سنده ورخان بلك خاننده
نومرو ٢٣—٢٦

انظارات

آبونه پدلی پشیندر .

§

مسلکه موافق آثار مع‌المنونیه قبول
اولنور . درج ایدیلمه‌ین یازیلر
اعاده اولونماز .

السبيل والرشاد

سنه ١٣٣٠ تشرين اول ١٠

والله یهدی من یشاء الی صراط مستقیم

دین ، علمی، ادبی، سیاسی هفته‌لق مجموعهٔ اسلامیه‌در

اتبعون اهدکم سبیل الرشاد

صاحب ومدیر مسئول : ع . اشرف ادیب

انظارات

رساله‌مزدن آلندیغی کوستر‌لمك شرطیله
یتون یازیلر هرهانکی برغزته طرفندن
اقتباس اولونه بیلیر .

§

مکتوبلرك ، امضالرك واضح و
اوقوناقلی اولمسی و آبونه صره
نومروسنی محتوی بولونمسی لازمدر.

§

ممالك اجنبیه ایچون آبونه اولانلرك
آدرسلرینك فرانسزجه‌سی‌ده یازلمسی
رجا اولنور.

§

اون آبونه قید ایدن ذاته بر آبونه
مجاناً تقدیم اولنور.

Sebîlürreşâd

Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

Cilt 22

Sayı 547 - 572

02 Ağustos 1923 - 25 Ekim 1923

Proje Yürütücüsü
M. ERTUĞRUL DÜZDAĞ

BAĞCILAR BELEDİYESİ

BAĞCILAR BELEDİYE BAŞKANLIĞI

Adres: Güneşli Mahallesi Kirazlı Caddesi NO:1-34200 Bağcılar / İstanbul
Tel:+90 212 410 06 00 Faks:+90 212 410 06 32
www.bagcilar.bel.tr/kultur@bagcilar.bel.tr

SIRÂTIMÜSTAKĪM - SEBÎLÜRREŞÂD KÜLLİYÂTI NEŞRİ: 22
Kültür Yayınları Dizisi No. 218/22
http://www.bagcilar.bel.tr/kategori/1137/6/siratimustakim.aspx

ISBN
978-605-9478-29-8 (22. c.)
978-605-86860-0-7 (Takım)

Yayınlayan
Lokman ÇAĞIRICI
Bağcılar Belediye Başkanı

Proje Yürütücüsü ve Editör
M. Ertuğrul DÜZDAĞ

Yayın Koordinatörü
Kenan GÜLTÜRK

Yayına Hazırlayan
Ahmet YILMAZ

Çeviri Yazı Kurulu
Numan YEKELER - Nedim PAKIRDAĞ - Yılmaz KARACA
Fuat RECEP – Osman USLU - Mehmet TAŞTAN - Nevzat SAĞLAM

Kapak Tasarım
Ahmet YILMAZ

Baskı
Seçil Ofset Ltd. Şti. Tel: 0212 629 06 15 (Pbx) Fax: 0212 629 20 20 www.secilofset.com
HAZİRAN 2021 - Bağcılar / İstanbul

SEBÎLÜRREŞÂD
Cilt 22

İÇİNDEKİLER

547-548. Sayı

19 Zilhicce 1341 - **02 Ağustos 1923** - 02 Ağustos 1339

Sebîlürreşâd 22. Cildine Başlıyor,
[Sebîlürreşâd] 3

Anglikan Kilisesine Cevâb: Dîn-i İslâm,
Abdülazîz Çâviş 5

Müslümanlık Mâni'-i Terakkī Değil, Zâmin-i Terakkīdir,
Elmalılı Hamdi 8

Türkiye-Avrupa Hey'et-i İctimâiyyeleri Arasındaki Mânianın İzâlesine Dâir Hareketler,
Eşref Edib 10

Garblılaşmak Mes'elesi,
Feyzullah Sâcid 14

Çin'de İslâm ve Hâkān-ı Çin Tang-Vang,
Abdürreşid İbrahim - Viladivostok 15

Müntehâ-yı Medeniyyet! Şimdi Sıra Türk Kadınlarının Aktristliğine mi Geldi ,
[Sebîlürreşâd] 17

Hindistan Hilâfet Cem'iyeti,
[Sebîlürreşâd] 19

Din ve Siyaset,
Bombay Cronicle - Bombay 19

Men'-i Müskirât Hakkında Bir Mütâlaa,
Bombay Cronicle - Bombay 21

Hicâz Mes'elesi,
Hind Hilâfet Cem'ıyet-i Merkeziyyesi 21

Hindistan Mücâhidleri Kurtuluyor,
Daily Cronicle - Bombay 21

Ağa Han'ın Beyânnâmesi,
[Sebîlürreşâd] 22

549-550. Sayı

26 Zilhicce 1341 - 0**9 Ağustos 1923** - 09 Ağustos 1339

Anglikan Kilisesine Cevâb : Dîn-i İslâm'ın Hasâisi,
Abdülazîz Çâviş 23

Müslümanlık Mâni'-i Terakkī Değil, Zâmin-i Terakkīdir,
Elmalılı Hamdi 27

İctimâiyâtta Garbcılık ve Bozgunculuk:
Cihet-i Câmiamız Diyânet-i İslâmiyyedir,
Hasan Hikmet 29

Meşrûtiyet Devrinde Türkiye'yi İslâm'dan Uzaklaştırma Hareketleri,
Eşref Edib 31

Adliye'de Islâhât,
[Sebîlürreşâd] 36

Meb'ûsân-ı Kirâma Açık Mektub,
Celâleddin Feyyâz - Mehâmî - Hilâl-i Ahdar Cem'iyeti Hey'et-i Dâime A'zâsından.....37

Yeni İlm-i Kelâm Hakkında / Şeyh Muhsin-i Fânî ez-Zâhirî Hazretlerine,
İzmirli İsmail Hakkı - Ankara 39

Çin / Çinde Müslüman Ordusu 41

İran / İran'da Yerli Kumaş İsti'mâli Mecbûriyeti 41

Hindistan / Kalküta'da İngilizlerin "Siyah Oda" Yalanı,
el-Câmia - Kalküta 42

551-552. Sayı

03 Muharrem 1342 - **16 Ağustos 1923** - 16 Ağustos 1339

Anglikan Kilisesine Cevâb : Dîn-i İslâm'ın Hasâisi,
Abdülazîz Çâviş 43

Müslümanlık Mâni'-i Terakkī Değil, Zâmin-i Terakkīdir,
Elmalılı Hamdi 47

Yeni İlm-i Kelâm Hakkında -2 / Şeyh Muhsin-i Fânî ez-Zâhirî Hazretlerine,,
İzmirli İsmail Hakkı 49

İctimâiyâtta Garbcılık ve Bozgunculuk:
İslâmiyet ve Garb İctimâiyâtının Mukāyesesi,
Hasan Hikmet 52

Hâkimiyet-i Milliyye Devrinde Hükûmetin Ta'kīb Edeceği Yol,
Eşref Edib 53

Hindistan Hareket-i İslâmiyyesi,
[el-Câmia - Kalküta/Hindistan] 56

Mevlânâ Muhammed Ali ve Birâderi Şevket Ali,
[el-Câmia - Kalküta/Hindistan] 58

Makām-ı Hilâfetin Kuvvet-i Maddiyyesi Bütün İslâm Âlemi Tarafından Te'mîn Olunmalıdır,
[Tevhîd-i Efkâr] 59

Şuûn

İslâm Âleminde Sulhümüzün Tes'îdi 60
Berlin Câmi'-i Şerîfi.....61
Haremeyn-i Şerîfeyn'i Müdâfaa.....62
Kıbrıs'ta Kurban ve Sulh Bayramı.....62
Râbıta-i Şarkıyye Cem'iyeti 62

553-554. Sayı

10 Muharrem 1342 - **23 Ağustos 1923** - 23 Ağustos 1339

Anglikan Kilisesine Cevâb : Dîn-i İslâm'ın Hasâisi,
Abdülazîz Çâviş 63
Müslümanlık Mâni'-i Terakkī Değil, Zâmin-i Terakkīdir,
Elmalılı Hamdi 66
Mekteblerde Din Tedrîsâtı,
Aksekili Ahmed Hamdi - Şer'iye Vekâleti Tedrîsât Müdîr-i Umûmîsi 68
Müslümanlığın Rûh-i İlmî ve Edebîsi 3,
Seyyid Emir Ali (Nâkıli Ömer Rıza) 71
Japonya'da Milliyet 1,
Rabindranath Taqore (Nakıli : *A.[ayın] R.)* 73
Dînî, Millî Bir Hasbihal
[İkdam - Ahmed Reşid - Sefîr].....75
Hindistan Hareket-i İslâmiyyesi,
[el-Câmia - Kalküta/Hindistan].....77
Dağıstan ve Şimâlî Kafkas'ta Sulhümüzün Te'sîrâtı
[Şeyh Hamzad - Şimâlî Kafkas İslâm Partisi Reisi] 78
Kāhire'de *el-Ehrâm* Gazetesine Cevâb,
[Sebîlürreşâd] 78
Men'-i Müskirât Kānûnu
[Tevhîd-i Efkâr - Ebüzziyâ-zâde].....80
Mısır Ulemâsının Mürâcaatı - Mustafa Kemal Paşa'ya
Ulemâ-yı İslâm Tesânüdü Cem'iyeti 82
Hindistan'ın Tebrîkâtı
[Bombay Chronicle] 82

555-556. Sayı

17 Muharrem 1342 - **30 Ağustos 1923** - 30 Ağustos 1339

Anglikan Kilisesine Cevâb : Dîn-i İslâm'ın Hasâisi,
Abdülazîz Çâviş 83
Rü'yet-i Hilâl Mes'elesi,
Mehmed Fatin (Rasadhâne Müdürü ve Dâru'l-fünûn Hey'et Müderrisi) 87

İctimâiyâtta Garbcılık ve Bozgunculuk: Lâîlik - Asrîlik,
Hasan Hikmet 91
Japonya'da Milliyet - 2 / Nobel'i Kazanan Şair Tagor'un Konferansı,
(Nâkıli : *A.[ayın] R.)* 94
Tunus Müslümanlarının Metâlibi,
[el-Câmia - Kalküta / Hindistan] 96
Fısk u Fucûr Âmilleri, Rus Kadınlarının Ahlâksızlığı 99
Fas'ta İspanyollar, ...100
İslâm'ın Tezâhürât-ı Uhuvveti 101
Yunan Mezâlimi / Makedonya Müslümanları Ateşler İçinde Yanıyor 101

557-558. Sayı

24 Muharrem 1342 - **6 Eylül 1923** - 6 Eylül 1339

Anglikan Kilisesine Cevâb : Dîn-i İslâm'ın Hasâisi,
Abdülazîz Çâviş 103
Rü'yet-i Hilâl Mes'elesi - 2,
Mehmed Fatin (Rasadhâne Müdürü ve Dâru'l-fünûn Hey'et Müderrisi) 107
Medeniyet Nedir?,
Ömer Rıza 110
Garblılaşmayı Berât-ı Halâs Addedenlere: İslâm'a İsnâd Edilen Tedennî Sebebleri - 5
Mehmed Şeref 113
Japonya'da Milliyet - 3,
Tagor (Nobel'i Kazanan Hindistanlı Şair) 115
Fas Mücâhidlerinin Vaz'iyeti,
[Sebîlürreşâd] 117
Gülnihal Hâdisesi,
[Sebîlürreşâd - İkdâm] 119
Ankara Haberleri,.....120
Şer'iye Vekâlet'nde Tebeddül 120
Kanun Tanzîminde Yeni Umde 121
Men'-i Müskirât Lehinde Tezâhürât 122
Âlem-i İslâm'da Mevkiimiz 123
Hoca Kemâleddîn Efendi 123

559-560. Sayı

01 Safer 1342 - **13 Eylül 1923** - 13 Eylül 1339

Anglikan Kilisesine Cevâb : Dîn-i İslâm'ın Hasâisi,
Abdülazîz Çâviş 124
Rü'yet-i Hilâl Mes'elesi - 3,
Mehmed Fatin (Rasadhâne Müdürü ve Dâru'l-fünûn Hey'et Müderrisi) 128
İctimâiyâtta Garbcılık ve Bozgunculuk: Asrîliğin Ma'nâsı
Hasan Hikmet 130

İslâm'a İsnâd Edilen Tedennî Sebebleri - 6,
Mehmed Şeref 133
İçki Memnûiyetinin Ref'i Hakkında Hilâl-i Ahdar Cem'iyeti'nin Protestosu,
Mazhar Osman 135
Garblılaşmak Münâkaşaları
[Sebîlürreşâd] 138
Rîfistan Kahramanlarının İstimdâdı
[Sebîlürreşâd] 140
Müslümanlığın Rûh-i İlmî ve Edebîsi -4,
Seyyid Emir Ali [*Nâkılı : Ömer Rıza*] 141
Ankara Haberleri,.....142
Meşîhât Dairesi'nin Kız Lisesi Yapılması, ...142

561-562. Sayı

08 Safer 1342 - **20 Eylül 1923** - 20 Eylül 1339

Anglikan Kilisesine Cevâb : Dîn-i İslâm'ın Hasâisi,
Abdülazîz Çâviş 143
Rü'yet-i Hilâl Mes'elesi - 1, Fatin Efendi Hazretlerine,
Elmalılı Hamdi 146
Yeni İlm-i Kelâm : Yeni İlm-i Kelâma Lüzûm Var mı? Yok mu?
Dardağan-zâde Ahmed Nazîf.....148
İslâm'a İsnâd Edilen Tedennî Sebebleri - 7,
Mehmed Şeref.....151
Japonya'da Milliyet - 4,
Tagor (Nobel'i Kazanan Hindistanlı Şair).....153
İctimâiyâtta Garbcılık ve Bozgunculuk: Netîcelerin Muhâkemesi,
Hasan Hikmet 155
Nizâm-ı İctimâînin İnhidâmı Emâreleri, Mekteb-i Sanâyi' ve Dâru'l-Elhân,
[Sebîlürreşâd] 157
Matbûât : Garbcılık ve "Layık – Lâ-Dînî"lik, Münakaşalar,
[Sebîlürreşâd] 158
Adliyenin Düşmüş Olduğu Şâyân-ı Esef Dereke,
Ahmed Cevdet - İkdâm 158
Halkın Arzusu Men'-i Müskirât Kânûnu'nun Aynıyla Muhâfaza Olunmasıdır
[Sebîlürreşâd] 159
Şuûn 160
Mescid-i Aksâ'nın Tâ'mîri 160
Afganistan 160
Emânullâh Hân Hazretlerinin Mühim Bir Nutku 160
Afganistan'da Tönbekinin Men'i, ...161
İran 161
Müctehidlerin Fetvâları 161

Hindistan,
Hilâfet Cem'iyeti ve Şerîf Hüseyin, ...162
Medenî İsyân, ...162

Arabistan,
İngiltere'nin Arabistan Bütçesi, ...162

563-564. Sayı

16 Safer 1342 - **27 Eylül 1923** - 27 Eylül 1339

Anglikan Kilisesine Cevâb : Dîn-i İslâm'ın Hasâisi,
Abdülazîz Çâviş 163

Rü'yet-i Hilâl Mes'elesi - 2, Fatin Efendi Hazretlerine
Elmalılı Hamdi 166

Kastamonu Meb'ûs-ı Muhteremi Fâzıl-ı Muhterem Veled Çelebi Efendi Hazretleriyle Sâbık Meclis-i Meşâyih Reisi Muhterem Şeyh Safvet Efendi Hazretlerine
Mehmed Ali Aynî 169

İslâm'a İsnâd Edilen Tedennî Sebebleri - 8,
Mehmed Şeref 172

Garbda Milliyet-perverlik - 1,
Rabindranat Tagor 175

Matbûât:
Garblılaşmak Münâkaşaları
[Sebîlürreşâd] 177

565-566. Sayı

23 Safer 1342 - **04 Ekim 1923** - 04 Teşrînievvel 1339

Anglikan Kilisesine Cevâb : Dîn-i İslâm'ın Hasâisi,
Abdülazîz Çâviş 183

İsbât-ı Şehre Dâir Nusûs - 3, Fatin Efendi Hazretlerine,
Elmalılı Hamdi 186

Garbda Milliyetperverlik - 2,
Rabindranat Tagor 189

Hamd ü Minnet Sanadır Yâ Rab!,
Elmalılı Hamdi 191

İçki Aleyhinde Men'-i Müskirât Kânûnu'nun Muhâfazası İçin Halkın Mürâcaatları,
[Sebîlürreşâd] 194

Millet Meclisi'nde Zümreler,
[Tanin] 195

Garblılaşmak,
[Resimli Gazete] 196

Hindistan Millî Kongresi,
[Sebîlürreşâd] 196

Rîfistan Mücâhedesi Son Safhasına Giriyor, Hilâl-i Ahmer'e Davet
[Sebîlürreşâd] 198
Beyânnâme, Yunanistan'dan Gelecek 600 bin İslâm,
Gazi Mustafa Kemal Paşa 199
İstanbul'un Halâsı,
[Sebîlürreşâd] 200
Matbûât
Yemen Ne Oldu? İslâm Uhuvveti Korunmalı,
[Tanîn - Hüseyin Câhid] 202
Mehâkim-i Şer'iyyenin İlgâsı? Dağıstan'da...
[Yeni Kafkasya] 202
Âsâr-ı Münteşire :
Tahlîlî Târîh-i Felsefe, Metâlib ve Mezâhib, Mâba'dettabîa ve Felsefe-i İlâhiyye,
[Sebîlürreşâd] 203
Yeni Kafkasya, İstanbul'da Yeni Bir Mecmua 203

567-568. Sayı

30 Saferülhayr 1342 - **11 Ekim 1923** - 11 Teşrînievvel 1339

Anglikan Kilisesine Cevâb : Dîn-i İslâm'ın Rûhu - Tevhid ,
Abdülazîz Çâviş 205
Garb Cereyân-ı Felsefîsi,
Elmalılı Hamdi 209
Müslümanlığın Rûh-i İlmî ve Edebîsi - 5,
Seyyid Emir Ali (Nâkılı Ömer Rıza) 211
Âlem-i İslâm, Hülâsa-i Târîhiyye
Mustafa Nuri (Davutpaşa Lisesi Müdürü) 214
Adisababa'da Kurbân Bayramı ve Müslüman Meserretleri,
Muhammed Reşad 217
İran'da Bolşevik Siyâseti,
[Sebîlürreşâd] 219
İstanbul'da Müskirâtın Men'i 221
Ankara Haberleri, Ziya Gökalp ve Kafadarları,
[Sebîlürreşâd] 222
Müslüman Kadının İffetine Tecâvüz,
[Sebîlürreşâd] 223

569-570. Sayı

07 Rebîülevvel 1342 - **18 Ekim 1923** - 18 Teşrînievvel 1339

Anglikan Kilisesine Cevâb : Doğruluk,
Abdülazîz Çâviş 225

Felsefe ve Din,
Elmalılı Hamdi 227
İctimâiyâtta Garbcılık ve Bozgunculuk: Asrî Âile,
Hasan Hikmet 229
Kızıl tehlike, Müslümanlık İstanbul'da Büyük Bir Tehlike Geçiriyor,
[Sebîlürreşâd] 230
Tezâhürât-ı Milliyye, Men'-i Müskirât Kanunu Lehinde
[Sebîlürreşâd] 241
Latin Hurûfu, Bolşeviklerin Azerbaycan'da Tatbiki,
[Yeni Kafkasya] 243
Bolşeviklerin Maârif Siyâsetleri, Çocuklara Dinsizlik Telkîni,
[Yeni Kafkasya - Acaristan Muhâbiri] 244
Şimâlî Kafkasya'da Bolşevikler Hükûmetten Şerîatı Kaldırdılar,
[Yeni Kafkasya].....245
Din ve An'aneye Hürmet, İtalya'da Mussolini'nin Sözleri,
[Echo de Paris] 245

571-572. Sayı

14 Rebîülevvel 1342 - **25 Ekim 1923** - 25 Teşrînievvel 1339

Hazret-i Muhammed'in Vilâdet-i Hümâyûnları Sallallahu Aleyhi ve Sellem,
Sebîlürreşâd 246
Anglikan Kilisesine Cevâb, Namaz,
Abdülazîz Çâviş 248
Felsefe ve Din,
Elmalılı Hamdi 251
İslâm'ın Rûh-i İlmî ve Edebîsi - 6,
Seyyid Emir Ali (Nâkıli Ömer Rıza) 253
Garblılaşmak Tezâhürâtı, Kadınları Barlara Götürmek...,
[Sebîlürreşâd] 254
Dîne Karşı Bolşevik Hareketleri,
Medreselerin Kapatılması, Din tedrîsâtının Kaldırılması...,
[Sebîlürreşâd] 261
Mahkeme-i Şer'iyyeler Kalıyor mu?
[Sebîlürreşâd] 262
İslâm Kongresi,
[Abdülaziz Seâlibî, Tunus Ulemâ-yı Mücâhidîninden] 264

Sebîlürreşâd

Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

Cilt 22

Sayı 547 - 572

02 Ağustos 1923 - 25 Ekim 1923

Abone Şerâiti

Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
hâriç için seneliği (325) kuruşdur.

Nüshası 5 kuruşdur.
İki nüsha bir arada 10 kuruşdur.
Seneliği 52 nüshadır.

İdârehâne

Bâbıâlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Adres tebdîlinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

02 Ağustos 1923 | 19 Zi'lhicce 1341 | * Perşembe * | 02 Ağustos 1339 | Cild: 22 - Aded: 547-548

Bismillâhirrahmânirrahîm

SEBÎLÜRREŞÂD 22'NCİ CİLDİNE BAŞLIYOR

Cenâb-ı Hakk'ın inâyetiyle *Sebîlürreşâd* 21'inci cildini itmâm ederek 22'nci cildine bu nüshasıyla başlıyor. Hayatını; dîn-i mübînin neşrine, esâsât-ı İslâmiyyenin müdâfaasına, hayât-ı ictimâiyye ve mukadderât-ı milliyyemizi dalâlet yollarından, şikāk u nifâk gibi mühlik âfetlerden, hayât-ı ahlâkıyyemizi tereddî vâdîsine sapmaktan koruyarak necât ve i'tilâ tarîkını tenvîre, vahdet ve uhuvvet-i İslâmiyyeyi tahakkuk ettirmeye vakfeden *Sebîlürreşâd* şimdiye kadar her müşkili, her mâniayı, her buhrânı iktihâm ile mücâhedesinin yirmi ikinci merhalesine muvâsalatını te'yîd-i ilâhînin bir tecellî-i bâhiri addetmekte ve bütün mevcûdiyetiyle Cenâb-ı Hakk'a arz-ı şükrân eylemektedir.

Sebîlürreşâd'ın yirmi ikinci cildine ibtidârı, pek mühim bir hâdise-i târîhiyyeye tesâdüf ediyor. Dokuz sene mukaddem bir Kurban bayramında başlayan harb 1341 senesinin Kurban bayramında istiklâlimizi tasdîk eden bir vesîka-i beynelmileliyyeye vaz'-ı imzâ ile hitâm buldu. Bu dokuz sene zarfında devletimizin infikâk kabûl etmeyen eczâsından, pek kıymetli aksâmı zâyi' oldu. Milyonlarca şehîd verdik. Yüz milyonlarca zarara giriftâr olduk. Nihâyet alemdâr-ı İslâm olan milletimizin öz yurduna da dest-i taarruz uzandı. Asırlardan beri İslâm'ın pâyitahtı olmak şerefini hâiz olan Dârülhilâfe'miz düşman ayaklarıyla çiğnendi. Bütün Hıristiyanlık âlemi Salîb'in Hilâl'i söndürdüğüne zâhib olarak sevindi ve tepindi. Buna mukābil insâfsız, insâniyetsiz müstevlîlerin esâret zincirlerinde kıvranan İslâm âlemi kan ağladı. İslâm'ın bu en ye's-âver, bu en makhûr ve perîşân dakīkasında gayretullâhın hareketini andıran bir hârika vukū' buldu. Bütün kalb-i İslâm'ı ezen makhûriyet, bütün rûh-ı İslâm'ı dolduran îmân ve ümîd garb istîlâsının, garb tazyîkının ve Hıristiyanlık kîninin nokta-i tecemmuu olan Anadolu şâhikalarında infilâk etti ve bütün dünyâyı veleh ve hayret içinde bıraktı. Bu infilâkın netîcesi, dünyânın en satvetli ve cihângîr devletlerinin himâye ve techîz edip nûr-ı İslâm'ı söndürmek için üzerimize musallat ettikleri vahşî kuvvetlerin, mücâhidlerimizin savleti karşısında kat'î izmihlâle dûçâr olmaları ve bu defa bizi tazyîka dûçâr eden müstevlîlerin bizim tazyîkımız altında kalarak bizi sulhe çağırmaları oldu. Sekiz, dokuz aylık bir mücâhede-i siyâsiyyeden sonra nihâyet sulh da imzâ edildi ki bu sulh ile memleketimiz evvel be-evvel istiklâlini kurtardı. Müstakil bir memleketin kuvâ-yı milliyyesini terakkīye, salâh ve felâha sevk etmek husûsunda akvâm-ı sâireden geri kalmaması, bil-akis onları geçmesi iktizâ ettiğinden sulhün akdiyle memleketimiz yeni bir devr-i **[2]** mücâhedeye

girmiştir. Bu mücâhede devrinde ihrâz olunacak muvaffakıyetlerdir ki milyonlarca şühedânın kanı, en ma'mûr vilâyetlerimizin harâbîsi, yüz milyonlarca servetin erimesi bahâsına kazanılan istiklâlin bekāsını te'mîn edecektir.

Mücâhede-i milliyyemizin ilk başladığı zamandan i'tibâren Anadolu'ya şitâb ederek Anadolu'nun muhtelif merâkiz-i mühimmesinde vazîfe-i neşriyyesini îfâ eden *Sebîlürreşâd* bu defa sulhü ta'kīb edecek mücâhede-i milliyyede de avn-i ilâhîye sığınarak vazîfesini îfâya bütün vüs'uyle çalışacaktır.

Memleketimizde türeyen dalâl cereyânlarıyla mücâdele ederek bunların yerine reşâd ve salâh cereyânları açmak *Sebîlürreşâd*'ın başlıca vezâifindendir. Maatteessüf sinîn-i ahîrede memleketimizde birçok avâmilin te'sîriyle Avrupa hayatına körükörüne meftûniyetten, Hıristiyan misyonerliğini yapmak için açılan yabancı mekteplerin ilkāâtından, birtakım muharrirlerin genç kafaları tesmîm eden eserlerinden, romanlarından, hiçbir takayyüde tâbi' olmayarak sahnelere konulan tiyatrolardan, Avrupa rezâilinin sahne-i teşhîri olan sinemaların temâşâsından, ne yapacaklarını bilmeyen birtakım evliyâ-yı umûrun şaşkın tarz-ı idârelerinden, işgāl ordularının tahrîbât-ı ictimâiyyesinden ve daha ta'dâdı uzun sürecek esbâbdan memleketimizde ictimâî, ahlâkī mühim buhrânlara mukaddime teşkîl etmek isti'dâdını gösteren birtakım cereyânlar hâsıl olmuştur. Bütün bu cereyânların istihdâf ettiği gāye Avrupa mesâvî-i medeniyyesini aynen almak ve bu mesâvîyi iktibâs ile Avrupalı bir millet olmaktır! Gerçi bu mesâvî ile berâber Avrupa medeniyetinin fezâili de alınacağı söyleniyorsa da şimdiye kadar bu cereyânları ihdâs edenlerin iktibâs ettikleri mesâvî nisbetinde fezâil iktibâs etmedikleri âşikâr olduğundan bu zu'mun butlânı tavazzuh etmekte ve bu dalâlet ve tereddî cereyânlarını teşvîk edenlerin hayât-ı ictimâiyyemizi herc ü merc etmekten başka bir gāye istihdâf etmedikleri anlaşılmaktadır.

Dünyâda hiçbir mantık, hiçbir akıl mesâvînin iktibâsını kabûl edemez. Çünkü her yerde hattâ Avrupa'da bu mesâvî esâslı bir mücâdeleye ma'rûzdur. Avrupa medeniyetinin mesâvîsinden hiçbiri gösterilemez ki ona karşı Avrupalıların kuvvetli bir mücâdele teşkîlâtı bulunmasın. Avrupa ve Amerika'da saymakla tükenmeyecek öyle cem'iyetler vardır ki bunların her biri medeniyeti içinden kemiren rezâil-i ahlâkıyye ve mesâvî-i ictimâiyyeye i'lân-ı harb etmiştir. Sözü uzatmaya ne hâcet! Amerika hükûmetinin müskirât gibi ahlâk için, hayât-ı ictimâiyye için, hayât-ı âile için, sıhhat için en mühlik âfetlerden birini kökünden kal' ve istîsâl etmesi yalnız Amerika hükûmetinin bir tedbîr-i musîbi değil, Amerika'da teşekkül eden binlerce cem'iyetin netîce-i mücâhedesidir ki, bu gibi cem'iyetler Avrupa'nın her memleketinde bu âfet ile kemâl-i şiddetle mücâdele etmektedirler. Bunun gibi her türlü mesâvî ve rezâil ile mücâdele eden teşkîlât garbda mebzûldür. Medeniyet âlemi dediğimiz garbda vaz'iyet bu merkezde iken bizim oradan koğulan veya koğulmakta olan mesâvî ve rezâile âgūş-ı ictimâîmizi açmamız nasıl mümkün olur? Bâ-husûs bizim dînimiz, bizim akāidimiz, bizim telakkıyât ve âdâtımız bizi her şeye rağmen bu mesâvîden sıyânet etmiş olduğu hâlde biz nasıl olur da bile bile, isteye isteye bu mesâvîye kendi hayatımızda bir sâha-i tahrîb küşâd ederiz?.. Böyle bir hareket intihârın, hem de intihâr-ı ictimâînin tâ kendisi değil midir?.. Bizi intihâr-ı umûmîye sevk etmek isteyenlerin peşinden nasıl gidebiliriz? Ve bu hareketi tervîc edenlere karşı nasıl mücâdeleden fâriğ olabiliriz ki bunların kasdı doğrudan doğruya milletin, İslâm'ın hayatınadır. Hayatına karşı tevcîh olunan sû'-i kasdlara müdâfaa ve mukābelede bulunmak en tabîî bir haktır. *Sebîlürreşâd* bilhassa yirmi birinci cildinde bu hayâtî mes'eleye fevkalâde ehemmiyet vermiş ve milletimizin hayât-ı ictimâiyyesini Avrupalılaştırmak isteyenlere karşı kemâl-i sıdk u ihlâs ile mücâdele etmiştir. Harb gavâili içinde ancak cüz'î bir mücâdeleye ma'rûz kalan bu cereyâna sulh zamanında millî bir mâhiyet vermek ve bu cereyânı henüz mukaddime hâinde iken bastırmak için çalışmak *Sebîlürreşâd*'ın yirmi ikinci cildinde îfâya hasr-ı gayret edeceği vezâifin birincilerindendir.

Fakat yukarıda dediğimiz gibi *Sebîlürreşâd* yalnız dalâlete karşı mücâdele ile kalmayarak reşâd ve salâh cereyânlarının küşâdına da çalışacaktır. Hiç şübhesiz garbda inkişâf ve terakkī eden nice nice ulûm ve fünûn vardır ki onları iktibâs etmek bir farîza-i hayâtiyyedir. Memleketimizin menâbi'-i tabîiyyesini istismâr, uzak mesâfelerini takrîb, iktisâdiyâtını i'lâ, el-hâsıl refâh ve saâdetini te'mîn ede-

cek ulûm-ı nâfia ve sanâyi'-i medeniyye için millî müesseseler vücûda getirmek ve bunlardan istifâdeyi te'mîn için her türlü irşâdâtta bulunmak *Sebîlürreşâd*'ın gāyelerinden biridir. Düşünmeli ki medeniyet âlemi için on dokuzuncu asrın evâsıtından beri maddî irfânın ilk semereleri telakkī olunan vesâit-i asriyyeden memleketimiz henüz bi-hakkın istifâde edemedi. Medeniyet âleminin çelik, demir ve sâir maâdin üzerinde ihrâz edip her türlü tecâvüzî ve tedâfüî işlerde kullandığı o mahzâ ilm ü irfâna istinâd eden müdhiş hâkimiyetini ihrâz edemedik. Memleketimizde bütün vesâil-i hayât ve refâhiyyeti teshîl edecek; memleketimizin müdâfaasını, istiklâl ve mevcûdiyetimizin bekāsını te'mîn eyleyecek olan o ilm ü irfân, o hayat ve nûr doğuran ocaklar henüz bizim diyârımızda teessüs edemedi. Önümüzde böyle mühim bir vazîfenin îfâsı **[3]** dururken bu vecheden yüz döndürerek zarardan, felâketten başka bir netîcesi olmayan zâhiren gülünç, bâtınen mühlik birtakım dalâletlere hayatımızı, mevcûdiyetimizi fedâ etmek pek fecî' bir hareket olur.

Sebîlürreşâd bu vezâifi îfâ ediyorken milletimizin alemdâr-ı İslâm olduğunu, bütün akvâm-ı İslâmiyyenin rehberi bulunduğunu, Hilâfet-i İslâmiyyenin muhâfızı ve bütün menâfi'-i müştereke-i İslâmiyyenin müdîri olduğunu daima hâtırlayacak ve binâenaleyh vahdet-i İslâmiyyenin takviyesine, akvâm-ı İslâmiyye arasında hâiz bulunduğumuz mevkiin yükselmesine, müslümanların yekdiğerini tanımalarına yardım etmelerine, aralarında revâbıt-ı muhabbet ve uhuvvetin teşyîdine çalışacaktır.

Hemen Cenâb-ı Hak pek uzun felâket seneleri geçiren ümmet-i İslâmiyyenin bundan sonra, halâsını, saâdet ve felâhını müyesser eylesin. Âmîn, bi-hürmeti Seyyidi'l-mürselîn.

ANGLİKAN KİLİSESİ'NE CEVÂB

Tedkīkât ve Te'lîfât-ı İslâmiyye hey'et-i ilmiyyesi Reîs-i âlîsi Şeyh Abdülaziz Çaviş Efendi hazretleri tarafından te'lîf buyurulup Şer'iye Vekâlet-i Celîlesi tarafından Anglikan Kilisesi'ne gönderilmek üzere ayrıca tab' olunmakta olan cevâbdır:

Dîn-i İslâm

(اِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا)[1]

Cenâb-ı Mesîh'ten birkaç asır evvel Hind'de Buda zuhûr etti; Çin'de Konfüçyüs meydâna çıktı; daha sonra da bir peygamber buhrânı üzerine Yahudilerin içinden Îsâ bin Meryem dünyâya geldi. Bunlar ümmetlerinin bozulmuş ahlâkını düzeltecek; aradaki târumâr olmuş râbıtaları bağlayacak; katılaşmış yürekleri rikkate getirecek; gâh ümîd, gâh korku vererek, gâh tehdîd, gâh tebşîr ederek azgın nefisleri yola yatıştıracaktı. Bir de azimleri bitiren, kafaları düşünemez hâle getiren, vicdânları karartan, hayatı çirkin bir kılığa sokan behîmî şehvetlerden ortalığı temizleyecekti.

Cenâb-ı Mesîh'in mîlâdından altı asır kadar sonra da ansızın gār-ı Hirâ'dan yükselen şu ses bütün fezâları inletti: Lâ ilâhe illallâh Muhammedün Resûlullâh.

İslâm'ın Peygamberi Muhammed bin Abdillâh Mekke'de zuhûr etti. Çünkü âkıbetin vehâmetini kendi en yakın aşîretine anlatmakla vazîfesine başlayacaktı ve bütün insanlara şu hakīkati bildirecekti: Allah'ın nazarında bir din vardır; o da İslâm'dır. Îmân ederek a'mâl-i sâlihada bulunanlara Cenâb-ı Hak va'd ediyor ki evvelce gelip geçenler gibi onları da mutlakā yeryüzüne sâhib kılacak ve ebedî bir dinleri olmasına rızâ-yı ezelîsi tealluk eden İslâm'ı kendileri için muhakkak te'yîd buyuracaktır.

Peygamber zuhûr ettiği zaman Cezîretü'l-Arab'ın hattâ bütün dünyânın insanları, behîmî hevesâtın mahkûmu, put-perestliğin esîri, hurâfâtın kölesiydi. Bir taraftan da harb u darb ile ezilip duruyordu.

Rezâil revâcını bulmuş, adâletin bütün meâsiri yıkılmış, halk her yerde tâcdârların, ümerânın,

[1] Fussılet Sûresi 41/30.

ricâl-i dînin yağmâ ettiği orta malından başka bir şey değildi.

Peygamber zuhûr ettiği zaman beşer taşlara, ağaçlara, hayvanlara, ölülere tapıyordu. Bu ma'bûd sürüleri karşısında yüzler haşyet rengi bağlar, alınlar secde-i ta'zîme kapanırdı; kendilerinden âciz iken rızâlarını isterlerdi; kendilerinden bîçâre iken bunlara arz-ı hâcet ederlerdi. İşitmeyen, anlamayan, hayrı, şerri dokunmak imkânı olmayan bu yığın yığın cemâdâta niyâzlar, tazarru'lar edilir; inâyetleri, merhametleri beklenirdi.

İşte bu akvâm ile çevrelerinde bulunan ve tahrîflerle, gûnâgûn bid'atlerle dinlerini çığırından çıkaran Ehl-i Kitâb'a idi ki Mekke Peygamberi hidâyet getirmiş, Müslümanlığı getirmişti.

Mutaassıb misyonerlerden birçoğunun iddiâsına göre Müslümanlık fikirsiz, teemmülsüz, irâdesiz, hâsılı körkörüne bir inkıyâd imiş! Bunların nazarında müslüman, beyninde hükmedecek aklı, sînesinde a'mâli tartacak, hayrı, şerri ayıracak vicdânı olmayan câmid heykelden başka bir şey değil! Lâkin -isterse yine bunların içinden olsun- İslâm'ın kitâbına muttali' olanlar pek iyi bilir ki işin hakîkati Müslümanlığın nâsıyesini karalayıp insâniyeti ondan tenfîr için ortaya atılan bu gibi şeylerden çok başkadır.

"İslâm" "Müslimîn" "Esleme" kelimeleri kitâbullâhın birçok **[4]** âyetlerinde vardır. Binâenaleyh Kur'ân bu kelimeden murâd ettiği ma'nâyı bize gösteriyor. Keşşâf (Sûre-i Bakara [112] بَلٰى مَنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ) âyet-i kerîmesinin tefsîrinde "Yalnız Allah'ı ma'bûd bilip hiçbir şeyi ona şerîk koşmayan" diyor. (Sûre-i Bakara [131] اِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ اَسْلِمْ قَالَ اَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ) nazm-ı celîlinde de aynı sözü söylüyor.[2]

Ma'lûmdur ki (İslâm ani'ş-şey') bir şeyden yüz çevirmek, onu terk etmek demektir. Öyle ise Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemin dîni olan İslâm da heykellerden, sanemlerden ve dalâlette kalmış Sâbiîlerin, Mecûsîlerin, kezâlik Ehl-i Kitâbın taptığı diğer şeylerden yüz çevirmektir. Evet, Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemin dîni bütün ma'bûdları bırakıp yüzünü Vâcibü'l-vücûd'a çevirmek ve nefsine yalnız onu ilâh bilerek hiçbir şeyi kendisine şerîk koşmamaktır. Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemin dîni kendisine ibâdet olunmak hakkının yalnız Allah'a âid olduğunu ve hiçbir mevcûdun bu husûsta kendisine müşârik olamayacağını anlamak ve teslîm etmektir.

Binâenaleyh müslümanların örfünde, ıstılâhında ve Kur'ân'larının lügatinde "İslâm" ve "Tevhîd" kelimelerinin ikisi de bir ma'nâya gelmiş oluyor. Bunun içindir ki İslâm yalnız ümmet-i Muhammed'in dîni değil, bütün peygamberlerin rûh-ı risâleti, mevzû'-ı risâleti olan dîn-i ilâhîdir.

Kur'ân'a vukûfu olanlar görürler ki: Nasıl *(مِلَّةَ اَبِيكُمْ اِبْرٰهِيمَ هُوَ سَمّٰيكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ) , (اِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ**) diyor; nasıl (وَلٰكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ – Sûre-i [Âl-i] İmrân [3/67])[3] nazm-ı celîli ile İbrahim'in edyân-ı bâtıladan hiçbirine yanaşmaz bir müslim olduğunu ve hiçbir zaman müşriklerden olmadığını bize hikâye ediyor. Bundan başka bize İbrahim ile Ya'kūb tarafından oğullarına ne sûretle vasiyet edildiğini bildiriyor: (يَا بَنِيَّ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰى لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ مُسْلِمُونَ) ***

Kezâlik hâl-i ihtizârında iken evlâdına: "Benim arkamdan kime ibâdet edeceksiniz?" diyen Ya'kūb, oğullarının şu cevâbı verdiğini nakletdiyor: (نَعْبُدُ اِلٰهَكَ وَاِلٰهَ اٰبَائِكَ اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ اِلٰهًا وَاحِدًا وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ) ****

İşte Muhammed bin Abdillâh ile bütün diğer peygamberlerin dîni olan "İslâm"ın ma'nâsı. Zâten en evvel gelen kilisenin ittibâ' ettiği din de bu idi. Ancak sonraları zuhûr eden mezhebler tarafından mahvedildi. Nâm u nişânı bırakılmadı. Nihâyet Avrupa için nûr ve hürriyet asrı olan on dokuzuncu asrın zuhûruyla tevhîd kilisesi yeni bir ba'se mazhar oldu. Bu yeni mezhebin İngiltere'ye,

---

[2] Rabbi İbrâhim'e "Teslim ol" dediğinde, "Âlemlerin Rabbine teslim oldum" demişti

* Ceddiniz İbrahim'in dînine ittibâ' ediniz ki o, size evvelce "müslimîn" adını vermişti. – Sûre-i Hac [22/78].

** "Allâh'ın nazarında bir din vardır; o da İslâm'dır." – Sûre-i [Âl-i] İmrân [3/19].

[3] Fakat İbrâhim Hakk'a ve tevhide yönelen İslâm'ı yaşayan bir müslümandı. Hiçbir zaman Allah'a ortak koşan, gizli şirki yaşayan, başka otoriteler de kabul eden müşriklerden olmadı.

*** Oğullarım; Allâh sizin için bu dîni seçmiş, siz de sakın İslâm'dan başka bir dinde can vermeyiniz. – Sûre-i Bakara [2/132].

****Senin ilâhına, baban İbrahim ile İsmail'in, İshâk'ın bir tanecik ilâhına ibâdet ederiz ve bizler yalnız onu ma'bûd tanımışız. – Sûre-i Bakara [2/133].

Amerika'ya, Finlandiya'ya, Fransa'ya, İtalya'ya dağılan mübeşşirleri Kur'ân'ın nâtık olduğu akîde-i vahdeti ta'mîm ediyorlar ve Allah'tan başkasına ibâdete karşı nefrîn saçıyorlar.

Demin söylediğimiz o bâtıl müddeîlere gelince; İslâm'ın esâsâtını bilen, târîhini okuyan, sonra hayatın ictimâî, siyâsî, ilmî, ahlâkî bütün sâha-i şuabâtında bu dînin –aşağıda icmâlen bildireceğimiz– izlerini ta'kîb eden her ferd onların hatâsını, sû'-i niyyetini derhâl anlar.

Benî İsrâîl Mısır'da sanemlere, heykellere tapıyordu. Mûsâ aleyhi's-selâm Tûr'daki münâcâtından sonra yanlarına döndü ve elvâh getirdi. Bu elvâh insanları tevhîd-i ilâhîye da'vet ediyor ve Allah'tan başkasına tapmaktan, başkasını ona şerîk koşmaktan nehiyde bulunuyordu. Kavânîn ve ahkâma dâir ise yalnız Allah'ın kendilerine takdîr ettiği arz-ı Ken'ân'ı idâre edebilmeleri için zarûrî olan kısmı ihtivâ ediyordu. Şâyed Hazret-i Mûsâ kavminin Ken'ânîlere galebesine kadar yaşasaydı da Yûşa''ın, Dâvûd'un, Süleyman'ın hükmü altındaki toprakların kendi havza-i hükûmetine girdiğini görmüş olsaydı bugün Tevrât'ta muâmelâta, siyâsiyâta âid birçok ahkâm bulunurdu.

Çin'de zuhûr eden Konfüçyüs'e gelince; o da kavminin ihtiyâcâtına uygun birtakım ahkâm teblîğ ediyordu. Binâenaleyh hayatın yalnız ahlâkî cihetini ıslâha çalışmakla kalmadı. Evet, Konfüçyüs baktı ki zamanın ümerâsı haksızlıkta pek ileri gidiyor; tabîatları son derece haşîn; tarh ettikleri vergiler altından kalkılamayacak kadar ağır; zulümleri gittikçe artmakta. Sonra gördü ki halk tabakası fitnelere, desîselere mütemâyil, hükûmetin tekâlîfini yerine getirmemek, siyâsî fevzâ çıkarmak için fırsat gözetiyor… Bunun üzerine efrâdın biribirine karşı merhamet, şefkat ve hayırlı işlerde teâvün hisleriyle mütehassis olmaları için ne kadar uğraştıysa muhtelif tabakalar arasında müsâvât vücûda getirmek, umûm hakkında adl ile muâmele esâsını kurmak için de o kadar çalıştı. Sonra halktaki ulülemre karşı hurûc ve hükûmetin evâmirine muhâlefet meylini takbîh etti.

Lâkin idârî kānûnları mevcûd olmakla berâber akîdeleri, ahlâkları bozuk, nefsânî hevesâtın elinde bâzîçe olmuş, tamâmıyla ihtirâslarına mahkûm akvâma gelen Buda ve Cenâb-ı Mesîh ile emsâline gelince; bunların ümmetlerine **[5]** getirdiği en mühim şey, kendilerini dünyâdan soğutmaktı. Dünyânın lezâizinden, ihtirâsâtından kaçmadıkça necât bulunamayacağını söylüyorlardı. İnsanları ruhbâniyete teşvîk ettiler. Onlara, savmaalar, deyrler açtılar. Gâh ihtisâ ile cihâz-ı tenâsülü muattal bırakmayı, gâh aç durmak sûretiyle kuvâ-yı akliyye ve bedeniyyeyi bitirmeyi tavsiyede bulundular.

Şübhesiz bu da'vetçilerin, bu mürşidlerin şu tarzdaki evâmir ve ta'lîmâtla gelmesi gûnâgûn şenâatler içinde yüzen ümmetlerinin intibâhı için bir cezâ idi. Evet, bu ümmetler şehevât bataklığına gömülmüş, yıllarca, ömürlerce sırf behîmî hevesleriyle uğraşıyorlardı. Bir hâlde ki levs içinde geçirdikleri en sefîl bir hayat kendilerine kendilerini unutturmuş, âlemde şeref nâmına, izzet nâmına, hayâ nâmına ne kadar insânî his varsa hepsini yüreklerinden silip süpürerek herifleri behâyim sınıfına katmıştı.

Onun için bunlara vukū' bulacak da'vette medenî, umrânî bir gāye, bir maksad olamayacağı gibi aynı da'vet, çevrelerindeki diğer akvâma şâmil olamazdı. Yoksa neslin kesilmesini, ma'mûriyetin zevâlini intâc ederdi. Dünyâ baştan başa harâb olurdu.

İşte Hakk'ın hilkatinde cârî âdet-i ezeliyyesi böyle: Her kavme gelen nezîr o kavmin ihtiyâcâtına uygun, salâhını kâfil bir şerîat getiriyor. Demek Peygamberimiz'in de gerek kavmine, gerek çevrelerindeki akvâma kendi hâllerinin icâb ettiği kavânîni, desâtîri, ahlâkı getirmesi ilk defa görülmüş bir şey değil.

Hazret-i Muhammed'in devr-i zuhûrunda beşeriyetin hâli yukarıdan beri söylediğimiz gibi idi. Onun için hayatın bütün müfredâtını ıslâh edecek çâreler getirdi:

Bir din getirdi ki Hâlık'ı tevhîd ediyor, şirkin bütün eşkâline, bütün şâibelerine karşı harb açıyordu. Ahlâkın, siyâsetin, kavânînin, ictimâiyâtın içinden öylelerini getirdi ki insanların nefsine izzet, rûhuna safvet, muâmelâtına salâh verdi. Ümmetini ifrât ile tefrîtten uzak, en mu'tedil bir ümmet-i vasat hâline i'lâ etti. Ne öyle müşkil, sıkıntılı bir yığın tekâlîf altında ezdi, ne de evvelki

ümmetleri bitiren lezâiz ve hevesât-ı müfrita arkasından koşturarak fesâda verdi.

Ma'lûmdur ki edyânın kıymetini takdîr için bir mîzân var ise o da cemâatlerle halk üzerindeki te'sîrinin derecesidir. Zîrâ her yerde ve her zamanda akvâmın istinâd ettiği erkânı, cemââtın vücûd bulduğu anâsırı halk tabakası teşkîl eder. Ümmetlerin saâdeti, yahud felâketi bunların saâdeti, yahud felâketiyle tahmîn olunur. Kezâlik hayât-ı ictimâiyyenin fesâdı, yahud salâhı bu tabakadaki fesâdın, yahud salâhın mikdarıyla bilinir. Binâenaleyh bir dînin salâhiyetini yahud adem-i salâhiyyetini tedkīk için mürâcaat olunacak mi'yâr kendisine ittibâ' eden cemâat üzerinde vücûda getirdiği âsârın mâhiyetinden ibârettir. O hâlde herhangi bir dînin hüviyetini bilmek isteyen, şu cihetleri tedkīk etmelidir: Acaba o din kendisiyle mütedeyyin olan cemâatleri ve ferdleri yükseltebiliyor mu? Acaba halkın şuûnuna salâh, muâmelâtına intizâm veriyor mu? Acaba efrâdı biribirine taarruzdan men' ediyor mu? Acaba hissiyâta necâbet, rûhlara nezâhet vererek insanların harîm-i ilâhîye kurbünü artırıyor mu? Acaba fikri yükselmeye, cehli koğmaya, hâsılı vesâil-i maîşeti, ticâret, san'at, zirâat gibi erkân-ı hayâtı daha mükemmel bir hâle getirmeye yardımı dokunuyor mu?

Mâdem ki edyânın gāyesi –bizim anlayışımıza göre– ümmetlerin salâhını, saâdetini te'mînden ibâret oluyor, arada kıymetçe bir fark olmak ve her dînin mertebesi bu sâhada vücûda getirdiği âsâr ile ölçülmek tabîîdir.

Şunu da söylemek icâb eder ki "Dünyâya âid şuûnu dîne karıştırmamalı; edyânın vazîfesi sırf vicdânî ve rûhî birtakım âdâb ve ta'lîmâta inhisâr etmeli!" iddiâsı hatâ-yı mahzdır. Vâkıâ Hazret-i Mesîh'ten üç yüz sene evvel gelen ahbâr-ı Yahûd arasında asr-ı hâzır gayr-i müslimlerinin tervîc ettikleri bu mezhebe tarafdar olanlar vardı. Bunlar: Şuûn-ı ictimâiyye ve medeniyyenin icâb ettiği kavânîn ve ahkâm ile uğraşmak edyânın işi değildir, diyorlardı. Lâkin şâyed bu ümmetlerin dinleri Müslümanlık gibi hayatın her şu'besine âid ahkâmı ihtivâ edeydi, o zaman böyle bir söz söylemezler ve büsbütün başka bir mütâlaa yürütürlerdi. İnşâallâh ileride bu mevzûa dâir lüzûmu kadar îzâhât vereceğiz.

MÜSLÜMANLIK

Mâni'-i Terakkī Değil, Zâmin-i Terakkīdir

Amerika gençlerine verilmek üzere oradaki müslüman talebemizin ricâları üzerine mütefekkirîn-i ulemâ-yı İslâmiyyeden Elmalılı Hamdi Efendi tarafından tahrîr olunup Amerika'ya gönderilen konferansın mâ-ba'didir:

İslâm'ın ma'rifetullâh, tasdîk-ı nübüvvet, tasdîk-ı âhiret esâslarına râci' olan akāid-i asliyyesinin ahlâk nokta-i nazarından istilzâm ettiği bazı netâic-i rûhiyye daha vardır ki burada onlardan birini zikretmek isterim. Akāid-i İslâmiyye insanlara tevekkül denilen bir kudret-i rûhiyye bahşeder. İslâm'ın işbu tevekkül umdesi garb efkârında alel-ekser bir nokta-i intikād **[6]** olarak ileri sürülmüştür ve bununla Müslümanlığa cebriyelik, fatalite isnâd edilmek istenmiştir. Halbuki bu zan gāyet yanlıştır. Burada "tevekkül" ile "ittikâl"i tefrîk etmek icâb eder. İslâm'da tevekkül memdûh ise de ittikâl mezmûmdur. Tevekkülü, ittikâl zannedenlerdir ki İslâm'a bu noktadan i'tirâz ederler. Tevekkül, îfâ-yı vazîfede Allah'a i'timâd ve istinâd etmek demektir. Bu ise azim ve irâdeyi takviye eder ve kalbe kuvvet verir. Tînet-i beşeriyyede merkûz olan acz ü za'fı, kudret-i kâmile-i ilâhiyyenin recâ-yı muâvenetiyle tedâvî eyler. Evet Cenâb-ı Allah [4](وَعَلَى اللهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ) gibi birçok âyâtında mü'minlerin yalnız Allah'a tevekkül etmelerini emretmiştir. Mü'minler ancak Allah'a tevekkül etsin, ancak Allah'a i'timâd etsin, ancak Allah'tan muâvenet istesin, diyor.

Tasavvur ediniz: Bir şahsın a'mâl ve âmâlinde yalnız Allah'a i'timâd edebilmesi ne kadar büyük himmete, ne kadar büyük bir metânet-i irâdiyyeye, ne kadar azîm fedâkârlığa tevakkuf eder. Bir Türk şâiri:

Kimsenin lütfuna tâlib olma
Bedeli cevher-i hürriyyettir

der. İnsan kimin lutuf ve muâvenetine tâlib olursa ona cevher-i hürriyyetini vermek ihtiyâcındadır.

Demek ki kimseden muâvenet talebinde bulunmayıp da yalnız Cenâb-ı Allah'a, Hak Teâlâ'ya hasr-ı i'timâd eden kimse bütün insanlara karşı i'lân-ı hürriyyet etmiş olacak ve yalnız Cenâb-ı

---

[4] Âl-i İmrân Sûresi 3/160.

Allah'a karşı hürriyetinden fedâkârlık eylemiş bulunacaktır. Bunu yapabilmek büyük bir izzet-i nefse, kavî bir teşebbüs-i şahsîye vâbestedir. Denilecek ki Allah'a dahi i'timâd etmese de yalnız kendine istinâd etse insan daha azimkâr olmaz mı? Olmaz. Çünkü Cenâb-ı Allah'a karşı da i'lân-ı hürriyyet eden kimsede evvelâ hiss-i vazîfe bulunmaz, zîrâ hiss-i vazîfe hiss-i mes'ûliyyet demektir. Halbuki (Lâ yüs'elü ammâ yef'al) = [Yaptıklarından sorumlu olmayan] ancak Allah'tır. Sâniyen iki kumandan tasavvur ediniz ki birisi milletin ve ordunun i'timâdına mazhar ve bilfiil kumandaya me'mûr olsun, diğeri ise hiçbir vâsıtaya mâlik olmadığı hâlde yalnız nefsine i'timâd ederek iş görmek mecbûriyetinde bulunsun. Bunların hangisinin irâdesi daha kuvvetli ve azmi daha şecîâne olur? Münferid bir adam ile bir ordunun ve bir milletin irâdesini temsîl eyleyen diğer adam arasında ne kadar fark vardır. Sonra kuvve-i ihtiyâtiyyeye mâlik bir ordu ile ihtiyâtsız, muâvinsiz bir ordu arasındaki fark da mühimdir. Binâenaleyh Hâlik-ı kâinât olan Cenâb-ı Allah'ın muâvenetinden nefsini müstağnî gören insanlar hiçtir. Vazîfesini îfâya gayretle berâber Allah'ına ve yalnız Allah'ına i'timâd eden kalbler ise her şeydir.

Bütün kalbini Allah'a, Hakk'a rabt edip kâinâta karşı i'lân-ı hürriyyet ve istiklâl edebilecek bir rûhun vazîfesindeki azameti düşününüz. Âlemin bütün kuvvetlerine irâdesini infâz etmek, daha doğrusu tâbi' olduğu irâdetullâhın tenfîzine vesâtat eatmek, ta'bîr-i âharla halîfetullâh olabilmek ne kadar müteşebbis, ne kadar şecî', ne kadar gayretkâr olmaya mütevakkıftır. Tabîata mahkûm olmamak, belki tabîatı teshîre çalışmak ve âlemde en güzel iş (ahsen-i amel) ne ise onu yapabilmek için meydâna atılmak vazîfesi olduğunu bilen bir insan hüsn-i niyyetini, ihlâsını rehber ittihâz eder ve Cenâb-ı Allah gibi bir zahîr-i kadîre, bir muîn-i nasîre de tevekkül ve i'timâd ederse o insanın faâliyetinde ne gibi bir kuvvet-i kalbe mâlik olacağını tefekkür ediniz.

İşte dîn-i İslâm'ca tevekkülün tefsîri ve netâic-i ameliyyesi budur. Tevekkül acz ü meskenet değil, izzet ve faâliyettir. Faâliyetine feyz-ı ilâhîyi zahîr tanımaktır. Fakat ittikâl bunun zıddıdır. İttikâl: Beşeriyetin irâde ve ihtiyârını, vazîfe ve mükellefiyetini hesâba katmayarak kendisini salıp bırakıvermek ve her işi Allah doğrudan doğru yapıversin demektir. Ta'bîr-i âharla kendisini Allah'a ubûdiyetten âzâde tanımak ve hattâ kendisinden vazgeçmektir. İttikâl, vazîfede lâübâlîlik ve Allah'a mağrûriyettir. Halbuki Cenâb-ı Allah (فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُمْ بِاللّٰهِ الْغَرُورُ - Sûre-i Fâtır [35/5]) buyuruyor. Hayât-ı dünyâ sizi mağrûr etmesin, mağrûr ve gârr olan şeytân sizi Allah'a mağrûriyetle aldatmasın. Yani her işimizi Allah yapıyor diye aldanmayınız.

Buhârî ve Müslim'de mezkûr olduğu vechile Peygamberimiz Muhammed Mustafâ sallallâhü aleyhi ve sellem efendimiz hazretleri bir gün bir meclis-i mahsûsta eâzım-ı ashâbını (من قال لااله الاالله فقددخل الجنة) hadîs-i şerîfiyle tebşîr buyurmuştu. Her lâ ilâhe illallâh diyen cennete girecektir, diye müjdelemiş idi. Hazret-i Ömer el-Fârûk radıyallâhü anh efendimiz, "Yâ Resûlallah, (من قال لااله الاالله فقددخل الجنة) diye izhâr-ı endîşe eyledi. Aman yâ Resûlallâh bu sûrette ümmetin ittikâl ederler, vazîfelerini îfâ etmezler; mâdem ki lâ ilâhe illallâh diyen cennete girecekmiş, o hâlde çalışmaya ne lüzûm var? derler de lâübâlîliğe başlarlar, meâlinde îrâd-ı kelâm eyledi ve burada tevekkül kelimesini değil ittikâl kelimesini isti'mâl etti. Çünkü tevekkülün memdûh olduğunu biliyor idi. Tevekkülden korkmadı, ittikâlden korktu. Fil-hakîka zikrolunan hadîs-i şerîfin ma'nâsını mezâk-ı Kur'ân vechile tefsîr edemeyenlerin ittikâle ma'rûz olmaları ihtimâli vârid-i hâtır olurdu. Halbuki hadîs-i şerîf-i mezkûr her lâ ilâhe illallâh diyen hiç azâb görmeden, muâhaze edilmeden cennete girecek diyordu. Ehl-i tevhîd için azâb-ı ebedî olmayacağını anlatıyordu ve bu sûrette ittikâl suâli vârid değildi. Fakat Hazret-i Ömer Cenâb-ı Peygamber'den bu îzâhâtı da işitmek arzusuyla ittikâl endîşesini ileri sürdü.

İşte tevekkül ile ittikâl arasındaki fark bu nass-ı İslâmîden **[7]** pek güzel anlaşılmaktadır. İttikâl şer'an mezmûmdur. Çünkü Allah'a mağrûriyettir, Allah'a mağrûriyet ise Kur'ân ile memnû'dur. Zîrâ Cenâb-ı Allah fâil-i muhtârdır, kullarına borçlu değildir. Akîde-i Ehl-i Sünnet'te vücûb ala'llâh yoktur. Lâkin tevekkül, bâlâda arz olunduğu vechile mağrûriyet, lâübâlîlik ve cebrîlik değil, Allah'tan korkarak îfâ-yı vazîfeye şitâb ile berâber muvaffakıyetinde Allah'a i'timâd etmek-

tir. Hâsılı tevekkül, menfî değil müsbettir. Ademî değil vücûdîdir. İttikâl ise bil-akistir.

Allâh'a tevekkül iki hâlet-i rûhiyyenin ictimâıyla müterâfık olur. Birisi indallâh mes'ûliyetten korkmak, diğeri de rahmet-i ilâhiyyeden ümîdvâr olmak. Bu iki ihtimâl-i mütezâd, mütevâzindir. Bu cezânın ber-tarafında vukū'-ı rüchân, insanın icrâ-yı vazîfede göstereceği ihlâs-ı niyyet ve iltizâm-ı ciddiyyet ile, yani irâde-i cüz'iyye-i beşeriyyenin hüsn-i isti'mâliyle mütenâsibdir. Bir insan vüs'unun yettiği kadar hulûs-ı kalb ve vicdân ile îfâ-yı vazîfe eder ve irâdesiyle mücâhedesine ikdâm eylerken Allah'ına tevekkül ve i'timâd edip hasbe'l-beşeriyye vâkı' olan hatîâtından dolayı mağfiret-i ilâhiyyeden ümîdvâr olur ve neşve-i muvaffakıyyetini tezyîd edebilir. Zîrâ bi'l-bedâhe ma'lûmdur ki irâde-i insâniyye; muvaffakıyetin illet-i mutlakası değil şurût-ı ma'lûmesindendir. Tevekkülün en büyük faydası eyyâm-ı ıztırâbda rûnümûn olur. Hengâm-ı ıztırâbâtta insanın en muhtâc olduğu sabır ve teennîyi tevekkül te'mîn eder. Bundan başka müslümanlar şefâat-i Peygamberîden dahi hissemend-i tesliyet olurlar ve nâil-i şefâat olmak için sünen-i seniyye-i Muhammediyyeye imtisâl ederler. Hazret-i Peygamber bütün insanlığın numûne-i ahlâkīsidir. [5](وَإِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيم) yani, yâ Muhammed sen muhakkak pek büyük bir ahlâka mazharsın nidâsıyla tebcîl buyurulan Peygamberimizin pek mazbût olan hayât-ı târîhiyyeleri gösterir ki Hazret-i Muhammed faâliyet-i beşeriyyenin her türlüsünde ahlâkın en büyük numûnesini bil-fiil ibrâz buyurmuştur ve fil-hakīka [6](بعثت لاتمم مكارم الاخلاق) hadîs-i şerîfinde beyân buyurulduğu vechile enbiyâ-yı ızâmın neşrine me'mûr buyurulduklarını mekârim-i ahlâkıyyeyi Hazret-i Peygamber itmâm eylemiştir. Beşeriyetin hem rûhâniyet ve hem cismâniyetle alâkadâr olan fezâili istikmâl etmiştir. Binâenaleyh Hazret-i Peygamber'in insâniyet üzerinde te'sîri yalnız ma'nevî nokta-i nazarından değil hem maddî ve hem ma'nevî âsâr-ı ber-güzîde ile sûret-nümâ-yı zuhûr olmuştur. Bundan dolayı bir müslüman fezâil-i ahlâkıyyenin ta'yîninde nazariyât ile it'âb-ı zihn etmekten ziyâde doğrudan doğruya sîret-i Muhammediyyeye atf-ı nazar edivermekle hall-i mes'eleye muvaffak olur. Böyle bir peygamberin sünnetine, yani sîret ve hareketine imtisâl eden kimselerin feyz-i Muhammedîden hisse-mend olmaları ve indallâh şefâatinden büyük büyük ümîdler bekleyebilmeleri tabîîdir. Allah'ın mağfireti, Peygamber'in şefâati... İşte İslâm'da en büyük ümîd bunlara râci' olur. Nasrâniyet'teki halâs mes'elesinin İslâm'da nazîri bu mağfiret ve şefâat mes'elesidir, denilebilir. Şu kadar ki halâs-ı Nasrâniyyet, gāyet sırrî (mystique) bir akīde (dogme)dir. Halbuki halâs-ı İslâmiyyet bir kazıyye-i mantıkıyye ve ma'kūle şeklindedir. Mağfiret-i ilâhiyye îmân ve ihlâs ile, şefâat-i nebeviyye de izn-i ilâhî ile meşrûttur.

TÜRKİYE – AVRUPA

Hey'et-i İctimâiyyeleri Arasındaki Mânianın İzâlesine Dâir Hareketler

Geçenlerde *Tanin* gazetesi, Çekoslovakya'dan gelen futbolcular münâsebetiyle bir başmakāle neşretmişti; *Tanin*'in Başmuharriri Hüseyin Cahid Beyefendi bu hâdisenin "Türkiye hayât-ı ictimâiyye ve siyâsiyyesinde vukūa gelen inkılâbların şâyân-ı memnûniyyet bir netîcesi olmak i'tibârıyla câlib-i dikkat" olduğunu kaydettikten sonra demiştir ki:

"Bugün Çekoslovakya futbol takımının Türkiye'de bulunması Türklerle Garb milletleri arasında hadd-i fâsıl teşkîl eden asır-dîde efkâr-ı bâtıla duvarının yıkılmakta olmasına delâlet eder."

Müşârunileyhin bu fıkraları bize bundan kırk sene evvel, uzun zamanlar İstanbul Sefâreti'nde bulunan Fransız diplomatlarından Angelhard'ın *"Türkiye ve Tanzîmât"* nâmıyla yazmış olduğu eserinin mukaddimesindeki mütâlaayı hâtırlattı ve mâzîye doğru şöyle umûmî bir nazar atfına bizi sevk eyledi.

Tanzîmât ve ıslâhât mes'elesinin ledünniyâtını tedkīk etmiş olan Mösyö Angelhard diyor ki:

"Tanzîmât'tan maksad-ı umûmî, hey'et-i ictimâiyye-i İslâmiyyeyi asırlarca zamandan beri ma'nen ve siyâseten ayrı yaşamış olduğu hey'et-i ictimâiyye-i Hıristiyâniyyeye yaklaştırmak (yani

[5] Kalem Sûresi 68/4.

[6] "Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderidim." (*Muvatta*, Hüsnü'l-hulk, 8; *Müsned*, 2/381)

İslâm'dan uzaklaştırmak) idi; böyle bir teşebbüsün mûcib olduğu müşkilâtın mâhiyet-i mahsûsası hakkında şübhe ve tereddüde mahal yoktur. Hiç şübhe yoktur ki Osmânlı İmparatorluğunu kurûn-ı vüstâda bulunduğu noktada bırakan, kurûn-ı vüstânın zulmet-i kesîfesi içinde günden güne daha ziyâde batırarak nihâyet günün birinde büsbütün nâbûd olmasını intâc edecek gibi görünmüş olan müessir, hükûmet-i Osmâniyye'nin Avrupa hey'et-i düveliyyesi hâricinde, hâl-i infirâdda kalması idi ve bu infirâdın sebebi "din" idi.

"Fil-hakīka hükûmeti te'sîs etmiş olan İslâmiyet, nâzım ve hâkim-i mutlak olarak kalmıştır. Kur'ân ile kānûn-ı medenî bir idi. Teşkîlât-ı milliyye ile akāid-i dîniyye yekdiğerinden tefrîk edilemeyecek sûrette karışmış olduğundan teşkîlât-ı milliyye de akāid-i dîniyye gibi lâ-yetegayyer ve kat'î idi.

"Türkiye'nin rû-yı istiğnâ gösteremeyeceği i'tilâfı husûle getirmek için ortadaki mâniayı ya büsbütün izâle; yahud tahfîf ve tesviye etmek, yani hükûmeti âlem-i Hıristiyânîde olduğu gibi kavânîn-i dîniyyenin te'sîrâtından az çok **[8]** âzâde bir hâle getirerek rûhâniyetten dünyeviyete tahvîl eylemek yahud akāid-i esâsiyyeyi serbestçe tefsîr etmek sûretiyle yavaş yavaş tahdîdât ve takyîdât-ı dîniyyeden kurtarmak icâb ediyordu.

"Hükûmet-i Osmâniyye her şeyden pek çabuk müteessir ve münfail olan câhil ve mutaassıb bir halkın mûcib-i iğbirârı olacak hâlâttan ihtirâz etmek için bu ikinci şıkkı ihtiyâra karâr vermişti."*

Angelhard, Türkiye ile garb milletlerini yekdiğerinden uzaklaştıran, yekdiğeriyle kaynaşmalarına bir hadd-i fâsıl, bir mâni' teşkîl eden şeyin neden ibâret olduğunu gāyet açık söylüyor: Devlet-i Osmâniyye'nin Avrupa hey'et-i düveliyyesi hâricinde hâl-i infirâdda kalmasının yegâne sebebi din idi, diyor. Dîn-i İslâm esâsâtı üzerine teşekkül etmiş olan Türkiye din ile alâkasını kat' ederek lâ-dînî bir şekle girmiş olsaydı bit-tabi' hâl-i infirâdda kalmaz ve binâenaleyh sukūta mahkûm olmuş bulunmazdı. Şu hâlde Türkiye'nin Avrupa ile berâber gidebilmesi için mutlakā aradaki mânianın (dînin) izâlesi lâzım gelirdi. Bu kalkmadıkça i'tilâfa imkân yoktu. İşte "Tanzîmât"tan maksad bu mâniayı izâle ile hey'et-i ictimâiyyye-i Hıristiyâniyyeye yaklaştırmak olduğunu Angelhard hiç de ketme lüzûm görmüyor.

Müşârunileyhe göre Türkiye ancak bu mâniayı devirerek garblılaştığı gün kurtulacak ve yükselmiş olacaktı! Bu da şu sûretle olabilirdi:

1- Dîn-i İslâm'ın ya büsbütün izâlesi,

2- Yahud hükûmetin dinden tefrîkı ile laik bir hâle ifrâğı,

3- Yahud dînin serbest te'vîlât ile tahrîfi.

Halk mutaassıb olduğu cihetle kestirme cihetini tatbîka imkân yok idi. Binâenaleyh tedrîcî bir sûrette devleti kavânîn-i dîniyyenin te'sîrâtından âzâde bir hâle (yani laik – lâ-dînî bir şekle) getirmek muvâfık idi. İşte, diyor, bunun için Devlet-i Osmâniyye bu sûretle harekete karâr verdi ve icrââta başladı…

Fil-hakīka tanzîmât ve ıslâhât nokta-i nazarından memleketimizde hüküm süren efkâr-ı şettâ içinde bu düstûrların birisi arkasından koşmayan pek az gibi idi. Hep taassuba karşı yürüdüğünü dermiyân edip duran ve bu kelime ile dîn-i İslâm'a hakīkaten husûmeti ibrâzdan hâlî kalmayan ve bununla devlete, devlete olmadığı sûrette insâniyete hizmet ettiği zu'munu izhâr eyleyen ve taassuba yegâne misâl teşkîl eyleyen efkâr hep bu düstûr-ı teslîs ile sapıtmıştır.

Bu "tanzîmât ve ıslâhât" illeti münevver tabaka arasında öyle salgın bir sûrette hüküm sürmeye başlamıştı ki bu illete tutulmayan mütefekkirlerimiz pek az idi. Önceleri mahdûd mikdarda bulunan bu ıslâhâtçı zümre ecnebî irfânı, frenk usûl-i terbiyesi memlekette mahsûl vermeye başladıktan sonra hayli çoğaldı. İşte o zamandan beridir ki memlekette mücâdelât-ı ictimâiyye baş gösterdi ve bunun netîcesi olmak üzere türlü türlü teceddüdler, bid'atler, yenilikler husûle geldi.

Ma'lûmdur ki bir taraftan örfî ve keyfî idârelerin husûl ve istikrârı, diğer taraftan devletin zimâm-ı mukadderâtını ellerinde tutan ricâl-i idâre ve ilmiyyenin dûçâr olduğu atâlet ve rehâvetin te'sîri ile

---

* *Türkiye ve Tanzîmât: Devlet-i Osmâniyye'nin Târîh-i Islâhâtı* – Angelhard – sahîfe 7.

inhitâta yüz tutmaya başladıktan sonra devlet biri hulûl-i cebrî, diğeri hulûl-i muslihâne olmak üzere iki nevi' tazyîk-ı hâricîye ma'rûz kalmıştı. Rusya cebr u kahr ile Türkiye'yi ezmek, yeryüzünden kaldırmak istiyordu. Avrupa ise muslihâne bir sûrette devletin urûkuna hulûl ederek menâfi'-i iktisâdiyye ve siyâsiyyesini te'mîn eylemek siyâsetini ta'kīb ediyordu. Vâkıâ bu hareket birincisi gibi şedîd ve serî' değildi. Avrupa'nın gāyesine vâsıl olması uzun zamana mütevakkıftı. Binâenaleyh zâhiren tehlikesiz görünüyordu. Fakat milletin ma'neviyâtına da icrâ-yı te'sîr ederek onu temelinden, rûhundan sarsmak i'tibârıyla tehlikesi ötekinden daha müdhiş idi. Rusya bir ayı gibi maddî hareket ediyordu. Avrupa ise –iktisâdî, siyâsî ve harsî nüfûz ile– bir kurt gibi için için vücûd-ı devleti kemiriyordu. Onun içindir ki Devlet-i Osmâniyye Rusya'ya karşı müdâfaa vaz'iyetine geçtiği hâlde Avrupa'ya karşı kapılarını açmak gafletinde bulundu. Ya tehlikeyi sezemeyerek yahud tahakkuku uzun zamanlara mütevakkıf olduğuna aldanarak o husûsta fazla mücâdeleye girişmedi. Bil-akis Avrupa sermâyesinin, Avrupa harsinin, Avrupa siyâsiyât ve nizâmâtının memlekete duhûlünü teshîl etti. Hattâ zannetti ki memleketin dûçâr olduğu inhitâtın sebebi o tanzîmât ve teşkîlâttan mahrûmiyetidir.

Avrupa'ya gidip de oranın şa'şaasıyla gözleri kamaşan, onların efkâr ve ma'lûmâtıyla zihinleri dolan birtakım zevât vatanlarına avdet ettikten sonra artık her şeyi bozuk görmeye başladılar. Memleketi inhitâttan kurtarmak için mevcûdu yıkarak garblılaşmış olan ve kof kafalarına, frenkleşmiş olan ictimâî ve siyâsî tasavvurlarına göre yeni bir hey'et-i ictimâiyye teşkîlini elzem addettiler. Milletin mâzîsini, an'anâtını, esâsât-ı ictimâiyye ve desâtîr-i i'tikādiyyesini hiç nazar-ı ehemmiyyete almayarak ona tamâmıyla garbda gördükleri nizâm-ı ictimâî ve şekl-i siyâsîyi vermekten başka çâre-i selâmet olmadığı zehâbına düştüler. Halbuki **[9]** bizim bütün müessesâtımız sırf İslâmî mebde'lerimizle İslâmî telakkīlerimizden doğmuş olduğu için bunların yerine mebâdî ve telakkıyât-ı garbiyye üzerine kurulmuş yeni birtakım müesseseler ikāme edebilmek için eskilerinin izâlesi lâzım geliyordu! Zâten devleti terakkīden alıkoyan din olduğu fikri bazı zihinlere yerleşmişti. Ulûm ve fünûn-ı müsbetenin tekâmülünü ta'kīb etmediğimiz için garbdan geri kaldığımız unutuluyor; tevakkuf ve inhitâtımızdan bize rehberlik eden ulemâ ve ricâlimiz ithâm olunmuyor da bütün seyyiât ve nekāyıs pek haksız olarak dîne atfolunuyordu. İslâm'ın şa'şaa-nisâr bir medeniyetle insâniyeti i'lâ ettiğinden, Devlet-i Osmâniyye'yi emsâlsiz bir satvet ve şevketle te'sîs eylediğinden, bâ-husûs medeniyet-i garbiyyenin bile ona medyûn-ı şükrân bulunduğundan tegāfül edilerek mâni'-i terakkī olduğuna hükmediliyordu. Binâenaleyh onlara göre devletin teâlîsi için bütün teşkîlât ve müessesâtını, kavânîn ve nizâmâtını taht-ı te'sîrinde bulunduran dînin nüfûz ve hâkimiyetinden hükûmeti tecrîd etmek, Fransa'da olduğu gibi sırf cismânî bir şekle koymak iktizâ ediyordu! Zâten Avrupa'nın Türkiye'ye karşı husûmet göstermesi dîn-i İslâm ile mütedeyyin olmasından dolayı değil miydi? Eğer Türkiye, hükûmeti dînin te'sîrinden tecrîd eder, büsbütün cismânî esâslara müstenid bir hükûmet teşkîl ederse o zaman tamâmiyet-i mülkiyyemizi tekeffül(?) etmiş olan Düvel-i Muazzama'nın müzâheret ve teveccühünü bizden esirgemesine hiçbir sebeb kalmamış olacaktı!

İşte "Tanzîmât" i'lân olunduğu sıralarda memleketin mukadderâtını ellerine geçiren bir kısım ricâl-i siyâsiyyemiz bu sûretle düşünürlerdi. Tabîî onlarda bu hâlet-i rûhiyyeyi husûle getiren garb irfânı, garb tahsîl ve terbiyesiydi. Muslihâne bir sûrette urûk-ı hayâtiyyesine hulûl ile Türkiye'yi içinden kemirmeye azm eden Avrupa daima bu fikri ilhâm etmekten geri durmaz, her fırsattan istifâde ile zehirlerini saçardı. Bu uğurda Avrupalıların sarf ettikleri milyonlar, ihtiyâr eyledikleri zahmetler cidden şâyân-ı hayrettir. Kim iddiâ edebilir ki Avrupalıların bize karşı ıslâhât lüzûmundan bahsetmeleri devletimizin hayrına, hakīkaten terakkī ve teâlîsine ma'tûf idi? Hiç şübhe yok ki bütün maksadları devletin bünye-i ictimâîsinde bir sarsıntı husûle getirmekti. Devleti en kaviyyü'ş-şekîme hükûmetler derecesine is'âd eden esâsât-ı dîniyyeden uzaklaştırmak Avrupalıların umde-i âmâli idi. Vezîrlerimizin mahrem-i esrârı, ricâlimizin hayırhâh müsteşârları, çocuklarımızın emîn mürebbîleri oluyor, mütemâdiyen zihinlere bu fikirleri aşılıyorlardı.

İnkâr olunamaz ki Devlet-i Osmâniyye tevakkuf ve inhitâta başlamıştı. Fakat bunun hakīkī sebebini taharrî etmek ve ona göre ıslâhı çâresine tevessül eylemek iktizâ etmez miydi? Dînin hangi noktası, hangi düstûru milleti terakkīden alıkoymuştu? Türkiye'nin asırlarca şevket ve azametini te'mîn etmiş olan şerîat kürsîleriyle medreseler, yani adâlet mahkemeleriyle ilim ve irfân müesseseleri eğer eskisi gibi vazîfelerini îfâ edemiyorlar idiyse onları ıslâh edecek çâreleri bulmak ve tatbîk etmek lâzım gelmez miydi? Tanzîmâtçılar neye onları elîm bir vaz'iyet içinde bıraktılar da onların yanı başında Fransız mahkemeleriyle Fransız mekteplerinden basmakalıp alınmış olmasından dolayı muhît ile aslâ münâsebeti olmayan, memleketimizde bizzat Fransa kadar yabancı olan yepyeni tarzda birtakım müessesât vücûda getirdiler? Tanzîmâtçıların şerîat mahkemeleriyle medreseleri büsbütün kaldırmayarak o vaz'iyette bırakmalarına kendilerinden daha akıllı, daha kadirşinâs olan halkın o müesseselere karşı merbûtiyetlerinden çekinmelerinden başka acaba bir sebeb gösterilebilir mi? Mürûr-ı zamân ile onların kendi kendine çökmeleri fikrinde bulundukları inkâr olunamayacak bir hakīkattir.

İşte tanzîmâttan sonra vücûda getirilen yeniliklerin hepsinin üzerinde bizim telakkıyâtımıza, bizim mebde'lerimize karşı derin bir husûmet rûhunun bütün tezâhürâtı intıbâ' etmiş olduğu vâzıh bir sûrette görülür.

"Teceddüd" diye tavsîf edilen bu yeniliklerden devlet ve millet acaba ne istifâde etti? İstifâde şöyle dursun asırlardan beri teessüs etmiş akāidi, efkârı, telakkıyâtı, an'anâtı, hissiyâtı, ahlâkı harâb etti; sözün kısası memleketi tam bir fevzâ-yı ma'nevîye doğru sürükleyip götürdü.

Ordudaki ricâl-i hükûmetimiz sandılar ki müessesât-ı garbiyye taklîdlerini ve berâberinde Avrupalıların telakkīlerini, mebde'lerini getirivermekle Avrupa hükûmetlerinin muhabbetlerini celb edecekler de bu sûretle eski husûmetlerini tahfîfe, eski hodkâmlıklarını ta'dîle muvaffak olacaklar. Bu bâtıl zan üzerine memleketi İslâm'dan uzaklaştırmak mecbûriyet-i kat'iyyesinde bulunduklarına kāni' oldular. Fakat bu kadar fedâkârlığa mukābil Avrupa ne husûmetini tahfîf etti, ne de hodkâmlığından zerre kadar ta'dîlde bulundu. Bilakis devletimiz za'fa uğradıkça üzerine çullandı, teşettüte düştükçe derisini yüzmeye şitâb etti.

İşte memlekete yeni bir şekil vererek devleti tahlîs ve i'lâ, milleti saâdete îsâl edecek "ıslâhât" ve "tanzîmât"ın netâyic-i ictimâiyye ve siyâsiyyesi! Zâten maksad da bu idi. Netîce maksada göre zuhûr etti.

Angelhard cenâbları bâlâdaki ifâdeleriyle ıslâhâtın gāyesi devleti **[10]** yapmak mı yahud yıkmak mı olduğunu bir sefîr ağzına yakışacak belâgat ile îzâh ediyorlar. Hiç şübhe yoktur ki bu düstûrlarla başlayan ıslâhâtın Devlet-i Osmâniyye'yi yıkmaktan başka bir netîce vermesi ihtimâli yoktu. Çünkü âlemde hiçbir şey tebdîl-i hüviyyetle ıslâh edilemez, ifnâ edilir. İyi olması arzu edilen bir hastanın kalbi kesilip atılamaz. Belki onun takviyesine i'tinâ edilir.

İlme, akıl ve hikmete, milletlerin ahvâl-i rûhiyye ve ictimâiyyelerine külliyyen muhâlif olan bu tarz-ı hareketin devlet ve milleti saâdet ve selâmete çıkarır bir yol olmadığını biraz düşünür kafası olanlar pek a'lâ anlayabilirdi. Salâh ve selâmet değil; bil-akis bu, devleti tabîat-ı asliyyesi hilâfına olarak daima istibdâda doğru yürütmek, efkâr-ı umûmiyye-i milliyyeyi hükümden ıskāt ederek irâde-i devleti mahdûd ellerde toplamak demekti. Nitekim devre-i ıslâhât ve tanzîmâttan beri devlet daima istibdâda doğru teveccüh eylemiş, daima kānûndan ziyâde idâre-i örfiyye tatbîk eylemeye mecbûr olmuştur ki en sonunda i'lân edilen meşrûtiyet devrinde eski devirlerden ziyâde istibdâd hissedilmesi, meşrûtiyetin istibdâd-ı münevverle tefsîrine lüzûm görülmesi hep bundan münbais olmuştur.

Yine bundan dolayıdır ki devre-i ıslâhâtta yapılan kānûnların hiçbirisi ciddî bir kānûn olamamış, hepsi birer tahavvül, birer inkılâb propagandası mâhiyetinde kalmıştır. Kānûn mümkün olduğu kadar sâbit olmak ve rûh-ı millette yer bularak muntazam ve müstakar bir vaz'iyet-i ictimâiyye husûle getirmek için yapılır. Güstav Lö Bon'un dediği gibi, kānûnlarla tahavvül ve teceddüd yapmak, intizâm-ı ictimâîyi muhil ve hikmet-i teşrîe muhâliftir. Bizim kānûnlarımız ise hep bu kabîldendir. Onun içindir ki kalblerde aslâ nüfûzu

yoktur. Tahavvül, tabîat ve fıtrat-ı hayâtta olur. Kānûnlar bunu tesbît için ta'dîl olunur. Felsefe-i hukūk bunu gösterdiği gibi fıkh-ı İslâm'ın kavâid-i usûliyyesi de bunu nâtıktır.

İşte şu îzâhâtımızla anlaşılıyor ki ıslâhâtı dîn-i İslâm'ın aleyhine tevcîh eden ve maatteessüf tatbîkine başlanmış olan fikir ve mezheb hep hiss-i temessüle, kuvvetli bir taassuba kapılarak devleti daima uçuruma sürüklemek için bâlâdaki düstûr-ı teslîsi zihnine koyarak kademelerinde gâh berikine, gâh öbürüsüne basmış ve hükûmetin dinden tefrîkı derdiyle her hatvesinde bir ikilik ihdâs etmiştir. Islâhât ve tanzîmâtçılar, cismânî usûlleri kendilerine rehber ittihâz eyledikleri hâlde memlekette vücûda getirdikleri âsâr işte meydândadır: Terakkī şöyle dursun, inhitât müdhiş sûrette artmış, memleket baştan başa harâbeye dönmüştür. Ardı arkası gelmeyen istikrâzlar hep tanzîmâtçı beylerin, paşaların ve efendilerinin maâşlarına, tahsîsâtlarına, zevk u safâlarına hasr edilmiş; beride halk mütemâdiyen felâketten felâkete, sefâletten sefâlete sürüklenip durmuştur. Büyük büyük âsâr-ı nâfia ve medeniyye şöyle dursun âdî şose yolları bile yapılamamış, terakkī nâmına memlekete garbın yalnız levsiyâtı gelmiştir: İşret memleketin her tarafını kaplamış, fuhşiyât kānûnen mübâhât sırasına geçmiş, sû'-i ahlâk alabildiğine tevessü' etmişti. Anâsır arasında münâferet-i mütekābile teessüs eylemiş, ictimâî teşettütler, siyâsî ihtirâslar, şahsî münâferetler memleketi müdhiş bir fetret-i ictimâiyye ve siyâsiyyeye düşürmüştü.

İşte Türkiye'yi Avrupa'ya yaklaştırmak maksadıyla yapılan ıslâhât ve tanzîmâtın maddî ve ma'nevî mahsûlleri!

Acaba meşrûtiyet, ıslâhât ve tanzîmât devrinin cism-i devlette açtığı bu mühlik rahnelere çâresâz olabildi mi? Yoksa o devrin ricâli de aynı illete tutularak aynı sakīm düstûrları ta'kīb ederek devlet ve milleti daha müdhiş felâketlere mi sürükledi? Bu suâlin cevâbını da inşâallâh gelecek hafta vereceğiz. Ondan sonra da hâkimiyet-i milliyye devrine geçerek milletin rûhundan doğan Büyük Millet Meclisi'nin icrâât-ı İslâmiyyesinden bansedeceğiz.

Eşref Edîb

GARBLILAŞMAK MES'ELESİ

Sarıkamış'ta çıkan *Varlık* gazetesi yazıyor:

Geçen sayımızda "bir cevâb" münâsebetiyle bahsetmiştik; *Sebîlürreşâd*'ın *Türk Yurdu*'ndan naklen anlattığına göre pek mühim mütefekkirlerimizden en değerli bir, iki zâtın bu mes'ele hakkındaki düşünceleri çok düşünülmek ister. Bu fikirleri neşreden yazıları (makāleleri) henüz görüp tedkīk edemedik. Yalnız şu birkaç satırdaki fikir mes'elenin rûhunu gösterebildiği için biz de şimdi fikirlerimizi not hâlinde alelacele tesbît edeceğiz:

"Avrupa medeniyeti her şeyi sürükleyip götürüyor. Lâkin medeniyet bir külldür. İlim ve hüner bundan ancak bir kısmını ihtivâ eder. Bunun için garb medeniyeti bütün noksânları ve fazîletleri ile kabûl edilmeli. Yani kafamız, tarz-ı telakkīmiz, zihniyetimiz i'tibârıyla ona uymalıyız. Bunun hâricinde halâs yoktur."*

Mes'elenin hülâsası: "Avrupa medeniyetini fazîletleri ve noksânlarıyla berâber almak lâzım." Bu kanâatte bulunan mütefekkirimiz şu fikre istinâd ediyor: "Çünkü garb medeniyeti eczâ ve anâsırı birbirinden ayrılmaz bir külldür."

[11] Benim i'tirâzım ve işin çürük noktası: Noksânlar ve kusûrlar bu hilkat içinde ve bu hilkatin şuûrlu bir tezâhürü olan beşerî hayat içinde fazîletlerin ve iyiliklerin mütemmimi değildir. Bil-akis bu iki zıd birbirini ikmâl değil, ihlâl ve tahrîb eder. Nûrun karanlığı, harâretin bürûdeti tahrîb ve imhâ etmesi gibi! Daha doğrusu karanlık ile bürûdet ayrıca "mevcûd" değil, ziyânın ve harâretin yokluğudur. O hâlde bu yoklukları elde etmek için mâhiyeti "varlık"tan ibâret olan ziyâ ve harâreti imhâ etmek lâzım gelir. Kusûrlar ve noksânlar da ayrıca (müstakıllen) mevcûd değil, fazîlet ve kemâlin harâb olduğu fırsat ve şerâitte mevcûdiyet kazanırlar; daha doğrusu bize mevcûd görünürler. Öyle ise hangi şekil ve cinste olursa olsun fazîletler hiçbir zaman ve hiçbir vechile kusûrlar ile birleşip samîmî ve birbirinden ayrılmaz bir "küll" teşkîl edemez. O hâlde olsa olsa, fazîletlerin ve iyiliklerin (yani bin türlü şekilde görünen kemâlin) hey'et-i mecmûasıdır ki ancak bir "küll"dür.

---

* *Türk Yurdu* – Muharriri Ağaoğlu Ahmed Bey.

Binâenaleyh; garb medeniyetini alırken onun kusûrlarını ve fenâlıklarını atarak ve tasfiye ederek alırsak bu medeniyeti terkîb eden hakîkî unsurları birbirine daha samîmî bağlayarak ve kaynatarak bir küll hâlinde kabûl etmiş oluruz.

O hâlde? Biz garb medeniyetini yalnız fazîletleriyle alacağız.... Bunun aksini iddiâ etmek ve aksini iddiâda ısrâr etmek biraz mantıksızlığa benzer – ve milletimizin hakkı olan ve medenî inkişâf ve tekemmülü incitmek ve yaralamak demek olur.

İkinci i'tirâzım ve "garb medeniyetini bütün noksânlarıyla berâber almak" düşüncesinin ikinci bir çürüklüğü:

Bütün dünyâyı hayretlere düşüren millî büyük zaferimizde Anadolu inkılâb hareketinin muvaffakıyetinde derûnî ve hakîkî en büyük bir sebeb vardır ve bunu inkâr etmek mümkün değildir: Garbın ve onun desîseleri siyâset ve zihniyetini kendisine rehber etmiş ve milletimizi böyle zihniyetle sevk ve idâre edegelmiş olan "Bâb-ı Âlî"nin tuttuğu yol kirli, hatarlı, şuûrsuz bir taklîd ve iktidâ yoluydu. Anadolu halkı istîlânın en fecî' ânında o uçurumlu yoldan rücû' ederek millî vicdân ve millî seciyemizin ve bu iki menba'dan kaynayıp gelen ma'nevî kuvvetlerimizin doğru ve Hak'tan mülhem cereyânına tâbi' olmak, yani kendi benliğine intikāl ve istinâd etmekledir ki muzaffer oldu, kurtuldu, bugünkü büyük varlığı yarattı ve bize emîn ufuklar açtı...

Öyle ise târîhimizin gösterdiği bu parlak ve muhteşem misâl bize bir ders değil midir? Biz bu dersi aldıktan sonra daha sağlam inanıyoruz ki bizim için bundan sonra da felâh ve saâdetin iksîri, her şeyden evvel, şunda gizlidir:

Kendi varlığımızla, millî seciye ve kābiliyetimizle ve bunun hâricî hayatta tezâhürleri olan millî ahlâkımız, millî zevkimiz ve harsimizle, bize mahsûs olan düşünüş ve duyuş tarzımızla; hülâsa bizim millî benliğimize hâs olan ve bizden ayrılması mümkün olmayan, neler var ise onlarla berâber yaşamak ve onlar içinde inkişâf etmek!

O şeylerin ki bizden ayrılması bizi bizlikten çıkarıp "tereddî"ye götürecektir; elbette bizim o şeylerden ayrılmamız doğru olmaz.

Feyzullâh Sâcid

ÇİN'DE İSLÂM
ve Hâkān-ı Çin Tang-Vang

Çin memleket-i vâsiasının tamâm göbeğinde kâin Sinango beldesinde âsâr-ı İslâmiyye-i kadîmeden "Tang-Vang Sı" nâmıyla ma'rûf bir mescid-i atîk mevcûddur. "Sı" mescid demektir. "Tang-Vang" meşhûr hâkān-ı Çîn'in nâmıdır. Müşârunileyh hazretleri mescid-i mezkûrun bânî ve müessisi olduğu cihetle mescid ile berâber kendi nâmını dahi ibkā etmiştir.

Mescid-i mezkûrun târîh-i inşâsı zamân-ı saâdete karîn olduğu Çin ulemâsı tarafından rivâyet olunduğu gibi bânî-i müşârunileyh zamanı dahi alel-hesâb zamân-ı Hazret-i Fahru'l-kâinât'a tesâdüf ettiği tevâtür derecesinde şâyi'dir.

El-ân mescidin binâ'-i aslîsinden bakıyyetü'l-bâkiyye, kıble cihetinde kâin cidâr ile mihrâb ve bir de minberden ibârettir. Şimdiki binânın ise hicretin yedi yüz kırkıncı senesi inşâ olunduğunu açık gösteren târîh taş üzerinde bervech-i âtî hakkolunmuştur: Bu mescid, Hicretin 740. senesinde yapılmıştır." Bundan mâadâ Çin hâkānlarından birçok zevât gelmişlerdir, mescid-i mezkûru ziyâretten sonra "Tang-Vang" tarafından binâ olunduğunu tasdîk ederek kendi dest hatlarıyla müzehheb birer levha ta'lîk etmişler. Elvâh-ı mezkûre el-yevm ta'lîk olundukları mevki'de mevcûd ve mahfûzdur.

Bundan başka mescid-i mezkûrun avlusunda bir taş üzerinde Çin hattıyla hakkolunmuş târîhçede, mescid-i mezkûrun sebeb-i inşâsından bahsolunuyormuş. Ben bu târîhçenin bir nüshasını fotoğraf ile aldırdım. Taşın çatlak olan yerlerindeki hutût okunamıyor ise de, **[12]** pek çok satırlar okunuyor, hattâ Mecûsî Çinlilerden birkaç adama gösterdim, gāyet güzel okuyorlardı. Mescidden bahsolunduğu anlaşılıyorsa da mâhir bir tercümâna tesâdüf etmediğim için tam ma'nâsını öğrenemedim.

"Tang-Vang" cenâblarının dîn-i İslâm'a hizmeti gāyet büyük olduğunu umûm Çin ulemâsı tasdîk ediyorlar. Müşârunileyh hazretlerinin gāyet mühim eserlerinden biri: *"Huy Huy Yallay"* şi'ren yazılmış, Çin lisânında matbû' meşhûr bir eserdir; mi'râc-ı Nebevîden ve mu'cize-i bâhire-i

şakk-ı kamerin Çin'de ne sûretle müşâhede olunduğundan bahsedermiş. Bu kasîdenin de birkaç nüshasını elde ettim. Müşârunileyh hazretlerinin nâmı yâd edilince "Âşıku'n-Nebî" diye tebcîl ederler. Çin târîhleri bu zât-ı muhteremin dîn-i İslâm'a olan hizmetinden bahsettikleri hâlde, kendine müslüman dediklerini hiçbir ağızdan işitmedim. Herkes (هوكان كافر = O kâfirdi) diyor. Şurası çok garîb: "Âşıku'n-Nebî" oluyor, dîn-i İslâm'a bu kadar hizmet ediyor da yine kâfir kalıyor. Bu garîb hâle insan bir şey diyemiyor: (إنالله يؤيدهذالدين بالرجل ا لفاسق اوالكافر)[7] hadîs-i şerîfinin sırrı tecellî etmiştir, demekten başka söz bulunamıyor. Muvaffak olursam bu adamın eserini kendi bildiğim lisânlardan birine tercüme ettirmek fikrindeyim, bakalım.

"Sin Can" vilâyetinde Turfan civârında "Âsitâne"* dedikleri bir şehir ittisâlinde "Dikyanus"* harâbesi dedikleri bir enkāz vardır. O harâbe üzerinde bundan 14 sene mukaddem Almanlar hafriyâtta bulunmuşlar, birçok âsâr-ı atîka alıp götürmüşler. Diğer taraftan Japonlar da hafriyâtta bulunmuşlar, Âsitâne halkı dahi kendi hesâblarına hafriyât icrâ ederek birçok eski yazılar, Uygur hattı, hatt-ı Çînî ile yazılmış birçok evrâk bulmuşlar. Şu evrâk miyânında Âsitâne ahâlisinden "Musul" nâmında birine tesâdüf eden varakada *"Şakk-ı Kamerin Çin'de Müşâhedesi"* ünvanıyla bir kâğıd varmış. Bu adam bilmeyerek bu kâğıdı Çin hükûmetine beş yüz dolara satmış olduğunu kendisi lisân-ı teessüfle anlattı; birçok Uygur hattıyla, Mongol hattıyla yazılmış evrâk gösterdi. "İşte bu evrâk dahi o hafriyât zamanında bulduğumuz şeylerdir, maatteessüf ne olduğunu bilmiyoruz." dedi.

Birçok adamlar "Çin'de intişâr-ı İslâm'a birinci sebeb, o zaman Cenûbî Kıtay'da "Furuçen" dedikleri mevki'de bulunan hâkān-ı Çîn'in şakk-ı kameri bizzat müşâhede etmesidir." diyorlar. Çin'de intişâr-ı İslâm'a sebeb-i hakīkī ne olduğunu müverrihlerimiz de bize açık gösteremiyor. Çin târîhlerini tahkīk için bizim İslâm ulemâsı Çin lisânını öğrenmeye heves etmemişler, ecnebîlere ise bu cihetlerin ehemmiyeti yok. Çin müslümanları Çin lisânından başka bir lisân öğrenmemişler, hâlâ da öğrenmek istemiyorlar. Kur'ân-ı Kerîm'i de doğru okuyamıyorlar. Namazda okunacak kadar sûreleri olsun tilâvet edemiyorlar. Gāyet sûfî, gāyet âlim ve müttakī adamlar bulunuyor, fakat bu hâl-i esef-iştimâli kendilerine söyler, izhâr-ı esef ederseniz kendileri de tasdîk ile berâber "Çînî ulemâ âdet mâ-fîş" derler. Teessüf dahi etmezler. "Huco" beldesinde "Ahmed" nâmında Mısırlı bir hâfıza tesâdüf ettim. Bu adama sordum: Ne için Kur'ân'ı ta'lîm etmiyorsunuz? Cevâben dedi ki: Hiç mümkün değil, ben yirmi beş senedir buradayım, birçok adamları ta'lîm ettim. Fakat onlar da benim huzûrumda güzel okuyorlarsa da mescidlerinde kendi bildikleri gibi okuyorlar. "Çînî ulemâ yakrau hâkezâ" derlermiş.

Dersaâdet'te Kuruçeşme Hatîbi Rızâ Efendi nefs-i Pekin'de Kur'ân ta'lîmine bir müddet sarf-ı mesâî etmiş ise de bir adam olsun yerine terk edememiş.

Mısırlı Ahmed Efendi diyor ki: – Bir selâm ta'lîmi nasîb olmadı, o kadar söyledim, "Esselâmü aleyküm." diye bir adama olsun öğretemedim. "Ansalâmu aleyküm." diyorlar. Çâresi yoktur, efendim.

Hakīkaten gāyet teessüf olunur bir hâl. Çin müslümanları lisân bilmedikleri cihetle bütün âlem-i İslâm'dan uzak düşmüş, gāyet acınacak bir vaz'iyette bulunuyorlar. Hacıları da pek az. Hicâz'a gitmek âdet olmamış. Hulefâ'-i İslâm da bunların hâlini nazar-ı i'tibâra almamış. Hiç olmazsa hulefâ'-i Âl-i Osmân bu cihetleri nazar-ı i'tibâra alarak Çin lisânı mütehassısları yetiştirmiş olsalar idi, bugün elli milyon Çin müslümanı işe yarardı. Bunlara lâf anlatmak gāyet müşkil, lâfı anlarsa hiç şübhesiz fedâkârlıktan çekinmez ve mevti istihkār eder bir millettir. Bilhassa dînî taassubları gāyet kavî olduğu cihetle din nâmına fevkalâde te'sîrât icrâ olunabilirdi.

Bugüne kadar İngiliz misyonerleri bütün Çin vilâyâtını şarkan, garben, cenûben, şimâlen istîlâ etmiş oldukları hâlde Çin müslümanları miyânında şimdiye kadar hiçbir gûnâ te'sîr icrâ edememişler. İhtimâl ki bundan sonra bir derece

---

[7] "Allah dilerse bu dini, fâsık veya kâfir bir adamın eli ile de güçlendirir." (Buharî, Cihad, 182; Müslim, İman, 178)

* İdigud Harâbesi dahi derlermiş. İdigud ne demek olduğunu kimse açık îzâh edemiyor.

icrâ-yı te'sîr ederler. Zîrâ her mescid ittisâlinde bir hıristiyan kütüphânesi küşâdına karâr vermişler. Birçok yerlerde ve bilhassa müceddeden binâ olunan mescid civârında kütüphâneler açmışlar, kāri'lerin teşrîfine **[13]** muntazır bulunuyorlar. Fakat Çin müslümanları şimdilik "Biz canımızı veririz, dînimizi vermeyiz." diye taannüdde devâm etmektedirler.

Hıristiyan ulemâsının dînî fedâkârlıkları hakîkaten şâyân-ı takdîrdir: Fransa'dan, İngiltere'den, Almanya'dan çıkıp Çin sahrâlarında ve cibâl-i şâhika miyânında Hıristiyanlık uğurunda on sene, yirmi sene teblîgātta bulunuyorlar. Üzerlerine Çinli elbisesini giyip tam bir Çinli gibi tekellüm ediyorlar. "Cek-Hay" vilâyetinde "Şek-Ha" dedikleri ufak bir karyede bir Fransız misyonerine râst geldim, oraya geleli on yedi sene olmuş. Nihâyet yirmi hâneden ibâret bir karyede, akademi tahsîli görmüş bir Fransız on yedi sene çalışıyor. Karye-i mezkûre hâricine çıkmamış. Bu sene ancak Fransa'ya avdet etmek için izin almış. İki aya kadar yine avdet edeceğini söylüyordu. Bu bir adam değil, kim bilir daha kaç Fransız vardır. Yalnız "Pinlan" beldesinde sekiz İngiliz, üç Alman misyonerine tesâdüf ettim. Kanco'da, Lanco'da birçok erkek misyonerden mâadâ, beş de kadın misyoneri bulunuyordu. Bu gibi büyük şehirlerin hepsinde birçok misyonerlere tesâdüf ettik. Şu sûretle Çin dâhilinde binlerce misyoner olduğu şübhesizdir. Bizim ehl-i İslâm'dan bir tek âlime, din muallimine tesâdüf olunmuyor. Bilakis yalancı dilenci her tarafta dolaşıyor.

Buralarda "Damla Şâmî" nâmında Beyrûtlu bir aselî (Vaktiyle bu adam Baba Tâhir'in *Ma'lû-mât* gazetesinde Arabî kısmında muharrirmiş) ben Halîfe tarafından vekîlim diyerek Hilâl-i Ahmer'e iâne nâmına külliyetli paralar cem' etmiş, bu paralar ile haftada birkaç defalar evlenmiş. Yüz yirmi kıza nikâhlandığını lisân-ı iftihâr ile söylermiş. Bu adam Hakkı Paşa sadâreti zamanında Dersaâdet'e gelmiş, Çin müslümanları tarafından vekîl geldim diyerek Sultân Mehmed Reşâd'ın huzûruna kabûl olunmuş, nâil-i iltifât olmuş, Sultân Mehmed Reşâd Çin müslümanlarına tevzî' etmek için birkaç sandık kitap ihsân etmiş. Merkūm o kitapları buralarda satmış, tekrâr birkaç kızla evlenmiş. Bunun gibi nicelerine tesâdüf olunur. Efsûs, sadhezâr efsûs! Fırsattan bil-istifâde hâssaten harb zamanında bu gibi adamlardan birkaç tanesi türemiş. Seyyid Hamza nâmıyla birisi daha birçok münâsebetsizliklerde bulunmuş, bu gibi kimseler her millette bulunuyor. Fakat ne çâre bizde daha çokça.

Fîmâ-ba'd peyderpey müşâhedâtımı yollarım.

20 Mart 1341 Viladivostok

Abdürreşid İbrahim

MÜNTEHÂ-yı MEDENİYET!

Şimdi Sıra Türk Kadınlarının Aktrisliğine mi Geldi!

Tanin gazetesinin "bizde temâşâ san'atının neden ilerleyemediği" hakkında sorduğu suâle muhtelif zevât tarafından cevâblar verildi ve veriliyor. Bu miyânda Hüseyin Suâd Bey imzâlı bir cevâbda deniliyor ki:

Kadın – İşte ilâcın en müessiri ve en nâdiri.. Öyle bir ilâc ki bize her şey gibi Avrupa'dan gelmeyecek. Mutlak kendimiz yapacağız. Dârülbedâyi' bu nâdir ilâcı bir defa buldu ve ismine de "Jâle" dedi. Bu Jâle ismi târîh-i temâşâmızda hiç unutulmayacak bir isimdir. Çünkü ilk defa sahneye çıkan bir Türk kadını her şeyi gözüne almıştı. Aman yârabbî, o ne halecânlı gece idi, hâlâ aklımdadır. Jâle bizimle vedâ'laşmıştı, biz büyük bir tehlikeye ma'rûz insanlar gibi derin ve hazîn sükût içinde idik. Çünkü sahnede belki Jâle'yi öldürecektiler ve belki bizi paralayacaktılar.. Bunların hiçbiri olmadı. Halkın hüsn-i teveccühüne mazhar olduk; fakat polisin birçok işkencelerini çektik, tahammül ettik, uğraştık, muvaffak olduk. Artık bugün bu yüzden hiç endîşeye mahal yoktur. Sahnede mutlak Türk kadını ve Türk lisânı, Türk şîvesi, Türk sesi lâzımdır. Her milletin tiyatrosu kendi efrâdıyla teşkîl olunur. Bâ-husûs mümessileleri mutlak kendi kadınları ve pâyitaht kadınlarından olur. Sahnelerimizde çıkacak mümessileleri biz ancak İstanbul'dan ve İstanbul'un da lisânı güzel, kibâr mahallelerinden tedârik etmek mecbûriyetindeyiz. Hiçbir zaman Edirnekapısı veyahud Samatya veyahud Topkapı taraflarında oturan halkın lisânıyla Şişli, Nişantaşı

veya Kadıköy halkının lisânları bir değildir. Şimdi burada bir suâl sorabilirsiniz: Acaba tiyatroya rağbet edecek Türk kadını bulunur mu? Ben kadınlarımızın her idârede gösterdikleri iktidâr ve gayreti gördükten sonra muntazam ve resmî bir temâşâ müessesesine karşı da lâkayd kalamayacaklarına emînim. Ciddî ve âtîsi emîn bir idâre ile küşâd edilecek temâşâ mektebine devâma başlayacak Türk mümessileleri bulabiliriz. Belki bu yazılarımı okudukları vakit hâzırlanan hanım kızlarımız bile vardır. İşte azîzim, topyekûn dudulara vedâ' ederek kendi kadınlarımızla işe başlamalıyız. Eğer maksad hâsıl olmazsa bilâ-lüzûm masrafa hâcet yoktur. Temâşâ mes'elesini ilelebed maârif-i millîmizden silmeliyiz.

Burada bir suâl daha sorabilirsiniz. Acaba mektebe alacağınız Türk hanımlarıyla ne kadar zaman sonra temsîle başlayabiliriz? Ben de size bilâ-tereddüd altı ay sonra diyebilirim. Çünkü tecrübelerimiz bize anlattı. Türk kadınlarında kuvve-i temsîliyye pek yüksek... Hele lisân pek âhenkdâr ve latîf..

Vaktiyle Dârülbedâyi'de hiç Türkçe bilmeyen kadınları biz bir senede hem Türkçe okuttuk, yazdırdık, hem de sahneye çıkardık ve muvaffak olduk. Kendi kadınlarımızı elbette daha az zamanda ehl-i san'at edebiliriz. Bunda hiç şübheniz olmasın.

Mehmed Raûf imzâlı diğer bir cevâbda da Hüseyin Suâd Bey'in fikri te'yîd olunuyor:

"Alelıtlâk Türk temâşâsının teessüs ve terakkīsi için Hüseyin Suâd'ın ta'bîri vechile dudulardan kurtulup sahneye temiz lisânlı, tam tahsîlli, hakīkī Türk hanımlarını çıkarmak şart-ı esâsîdir. Ve illâ senelerce böyle devâm etse, tiyatro yine budur ve bu kalacaktır."

İşte Türk kadınının hürriyeti da'vâsında bulunanlar; kadınları matlûb **[14]** vaz'iyete soktuktan sonra şimdi de tiyatro sahnelerinde aktrislik edebilmesini ileri sürmeye başladılar. Anlaşılıyor ki bizde medeniyet ve terakkī denilen şey hep kadından ibârettir. Sanki memleketin her tarafı refâh ve umrân içinde yüzüyor, fabrikalar işliyor, bütün ihtiyâcâtını millet kendisi istihsâl ediyor, servet ve saâdet taşıyor da eğlence için yalnız Türk hanımlarının şanolara çıkması kalıyor! Heyhât!. Millet bugün ne hâlde inliyor, ona rehberlik edecek birtakım muharrirler de ne kafada geziyor! İnsan bunları gördükçe vallâhi hayret ediyor. Açlıktan bugün en değerli muallimler ölüyor; on binlerce zavâllı me'mûrlar bir lokma ekmek derdiyle can çekişiyor. İğneden ipliğe kadar her şey Avrupa'dan geliyor. Her taraf fakr u sefâlet içinde yüzüyor. Diğer taraftan altı binden fazla meyhâne muttasıl zehir saçıyor; binlerce Türk ve müslüman fâhişesi milletin ırz ve nâmûsunu yıkıyor. Bu kadar mesâib ve fecâyi' karşısında gözyaşları dökerek milletin derdine devâ bulmaya çalışacak yerde Türk kadınını sahneye çıkartmayı düşünmek... Doğrusu çok şâyân-ı teessüf bir hâldir.

Acaba o şanoya çıkarak bizi eğlendirmesini istediğimiz Türk ve müslüman kızı bu vaz'iyete düştükten sonra mes'ûd mu olacaktır? Acaba bu tavsiyede bulunan zevât; kendi efrâd-ı âilelerine mensûb bir kadının, bir kızın aktrislik etmesini vicdânlarına sığdırabilirler mi? O hâlde nasıl olur da bizim bir hemşîremiz demek olan herhangi bir Türk ve İslâm kızının şanolara çıkıp yâr u ağyârı eğlendirmesini istiyorlar?

Türkün binlerce senelik bütün târîhini tedkīk ediniz, orada iffet ve ismetten başka bir şey bulamayacaksınız. Bâ-husûs İslâmiyet'i kabûl ettikten sonra dîn-i mübînin şeâir-i mübeccelesine her kavimden ziyâde sarılmış ve bu sâyede iffet ve ahlâkıyla beyne'l-akvâm temâyüz etmiş bu necîb milletin ma'sûm kızlarını kendimizi eğlendirmek için şanolara kadar çıkartmak revâ mıdır? Birkaç kimsesiz kız bularak onlara şundan bundan bahsederek nazarlarını bir serâb-ı muğfile çevirerek şanoya çıkartmak, aktrislik ettirmek o kadar güç bir şey değildir. Fakat bu zavâllı kızcağızların hayatlarından başka koca bir milletin binlerce senelik âdâb ve şeâirinin yıkılmasına nasıl rızâ gösterirsiniz? Bu binâ-yı iffetin tarrâka-i inhidâmı yerleri değil, gökleri bile inletir. Milletin âdâb ve şeâir-i dîniyyesini muhâfazayı tekeffül etmiş olan kānûnlarımızdan bu maddelerin kalkmış olduğunu da farz etsek yine bu kahraman, bu asîl, bu fedâkâr milletin en mukaddes en samîmî hissine karşı bu hakāret revâ görülmez. Yaralı bir arslanın yarasına neşter sokulmaz. Muhterem matbûâtımızdan çok ricâ ederiz ki milletin mukaddesâtına lütfen biraz hürmetkâr bulunsunlar.

HİNDİSTAN HİLÂFET CEM'İYETİ

Matbûât-ı yevmiyyemiz Şeyh Hüseyin Kıdvay'ın Hilâfet Cem'iyeti'nin hesâbâtı hakkında yazdığı bir mektubu İngiliz matbûâtından naklen yazmışlardı. Matbûât-ı yevmiyyemiz yalnız Şeyh Müşîr'in mektubunu neşretmekle efkâr-ı İslâmiyyede Hindistan Hilâfet Cem'iyeti hakkında âdetâ bir sû'-i zan hâsıl edecek bir te'sîr tevlîd ettiler. Çünkü Şeyh Müşîr Hüseyin Kıdvay'ın mektubu Hilâfet Cem'iyeti'nin sû'-i isti'mâlâtından bâhis olduktan başka Cem'iyetin feshini de iltizâm ediyordu. Şeyh Müşîr Hüseyin Kıdvay Hindistan'ın efâzıl-ı ricâlindendir. Mûmâileyh bilhassa da'vâyı İslâm'ın müdâfaası husûsunda pek mühim hizmetlerde bulunmuştur. Anadolu mücâhedesi henüz ilk teşekkül zamanlarında iken bu Hindli dindaşımız İngilizce ile cihâd-ı millîmizin mutlakā muzaffer olacağını tebşîr eden pek güzel risâleler neşretmiş ve da'vâmızın meşrûiyetini kemâl-i belâgatle müdâfaa eylemişti. Binâenaleyh Şeyh Müşîr Hüseyin'in şahsiyeti bizce muhteremdir. Fakat Hindistan'da intişâr eden gazetelere muttali' olarak mukābil tarafın söylediklerini de dinleyip vaz'iyet-i hakīkıyyeyi anladıktan sonra mûmâileyhin biraz mübâlağakârâne neşriyâtta bulunduğunu gördük. Mes'ele bundan ibârettir:

Hilâfet Cem'iyeti tarafından Anadolu'ya yardım için 1921 senesinin Eylül'ünden i'tibâren vukū' bulan teberruât Hilâfet Cem'iyeti'nin Reisi Seyyid Cutanî'ye ve mûmâileyhin idâresinde bulunan müessese-i ticâriyyeye tevdî' olunmuştu. 1922 senesinin Haziran'ına kadar 12 lak* rubiye Ankara'ya gönderilmiş ve geçen senenin Temmuz'unda Seyyid Cutanî nezdinde mühim bir para bulunduğu anlaşılmıştır. Bunun üzerine Hilâfet Cem'iyet-i Merkeziyyesi 18 Temmuz 1922 ictimâında Ankara'ya 1.000.000 rubiye gönderilmesine karâr verdi. 1922 senesinin Teşrîni-evvel'ine kadar bu karâra tevfîkan Seyyid Cutanî tarafından para gönderilmemiş, binâenaleyh Hilâfet Cem'iyet-i Merkeziyyesi mûmâileyhden bunun sebebini sormuştur. Seyyid Cutanî meblağ-ı mezkûrun tekāsît ile dört ay zarfında Ankara'ya gönderileceğini te'mîn etmiş ise de yine para gönderilmemiştir. Bu senenin Kânûnisâni'sinde hey'et-i merkeziyye Seyyid Cutanî'yi muâhaze etmiş. Fakat mûmâileyhin Hind hükûmetiyle arasında mün'akid mukāvelâtın kâffesi feshedildiğinden azîm zararlara dûçâr olmasına mebnî meblağ-ı mezkûru te'diyeden âciz bulunduğu anlaşılmıştır. Seyyid Cutanî, kendi müessesesine tevdî' olunan paraya mukābil te'mînât-ı lâzımeyi i'tâya âmâde bulunduğunu söylemiş, fakat hey'et a'zâsı 300.000 rubiyenin Ankara'ya irsâliyle mütebâkī meblağın te'mîni üzerinde ısrâr eylemiştir. Maamâfih Seyyid Cutanî ancak 5.000 **[15]** İngiliz lirası göndermeye muvaffak olmuştur. Binâenaleyh hey'et-i merkeziyye kendisini te'mînât-ı lâzımeyi vermeye da'vet etmiş ve mûmâileyh Bombay'da iki tahta fabrikası ile bir tahta istoku takdîm etmiştir. Lede'l-hesâb bu te'mînâtın meblağ-ı matlûbu örteceği anlaşılmaktadır.

Bu îzâhâttan anlaşılıyor ki cem' olunan teberruâtın vaktinde irsâl olunmaması Hilâfet Cem'iyeti'nin bir sû'-i isti'mâli değildir.

Mes'ele bundan ibâret olduğundan ve Hilâfet Cem'iyeti müslümanların Hilâfet için topladıkları parayı te'mîn ettiğinden Şeyh Müşîr'in dediği gibi Cem'iyet'i feshe kadar gitmekte ma'nâ yoktur. Bu gibi hâdisât her cem'iyetin başından geçen şeylerdir. Bâ-husûs parayı muhâfaza eden müessese-i ticâriyye, ancak Hindistan hükûmeti tarafından dûçâr olduğu bir darbeden dolayı teberruâtı vaktinde verememiştir. Binâenaleyh Seyyid Cutanî'nin de adem-i mes'ûliyyeti tebeyyün etmektedir.

Hâdise bundan ibâret olduğundan Hilâfet Cem'iyeti hakkında hiçbir sû'-i zan hâsıl olmayacağı âşikârdır.

DİN ve SİYÂSET

Hindistan'ın Bombay şehrinde İngilizce ile intişâr etmekte olan *Bombay Chronicle* gazetesinin "*Din ve Siyâset*" serlevhasıyla yazdığı bir makāleyi aynen tercüme ediyoruz:

Siyâsetle dîni mezc ettiğimizden dolayı ekseriyâ Avrupalılar bazen de Hindliler bizi muâhaze

* Bir lak yüz bin rubiyedir.

ederler. Siyâsiyât, şübhesiz bir oyuncak değildir. Dünyâyı idâre ilmidir. Nev'-i beşerin mes'ûdiyet ve refâhiyeti vâsi' mikyâsta ona bağlıdır. Avrupalıların siyâseti bir kumar mertebesine indirmeleri bugün cihânı içinden çıkılmaz buhrânlara düşürdüğü gibi Hıristiyanlık mefkûresinin mukadderât-i beşer üzerinde icrâ-yı te'sîr etmesine mâni' olmuştur. Tebcîl olunan bir insanın hayat ve mesleğini bir numûne-i imtisâl addetmedikçe onu yalnız tebcîl etmek nisbeten kolay olur. Fakat bu tebcîl olunan insanın teâlîmine itâat, ona iktidâ etmek oldukça müşkil bir iştir. İlk edvârından i'tibâren Hıristiyanlık kolay tarafı iltizâm ederek hem kendi için hem insanlar için hâile-engîz netîcelere destres oldu. Hıristiyanlık mevki'-i iktidârı işgāl etti. Fakat bir din olmak sıfatıyla zimâm-ı iktidârı eline alamadı. Çünkü Mesîh diyor ki "Benim melekûtüm bu dünyâda değildir." Yani onun şahsî muvaffakıyeti ve zaferi bu âleme âid değildir. Etbâına esnâ-yı ibâdette: "Melekûtün gelsin, irâden yerde de, gökte de cârîdir." demelerini emreden bir peygamber melekût-i ilâhînin bu dünyâda olmadığını öğretmek istemediği âşikârdır. Hazret-i Îsâ'nın etbâı az, perestîdegânı çoktur ve bu perestişkârlar onu Hudâ tanıyor. Melekût-i ilâhînin bu dünyâda olmadığını ta'lîm ettiğini zan ile idâre-i dünyâyı gayr-i kābil-i ıslâh addetmişler ve siyâsetin din ile yürüyemeyeceğine zâhib olmuşlardı. Hiçbir dindar şarklı bu nokta-i nazarı kabûl edemez.

Hıristiyanlık gerçi şarkta doğdu, fakat garbda inkişâf etti. Hindistan'a Hıristiyanlık hiçbir alâkası olmadığı medeniyet maskesiyle göründü. Münevver Hindistanlılar Hıristiyanlığın mukaddemâtını reddettikleri hâlde mihanikî kuvveti ma'lûm olan medeniyet uğurunda netâyicini kabûl etmek istediler. Bu sûretle birtakım Hindliler dîni siyâsetten ayrı tanımakla benliklerini satmış oldular.

"Benliklerini satmış oldular." diyoruz, çünkü Avrupa siyâsîlerinin mükerreren dediği gibi "mülâhâzât-ı ahlâkıyyenin siyâsette yeri yoksa" akvâm-ı metbûanın hakları, haksızlıkları, onlara karşı her milletin vezâifi gibi mesâil mevzû'-ı bahs olamaz. Mes'eleyi hangi düstûr ile ifâde etmek istersek edelim, şu hakîkat daima tezâhür eder ki nizâmât ve şerâit-ı mevcûdenin dâhil ve hâricinde adâlet nâmına vukū' bulacak her taleb, muvakkat mülâhazâttan daha yüksek mücerred bir kānûn-ı hakka istinâd etmesi lâzımdır. Böyle bir kānûn-ı a'lânın hâhişle kabûlü Asya'nın kuvvetini teşkîl eder. Böyle bir mes'elede bilhassa böyle bir zamanda Asya'nın teâlîmini ihmâlinden dolayı en müdhiş buhrânlara dûçâr olan Avrupa'nın nokta-i nazarını kabûl etmek intihâr-âmîz, hiç olmazsa mecnûnâne bir harekettir. Mahatma Gandi'nin ta'lîmâtı dâiresinde hareket edip terk-i muvâlât (yani hükûmete adem-i itâat) programını kabûl etmemizin sebeblerinden biri de budur.

Bütün Avrupa mütefekkirlerince şu hakîkat tezâhür etmiştir ki dînin siyâsetten ayrılması beşeriyeti mütemâdî felâketlere sürüklemeden başka bir netîce tevlîd etmez. Avrupa'da düşünen adamların kâffesi yekdiğeriyle mücâdele eden akvâmı tatmîn ile dünyâyı kurtaracak bir düstûr bulmakla meşgüldürler. Mes'ele Avrupa'nın desâtîr-i ameliyyesini desâtîr-i fikriyyesiyle te'lîftir. Rönesans ve teceddüd devrinden i'tibâren Avrupalılar türlü türlü nüfûzlar altında kalmışlar, bilhassa "mülâhazât-ı ahlâkıyyenin siyâsette mahalli olmadığı" düstûrunca pek fazla ehemmiyet vermişler ise bu düstûrun çürüklüğü milletlerin ve târîhin mahzâ mülâhazât-ı ahlâkıyye ile muhâkeme olunmasından ve lâ-ahlâkī siyâsîlerin da'vâlarını ahlâkī esâslara istinâden ifâde etmelerinden anlaşılmaktadır.

Bütün akvâm artık bu esâslardan bıktı. Komünistler, sosyalistler, faşistler, sendikalistler hepsi de yalan ve nifâk ile âlûde olan eski sistemlerden kurtularak müstakīm, sâbit bir şey arıyorlar ki bunu Avrupa'nın yalnız başına bulamayacağına emîniz. Fakat bu aranılan esâsı Avrupa ile Asya birlikte bulabilir. Birçok Avrupalı mütefekkirler Asya'ya ümîd ile bakıyorlar. Fakat şimdiki ahvâl-i siyâsiyye devâm ettikçe Avrupa başına ancak felâketler gelecektir. Mahatma Gandi'nin hareket-i dînîyyesini Avrupalılar ta'kīb ettikleri fikirler ve maksadlarla kıyâs etsinler. Allahü Ekber sözü bir hakīkatin de ifâdesidir. Buna îmân edenler hiçbir vakit siyâseti dinden ayıramazlar.

Men'-i Müskirât Hakkında Bir Mütâlaa

Bombay Chronicle gazetesi men'-i müskirâtın İstanbul'da tatbîki hakkında şu mülâhazayı dermiyân ediyor:

"Şark milletleri gerek meşreb ve mizâclarıyla gerek dînî an'anât ile müskirâttan müteneffirdirler. Eğer Hindistan kendi siyâsetini ta'yînde serbest olsa ve bütün memlekette ârâ-yı âmmeye mürâcaat edilse ahâli ekseriyet-i gālibe ile men'-i müskirât lehinde re'y verirdi.

"Türkleri, Men'-i Müskirât Kānûnu'nun İstanbul'da tatbîkine cesâretlerinden dolayı tebrîk ederiz. Gerçi Avrupalı tüccâr Ağustos ibtidâsına kadar memnûiyeti te'hîr ettirmeye muvaffak olmuşlarsa da ne bu muvakkat te'hîrler, ne de vâridâtın tenâkusu endîşeleri Türkleri yollarından alıkoyamayacaktır. Fakīrlerdir, fakat parayı ahlâkın fevkinde addedecek derecede "müterakkī" değildirler."

[16] HİCÂZ MES'ELESİ

Birkaç haftadır mütemâdiyen Şerîf Hüseyin'in İngiltere ile bir muâhede akdetmek ve bu muâhede projesinin emâkin-i mukaddese-i İslâmiyyeyi İngiliz himâyesi altına koymak gibi bir tehlikeyi tahakkuk ettirmek üzere bulunduğunu yazıyoruz. Yine birkaç haftadır Mısır matbûâtının bu harekete karşı açtığı mücâdeleden bahsetmekteyiz. Şerîf Hüseyin'in Müslümanlığa karşı pek fecî' bir hıyâneti tazammun eden bu hareketi Mısır matbûâtının her gün her mes'eleye takdîmen meşgūl olduğu mes'eledir.

Maamâfih bu mes'ele ile iştigāl Mısır matbûâtına inhisâr etmiyor; Hindistan efkâr-ı umûmiyye-i İslâmiyyesinin de Şerîf Hüseyin'e karşı aynı hissiyâtı perverde ettiği anlaşılıyor. Son posta ile gelen Hind matbûâtı hep bu mes'ele ile meşgūldür. Hindistan müslümanlarının hissiyâtına tercümân olan Hind Hilâfet Cem'iyet-i Merkeziyyesi Nagpur şehrinde akdettiği bir ictimâ'da mukarrerât-ı âtiyyeyi ittihâz etmiştir:

"Hindistan Hilâfet Cem'iyeti Şerîf Hüseyin tarafından projesi neşrolunan ve Arab istiklâlini tahakkuk ettirdiği i'lân edilen İngiltere-Hicâz Muâhedesi'nin fil-hakīka Arabistan ile Arab milletinin istiklâlini yıktığını, emâkin-i mukaddese-i İslâmiyyeye karşı vahîm bir tecâvüz teşkîl eylediğini ve bütün İslâm âleminin metâlib-i dîniyyesini sûret-i kat'iyyede red mâhiyetinde olduğunu görmüştür. Binâenaleyh Hilâfet Cem'iyeti Hey'et-i Merkeziyyesi Hindistan müslümanları nâmına mukarrerât-ı âtiyyeyi ittihâz etmiştir:

1- Cezîretü'l-Arab'ın her türlü murâkabe-i ecnebiyyeden masûniyeti o kadar mühim bir mes'ele-i İslâmiyyedir ki yeryüzündeki bütün müslümanlar bu husûsta müttehiddir.

Bu masûniyet te'mîn olunmazsa evâmir-i dîniyyeye tevfîkan müslümanlar her türlü vesâite mürâcaatla bunu te'mîn edinceye kadar mücâdele edeceklerdir.

2- Cezîretü'l-Arab müstakildir.

Hindistan müslümanları Cezîretü'l-Arab istiklâlinin İngiltere veya başka bir devlet tarafından tanınmaya muhtâc olmadığı kanâatindedirler.

3- Teâlîm-i İslâmiyyeye nazaran Cezîretü'l-Arab yeryüzündeki bütün müslümanların dînî merkezi olmak i'tibârıyla muhteremdir. Dînin erkânından olan farîza-i hac orada îfâ olunmaktadır. Binâenaleyh Şerîf Hüseyin yahud diğer herhangi bir kimse Cezîretü'l-Arab'ın vaz'iyet-i siyâsiyyesini müteessir edecek hiçbir mukāvele akdedemez. Böyle bir mukāvele akdi kâffe-i ehl-i İslâm'ın gayr-i kābil-i ihlâl hukūkuna bir tecâvüz teşkîl edeceğinden keen-lem-yekün addolunur. Hilâfet Cem'iyet-i Merkeziyyesi İslâm nâmına Arab milletine mürâcaatla İslâm'ın şerefini müdâfaa ve emâkin-i İslâmiyyenin hürriyetini sıyânet etmelerini birkaç harîs ve hodkâm adamın keyfi uğurunda bütün İslâm âleminin şeref ve haysiyetini fedâ etmemelerini taleb eder."

Hindistan Mücâhidleri Kurtuluyor

Bombay'da intişâr eden *Daily Chronicle* gazetesinde okuduğumuza nazaran takrîben iki sene mukaddem Hindistan ordusunu isyâna teşvîk etmek ve Türkiye ile bir muhârebe vukū' bulduğu takdîrde müslümanlara karşı harbden imtinâ' et-

mek için Hindistan ulemâsından bir fetvâ-yı şerîfe istihsâl etmek töhmetiyle muhâkeme olunup ikişer sene habse mahkûm olan Hindistan ekâbir-i ricâl-i İslâmiyyesinin vakt-i halâsı takarrub etmiştir. Bunlar miyânında bulunan Muhammed Ali, Doktor Seyfüddîn Kiçlev Ağustos mebâdîsinde, Mevlânâ Nassâr Ahmed 4 Kânûnievvel'de, Pîr Gulâm Müceddid Temmuz nihâyetinde tahliye olunacaktır. Mevlânâ Şevket Ali ile Mevlânâ Hüseyin Ahmed Sâhib'in ne zaman tahliye olunacakları henüz ma'lûm değildir.

Da'vâ-yı İslâm uğurunda fedâkârâne çalışan ve her türlü meşakkat ve ezâyı göze alan ricâl-i İslâmiyyenin zulüm zindânlarından kurtularak tekrâr mücâhede sahnesine avdetleri bütün müslümanları sevindirecek bir hâdisedir.

AĞA HAN'IN BEYÂNNÂMESİ

İngilizce gazetelerde okunduğuna nazaran Hindistan rüesâsından Ağa Han âlem-i İslâm'a hitâben bir beyânnâme neşretmiştir. Ağa Han bu beyânnâmesinde sulhumuzu takdîr ve bilhassa Türkiye'nin ba'demâ garb devletleriyle iyi geçinmek istediğinden bahis ile müslümanların Türkiye ile Fransa ve İngiltere münâsebetini ihlâl edecek harekâtta bulunmamalarını tavsiye ettikten başka ba'demâ Türkiye'de çocukları kurtaracak ve ahvâl-i sıhhıyyeyi ıslâh edecek yardımlarda bulunmalarını tavsiye ediyor.

Ağa Han'ın müslümanların yekdiğerine yardım etmesine dâir olan tavsiyelerine bir şey denmez. Fakat ma'lûm olduğu üzere Ağa Han İsmâiliye mezhebinin reîs-i rûhânîsidir. Bu i'tibâr ile Ehl-i Sünnet'le arasında bir uçurum vardır. Bu uçurumun en âşikâr tecellîlerinden biri Ağa Han'ın hâlâ eski zihniyetinde, istiklâl ve hürriyet mefkûresiyle taban tabana zıd olan ecânibe sadâkat zihniyetinde bulunduğu anlaşılmasıdır. Bundan dolayı Ağa Han kimin hesâbına yaptığı âşikâr olan bu propagandada muvaffak olmayacaktır.

Bugün bütün akvâm-ı İslâmiyye istiklâle teşnedir. Başkalarının esîri olmaktan bıkmış, usanmıştır. Müslümanların hedef-i mücâhedâtı esâret zincirlerini kırmaktır. Türkiye'nin şerefli bir sulh akdetmesi, istiklâl ve hürriyetini te'mîn etmiş olması başka akvâm-ı İslâmiyyenin esârette yaşamalarını hiçbir vechile icâb etmez. Bil-akis sâir İslâm milletleri Türkiye'nin bu muvaffakıyetini rehber tanıyarak onlar da aynı gāyeyi tahakkuk ettirmeye çalışacaklar ve bu sûretle İslâm âlemi kurtulacaktır.

Ağa Han'ın bu gibi propagandalara âlet edilmesi yeni bir şey değildir. Mûmâileyh Balkan Muhârebesi esnâsında da böyle birtakım münâsebetsiz hâllerde bulunduğundan Hindistan'da müdhiş bir sukūta uğramıştı. Yine aynı mukābeleyi göreceği şübhesizdir. Binâenaleyh Ağa Han'ın bütün İslâm merâkizine gönderildiği söylenilen beyânnâmesi hiçbir te'sîr yapmayacak, bil-akis müslümanların rûh-ı mücâhedesine karşı tertîb olunan sû'-i kasdlar anlaşılarak ona göre tedâbîr-i lâzıme ittihâz olunacaktır.

Maamâfih yabancılara âlet olmaya tenezzül edenlerin ancak rûh-ı İslâm'dan pek uzaklaşan adamlar olduklarını görerek mütesellî oluyoruz.

Evkāf-ı İslâmiyye Matbaası

Abone Şerâiti

Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
hâriç için seneliği (325) kuruşdur.

Nüshası 5 kuruşdur.
İki nüsha bir arada 10 kuruşdur.
Seneliği 52 adeddir.

İdârehâne

Bâbıâlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Adres tebdîlinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

09 Ağustos 1923 | 26 Zi'lhicce 1341 | * Perşembe * | 09 Ağustos 1339 | Cild: 22 - Aded: 549-550

ANGLİKAN KİLİSESİ'NE CEVÂB

Tedkīkāt ve Te'lîfât-ı İslâmiyye Hey'et-i İlmiyyesi Reîs-i âlîsi Şeyh Abdülaziz Çâviş Efendi hazretleri tarafından te'lîf buyurulup Şer'iye Vekâlet-i Celîlesi tarafından Anglikan Kilisesi'ne gönderilmek üzere ayrıca tab' olunmakta olan cevâbdır:

Dîn-i İslâm'ın Hasâisi

Biz burada İslâm ile diğer edyânı mukāyese ederek aralarındaki farkı gösterecek değiliz. Yalnız müslümanlarca dinlerinin en başlı mümeyyizâtından, en mühim hasâisinden sayılan şeyleri bildireceğiz.

1) Dînin Esâsâtına Îmân Husûsunda Akla İstinâd

Evvelce fikri i'mâl ile kanâat-i kâmile istihsâl etmeksizin bir akīdeye yahud esâsâtından birine îmân Müslümanlığın ferâizi miyânında dâhil değildir.

Kur'ân birçok âyetlerinde insanı, enfüste, âfâkta tecellî eden azameti tefekkür sûretiyle ma'rifet-i ilâhiyyeye sevk ve teşvîk ediyor: (اَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِى مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللهُ مِنْ شَىْءٍ - Sûre-i A'râf [7/185])* (سَنُرِيهِمْ اٰيَاتِنَا فِى الْاٰفَاقِ وَفِى اَنْفُسِهِمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُ الْحَقُّ - Sûre-i Fussilet [41/53])**

(اِنَّ فِى خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِى تَجْرِى فِى الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا اَنْزَلَ اللهُ مِنَ السَّمَّاءِ مِنْ مَّاءٍ فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَّابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَّاءِ وَالْاَرْضِ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ - Sûre-i Bakara [2/164])***

İslâm Kur'ân'ın birçok yerinde insanları hilkatte mütecellî âyât-ı ilâhiyyeyi düşünmeye ve ma'rifet-i Sâni'i Hakk'ın bedî'-i sun'unda ve sun'-ı bedîinde aramaya sevk ediyor; hiçbir âyetinde mu'cize silâhına yahud aklın kavrayamayacağı istibdâdî teklîflere istinâd etmiyor.

İslâm o yegâne dindir ki mu'cizât ile ne peygamberlerin vezâifi, ne de ibâdın salâh u saâdeti nâmına vukū' bulan bi'setlerinin sübûtu arasında

---

* "Melekût-i semâvâta, melekût-i arza, hâsılı Allâh'ın yarattığı bütün şeylere bakmıyorlar mı?"

** "İslâm'ın hak olduğu kendilerince anlaşılmak için onlara hem âfâkta, hem enfüste âyât-ı kudretimizi göstereceğiz."

*** Göklerin, yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün biribirini ta'kīb etmesinde, beşerin menâfiini yüklenerek denizin üzerinden akıp giden gemide, Allâh'ın gökten indirerek kendisiyle ölmüş toprakları diriltip üzerinde her türlü mahlûkātı yaydığı suda, rûzgârların sevkinde, gökle yer arasında müsahhar bulutta aklı olan bir kavim için elbette Hakk'ın birliğine delîller vardır.

hiçbir münâsebet olmadığını insanlara bildirmiştir.

Arab müşrikleri kendilerine bir mu'cize gösterilmesi için ne kadar **[18]** ısrâr etmişlerdi. "Kendilerine bir mu'cize geldiği takdîrde mutlak îmân edeceklerine dâir olanca yemînleriyle Allah'a kasem ediyorlardı."* Lâkin Cenâb-ı Peygamber hiçbir gün bu taleblerini is'âfa yanaşmadı. Verdiği cevâb ancak şunlardı: "Mu'cizeler benim değil Allah'ın elindedir."** "Ben hakkı açıktan açığa söyler bir nezîrim, başka bir şey değilim."***

Bir aralık müşrikler havârık talebinde pek ileri giderek şöyle demişlerdi: "Sana hiçbir zaman inanacak değiliz. Meğer ki yerden bize pınar çıkarasın; yahud hurma ağaçlarıyla, asmalarla dolu bir bahçen olsun da ortasından nehirler akıtasın; yahud gökleri zu'mun gibi üzerimize parça parça indiresin; yahud Allah'ı ve melekleri sıra ile önümüzden geçiresin; yahud cevâhirden bir eve sâhib olasın; yahud göklere çıkabilesin. Bununla berâber yukarıdan bizlere elimizle tutup okuyacağımız bir kitap indirmedikçe senin göğe çıktığına da inanamayız."****

Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz de bunlara karşı: "Aman yârabbî! Ben Allah tarafından gönderilmiş bir insandan başka bir şey miyim?" ***** diyordu.

İslâm o yegâne dindir ki mu'cize talebinde bulunanları muâhaze ve sehâfet-i fikr ile ithâm ediyor. Peygamber'i te'yîd için Kur'ân'dan başka hârika olamayacağını bildiriyor. Zîrâ Kur'ân o Resûl-i muhteremin risâletiyle hem-âhenk öyle tabîî bir mu'cizedir ki hiçbir muârız için âyât-ı sübhâniyyesinden birine ta'n imkânı yoktur.

İslâm bizlere bir hakîkat daha bildiriyor: Beşeri iknâ' husûsunda mu'cizâtın kifâyeti olaydı eskiden gelip giden ümmetlerin îmânından ayrılma[ma]ları icâb ederdi. Çünkü o kadar ısrâr ile istedikleri mu'cizâtı gözleriyle görmüşlerdi.

Kur'ân bizlere o geçen ümmetlerin usûlünü bakınız nasıl tasvîr ediyor! Her hangisine bir mu'cize indirilecek olursa derhâl tereddüd içinde, şübhe içinde kalarak bir türlü inanmak cihetine yanaşmazlardı. Nihâyet inkâra da kudret bulamayınca meydândaki hârikaya gözlerini meshûr, akıllarını perîşân eden sihir damgasını yapıştırıyorlardı. "Biz sana kâğıd üzerine yazılmış bir kitap indireydik de ona elleriyle dokunmuş olsalardı yine kâfirler; "Bu, âşikâr bir sihirden başka bir şey değil." derlerdi.* Zîrâ mu'cizât ile enbiyânın ne bi'seti, ne de fıtrî vezâifi arasında hiçbir ma'kūl münâsebet bulunamayacağı zihinlerine yerleşmişti. Bunun içindir ki Fâtır-ı Hakîm Peygamber'ini Kitâb-ı Mübîni ile te'yîd buyurduktan sonra cehâlet yahud inâd sâikasıyla hâlâ mu'cize istemekte ısrâr edenleri "Kendilerine okunup durmakta olan Kitâbı sana indirişimiz onlara elvermiyor mu? Halbuki o Kitâb-ı Mübînde îmân eden kavim için hem rahmet, hem ibret var."** tarzında muâhaze ediyor.

Havârık talebinde pek ileri gidenlere hücûm eden âyât-ı Kur'âniyyenin en şiddetlisi şudur: (وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللهُ اَوْ تَاْتِينَا اٰيَةٌ كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ قَدْ بَيَّنَّا الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ – Sûre-i Bakara [2/118])***

Acaba akıl diğer dinlerin herhangi birinde İslâm'dan gördüğü muâmeleye mazhar olabilmiş midir? Şer'in zevâhirinden bir şey akıl ile teâruz etse İslâm aklın hükmüyle hareket olunmasını emreder. Zîrâ nazar-ı İslâm'da evvelâ hak teaddüd etmez. Sâniyen muhâl olan bir akīdenin, yahud hilâfı bürhân ile sâbit bir hükmün kabûlüne aklı ilzâm etmek müstahîldir.

Bir müslümanın kalbine bir şübhe geliyor ki def'ine kādir olamıyor. Bununla berâber hakkı,

---

* (وَاَقْسَمُوا بِاللهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَتْهُمْ اٰيَةٌ لَيُؤْمِنُنَّ بِهَا – Sûre-i En'âm [6/109]).

** (اِنَّمَا الْاٰيَاتُ عِنْدَ اللهِ – Sûre-i En'âm [6/109]).

*** (وَاِنَّمَا اَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ – Sûre-i Mülk [67/26]).

**** (وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْاَرْضِ يَنْبُوعًا . اَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْاَنْهَارَ خِلَالَهَا تَفْجِيرًا . اَوْ تُسْقِطَ السَّمَاءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا اَوْ تَاْتِيَ بِاللهِ وَالْمَلٰئِكَةِ قَبِيلًا . اَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِنْ زُخْرُفٍ اَوْ تَرْقٰى فِي السَّمَاءِ وَلَنْ نُؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتّٰى تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَقْرَؤُهُ – Sûre-i İsrâ [17/90-93]).

***** (سُبْحَانَ رَبِّي هَلْ كُنْتُ اِلَّا بَشَرًا رَسُولًا – Sûre-i İsrâ [17/93]).

---

*(وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِاَيْدِيهِمْ لَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا اِنْ هٰذَا اِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ – Sûre-i En'âm [6/7]).

** (اَوَلَمْ يَكْفِهِمْ اَنَّا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلٰى عَلَيْهِمْ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرٰى لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ – Sûre-i Ankebût [29/21]).

*** "Bilmeyenler de "Ne olur, Allâh bizimle konuşsa yahud bize mu'cize inse." diyorlar. Kendilerinden evvel gelenler de aynı sözü söylemişlerdi. Kalbleri biribirine benziyor. Bizler yakīn sâhibleri için âyâtımızı bildirmişizdir."

savâbı araştırmaktan da geri durmuyor. Acaba böyle bir vaz'iyet karşısında o âvâre kalbin necâtına hükmedecek ve "Allâh kimseye vüs'undan fazla teklîfte bulunmaz."*, "Allah kimseye verdiğinden ziyadesini teklif etmez."** "Dinde cebir yoktur."*** diyecek İslâm'dan başka bir din var mı?

İslâm Cenâb-ı Hakk'ın melekûtünde tefekküre dalmayı, Allah'a takarrubu mûcib ibâdetlerin en büyüklerinden sayar. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz (تفكرساعة خيرمن قيام ليلة)**** buyuruyor.

Müslümanların hepsi bilir ki tabâbet, teşrîh, ilm-i hayât, vezâifü**[19]**'l-a'zâ, ma'rifetü'n-nefs ve sâire gibi insanı Fâtır-ı Hakîm'in hilkatte te-cellî eden hikmetlerini tanıyacak, vaz'ındaki esrârı anlayacak hâle getiren fünûna âid âsârı okumak en büyük ibâdetlerdendir. Bunun içindir ki eyyâm-ı tahsîlinin kısm-ı a'zamını hakka ibâdetle ve bedâyi'-i masnûâtı anlayarak ma'rifet-i ilâhiyyede yükselmekle geçirmek her müslümanın elindedir. Elverir ki niyeti hayır olsun.

2) Farz-ı Ayn ve Ferdî Hürriyet-i Vicdân

Müslümanlık ferdî hürriyet-i vicdânı takrîr ettiği gibi farz-ı aynı da teklîf etmiştir. Binâenaleyh nazar-ı İslâm'da her ferd esbâb ve şerâiti mevcûd olduğu takdîrde şer'in bütün ahkâmıyla mükelleftir ve bu husûsta efrâd-ı beşer müsâvîdir. Erkekle kadın, metbû' ile tâbi' arasında hiç fark olmadığı gibi bir tabakanın diğer tabakadan zerre kadar ayrılığı yoktur.

İslâm vicdân-ı ferdînin hürriyet ve istiklâlini takrîr ediyor. O sebebden ne kimse başkasının vicdânı üzerinde tahakküm edebilir, ne de ona vicdânın kabûl edemeyeceği bir emirde bulunabilir. Sonra İslâm'da dînî mertebesi ne kadar yüksek olursa olsun hiç kimse yoktur ki başkasının naîm-i ebedîden mahrûmiyetine hükmetmek yahud günâhlarından birinin mağfiretini yahud o adamın rızâ-yı ilâhîye mazhariyetini tekeffül eylemek kudretini hâiz olsun.

İnsan mükellefiyet çağına erişir erişmez kendini öyle bir ilâh-ı âdil huzûrunda görüyor ki reşîd olmuşlara tevcîh ettiği hitâbı artık ona da teşmîl ediyor; onu da diğer irâde ve kudret sâhibleri gibi bütün tekâlîfi ile mükellef tutuyor; günâhın isyânın avâkıbından sakınmasını emirde bulunuyor; gizli, âşikâr bütün fenâlıkları kendisine tahrîm buyuruyor; helâli, harâmı açık açık bildiriyor; onun için hâzırladığı sevâbı da, ikâbı da söylüyor ve işleyeceği maâsîden yalnız onu mes'ûl tutuyor; sonra ne bir şefâatçinin müdâhalesiyle ne de evlâdını yahud malını fidye vermek sûretiyle Hakk'ın adâlet-i mutlakasından kurtulamayacağını kendisine gösteriyor.

Yine o insan öyle bir ma'bûd-ı rahîm karşısında olduğunu hissediyor ki fıtratındaki za'fı ve isti'dâd-ı ma'sıyyeti bildiği için daima kendisine tevbe ve rücû' emrini veriyor. Ona rızâ'-ı ilâhîsini, gufrân-ı bî-tenâhîsini va'dde bulunuyor. Tıbkı ciğer-pâresinin enînini dindirmek, elemini gidermek isteyen şefkatli bir ana gibi onu güler yüzlerle, nevâzişlerle besliyor. Günâhkârlar için "Ey nefislerine zulmeden kullarım; Allah'ın rahmetinden ümîdinizi kesmeyin. Muhakkak bilin ki Allah günâhların hepsini bağışlar. Çünkü o, gafûr [ve] rahîmdir."* tarzında sebk eden va'd-i ilâhîsinin hulfünden münezzeh olduğunu ona anlatıyor.

İşte insan devre-i rüşde gelince kendini bu lâhûtî mevki'de görerek derhâl anlar ki artık sabâvet mertebesinden yükselmiştir; artık bütün kâr ve ziyânı kendi akıl ve irâdesinin mahsûlüdür ve bütün saâdeti, hırmânı yine kendi fiil ve hareketine bağlıdır. Evet, o zaman idrâk eder ki Allah ile mahlûkātının iyi, kötü hiçbiri arasında aslâ perde yok; çünkü hepsi onun iyâli, onun kulları; günâhtan çekinenlerine sevâb veriyor; peşîmân olanları, tevbe edenleri bağışlıyor; câhilleri öğretiyor; âsîlere âkıbetin vehâmetini gösteriyor. Hâsılı füshat-serây-ı rahmetin hâricinde müşriklerden başka kimse kalmıyor.

Evet o zaman bir ilâh-ı rahîm görüyor ki bütün gelenler için kapıları açık; cenneti, rıdvân-ı ilâhîsi ne kadar isteyen varsa hepsine âmâde;

---

* (لَا يُكَلِّفُ اللهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا – Sûre-i Bakara [2/286]).

** (لَا يُكَلِّفُ اللهُ نَفْسًا اِلَّا مَا اٰتٰيهَا – Sûre-i Talâk [65/7]).

*** (لَآ اِكْرَاهَ فِى الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ – Sûre-i Bakara [2/256]).

**** "Bir sâat düşünmek bütün geceyi ibâdetle geçirmekten hayırlıdır." (Suyutî, *Camiu's-Sağir*, II/127; Aclûnî, I/310)

* (يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ اَسْرَفُوا عَلٰى اَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللهِ اِنَّ اللهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ – Sûre-i Zümer [39/53]).

bârgâh-ı merhametin eşiğinde ne perde var, ne perdedâr. Bunu gören insan (وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ - Sûre-i Kāf [50/16])* nazm-ı celîlini andıkça yeisin hücûmundan, ümîdlerinin izmihlâlinden âsûde kalıyor. Sonra (وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَ مَا كُنْتُمْ وَاللهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ – Sûre-i Hadîd [57/4])** âyet-i kerîmesini d - şündükçe ya ma'bûduna karşı isyândan korkuyor; yahud arada hiçbir tavassutkâr olmaksızın kendisini doğrudan doğruya hitâb-ı sübhânîsine mazhariyetle tekrîm buyuran o Hallâk-ı Kerîmi gücendirmekten utanıyor.

Hele, kâinât-ı sâireye kıyâs edilince nezd-i ilâhîde sinek kanadına bile muâdil gelemeyecek bir yıldızın üzerinde oturan efrâd-ı beşerden birinin kalkıp da göklerin, yerlerin kayyûmu olan Fâtır-ı zülcelâlin yanı başında –hâşâ– bir çocuğun velîsi, yahud bir mahcûrun vasîsi mevkiini işgâl etmesi İslâm'ın telakkīsine göre, Allah'ı bilmemekten, onun makām-ı samediyyetine hürmetsizlikten başka bir şey değildir.

İnsân devre-i rüşde varınca merâtib-i kudsiyyenin hepsi gelir, karşısına dikilir ve o zaman anlamaya başlar ki beşerin yeryüzünde halîfe olmasından maksûd-ı ilâhî ne imiş; Benî Âdem'in tekrîminde ne gibi hikmetler varmış, Cenâb-ı Hak insanı hacr ve murâkabe zincirlerinden nasıl âzâde yaratmış da "İhtâr et ki, vazîfen ancak ihtârdır. Yoksa onların üzerinde murâkıb değilsin"*** diye hitâb ettiği Peygamberi de **[20]** dâhil olmak şartıyla hiçbir mevcûd için bu mahlûk-ı mükerrem üzerinde hakk-ı tahakküm kabûl etmemiş.

İşte insan o zaman farkına varır ki rûh-ı insânînin yükselmesine irâde-i ezel tealluk eden pâye ne derecelerde yüksek; kendisine bahşolunan izzet ve hürriyet ne kadar geniş! Artık öyle muazzam bir Hâlık huzûrunda olduğunu görür ki şefâatçilere iftikārı yok. Öyle coşkun bir merhamet karşısında bulunur ki kavuşmak için kimsenin tavassutuna muhtâc değil. Ayağı kaydıkça, vebâle girdikçe tevbeye, nedâmete sığınır ve bütün sâha-i imkânı kucaklayan rahmet-i ilâhiyye kapılarını ancak bu iki miftâh ile açar. Yoksa kendisi gibi zaîf, âciz mahlûkāttan başka bir şey olmayan meşâyihin, ricâl-i dînin yardımına aslâ müftekır olmaz.

Bununla berâber İslâm'ın İlâh'ı biliyordu ki, itmi'nân-ı kalb ile râhat-ı vicdân yoksulluğu çok zamanlar insanı riyâ, nifâk, yalan, fütûr gibi sıfât-ı zemîme ile ittisâfa mecbûr eder ve efkâr u ef'âlde sıdk u ihlâsa meydân bırakmayan bu sıfatlar onu idraksiz behîmelerden daha sâfil bir derekeye düşürür. İşte bu sebepten mü'min kulları için hürriyet-i vicdânı, hürriyet-i irâdeyi bu gibi rezâilin hücûmuna karşı siper olarak verdi; murâkabe ve hesâb haklarını da latîf ve habîr olan zât-ı sübhânîsinden başkasına bahşetmedi. (يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْاَعْيُنِ وَمَا تُخْفِى الصُّدُورُ . وَاللهُ يَقْضِى بِالْحَقِّ – Sûre-i Gāfir [40/19-20])*

Binâenaleyh attığı farz-ı ayn ve ferdî hürriyet-i vicdân esâslarıyla Müslümanlık bir taraftan mükellef insana izzet vermiş, onu âcizlerin derekâtından yükseltmiş, diğer taraftan da Rabbü'l-âlemîn'in harîm-i kibriyâsını hacr gibi, müdâhale gibi şâibelerden tenzîh etmiş oluyor.

3) Hiçbir Günahkâr Başkasının Vebâlini Yüklenmez:**

Müslümanlıkta herkesin vebâli kendisine âiddir. Efrâd-ı beşerden hiçbirinin hatâsı başkasına geçmez. Onun için nazar-ı İslâm'da çocuk günâhlardan, kabâhatlerden pâk olarak doğar. Hiçbir hesâba hiçbir ikāba ma'rûz değildir. Ve mükellefiyet çağına gelinceye kadar bu ma'sûmiyeti muhâfaza eder. Mükellefiyet devresi onun işleyeceği hayır ve şer, nâfi', muzır bütün ef'âline karşı muhâsebenin başladığı devredir.

Müslümanlık bizlere bildiriyor ki Cenâb-ı Hak hasenât ile seyyiâttan bir kısmının cezâsını ta'cîl ederek dünyâda veriyor; bir kısmının hesâbını da âhirete bırakıyor. Zihinlerde iyice yerleşmesi için bu meâl birçok âyât-ı kerîme ile tekrâr buyurulmuş: (كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ – Sûre-i Müddessir [74/38]).)*** (فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ . وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ

---

* "Biz ona şâh damarından daha yakınız."

** "Her nerede olursanız olunuz, O sizinle berâberdir; Allâh bütün işlediklerinizi görüyor."

*** (فَذَكِّرْ اِنَّمَا اَنْتَ مُذَكِّرٌ . لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ – Sûre-i Gāşiye [88/21-22]).

* "Gözlerin hıyânetini ve sînelerin gizlediği bütün şeyleri bilir. Allâhü zülcelâl hak ile hükmeder."

** (وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى – Sûre-i İsrâ [17/15]).

*** "Her nefis kazandığı amele mukābil rehindir."

شَرًّا يَرَهُ – Sûre-i Zilzâl [99/7-8])* (وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى – Sûre-i İsrâ [17/15])** (كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ – Sûre-i Tûr [52/21])*** âyetlerinden başka âyât-ı celîle de vardır.

Müslümanlık bu hükmüyle insanı ilk ceddinin hatâsına vâris olduğu ehdîşesinden kurtarıyor ve "Hak" ism-i pâki esmâ'-i hüsnâsından olan Allah'ın adli herhangi bir mahlûku başkasının işlediği cürümden dolayı muâhaze şâibelerinden pek müteâlî olduğunu anlatıyor: "Kim bir günâh kazanırsa onu ancak nefsi için kazanmış olur. Allah alîmdir, hakîmdir."****

4) İnsanlar Arasında Sulh ve Müsâlemetin Te'sîsi

İslâm'ın gāyelerinden biri de insanlar arasında sulh ve müsâlemetin te'sîsidir. Müslümanların Peygamberi yeryüzüne kılıç değil, sulh ve müsâlemet yerleştirmek için geldi. Evet, aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz zuhûr ettikleri zaman biribirlerine karşı gayz u kînlerinden Arabların göğsünde kazanlar kaynıyordu. Ortada fâsılasız baskınlardan, ardı arası kesilmez muhârebelerden, su gibi dökülen kandan, ot gibi sökülen candan başka bir şey yoktu. Onun için Resûl-i muazzam durmayıp bunlara kısâs kānûnlarını bildiriyor ve bağy, udvân erbâbına mev'ûd âkıbetten kendilerini tahzîr ediyordu. Nihâyet dîn-i mübînin feyziyle aralarındaki tefrika yangınlarını söndürdü: Teblîğ ettiği hukūk ve hudûd-ı ilâhiyye önünde bütün erbâb-ı kıyâma boyun eğdirdi. Kalbleri birleştirmeye, arada uhuvvet vücûda getirmeye o derecelerde çalıştı ki Hakk'ın sâye-i merhametinde hepsi biribirinin kardeşi oldu.

Maamâfih Müslümanlık bu kadarla kanâat etmedi. Mü'minlerle Ehl-i Kitâb arasına da sulh ve müsâlemet yerleştirmek istedi. İşte bu maksadladır ki müslümanların hâiz olduğu hukūkun aynını Ehl-i Kitâb'a da teşmîl etti. Musâheretin te'mîn edeceği râbıtaları, münâsebetleri istihsâl için müslümanların Ehl-i Kitâb'dan olan kadınlarla evlenmelerine müsâade gösterdi.

Bir erkek tutup evleniyor. Aldığı kadınla evvelce hiçbir râbıtaları, yahud karâbetleri yok iken Cenâb-ı Hak bunların arasında **[21]** o ma'lûm olan mütekābil meveddet ve merhameti vücûda getiriyor. Daha sonra bu râbıtanın te'sîri her ikisinin yakın, uzak ne kadar hısımları, bildikleri varsa cümlesine şâmil olmak sûretiyle büyük bir cemâat arasında karşılıklı muhabbetlere, teâvünlere sebeb oluyor.

Musâheretin başka ümmetlerde bile görülen bu te'sîri Arab kabîleleri üzerinde ne kadar mühim olmak icâb eder, düşünülsün. Çünkü Arablarda bir erkek diğer kabîleden bir kadın alınca âdetâ o kabîlenin bütün efrâdıyla, hattâ bütün müttefikleriyle muâhede akdetmiş olur. Bu yüzdendir ki sadr-ı evvel müslümanlarıyla Ehl-i Kitâb arasındaki râbıtaları kökleştirmek, karşılıklı muhabbet ve şefkat hisleri yaymak husûsunda bu kānûnun pek büyük te'sîri görülmüştü.

Şâyed Ehl-i Kitâb'dan kadın alan bir müslüman hesâbına İslâm'ın kabûl ettiği müsâadâtı Yahudilikle Hıristiyanlık da bir müslüman kadın için tekeffül etmiş bulunsaydı o zaman dîn-i İslâm müslüman kadınlarının Ehl-i Kitâb'a varmalarına rızâ gösterirdi. Lâkin berikilerin gerek kānûnları gerek kiliselerinin ta'lîmâtı sulh ve müsâlemâtın terakkīsine karşı daima hâil kesildiği içindir ki İslâm musâheret mes'elesinde yalnız birinci şık ile iktifâya mecbûr oluyor ve bu müsâadeyi de zevce-i gayr-i müslime için hürriyet-i i'tikādı, hürriyet-i ibâdeti mütekeffil olduktan ve karısının umûr-ı dîniyyesinden herhangi birine müdâhaleyi zevc-i müslimine tamâmıyla tahrîm ettikten sonra veriyor.

MÜSLÜMANLIK

Mâni'-i Terakkī Değil, Zâmin-i Terakkīdir

Amerika gençlerine verilmek üzere oradaki müslüman talebemizin ricâları üzerine mütefekkirîn-i ulemâ-yı İslâmiyyeden Elmalılı Hamdi Efendi hazretleri tarafından tahrîr olunup Amerika'ya gönderilen konferansın mâ-ba'didir:

---

* "Kim zerre ağırlığında hayır işlerse onu görür; kim zerre ağırlığında şer işlerse onu görür."

** "Hiçbir günâhkâr nefis başka bir günâhkârın vebâlini yüklenmez."

*** "Herkes kazandığı amele mukābil rehindir."

**** (وَمَنْ يَكْسِبْ اِثْمًا فَاِنَّمَا يَكْسِبُهُ عَلٰى نَفْسِهٖ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا – Sûre-i Nisâ [4/111]).

Buraya kadar icmâl ettiğimiz esâsât-ı İslâmiyye kalb-i mü'minin techîzât-ı ibtidâiyyesidir. Mü'min bu akîdesini fütûrdan, za'ftan muhâfaza edebilmek için evvelemirde bazı ibâdât-ı bedeniyye ve mâliyye ile de mükelleftir. Bunların başlıcaları salât, savm, zekât, hacdır. Binâ-yı İslâm denilen bu a'mâl, İslâmiyet'in binâ-yı amelîsini teşkîl eder. İslâm'ın feyz-i kâmili asıl bundan sonra başlayacaktır.

Bu techîzât-ı ibtidâiyyeden sonra vezâif-i İslâmiyyenin en mühimmi kesb-i ilm ü ma'rifete sa'y etmektir. Dîn-i İslâm bâlâda beyân ettiğimiz vechile hissiyâttan ziyâde akıl ve fikre i'tinâ etmiş ve hak ve hakîkate muhabbeti esâs-ı hidâyet bilmiş olduğundan ilme pek ziyâde teşvîk eylemiştir. Kur'ân-ı azîmü'ş-şânda Cenâb-ı Allah Peygamberine ve efrâd-ı ümmetten her birine hitâben (وَقُلْ رَبِّ زِدْنِى عِلْمًا – Sûre-i Tâhâ [20/114])[1] buyuruyor. Cenâb-ı Rabbü'l-âlemîn'den daima tezyîd-i ilmi taleb etmek mü'minin vazîfesi olduğunu gösteriyor. (هَلْ يَسْتَوِى الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لا يَعْلَمُونَ – Sûre-i Zümer [39/9])[2] diyor, âlim ile gayr-i âlimin müsâvî olamayacağını söylüyor. (يَرْفَعِ اللهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ – Sûre-i Mücâdile [58/11])[3] Ehl-i îmânın derecesi refî' olacağını va'd ile berâber âlimin derecâtı daha yüksek olduğuna işâret ediyor. Sonra, Peygamberimiz "İlim öğrenmek kadın erkek her müslümana farzdır"[4] hadîs-i şerîfi gibi birçok ehâdîsde taleb-i ilme teşvîk buyuruyor ve erkek, dişi her müslümana ilmin lüzûmunu tasrîh eyliyor. Her müslüman sülûk edeceği meslek-i hayâta göre taleb-i ilme çalışacaktır. Çünkü a'mâl mütefâvittir ve her mesleğin îcâb-ı dînî ve dünyevîsi başkadır. Bunun için her meslek erbâbının kendine mahsûs bir vecîbe-i dîniyye ve ilmiyyesi vardır. Tevzî'-i a'mâl sûretiyle bu vecâibin tahsîlini dîn-i İslâm bir vazîfe göstermiştir. Bundan başka kâffe-i ulûmu cem' etmek ümmetin hey'et-i ictimâiyyesi için bir farîzadır ki buna lisân-ı şer'de farz-ı kifâye derler. Ulemâ'-i İslâm'-dan Hazret-i Muhyiddîn el-Arabî kuddise sirruhû diyorlar ki: (اوتيت علوم الاولين والآخرين) hadîs-i şerîfi mûcebince Peygamber evvelîn ve âhirînin ulûmunu hâiz idi. O Peygambere vâris olabilmek ve "Âlimler peygamberlerin vârisleridir" hadîs-i şerîfinin mazmûnunu tatbîk edebilmek için ümmet-i İslâmiyyenin ulûm-ı evvelîn ve âhirîni cem' ve derc etmeye çalışması lâzımdır. Binâenaleyh bugünkü ulûm ve fünûnun kâffesini öğrenmeye çalışmak müslüman hey'et-i ictimâiyyesinin vazîfesidir. Bu vazîfede kusûr ümmetin inhitâtına bâdî olur.

Hâsılı müslüman beşikten kabre kadar taleb-i ilim ile mükelleftir. Müslüman ya âlim veya müteallim veya müstemi' olacaktır. Peygamberimiz: Bunların dördüncüsü kalan mahvolur, buyurmuştur. Cenâb-ı Allah Kur'ân'da [5] (اِنَّمَا يَخْشَى اللهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمٰٓؤُا) buyuruyor. Allah'tan ancak âlim kulları korkarmış, Allah'ı bilmeyen Allah'tan korkmasını ne bilsin. İlim öyle bir nûrdur ki hulûs-ı kalb ile tahsîl edilir ise behemehâl ma'rifetullâha îsâl eder. Ulemâ miyânında görünüp de Allah'ı bilmeyenlerin bu kusûru ilimlerinin icâbı değil hissiyâtlarındaki ifrât ve tefrîtın netîcesidir. Çünkü ulûm-ı nazariyyede keşf-i hakîkat edebilmek için insâf ve i'tidâl şarttır. Taassub keşf-i hakîkate mâni'dir. Dinsizlik taassubu iltizâm edilmeyerek ta'kîb olunan ilim ve felsefe daima vahdâniyet-i ilâhiyyeyi isbât edegelmiştir. Ahkâm-ı nübüvvette dahi ilmin reddedebileceği bir şey yoktur. Hattâ onların cümlesi beşeriyetin en mühim ma'lûmâtıdır.

[22] Defeât ile söylediğimiz vechile İslâm ilim ile muârazayı kabûl etmez, nizâ'-ı ilm ü dîn nazariyesi dîn-i İslâm'ca merdûddur. Din bir hakîkat-i âliyyedir. İlim ve fen bu hakîkat-i âliyye üzerine dilediği gibi tasarruf ve ibrâz-ı hâkimiyyet edemezse de daima ona hizmet edebilir. Bit-tabi' ilim ve fennin sâha-i hükmünde butlânı sâbit olabilecek husûsâta da akāid-i dîniyye süsü vermek doğru olamaz. Hakāyık-ı dîniyye, ilmin yetişemeyeceği, dâire-i hükmüne alamayacağı zerrelere kadar çıkarsa da ilim ile büsbütün müteârız ve mütehâlif bir istikāmette de bulunmaz. Din hissiyât-ı mücerrededen ibâret telakkī edilirse şübhesiz ki akıl ile hissiyâtın birçok noktalarda tesâdüm edeceği

---

[1] "Rabbim, benim ilmimi artır, de."

[2] "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"

[3] " Allah içinizden inananların ve kendilerine ilim verilenlerin derecelerini yükseltsin."

[4] İbn Mâce, Mukaddime, 17,

[5] Fâtır Sûresi 35/28.

inkâr olunamaz. Fakat bizim nazarımızda hiss-i dînî bütün hissiyât-ı insâniyyeye hâkim olabilecek ma'kūl bir hakīkat-i âliyyeye istinâd demektir. Yoksa din ile hevâ-yı nefsânînin hiçbir farkı kalmamış olur. Hâsılı biz dînimizde ilim ve fennin ibtâl edebileceği bir akīde tanımıyoruz ve bundan dolayı ilim ile dînin tenâzuuna kāil olmuyoruz. Bilakis ilmin dîni, dînin de ilmi mütekābilen takviye ve tezyîd edeceğine kāni' oluyoruz. Fil-hakīka âlemde en büyük fazîlet ilim ile diyânetin ictimâı demektir. Dîn-i İslâm'ın bu hasîsası terakkıyât-ı insâniyyede pek büyük bir âmil olduğunu isbât etmeye kâfîdir.

Dîn-i İslâm'da ilme teşvîk eden nusûs pek çoktur. hepsini burada zikre lüzûm olmadığı gibi imkân da yoktur. Ancak şuna tenbîh etmek isterim ki ilimden maksad da gāye-i ameliyyedir.

Esâsât-ı İslâmiyyeye göre ilmin gāye-i nazariyyesi ma'rifetullâh ve hikmet-i hilkate vukūf, gāye-i ameliyyesi de insanların hikmet-i hilkatine tevfîk-ı harekettir. Cenâb-ı Allah insanları kendisine ubûdiyet için halk etmiştir. [6](وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ) Ubûdiyet ise ilmî ve amelî iki haysiyati hâizdir. Ubûdiyet-i ilmiyye rûhânî, ubûdiyet-i ameliyye ise cismânî olur. Binâenaleyh bu âyet-i kerîme hem gāye-i nazariyye ve hem gāye-i ameliyyeyi mutazammındır. Kur'ân'ın birçok âyâtında gāye-i nazariyyeye, tedbîr ve tefekküre, ilim ve ma'rifete, taharrî-i eşyâya teşvîk vâki' olduğu gibi diğer bazı âyâtında da gāye-i ameliyye tasrîh edilmiştir. Ez-cümle sûre-i Mülk'te [67/2] (اَلَّذِى خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا) buyurumuştur. Cenâb-ı Allah mevt ve hayatı insanların hangisi daha güzel amel yapabileceğini bil-fiil yani ilm-i şühûdî ve tecrübî ile sâha-i alâniyyete çıkarmak için yaratmıştır.

Demek ki gāye-i hilkat-i insâniyye asıl ameldir. Allah'a en iyi ubûdiyet edenler en güzel ameli yapabilenlerdir. İnsanların indallâh merâtibi amellerinin hüsnüyle mütenâsibdir. Fil-vâkı' tahâret-i bâtına yani ubûdiyet-i nazariyye ve kalbiyye daha mukaddemdir. Bâtını güzel olmayan insanlardan, güzel amel sudûru hilâf-ı âdedir.

[6] Zâriyât Sûresi 51/56.

Fakat hüsn-i bâtından maksad da mehâsin-i a'mâldir. Kalbi pâk olduğu hâlde irâdesiz ve âtıl, amelden mahrûm olan insanlar için büyük bir meziyet takdîr edilemez. Binâenaleyh tahâret-i kalbiyye, tahâret-i ameliyyeyi müstelzim olmak i'tibârıyla hâiz-i kıymet addedilmek lâzım gelir. Şu hâlde insanların indallâh merâtibi amellerinin hüsnüyle mütenâsibdir. İşte insanlar dünyâya bu imtihân için gelmişlerdir.

Müslümanlığın gāyesi demek oluyor ki âlemde güzel a'mâli yapabilip ve buna muvaffak olmak için evvelemirde mebde' ve gāye-i hilkat hakkında kavî bir îmân ve metîn bir azme sâhib olmaktır. A'mâlin merâtib-i hüsnü ise nâ-mahdûddur. Müslüman bekā-yı nâ-mütenâhîye müteveccih bir azm ü şetâret ile bu nâ-mahdûd merâtib-i hüsnde peyderpey ileri gitmek üzere halk olunduğuna kāni' olacaktır. Şimdi söyleyiniz, dîn-i İslâm ile terakkī-i beşerin münâsebeti müsbet midir, menfî midir? Şu îzâhâta göre İslâm zâmin-i terakkīdir, demekte tereddüd edilir mi?

İctimâiyâtta Garbcılık ve Bozgunculuk:

CİHET-i CÂMİAMIZ, DİYÂNET-i İSLÂMİYYEDİR

Diyânet-i İslâmiyye; Asr-ı Saâdet'ten beri bazen dost kisvesi altında bünyân-ı esâsîmizi yıkmak isteyen münâfıkların mekr u fesâdı, bazen askeri, kuvveti, kal'asıyla bütün bir cihân-ı husûmetin hücûmlarıyla karşılaşmaya mecbûr kalmıştır.

Târîhin en kanlı menâkıbını teşkîl eden bu ma'rekelerde İslâmiyet, daima müdâfaa-i meşrûa ve müdâfaa-i hakk u hakīkat hâlinde şerefini muhâfaza etmek mevkiinde bulunmuştur.

Lehü'l-hamd zaferimizle netîcelenen son mücâdelede de yine hakkına tecâvüz ve teaddî edilen, mevcûdiyeti, hukūk-ı tabîiyyesi pâymâl edilmek istenilen kuvvet, İslâmiyet'ten başka bir şey değildi.

Yine târîh-i İslâm ve o miyânda Ehl-i Salîb seferleriyle bu vekāyie tekaddüm eden ahvâl kemâl-i dikkatle tedkīk edilirse görülecektir ki: Âlem-i İslâm ahkâm-ı şer'iyyeye, diyânet-i hakka

mütemessik kaldığı, nifâk u şikākdan uzak bulunduğu müddetçe her hücûmu kemâl-i metânetle karşılamış, her sadmeyi mu'cize-nümâ bir muvaffakıyetle atlatmıştır. Fakat ne zaman târîhimizi lekeleyen bir inhizâm, bir sukūt vicdânları ezmişse, bu doğru yoldan inhirâf edilen vakitlere tesâdüf etmiştir.

Maddiyât sâhasından başka ictimâî mücâdelâtta da aynı netâyici elde etmemek mümkün değildir. Maddeten, rûhen, ma'nen za'f zamanlarımızda ecnebî nüfûzu, hîlesi, tuzağı, fesâdı ile harîmimizde en müdhiş tahrîbâtı **[23]** mûcib olmuştur. Bu kara ve kızıl veche diyânetten uzaklaşmış bir muhît buldukça milleti millete kırdıracak vâsıtalar, tebaasını imhâ eden hükümdârlar, düşmana yardım eden vezîrler, hükûmet adamları bulmakta güçlük çekmemiştir. Lâkin sâf ve dindar bir azm ü îmâna çarpan bu yaman ve bî-emân düşmanın ne kadar âciz ve zelîl bir mevkie düştüğünü son Anadolu harekâtı enzâr-ı cihâna kemâl-i ibretle vaz' etti: Bir ecnebî pâyitahtına muâdil nüfûs-ı umûmiyyesiyle bir avuç İslâm; topu, kal'ası, bombası, ordusu, zulmü, parası ile üzerimize saldıran bu âlem-i ilhâdın bütün hücûmlarına serhadlerini; bütün hîlelerine, fesâdına karşı vicdânını, harîm-i ismetini muhâfaza etti. Hepimizin bildiği milyonlarca liralık tahsîsât-ı mestûrelerine rağmen düşmanlarımız kendilerine âlet olacak alçakları elde edemediler. Elde edilenlerin de Cenâb-ı Hak cezâsını verdi. Bütün hâinâne, müştehiyâne emellere, ihtirâsâta rağmen bu millet yine ölmedi. İşte lehü'l-hamd sulhü de idrâk etmiş bulunuyoruz.

Demek ki: Ümmet-i İslâmiyyenin garba karşı mümessili, kal'ası olan milletimizde maddiyât ile ölçülebilecek, Avrupa zihniyetiyle ta'yîn ve takdîr edilemeyecek bir kuvvet mevcûd bulunuyor. İşte asırların sademât-ı mütevâliyyesine karşı kābiliyet ve zindegîsinden bir zerresini bile gayb etmeyen bu kuvvet, İslâmiyet'ten ibârettir.

Bu netîceyi görmek için insanın ya amâ-yı cehl ü nâdânî ile kalbi kararmış, rûhu ölmüş olmalı; yahud İslâmiyet ve bit-tabi' insâniyet için müdhiş bir düşmanlık zihniyeti taşımış olmalıdır.

Her zaman hâib ve hâsirînden olan ikinci kısım için verilecek kıymet, söylenecek söz yoktur. Yalnız muhîtin ve şerâit-i ictimâiyyenin son zamanlarda irâe eylediği gayr-i tabîî medd ü cezir esnâsında istikāmet-i irfânını yabancı mecrâlara imâle ettirmiş olanlara ve bu yanlış, yanlış olduğu kadar da vahîm cereyânlara karşı hitâb etmekle vazîfemizi îfâ eylemiş oluduğumuza kāni' bulunuyoruz.

Sulh, ahvâl-i ictimâiyyemizi tefekkür ve bundan sonraki hedeflerimizi ta'yîn için müsâid bir fırsat bahşetmiştir. Ahvâl-i fevkalâde içinde geçen senelerin bütün âlâmını, bütün nekāisını, tereddiyâtını izâleye müntehî yolun mebdeinde, bu mes'ûd işlerin icrâsı arefesindeyiz. Önümüzde baştan başa yakılmış, yıkılmış, nüfûsu azalmış, sefâleti, ihtiyâcâtı çoğalmış bir memleket var. Âid olduğu şu'beler bu maddî zararları tehvîne uğraşıyor. Lâkin bunlardan çok mühim ma'nevî bir yaramız var ki: O cerîha kanadıkça vatan gülzâra dönse, fabrika dumanlarından teneffüs müşkilleşse rûhumuz yine hasta, bünyemiz yine zaîf ve nâtüvân kalacaktır.

Bu hastalığın ismine **garbcılık ve bozgunculuk** derler. Elemli, felâketli netîcelerini öteden beri teşrîhe çalıştığımız bu marazın âile hayatımızdan, muâşeret tarzımızdan, tarz-ı telakkīmizden, hayatı anlayışımızdan başlayarak müşterek vechelerimize: Tahsîl, medeniyet, esâsât, an'anâtımıza kadar tenevvü' ve imtidâd eden izleri vardır.

Mâhiyetini, insâniyet mefhûmundaki ma'nâsını pek güzel idrâk ettiğimiz Avrupa, yani garb harsi bizim için bir cihet-i câmia olabilir mi? Asırlardan beri îmânıyla, kuvvetiyle mevcûdiyetimizi idâme ettiren medeniyet-i İslâmiyye yerine ikāme etmek istediğimiz garb medeniyeti, mesâvî ve rezâiliyle ictimâiyâtımızı baştan başa tahrîb etmekten başka ne yapmıştır?

Sulhun idrâkiyle berâber müstakil yollarımızın an'anât ve rûh-ı millîye muvâfık bir istikāmete müntehî olmasını temennî ederiz. Fakat asırlardan beri çok mühim ve nâfi' tasavvurlarımız vardır ki: Hep böyle bî-sûd temennîlerle, kendimizi avutmakla nisyâna karışmış, kavlden sâha-i fiile îsâli müyesser olamamıştır. Bütün güzel tasavvurlar, niyetler kâğıd üzerinde nakş ber-âb kabîlinden kalmaya mahkûm bulundukça ümmet için bir paralık fâide-i ameliyye tevlîd eylemesi imkânı yoktur. Yorucu ve rehgüzârı binlerce tehlikelerle mâlî büyük bir tecrübeden nusret-i ilâhiyye ile henüz kurtulmuş bulunuyoruz. Bu acı tecrübeler-

den anladığımız en büyük hakîkat ise: Cihânda en büyük kuvvetin kuvve-i ma'neviyyeden ibâret olduğudur. Diritnotları, tayyâreleri, orduları harekete getiren, mihanikî kuvvetleri idâre eden, rûhtur. Rûhsuz, yani kuvve-i ma'neviyyesiz kalan bu müdhiş vesâit kendi kendine bir tek mermi bile atmaya muktedir değildir. Anadolu'nun bir avuç müslümanı İslâmiyet'ten mülhem müdhiş bir kuvve-i ma'neviyye ile o vesâit-i harbiyyeyi âciz ve nâtüvân bıraktı. Hilâl'in muhît-i nûrânûrunda düşmanları serfürûya mecbûr etti.

İnsanın en mühim uzvu kalb ve dimâğıdır. Bunlar marîz oldukça bünyenin zâhirî zindegîsi, tarâveti nasıl mahkûm-ı zevâl ise milletlerin kalb ve dimâğını teşkîl eden an'anât ve ahlâk bozulursa bünye-i ictimâînin indirâs ve felâketten kurtulması gayr-i mümkindir.

Biz istediğimiz kadar memleketimizi i'mâr edelim. Fabrikalar, yollar, şimendüferler yapalım. Eğer bütün bu vesâiti tedvîr eden rûhu, an'anâtı, kuvve-i ma'neviyyeyi marîz bırakırsak hepsi bozulmaya, işlememeye, harâbîye mahkûm olur. Fabrikaları, şimendüferleri işleten, sunûf-ı ictimâiyye arasında câygîr olan insicâm ve müşterek umdelere, an'anâta karşı olan merbûtiyettir.

Bu revâbıtın gevşediği gün her şey durur. Ne sinemalardaki lu'biyâtla, ne de rakı meclislerindeki bezm ü tarabla bir tezgâhı işletmek, **[24]** bir makineyi tedvîr etmek kuvveti elde edilebilir? Bunlar vesâit-i tahrîbiyyedir ki halkı sa'y ü amelden, ahlâktan, tesânüd-i ictimâîden uzaklaştırır.

Artık biz bize kaldıktan, işlerimize, harîmimize sokulacak ağyârın müdâhalâtını ref' ettikten sonra serbestîlerinin tahdîd olunduğundan bahisle ecnebî kuvvetlerinin himâyesinden istifâdeye kalkışan birkaç sefîl kadının, beş on vicdânsız, îmânsız erkeğin arzularına rağmen esâsât-ı İslâmiyyeye istinâd eden tarîk-ı millîden inhirâf etmekliğimize bir sebeb yoktur. Evet bilhassa Dârülhilâfe'miz ağyâr işgâli altında çok fecî' günler geçirdi. Düşman süngüsüne istinâd eden ridâ-yı ismeti çâk çâk olmuş sefîl kadınlar, nâmûsu ve îmânı silinmiş murdâr insanlar esâsâtımızı, an'anâtımızı yıkmak, ahlâk nâmına, fazîlet nâmına millette ne kaldıysa hepsini mahvetmek için ellerinden geleni yaptılar. Fakat lehü'l-hamd bu zulmet günleri nûr-ı nusretle târîhe karıştı. Şimdi her şeyden evvel bünye-i ictimâîmizde açılan rahneleri ta'mîr, ahlâkıyâtımıza, ictimâiyâtımıza konulan bombaları zararsız hâle getirmek mecbûriyetindeyiz. Senelerden beri müdhiş bir sukūtla tereddiyâta giden ictimâiyâtımızı kurtarmak için şübhe yoktur ki yine senelerce mesâîye lüzûm vardır.

Tekâmül-i tedrîcî kānûnunun ictimâî netâyici de nazar-ı dikkate alınarak bu mesâîde rehber, pîşvâ olacak bir teşkîlâta muhtâcız. İlk iş an'anâtımızı, ictimâiyâtımızı, ahlâkıyâtımızı düşmüş olduğu hâl-i tereddîden sâfiyet-i asliyyesine ircâ' edecek "ictimâî" bir müessesenin esâsâtını vücûda getirmektir. Esâsen dünyânın her tarafında bu kabîl cem'iyetler mevcûddur. Yabancı muhîtler için bu bir ihtiyâc ise bizim için ihtiyâcâtının çok fevkinde bir hayat mes'elesidir. Binâenaleyh iktisâdî, ilmî, maddî inkişâfâtımızın özü, temeli, mesnedi olan rasânet-i ictimâiyyemizi te'mîn edecek böyle bir müesseseyi kurmak bugünün en mühim bir işidir. Bit-tabi' müslümanlar kendilerine düşen bu vazîfenin îfâsında ihmâl ve tekâsül gösterecek değillerdir.

Hasan Hikmet

MEŞRÛTİYET DEVRİNDE

Türkiye'yi İslâm'dan Uzaklaştırma Hareketleri

Dîn-i İslâm esâsâtı üzerine teşekkül etmiş olan Türkiye'yi Avrupa hey'et-i ictimâiyye-i Hıristiyâniyyesine yaklaştırmak maksadıyla vukū' bulan harekâtın devletin temellerini nasıl sarstığını, milletin mümeyyizât ve secâyâ-yı asliyyesini ne sûretle vehne uğrattığını, el-hâsıl memleketin hayât-ı ictimâiyye ve siyâsiyyesinde ne müdhiş fetretler, buhrânlar husûle getirdiğini geçen haftaki makālemizde îzâh etmiş; sonunda meşrûtiyet devrine intikāl ile şu suâli vaz' etmiştik:

"Acaba meşrûtiyet, ıslâhât ve tanzîmât devrinin cism-i devlette açtığı bu mühlik rahnelere çâresâz olabildi mi? Yoksa bu devrin ricâli de aynı illete tutularak aynı sakīm düstûrları ta'kīb ederek devlet ve milleti daha müdhiş felâketlere mi sürükledi?"

Bu suâlin cevâbını idâre-i istibdâdiyyenin yıkılması, meşrûtiyetin te'sîsi husûsunda büyük fe-

dâkârlıklarda bulunan ve bir hayli zaman meşrûtiyet-perverlerin reisi bulunan Sadr-ı esbak merhûm Prens Saîd Halîm Paşa hazretlerinden dinleyelim:

"Kānûn-ı Esâsî'nin idâre-i Hamîdiyyeye nihâyet vereceği hakkındaki ümîdler boşa çıkmadı. Fil-hakīka Kānûn-ı Esâsî'nin i'lânıyla berâber idâre-i mezkûre de rehîn-i indirâs oldu. Fakat memleketin husûl-i saâdet-i hâli için perverde edilen ümîdler tahakkuk etmiş olmadı. Meclis-i Meb'ûsân-ı Osmânî hâkān-ı mahlûun kendisinde temerküz ettirmiş olduğu bütün nüfûz ve iktidâra tevârüs ettiğinden hâkān-ı cedîd ecdâdının taht-ı saltanatına cülûs ettiği zaman makām-ı saltanatı en esâslı ve en ziyâde gayr-i kābil-i inkâr hukūk ve imtiyâzâtından tecrîd edilmiş buldu. Kuvve-i icrâiyye, müstebid bir pâdişâhın boyunduruğundan nüfûz ve i'tibârdan muarrâ, tecrübeden mahrûm ve kendisine sûret-i hod-serânede bahş ve izâfe olunan hukūk ve imtiyâzât-ı müfritayı sû'-i isti'mâle mahkûm bir meclisin boyunduruğu altına geçti. Şu vesâyet-i müstebidde ve teşettütkârâne altında kuvve-i icrâiyye idâre-i Hamîdiyye zamanındakinden daha dûn bir derekeye tenezzül ederek her tarafta intizâmsızlık ve isyân husûlüne bâdî oldu ve memleketi maddî, ma'nevî fetret-i külliyyeye sürükledi. Daha meşrûtiyetin üçüncü senesinde fenâlık câlib-i endîşe olacak bir dereceye vâsıl olduğundan bu fenâlığın ne gibi esbâbdan tevellüd ettiğini kemâl-i dikkatle tedkīk ve taharrîye lüzûm-ı mübrem hissedildi.. Yapılan hatîâtın mâhiyet ve vüs'ati nihâyetü'l-emr anlaşıldı. Bu fenâlığın başlıca müsebbibi Meclis-i Meb'ûsân olduğu tahakkuk etti ve güçlükle dağıldı. Derhâl ikinci Meclis-i Meb'ûsân intihâbına başlanıldı ve netîce-i intihâbâtta evvelkine fâik bir meclis-i millî teşekkül etti. Meclis-i cedîdin evvelki acı tecrübelerden istifâde edeceği ve Kānûn-ı Esâsî'yi daha ciddî ve muhkem esâslara binâ eyleyeceği ve evvelki meclisin idrâkine muvaffak olamadığı idâre-i meşrûtiyyete bir hayat ve faâliyet-i cedîde vermeye muvaffak olacağı ümîd olunmuştu. Fakat bu bîçâre memleketi ta'kībden geri durmayan musîbet, memleketin bu defa da pek bahâlıya mâl olan bir tecrübeden istifâde etmesine ve en meşrû' ümîdlerinin husûl-pezîr olduğunu **[25]** görmesine müsâade etmedi. İkinci Meclis-i Meb'ûsân ictimâ' eder etmez bir darbe-i nâgehânî ile dağıldı ve bu bedbaht memleket en acı felâketlere düştü. Halbuki Kānûn-ı Esâsî'nin i'lânı ne kadar ümîdler ve hayâller uyandırmıştı. İ'lânıyla herkes gāye-i hayâlîsinin husûl-pezîr olduğu zannında bulunmuştu.

"Hayatının otuz senesini en ziyâde mâhî-i ahlâk bir idâre-i müstebidde altında geçirmiş olan bizler bu sâyede hür insanlar, fazîletperver, afîf ve müstakīm efrâd zümresine vâsıl olacağız zannında bulunduk. Kānûn-ı Esâsî'nin ahvâl-i ictimâiyye ve siyâsiyye ve iktisâdiyyemizi akşama sabaha tağyîr etmek kudret-i i'câz-nümâsını hâiz olacağını, zelîlâne olan ihtilâfât-ı dâhiliyyemizi bize unutturacağını ve cümlemizi yalnız vatan-ı Osmânînin şân u azametini tahayyül eder büyük ve necîb âile-i Osmâniyye hâlinde mezc ü tevhîd eyleyeceğini ümîd eylemiştik.

"Hayfâ ki daha ilk seneden i'tibâren bu tatlı ümîdler, bu güzel tahayyüller uçup gitti. Kānûn-ı Esâsî'mizin bize bahş ve te'mîn ettiği hukūk ve serbestî, idâre-i Hamîdiyyenin derece-i nihâyede tevsî' etmiş olduğu bütün sû'-i i'tiyâdâtımızı bîmuhâbâ isti'mâl etmekliğimizden başka bir semere vermedi. İctimâî nokta-i nazardan bunların te'sîri ancak usûl ve âdât, sunûf ve tabakāt-ı ictimâiyyenin hep birden ref'i yani hercümerc-i tâm husûlü sûretinde tecellî etti. En müterakkī ve mes'ûd milletler derecesinde ihrâz-ı hukūk etmek dâiye-i tıflânesi bizi müddeayâtımızda ileri götürdükçe götürdü ve hırs-ı iştihâmızı arttırmış olduğundan ahvâl-i iktisâdiyyemiz bize her zamandan ziyâde tahammül-fersâ göründü.

"Herkes daha ziyâde nâil-i huzûr ve selâmet olabileceği ümîdinde bulunmuşken bil-akis umûmun fıkdânî-i huzûru tezâyüd etmiş ve herkes kendisini eskisinden ziyâde fenâlığa ma'rûz kalmış buldu. Çünkü herkes cür'et ve tecâvüzünü arttırmış oldu. Herkes yekdiğerini bî-muhâbâ ızrâra kıyâm eyledi.

"Milliyet mücâdelâtı, kavmiyet istirkābâtı gittikçe artarak müşterek bir gāyenin vücûdunu imhâ eyledi. Dünkü câsûs ve mürteşîler başımıza hürriyetperver kesildiler. İşsiz ve geveze âdî bir avukat hukūk-ı avâmmın müdâfi'-i şedîdi oldu. Âciz mürtekib me'mûr da harâretli politikacı ke-

sildi. Gûyâ ki bütün memleket üzerinden bir cinnet rûzgârı vezân oluyordu.

"İşte bu defa dahi garblılar tarzında nâil-i teceddüd olmak husûsundaki tecrübemiz mûcib-i teellüm olacak bir sûrette hebâ oldu. Şimdiye kadar vukū' bulan tecâribden daha ziyâde hâiz-i ehemmiyyet olan şu son teşebbüs diğer tecâribden ziyâde bâdî-i mesâib oldu." *

Bu kadar mesâînin, bu kadar ıslâhât ve teceddüdâtın hiçbir faydayı intâc etmemesi, bilakis musîbet ve felâketlerimizi arttırması, devlet ve milletimizi daha elîm bir vaz'iyete ilkā etmesi acaba nedendir? Merhûm-ı müşârunileyh bunun da cevâbını veriyorlar:

"Bunca mesâîmizin böyle aleddevâm dûçâr-ı akāmet olması, memleketi tarîk-ı teceddüd ve ıslâhâta idhâl için yarım asırlık bir zamandan beri tatbîk ve ittihâz etmiş olduğumuz ahvâlin mahz-ı hatâ olduğunda şübhe bırakmıyor.

"Şu hatâ-yı meş'ûm memleketin husûl-i saâdet-i hâli için sâdece Avrupa kavânîni metinlerinin tercüme edilmesi ve bunların bizde kabûl ve tatbîki bahânesiyle bazen tahrîfi kâfî olacağı hakkında bizde mevcûd olan kanâatimizdir. Meselâ usûl-i adlîmizi ıslâh için Fransa'nın yani bizim hey'et-i ictimâiyyemize aslâ makīs olmayan asıl ve menşei ile hâlet-i rûhiyyesi, âdât ve teâmülâtı, seviye-i irfân ve medeniyeti pek mütehâlif bulunan ve binâenaleyh ihtiyâcâtı pek kesîr ve mütenevvi' bir hey'et-i ictimâiyyenin usûl-i adliyyesini kabûl ettik. Fransa'nın usûl-i adliyyesi hâlet ve mükemmeliyeti ile bizi cezb etti ve bu usûlün bizce kabûlü için kâfî görüldü. Halbuki hiç kimse bu usûlün Fransa'ya hiçbir sûretle benzemeyen bizim gibi bir memleket için muvâfık olup olmayacağını düşünmedi. Maârif-i umûmiyyemizi ıslâh için dahi yine tamâmıyla bu yolda hareket ettik. Bit-tabi' elde edilen netâyic de daha muzır oldu. Gāyet kıymetdâr bir vakit, bir de birkaç nesiller zâyi' eyledikten sonra bunca fedâkârlıkların ihtiyârıyla vücûda gelen şeyi bozmak mecbûriyetinde bulunuyoruz.

"Bu kadar netâyic-i ma'kûseden sonra garîbi orasıdır ki tecârib ve akl-ı selîme münâfî olan bu usûl yine i'tibârdan düşmemiş görünüyor.

"Bizim şimdiye kadar hiçbir ıslâhât icrâsına muvaffak olamayışımız daima bizce yapılması muzır olan veyahud yapılmasına imkân olmayan şeyleri yapmak istemiş olmaklığımızdan neş'et etmiştir. İşte asıl sebeb-i yegâne budur. Bizim en mükemmel ve en muktedir anâsırdan istifâde edemeyişimiz "ıslâhât" nâmı altında lâ-yenkatı' memlekete idhâl edilen bideât ve teceddüdât-ı eblehâneden istifâdenin imkânı olmadığı hâlde en iyi unsurumuzu bunları tatbîke mecbûr ederek sa'y ü gayretlerinin imhâ edilmesindendir. Çünkü müceddidlerimiz insanların kavânîn ve nizâmât için değil belki kavânîn ve nizâmâtın insanlar için vücûda getirilmiş olduğu hakīkatini **[26]** hiçbir zaman anlayamamışlardır. Bir Fransıza sorunuz ki: Eğer Fransa ricâl-i hükûmeti komşuları bulunan İngilizlerin kavânîn ve nizâmâtını tatbîke kalkışacak olurlar ise Fransa'nın hâli ne olur? Buna cevâben: "Fransa'nın mucib-i mahvı olur." diyeceğinde şübhe yok. Çünkü Fransa'nın mecrâ-yı tabîî-i inkişâfını bozmuş olurlar ve binâenaleyh onu bir mevt-i muhakkaka mahkûm eylemiş olduklarını bilâ-tereddüd söylerler.

"İşte görülüyor ki bütün fenâlıkların asıl ve menşei birdir: Yani kavânîn ve müessesât-ı ecnebiyyenin kabûl ve idhâliyle mazhar-ı teceddüd ve terakkī olmaklığımız lüzûmuna bizce kanâat hâsıl eylemek hatâsıdır."**

Görülüyor ki tanzîmâtta olsun, istibdâdda olsun, meşrûtiyette olsun, hâsılı hangi devirde olursa olsun, bizde bir zümre vardır ki bunlar milletin ictimâiyâtını garblılaştırmak için muhtelif şekillerde sahneden sahneye atlayıp durmaktadırlar. Bunlar elbise değiştirir gibi şekilden şekle girerler. Fakat rûhları aslâ değişmez. Vasf-ı mümeyyizleri sâbittir: Garbperest! Bazen açıktan açığa garblılaşmaktan bahsederler. Bunun izhârında mahzûr gördükleri zaman ona muârız görünürler, modadaki sıfatı iktisâb ederler. Fakat efkâr ve hareketlerini tedkīk ediniz, rûhlarında garbperestliğin bütün zindeliğiyle yaşadığını anlarsınız. Çünkü bunların sermâye-i irfânları, hamûle-i

* *Meşrûtiyet* – İkinci tab'ı – sahîfe 7-9 – Târîh-i tab'ı 1335; birinci tab'ı 1329'dadır.

** *Meşrûtiyet* – Sahîfe 10-13 – İkinci tab'ı.

ma'lûmâtları garbındır. Eğer garbın müessesât ve nazariyâtını hükümden ıskāt edecek olursanız onların ilmi de sıfıra müncer olmak tehlikesi vardır. Halbuki o, meselâ ulemâ-yı hukūktan yahud maârif ve terbiye mütehassısı yahud dühât-ı ictimâiyyûndandır. Ammâ hangi hukūk, hangi maârif, hangi ictimâiyât! Tabîî ya Fransız, ya İngiliz, ya Alman. Kendisine bunlardan bahse kalkışacak olursanız işi derhâl mugālataya boğar, irfânın, ictimâiyâtın vatanı yoktur, der; ma'hûd nazariyelerini serde başlar. Gerek hukūkçu gerek terbiyeci, gerek ictimâiyâtçı birçok frenk isimlerini ezberlemiş, frenk nazariyelerini bellemiştir. Onları ortaya döker ve "Bu ilimdir, bunun hâricinde söz söylenemez." der. Daha fazla i'tirâz edecek olursanız elinde müteaddid damgalar vardır: Şerîatçı, mürteci', müstebid… Bunlardan birini derhâl yapıştırır. Artık o vakit mes'ele ilim kürsîsinden zâbıta odasına intikāl eder.

İşte bizim meşrûtiyetçi ulemâ-yı hukūkun, terbiye ve ictimâiyât mütehassıslarının memlekette –kendi ta'bîrleriyle– yarattıkları müesseseler, tanzîm ettikleri kānûnlar hep bu ilmî ve ictimâî (!) tarîklarla vücûd buldu. Milletlerin ahvâl-i ictimâiyye ve rûhiyyelerini, âdât ve an'anelerini, tefekkür ve tasavvurâtlarını, mebâdî ve telakkıyât-ı hukūkıyyelerini idâre-i örfiyye ile değiştirmek dünyânın neresinde görülmüştür? Ellerindeki kitaplar: "Kānûnlar halkın ahvâl-i rûhiyye ve ictimâiyyesine, irâde ve temâyülâtına uygun olmak zarûrîdir." dediği hâlde onlar bütün halkı sırf kendi kafalarına, kendi frenkleşmiş tasavvurlarına göre yürütmek istediler. Adlî olsun, maârife müteallik bulunsun, bütün icrââtları yangından mal kaçırırcasına vukū' buldu. Halbuki başka memleketlerde bir şeyi yerinden oynatmak için kıyâmetler kopar, bütün erbâb-ı ilim ve tefekkür nokta-i nazarlarını ortaya koyar, gazeteler o mes'ele hakkında kemâl-i serbestî ile beyân-ı mütâlaâtta bulunur; halkın arzusu, ihtiyâcâtı, temâyülât-ı rûhiyyesi kemâl-i ehemmiyyetle nazar-ı dikkate alınır; hattâ bazı memleketlerde doğrudan doğruya halkın efkâr u ârâsına mürâcaat olunur; ondan sonra milletin ahvâl-i rûhiyye ve ictimâiyyesine en uygun şekil hangisi ise o kabûl olunur. Yani halkın arzu ve irâdesi bir kānûn-ı mahsûsla tesbît olur. Bizim meşrûtiyetperver hukūkçular, ictimâiyâtçılar ise kendi sakīm tasavvurlarına göre bir "hâl-i cedîd" yaratmak istediler; akşam düşündüklerini ferdâsı kānûn şeklinde millete teblîğ ettiler. Ammâ kānûnlarla tahavvül ve teceddüd yapmak, intizâm-ı ictimâîyi muhil ve hikmet-i teşrîe muhâlif imiş; olsun (el-avâm kelhevâm = halk böcek gibidir) halkın arzusunun, irâdesinin ne hükmü var? Onlar hukūk ve ictimâiyât mütehassıslarıdır! Bütün halk bir araya gelse onlar gibi düşünemez, tasavvur edemez, bir inkılâb-ı ictimâî vücûda getiremez; yani "yeni hayat" yaratamaz! "inkılâb-ı ictimâî, yeni hayat" dedikleri de garbın mütefessih hayât-ı ictimâiyyesinden başka bir şey değil.

Bunların bir kısmı da tanzîmâtçıların aleyhinde bulundu. Fakat şurasını ayırmak lâzımdır ki bu aleyhdârlık garbın kavânîn ve müessesâtını taklîd ettiklerinden dolayı değil idi. Cesâret-i medeniyye gösterip de kurûn-ı vüstâ yâdigârı olan eski müessesâtı def'aten ve tamâmen kaldırmadıkları için tanzîmâtçıları tenkīd ediyorlardı:

"Bin sene evvelki Arab hukūku felsefesinden, bizzat Arab hukūkundan mülhem olan şer'î teşkîlât ve kānûnların ilâhî bir merbûtiyet ve sadâkatle tatbîk edildikleri zamanlar çoktan geçmişti. Lüzûmsuz ve kuru bir taassub hâlini alan câhilce i'tikādlarla "Gülhâne Hatt-ı Hümâyûnu"nun neşr u i'lânına kadar muhâfaza olunan bu şer'î teşkîlât ve kānûnları asrî bir devlet kurmak isteyen; devletin teceddüde olan ihtiyâcını tam bir kanâat ile idrâk eden, büyük denmeye şâyân fedâkârlıklar iktihâm edilen tanzîmâtçılar hükümden ıskāt ederek ilâhî devre nihâyet verdilerse de zamanımız hukūk felsefesinin, hukūk târîhinin mu'tâları mûcebince yeni bir teşkîlât vücûda getirememişlerdi. Yirminci asırda hâlâ ve hâlâ şer'î mahkemelerin vücûdu afvolunmaz bir cürümdü. Bir memlekette iki mahkeme **[27]** nasıl olurdu; bir devlet ki hukūkunu kendi doğurmaz, kānûnuna gökten inmiş, değişemez, derdi, o aslâ bir devlet değildi.

Asrın hukūku felsefesinde gāye zamanımızın hukūk ve zihniyetinden mülhem kānûnların tatbîkı idi. Böyle iken biz nasıl olur da bin sene evvelki "rabbânî hukūk" ile tevzî'-i adâlet edebilirdik?

Kezâlik tanzîmât bir maârif müessesesi husûle getirmiş ise de mektepleri dînin nüfûzundan ta-

mâmıyla tecrîd edememişti. Bu husûsta "cezrî" harekette bulunmaya, işi kökünden halletmeye muvaffak olamamıştı. Medreselerin te'sîrâtı memlekette hâlâ bâkī idi. Yirminci asırda mekteplerimizin rûhânî vezâifi teallüm ile iştigāl etmesi asrın terakkıyâtı önünde müdhiş kebâirden idi, maârif bugün artık bir ilim mes'elesi olmuştu. Dînî tahsîl memleketin istihsâlâtında âmil olamazdı. Münhasıran maddiyât üzerine mübtenî asr-ı hâzırda artık mektepleri tamâmıyla "laik - lâdînî" bir hâle koymak icâb ederdi: Memlekette iki maârif olmazdı. Medrese zihniyeti hâlâ yaşıyordu. İşte tanzîmâtçılar bu mes'eleyi de esâslı bir sûrette halledememişlerdi.

Sonra milletin hayât-ı ictimâiyyesi de kurûn-ı vüstâî idi: Kadın hâlâ erkeğin esâretinde idi! Hıristiyan âdetinden başka bir şey olmayan tesettüre riâyet ediyordu. Halbuki asr-ı hâzırda kadın hayât-ı ictimâiyyeye iştirâk etmişti. Kadının evden dışarı çıkması, erkekle omuz omuza gitmesi, zevk ve âhenk etmesi iktizâ ederid. Sonra tiyatro yirminci asrın terbiye ocaklarıydı! Halkın zevk-ı bedîîsini inkişâf ettirmek lâzıme-i medeniyyet idi…"

İşte o garbperest zümre meşrûtiyet devrinde de böyle söylüyor ve bu düstûrlara göre icrâatta bulunuyordu. İdâre-i örfiyye altında inkılâb-ı ictimâî yapıyordu. Mehâkim-i şer'iyyeyi Meşîhat'tan alıyor, Fetvâhâne'yi ehemmiyetten ıskāt ediyordu. Terbiye-i dîniyye esâsı üzere icrâ-yı tedrîsâtta bulunuyor, diye Evkāf mekteplerini seddediyordu. Mekteplerden dînin nüfûzunu kaldırıyordu. Kadını sütre-i hicâbdan tecrîd ediyordu. Memlekette işsiz güçsüz birçok gençler olduğu hâlde hissiyât-ı İslâmiyyeye rağmen kadınları nezâretlere dolduruyordu. Yani tanzîmâtçıların eksik bıraktığı, halkın infiâlinden çekindiği için yapamadığı icrââtı bunlar ikmâl ediyordu. Hele son zamanlarda o kadar çılgıncasına ictimâî inkılâb derdine düşmüşlerdi ki biraz daha icrâ-yı hüküm edebilselerdi din ile hükûmetin tefrîkını resmen i'lân edecekler, Şeyhülİslâm'ı hey'et-i vükelâdan ihrâc edecekler, devletin dînî dîn-i İslâm olduğu, hükûmetin ahkâm-ı şer'iyyeyi icrâ ile mükellef olduğu kaydını bile Kānûn-ı Esâsî'den kaldıracaklardı. Yani geçen makālede îzâh ettiğimiz Angelhard'ın birinci düstûrunu tatbîk edeceklerdi.

İşte bunlar tanzîmâtçıları bu noktadan ithâm ediyorlardı. Tanzîmâtçılar cezrî bir sûrette hareket etmemişti. Kurûn-ı vüstânın müessesât ve telakkıyâtı, Arab hukūk ve kavânînini, Arab ictimâiyâtı nâmını verdikleri Müslümanlığı yıkamamışlardı. Asrî hukūku, asrî maârifi, asrî ictimâiyâtı tamâmıyla te'sîs edememişlerdi. Islâhât ve tanzîmâtı noksân yapmışlardı.

Yalnız şurasını kaydetmek iktizâ eder ki meşrûtiyeti te'sîs eden hürriyetperverlerin bilâ-istisnâ hepsi bu fikirde değil idi. İçlerinde bütün milletle berâber memleketi felâkete sürükleyen bu ahvâlden müteessir olanlar pek çoktu. Lâkin onlar hiçbir kudret ve nüfûza mâlik değildi. Berikiler husûsî bir zümre, bir tâife idi: Meşrûtiyet yahud milliyetperverlik perdesine bürünmüş garbperestler idi. Gitgide bütün nüfûz ve kudreti ellerine geçirerek şahsî düşüncelerini, frenkleşmiş tasavvurlarını mevki'-i fiile koymaya teşebbüs etmişlerdi. Bu hareketleri hiç şübhe yok ki tamâmıyla fuzûlî idi. Aynı mezheb-i siyâsînin hemen ekser müntesibleri onların efkâr ve tasavvurâtına muârız idi. Halbuki onlar hey'et-i umûmiyyenin şahsiyet-i ma'neviyyesi nâmına hareket ediyorlardı ve bu yüzden memlekete mütemâdiyen siyâsî ve ictimâî münâferet tohumları saçıyorlardı. Bit-tabi' bu, bir tegallüb idi ve bu tegallüb yalnız siyâsî değildi. Daha ziyâde ictimâî idi ki, tegallübün bu nev'i dünyânın hiçbir yerinde görülmemişti. İdâre-i örfiyye altında inkılâb-ı ictimâî yapılmak istendiğini bir onlarda gördük, bir de bolşeviklerde. Bir milletin ahvâl-i ictimâiyyesini cebren değiştirmek tabîata karşı yürümekten başka bir şey değildir. İşte hep o çılgınlıkların netîcesidir ki milletin ahvâl-i maddiyye ve ma'neviyyesi pek elîm ve fecî' bir şekle girmiş oldu.

Pek a'lâ anlaşılıyor ki meşrûtiyet devri, tanzîmât düstûrlarını daha esâslı ve cezrî sûrette tatbîk eden ikinci bir tanzîmât hareketi şekline girmişti. Mücâdele Angelhard'ın dediği vechile, aynı mücâdele idi: "Hey'et-i ictimâiyye-i İslâmiyyeyi hey'et-i ictimâiyye-i Hıristiyâniyyeye yaklaştırmak, yani İslâm'dan uzaklaştırmak! Ortadaki mâniayı (dîni) büsbütün izâle ederek hükûmeti âlem-i Hıristiyâniyyette olduğu gibi kavânîn-i dîniyyenin te'sîrâtından âzâde laik bir hâle getirmek!" Birinci devredeki tanzîmâtçılar bir dere-

ceye kadar halkın iğbirâr ve infiâlinden çekindikleri için birinci düstûru tamâmıyla tatbîka cesâret edemedikleri hâlde meşrûtiyet devrindeki tanzîmâtçılar bu cesâreti kendilerinde görmüşler ve cezrî tatbîkāta başlamışlardı. Şu kadar ki zaman müsâade etmediği için tamâmıyla tatbîka muvaffak olamadılar. Vaz'iyette büyük bir tahavvül husûle geldi. Anadolu'nun ortasında büsbütün başka mâhiyette bir millet meclisi teşekkül etti ve inâyet-i Hak'la milletin zimâm-ı mukadderâtını eline aldı.

Eşref Edîb

[28] ADLİYEDE ISLÂHÂT

Geçen gün *Akşam* gazetesi "adliye ıslâhâtı" hakkında bir başmakāle neşretti. Necmeddin Sâdık Bey bu makālelerinde "mahkemelerimizin, baştan aşağı kānûnlarımızın ve usûl-i adlîmizin ıslâha muhtâc olduğu, adliyemiz salâh bulmadıkça memlekette diğer sâhalardaki ıslâhâttan bahsedilemeyeceğini" söylüyor.

Fil-hakīka tanzîmâtın vücûda getirmiş olduğu kavânîn ve müessesât-ı adliyye rûh-ı millî ile kaynaşmadığı, memlekette bizzat Fransa kadar yabancı kaldığı için devlet ve millet mütemâdî ıztırâblardan kurtulamamıştır. Kavânîn-i şer'iyye ve müessesât-ı İslâmiyyenin ehemmiyetten ıskātı yüzünden husûle gelen buhrân-ı ictimâî milleti hüviyet-i şahsiyyesinden insilâh ettirecek kadar tehlikeler tevlîd etmiştir. Şuûn-ı medeniyyenin mâzî, hâl ve istikbâl arasındaki âheng-i ittisâli muhâfaza edilemediği için yeniden vaz' olunan ahkâm, kavânîn-i asliyyemize aykırı kalmış, rûh-ı ictimâîye temâs edememiş; bu sebeble memleketimizde kānûn muhabbeti şerîat muhabbeti kadar teessüs eyleyememiş ve o kānûnları tatbîke me'mûr olan nizâmî mahkemeler adâleti te'sîse muvaffak olamamıştır.

Hiç şübhe yoktur ki a'sâr-ı ahîrede musâb olduğumuz felâketler hep kendi mebâdî ve müessesâtımıza arka çevirerek dalâlet yollarına sapmamız ve yabancı birtakım milletlerin peşlerine takılmamız yüzünden olmuştur. Yalnız adliye değil tanzîmât nâmına bünye-i devlette icrâ edilen bütün ameliyeleri, ıslâhât adıyla memlekete sokulan bütün nizâmât ve müessesâtı tedkīk ediniz, husûle getirmiş oldukları netâyic-i ictimâiyye ve siyâsiyyeyi nazar-ı i'tibâra alınız; göreceksiniz ki maddî, ma'nevî tahrîbâttan başka hiçbir salâh husûle gelmemiştir. Çünkü teşkîl olunan müesseselerden beklenen gāyeyi istihsâl, vaz' olunan kānûnlardan intizâr olunan faydayı te'mîn için o müessesât ve kavânînin milletlerin rûhlarından, akīdelerinden, an'anâtlarından, el-hâsıl tarz-ı telakkīlerinden doğmuş olması en esâslı şarttır.

Tanzîmâtçılar bir milletin hüviyeti, yani asl-ı sâbiti her türlü müessirât-ı hâriciyye ve muhîtiyyenin te'sîrinden âzâde bir mâhiyet-i müstakılle olmadığını nazar-ı dikkate almadılar. Tanzîmâtçılar şu hakīkat-i ilmiyyeden tegāfül ettiler ki hüviyet-i milliyye: akāid, lisân, âdât ve sâire gibi birtakım müessirât-ı kaviyyenin hülâsa-i mütemessilesidir. Milel ve akvâm üzerinde hükm-i anîfini icrâdan hiçbir zaman hâlî kalmayan bu müessirât-ı kaviyye ve müteselsilenin hükümden ıskātına kalkışmak, şübhe yok ki muhâli imkâna takrîb ile uğraşmaktır ve bunun netîcesi hizlân ve hüsrândır. Bu müessirât, kendisine karşı vukū' bulan her türlü harekâtı şiddetle tedmîr eder. Bütün milletlerin kuvvetine serfürû etmeye mecbûr oldukları bu müessirât ve avâmilin istihkārı hüviyet-i milliyyenin hüviyât-ı sâire tarafından ifnâ ve temsîliyle netîcelenir. Bir millet ki kendisini muhâfaza-i hüviyyet kaydından âzâde görür, artık onun için tarîk-ı terakkīde, muhâfaza-i istiklâl uğurunda mücâhedâta girişmeye mahal yoktur. Çünkü o, mevcûdiyet-i müstakıllesini fedâya râzî olmuş, kendisini bir gıdâ gibi başkalarının dîde-i iştihâsına arz etmiş demektir.

Evet tanzîmâtçılar bu hakāyıkı hiç nazar-ı ehemmiyyete almadılar; başka milletlerin kānûnlarını, müesseselerini memlekete getirmekle yeni bir millet vücûda getirebilecekleri zehâbına düştüler. Fakat ilme, hakāyık-ı tabîiyyeye karşı olan bu hareket memlekete felâketten başka bir şey getirmedi.

Marazına şuûru lâhık olan bir vücûdun ilk hâdise-i rûhiyyesi bekā-yı nefsi hakkında bir ukde-i iştibâha tutularak fikrinde tevehhüm, irâdesinde fütûr göstermek, müdhiş bir halecân ve ıztırâba

düşmek olur ki bu hâl alel-ekser emrâzın keşf ü teşhîsine, ıslâhâtın tatbîkine âid levâzımın lâyıkı vechile temyîzine mâni' olmaktan hâlî kalmaz. İşte bu hâlet-i rûhiyyedir ki ıslâhât illetine dûçâr olan zümreyi yanlış bir yola saptırdı; devletin kendi bünyesine muvâfık tedâvîden zühûl ettirerek kuvvetli ve sâlim gördüğü devletlere tehassür ve taklîde sevk etti. Binâenaleyh devlet herhangi müessesât ve kavânînin ıslâhına girişmişse hemen hepsinde eskisini yıkmak ve yenisini temelinden binâ eylemek sevdâsına düşmekten kurtulamadı. Vâkıâ bu kafa ile eski dediği kendi millî kānûnları, millî müesseseleri yıkıldı; fakat yerine konmak istenen şey milletin ne bünye-i asliyyesi, ne de ahvâl-i ictimâiyye ve rûhiyyesiyle münâsebetdâr değildi. Bunun içindir ki "tanzîmât ve ıslâhât" nâmı verilen ve bu yolda tedvîn ve teşkîl edilen kānûnlar, müesseseler buhrânı tezyîd etmekten ve milletle zümre-i müdîrânı arasındaki uçurumu biraz daha derinleştirmekten başka bir netîce vermedi.

Zannediyoruz ki Necmeddin Sâdık Bey de bu cihetleri nazar-ı dikkate alarak "**bütün muâmelât-ı şer'iyyenin kånûn-ı medenî sûretinde ve bit-tabi' şer'-i şerîfe mutâbık bir şekilde tesbît ve tedvînini**" tavsiye ediyorlar ki, çok doğrudur. Ayniyet ve bekā-yı hüviyyetimizi muhâfaza ve te'mîn edebilmek için kavânîn-i asliyye ve usûl-i sâbitemizden uzaklaşmamak, kānûn-ı millî ve medenîmiz olan fıkh-ı celîlimizin zamanın icâbâtına, maslahatın iktizâsına göre tecellî ve inkişâfını te'mîn edecek esbâba tevessül eylemek bizim için en esâslı ve en hayâtî mes'eledir. Artık bunun için milletin bütün rûhuyla **[29]** merbût olduğu mehâkim-i şer'iyyenin mi ilgāsı, yoksa Fransız mahkemelerinden basmakalıp alınmış olan mehâkim-i nizâmiyyenin mi ilgāsı lâzım geleceği mes'elesi kendi kendine tezâhür eder. Ahkâm-ı şer'iyyenin icrâsını dûş-ı kifâyetine alan ve tanzîm kılınacak kavânînin fıkh-ı şerîfe ibtinâ edeceğini umde-i esâsiyye ittihâz eden Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu da mahkemelerimizin müslümanlaştırılması lüzûmunu idrâk etmiştir. Eğer ıslâhâta bu istikāmet-i sâlime verilecek olursa hiç şübhe yoktur ki bu hareket milleti felâha, adâlet ve saâdete götürecektir.

MEB'ÛSÂN-ı KİRÂMA AÇIK MEKTUB

Millet-i necîbenin mukadderâtını ta'yîn ve tesbîte me'zûn muhterem meb'ûsân-ı kirâm! Efrâd-ı milletin hakk-ı hayâtı hukūk-ı tabîiyyesinden olduğu gibi mülk ü milletin ve lâ-siyyemâ milliyetin devâm ve bekāsı da o ferdî hayatın hukūk-ı tabîiyyesine riâyetkâr olmak şartıyla muhâfaza-i mevcûdiyyet ve devâm-ı sıhhatiyle kāimdir. Bunun için milletin sıhhatine muzır olan şeyleri tervîc eylemek o milleti inkırâz ve vehâmete sevk eylemek demektir ki buna da ne hâkimiyet-i milliyye, ne de ricâl-i millet hiçbir zaman kāil olamaz. Binâenaleyh uhde-i istîhâlinize tevdî' edilen mühim, gāyet mühim vazîfelerden birisi de şübhe yok ki "Men'-i Müskirât" Kānûnu'nun yeniden tedkīkı mes'elesi teşkîl edecektir. Bugün küre-i arzın her tarafında ve husûsile Amerika'da, İsveç ve Norveç'te, Almanya'da müskirâtın sıhhat-i beşere gāyet muzır olduğu fennen anlaşılmış ve binâ-berîn men'i cihetine gidilmiş olduğu gibi bizde dahi şer'an harâm, fennen muzır ve maddeten mühlik olmasına mebnî kānûn-ı mahsûsla da ahîren men' edilmiştir. Garbın men'-i müskirât hakkında istinâd ettiği esbâb bir ise bizde pek çoktur. Böyle sıhhat-i umûmiyyenin muhâfazasını ve ahkâm-ı şer'iyyenin tatbîki lüzûmunu te'yîden mevki'-i mer'iyyete vaz' olunmuş olan bir kānûnun ref'ine tarafdar olmakta birinci derecede azîm ve gāyet azîm bir mes'ûliyet-i ma'neviyye, dehşetli bir bâr-ı girân-ı vebâl vardır. Çünkü yeniden müskirâta müsâade eylemek Cenâb-ı Hakk'ın harâm kıldığı muzır bir maddenin hilline kāil olmak demektir ki bundan daha büyük bir mes'ûliyet-i ma'neviyye tasavvur olunabilir mi?

İkinci derecede: İçki memnûiyetini ref' ile yeniden müsâade etmek emrâz-ı sâriyyenin sirâyetine vâsıta olan içki yüzünden millet emrâz-ı sâriyyeye dûçâr ve bin-netîce inkırâza mahkûm olmuş olur. Şu ma'rûzâtım Hilâl-i Ahdar Cem'iyeti'nin elde ettiği istatistiklerle sâbittir. Binâ-berîn müskirâtın yeniden serbestîsine müsâade eylemek hayât-ı umûmiyyeyi mehlekeye sevk etmez mi?

Üçüncü derecede: Bu içki yüzünden de bilumum cinâyetler, tehevvürî bütün cerâim vukū'

bulmakta, sabahlara kadar meyhânelerde, birahânelerde kalınması yüzünden âilevî adem-i imtizâclar, yüzbinlerce talâklar ve seyyiât-ı ahlâkıyyeye sülûkler tevellüd etmekte, hülâsa içkinin muhadderât-ı İslâmiyye arasına girerek milletin nezâhet-i ahlâkıyyesi ihlâl ve iffet ve ismeti pâymâl edilmekte bulunmuş olduğundan dolayı zavallı millet yevmen fe-yevmen âile teşkîlinden bile mehcûr ve mahrûm kalmıştır. Bunun esbâb-ı sübûtiyyesi de yine Hilâl-i Ahdar Cem'iyeti'nde mevcûd paketler dolusu vesâikten başka muhadderât-ı İslâmiyyenin şu içki yüzünden dûçâr olageldikleri felâketlerden kurtarılmaları için hemen her gün istimdâd maksadıyla Hilâl-i Ahdar Cem'iyeti'ne gönderdikleri binlerce feryâd-nâmelerden de anlaşıldığı gibi zâbıta-i mahalliyyenin de kuyûd-ı resmiyyesi bunu müeyyiddir. İşte içki yüzünden zuhûr edegelen bu kadar fecâyiin yeniden tervîcine bilmem hangi vicdân ve hangi selâmet-i fikr u îkân rû-yı rızâ gösterebilir?

Dördüncü derecede: El-yevm vahdet-i milliyyeyi te'mîne muvaffak olmuş olan Anadolu'da yeniden meyhâne küşâdına, meyhânecilik icrâsına hiçbir ferd-i müslimin hâhiş-ger olacağı tasavvur edilebilir mi?

Binâen-alâ-hâzâ yalnız İstanbul'daki serbestî-i hayâtın te'mîni maksadıyla hayât-ı umûmiyye-i millet nasıl ihmâl edilebilir?

Beşinci derecede: Şer'an harâm olan müskirâtın mazarrât-ı azîmesinin fennen tahakkuk etmiş olmasına mebnî İstanbul'da bulunan be-nâm etıbbâ-yı İslâmiyyenin yüzde doksan dokuzunun ve birçok müntesibîn-i ilm-i hukūk ile münevverân-ı milletin iştirâkiyle teessüs ve teşekkül etmiş bulunan Hilâl-i Ahdar Cem'iyeti bir cem'iyet-i hayriyye olmakla berâber mesleği insânî ve tedkīkātı ilmî ve fennîdir.

Fe-li-hâzâ içkiye mübtelâ olan bir ferdin ikinci batın evlâdı mutlakā sar'a, kemik ve verem hastalıklarıyla cinnet gibi bir hâlet-i marazıyye-i rûhiyye ile marîz ve ma'lûl olacakları Hilâl-i Ahdar Cem'iyeti'nin sînesinde taşımakla müftehir bulunduğu İstanbul etıbbâ-yı İslâmiyyesinin vücûda getirdikleri mütehassıs, güzîde hey'etin tedkīkāt, keşfiyât-ı fenniyye ve ilmiyyeleri netîcesinde tahakkuk etmiş bulunuyor. Ve târîhen de müsbet bulunduğu vechile mahv u nâbûd olmuş hangi servet ü sâmân vardır ki onun mahv u nâbûd olmasına vâsıta-i yegâne îş ü işret olmasın. Kezâ sönmüş ve munkarız olmuş hangi hânedân, hangi hânümân vardır ki yine sefâhet ve îş ü işret yüzünden sönmemiş bulunsun? Bu bâbda her gün beş on misâli göstermekte hiçbir kimse izhâr-ı acz etmez. Zîrâ her gün envâ' ve emsâl-i adîdesi görülmektedir. El-yevm Beyoğlu'nda Taksim civârında "Sinema Majik" ve emsâli mahallerde her türlü esbâb-ı sefâheti câmi' ve yüzlerce masaları muhtevî **[30]** bulunan salonlardaki masalardan her birinin bir gecede bin lira hâsılât yaptığı meydândadır. Bunu kemâl-i hayret ve telehhüfle karşılamamak mümkün müdür? [7](فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي الْأَبْصَارِ) İşte şu vaz'iyetin rehberi içki değildir de nedir?

İstanbul'da Men'-i Müskirât Kānûnu'nun tatbîk edilmesine bütün millet ve hattâ anâsır-ı gayr-i müslimenin bile büyük bir kısmı muntazır iken kānûn tatbîk edilmedikten mâadâ memerr-i nâs olan köşebaşı kahvehânelere yeniden bira tulumbaları vaz' edildi. Bu tulumbaların etrâfına daha meyhânelere girmeye cesâret edemeyen on, on iki yaşlarındaki ma'sûm çocuklar toplanıyorlar. Âdetâ müsâbaka edercesine bira içiyorlar. Köprünün bir başında içip diğer tarafında yerlere serildiklerini gözlerimle gördüm. Zavâllı evliyâ-yı etfâl artık bu hâle nigerân olarak dilhûn olmaz mı? Serbestî-i müskirâttan dolayı iktisâb-ı servet ü sâmân etmiş bir ferd-i müslim gösterilebilir mi? Ve fakat içki yüzünden mahvolanlar sayılamayacak derecede çoktur. Biz bu kadar zamandan beri garblıları taklîd edegeldik, onlara yerindik. Artık bundan sonra onlar bize yerinsinler. Zîrâ istiklâl-i tâm ancak ve ancak onları bize yerindirmekle olabilir. Artık nesl-i âtînin kurtarılması zamanı hulûl etmiştir sanırım.

Ey meb'ûsân-ı kirâm! Sizden hem ensâl-i âtiyye ve hem de târîh-i millet büyük ve pek büyük hizmet bekliyor. Nâmınızın târîhe pek parlak bir sûrette yazılmasını arzu ve bil-vesîle takdîm-i ta'zîmât olunur.

Hilâl-i Ahdar Cem'iyeti Hey'et-i Dâime A'zâsından Muhâmî

Celâleddîn Feyyâz

---

[7] "Ey basîret sahipleri, ibret alın!" Haşr Sûresi 59/2.

YENİ İLM-i KELÂM HAKKINDA

Sebîlürreşâd Cerîde-i İslâmiyyesine

Şeyh Muhsin-i Fânî ez-Zâhirî hazretlerine

İkinci beyânât-ı aliyyenizi de okudum, yine kelâm ve kelâmiyâta hücûm olunuyor, Müslümanlığı şiddetle alâkadâr eden böyle mühim bir mes'ele hakkında şakk-ı şefe etmemekliğim muâhaze edilmek isteniyor.

Fâzıl-ı muhterem, mevzû'-ı bahsimiz olan mes'elenin ehemmiyeti derkârdır. Ancak *Yeni İlm-i Kelâm* mütâlaa olunmaksızın serd edilen sözleri mahallinde bulmamış, bilhassa dîbâce ile fasl-ı sânînin 2, 3, 8 bendlerine atf-ı nazar buyurulmasını ricâ etmiş idim. Ne çâre ki ricâlarım karîn-i is'âf olmamış, mücerred *Sebîlürreşâd*'ın bir sahîfeyi bile doldurmayan îzâhı dolayısıyla uzun uzadıya icâle-i kalem olunmuş, *Muhassalü'l-kelâm ve'l-hikme*'nin her bahsi bile iltifât-ı hakîmânenizden mahrûm bırakılmıştır. Müslümanlar için kâfî gördüğünüz, din imâmlarının tedvîn etmiş oldukları ilm-i akāid tamâmıyla *Muhassalü'l-kelâm ve'l-hikme*'de, bu akāid-i sâlimenin tarîkı, nazariyeleri de *Yeni İlm-i Kelâm*'da mezkûrdur. *Muhassalü'l-Kelâm ve'l-Hikme*'de* bu akāid-i sâlimenin tarîk-ı nazariyyeleri de *Yeni İlm-i Kelam*'da** İbni Teymiye ile İbnü'l-Kayyım el-Cevziyye'nin âsâr-ı mebrûrelerinden iktibâs ile ehl-i kelâm mesleği tenkīd;*** din imâmlarının asıl Ehl-i Sünnet, mütekellimîn-i Ehl-i Sünnet'in kusûrlu Ehl-i Sünnet oldukları bile her iki eserde tevşîh olunmuştur.****

Vaktiyle kelâmiyât denilen felsefe-i dînîyyenin ne zaman, nasıl zuhûra geldiği îzâh edilerek *Yeni İlm-i Kelâm*'da zalâm-ı târîhe karışan ihtilâfât-ı mezhebiyye, cedelât-ı kelâmiyye ve münâkaşât-ı mezhebiyyenin ihyâ olunacağı, yalnız Aristo, Eflatun, Calinoslara mukābil Loklara, Kantlara, Dekartlara başvurulacağı, yabancıların harîm-i İslâm'a alınacağı ifâde buyuruluyor; böylece *Yeni İlm-i Kelâm*'ın lüzûmsuzluğu ve faydasızlığı istihrâc olunuyor; en nihâyet *Yeni İlm-i Kelâm* ile kelâmiyâtın yeniden ihdâsı bâis-i hayret, mûcib-i teessüf oluyor.

Kelâmiyâtın zaman ve keyfiyet-i zuhûru hakkındaki ifâdât-ı aliyyeniz umûmiyeti i'tibârıyla hakka makrûn değildir. Bununla berâber ta'dâd buyurulan mahzûrların hiçbiri *Yeni İlm-i Kelâm*'da yer tutmamıştır, münâkaşât-ı lafzıyye, ihtilâfât-ı mezhebiyye, cedelât-ı kelâmiyye ihyâ edilmemiş; belki *Sebîlürreşâd*'da îzâh olunduğu vechile bîsûd olan münâkaşât-ı lafzıyye ve cedeliyye sâha-i ilimden hârice atılmış, ihtilâfât-ı mezhebiyye hiçbir sûrette nazariyât-ı felsefiyye ile tahkîm olunmamıştır.

Yeni İlm-i Kelâm'da âlem-i İslâm'da zuhûr eden tâifelerin meslek-i mahsûsları ile bâtınî ilhâd neşreden Bâtıniyyenin ağrâz-ı fâsidesi, târîhe hiyânet olunmaksızın, olduğu gibi beyân olunmuş; derdest-i tab' olan diğer kitaplarda da yalnız akāid-i sâlime an-bürhân ityân edilmiştir. İmâm-ı A'zam, İmâm-ı Sevrî, İmâm Ebî Yûsuf, İmâm Ahmed, İmâm İshâk bin Râheveyh gibi eimme-i müctehidînin kelâm aleyhindeki sözlerini en evvel lisânımız ile bildiren *Muhassalü'l-Kelâm ve'l-Hikme*'dir.* *Yeni İlm-i Kelâm*'da da din imâmlarının akāidine cidden ehemmiyet verildiği okuyanlara hafî değildir.** Mütekellimîn tarîkı olan hudûs ve a'râz tarîkıne ehemmiyet vermeyen,*** mütekellimîn **[31]** ile Selefiye arasında medâr-ı temâyüz olan noktalarda, husûsen sıfât-ı ilâhiyye bâbında, o kavgalı bir bahis olan kelâm mebhasinde,**** hayır ve şer, kazâ ve kader gibi en amîk bir mebhaste Râzî (vefâtı: 606) zamanından beri izhâr olunagelen edille-i nakliyye mebhasinde,***** bâb-ı te'vîlde bütün Selefiyenin isrini ta'kīb eden kitap bâdî-i hayret olacak mı? Bunun gibi ancak "def'-i muârız" kabîlinden olmak üzere lede'l-hâce te'vîli,****** yine Selefiye-

---

* Sahîfe 36-56.

** Sahîfe 98-106.

*** Sahîfe 66-72.

**** *Muhassalü'l-Kelâm*, sahîfe 75, *Yeni İlm-i Kelâm*, sahîfe 97.

* Sahîfe 70, *Yeni İlm-i Kelâ*m, sahîfe 76, 77.

** Sahîfe 105.

*** *Yeni İlm-i Kelâm*, ikinci kitap.

**** *Yeni İlm-i Kelâm*, ikinci kitap.

***** Yani "edille-i nakliyye zannî müfîddir. Hitâbe kabîlindendir. Akıl sem'a müreccahtır." denmeye başlanmış idi.

****** *Yeni İlm-i Kelâm*, sahîfe 61.

nin müsâadeleriyle tecvîz eden* mücerred nazar ve istidlâl-i aklî ile âyât-ı Hakk'ı te'vîle kalkışmayan, bâb-ı nübüvvette de mütekellimîn tarîkından ayrılıp ehl-i besâir tarîkıne** sülûk eden kitap bâis-i şübhe olacak mı? Akāid-i îmâniyyede ancak ve ancak vahye i'ti-mâd eden*** aklın adem-i kifâyeti, vahye temessükten başka bir çâre bulunmadığını,**** nazarî olan ilmin şükûk ve zunûndan hâlî olmadığını, ancak vahiy ile tatmîn olunmasının zarûrî bulunduğunu***** uzun uzadıya îzâh eden kitap mûcib-i teessüf olacak mı? Bir dîn-i akl ü fikret, bir dîn-i hikmet ü maslahat olan dîn-i mübînimizde aklın hücec-i şer'iyye olmasına, Kur'ân-ı Kerîm'in birçok mahalde bizleri edille-i akliyyeye irşâd ettiğine****** bakarak; imâmü'l-hunefâ, ebu'l-enbiyâ İbrahîm-i Halîlü'r-Rahmân aleyhi's-salâtü ve's-selâm hazretlerinin meslek-i pâklerine iktidâ ederek******* vahiy ve nakil ile sâbit olan bir şeyi mücerred itmi'nân-ı kalbi tezyîd veya muânidîni iskât için re'y ve akıl ile te'yîdi iltizâm eden kitap inkâra lâyık görülecek mi? Esâsât-ı dîniyyeyi felsefe-i akl-ı beşer ile mukāyese akla daha ziyâde itmi'nân-bahş olamaz mı?

Hakāyık-ı Kur'âniyye evvelemirde akıl için vusûlü idrâk olunamayacak hakāyıkı bildirir ise de akıl için hiçbir vechile onu hîta-i idrâkinden hârice atamaz. Kur'ân-ı Kerîm muhâlât-ı ukūlü haber vermez, muhayyirât-ı ukūlü haber verir. (انالعقل والنقل متوافقان = [Akıl ve nakil birbirine uygundur]) düstûru İslâm'da bir müteârifedir, bizzat Şeyhülislâm İbni Teymiye el-Harrânî akl-ı sarîh ile nakl-ı sahîhin tamâmıyla muvâfık olduğunu mübeyyin bize gāyet mühim bir eser-i âlî ithâf etmiştir.********.

Aklın mâ-ba'dettabîiyâtta yakîne vusûl mes'elesi ukalânın nizâ' ettikleri bir mes'ele-i felsefiyyedir. Îkāniye gibi aklın yakîne vusûlünü iddiâ edenler bulunduğu gibi İsbâtiye gibi aksini iltizâm edenler, İntikādiye gibi yakīni izâfî kabûl edenler vardır. İlim ile meşgūl olanlar bu meslek-i felsefîlerden birini kabûle mecbûr olurlar.

"Mesâlik-i felsefiyye arasındaki ihtilâflardan, teâruzlardan bir hak ve hakîkate vâsıl olunamaz." deniyor ki pek doğru bir sözdür. Bu bâbda *Yeni İlm-i Kelâm*'da uzun bir bend vardır* ki "Tarîk-ı felsefîde aslâ buhrân-ı fikrîden halâs müyesser değildir. Şimdiye kadar henüz mesâlik-i felsefiyye arasında âhenk görülmemiştir. Tarîk-ı felsefî bir silsile-i mükezzibîne vâsıl olur." sözleriyle netîcelenmiştir.

"Akıl ile sıfât-ı ilâhiyyeyi isbât etmek netîcesiz cedeliyâta vücûd verir." sözünü bir kere tahlîl edelim: Fil-vâkı' sıfât-ı ilâhiyye bahsi pek amîk olan, selef-i ümmeti eimme-i dîni pek çok işgāl eden bir mebhastir. Bununla berâber selef sıfât-ı ilâhiyyeyi sem' ile isbât ettikleri gibi akıl ile de isbât ederler idi. İbni Teymiye birçok eserinde bunu tasrîh ediyor. Selef, sıfât bâbında "isbât-ı mufassal, nefy-i mücmel" tarîkını il[ti]zâm etmişler idi ki tamâmıyla Kur'ân-ı Mübîn'in irşâd ettiği bir tarîktır.** Akıl ile isbât-ı sıfât netîcesiz cedeliyâta vücûd verir ise akıl [ile] isbât-ı zât da netîcesiz cedeliyâta vücûd vermez mi? İsbât-ı sıfât ile isbât-ı zât arasında bu bâbda fark var mı? Selefin vaz' ettikleri (اثبات الصفات اثبات وجودلااثبات تكيف واثبات الذات اثبات وجود لااثبات تكيف) düstûru isbât-ı sıfât ile isbât-ı zâtı berâber tutuyor. Ondan kaçmak lâzım ise bundan da kaçmak lâzım gelir. Bu hâlde Kur'ân-ı Mübînin emrettiğini edille-i akliyyeden i'râz etmek, (وَكَاَيِّنْ مِنْ اٰيَةٍ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ)*** nazm-ı celîline mâ-sadak olmak değil midir? Kur'ân-ı Mübînde birçok emsâl-i madrûbe vardır, bunlar bütün aklî mikyâslardır. Bununla Cenâb-ı Hakk'ın haber verdiği tevhîd-i Bârî, tasdîk-ı enbiyâ, imkân-ı maâd gibi usûl-i dîn sâbit olur. Şu kadar ki mütekellimîn Kur'ân-ı Kerîmde hülâsası ile mevcûd olan usûl-i dîni tafsîl ederler.

---

* Selef-i ümmetin te'vîli i'zâm etmeleri "ta'tîle müeddî olmak" korkusu idi, âyât-ı kerîme mecâza müsâid olarak da yine te'vîli i'zâm ederler idi.

** İstedikleriniz şeyler tamâmıyla üçüncü kitapta Mu'cize-i Ma'neviyye tahtında mündericdir.

*** *Yeni İlm-i Kelâm*, ikinci ve üçüncü Kitap.

**** *Yeni İlm-i Kelâm*, sahîfe 46-56.

***** *Yeni İlm-i Kelâm*, sahîfe 18, 59.

****** (فَلْيَنْظُرِ اَلَمْ نَجْعَلِ الْاَرْضَ مِهَادًا ۙ. وَالْجِبَالَ اَوْتَادًا ۙ – Sûre-i Nebe' [78/6-7]; الْاِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ . خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ دَافِقٍ ۙ – Sûre-i Târık [86/5-6]).

******* (قَالَ اَوَلَمْ تُؤْمِنْ ۖ قَالَ بَلٰى وَلٰكِنْ لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِىْ – Sûre-i Bakara [2/260]; اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِى حَآجَّ اِبْرٰهٖمَ فِى رَبِّهٖٓ – Sûre-i Bakara [2/258];

******** Dört cild olmak üzere tab' olunan *Minhâcü's-Sünen*'in kenârında matbû' olan eser-i âlî.

---

* Sahîfe 46-56.

** *Muhassalü'l-Kelâm ve'l-Hikme*, sahîfe 71.

*** Sûre-i Yûsuf [12/105].

Akla muârız görünen nakli mücerred re'y ile te'vîl etmek mezmûmdur, Cehmîliktir. Fakat haber ve sem'a müstenid olan ahkâmı münâkaşa alelıtlâk memnû' değildir. Hasmın taarruzu[n]dan vikâye maksadıyla münâkaşaya girişmek vebâl değil sevâbdır. [8](لكل امرئ مانوى) hadîs-i şerîfini hâtırdan çıkarmamalıdır.

[32] İşte aleyhinde bulunduğunuz kelâmiyâtın mevzû'-ı bahs ettiği üç nazariyeden biri selefin mültezemidir. Diğeri merdûddur, öbürü alelıtlâk merdûd değildir. Artık dolayısıyla *Muhassalü'l-Kelâm* ile *Yeni İlm-i Kelâm* aleyhinde îrâd-ı kelâm etmek, yine tekrâr edeceğim ki isr-i isti'câldir, zan ve tahmîne makrûn bir hükümdür. "Cildler dolusu yazı yazdıkları bir ilmin adem-i lüzûmuna bit-tabi' tarafdar olamazlar." sözüne başka bir muhâtab aramak iktizâ edecektir.

*

* *

Hazret, kelâm lafzının lisân-ı Yunânîden me'-hûz olduğu iddiâsı bilâ-delîl bir da'vâdır. Pek doğru söylediğiniz vechile İmâm-ı A'zam hazretlerinin, en evvel kelâmdan bahsetmesi sebebi ile la'net ile yâd ettiği zât İbni Bâb'dır. İbni Bâb 143'te vefât etmekle onun zamanında henüz âsâr-ı felsefiyye-i Yunâniyye tercüme olunmamış idi. Acaba kelâm-ı âlîniz zımnî bir tenâkuzu muhtevî olmaz mı? Evet mantığın "lojik"ten alındığı sâbit ise de kelâmın "logos"tan alındığı sâbit değildir. Abbâsîler zamanında teessüs eden felsefe-i kelâmiyye ehl-i bid'atin, Ebu'l-Hüzeyl ile Nazzâm'ın te'sîs ettikleri kelâmdır.* Fil-vâkı' Ehl-i Sünnet kelâmı da Abbâsîler zamanında İbni Küllâb ve Bağdad Şeyhü'l-meşâyihi eimme-i sûfiyyeden Hâris el-Muhâsibî ile başlar ise de bu kelâmda felsefe yoktur. Yalnız sıfât-ı fiiliyye bâbında Ehl-i Sünnet-i hâssadan ayrılık vardır. Beşinci asr-ı hicrîde Ehl-i Sünnet kelâmı tevessü' etmiş, akla muârız görünen sıfât-ı hayriyye te'vîl olunmaya başlanmış ise de beyne'l-İslâm Hüccetü'l-islâm nâm-ı âlîsini ihrâz eden, zühd ve veraı ile müştehir olan İmâm Ebû Hâmid Muhammed-i Gazzâlî (450 - 505) zamanına kadar Ehl-i Sünnet kelâmı felsefe ile mahlût olmamış idi.** O zamana kadar Eş'arî, Bâkıllânî, Ebu'l-Maâlî, İbnü'l-Heysem, Ebû Ali Cübbâî, Ebû Hâşim Cübbâî, Abdülcebbâr Hemedânî, Ebu'l-Hüseyin el-Basrî gibi fuhûl-i mütekellimîn "baş döndürücü, göz karartıcı" dediğiniz usûl-i mantıkıyyeyi, ona mebnî olan felâsife tarîkını ibtâl ederler idi. Her ne kadar Gazzâlî zamanından i'tibâren mantık kabûl olunmuş ise de yine akāid-i İslâmiyyeye münâfî olan nazariyât-ı felsefiyye şiddetle red ve inkâr olunarak hiçbir vakit mesâil-i asliyye sırasına girememiş idi. Ta'n u teşnîa uğrayan o ilm-i kelâm dalâlât-ı felsefiyyenin önüne geçti, ehl-i bid'at mezhebini durdurdu, nitekim târîh buna şâhiddir.***

Ankara İzmirli

İsmail Hakkı

Çin:

Çin'de Müslüman Ordusu. – *Times of India* gazetesinin Çin muhâbirinden aldığı ma'lûmâta göre Çîn-i Türkistan'daki ordu kâmilen müslümanlardan müteşekkildir. Bu ordunun zâbitleri de kâmilen müslümandır. Bu ordunun Başkumandanı ahîren dîn-i İslâm'ı kabûl eden "Tungan"lara mensûbdur. Bu "Tungan"lar bütün Çin müslümanlarıyla iyi geçinirler ve müslümanlar da onlara riâyet gösterirlerse de Çin müslümanları bunları câmilerine sokmamaktadırlar. Bundan dolayı "Tungan"lar da kendilerine mahsûs câmiler inşâ etmektedirler.

İran:

İran'da Yerli kumaş İsti'mâli Mecbûriyeti. – Kalküta'da intişâr eden *el-Câmia* refîkimizde okunduğuna göre İran hükûmeti yerli kumaşlara ehemmiyet vermeye başlamış. İran gazetelerine göre İran meb'ûsânı millî kumaşlar hakkında mukarrerât-ı âtiyyeyi ittihâz etmiştir:

1- Ordu ve polisin melbûsâtı kâmilen millî kumaşlardan yapılacaktır.

---

[8] "Herkesin niyeti kendisi içindir." (Hadis - Buhâri ve Müslim)

* *Muhassalü'l-Kelâm*, sahîfe 4; *Yeni İlm-i Kelâm*, sahîfe 77.

** *Muhassalü'l-Kelâm*, sahîfe 5-74; *Yeni İlm-i Kelâm*, sahîfe 77-84.

*** Mâ-ba'di yarınki postaya verilecektir.

2- Vüzerâ, me'mûrîn, kuzât, meb'ûsân ve sâir hükûmet müstahdemîni îfâ-yı vazîfe zamanında millî kumaş telebbüs edeceklerdir.

3- Bu mukarrerâta riâyet etmeyenlerin bir aylık maâşı kesilir.

Hindistan:

Kalküta'da Siyâh Oda. – Kalküta'da intişâr eden *el-Câmia* refîkimizde okunduğuna göre 1900 senesinde Lord Kürzon "Siyâh Oda" fâciasının hâtırası olarak bir sütûn ikâme etmişti.

Bu Siyâh Oda fâciası İngiliz devr-i hâkimiyyetinin esâtîrinden biridir ve bazı İngiliz müverrihlerinin uydurmasıdır. Bu İngiliz müverrihleri diyorlar ki:

"Bengale Vâlîsi Sirâcüddevle, Kalküta'yı zabt ettiği zaman kal'asında 130 İngiliz bulmuş, bunları karanlık ve dar bir odada habs etmiş. Bu oda ancak dokuz on kişi sığacak bir oda olduğu hâlde mûmâileyh 130 İngilizi buraya doldurmuş. Bu İngilizler sabaha kadar bu odada kalmışlar. Sabahleyin kapı açılınca hepsinin terk-i hayât ettiği görülmüş, yalnız üçü kurtarılabilmiş. kurtarılanlardan Halvil nâmında bir İngiliz askerinin bu hikâyeyi rivâyet ettiği söylenmektedir. O zamandan i'tibâren bu oda "Kara oda" tesmiye olunmuştur."

Fil-hakîka bu hikâyenin aslı esâsı yoktur. Birçok İngiliz müverrihleri de bunun yalan olduğunu i'tirâf ederler. O zaman Hindistan'da bulunan birçok İngiliz müverrihleri veyahud mevsûku'l-kelim İngilizlerden biri bu hikâyeyi rivâyet etmemiştir. Bundan başka o zaman Hindistan'da icrâ-yı hâkimiyyet eden İngiliz Şark Kumpanyası da bu hikâyeyi haber almamıştır.

Lord Kürzon bu odalarda ölen İngilizlerin hâtırasını ihyâ için bir sütûn ikâme etmek istediği zaman birçok İngiliz ve Hindli muharrirler bu hikâyenin butlânını isbât etmişlerse de Kürzon bunları dinlememiş ve sütûnu ikâme etmiş ve sütûnun üzerine bu hurâfeyi hakkettirmiştir.

Bu hâtıra Hind milletini rencîde ettiğinden bazı gençler bunu yıkmak istemişler ve fiilen yıkmaya teşebbüs etmişlerdir. Bu gençler derdest olunarak muhâkeme edilmişler ve birer sene küreğe mahkûm olmuşlardır.

Evkāf-ı İslâmiyye Matbaası

Abone Şerâiti

Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
hâriç için seneliği (325) kuruşdur.

Nüshası 5 kuruşdur.
İki nüsha bir arada 10 kuruşdur.
Seneliği 52 adeddir.

İdârehâne

Bâbıâlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Adres tebdîlinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

16 Ağustos 1923 | 03 Muharrem 1342 | * Perşembe * | 16 Ağustos 1339 | Cild: 22 - Aded: 551-552

ANGLİKAN KİLİSESİ'NE CEVÂB

Tedkīkāt ve Te'lîfât-ı İslâmiyye Hey'et-i İlmiyyesi Reîs-i âlîsi Şeyh Abdülaziz Çâviş Efendi hazretleri tarafından te'lîf buyurulup Şer'iye Vekâlet-i Celîlesi tarafından Anglikan Kilisesi'ne gönderilmek üzere ayrıca tab' olunmakta olan cevâbdır:

Dîn-i İslâm'ın Hasâisi

İslâm'ın Tekâlîf ve Ahkâmı Karşısında Bütün Tabaka ve Tâifelerin Müsâvâtı ve İnsaniyeti Bedbaht Eden İstisnâların ve İmtiyâzların Reddi

Dinlerin hepsi beşer arasında uhuvvet ve müsâvât te'sîsine teşvîk eder. İbrahim'in, Ya'kūb'un, Musa'nın, Konfüçyüs'ün, Buda'nın, Îsâ bin Meryem'in, hâsılı ne kadar resûl, nebî, muslih gelmişse hepsinin telakkıyâtında bunu görmekteyiz. Evet bunlar ümmetlerini şu söylediğimiz fazîlete da'vet ve tergīb ediyordu. Ümmetleri de kendilerini dinler, nasîhatlerini hüsn-i kabûl eder görünüyordu. Lâkin içlerinden hangisinin târîhinde olursa olsun bu vesâyâyı samîm-i vicdânile telakkī eylediklerini gösterecek pek az şey görebiliyoruz.

Vâkıâ Yahudiler bu fazîlete en ziyâde riâyetkâr bir ümmet idi. Ancak sâha-i tatbîkı Benî İsrâîl'in hudûdunu aşmıyordu. Hiçbir zaman başka ümmetlere ısınabildikleri yoktu. Hâricten birinin kendileriyle uhuvvet bağlamasına yahud müsâvât talebinde bulunmasına rızâ göstermiyorlardı. Tabîî bu hâl Tevrât'ın netîce-i telkīni değildi. Ma'rûz oldukları mütevâlî akınlar, bitmez tükenmez işkenceler yüzünden asabiyet-i kavmiyyenin en müfrit derecesiyle yabancılara husûmetin en korkunç şekli artık sînelerinde yer etmişti. Bu milletin nefy ü tağrîb hâdiselerinden evvelki ahlâk ve etvârıyla sonrakilerini nazar-ı tedkīka alanlar bu hakīkati bilirler.

Binâenaleyh kendi aralarındaki revâbıt ve münâsebâtın bu derecelerde sağlam olması hakīkatte dinlerinin eser-i telkīni değildi. Öyle olsaydı aynı hâl diğer ümmetlerle olan münâsebâtında görülürdü. Evet, bu tesânüd asırlarca tepelerinden boşanan bu musîbetlerin, nekbetlerin netîcesi idi.

Hıristiyan akvâma gelince; bunların müsâvât ve mütekābil muhabbet revâbıtı henüz kalblerinde yer etmeden içlerindeki zulüm, hubb-i riyâset, dâiye-i tefevvuk temâyülleri yeniden ayaklanıyordu. Bunun üzerine derhâl tavâife ayrılarak bi-

ribirlerine tahakküme kalkışıyorlardı. Zâten eskiden beri ayrı ayrı tabakalar, muhtelif cemâatler şeklinde yaşıyorlardı, kavîleri cebînlerini kemirir, hâkimleri mahkûmun bütün mâmelekini helâl görürdü. Ne vicdânî bir sadâ, ne asmânî yahud zemînî bir nidâ kendilerini bu haksızlıktan **[34]** alıkoymazdı. Şâyed beşerin hukûkunu yeryüzüne binlerce hürriyet kurbanının kanıyla yazan o korkunç ihtilâller olmasaydı Fransa İnkılâb-ı Kebîri'nden evvel üserâ ile çiftçi tabakası nasıl zâdegân ile ricâl-i dînin elinde müsahharsa bugünkü akvâm-ı Nasrâniyye de tıbkı öyle olurdu. Eğer bu adamların İslâm'a ve bu rükn-i rekîni te'sîs için İslâm'ın ne yaptığına vukûfları olaydı bin seneye yakın bir zaman zulmetler içinde bunalmayacaklar, zâlim vergiler, kātil işkenceler altında inlemeyeceklerdi. Câhiliyet Arabının kan dökmeksizin, can almaksızın sırf bereket-i İslâm ile elde ettiği bütün saâdetlere kavuşacaklardı.

İnsana şu gördüğümüz hilkati veren Fâtır-ı Hakîm biliyordu ki nüfûs-ı beşeriyyenin ma'kūlât-ı mücerrededen aldığı teessür, hâricteki en ufak hareketlerden istihsâl ettiği teessürün yüzde birine bile muâdil olamaz. Evet fezâili ahlâk kitaplarından öğrenenlerle hayât-ı ameliyye sahîfelerinden tahsîle sevk olunanlar arasında pek vâsi' farklar görürüz. Ahlâk ile uğraşmak bu ilmin desâtîrine, felsefesine, târîhine ve sâiresine dâir muhtasar, muffassal birçok eserler okumuş; hâsılı sathî, dakīk bütün hakāyıkını elde etmiş ne kadar kimseler vardır ki bütün bu mücerredâttan kendisine kalan nasîbe-i feyzi araştıracak olursanız cezirden sonra gelen meddin bıraktığı yaşlığa benzer nâçîz bir şey görürsünüz.

Şimdi fezâili ma'kūlât-ı mücerrede âleminde ve sırf kitaplarla tehzîb-i nefs dâiresinde arayan kimsenin alacağı nasîbi tutar da ana baba mektebinden, hattâ hâdisât ve ef'âlden ancak havâssinin dâiresine girenleri anlayabilen bir ana baba mektebinden evlâdın edeceği istifâde ile karşılaştıracak olursak o zaman din Kur'ân'ın muvaffakıyetiyle edyân-ı sâlifeden birçoğunun haybetindeki sır nazarımızda tecellî eder.

Dîn-i İslâm beşere hitâb ederken ne dersinde talebesiyle muhâzara eden bir muallim vaz'iyeti almış, ne de felsefe-i ahlâka âid âsârın münâkaşa ettiği mebâhisi ortaya koymuştur. Evlâdına karşı hakîm bir baba ne vaz'iyette bulunursa o da insanlara karşı o tavrı takınıyor; kendilerine ef'âli birer birer gösteriyor; zararlısından tahzîr, faydalısına tergīb ediyor; bu ef'âl tekerrür ettikçe tergībini, terhîbini, taltîfini, tevbîhini tekrârlayarak bu sûretle kendi arzu ettiği ahlâk-ı fâzılayı evlâdında tabîat hâline getiriyor; râsih melekelere, sâbit seciyelere kalb ediyor. İşte bu usûl "amelî" dedikleri usûldür ki tehzîb-i ahlâk için en muvaffakıyetli bir tarz olduğunda fenn-i terbiye ulemâsı müttefiktirler. Müslüman mutasavvıflarınca evvel ve âhir bu usûle çok i'tinâ edilmişti. Cizvitler de bugün mekteplerinde aynı usûlü iltizâm ediyorlar.

Beşerin bu fıtratını bildiği içindir ki dîn-i İslâm gönderildiği akvâmın tabîatlerine ve hilkatlerine uygun gelen bu amelî usûl ile kendilerini ıslâh etti. Binâenaleyh onların bozulmuş, çığırından çıkmış taraflarını yola getirmekteki muvaffakıyetinin sırrı budur.

Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz de ümmetine karşı tıbkı o hakîm babanın vaz'iyetinde idi. Ne efrâda uhuvvetin künhünü, müsâvâtın felsefesini şerhe kalkışır; ne de onları mücerredât-ı zihniyye âlemlerinde dolaştırır dururdu. Yalnız Muhâcirîn ile Ensâr arasında muâhât akdettiği gün kendilerine bu iki fazîletin ne olduğunu fiilen gösterdi! Artık bir Ensârî kardeş olduğu Muhâcir için mâmelekinin yarısından vazgeçiyor, hattâ nikâhı altında iki zevcesi varsa ona vermek üzere birini bırakmak istiyordu.

Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hukūkta, ahkâmda müsâvâtın nasıl olacağını nâmütenâhî vak'alarla, hâdiselerle ümmetine öğretti. Onların en sonu Hutbe-i Vedâ' idi.

Zamân-ı saâdetlerinde zuhûr eden vak'alara, hâdiselere, felâketlere karşı ümmeti için aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin nasıl Kur'ânî tedbîrler ittihâz buyurduğu âyetlerin esbâb-ı nüzûlünü bilenlerce ma'lûmdur. Zaman olurdu, aynı hâdise tekerrür ederdi. Bunun üzerine ya üslûb-ı teblîği muhtelif, lâkin meâli müttehid başka âyetler inerdi; yahud Resûl-i muhterem o hâdisenin tıbkısı için evvelce inmiş bir iki âyeti tilâvet buyururdu. Maamâfih bu mevzûu te'yîd için Kur'ân'da, sünnette, siyerde ne kadar şevâhid varsa buracıkta hepsinin îrâdı bizim için kābil değildir. Zîrâ alelacele yazılmakta olan eserimizin istîâb ede-

meyeceği kadar çok. Binâenaleyh me'hazlarına mürâcaat olunmak lâzımdır.

Müslümanlık tâifeler arasındaki farkları kaldırdı. Tabakāt-ı beşerden yahud ferdlerden herhangi birinin ahkâm ve tekâlîf-i şer'iyye huzûrunda bir başkasına karşı imtiyâzını aslâ kabûl etmedi. Bil-akis bütün beşeriyeti teklîfâtı önünde aynı seviyeye getirdi: Ayaklar tamâmıyla bir; başlar kıl kadar farklı değil. İslâm'ın ahkâmında erkeğin kadından, emîrin halktan, âlimin câhilden, imâmın cemâatten, halîfenin diğer müslümanlardan hiç başkalığı yok. Hepsi nazar-ı şerîatta müsâvî, kötülük işleyen onun cezâsını mutlak görür. Kimsenin ona Allah'a karşı zahîr olmasına, sâhib çıkmasına ebediyen imkân yok.

Evet, şerîat-ı İslâmiyye adlin bu nihâî şekliyle takarrur etmiştir. Erbâb-ı teşrî' tarafından hattâ bugüne kadar vaz' edilen ahkâmın en bedîî kavânîn mecmûalarına zînet veren maddelerin en mütekâmili hâlâ **[35]** onun ka'bine varamadı. Müslümanlık bütün ahkâmında, bütün tekâlîfinde mülûk ile reâyâyı bir tutar. Bunlardan herhangisi tarafından diğerine tecâvüz vukū' bulursa mütecâvizi derhâl mahkûm eder. Bir emîrin yahud bir halîfenin efrâd-ı beşerden hangisine ziyânı dokunursa ister bu ziyân hayata, ister vücûda, ister ırza, ister mala taarruz şeklinde olsun, tıbkı halktan biri gibi cezâsını görür. Pek a'lâ, bu müsâvât nerede, hâlâ hükümdârları kānûnun fevkinde görmekle mübâhî bulunan kavânîn-i hâzıra-i medeniyye nerede. Ne olurdu, meselâ bir kralın, yahud bir prensin ahâliden birine karşı hiç olmazsa müteammiden îkā ettiği cinâyetten dolayı muhâsebeye çekildiği olsaydı! Kavânîn-i hâzıra durmayıp hükümdârların kānûn fevkinde olduğunu söylüyor. Bu hâl hükümdârlarını ma'bûd mertebesine çıkaran Romalılardan kalmıştır. Maamâfih sorulunca "Maksad hükümdârlara tapmak değil, ancak mutâ' olabilmek için hükümdârların irâdesine iktirânı icâb eden kavânînin tabîî kendilerine teşmîli câiz olamaz." dediler. Lâkin dîn-i İslâm'a gelince o, bundan tam on üç buçuk asır evvel, evet "Yalnız Allah mes'ûl değildir. Bütün mevcûdât mes'ûldür."*, "Hüküm Allah'tan başkasının olamaz. O, hakkı bildirir ve hâkimlerin en hayırlısıdır."** dediği gün bu mütâlaayı ebediyen çürütmüştü.

İşte bu gibi semâvî hükümler sâyesindedir ki hükümdârların, emîrlerin, hâsılı erbâb-ı nüfûzun hepsinin bütün işlediklerinden mes'ûl olacağı, tekmîl hareketlerinin hesâbını vereceği dîn-i İslâm'da takarrur etmiştir. Zâten [1](كلكم راع وكلكم مسؤل عن رعيته) hadîs-i şerîfi bunu sarâhaten gösteriyor. Bizlere ulülemre itâati emreden İslâm şunu da bildiriyor ki Hâlık'ın evâmirine muhâlif husûsâtta hiçbir mahlûka itâat câiz değil. Hükümdâr ile tebaası arasında bir ihtilâf zuhûr edince Kitâbullâh ve sünnet-i Resûl hakem nasb olunacaktır. Binâenaleyh kudreti, şevketi ne kadar yükselmiş olursa olsun hiç kimse öyle canının istediği, keyfinin bildiği gibi müslümanlara hükmedemeyecek.

Bunun içindir ki Müslümanlık adâletten ayrılan, ahkâm-ı şer'iyyenin çizdiği hudûda riâyetkâr olmayan emîrlere karşı müslümanların hurûcuna cevâz vermiş; böyleleriyle mukāteleye, hattâ böylelerini öldürmeye mesâğ göstermiş. Müslümanlar –İslâm henüz en genç, en dinç bir çağında iken– halîfeleri Hazret-i Osmân'ı öldürmüşlerdi ki dindeki mevkiini, Cenâb-ı Peygamber hakkındaki fedâkârlığını hepimiz biliriz.

Müslümanlar mushafları mızraklarının ucuna kaldırarak Ali bin Ebî Tâlib'e hakem usûlünü kabûl etmesi için ısrâr etmişler ve muhâsımları Kitâbullâh'ın hakem olmasını ileri sürmüşlerdi. Ali, Resûl'ün halîfesi ve dâmâdı olduktan başka işte hak sâhibi iken aradaki da'vânın faslı için Kitâbullâh'a mürâcaat hakkındaki taleblerini is'âftan başka bir şey yapamadı. Halbuki işte samîmiyet olmadığını, teklîf olunan sûretin sırf istihsâl-i maksad niyetiyle hasımları tarafından müretteb bir hud'a olduğunu pek iyi biliyordu. Emevîler devrine gelirsek âlem-i İslâm'ı bu hânedâna mensûb cebbâr hükümdârların birçok mezâliminden kurtaran yegâne silâh yine ahkâm-ı şerîattan başka bir şey değildi. Bunlar istibdâdını

---

* (لَا يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْئَلُونَ) – Sûre-i Enbiyâ [21/23].

** (اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِ يَقُصُّ الْحَقَّ وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ) – Sûre-i En'âm 6/57.

[1] "Hepiniz çobansınız ve güttüğünüzden mes'ulsünüz." (Buhârî, Cum'a 11)

yürütmek ve emir ile nehyi nefislerine ve Haccâc bin Yûsuf es-Sekafî gibi avenelerine hasr etmekle berâber şevketlerine râm olan o vâsi' mülkte yalnız bir şey tanırlardı: O da ya Kur'ân'dan serd olunan bir âyet, ya peygamberlerinden rivâyet edilen bir hadîs yahud –ikinci kısımda îzâh edeceğimiz gibi– kadının esâsât-ı şer'iyyeden istinbât ile verdiği bir hüküm idi. Tâ Romalıların putperest rûhu urûk-ı İslâm'a sereyân edinceye kadar bütün mehâkim-i İslâmiyyeden verilen hükümlerin üzerinde yegâne hüküm âdil olan Allah'ın ism-i pâki menkūş bulunurdu. Asr-ı medeniyyet nâmı vererek garblıları karış karış, adım adım ta'kīb ettikleri sonraki devirde ise müslümanlar ismullâhın yerine halîfelerinin, sultânlarının, emîrlerinin ismini geçirmeye başladılar.

Müslümanlık kavânîn ve ahkâm huzûrunda hâkim tabaka ile halk arasındaki farkları kaldırdığı gibi rûhânî sınıflara karşı harb açarak insâniyeti şerlerinden kurtardı. Günâhın irsen intikāli akīdesini yıktı ve Allah ile mahlûkātı arasına gerilmiş perdeleri, yukarıda şerh ettiğimiz gibi yırtıp attı. Sonra, ismet-i kâmilenin ancak Allah'a mahsûs olduğunu, bu husûsta kendisine kimsenin müşârik olamayacağını bizlere gösterdi. Diğer tabakalara mensûb efrâdın huzûr-ı Hak'taki mevkii ne ise ricâl-i dîni de aynı mevkie getirdi. Daha sonra Kitâbullâh'ı tefsîr yahud ondan ahkâm istinbât etmenin eşhâs ile kāim bir imtiyâz ve kimseye hâs bir hak olmadığını, bilakis herkesin Allah'tan kendilerine inen ahkâma ittibâ' etmekle ve Allah'tan başkasını velî tanımamakla mükellef olduğunu takdîr ederek müslümanların hürriyetini, istiklâl-i vicdânî ve aklîsini bir kat daha yükseltti. (اِتَّبِعُوا مَآ اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهٖٓ اَوْلِيَآءَ) – Sûretü A'râf [7/3].*

[36] Zemahşerî şöyle diyor: "Âlim için ilmiyle amel nasıl vâcibse avâm için de iktisâb-ı ilim kudretine sâhib oldukça zan ve taklîd derekelerinde kalmaya râzı olmamak öylece vâcibdir."

Hakkullâha tecâvüz edenleri ve "Allâh bizim lisânımızla nâtık olur. Yeryüzünde bizim arzumuza göre emir ve nehiy eder." da'vâsında bulunanları tehdîd için inmiş âyâtın en belîği şudur: (فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِاَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هٰذَا مِنْ عِنْدِ اللهِ) Sûre-i Bakara [2/79].**

İşte sırf kendi sefîl heveslerinin telkīn ettiği, kendi hasîs menfaatlerinin vaz' ettirdiği birtakım mevhûm ahkâmı Allah'a isnâd cinâyetinde bulunanlara karşı min-tarafillâh mev'ûd olan itâb bu âyet-i celîlede pek sarîh olarak görülüyor.

İslâm sırf bu muhkem, bu reşîd ahkâmı sâyesindedir ki müslümanları din nâmına ortaya çıkacak ricâlin şerrinden sıyânet etmiştir. O ricâlin ki birçok asırlar Allah ile mahlūkātı arasına girdiler; sonra Hâlık-ı zülcelâli aradan çıkarıp doğrudan doğruya kendilerine köle edince bîçârelere etmedikleri azâbı, yüklemedikleri teklîfi bırakmadılar; fikirlere hareketi, akıllara cevelânı, vicdânlara hükmü, irâdelere ihtiyârı kat'iyyen tahrîm ettiler.

Kurûn-ı vüstâya âid târîh kilisenin insâniyet âlemine revâ gördüğü o tüyleri ürperten fecâyii bize hikâye ediyor. Dâire-i îmân hâricine çıkarmaktan tutun da hânümân yıkıcı mâlî cezâlar vermek, ateşte yakmak, gufrân-ı ilâhî üzerinde tasarruf etmek, ibâdullâhın ırzını mübâh görmek, behîmî şehvetleri tatmîn husûsunda alabildiğine ileri gitmek, babayı evlâdından, anayı kızından ayıracak kadar ortaya şikāk saçmak gibi fecâyie varıncaya kadar olmadık şenâat kalmadı.

Ma'hûd engizisyon mahkemelerini kurarak râhat, huzûr nâmına bir şey bırakmadılar. Artık âfâkıyla, enfüsüyle koca dünyâ insanlara dar gelmeye başladı.

Yahudiler de evvelce biraz buna benzer hareketlerde bulunmuşlardı. Hind'deki Brahmanlara gelince bunlar bilhassa Îsâ aleyhi's-selâmdan beş, altı asır evvel halkı öyle istibdâd altında ezdiler, bîçârelerin rakabelerinde, mallarında, ırzlarında öyle bir tahakküm yürüttüler ki dehşetinden ürpermedik hiçbir hür vicdân yoktu.

* "Size Rabbinizden indirilen Kur'ân'a ittibâ' ediniz ve Allâh'tan başkalarını velî tanıyıp da kendilerine tâbi' olmayınız."

** Vay o kimselerin hâline ki önce Kitâbı kendi elleriyle yazarlar, sonra da "Bu Allâh tarafından gelmiştir." derler.

MÜSLÜMANLIK

Mâni'-i Terakkī Değil, Zâmin-i Terakkīdir

Amerika gençlerine verilmek üzere oradaki müslüman talebemizin ricâları üzerine mütefekkirîn-i ulemâ-yı İslâmiyyeden Elmalılı Hamdi Efendi hazretleri tarafından tahrîr olunup Amerika'ya gönderilen konferansın mâ-ba'didir:

Nazar-ı İslâm'da a'mâl-i hasenenin en mühimmi beyne'l-beşer ta'mîm-i adâlettir. Müslümanlarca hukūk-ı beşer mukadderâttan ma'dûddur. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz "Bir sâat adâlet yetmiş sene ibâdetten hayırlıdır." buyuruyor. Namaz oruc gibi ibâdetler tehzîb-i rûhânîde kesb-i melekeyi te'mîn eden ve insanları Allah'a rabt ederek vahdet-i ictimâiyye ve revâbıt-ı insâniyyeyi te'yîd ve tekeffül eyleyen ve bununla berâber hiç kimseye de zararı dokunmayan a'mâl-i nâfiadan oldukları cihetle a'mâl-i sâlihanın mühimlerinden iken bir sâat adâlet bunların yetmiş seneliğinden daha hayırlı olduğu düşünülürse hukūk-ı ibâdın te'mîniyle tam bir ma'delet-i ictimâiyye te'sîs etmek ne kadar büyük bir gāye-i mukaddese olduğu ednâ mülâhaza ile anlaşılır. Artık insanları bu gāye-i fazîlete doğru koşturan ve bu bâbda birçok zî-hayât misâller veren dîn-i İslâm mâni'-i terakkīdir diyebilir misiniz?

Târîh-i umûmî, İslâm'daki bir Hazret-i Ömer hükûmetinin bir numûnesini daha gösterememiştir, dersem zannederim hakkı kazanırım. Asya ve Afrika'yı peyderpey fethetmekte bulunan bir devletin reisi olan hazret-i halîfenin sâdece tarz-ı hayâtını düşünmek bile insana hayret verir. Müşârunileyh hazîne-i devletten taayyüş etmek mecbûriyetinde bulunduğu için milletin en fakīr bir ferdi gibi yaşıyordu. Bununla berâber ümmetin hangi tabakasından olursa olsun hepsinin hayatını, saâdetini düşünüyordu. Geceleri evlerinde aç kalan âileler istihbâr ederse onlara icâbında kendi eliyle gıdâ taşıyordu. Aksâ-yı bilâddaki bir zulümden kendisini mes'ûl tanıyor ve tabakāt-ı ictimâiyye arasında ma'delete pek ziyâde ehemmiyet veriyordu. Fakīr ve ihtiyâr bir hıristiyana tesâdüf ediyor ve: "Eyvâh gençlikte senden vergiler aldık, bu hâlde ise hayatını te'mîn etmek vazîfemizdir." diyor, onu hazîne-i devletten iâşe ediyordu. Uhuvvet-i ictimâiyyeyi ihlâl edebilecek husûsât ile pek ziyâde meşgūl oluyordu. Ağniyâ tabakası ile fukarâ tabakası arasında iğbirârı istilzâm edecek hâlâta meydân vermiyordu. Bugün dünyâyı meşgūl eden mes'ele-i ictimâiyyeyi pek güzel takdîr ediyor ve refâh-ı milletin terakkīsini daima umûmî nokta-i nazarla düşünüyordu. Kādisiye Muhârebesi bidâyetinde Kisrâ ordusu Kumandanı Rüstem, Halîfe ordusu Kumandanı olan Sa'd bin Vakkās'tan **[37]** mülâkāt için bazı kimseler taleb etmiş idi. Birkaç gün sırasıyla bazı zevât muhâvereye me'mûr edildiler, Rüstem Arabların yeni hâlet-i rûhiyyelerini anlamak üzere tedkīkātta bulunmak istiyordu ve mühim bahisler açmak arzu ediyordu. Bu mülâkāta her gün bir zât gitti ve gāyet mühim muhâvereler cereyân etti ki târîh-i İslâm'da mazbût olan bu muhâverelerin tedkīkı o zamanki rûh-ı İslâm'ı pek güzel irâe eder. Bunları burada nakle imkân yoktur. Fakat Mugīre bin Şu'be hazretlerinin bir günlük vâkı' olan mekân mükâlemesindeki bazı fıkarât desâtîr-i İslâmiyyenin rûh-ı ictimâîsini gösterecek bir misâl olmak i'tibârıyla şâyân-ı tezkârdır.

Rüstem'in maiyyeti müzeyyen tâclarını, elbiselerini lâbis olarak son derece muhteşem bir sûrette vaz'iyet almışlar, Mugīre varmış, doğru Rüstem'in yanına oturuvermiş, Rüstem'in yâverleri derhâl sıçramışlar, Mugīre'yi biraz tahkīr ederek geri çekmişler. Bunun üzerine Mugīre şöyle söze başlamış:

"Biz sizi pek akıllı ve ârif adamlardır diye işitirdik, halbuki siz kıymetsiz insanlarmışsınız. Biz biribirimize tapmayız ve taptırmayız da sizi de bizim gibi zannettim. Siz bana bu yolda muâmele edeceğinize aranızda bazılarınıza perestiş ve ubûdiyet eder olduğunuzu ihtâr ediverse idiniz daha iyi harekette bulunmuş olurdunuz. Ben buraya sizin da'vetinizle geldim. Fakat şimdi anlıyorum ki siz mağlûb olacaksınız. Çünkü bu sîret ile ve bu akıl ile bir devlet pâyidâr olmaz…ilh."

İşte dîn-i İslâm ilk teşkîl ettiği devlette bu hiss-i uhuvvetle ve asrımızın idrâk edemeyece-

ği bir demokrasi ile feyzini gösterdi ve bu rûh-ı İslâmiyyeyi muhâfaza eden İslâm hükûmetleri de daima terakkī etti. İslâm'ın bu hâssasından dolayıdır ki milel-i İslâmiyye hükûmetlerinin terakkīleri şerîatlarına i'tisâm ile mebsûtan mütenâsib olagelmiştir. Halbuki başka milletlerde ekserî hükûmetler mensûb oldukları dîne temessük ettikçe tedennî etmiştir. Çünkü hissiyât-ı avâma müstenid bir dînin netîcesi taassuba müncer olur, bu ise mâni'-i terakkī olur.

Burada adâlet-i İslâmiyyeye bir misâl daha arz etmek isterim. Emeviye Devleti hulefâsından Ömer bin Abdilazîz –ki nazar-ı İslâm'da Hulefâyı Râşidînin yani Ebîbekr, Ömer, Osmân, Ali radıyallâhü anhüm hazerâtının mesâlikine mâlik olmak i'tibârıyla beşinci halîfe addedilir– bakınız bu zât da rûh-ı İslâm'ı nasıl tatbîk etmiştir.

Makām-ı Hilâfete geldiği gün pederinden müstakıl emvâl ve emlâkini bile derhâl hazîne-i devlete iâde ediyor ve vâlidesi tarafından ceddi bulunan Hazret-i Ömerü'l-Fârûk'un sîretini tatbîka başlıyor. Mağrib-i Aksâ'dan tâ Çin ve Türkistan hudûdlarına kadar imtidâd eden bilâd-ı İslâmiyyeye adâletini ve icrâât-ı dindârânesini ta'mîm ediyor. Bunun üzerine Türkistan'dan Semerkand tarafı ahâlisi huzûruna berây-ı şikâyet bir hey'et-i murahhasa gönderiyorlar. Bu hey'et kendisine şu yolda şikâyet ediyor: Hicretin doksan üç senesinde Horasan Vâlîsi olan Kuteybe bin Müslim ordusu bizim memleketimizi gadr ile yani muâhede hilâfına zabt etti. Binâenaleyh adâletine ilticâ ediyoruz, diyor. Müşârunileyh derhâl mes'eleyi mahâl mahkemesine havâle ediyor. Gadr-i mezkûr vâkı' olduğu takdîrde ordunun çekilmesini emrediyor. Bir taraftan ahâli vekîlleri olan mezkûr hey'et, diğer taraftan ordu kumandanı huzûr-ı hâkimde muhâkeme olunuyorlar. Kuteybe'nin târîh-i mezkûrda Harzemşâh ile muhârebe edip sulh olduğu ve henüz sulh inkızâ etmeden beş on gün içinde gidip Semerkand ile harbe tutuşarak fethettiği tebeyyün ediyor. Binâenaleyh hâkim halîfenin emri vechile ordunun Semerkand'dan hemen çekilmesini hükmen teblîğ ediyor. Ordu Semerkand'ın fethinden evvelki karârgâha şimdi çekilsin, bilâhare iktizâ ederse meşrû' harb veya sulh yapılsın, diye hükmünü tefhîm ediyor. Hâsılı nakz-ı ahd ile vâkı' olan harbin hakk-ı fethini tasdîk etmiyor. Mahkemenin ve halîfenin ve şerîatın bu hükmünü, bu adâletini gören halk böyle bir devletin ordusu memleketimizden çekilmesin, diyor ve istatükonun muhâfazasına karâr veriyorlar ki Türklere İslâm'ın cidden sirâyetinde bu neş'e-i ma'deletinin büyük bir hissesi vardır denilebilir.

İslâm'ın idâre-i beşerde bil-fiil gösterdiği numûneleri insan işittiği zaman bunlarda bir hakīkat-i târîhî olarak değil, hukūk-ı beşer nokta-i nazarından birer ideal telakkī edecek gibi oluyor. Zamanımızın pek müterakkī addettiğimiz fikr-i hukūkīsi henüz böyle bir numûne gösterecek dereceye yükselmemiştir. Demek ki dîn-i İslâm medeniyet-i hâzıranın terakkıyât-ı rûhiyyesinden daha yüksek misâlleri bil-fiil meydâna koymuştur. Eğer bu misâllar ta'mîm edilemediyse bu kusûr dîn-i İslâm'ın değil İslâm'a muârız olan prensiplerin ve daha doğrusu beşeriyetindir. Medeniyet ihtirâsâta sarf ettiği mesâîyi bu yolda mukaddesâta sarf edecek olsa idi dîn-i İslâm'ın gösterdiği ma'delet-i ictimâiyye ve selâmet-i âmme gāyesine doğru bi-hakkın yürümüş olur ve peyderpey mehâsin-i a'mâlde terakkī ederek rûh-ı bedîînin kemâl-i tecellîsine muvaffak olmuş bulunurdu.

Evet İslâm zulüm ve tuğyâna karşı harb ve cihâd murâd eder ve bu bâbda Kur'ân-ı Azîmüşşân birçok harb ve cihâd âyetlerini hâvîdir. Lâkin bu harb ve cihâd hak ve ma'delet ve i'lâ-yı kelimetullâh gāyesiyle meşrûttur. **[38]** Yoksa hukūk-ı beşer nokta-i nazarından müslim ve gayr-i müslimin daima müsâvâtını âmirdir. Dîn-i İslâm'da gayr-i müslimin hukūkuna tecâvüz müslimin hukūkuna tecâvüzden daha ziyâde günâh ve memnû'dur. (وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ وَدَعْ اَذٰيهُمْ)[2] Kur'ân kâfirlere ve münâfıklara itâat etme ve onlara ezâ da etme, diyor. Kezâlik (وَلَا تُجَادِلُوا اَهْلَ الْكِتَابِ اِلَّا بِالَّتِى هِىَ اَحْسَنُ)[3] diyor. Ehl-i Kitâb ile mücâdele etme, edersen en güzel mücâdele ne ise onu yap diyor.

---

[2] Ahzâb Sûresi 33/48.

[3] Ankebût Sûresi 29/46.

YENİ İLM-i KELÂM HAKKINDA

Sebîlürreşâd Cerîde-i İslâmiyyesine

Şeyh Muhsin-i Fânî ez-Zâhirî hazretlerine

2

Üstâz-ı muazzez, dîn-i mübîn-i Ahmedî'ye da'vetin istinâdgâhı hüccet ve bürhândır. Hüccet ve bürhân ya ahkâm-ı dîni kalblere yerleştirmek veya muârızları susturmak kasdıyla ityân olunur. Birinci husûs hikmet ve mev'iza-i hasene ile, ikinci husûs hüsn-i cidâl ile husûl bulur. Kur'ân-ı Mübîn'in irşâd ettiği hüccet ve bürhân delîl-i naklî olduğu gibi delîl-i aklî de olur. Fıtarât-ı asliyye üzere kalanlara kanâat-bahş hitâblar, ibret-âmîz sözler işe yarar. Her asra göre yeni bir kisve iktisâ eden hasımları iskât için o asra yarayan silâh ile müdâfaa fâide-bahş olur. Kur'ân-ı Kerîm'de Hazret-i İbrahim aleyhi's-selâmın mücâdelesi vardır.* Bundan başka mücâdele-i hasenenin sûretine âid âyât-ı celîle vardır.** Tarîk-ı da'vet ve irşâd herkes için bir değildir, halkın kimi bürhân-ı aklî ister, kimi iknâ'-ı felsefî ister, kimi ilzâm-ı mantıkī ister.

[4](فمن منح الجهال علماًاضاعه ومن منع المستوجبين فقدظلم)

Kur'ân-ı Mübîn ancak bilâ-ilim cedelde bulunmayı,*** hakkın zuhûrundan sonra cedelde bulunmayı,**** hakkı mahvetmek için bâtıl sözlerle cedelde bulunmayı,***** bir hüccet olmaksızın âyât-ı ilâhiyyede cüdûlde bulunmayı****** men' ediyor. Yoksa bir dâire-i ilim ve edebde cidâli men' etmiyor. Kitap ve sünnet ile nehyolunan umûr *Muhassalü'l-Kelâm******* ile *Yeni İlm-i Kelâm*'da******** mezkûrdur.

Artık tarîk-ı cedelîye sülûk ederek muânidîni ilzâm için hüsn-i mücâdeleyi iltizâm eden bir ilim neden bî-lüzûm olsun. Yeryüzünde muârızlar kaldıkça o asra göre ilm-i kelâm lâzım ve müfîd olur. Eimme-i selef tamâmıyla cidâlde bulundular. Re'sen veya müdâfaaten âsâr-ı nâfia tasnîf ettiler.* Nitekim İmâm-ı Şâfiî Hafs el-Ferd ile Bişr bin el-Velîd el-Kindî, İshâk bin İbrahim ile Abdülazîz bin Yahya el-Mekkî, Bişr-i Müreysî ile mübâhasede bulundular. Selef-i ümmet kānûn-ı iknâî ile mübâhasede bulunurlar idi, istidlâli, nazarı, re'yi, kitap ve sünnetin emrettiği cedeli, hak olan kelâmı aslâ inkâr etmezler idi. Onların inkâr ettikleri cihet ancak şer'a ve akla muhâlif olan kelâm idi. İmâm Ahmed'in, Dârimî'nin, Buhârî'nin, İbni Ebî Hâtem'in, Ebû Dâvûd-ı Sicistânî'nin, Ebûbekr el-Esrem'in, Ebûbekr el-Hallâl'in, İbni Mende'nin, Ebû Osmân-ı Nîsâbûrî'nin; Ebu'ş-Şeyh el-Isfahânî'nin, Ebûbekr bin el-Münzir'in, Ebû Cerîr et-Taberî'nin … ilh. mübtediayı red hakkında kitapları vardır. İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe de Basra Fakīhi Osmân en-Nebî'ye, mübtediayı red hakkında bir vasiyetnâme yazmıştır.

[5](اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهٖ وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ)

nazm-ı celîline gelince nazm-ı kerîm "Senin işin da'vettir, hidâyet ve dalâl sana âid değildir. Dalâlette kalanlara sıkılma, hidâyet senin elinde değildir. Sen ancak da'vet [ve] beyân, belâğ sâhibisin." meâline râci'dir. Yani beyân ve da'vet bizden, dalâl ve hidâyet Allah'tandır.

Edîb-i hakîm. Mebnâ-yı ilm-i kelâmın âlem ile Sâni'-i Alem'i istidlâli keyfiyeti kelâmiyyûnun ta'rîflerine atıf buyurulur. Gālibâ tehâvün-i zımnî kasdolunuyor. Bu mebnâ tamâmıyla Kur'ân-ı Mübîn'in irşâd ettiği mebnâdır. Bu bâbda müteaddid âyât-ı celîle vardır. Ez-cümle:

1- (اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهٖ وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ) – Sûre-i Gāşiye [88/17].

2- (اَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِى مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ) – Sûre-i A'râf [7/185].

3- (اِنَّ فِى خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ) – Sûre-i Âl-i İmrân [3/190].

4- (اَفَرَاَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ) el-âyeh. [Vâkıa Sûresi 56/58]

5- (اَفَرَاَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ) el-âyeh. [Vâkıa Sûresi 56/63]

---

* (اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِى حَاجَّ اِبْرٰهِيمَ فِى رَبِّهٖ) – Sûre-i Bakara 2/258].

** (اَفَرَاَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ . ءَاَنْتُمْ تَخْلُقُونَهٗ اَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ) el-âyeh – Sûre-i Vâkıa [56/58-59], (اَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَىْءٍ اَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ) – Sûre-i Tûr [52/35], (قَالُوا لَوْلَا يَاْتِينَا بِاٰيَةٍ مِنْ رَبِّهٖ) el-âyeh – Sûre-i Tâhâ [20/133].

[4] "Hak etmeyen cahile ilim öğreten boşa uğraşmış, hak edene öğretmeyen de zulm etmiş olur."

*** (هَا اَنْتُمْ هٰؤُلَاءِ حَاجَجْتُمْ فِيمَا لَكُمْ بِهٖ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَاجُّونَ فِيمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهٖ عِلْمٌ) – Sûre-i Âl-i İmrân [3/66].

**** (يُجَادِلُونَكَ فِى الْحَقِّ بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ) – Sûre-i Enfâl [8/6].

***** (وَجَادَلُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ) – Sûre-i Gāfir [40/5].

****** (اَلَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِى اٰيَاتِ اللّٰهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ اَتٰيهُمْ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللّٰهِ وَعِنْدَ الَّذِينَ اٰمَنُوا) – Sûre-i Gāfir [40/35].

******* Sahîfe 55. ******** Sahîfe 100.

* Mâ-ba'di yarınki postaya verilecektir.

[5] Nahl Sûresi [16/124].

6- (اَفَرَاَيْتُمُ الْمَاءَ الَّذِى تَشْرَبُونَ) el-âyeh. [Vâkıa Sûresi 56/ 68]

7- (اَفَرَاَيْتُمُ النَّارَ الَّتِى تُورُونَ) el-âyeh. [Vâkıa Sûresi 56/ 71]

[39] 8- (فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ مِمّ خُلِقَ) – Sûre-i Târık [86/5].

9- (اِنِّى وَجَّهْتُ وَجْهِىَ لِلَّذِى فَطَرَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ) – Sûre-i En'âm [6/79].

10- (اَلَمْ نَجْعَلِ الْاَرْضَ مِهَادًا . وَالْجِبَالَ اَوْتَادًا) – Sûre-i Nebe' [78/6-7].

11- (تَبَارَكَ الَّذِى جَعَلَ فِى السَّمَاءِ بُرُوجًا) – Sûre-i Furkān [25/61].

12- (اَلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ فِرَاشًا) – Sûre-i Bakara [2/ 22].

Cenâb-ı Hakk'ın varlığı küre-i âlem ile de bilinir. Şinâsî merhûmun dediği gibi. Bir zerre de varlığını bilmeye kâfî gelir.

وفى كل شئ آية ✹ ندل على انه الواحد [6]

Kur'ân-ı Mübîn bu bâbda bir zerreye hasr etmemiş, bir âyet ile iktifâ eylememiş, ber-vech-i ma'rûz âyât-ı adîde ile bizleri îkāz eylemiştir. Ancak zerreden küre-i âlemden Hâlık-ı Kayyûm'a nasıl intikāl olunur? Eser ile müessir arasındaki nisbet nedir? Zannederim ki bu ciheti de bilmek zarûrîdir. İlm-i kelâm bu sâhada kaldıkça ne mazarratı ihdâs eder?

Evet pek doğru beyân edildiği vechile müslümanların hayatı tevhîde bağlıdır, müslümanları vahdet-i dîniyye ve i'tikādiyye etrâfında toplamak, aralarındaki tefrikayı kaldırmaya çalışmak bir vecîbedir. Müslümanların asırlardan beri saâdet-i hayâttan, huzûr-ı kalbden hâib ü hâsir kalmaları, dînin mâba'dettabîiyeye âid olan hükümlerini mantıka, akl-ı beşere tâbi' bulunduran, nazar ve istidlâli Kur'ân-ı Mübîn'e tercîh eden, nakli te'vîle kalkışan kelâmiyâttan neş'et ettiği dermiyân olunur. Saâdet-i hayâtı, huzûr-ı kalbi te'mîn eden dîn-i mübîn-i Ahmedî'nin ahkâmını ifsâd eden kelâmiyât, nazariyât değil; belki "mülûk-i zâlime" ile "ulemâ'-i sû' "dur. Bu hüsrân-ı elîme sâik onlardır. Nitekim pek çok zaman evvel şöyle bir beyit söylenmiştir:

وهل افسدالدين الاامللوك ✹ واحبارسوء ورهبانها[7]

Her fenâlığı kelâmiyâta atfetmek,

وعين الرضاعن كل عيب كليلة ✹ كماان عين السخط بثدالمساويا[8]

beytinin hükmüne mâ-sadak olmaktan başka bir şey olmasa gerektir.

Ehl-i İslâm Nebiyy-i Ekrem sallallâhü aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinden kat'iyyen mahfûz olan husûsâtta, zarûriyât-ı dîniyyede ittifâk etmişlerdir. Zarûriyât-ı dîniyyeye münkād olan ehl-i kıblenin ihtilâf ettikleri mesâil hakkında *Muhassalü'l-Kelâm ve'l-Hikme'*de îzâhât* vardır. Bundan başka *Muhassalü'l-Kelâm'*daki şu sözler nazar-ı dikkati câlib görülür zannederim.**

"Ehl-i hak, Ehl-i Kitâb ve sünnettir. Ehl-i Kitâb ve Sünnet de mü'minlerdir… Hak ancak Resûl-i Ekrem sallallâhü aleyhi ve sellem ile deverân eder, durur. Hak muayyen bir tâifeye lâzım gelmez, ancak mü'minlere lâzım gelir. Mü'minler dalâlet üzere toplanmazlar. Resûl-i Ekrem'den mâadâ efrâd da mü'minlerden mâadâ tâifelerde hak da bulunur, bâtıl da …. Bid'atler hem hakkı, hem bâtılı mutazammın olur… Resûl-i Ekrem efendimiz hazretleri bir Cum'a hutbesinde (كل بدعة ضلالة)[9] buyurdukları hâlde (وكل ضلالة فى النار)[10] buyurmamışlardır. Buna mebnî ehl-i bid'at ve dalâl kasdlarına göre ma'zûr veya müstehıkk-ı ukūbet olur. Kur'ân-ı Mübîn'e zâhiren ve bâtınen ittibâ' eden, makāsıd-ı hasene ta'kīb eden, muânede-i Resûl kasdetmeyen ehl-i bid'at, mücerred kusûr-ı nazarlarından dolayı, hakka isâbet edemediklerinden ma'zûr olurlar. Maksadları hakka ma'tûf olmayıp fesâda, nifâka, ilhâda müteveccih bulunan ehl-i bid'at ukūbet-i Bârî'ye müstehık olur. İşte sapık azgın olanlar bunlardır."

Görülüyor ki maksadı hakka ma'tûf olduğu hâlde mücerred kusûr-ı nazardan nâşî hakka isâbet edemeyen ehl-i bid'at ma'zûrdur. Her dalâlet müstevcib-i ukūbet değildir; ehl-i bid'at hakkında bundan daha munsıfâne söz olur mu?

İhtilâfât-ı mezhebiyyenin avâmili de zannolunduğu gibi dinden ahz-i sâr etmek, kasden ihtilâf ihdâs eylemek gibi ağrâz-ı fâside değildir.

---

[6] "Her şeyde bir delil vardır o da Allah'ın birliğine delalet eder."

[7] "Krallardan kötü hahamlardan ve ruhbanlardan başka dini bozan var mı?"

[8] Her türlü ayıba razı olarak bakan göz, kör bir kılıç gibidir. Tıpkı öfke ve intikamla bakan göz de aynı seviyededir."

* Sahîfe 72-75. ** Sahîfe 76-77.

[9] "Her bid'at sapıklıktır."

[10] "Ve her sapıklık ateştir."

İhtilâfât-ı mezhebiyyenin avâmil-i muhtelifesi vardır. İslâm'da fırkaların zuhûru umûmî ve husûsî olmak üzere iki sebebe mahmûl olur. Sebeb-i umûmî hürriyet-i efkârdır. Sebeb-i husûsî de ya siyâsî veya ilmî olur.* El-yevm ber-hayât olan Mârika, Kur'ân-ı Mübîn'e şiddet-i temessükten, fakat fıkh-ı celîl-i İslâmîye adem-i vukūftan nâşî; Şîa, ehl-i beyt-i Nebîye şiddet-i muhabbet dolayısıyla; Cebriye, emr-i ilâhî ile kader-i ilâhîyi cem' edemeyerek yalnız kader-i ilâhîye, ilm-i sâbık-ı Sübhânîye ta'zîm sebebi ile; Kaderiye de kader-i ilâhî ile emr-i ilâhîyi cem' edemeyerek bil-akis emr-i Bârî'ye, enbiyânın getirdiği şeye, va'd ve vaîd-i Sübhânîye ta'zîm sebebi ile; Mürcie, va'd ve recâyı isbât, vaîd ve havfı nefy husûslarında "gulüv" netîcesinde; Müşebbihe, sıfât-ı celîle-i ilâhiyyeyi isbât husûsunda "ifrât" netîcesinde zuhûr etmişler idi. Bu fırak-ı İslâmiyyenin hepsinin de nusûs-ı enbiyâda birer şübheleri vardır.** Ehl-i Sünnet ise cemâat-i müslimînden ayrılan fırkaları red maksadıyla meydâna çıkmıştır. Gerek Ehl-i Sünnet gerek ehl-i bid'at olsun hangisi kasden ihtilâf ihdâs etmişler; dînin zevâline, tereddîsine çalışmışlardır? Zühdleriyle meşhûr olan, şer'a ta'zîm eden, vaîd-i Sübhânîde ifrât edip fâsıkı mü'min tanımayan Mu'tezile mi? Yoksa cemâat-i müslimînden ayrılmayan, sünnet-i seniyyeye mütemessik olan, şu kadar ki, biraz taksîri görülen Küllâbiye ve Eş'ariye ve Mâtürîdiye mi? İnkâr-ı sıfât gibi en şenî' bir bid'ati ihdâs eden, Sâibe ve Yâseminiye mezheblerinden müteessir olan Cehm bin Safvân'ın bile "tenzîh-i Bârî kasdetmesi" ihtimâli vardır. Cehm bin Safvân'a tâbi' olanlar birtakım derecâta ayrılırlar. Mu'tedil kısmı miyânında birtakım fukahâ bile vardır. Her fırka [11](ما انا عليه وصحابى) hadîs-i **[40]** şerîfinin mefhûmuna dâhil olduğunu iddiâ ediyor. Ebu'l-Hüzeyl ile Nazzâm hakkında ahz-i sâr etmek gibi bir maksad-ı hafî isbâtı müteassir, belki müteazzirdir.

Evet zenâdıka, İslâm'a nisbet iddiâsında bulunanlar (müntemîn ile'l-islâm) ahz-i sâr gibi birtakım ağrâz-ı fâside ta'kīb etmişlerdir, fakat bunlar kadro hâricidir. Hakk u hakīkat taharrî eden fırak-ı İslâmiyyeden ma'dûd değildir. Aşk-ı hakīkat ile dimâğını yoran, İslâm'ı an-bürhânin kabûl etmek fikrini ta'kīb eden, bu uğurda mücâhede-i fikriyyede bulunan mütefekkirîn-i ehl-i İslâm arasına, vâ esefâ ki karışmış, sıkışmış olan ehl-i fesâd ve ilhâd hakkındaki hükmü diğer fırkalara teşmîl etmek hiçbir vechile sahîh olmaz.

Fırak-ı kelâmiyyenin mezâhibini nakil dâî-i şübhe görülüyor. Acaba kelâmiyât aleyhinde bulunmak daha ziyâde dâî-i şübhe olmaz mı? Hasım "Bakın, bakın, müslümanların ulemâ'-i dîn diye ortaya koydukları adamlar İslâm dîninden ahz-i sâr etmek kasdında bulunan dinsizler imiş." demez mi? Bir vartadan kaçar iken diğer bir vartaya düşmüş olmaz mıyız?

Evet gençliği tenvîr etmek elzem bir hakīkattir. Otuz seneden ziyâde meslek-i celîl-i tedrîste bulunduğum cihetle gençliğin nasıl tenvîr olunacağını bilmiş olacağım. Bugün gençliğin dimâğı nazariyât-ı felsefiyye ile meşbû'dur. Akāid-i dîniyyeyi kalblerde râsih bir akīde kılmak husûsunda nazariyât-ı felsefiyyeden, maksada hâdim bir sûrette istifâde etmek, ez-cümle mu'cizât-ı hissiyyenin imkânı husûsunda Fransız feylesofları Buner ve Bergson nazariyelerini isti'mâl eylemek, mantıktan müstağnî olacak bir kuvveti hâiz olan nazariyât-ı kelâmiyyeyi lüzûmu zamanında serd etmek mezmûm, makdûh, gayr-i meşrû', gayr-i ma'kūl bir hâl midir? Dînin ictimâî, ahlâkī, ma'şerî, ilâhî hakāyıkı; beşerin müştâk olduğu fevz ü saâdetin ve huzûr-ı kalbin ve sükûn ü sekînetin ancak Kur'ân-ı Mübîn'in beyânlarıyla kazanılabileceğini; Allah'a, Resûlullâh'a, nefsine, ebeveyne, akrabaya, beşeriyete karşı olan vezâifi Kitâbullâh'tan bi'l-istihrâc *Yeni İlm-i Kelâm*'ın Üçüncü Kitâb'ında tafsîl eyledim.

Artık İslâm'ı şübheye düşüren nazarlar ihyâ olunmamakla, dîne, Allah'a, Resûlullâh'a karşı (hâşâ) tecâvüz, küstâhlık yoktur. Haybet ü hüsrândan, dalâl ü ıdlâlden Allah'a sığınırım. [12](فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقٰى)

İzmirli

İsmail Hakkı

---

* *Yeni İlm-i Kelâm,* sahîfe 165, 166.

** *"Hücecü'l-Kur'ân"* nâm kitâba mürâcaat oluna. Matbû' bir nüshası kütüphâne-i âcizîde vardır.

[11] "Ben ve arkadaşlarım bu görüşte değiliz."

[12] "Kim bana tâbi olur, benim hak yoluma, uyarsa, dalâlete düşmez, bedbaht olmaz." (Tâhâ 20/123).

İctimâiyâtta Garbcılık ve Bozgunculuk:

İSLÂMİYET ve GARB İCTİMÂİYÂTININ MUKÂYESESİ

Ma'lûm olduğu vechile telakkıyât-ı hukūkıyye beşeriyetle berâber doğmuş ve hayât-ı ictimâiyyenin tekâmülâtını bazen inkişâf ettirmiştir. Hukūk-ı tabîiyye; efrâdın cibilletinde meknûz bir his olduğundan ferdiyet-i hayâtiyyenin yavaş yavaş cem'iyet şekline tahavvülüyle berâber milletlerin hassâsiyet, emzice ve muhît şerâitine göre esâsı müttehid, fakat telakkıyât ve tatbîkātı i'tibârıyla farklı birtakım ictimâî ve hukūkī vecheler zuhûra gelmiştir.[13]

İşte bu vechelerle hayât-ı ictimâiyyede, tatbî-kāt-ı hayâtiyyede göstermiş olduğu kābiliyet, insanın fıtratında mevcûd hislere karşı ibrâz eylediği müsbet netîcelere müntehî faydalarla ölçülür. Bir hey'et-i ictimâiyyenin tefevvuku, yalnız müdâfaa-i milliyyesine âid vesâit-i maddiyyeden ibâret değildir. Belki bütün o vesâiti hâl-i faâliyyete getirecek rûhtur ki insâniyet, hak mefhûmlarının i'lâsına, bünye-i ictimâînin takviyesine hizmet edebilir. Kuvvet; rûhen, ma'nen mütekemmil cem'iyetlerin zâlimlere karşı müdâfaa-i nefsini kâfil bir vâsıtadır.

Binâenaleyh: Bir hey'et-i ictimâiyyenin derece-i kuvveti, âlem-i insâniyetteki mevkii topu, tayyâresi, bomba ve süngüsüyle değil; beşeriyetin hukūk-ı tabîiyyesine riâyeti, hakk u hakīkati tanıması, fazîletkâr bir rûh-ı medenîye mâlikiyet derecesiyle mütenâsibdir.

Ulûm-ı ictimâiyyenin kat'î sûrette ta'yîn ve tesbît eylemiş olduğu desâtîr-i ma'rûzaya nazaran herhangi medeniyetin medeniyet-i insâniyye olabilmesi için bazı şerâitin mevcûdiyeti lâzımdır. Hey'et-i ictimâiyye ferdlerden müteşekkil olduğu için medeniyet, her şeyden evvel a'zâsının ve bin-netîce umûmun hukūkuna âid bütün telakkıyâta riâyetkâr olmalıdır.

İnsan tab'an, yalnız başkalarının hukūkuna tecâvüz etmemek ve hey'et-i ictimâiyyeye tecâvüzde bulunmamakla meftûrdur. Hukūk-ı medeniyyesini isti'mâl etmek, çalışmak, yaşamak, inkişâf etmek hakkına mâliktir. Esbâb-ı tefevvuku, serveti mevkii değil ahlâkı, kıymet-i ilmiyyesi, nâmûskârlığıdır. Hiç kimsenin de esîri değildir. Demek ki: Medeniyet kemâlât-ı insâniyyenin bir enmûzeci olduğu için herkesin hukūk-ı tabîiyyesine yani milletlerin tabîî olan haklarına riâyet etmek, sâika-i rekābet ve menâfi'le insâniyet rûhunu rencîde etmemek zarûretinde, kendi gāyelerini beşeriyetin hukūk-ı sarîhasıyla te'lîf her milletin yaşamak hakkı, hakk-ı istiklâlini kabûl etmek mecbûriyetindedir.

Bu zarûrât ve mecbûriyetlerle kendini mukayyed addet[me]miş, menfaatini her şeyin fevkinde gören, topuna kuvvetine güvenen bir medeniyet bütün rûh ve ma'nâsıyla bir hey'et-i mütegallibeden başka bir şey değildir. Şimdi bu esâsât **[41]** dâhilinde şark ve garb ictimâiyâtını ve bu ictimâiyâttan mülhem medeniyeti mukāyese edelim.

Garb medeniyeti milletlerin hukūkunu tanıyor mu? Bu suâle cevâb verebilmek için evvelemirde teşkîlât-ı ictimâiyyeleri tedkīk edilmelidir. Hâlihâzırda ehemmiyetsiz farklarla bütün Avrupa milletleri amele, sermâyedâr, zâdegân sınıflarının te'sîri altında bulunmaktadır.

Me'mûrîn, san'atkârân ve mütevassıt tüccârân sınıfını teşkîl eden zümre her yerde mevzû'-ı bahs sınıflardan biriyle teşrîk-i mukadderât eylemiştir. Sermâyedârlar amele nâmına bir hak tanımadıkları, amele de ifrâta kaçarak sermâyedârları istemediği için bu iki sınıf arasındaki mücâdele ve husûmet şiddetlenmiş, tesânüd ve tekâfül-i ictimâî râbıtaları gevşemiştir. Zâdegân ise kendilerinden başka kimsede memleket idâresine, hukūk-ı tmmeye mâlikiyet salâhiyetini görmek istemiyor. Bu i'tibâr ile hâkimiyet-i avâm mefhûmuna hâlâ yabancıdırlar.

Demek ki: Avrupa milletlerini teşkîl eden, uzviyet-i esâsiyye-i ictimâiyyeyi teşkîl eden sınıflar arasındaki münâsebât gergin ve âdetâ hasmânedir. Bundan istihsâl edeceğimiz netîce: Garbda hukūka riâyetin ve hürriyet hudûdlarının başkalarının haklarına tecâvüz edilmek sûretiyle sû'-i isti'mâl edildiğinden ibârettir.

Sâniyen görüyoruz ki: Meselâ İngiliz kendi milletinden başka kimseyi tam bir insan addetmiyor. "Viktor Hügo" hakkında büyük şâirdir fakat bir İngiliz değildir, demekte tereddüd etmiyor. Bu-

[13] Buradaki cümle, 94. sayfadaki "i'tizâr"a göre düzeltilmiştir.

nunla berâber millet düstûrunun mutaassıbâne tatbîkı netîcesinden hepsi hıristiyan olduklârı hâlde milletler arasında câri olması lâzım gelen sulh ve müsâlemet ve âheng-i cemîle-kârî müdhiş bir mücâdeleye münkalib olmuştur.

Rengi her ne olursa olsun bütün insanlar hukūkça müsâvî ve Cenâb-ı Hakk'ın bütün bahşâyişinden müstefîd oldukları hâlde ırk-ı esved, ırk-ı asfer hakkında esâretten başka hiçbir hak tanımamaktadır. İslâm milletleri için de mahzâ dîn-i mübîn-i İslâm'la müşerref olduğundan dolayı hâric ez-medeniyet düstûru tatbîk edilmektedir.

Görülüyor ki garb medeniyeti insanları menfaat ve zulme müstenid olarak sınıf, renk, din tasnîfleriyle bir kısmını hakīkī diğer kısmını nîmbeşer addediyor. Bu i'tibârla insâniyet ve hak mefhûmlarını kendi zihnine göre tahdîd eden garb medeniyeti bir medeniyet-i hakīkıyye değildir.

Halbuki İslâmiyet: Uzviyet-i esâsiyye olan ictimâiyâtını evvelâ: Sunûf-ı ictimâiyye arasında tesânüd ve teâvün esâsâtı üzerine istinâd ettirerek zenginin fakīre muâvenetini, hakkı tanımasını, fakīrin, avâmın da erbâb-ı fazîlete hürmet etmesini ve bu sûretle mütekābil bir muhabbeti te'mîn etmiştir.

Câmilerde halîfeden amelesine, vekîllerinden reislerine, çocuğuna, kadınına kadar hepsi hiçbir sıra gözetilmeksizin Cenâb-ı Hakk'a bir safta ibâdet eden müslümanlar zekât ile, sadakalar ile teâvünü fiilen te'sîs etmişlerdir.

Bir müslümanın velevki hıristiyan olsun hukūk-ı tabîiyyesine tecâvüzü şedîden memnû'dur. İslâmiyette renk farkı yoktur. Nazar-ı şerîatta bir zenci halîfenin kat'iyyen farkı yoktur. Aynı hukūktan istifâde eder. Eğer liyâkati var ise en yüksek dereceyi bile ihrâz edebilir. Bunlar yüzbinlerce misâller ve târîhî netîcelerle irâe edilebilir. İslâmiyet'te sınıf, ırk, zenginlik, fakīrlik, farkı yoktur. Bu cihetle medeniyet-i İslâmiyye: Beşeriyetin hukūkunu tanıması ve menfaati ancak zarûret derecesiyle tahdîd etmesi, münâsebât-ı ictimâiyyede muhabbeti ve hürmeti esâs addetmesi hasebiyle tam ve kâmil bir medeniyettir. Kuvvetimizde noksâniyet medeniyetimize değil şahsımıza âid bir kusûrdur. Bu netîceyi garblılaşmak isteyenlerin fikren, rûhen garba istihâle etmek lüzûmunda ısrâr edenlerin enzâr-ı ibretine vaz' ederiz. Tefessühe başlayan garb hey'et-i ictimâiyyesine rağmen er geç medeniyet-i İslâmiyye bütün şa'şaa ve ikbâliyle tulû' edecektir. İnşâallâh an-karîb İslâmiyet'in bu devr-i ikbâlini istikbâl müyesser olur.

Hasan Hikmet

HÂKİMİYET-i MİLLİYYE DEVRİNDE
Hükûmetin Ta'kīb Edeceği Yol

Gerek Tanzîmât zamanında, gerek Meşrûtiyet devrinde memleketin kavânîn-i asliyye ve müessesât-ı milliyyesine karşı vukū' bulan hareketleri, milletin ahvâl-i rûhiyye ve ictimâiyyesinin hiç de nazar-ı ehemmiyyete almayıp tamâmıyla ona aykırı olarak memlekete sokulan yabancı nizâmât ve müessesâtın bünye-i millîde açmış olduğu mühlik rahneleri geçen iki makālemizde îzâh etmiş, Meşrûtiyet devrindeki İkinci Tanzîmât hareketinin gāyesine vusûl bulacağı, yani hükûmetle dîni tamâmıyla tefrîk edeceği bir sırada vaz'iyette büyük bir tahavvül husûle geldiğini, Anadolu'nun ortasında milletin rûhundan doğan Büyük Millet Meclisi'nin zimâm-ı mukadderâtı ele aldığını söylemiştik.

Fil-hakīka Büyük Millet Meclisi milleti İslâm'dan uzaklaştırma hareketini durdurdu. Birçok zamanlar memleketin bünye-i asliyyesine, milletin ihtiyâcât-ı rûhiyye ve hakīkıyyesine mugāyir birtakım yabancı kavânîn ve te'sîsât ile hayât-ı siyâsiyye ve ictimâiyyemizde tezebzübler, buhrânlar husûle getirmekten başka bir ma'rifet gösteremeyen bu garbperest zümre, sû'-i idâresiyle koca koca kıt'aları elden çıkararak en nihâyet altı yüz senelik pâyitahtı da **[42]** ecnebî işgāli altına soktuktan sonra ecnebî himâyesine girmekten başka çâre kalmadığına karâr vererek kabûl edeceği mandayı intihâb ile meşgūl olduğu bir sırada Anadolu'nun muhtelif yerlerinde millî hareketler başladı; halk, memleketi felâketten felâkete sürükleyen, en mukaddes esâslarına, en samîmî hislerine en büyük hakāreti revâ gören, ihtirâsâtı yüzünden memleketi tefrikalara düşüren, memle-

ketin öz evlâdı arasında bile münâferetler husûle getiren, âkıbetü'l-emr yurdun harîmine kadar düşmanın sokulmasına bâis olan bu garbperest zümre-i müdîrân ile alâkasını kat' ederek doğrudan doğruya mücâhedeye girişti. Anadolu'da yer yer vücûd bulan bu millî hareketler tevhîd olunarak Büyük Millet Meclisi teşekkül etti. Halk, hiçbir fırkanın, hiçbir ferdin müdâhalesi olmaksızın doğrudan doğruya vekîllerini intihâb ederek zimâm-ı mukadderâtını onların yed-i emânetine tevdî' eyledi.

Bu vekîller arasında belki garb ictimâiyâtına, Jan Jak Ruso'nun nazariyâtına, daha başkalarının yüksek esâslarına! hiç de vâkıf olmayan zevât vardı. Bu vekîller arasında belki milleti, devleti yüzlerce milyon borca sokmak ma'rifetini gösterecek mâliye mütehassısları yoktu. Bu vekîller arasında belki mekteplerimizi garbın laik müesseseleri derecesine çıkaracak maârif mütehassısları bulunmuyordu. Fakat bir şey vardı ki o tamâmıyla milletin rûh-ı İslâmîsi idi: Samîmiyet ve fedâkârlık. İşte bütün o hârikaları yapan, hiç yoktan azîm bir varlık vücûda getiren, Meclis'i her türlü tefrika ve ihtirâsâttan vikâye eden, menâfi'-i dîn ve vatan uğurunda bin türlü tehlikeleri göze alarak şahsî efkâr ve menâfie kapılmaktan muhâfaza eden, din ve vatanın menfaatini her şeyin fevkine yükselten hep bu iki hasîsa-i milliyyenin Meclis'in şahsiyet-i ma'neviyyesinde tecellîsi idi. Kim ne derse desin Birinci Büyük Millet Meclisi, hey'et-i umûmiyyesi ve şahsiyet-i ma'neviyyesi i'tibârıyla hasîsa-i milliyyemizi temsîle yegâne mazhar olan mümtâz bir meclis idi.

Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu'nda ahkâm-ı şer'iyyenin icrâsını dûş-ı kifâyetine alan ve tanzîm kılınacak kavânînin fıkh-ı şerîfe, yani ahkâm-ı celîle-i İslâmiyyeye ibtinâ edeceğini takdîr eden Büyük Millet Meclis-i âlîsi bu esâsı yalnız kitâba yazmakla iktifâ etmemiş, bil-fiil tatbîkāta da başlamıştı:

Bir taraftan İslâm'ın men' ettiği bazı münkerâtı* kaldırmış, bazılarını da** kaldırmak üzere levâyıh-ı kānûniyye hâzırlamış, diğer taraftan da nâsın ve zamanın ihtiyâcâtına evfak mevâdd-ı fıkhiyyenin tanzîm ve tertîbi için "Şûrâ-yı İftâ" nâmıyla pek mühim bir müessese-i İslâmiyye vücûda getirmiş, bunun yanı başında "Tedkīkāt ve Te'lîfât-ı İslâmiyye" nâmıyla bir de İslâm Akademisi teşkîl etmiş, Tanzîmât'ın harâbeler hâline getirdiği medâris-i İslâmiyyeyi hemen her tarafta yeniden ihyâ ve te'sîs eylemişti.

İşte kahraman ordumuz cihâd meydânlarında süngüsüyle sahîfe-i âfâka zafer destânları yazarken milletin ehl-i hall ü akdi de nice zamanlardan beri mühlik rahnelere ma'rûz kalan bünyân-ı milletin temellerini tahkîm edecek böyle İslâmî âbideler vücûda getiriyor; gerek maârif sâhasında gerek şer'î ve adlî sâhada tamâmıyla İslâmî bir istikāmet tutuyor; hüviyet-i milliyyemizi garblılaştırmak isteyen tanzîmât ve meşrûtiyet devrine, zihniyetine hâtime çekiyordu. İşte Meclis'in tuttuğu bu istikāmet-i İslâmiyye karşısında millet de, rûhunda lâ-yezâl bir sûrette yerleşmiş İslâmî mebde'lerini, İslâmî telakkīlerini kemâl-i hürriyyet ve serbestî ile inkişâf ettirmek, tatbîk eylemek, usûl ve esâsât-ı İslâmiyye dâiresinde mazhar-ı teceddüd olmak, zamân-ı mes'ûdiyyetin geldiğini görerek Meclis etrâfında yekpâre bir kitle-i ittihâd hâlinde toplandı; bu sâyede hiçbir millete nasîb olmayan azîm bir zafere, hayırlı bir sulhe erişti.

Muazzam vazîfe-i dîniyye ve vataniyyesinin bitevfîkıhî teâlâ şerefle hitâm bulduğunu mukaddes bir karâr ile i'lân ederek dağılan Birinci Büyük Millet Meclisi yerine şimdi İkinci Meclis gelip milletin zimâm-ı mukadderâtını eline aldı.

Acaba bu Meclis nasıl bir hatt-ı hareket ta'kīb edecektir. Milletin rûhuna, hissiyâtına, akāidine, temâyülâtına uygun bir yol tutacak mıdır? Yoksa Tanzîmât ve Meşrûtiyet devirlerinde olduğu gibi milletin bünye-i ictimâiyye ve ahvâl-i rûhiyyesine mugāyir birtakım çorak yollara mı sülûk edecektir? Bit-tabi' bunu zaman gösterecektir. Maamâfih bizim intizâr ve tahmînimiz şu merkezdedir ki vahdet-i siyâsiyye ve istiklâlimizi te'mîn ile memleketi izmihlâl-i muhakkaktan kurtarması i'tibârıyla târîh-i millîmizde en parlak bir mevkii ihrâz eden Büyük Millet Meclisi devletimizin tabîat-ı asliyye ve mizâc-ı İslâmîsine mu-

---

* Müskirât gibi, kumâr gibi.

** Gerek umûmî, gerek husûsî fuhşu men' etmek üzere hâzırlanan bir lâyiha-i kānûniyye, encümenlerinden geçerek hey'et-i umûmiyyede müzâkere edilmek üzere idi.

hâlif olarak hâricten getirilen yabancı te'sîsât ve nazariyâttan da milleti tahlîs ederek hakīkī bir devlet-i İslâmiyye te'sîs ile İslâm târîhinde bir sahîfe-i garrâ küşâd edecektir. Zannediyoruz ki bütün milletin arzu ve temennîsi de bu merkezdedir.

Zîrâ müslümanlar Allah'tan, Peygamber'den sonra her şeylerini devlet ve hükûmetlerinden beklerler. İslâmiyet'te rûhâniyet olmadığı için müslümanların Allah ile aralarındaki vâsıtaları, hocaları değil, hükûmetleridir. Müslümanlar gerek menfaat-i dünyeviyyelerinin gerek menfaat-i uhreviyyelerinin ancak devlet ve hükûmetle kāim bulunduğunu bildikleri için onun uğurunda fedâyı cân etmeyi en büyük fazîlet ve sevâb addederler.

[43] Hiç şübhe yoktur ki devletimiz –birinci ve ikinci makālelerde îzâh ettiğimiz esbâbdan dolayı– terakkıyât-ı maddiyye i'tibârıyla çok geri kalmıştır. Fakat bünye-i ictimâiyyesi elhamdülillâh sağlamdır. Bünye-i ictimâiyyenin esâsındaki bu rasânettir ki bütün mesâib ve felâketlere karşı mukāvemet kudret ve kābiliyetini göstermiş, gerilemek ve küçülmekle berâber yine bünye-i asliyyeyi inhilâl tehlikesinden masûn bulundurmuştur. Bu da ancak bu hey'et-i ictimâiyyeye mahsûs bir mertebedir ki bünye-i asliyyesi bu rasânetten mahrûm milletler için bu kadar mesâibin onda birine göğüs gerebilmenin imkânı yoktur.

Şu hâlde millet vekîllerine, milletin rehber ve mütefekkirlerine teveccüh eden vazîfe bu kadar sağlam olan, asırlarca devâm eden muhâcemâta rağmen yıkılamayan bu bünye-i esâsiyyeyi tahkîme çalışmak, en tehlikeli en buhrânlı zamanlarda milletin vahdet-i ictimâiyye ve siyâsiyyesini inhilâlden masûn ve mahfûz bulunduran bu esâsât-ı ictimâiyye-i İslâmiyyeyi en feyyâz bir sûrette tenmiye ve tarsîn etmektir.

Zîrâ mevcûdiyet-i memleket ve milleti istihlâs edecek müstemir bir kudretin ancak hey'et-i ictimâiyyenin rûhundan nebeân eden kazâyâyı ictimâiyye ile mütekevvin bir idâre sâyesinde mümkün olacağını zaman ve hâdisât bize pek ra'nâ bir sûrette göstermiştir.

Bizim muhtâc olduğumuz şey maddiyâttır; ulûm ve fünûn-ı müsbetedir, sanâyi'dir. Yoksa ma'neviyât ve ictimâiyât i'tibârıyla hiçbir ihtiyâcımız, hiçbir noksânımız yoktur. Bil-akis bu i'tibârla garba karşı gayr-i kābil-i inkâr bir fâikıyetimiz vardır. Binâenaleyh "inkılâb-ı ictimâî" gibi sözlerin bizim hey'et-i ictimâiyyemize göre hiçbir ma'nâsı yoktur. Millet hayât-ı ictimâiyyesinden muztarib değildir, bil-akis memnûndur. Bu husûsta hiçbir inkılâb lüzûmunu hissetmiyor. Milletin asıl endîşe ve ıztırâbı ictimâiyâtının sarsılmak tehlikesidir. Bu husûsta çok canı yanmış olduğu için pek hassâstır. Senelerden beri "terakkī" denince ahlâksızlıktan başka bir şey görmedi. Onun için "teceddüd" deyince tevahhuş ediyor, şeâir-i ictimâiyyesinin büsbütün yıkılacağından endîşeye düşüyor. Yoksa zirâati ıslâh edilse, fabrikalar açılsa, yollar düzelse, şimendüferler, köprüler yapılsa, âsâyiş te'mîn edilse, el-hâsıl refâh ve umrân-ı maddîyi te'mîn edecek esbâb ve vesâit ikmâl edilmiş olsa elbette bundan çok memnûn olacaktır. Fakat bunların hiçbirisi olmuyor da teceddüde milletin ictimâiyâtını yıkmaktan başlanıyor.

İşte halk ile münevver zümre arasında açılmış olan uçurumun yegâne sebebi budur. Maalesef ıslâhâtçıların bütün hedefleri milletin ictimâiyâtını garblılaştırmaktan başka bir şey olmuyor. Millet de bu tazyîka karşı bütün mevcûdiyetiyle mukāvemetten geri durmuyor. Bu yüzden aradaki nefret bir türlü ülfete münkalib olamıyor. Artık hükûmet ıslâhât nâmına ne yapsa halk i'timâdsızlık gösteriyor. Mahkemenin adâletine emniyet etmiyor, terbiyesi bozulacak diye çocuğunu mektebe göndermiyor. Bu sûretle ne halk cehlden yakasını sıyırabiliyor, ne de hükûmet tezebzüb ve buhrânı artırmaktan başka bir şey yapabiliyor.

İşte Büyük Millet Meclisi'nin her şeyden evvel nazar-ı dikkat ve ehemmiyyete alacağı bu noktadır. Hiç şübhe yok memleket teceddüd ve terakkīye muhtâcdır. Fakat bu teceddüd milletin an'anâtını, hissiyâtını, akāidini, el-hâsıl hüviyet-i milliyyesini halelden masûn bulunduracak bir teceddüd olmalıdır. Zîrâ hangi devlet olursa olsun tabîî olarak ma'rûz kalacağı tahavvülât ve teceddüdât ile berâber ayniyetini, hüviyetini zâyi' ettiği gün sahne-i hayâttan çekilmiş olur. Binâenaleyh bir devlet zarûrî ve tabîî olan tahav-

vülât ve teceddüdâtı kabûl ederken mutlakā hüviyet-i milliyyesini zâyi' etmemeye çalışacaktır. Bir devlet ve millet için asrın muktezâsı olan tahavvülât ve teceddüdâta tâbi' olmak ne kadar lâzımsa kendi hüviyet ve ayniyetini muhâfaza etmek de o nisbette lâzımdır. Ondan hiçbir şey fedâ edemez ve etmemelidir. Ayniyetini ve bekāyı hüviyyetini muhâfaza etmek şartıyla tahavvülât ve teceddüdâtı kabûl eder ve etmelidir.

Eğer Büyük Millet Meclisi bu hakāyık-ı ictimâiyyeyi nazar-ı i'tinâya alarak memleketin maddiyât cihetini ıslâh ve teceddüde mazhar edebilirse hakīkaten pek muazzam bir hizmet îfâ etmiş olacaktır. Yok eğer Meşrûtiyet devrinde ictimâî inkılâb derdine düşen bazı kimselerin gittiği yolları tutacak olursa bit-tabi' buhrânı tezyîd etmekten başka bir şeye muvaffak olamayacaktır. Lâkin biz öyle ümîd ederiz ki bu İkinci Meclis'in şahsiyet-i ma'neviyyesi de esâsât-ı İslâmiyye dâiresinde hareketi en büyük bir umde-i esâsiyye ittihâz edecektir. Biz bazı bedbînlerin zannettiği gibi Men'-i Müskirât Kānûnu'nun ref' edileceğine, medreselerin kaldırılacağına, Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu'nda Meclis'e âid vezâif miyânında "ahkâm-ı şer'iyyenin icrâsı" kaydıyla "tanzîm olunacak kavânînin fıkh-ı şerîata ibtinâ edeceği" kaydının tayyedileceğine, el-hâsıl bu kabîl daha birtakım icrââtta bulunulacağına kat'iyyen ihtimâl vermiyoruz. Meclis'in şahsiyet-i ma'neviyyesi kat'iyyen Müslümanlık'tan ayrılmayacak ve irşâdât-ı memleketin refâh ve umrânını te'mîn ile berâber Müslümanlığı da i'lâ edecektir. Cenâb-ı Hak muvaffak bi'l-hayr buyursun âmîn.

Eşref Edîb

HİNDİSTAN HAREKET-i İSLÂMİYYESİ

(Hindistan'nın Kalküta şehrinde intişâr etmekte olan *el-Câmia* refîkimizden Hindistan Hareket-i İslâmiyyesinin keyfiyet-i teşekkülü hakkında yazdığı üç makāleyi nakletmiştik. Hindistanlı refîkimiz bu silsile-i makālâta devâm **[44]** etmekte olduğundan biz de bu mühim mevzûu itmâm için bu makālâtı tercüme ediyoruz.)

"Hindistan Hareketi henüz başlangıcında iken Harb-i Umûmî infilâk etti. Harb-i umûmî Hindistan Hareketi için büyük bir musîbet teşkîl etti. Çünkü Hindistan hükûmetinin istibdâdını teşdîd etmesi için vesîle oldu.

O zaman Hindistan hükûmeti ve tarafdarânı diyorlardı ki 'İngiltere harbe girmiştir. Hindistan'ın vazîfesi ona yardım etmek, onun muvaffakıyeti uğurunda her fedâkârlığı ihtiyâr eylemektir. Harb, dostu, düşmanı birbirinden ayıracak zamandır. Harb zamanı faâliyet-i siyâsiyye ve mutâlebe-i hukūk zamanı değildir.' Hindistan hükûmeti bu sözünü fiilen de bütün şiddetiyle tatbîk ettiğinden her faâliyet-i siyâsiyye ta'tîl olunmuş ve herkes susmuştu. Hükûmet birtakım müstesnâ kānûnlar, bilhassa 'Hindistan'ı Müdâfaa' Kānûnu nâmıyla bir kānûn vaz' etmiş idi ki bu kānûn mûcebince hükûmet en cüz'î bir şikâyette bulunanları bile derdest etmek hakkını hâiz bulunuyordu. Hindistan hükûmeti harb havâdisinin neşrini men' ettiğinden bir kimse harbden, ahvâl-i harbiyyeden bahse cesâret edemiyordu. Gazeteler ancak hükûmet tarafından verilen havâdisi neşrediyorlardı. Binâenaleyh Almanlar Belçika istihkâmlarını zîrüzeber ediyorken Hindistan hükûmeti gazetelere verdiği havâdis ile bu istihkâmların gayr-i kābil-i teshîr olduğunu dermiyân ediyordu. Diğer taraftan hakīkat anlaşılıyorduysa da hiçbir kimsenin hakīkati söylemeye dili varmıyordu. Bu gibi hakāikı ifşâ edenler şiddetli muâmelelere dûçâr oluyor, zindânlara atılıyorlardı. Fakat *el-Hilâl* sâhibi hükûmetin bu şiddetinden ve zulmünden zerre kadar endîşe etmeyerek eskisi gibi hareket ediyor ve hiçbir vechile hakīkati ihfâ etmiyordu. *El-Hilâl* istibdâd ile mücâdele ediyor, harbe dâir istihbârât-ı mevsûkasını yazıyordu. Hindistan'nın İngiltere'ye muâvenet etmesine, İngiltere uğurunda fedâkârlığı göze almasına gelince *el-Hilâl* Hindistan'ın hakkını tamâmıyla ihkāk etmeyince böyle bir şey yapmaması lâzım geldiğini kemâl-i cesâretle tasrîh etmiştir.

O sıralarda Türkiye de harbe girmek üzere bulunuyordu.

Osmânlı Devleti'nin Harb-i Umûmî'ye iştirâki üzerine Hindistan müslümanlarının vaz'iyeti

kesb-i nezâket etti. Çünkü bir tarafta Hilâfet-i İslâmiyyeyi câmi' olan Osmânlı devleti İngiltere'nin düşmanları saffında bulunuyor, ona yardım millî ve dînî bir vecîbe teşkîl ediyor, diğer tarafta Hindistan'ı mahkûmiyet boyunduruğu altında bulunduran, Hindistan'ın kuvâsını kendi muvaffakıyeti için kullanan İngiltere bulunuyordu.

Trablusgarb ve Balkan muhârebelerinde müslümanların Makām-ı Hilâfet'e gösterdikleri müzâheret-i hamiyet-perverâneyi gören İngiltere Hind müslümanlarını teskîn ve Osmânlı Devleti'nin harbe iştirâkindeki te'sîri tahfîf için çalışmaya başladı.

O zaman yine *Hilâl* sâhibi hükûmete karşı kıyâm ederek İngiltere'nin Türkiye ile muhârebe etmemesi için çalışmış idi. Fakat hükûmet *el-Hilâl* sâhibi Ebu'l-kelâm'ın sözlerini dinlememiş ve 1914 senesinin Teşrînievvel'inde bir beyânnâme neşrederek İngiltere'nin ancak Türkiye tarafından vukū' bulacak tecâvüzleri red ile iktifâ edeceğini, Türkiye'ye tecâvüz etmeyeceğini, emâkin-i mukaddese-i İslâmiyyeye karşı İngiltere'nin hiçbir hareket-i hasmânede bulunmayacağını beyân etmişti.

Birçokları bu beyânnâmeye aldanmış, diğerleri bunun mahz-ı iğfâl olduğunu beyândan çekinmiş, fakat *Hilâl* sâhibi '*el-Kāria*' serlevhasıyla bir makāle neşrederek müslümanların hissiyâtını pek mükemmel bir sûrette îzâh etmiş ve Bengale Vâlîsi Lord 'Carmichael' ile mülâkāt ederek bu husûsâtı kendisine îzâh eylemişti.

Ebu'l-Kelâm bu makālesinde diyor ki:

1- Hilâfet-i İslâmiyyeyi câmi' Osmânlı Devleti ile İngiltere arasında muhârebe vukūu Hindistanlılar için büyük bir felâkettir. Hindistan müslümanlarının Hilâfet devleti ile berâber olmaları, onun muvaffakıyetine hizmet etmeleri, onun uğurunda her fedâkârlığı ihtiyâr etmeleri şer'an vâcibdir. Hindistan hükûmeti bu hakīkati bilmelidir.

2- Harb esnâsında Hindistan müslümanlarının İngiltere'ye yapabilecekleri yegâne muâvenet bî-taraf kalmaktır. Bu da ancak Hindistan müslümanlarından maddî, ma'nevî bir muâvenet istememek, Hind müslümanlarını muhârebe meydânlarına göndermemek ile, müttefiklerin İslâm diyârına tecâvüz etmeyeceklerini, muhârebenin Türkiye hudûdunu değiştirmeyeceğini i'lân etmeleriyle kābil olur.

3- İngiltere hükûmeti bu şerâiti kabûl etmezse Hindistan müslümanları vezâif-i dînîyyelerini îfâya mecbûr kalacaklar, Hilâfet'i muhâfaza ve diyâr-ı İslâmiyyeyi sıyânet için ellerinden gelen her şeyi yapacaklardır. Çünkü ecnebîlerin yegâne müstakil İslâm devletine tecâvüzleri 'nefîr-i âmm' i'lânını iktizâ eder ve o zaman yeryüzündeki bütün müslümanların Osmânlı Devleti'ni berây-ı müdâfaa kıyâm etmeleri lâzım gelir.

Hilâl sâhibinin bu fikirlerini böylece îzâh ettikten sonra Hindistan hükûmetinden nasıl bir muâmeleye dûçâr olduğunu anlamak kolaylaşır. Hindistan hükûmeti müşârunileyhi elde etmek için ne yapmak lâzımsa yapmış, **[45]** evvelâ vesâit-i hasîse ile Ebu'l-kelâm hazretlerini dâm-ı iğfâline düşürmeye çalışmış, bu vâsıta ile muvaffak olmayınca tehdîd ve vaîde başlamış, yalnız *Hilâl* gazetesini murâkabe edecek bir sansür te'sîs etmiş, fakat bu da bir fayda vermediğinden *Hilâl*'i seddetmiştir. Hindistan hükûmeti *Hilâl*'i matbaasıyla birlikte seddedince kurtulduğunu zannetmiş ise de Mevlânâ Ebu'l-kelâm *el-Belâğ* nâmıyla diğer bir risâle, bir matbaa, bundan başka da Dârü'l-irşâd nâmıyla bir müessese-i ilmiyye te'sîs etmiştir. Dârü'l-irşâd'ın maksadı gerek İngiliz mekteplerinde, gerek müessesât-ı dîniyye-i İslâmiyyede ikmâl-i tahsîl edenlerden neşr-i İslâm'a çalışacak mürşidler, vâizler yetiştirmek idi. Fakat bu müessese de Hindistan hükûmetinin enzâr-ı iştibâhından kurtulamadı.

Hindistan hükûmeti mütevâlî tecrübeler netîcesinde Ebu'l-kelâm'ın mesâîsini sektedâr edemeyeceğini anlayınca 1916 senesinin Nisan'ında müşârunileyhi makarr-ı faâliyyeti olan Kalküta'dan nefy ile Ranşi'ye göndermiştir.

Yine o sıralarda Hindistan hükûmeti sâir rüesâyı İslâmiyyeyi de derdest etmiştir ki Mevlânâ Muhammed Ali ile birâderi Şevket Ali de bunlar miyânında idi. *Zemindar* muharriri Zafer Ali Hân daha evvel tevkīf olunmuştu.

Hükûmet bu işi bitirince râhat ettiğini zannetmiş ve istediğini yapmaya başlamıştır.

Mevlânâ Muhammed Ali ve Birâderi Şevket Ali

Geçen haftaki nüshamızda Hindistan Hilâfet Hareketi rüesâsından olup iki seneden beri mahbûs olan Mevlânâ Muhammed Ali ile birâderi Mevlânâ Şevket Ali'nin hapisten kurtulmak üzere bulunduklarını yazmıştık. Bu hafta aldığımız *el-Câmia* refîkimiz bu iki muhterem birâderin tercüme-i hâlini yazmaktadır. Kāri'lerimize naklediyoruz:

"Muhammed Ali ile kardeşi Şevket Ali Hindistan gençliğinin en mümtâz iki sîmâsıdır. Şevket Ali, Muhammed Ali'den beş sene büyüktür ve el-hâletü hâzihî elli yaşındadır. Mûmâileyh Aligarh Külliyesi'nde ikmâl-i tahsîl ettikten sonra hükûmet me'mûriyetine girmiştir. Mevlânâ Muhammed Ali ise Aligarh'ta tahsîlden sonra İngiltere'ye giderek Oksford Dâru'l-fünûn'unda ikmâl-i tahsîl eylemiştir. Hindistan'a avdet ettiği zaman Muhammed Ali Baruda'da Mahkeme Reisi ta'yîn olunarak bir müddet bu vazîfeyi îfâ eylemiş fakat Muhammed Ali en çok siyâsî ve edebî işlere mütemâyil olduğundan mesleğini tebdîl için müsâade-i fırsat beklemiştir.

Hind târîh-i intibâhında 1908 senesinin bir ehemmiyet-i mahsûsası vardır. O zaman put-perest Hindlilerin harekât-ı milliyyesi mühim terakkī hatveleri atmış bulunduğu hâlde müslümanlar siyâsetten yüz çeviriyor ve mesâil-i siyâsiyye ile ihtimâm etmiyorlardı. Hind müslümanlarının ta'kīb ettiği yegâne siyâset Aligarh Külliyesi'nin müessisi Seyyid Ahmed Hân tarafından vaz' olunan düstûr-ı siyâsî idi ki bu da İngiltere'ye sadâkat, put-perest Hindulardan uzaklaşmak ve harekât-ı milliyyelerine iştirâk etmemek idi. O sıralarda Muhammed Ali bile bu siyâsete tarafdar bulunuyordu. Bu siyâseti müdâfaa için *Times of India* nâmındaki gazeteye müteaddid makāleler yazmıştı. Bu makāleler o kadar yüksek bir üslûb ile yazılmıştı ki Bombay Vâlîsinin nazar-ı dikkatini celb etmiş ve mûmâileyh, Muhammed Ali için bir ziyâfet tertîb eylemişti. Muhammed Ali'nin şöhreti böylece başlar.

1911 senesinde Muhammed Ali me'mûriyetinden isti'fâ ederek *Komrad* nâmında İngilizce bir haftalık gazete neşrine ibtidâr etti. Bu gazetenin bir iki nüshası intişâr eder etmez Muhammed Ali bütün Hindistan'da ihrâz-ı şöhret etmişti. Herkes kudret-i kalemiyyesinin hayrânı olmuştu. *Komrad* fevkalâde revâca mazhar olmuş, bilhassa İngilizler, İngiliz me'mûrîni bu risâleyi dikkat ve merâk ile ta'kībe başlamışlardı.

Fakat *Komrad* gazetesinin ta'kīb ettiği meslek müslümanların İngilizlere sadâkatte devâmlarından ibâretti. Çünkü intibâh-ı İslâm henüz başlamıştı. Fakat 1912 senesinden sonra Muhammed Ali'nin efkârında fevkalâde mühim bir inkılâb vukū' bulmuş ve birkaç sene sonra Hindistan müşârunileyhi en büyük rehberlerinden biri addettiği gibi Hindistan hükûmeti onu en müdhiş düşmanlarından biri olarak tanımıştır.ā

Balkan Harbi'nin vukūu üzerine Mevlânâ Muhammed Ali Hilâl-i Ahmer'e iâneler toplamak için çok çalışmış ve Doktor Muhtâr Ahmed Ensârî'nin riyâseti altında bir Hilâl-i Ahmer hey'et-i sıhhiyyesinin İstanbul'a i'zâmını deruhde etmiştir. O sıralarda Muhammed Ali'nin büyük birâderi Şevket Ali dahi hizmet-i hükûmetten isti'fâ ederek mesâî-i milliyyeye vakf-ı nefs eylemişti.

Balkan Harbi'ni müteâkıb Şevket Ali Huddâmü'l-Ka'be nâmıyla bir cem'iyet te'sîs etmiştir ki bu cem'iyet Haremeyn-i Şerîfeyn'in her türlü tecâvüzden sıyânetini istihdâf ediyordu. Fakat Harb-i Umûmî bu cem'iyeti inhilâle uğrattığı gibi Muhammed Ali ile birâderinin tevkīfine sebebiyet vermiştir.

Hindistan hükûmeti 'âsâyiş-i umûmî nâmına bir tehlike teşkîl ettikleri için' bu zevâtı tevkīf ve bir mahkeme-i âliyyeye havâle etmiş ise de bu mahkeme bu zevâtın serbest kalmalarında bir mahzûr görmemiş ve serbest bırakılmalarını taleb etmiş fakat Hindistan hükûmeti bu talebe zerre kadar ehemmiyet vermemiştir.

[46] Binâenaleyh Mevlânâ Muhammed Ali ile Şevket Ali ve *Hilâl* gazetesi sâhibi Mevlânâ Ebu'l-Kelâm bütün harb-i umûmî müddetince mahbûs kalmışlar. Ancak 1919 senesinin 25 Kânûnievvel'inde tahliye olunmuşlardı.

Muhammed Ali ile Şevket Ali ve Ebu'l-Kelâm hapishâneden çıkınca bütün Hindistanlılar tarafından fevkalâde bir heyecân ile istikbâl edilmişler

ve her uğradıkları merkezde yüz binlerce Hindli tarafından tebcîl olunmuşlardır.

Maamâfih bu zevât hapishâneden çıkar çıkmaz bir gün istirâhat etmeyerek Hilâfet Hareketi'ni teşkîle başlamışlar ve muvaffak olmuşlardır. Hilâfet Cem'iyeti'nin teşekkülü üzerine Hindistan müslümanlarının makām-ı Hilâfet ve Türkiye hakkındaki hissiyâtını ve metâlibini İngiltere'ye teblîğ etmek üzere bir hey'et i'zâmı takarrur etmiş ve bu hey'ete Mevlânâ Muhammed Ali riyâset eylemiştir. Muhammed Ali, Londra'da Loyd Corc tarafından kabûl olunarak bütün metâlib-i İslâmiyyeyi îzâh ettikten sonra Paris mahâfil-i siyâsiyyesine de aynı îzâhâtı vermiş, müteâkıben Roma'ya giderek Roma hükûmetiyle ve Papa ile görüşerek müslümanların metâlibini ve arzularını îzâh etmiştir.

Muhammed Ali'nin Avrupa'da vukū' bulan bu seyâhati esnâsında büyük birâderinin mesâîsiyle Hindistan'da Hilâfet Hareketi ziyâdesiyle kesb-i kuvvet etmiş, bilâhare Mahatma Gandi ve sâir Hindu rüesânın inzimâm-ı muâvenetiyle bütün Hindistan'nın bir mes'ele-i müşterekesi hâlini almıştır. Şevket Ali o zaman Hilâfet Cem'iyeti'nin Kâtib-i Umûmîsi bulunuyordu. Müşârunileyh hemen Hindistan'ın her tarafını dolaşarak Hilâfet Cem'iyeti'nin makāsıdını îzâh etmiş ve her yerden teberruât toplamıştır.

Hilâfet Cem'iyeti İngiltere'nin söz dinlemeyerek metâlib-i İslâmiyyeyi nazar-ı i'tibâra almayacağını anlayınca Hindistan Millî Kongresi'nin muvâfakatiyle hükûmete 'adem-i muâvenet'e karâr vermiş ve bunun tatbîkine başlamıştır.

Hindistan hükûmeti 'adem-i muâvenet' yani hükûmetle her türlü münâsebeti kat' hareketine mukāvemet edemediğini görünce 14 Ağustos 1921'de Şevket Ali ve Muhammed Ali'yi tevkîf ve bu sûretle muvaffak olmayı ümîd eylemiştir. Fakat hükûmetin bu ümîdi boşa gitmiş ve rüesânın hapsi üzerine 'adem-i muâvenet' tatbîkātı kesb-i kuvvet etmiştir.

Muhammed Ali ile birâderi iki sene hapse mahkûm olmuşlar. Bu iki birâderle berâber Doktor Seyfüddin, Şeyh Hüseyin Ahmed, Şeyh Gulâm Müceddid ve sâir zevât mahkûm edilmiştir.

Ahîren bu zevât müddet-i mahkûmiyyetlerini bitirmiş olduklarından tahliyeleri beklenilmektedir.

MAKÅM-ı HİLÂFETİN KUVVET-i MADDİYYESİ

Bütün İslâm Âlemi Tarafından Te'mîn Olunmalıdır

17 Temmuz târîhli *Bombay Chronicle* gazetesi Hilâfet-i İslâmiyye serlevhasıyla bir makāle neşretmiştir. Cerîde-i mezkûre bu makālesinde diyor ki:

"Târîh-i İslâm'ın hiçbir zamanında Hilâfet-i İslâmiyyenin kıymeti bugünkü derecede anlaşılmamış, bununla berâber Hilâfet-i İslâmiyye hiçbir zaman da bugünden daha azîm bir muhâtaraya dûçâr olmamıştır. İstanbul işgālinin ve Yunan istîlâsının en karanlık devirlerinde bile Hilâfet bugünkü tehlikeden daha az tehlike ile muhât idi. Çünkü o zaman yeryüzündeki bütün müslümanlar vaz'iyeti idrâk ve tehlikeyi ihâta ediyorlardı. Şimdi Türk zaferiyle canlanan müslümanlar bu zaferleri İslâm vahdetinin mümessili olan Hilâfet'in zaferi addediyorlar. Hakīkat bu merkezde değildir. bütün müslümanların halîfesi tarafından ihrâz olunacak zafer yalnız Türkiye'nin değil bütün müslümanların îfâ edeceği vezâifle kazanılacaktır. Bundan böyle Hilâfet'in kuvvet-i maddiyyesini te'mîn etmek bütün müslümanlara âid bir mes'eledir. Halîfe'nin vaz'iyetini ta'yîn ve ta'rîf, idâresini tanzîm ve kuvvetini te'mîn ehl-i İslâm'ın yapacağı bir iştir. Bugün müslümanlar âtıl kalacak olurlarsa müdâfaa-i milliyyeleriyle meşgūl olan Türkler kâffe-i ehl-i İslâm için birinci derecede hâiz-i ehemmiyyet olan bu mes'ele ile belki meşgūl olamayacaklar ve Hilâfet bir müessese-i rûhâniyyeye inkılâb ederek kıymet-i dîniyyesini zâyi' eden bir mes'ele-i tâliyye olacaktır. Bunun içindir ki Hilâfetin hiçbir vakit bugünkü kadar tehlikeli bir zaman geçirmediğini söylüyoruz.

Hindistan, Hilâfet'i müdâfaa husûsunda önayak olmuştur. Bugün de cihân, bu müessesenin ihyâ ve esâsât-ı hakīkıyye-i İslâmiyye üzerinde ibtinâsı için Hindistan'a bakmaktadır. Asırlardan beri Hilâfet'in ma'nâsı menâfi'-i İslâmiyyenin tarruzât-ı vâkıaya karşı müdâfaası olarak telakkī olunmuştur. Fakat bu müessesenin yegâne hedefi müdâfaa olmadığı gibi yalnız uhuvvet-i İslâmiyyeyi de temsîl de değildir. Hilâfet'in hedef-i

aslîsi kelâmullâhın bu âyet-i kerîmesinden anlaşılabilir:

'Biz sizi vasat bir millet yaptık ki bütün insanlara karşı şâhid mevkiinde olasınız ve Resûl de size karşı şâhid olsun.'

İnsanların uhuvvet-i umûmiyyesine hak ve bâtıl kavânîn-i ezeliyyesine, Cenâb-ı Hakk'ın cihân-şümûl hâkimiyetine şâhid olmak, İslâm'ın ta'rîf ettiği üzere müslümanların bu dünyâda başlıca vazîfesidir. Yine Kur'ân-ı Kerîm meâlen buyuruyor ki:

'Vaktâ ki Cenâb-ı Hak meleklere, 'Yeryüzünde bir halîfe yapacağım.' dedi. Melekler dediler ki 'Yeryüzünde fesad çıkaracak, kan dökecek olanları mı halîfe yapacaksın? Biz sana tahmîd ve tesbîhte bulunuyoruz.' Hak Teâlâ buyurdu ki 'Sizin bilmediklerinizi bilirim.'

Risâletpenâh efendimiz etbâına insanın hilâfetini ta'lîm ve hâkimiyet-i ilâhiyyeye şâhid olan bir ümmeti teşkîl etti. Peygamberimizin halîfesi diğer hilâfet-i uzmânın insanın Allah'a karşı karşı mes'ûliyet-i tâmmesinin canlı bir şâhididir. Hilâfet müessesesi bi-hakkın anlaşılır ve vezâifi bihakkın îfâ edilirse yalnız ehl-i İslâm için değil bütün beşeriyet için bilhassa hak için mücâhede eden ve bâtıldan mutazarrır olanlar için mahz-ı rahmet olur. Hilâfet-i İslâmiyye bu vazîfesini îfâ edemedi. Müslümanlar onun bu vazîfeyi îfâ etmesi esbâbına bakacaklardır. Müslümanlar bu vazîfeyi ihmâl ederlerse Risâletpenâh efendimiz aleyhlerinde îfâ-yı şehâdet edecektir. Müslümanların yapacağı iş sâde ve âşikârdır. Müslümanlar Halîfe-i Müslimîn'in riyâseti **[47]** altında muayyen zamanlarda akd-i ictimâ' ederek mesâil-i İslâmiyyeyi halledecek umûmî bir İslâm meclisi teşkîl edecekler ve bu meclisin İslâm âleminin en münevver ve en terakkīperver anâsırını câmi' olmasına dikkat edeceklerdir. Bu meclisler yalnız ulemâ-yı dîni değil, ulûm-ı tıbbiyye ve tabîiyye mümessillerini de toplayan eski ulemâ-yı İslâm mü'temerlerine benzeyecektir. Bu meclis üzerinde herhangi bir devletin, herhangi bir menfaatin icrâ-yı te'sîr etmemesine dikkat olunacak ve her vâsıta ile akvâm-ı İslâmiyyeyi Makām-ı Hilâfet'e bağlayan revâbıtın takviye ve ıslâhına bakılacaktır.

Halîfe artık Türkiye'nin sultânı değildir. Halîfe-i müslimîni Türk diplomasisi temsîl etmemektedir. Binâenaleyh halîfenin bütün müslümanlar arasında intihâb edeceği mümessilleri ve her İslâm memleketinde ikāmetgâhı bulunacaktır. Bilhassa müslümanlar beynelmüslimîn esâsât üzere halîfe-i müslîminin emâkin-i mübâreke-i İslâmiyyeyi nasıl murâkabe edeceğini ta'yîn, halîfe-i müslimîne âid olan saltanatın, maddî kuvvetin hakīkī olup vehmî olmamasını te'mîn eyleyeceklerdir! Bu hiçbir ihmâle tahammülü olmayan bir vazîfedir. Bu vazîfe Şark-ı Karîb mesâili siyâseten tesviye olunduktan sonra daha fazla müşkilât kesb edecektir. Türkler bu vazîfeyi îfâya muhâlefet etmezler. Bil-akis bu vazîfenin îfâsına başlanıldığı zaman muâvenette bulunurlar. Yalnız Türkler bu vazîfenin îfâsını müslüman kardeşlerine terk etmişlerdir.

Türkiye Devleti'nin vâridâtı artık halîfe-i müslimînin yed-i tasarrufunda değildir. Binâenaleyh makām ve haysiyeti Türkiye ve sâir memâlik-i İslâmiyyede evkāf şeklinde te'sîs olunan vâridât ile te'mîn olunacaktır. Bunların hepsi tesviye olunacak mesâildir. Bütün İslâm'ı temsîl eden, hak esâsı nâmına kāim olan makām-ı Hilâfet nâmına yapılacak bu işler, gayr-i siyâsîdir. Müslümanlar bu vezâifi îfâ ediyorken alel-âde ma'nâsıyla siyâsetin bu işlerle alâkadâr olmadığını unutmamalıdır. Bu vazîfeler güçtür. Fakat Müslümanlık nâmına ve dünyânın müsâlemeti nâmına zarûrîdir. Binâenaleyh bu vezâifi îfâ edecek olanlar ahlâfın bütün şükrânını kazanacaklardır. Bu vezâife Hindistan Hilâfet Cem'iyeti'nin nazar-ı dikkatini celb ederiz."

Tevhîd-i Efkâr

Şuûn

İslâm Âleminde Sulhümüzün Tes'îdi

26 Temmuz târîhli *Bombay Chronicle* gazetesi sulh zaferimizin Bombay'da nasıl tes'îd olunduğunu tasvîr etmektedir. 25 Temmuz günü Bombay müstesnâ bir gün yaşamıştır. Ba'de'z-zuhr sâat üç buçukta Hilâfet Cem'iyeti'nin merkezinden bir alay hareket etmiştir. Alayın önünde Cem'iyet'in makāsıdını tahakkuk ettirmeye vakf-ı

hayât eden gönüllüler bulunuyordu. Merâsime Bombay'ın bütün eşrâfı iştirâk eylemiştir. Halîfe-i müslimîn hazretleri tarafından Hind müslümanlarına ihdâ olunan yeşil bayrak kemâl-i ihtirâm ile taşınmış, mekâtib-i İslâmiyye talebesi millî marşlar terennüm ederek câddelerden geçmişlerdir. Alay hareket ettikten sonra binlerce halk iltihâk ederek fevkalâde muazzam bir kitle hâlinde Bombay'ın en mühim caddeleri ta'kīb edilmiştir.

On binlerce halktan müteşekkil alay "Şov Batı" denilen mahalle muvâsalat ettiği zaman îrâd olunan nutukta ictimâın Halîfe-i Müslimîn hazretleriyle Gāzî Mustafa Kemal Paşa'ya ihrâz ettikleri muvaffakıyetten ve akdettikleri sulhten dolayı arz-ı tebrîkâtı istihdâf eylediğini beyân ettikten sonra Hindularla müslümanların vahdetinden bahsetmiş ve bu vahdeti muhâfaza için yemîn etmelerini taleb eylemiştir. Müteâkıben mûmâileyhâ mukarrerât-ı âtiyyeyi okumuştur:

1- Bombay ahâlisinden müteşekkil ictimâ', Halîfe-i Müslimîn, Emîrü'l-mü'minîn Abdülmecîd hazretlerine sulhün muvaffakıyetle akdinden dolayı arz-ı tebrîkât eyler ve Makām-ı Hilâfet'in pek yakında bütün şeref ve tamâmiyeti ile ihyâsını niyâz ve ümîd eyler.

2- Bombay ahâlisinden müteşekkil bu ictimâ' Gāzî Mustafa Kemal Paşa'ya necîb Türk milletine Avrupa'nın en satvetli kuvve-i müctemiasına karşı ihrâz edip bütün şarkın şerefini kurtaran zaferden dolayı kalbinin bütün samîmiyetiyle arz-ı tebrîkât eyler ve bütün Asya milletlerinin Türklerle bi'l-ittihâd garb tahakkümünden Asya istiklâlinin halâsını temennî ve tazarru' eyler.

3- Bombay ahâlisi Türk muvaffakıyâtını tes'îd ederken Cezîretü'l-Arab'ın istiklâl-i tâmmını ihrâz etmedikçe ve evâmir-i İslâmiyyeye tebean her türlü murâkabe-i ecnebiyyeden halâs bulmadıkça hoşnûd olmayacaklarını beyân ederler.

4- Bu ictimâ' ittifâk-ı ârâ ile Hindistan'ın kuvâyı umûmiyyesini istihsâl-i istiklâle hasr ettiğini beyân eyler.

Bu mukarrerât Urdu, Güceratî, Maratî lisânlarıyla da hâzırûna kırâat olunmuştur. Müteâkıben ictimâ' hitâma ermiştir.

Geceleyin Hindistan İstiklâl Fırkası Lozan sulhü münâsebetiyle umûmî bir ictimâ' akdetmiştir. Lalci Efendi tarafından îrâd olunan nutukta Hind müslümanlarının iki bayramı birden, îd-i adhâ ile sulh bayramını tes'îd ettiklerini beyân ettikten sonra mücâhede-i milliyyemizden bahsetmiş ve Hind Mecûsîlerinin müslümanlarla birlikte Türk muvaffakıyetini tes'îd etmelerine beyân-ı memnûniyyet eylemiştir. İctimâ'da Gāzî Mustafa Kemal Paşa'ya beyân-ı tebrîkât edilmesine, arâzî-i mukaddese-i İslâmiyyenin halâsı için teşebbüsâtta bulunulmasına karâr verilmiştir.

Yine *Bombay Chronicle* gazetesinin verdiği ma'lûmâta göre Hindistan'ın sâir merâkizinde de tes'îdât icrâ edilmiştir.

[48] Berlin Câmi'-i Şerîfi

Berlin'den *Morning Post* gazetesine yazılıyor:

Berlin'de Şarlotenburg'da bir câmi'-i şerîfin vaz'-ı esâs resmi icrâ edilmiştir. Merâsime dîn-i İslâm'ı dünyânın her tarafına neşr u ta'mîm gāyesiyle teşekkül eden "Ahmediye" Cem'iyeti mümessili Mübârek Ali nâm zât riyâset etmiştir. Hâzirûn miyânında Türkler, Mısırlılar, İranlılar, Hindliler, Prusya hükûmetinin ve Berlin ve Şarlotenburg belediyelerinin mümessilleri hâzır bulunmuşlardır.

Mübârek Ali nutkunu İngilizce îrâd etmiş ve mensûb olduğu cem'iyete muârız bazı Mısırlılar tarafından birkaç defalar sözü kesilmiştir. Nihâyet Mısırlılardan birçoğu merâsim mahallini terk ile gitmişlerdir. Bunlardan biri şöyle bağırmıştır:

"Bu adam niçin menfûr İngiliz lisânıyla nutuk îrâd ediyor. Söylediği sözler hep yalandır. Bu bir cami değil bir İngiliz barakası olacaktır. İngiliz parasıyla yapılıyor." Bu hâdise muhtelif cem'iyât-ı İslâmiyyeye mensûb hâzırûn arasında kîl ü kāli mûcib olmuş ve polisin müdâhalesiyle arbedeyi çıkaranlar ihrâc edilmiştir.

Berlin'deki Mısır Milliyetperver Fırkası Cem'iyeti Alman gazetelerine ber-vech-i âtî bir varaka göndermiştir.

"Ahmediye Cem'iyeti İngiliz müstemlekât siyâseti ta'kīb eden İngiliz ve Hindlilerden mürekkeb bir gruptur, İngiltere'de bu gibi dînî gruplar âlem-i İslâm üzerine kuvvetli bir nüfûz yürütme-

ye sarf-ı mesâî ediyorlar. Ahmediye Fırkası daha doğrusu İngiliz hükûmeti şimdi Almanya'daki müslümanlara İngiliz propagandası yapmak maksadıyla burada bir câmi'-i şerîf inşâsına teşebbüs etti. Milliyetperver ve müslüman sıfatıyla bu tehlikeli harekete karşı dindaşlarımızı îkāz etmeyi vazîfe addediyoruz."

Haremeyn-i Şerîfeyn'i Müdâfaa

Kāhire'de münteşir *el-Ahbâr* refîkimizin 2 Ağustos târîhli nüshasında okunduğuna göre Haremeyn-i Şerîfeyn'i Müdâfaa Cem'iyeti akd-i ictimâ' ederek Halîfe-i Müslimîn hazretlerine, Türkiye Büyük Millet [Meclisi] Reisi Gāzî Mustafa Kemal Paşa'ya, İstanbul gazetelerine âtîdeki telgrafnâmeyi göndermeye karâr vermişlerdir:

"İhrâz olunan muzafferiyet-i askeriyye ve onu ta'kīb eden sulh zaferi ve âlem-i İslâm şarkın birliğini ve hakkın ihkākını te'mîn edecek âyet-i ilâhiyye olduğunuzu isbât etmektedir. Cenâb-ı Hak eksikliğinizi göstermesin ve sizin himmetinizle erkân-ı İslâm'ı bilhassa Haremeyn-i Şerîfeyn ile Mescid-i Aksâ'yı hıfz eylesin."

Müteâkıben memâlik-i İslâmiyyeden alınan mektuplar okunmuş, bunların hepsi de müslümanların birleşerek Ka'be-i Mükerreme'yi ve Ravza-i Mutahhere'yi herhangi bir himâye-i ecnebiyyeye tevdî' edecek mâhiyette olan muâhedâtın akāmete dûçâr edilmesi için her türlü teşebbüsâtta bulunmasını tervîc ettiği arâzî-i mübâreke-i İslâmiyyeyi ancak Emîrü'l-mü'minîn hazretlerinin yahud tasvîb-i Hilâfetpenâhîleriyle teşekkül edecek beyne'l-müslimîn bir hey'etin idâre ve himâye edeceği ve bu hey'etin mercii Makām-ı Hilâfet'in istinâdgâhı olan hükûmet-i İslâmiyye olduğu husûsunda müslümanlar müttehidü'l-fikr bulunduğu anlaşılmıştır.[14]

[14] Buradan itibaren 15 satırlık bir yazı çıkarılmış ve yeri boş kalmıştır.

Kıbrıs'ta Kurban ve Sulh Bayramı

Son posta ile aldığımız Kıbrıs gazeteleri kurban ve sulh bayramının Lefkoşe'de nasıl harâretle tes'îd edildiğini anlatıyorlar. Temmuz'un yirmi dördü bayramın ilk günü olduğu cihetle gece sâat üçten i'tibâren top atılmaya başlamış ve ahâli Ayasofya Câmii'nde toplanmışlardır. Halk öğleden sonra Sarayönü Meydanlığı'nda icrâyı şâdmânî etmiş, Fakīr Mekteplilere Yardım Cem'iyeti tarafından rozetler tevzî' edilmiştir.

Râbıta-i Şarkıyye Cem'iyeti

Râbıta-i Şarkıyye nâmıyla Mısır'da teşekkül eden bir cem'iyetin nizâmnâmesini ahîren aldık. Cem'iyetin hedefi şark akvâmı arasındaki revâbıtı tahkîm, şark medeniyetini, şark fezâilini ihyâ, şark rûhuna muvâfık olan garb terakkıyâtını iktibâstır. Cem'iyet ilmî ve iktisâdî vesâil ile hedefine varmaya çalışır ve makāsıdını tahakkuk ettirecek neşriyâta ehemmiyet verir. Cem'iyet her üç senede umûmî bir Şark Kongresi akdeder. Bu kongre şarkın her tarafından Cem'iyet'e intisâb edecek zevâtın murahhaslarından teşekkül eder.

Kongrenin başlıca hedefleri, ıstılâhât-ı ilmiyyeyi tevhîd, İslâm yazısını tevhîd, şark memâlikine meskûkât, mevâzîn ve mekāyîs gibi ticâret ve muâmelâta lâzım olan vesâiti tevhîddir. Bu Cem'iyetin müessisleri Mısırlı Ahmed Zeki Paşa, Mısır Mehâkimi rüesâsından Sâlih Cevdet Bey, Mısır Dâru'l-fünûn müderrislerinden Doktor Mahcûb Sâbit Bey, Mısır Müftî-i sâbıkı Şeyh Muhammed Bahît, *el-Menâr* gazetesinin sâhibi Trablusşâmlı Şeyh Reşîd Rızâ, ulemâdan Muhammed el-Guneymî et-Teftâzânî, İran tâcirlerinden Mehdî Refî' Muşkî Bey, Türk muharrirlerinden Nûreddin Mustafa Bey'dir.

Evkāf-ı İslâmiyye Matbaası

Abone Şerâiti

Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
hâriç için seneliği (325) kuruşdur.

Nüshası 5 kuruşdur.
İki nüsha bir arada 10 kuruşdur.
Seneliği 52 adeddir.

İdârehâne

Bâbıâlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Adres tebdîlinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

23 Ağustos 1923 | 10 Muharrem 1342 | * Perşembe * | 23 Ağustos 1339 | Cild: 22 - Aded: 553-554

ANGLİKAN KİLİSESİ'NE CEVÂB

Tedkīkāt ve Te'lîfât-ı İslâmiyye Hey'et-i İlmiyyesi Reîs-i âlîsi Şeyh Abdülaziz Çâviş Efendi hazretleri tarafından te'lîf buyurulup Şer'iye Vekâlet-i Celîlesi tarafından Anglikan Kilisesi'ne gönderilmek üzere ayrıca tab' olunmakta olan cevâbdır:

Dîn-i İslâm'ın Hasâisi

Bunun içindir ki ricâl-i dîne karşı cihâd açılmasını, milyonlarca insanı o yırtıcı mahlûkların pençesinden tahlîse çalışılmasını telkīn ettiği esâsların en başında görüyoruz.

İşte bu gibilerin şerrinden Allah mü'min kullarını esirgemiştir. İslâm'ın müslümanları ne dereceye kadar sıyânet ettiği en vâzıh bir sûrette anlaşılabilmek için Hilâfet makāmını misâl getireceğiz. Çünkü halîfe akvâm-ı İslâmiyye arasında aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin makāmına kāim olmakla dînî mertebelerin en yükseğini işgāl etmiş bulunuyor. Şimdi Müslümanlık bir halîfeyi hiçbir sûretle lâ-yuhtî görmediği gibi kitâbın, sünnetin ne tefsîri, ne de ta'dîli imtiyâzını ve efrâd-ı beşerden birinin günâhını bağışlamak yahud kimseyi dâire-i gufrândan koğmak, yahud kimsenin akīdesi üzerinde tahakküm edebilmek hakkını ona bahşetmez. Hattâ kadıların mevkii onun makāmından daha yüksektir. Çünkü verdikleri hükmü ne ibtâl, ne ta'dîl etmek ne de mahkûmu afv eylemek kudretini din kendisine vermiş değildir. İslâm halîfeye yalnız şerîatın çizdiği ahkâm dâhilinde icrâ-yı adli emretmiş ve huzûr-ı ilâhîde nasıl mes'ûl ise bütün müslümanlara karşı da kendisini öylece mes'ûl tutmuştur. Binâenaleyh haktan udûl ettiği gibi şerîatın ta'yîn ettiği şerâite göre kendisini hal' yahud katl etmek cümlesinin üzerine vâcib olur. Artık halîfe-i Resûlullâh'ın Müslümanlık'taki mevkii böyle olursa ricâl-i dîn ile diğer bütün müslimînin mevki'leri ne olmak icâb eder, düşünülsün.

Yukarıdan beri söylediklerimizden ahkâm-ı İslâmiyyenin ne demek olduğu anlaşılmıştır. Ancak bundan diğer milletlerin târîhindeki "teokratik" tarz-ı ma'lûmu anlaşılmamak icâb eder. Zîrâ o tarza göre hâkim teşrî' ve icrâ husûsunda Allah'ın vekîlidir. Halk kendisine itâat mecbûriyetindedir. Hiç kimse için onu tahtie etmek, münâkaşaya çekmek yahud evâmirine muhâlefette bulunmak mümkün değildir. Zîrâ onların nazarında "sultân-ı

ilâhî" ma'sûmdur. kendisinden bir şey söylemez, bütün söylediği min-indillâhtır; binâenaleyh şerîattır, dindir.

[50] İşte saltanat-ı dîniyye, saltanat-ı rûhâniyye, kilisenin saltanatı, ricâl-i dîniyyenin saltanatı gibi ta'bîrlerden gayr-i müslim ümmetlerin anladığı ma'nâ budur ki İslâm'ın rûhuna, esâslarına vukūfu olmayan birçok müslümanlar mes'eleyi kavrayamıyorlar da açtığı rahneleri yukarıda tasvîr ettiğimiz kilise tahakkümünü omuzlarından atmadıkça saâdet yüzü görmeyen ümmetlerin çığırını tutmak istiyorlar. Bizler emîniz ki şâyed Nasrâniyet Müslümanlığın tâifeler arasındaki farkları ebediyen kaldıran ahkâmını ihtivâ etseydi kurûn-ı vüstâ denilen o muzlim devrelerde kilisenin irtikâb ettiği fecâyi' yüzünden garbın târîhi böyle simsiyâh olmazdı ve asırlarca boyunlarında durup kendilerini sefîl eden zincirleri koparıp atabilmek için akıttıkları kanın damlası bile dökülmezdi.

Kilise ricâli İslâm'ın müslümanlar hesâbına hiçbir zaman kabûl edemeyeceği bir istibdâdı kurûn-ı vüstâda hattâ yakın zamanlara kadar nasıl yürüttüyse Hind'in, Çin'in kâhinleri de tuttular halka ilâhlarını gadûb ve şedîd sûretlerle tasvîr ettiler. Kurban vermedikçe hiddetlerini yatıştırmak imkânı olmadığını ve bu kurbanların ancak kâhinler vâsıtasıyla ve onlar tarafından okunacak muayyen duâlarla müstecâb olabileceğini telkīn ettiler. Bunun için ma'bedlere giden halk ilâhlarına takarrub maksadıyla getirdiklerini hâdimlere teslîm eder, onlardan da kâhinler alarak mu'tâd olan âyinleri ne ise yerine getirirlerdi. Sâhibleri oldukları yerde bunlara bakar dururlardı. Kâhinler bu vesîle ile halkın vicdânı üzerinde tahakküme yol buldu. Çünkü herkes istediği günâhlardan kendisini kurtaracak bir müncîye ihtiyâc hissediyordu. Lâkin ilâhların merhamet kapıları insanlara kapalı idi. Bunları ancak o kâhinlerden biri açabilirdi. Sonra herkes kâhinler tarafından müretteb ibâreleri, âyinleri mutlakā ma'bedin dört duvarı arasında yine kâhinlerden birine iktidâ etmiş olduğu hâlde okuyacak yahud edâ edecekti, diğer tarzda ilâhlara ne ibâdet ne tazarru' imkânı yoktu.

Kâhinler bu sûretle tıbkı ahbâr-ı Yahûdun ve kilise ricâlinin elde ettiği kudrete sâhib olmuşlardı. Bütün kapıları ancak kendi heveslerini tatmîn edenlere karşı açıp diğerlerine karşı ebediyen kapıyorlardı. Bu yoldan soyulmadık servet bırakmadılar, bütün ahrârı esîr ettiler. Sürdükleri ezvâk ile daldıkları hevesât ile târîh-i âlemde ibret oldular.

Dîn-i İslâm'ı gönderen Fâtır-ı hakîm ricâl-i dîn eliyle başka ümmetlere isâbet eden felâketlerden müslümanları esirgedi. Nasıl günâhın irsen intikāl şâibesinden insanı tenzîh etmiş ise, nasıl rahmet kapılarını her gelür sığınana karşı açık bulundurmuşsa, nasıl yeryüzünü her musallî için mescid, gökyüzünü her niyâzkârâna kıble kılmışsa kurb-i ilâhîsini isteyen ibâdına da me'sûr duâları, bedenî ibâdetleri öylece bildirmiştir. Vakit namazlarını müslümanlara farz buyurarak erkânını, âdâbını ve kılınacağı zaman neler tilâvet olunacağını bizlere ta'lîm etti. Sonra haccın erkânını, usûlünü, aşağıda mücmelen söyleyeceğimiz vechile vâcib, gayr-i vâcib bulunur ibâdetlerini aynı sûretle öğretti. Şâyed İslâm bunları bildirmiş olmasaydı şübhe yoktur ki bizim ricâl-i dînimiz de Yahudilerin, Nasrânîlerin, hâsılı ibâdetlerin tarzını beyân etmiş olmayan bütün edyânın ricâlini ta'kīb edecekti.

İlâhlara kurban vermek mes'elesine gelince Müslümanlık bunu kökünden kesti. (لَنْ يَنَالَ اللّٰهَ لُحُومُهَا وَلَا دِمَاؤُهَا وَلٰكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوٰى مِنْكُمْ – Sûre-i Hacc [22/37]) âyet-i celîlesiyle bütün mukarriblerin yalanlarını yüzüne vurdu.

Müslümanların hacda, kurban bayramında hayvan kesmelerine gelince, dîn-i İbrâhîm'e kadar cârî olan insan boğazlanması âdetinin dîn-i İslâm olan dîn-i İbrâhîm ile kaldırıldığına şükrânedir yahud fukarâyı infâk içindir; başka hiçbir şey değildir. Bir de çok zamanlar kurban şerîat-ı İslâmiyyede günâhın, yemînin keffâreti olur ve fukarâya dağıtılır. Bu i'tibâr ile hükûmât-ı hâzıranın mâlî ve nakdî cezâları gibidir. Şu fark ile ki şerîatın ta'yîn ettiği cezâlardan toplanan mallar erbâb-ı ihtiyâca verilir. Kānûnî cezâlardan birikenler ise hükûmetlerin hazînesine girer.

Yukarıda söylediğimiz gibi diyânet-i İslâmiyyeyi gönderen Hâlik-ı hakîm nasıl insanın malını, canını zâlimlerin, muhtekirlerin taarruzundan sıyânet etmişse aklını, vicdânını da ricâl-i dînin mu-

râkabesinden öylece masûn bulundurmuştur. Sonra bir taraftan muâmelât ve ahkâm i'tibârıyla insanları nasıl bir seviyeye getirmişse diğer taraftan da efrâd-ı beşer arasında derecât ile tefâvüt olmadıkça nizâm-ı kâinâtın istikrâr bulamayacağı, o Mübdi'-i hakîmin nazar-ı ihâtasından kaçmamış ve bizlere ebnâ-yı Âdem'in ebediyen ihtilâftan kurturulmayacağını ve zâten kendilerini bunun için yarattığını Kur'ân'ında bildirmiştir.

Fâtır-ı zülcelâl bununla bize şu hakîkati anlatmak istiyor ki servet ve refâh i'tibârıyla bütün efrâd-ı beşerin aynı seviyede bulunmasını istemek bir hayâl-i muhâldir; hikmet-i hilkate karşı cehildir. Arada bu yüzden hâdis olan ihtilâfâtı kaldırmaya sa'y ise aklın noksânını gösterir. Çünkü o ihtilâflar nizâm-ı kevnin erkân-ı devâmıdır. Onun için İslâm bu husûsta kavânîn-i tabîata, desâtîr-i hilkate tamâmıyla mutâbık ahkâmdan başka bir şey teşrî' etmemiştir ki bu da pek tabîîdir. Zîrâ gerek Furiyer, Sen Simon, Robert Odin gibi müfrit iştirâkîlerle meydâna gûnâ**[51]**gûn siyâsî fevzâlar çıkaran birtakım serserilerin dalâlinden doğacak âkıbetleri, gerek bolşeviklik yüzünden Rusya'da yüz yetmiş milyon halkın başına gelecek felâketleri İslâm'ın İlâhı ezelden biliyordu. Halbuki Leninler, Troçkiler, hâsılı bütün bu hareketin başında bulunanlar öyle zannediyorlardı ki: Yeryüzüne bütün kâinâtı kucaklayacak derecede vâsi' bir şefkat yaymışlar; adâletin en mütekâmil şeklini ibdâ' etmişler; insan yaratılıp da gerek enbiyânın gerek erbâb-ı teşrîin vaz' ve teblîğ ettiği teşrîi kabûl ile mukayyed olduğu günden beri insâniyetin müştâk olduğu saâdeti getirmişlerdi.

Cenâb-ı Hak bunun hepsini ezelden bildiği ve ümmet-i İslâm'ı başkalarına isâbet edecek gûnâgûn felâketlerden korumak istediği içindir ki ahkâm-ı şerîatta hakk-ı temellükün masûniyeti aleyhine bir şey görmüyor; ve efrâd arasında adli tevzî' edecek, umûmun menâfiine mutâbık harekette bulunacak, sonra yaydığı yahud bıraktığı işlerden dolayı Allah'ın ve ibâdullâhın karşısında mes'ûl olacak hükûmetlerin zarûrî olduğunu görüyoruz.

Sonra şerîat fukarânın, bîçâregânın sıkıntılarını tehvîn etmeye, bunların refâh içinde yaşayanlara karşı besleyecekleri gayz ve kîn hislerini yüreklerinden çıkarmaya medâr olacak bütün harekâtı "birr ve ihsân" tanımak sûretiyledir ki kâinâtın muktezâ-yı fıtratı olan tefâvüt-i efrâd ile muhtelif tabakāt arasındaki münâsebâtın devâm-ı sâfiyyeti için vaz' etmiş olduğu tekâlîfin beynini te'lîf etmiş oluyor. Bu da şaşılacak bir şey değildir; çünkü İslâm dîn-i fıtrattır. kendisi için fıtratın hiçbir düstûruna münâkız, hilkatin hiçbir kānûnuna muârız olmak imkânı olamaz.

Rûh ile Madde Arasında Mevcûd Münâsebete ve Bunlardan Her Birinin Diğeri Üzerindeki Te'sîrine Verilen Ehemmiyet

Müslümanlık'tan başka bir din tanımıyoruz ki ilmin tedkīkātıyla sûret-i katt'iyyede sâbit olmuş bir hakīkat-i fıtriyyeyi nazar-ı im'âna almış olsun. O hakīkat de insanın rûhu ile maddesi arasındaki mevcûd irtibâttan ve her birinin öbürü üzerindeki te'sîrinden ibârettir.

İnsanların yahud hayvânâtın bir kısmı et yer, diğer kısmı da sebzelerle, nebâtî gıdâlarla tegaddî eder. Şimdi bu gıdâların beden üzerinde âsârı zâhir olduğu gibi hayât-ı rûhiyye ve şuûn-ı ma'neviyyede meşhûd olur. Görüyoruz ki et ile tegaddî edenler –velev hayvânât-ı sâfile tabakasından olsun– kavî bünyeli, metîn adaleli bulunduktan başka azimkâr oluyorlar, cesûr oluyorlar. Rûhlarında azamet, izzete meyil görülüyor.

Bir de aksini alalım: Meselâ bir adam daima içki kullanıyor; adalâtını, a'sâbını ispirto yavaş yavaş zehirleyerek sonunda bîtâb düşünce âsârı ayyâşın hem vücûdunda hem rûhunda müşâhede edilmeye başlıyor, nasıl bedenin ensicesini fesâda veriyor kuvâsını kemiriyor, ilel ve emrâza ve bunları tevlîd eden kātil cürsûmelere karşı mukāvemetini keserek ölümü ta'cîl ediyorsa rûhu da evvelce muttasıf olduğu birçok sıfât-ı âliyyeden aynı sûretle mahrûm bırakıyor.

Meselâ mes'ûliyeti idrâk melekesi zaîfliyor da başkalarının hukūkunu, nâmûsunu, çiğnemek, menâhîden birçoğunu irtikâbdan çekinmemek meyli kuvvetleşiyor. Afyon, esrâr, kokain, morfin gibi diğer müskirâtın gerek beden gerek rûh üzerindeki te'sîrâtı ise fennî eserler tarafından bildirildiği için herkesin ma'lûmudur. Bundan başka yenilen içilen şeylerin insanın hayât-ı rûhiyyesinde ne gibi âsâr husûle getirdiğini îzâh

maksadıyla yazılmış kitaplar var ki gıdâları, meşrûbâtı teşkîl eden muhtelif unsurların ne gibi vazîfeleri olduğunu, hangilerinin bedene girdikten sonra kemik, ilik, sinir, adale hâline geldiğini bize bildiriyor. Biz burada uzun uzadıya onları sayacak değiliz. Ancak maksadın kolayca anlaşılabilmesi için bir iki söz söyleyeceğiz.

Ma'lûmdur ki insanın bedeni Fâtır-ı hakîm tarafından kendisine mevdû' dimâğ, havâs ve a'sâb vâsıtasıyla nefs-i nâtıkasına teblîğ eder bir elçidir. Vazîfe-i teblîğin selâmeti ise elçinin selâmetiyle mütenâsib olmak da pek tabîîdir. Binâenaleyh elçi ne hâlde ise îfâ edeceği teblîğ de ona göre sağlam yahud sakat, vâkıa mutâbık yahud aksi olur.

Mâdem ki eczâ-yı beden hazım ve temsîl edilen bu tabîatı muhtelif anâsırdan teşekkül ediyor, artık bunları kullanan insanlar arasında vücûd, fikir, rûh i'tibârıyla görülebilecek farkın, mikdarın, ta'yîni bizim için kolaylaşmış demektir. Bununla berâbar nezâfetine, zarâfetine i'tinâ edilmiş libâsın vereceği kibir ve gurûr ile bunun arkasından gelecek izzet-i nefis hissini ve zevk u safâ arzusunu bilmez değiliz.

Öyle insanlar vardır ki temizlikten mahrûm bir muhît içinde yetiştikleri için rûhları bu süfliyete alışıyor da daha yüksek hayat ile ülfet etmişlerin duyacağı elemi hiç duymuyor. İnsan güler yahud ağlar; kulağına memnûn yahud mahzûn olacağı bir haber erişir; gözü hoşlanacağı yahud çirkin göreceği bir hâdiseye ilişir. Binâenaleyh rûhu derhâl bunların vereceği zevkin yahud elemin te'sîri altında kalır. Sonra kimse yoktur ki hüzün, ferah, keyif, gazab, kîn, hased, muhabbet, nefret ve sâire gibi hâlât-ı ma'neviyyenin hayât-ı maddiyye üzerindeki te'sîrini bilmesin.

[52] Dîn-i İslâm'ı gönderen Fâtır-ı hakîm bütün bunları ve akl-ı beşerin ebediyen ihâta edemeyeceği daha birçok hakîkatleri bildiği içindir ki ümmet-i Muhammed'in hem bedenini hem rûhunu ıslâh edecek ona saâdet-i dünyâ ve ukbâyı te'mîn edecek bir dinden mahrûm kalmasını istemedi. Binâenaleyh İslâm'ın yiyeceğe, içeceğe, giyeceğe, nikâha, düğüne, sürûra, kedere, kavle, fiile, oturmaya, kalkmaya, yatmaya, uyanmaya, selâma, kelâma, cenge, sulhe, hâsılı beşerin bütün harekât ve sekenâtına karışması öyle birtakım câhillerin zannı gibi fuzûlî bir müdâhale değildir.

Hakîm ve alîm olan Fâtır-ı zülcelâl hayatın bütün müfredâtı için beşerin fıtratına mutâbık öyle âdâb öyle erkân teşrî' buyurmuş ki Kur'ân ile sünnetin sahâifini dolduran bu ta'lîmât İslâm'ın diğer edyândan temâyüzünü te'mîn etmektedir. Maamâfih bu da hiç şaşılacak bir şey telakkī olunmamalı. Zîrâ İslâm öyle bir dindir ki yaşanacak hayat, hesâb verilecek âhiret, izzet bulacak nefis, zinde yaşayacak vücûd, nef'i dokunacak fiil, salâhı görülecek kavil, düşünecek akıl, muhâsebe edecek vicdân için gelmiştir.

İşte İslâm bu makāsıdı te'mîn için geldi. İşte îzâhı sebk eden hikmetler dolayısıyladır ki aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin teblîği hayât-ı dâreyne âid bütün müfredâtı şâmil bulunuyordu. O Resûl-i muhterem beşerin saâdet-i fâniyye ve bâkıyyesini te'mîn vesâilini tafsîlâtıyla bildirdi ve (الدنيامزرعةالاخرة = [Dünya Âhiretin tarlasıdır]) düstûruyla dünyâ ile ukbâ arasındaki ittisâli gösterdi.

MÜSLÜMANLIK

Mâni'-i Terakkī Değil, Zâmin-i Terakkīdir

Amerika gençlerine verilmek üzere
oradaki müslüman talebemizin ricâları üzerine
mütefekkirîn-i ulemâ-yı İslâmiyyeden Elmalılı
Hamdi Efendi hazretleri tarafından tahrîr olunup
Amerika'ya gönderilen konferansın sonudur:

Dîn-i İslâm yalnız beşeriyetin vazîfe nokta-i nazarından tehzîbiyle iktifâ etmemiş, hakk-ı saâdetine de pek büyük vüs'at vermiştir. Târik-i dünyâlığa teşvîk etmemiş, hayât-ı dünyâdan da istifâdeye ve umrân-ı âlem ile alâkadâr olmaya tergīb eylemiştir. Edyân-ı sâlife insanları pek tazyîk ediyor ve ağır teklîflere tâbi' tutuyordu. Halbuki İslâm kolaylık dînidir. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz [1](خيردينكم ايسره) buyurmuştur. Yani dîninizin en hayırlısı en kolay olandır. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz (انالله بعثنى بالحنيفةالسمحة ولم يبعثنى بالرهبانيةالمبتدعه) buyurmuştur. Cenâb-ı Allah beni semâhatkâr bir tevhîd din ve

[1] Ahmed b.Hanbel, 4/338.

şerîatıyla göndermiş, târik-i dünyâlık bid'atini çıkaran ruhbâniyet ile göndermemiştir, diyor. Diğer bir hadîste Cenâb-ı Allah peygamberlerine ne emrettiyse mü'minlere de onu emretmiştir. Peygamberlerine [2](يَا اَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا) yani ey peygamberler temiz ve iyi şeylerden yiyiniz ve güzel ameller yapınız demiştir. Kaba ve perîşân elbise giyip pejmürde bir hâlde bulunan ve gece gündüz yârabbi, yârabbi diye Allah'a duâ ve ibâdet eden fakat yediği harâm, içtiği harâm, giydiği harâm olan kimselerin duâları indallâh makbûl olmadığını Peygamberimiz beyân buyurmuştur.

İslâm'da zühd ü takvânın kıymet-i dîniyyesi diğer edyânda olduğu gibi nefs-i beşerîyi ta'zîb ve lezâiz-i hayâtiyyeyi büsbütün ta'kīm sûretiyle fıtrata tamâmen zıd bir hareket-i ahlâkıyye iktisâb etmek değildir. Temâyülât-ı beşeriyyede meşrûiyete i'tinâ etmek ve hakkı her şeye tercîh ederek hukūkullâh ve hukūk-ı ibâda mürââtı mebde'-i hareket ittihâz etmektir. Lezâiz-i beşeriyyenin her birisi için bir tarîk-ı meşrû' vardır ve o tarîk-ı meşrû' ile istîfâ-yı âmâl beşeriyet için mübâhtır. (قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللهِ الَّتِى اَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ – Sûre-i A'râf [7/31]). Cenâb-ı Allah'ın insanlar için halk buyurduğu ve istifâdeleri için birtakım meşrû' tarîkler gösterdiği niam-ı ilâhiyyeden, güzel yemek, güzel giymek ve sâire gibi müzeyyenâttan kullarını men' edecek olan kimdir. Yine Cenâb-ı Allah [3](يَا اَيُّهَا النَاسُ كُلُوا مِمَا فِى الْاَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ) buyuruyor. Yani ey insanlar yerdeki şeylerden helâl ve pâk olarak yiyiniz ve tarîk-ı şeytâniyyeye ittibâ' etmeyiniz diyor. Demek ki küre-i arzda ve hattâ semâvâtta mahlûk ve münteşir olan şeylerden istifâde etmeye insanlar me'zûndurlar. Ancak bunlardan istifâde ederken iki şeye dikkat etmek lâzım geleceği gibi birisi helâl olmak diğeri pâk ve temiz olmaktadır. Helâl olmak tarîk-ı meşrûu ile mükteseb olup başkasının hakkı tealluk etmemekle olur. Pâk olmak ise şübheden âzâde, maddeten ve ma'nen tâhir ve nazîf bulunmak demektir. İnsanların gerek cisim ve bedeni ve gerek akıl ve ma'neviyâtı ve gerekse ictimâiyâtı nokta-i nazarından mazarrâtı dâî olan şeyler habâistir, pâk ve tayyib değildir. Binâenaleyh gayrin emvâlinden, hukūkundan istifâde helâl değildir. Kezâlik müskirât ve sâire kabîlinden şeyler de pâk ve tayyib değildir. Bunlara Kur'ân rics yani habîs tesmiye etmiştir. Sâde müskirât değil, ihtiyâcât-ı tabîiyyeden fazla isti'mâl olunan şeyler bile harâm olur. Çünkü maddî veya ma'nevî veya ictimâî hıfzıssıhhaya münâfîdir. Tok iken yemek yemek, susuz [değil]ken su içmek bile makdûhtur. Hasenât, ifrât ve tefrît seyyielerinin **[53]** arasındadır. Yani i'tidâl ve iktisâddadır. Binâenaleyh büsbütün şehevât ve lezâize münhemik olmak, elbette harâmdır. Çünkü mazarrat-ı mahzadır. İşte bu i'tibâr ile dîn-i İslâm müşteheyât-ı beşeriyye içinden yalnız müskirâtı büsbütün men' etmiş ve diğerlerinin mu'tedilini mübâh kılmıştır. Lezâiz-i beşeriyyeden istifâde hem ferden ve hem de müctemian câiz olabilirse de bir noktada İslâm yalnız husûsiyeti nazar-ı i'tibâra almış ve burada iştirâki tecvîz etmemiştir ki o da kadınlarla erkeklerin münâsebât-ı cinsiyyeleridir. Erkeklerin kadınlardan, kadınların erkeklerden istifâde-i cinsiyyesini yalnız izdivâc tarîkine hasr etmiş ve kadınların umûmî istifâdeye arzını tecvîz etmemiştir. Gerçi fuhuş her dinde ve her millette mezmûmdur, fakat milel-i mütemeddine bu husûsta pek müsâmahakâr göründüğü için birçok yerlerde kadınlarla erkeklerin münâsebât-ı gayr-i meşrûalarına iğmâz-ı ayn etmektedir. Ve bu sûretle kadınlar ve erkekler her yerde emvâl-i umûmiyye gibi istifâde-i müşterekeye ma'rûz bir mevkie düşmektedir. Halbuki İslâm'da kadın pek muhteremdir, müslümanlar kadınları pek severler ve sevdikleri için kadınlarının daima kıymet-i husûsiyyelerini muhâfazaya pek ziyâde i'tinâ ederler. Hukūk-ı şahsiyye nokta-i nazarından ise kadın da erkeğin hâiz olduğu bütün hukūk-ı tasarrufiyyeyi hâizdir. Zevc zevcesinin emvâlinde bilâ-izin tasarruf edemez. Kadınlar ve erkeklerin de birbirinden istifâdeleri helâl ve pâk olmak için her hâlde aralarında ihtisâs-ı tâm bulunmak lâzım gelir. Aksi sûrette ne kadın temiz olur ne erkek ve ne de zürriyet … Bu ise bekā-yı ictimâînin kıvâmına münâfîdir.

Şimdi bir sözüm kaldı. O da dîn-i İslâm'daki düstûr-ı iktisâdîye işârettir: Kur'ân-ı azîmüşşân (كَىْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْاَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ – Sûre-i Haşr [59/7]) diyor.

---

[2] Mü'minûn Sûresi 23/51.

[3] Bakara Sûresi 2/168.

Yani servet-i memleket yalnız ağniyâ arasında tedâvül eder bir sermâye hâlinde olmasın diyor. Fakīrin, erbâb-ı ihtiyâcın hisseleri unutulmamasını ihtâr ediyor. Bir hey'et-i ictimâiyyenin en büyük marazı servetinin bir sınıf-ı mahsûs elinde ihtikârıdır. Çünkü ferdler servet-i memleketin iktisâbında mühim bir âmil olmakla berâber yalnız ve müstakıl değildirler. Bunda müessesât-ı ictimâiyyenin de büyük te'sîrleri vardır. Bir memleketin köşelerinde sürünen fukarânın bile istihsâl-i ictimâîde hesâba gelmez hisseleri vardır. Mübâdelât-ı ictimâiyye ve müsâvât-ı tâmme üzerinde cereyân edebilse idi herkes hissesini almakta müşkilât çekmez idi. Fakat mübâdelât-ı ictimâiyyede müsâvât-ı ticâret esâsı kābil-i tevfîk olamayacağı için tevzî'-i servette pek büyük açıklar ve mahrûmiyetler zuhûr eder. Binâenaleyh emvâl-i ağniyâda fukarânın bir hakk-ı mahsûsu, bir hakk-ı teâvünü bulunduğunu teslîm etmek lâzım gelir. Kur'ân [4](وَفِى اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُوم) der. Müslümanların mallarında sâilîn ve fukarâ için bir hakk-ı ma'lûm vardır ki lisân-ı şerîatta buna zekât derler. Gerçi fukarâya sadaka ve muâvenet her dinde ve insâniyetin hepsinde vardır. Fakat dîn-i İslâm bunu arzuya tâbi' bir muâvenet-i muhsinâne şeklinde bırakmakla iktifâ etmiyor. Ağniyâyı fukarâya borçlu addediyor ve zekâtı fukarânın bir hakkı telakkī ediyor. Halbuki borcunu ödemekle atiyye, hediye vermek arasında ne kadar fark vardır. Fukarânın bu hakkı gözetilmeyen cem'iyetlerin tabakātında o kadar münâferet ve gayz husûle gelir ki ilk fırsatta o cem'iyeti perîşân eder ve hakk-ı verâset, hakk-ı temellük-i şahsî gibi umdelerin bile aleyhinde feverânlar hâsıl olur. Halbuki hakk-ı verâset ve hakk-ı temellük şahsî en mühim hukūk-ı tabîiyyeden ve bir milletin en mühim esbâb-ı saâdetindendir. Çünkü hakk-ı temellük-i ferdî olmayan bir memlekette istihsâl-i şahsî müşevviki yoktur. İstihsâl müşevviki olmayan yerde de saâdet-i ferdiyye yoktur. Hakk-ı verâset ise, hakk-ı temellükün bir netîce-i zarûriyyesidir. Bunlara karşı husûle gelen gayzlar hep ağniyânın ihtikârından, ihtirâsından ve fukarânın hakkını tanımamasından neş'et eder.

Bir memleketin bir tarafında ifrâtkâr sefâhethânelerde nâ-mahdûd servetler isrâf edilirken diğer tarafında birtakım yetîmler, bîkesler, dullar fakīrler nafaka-i yevmiyyesini tedârikten âciz kalarak feryâd u figān ederlerse o cem'iyette hakk-ı temellük aleyhinde fikir uyanmamak ve netîcesi Rusya gibi olmamak kābil midir?

İşte dîn-i İslâm bu esâsa pek ziyâde i'tinâyı âmir bulunduğundan ferdlerin hakk-ı saâdetini, temâyülât-ı fıtriyyelerinden istifâdelerini meşrû' görmekle berâber diğer taraftan da muvâzene-i ictimâiyyeyi göz önünde bulundurtmak lüzûmunda ısrâr etmiş ve insanlara yaşamaktan ziyâde yaşatmak hiss-i kudsîsini telkīn eylemiştir. Son zamanlarda müslümanların inhitâtı hep medeniyet-i İslâmiyyenin rûhundan tebâud etmeleri hasebiyle vâkı' olmuştur. Halbuki Müslümanlığın gāye-i kemâli bugünkü terakkıyât-ı beşeriyyenin pek ve pek çok ilerisinde bir medeniyet-i âliyye olduğunda şübhe yoktur.

[5](اِنَّ اللهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْ)

MEKTEPLERDE DİN TEDRÎSÂTI

Şer'iye Vekâlet-i Celîlesi Tedrîsât Müdîr-i Umûmîsi muhterem Aksekili Ahmed Hamdi Efendi hazretleri birâderimizin mekteplerde din tedrîsâtı hakkında Ankara'da ictimâ' eden hey'et-i ilmiyye riyâsetine takdîm edip tasvîb-i umûmîye iktirân eden lâyihasını ehemmiyetine mebnî aynen derc ediyoruz:

Hey'et-i İlmiyye Riyâset-i Aliyyesine

Beşer mertebe-i insâniyyete irtikā ettiğinden beri üzerinde hâkim olan **[54]** kavânîn-i mutlakayı anlamış, hem maddiyâtında, hem ma'neviyâtında dîne muhtâc olduğunu bir ilm-i zarûrî ile hissetmiş ve hiçbir vakit dinsiz yaşamamıştır. Bu i'tibâr ile diyebiliriz ki, fikr-i dîn, fikr-i ulûhiyyet, beşerde fıtrîdir. Bu his olmaksızın insanın saâdet-i hakīkıyyesi kābil değildir.

Bu cihet bil-cümle erbâb-ı basîret nezdinde müsellem olmakla berâber bazı esbâb ve avâmilin te'sîriyle son asırlarda garbda tebârüz eden dinsizlik cereyânlarının –maalesef– memleketimize de sirâyet ettiği, esâsât ve i'tikādât-ı dîniyyeye

[4] Zâriyât Sûresi 51/19.

[5] Ra'd Sûresi 13/11.

karşı birtakım tereddüd ve şübheler uyandığı da gayr-i münkerdir. Halbuki dinsizlik, rûhî ve ictimâî bir maraz olduğu cihetle bununla musâb olan bir cem'iyette revâbıt-ı ictimâiyyenin dûçâr-ı za'f olacağı, âile ve ahlâk hislerinin gevşeyeceği bedîhî bir hakîkattir. Milletlerin hayatında din mes'elesinin ne kadar mühim olduğu bilhassa Müslümanlık gibi ferdî olmaktan ziyâde ictimâî olan bir dînin ehemmiyeti müstağnî-i îzâhtır.

Binâenaleyh gençlerin ma'neviyâtını sarsacak mâhiyette olan bu gibi şübhe ve tereddüd dalgalarını teskîn ederek onların fikirlerini sâbit bir nokta etrâfında temerküz ettirmek lâzım ve bu da muallimlerle muharrir ve hatîblere terettüb eden bir vecîbedir. Birinciler mektep sıralarında telkîn edecekleri esâslı fikirlerle, ikinciler de yazacakları dînî ve ahlâkî makālât ve âsâr ile, îrâd edecekleri mev'iza ve konferanslarla din duygularını canlandırabileceklerine, kalblere ârız olan şübhe ve tereddüdleri ve bunun îrâs ettiği âlâmı yüreklerden silip çıkaracaklarına pek kuvvetli bir îmânım vardır.

Ancak mürşidlerin vazîfe-i irşâdiyyelerinde muvaffak olabilmeleri için evvelâ gençleri tereddüde sevk eden şübhelerin hangi cihetlerden geldiğini, ne gibi menfezlerden nüfûz edeceğini, hangi noktaları istihdâf eylediğini anlayarak daha mektep sıralarında iken talebeyi ona göre ihzâr etmeleri icâb eder.

Maatteessüf i'tirâfa mecbûrum ki: Mekteplerde ta'kīb edilmekte olan ulûm-ı dîniyye dersleri bu ihtiyâcı tatmîn etmekten çok uzaktır. Dokuz, on –hattâ daha fazla– sınıflı mektep programları gözden geçirilecek olursa ulûm-ı dîniyye nâmına kitâbü's-salât, kitâbü's-savm, kitâbü'z-zekât, kitâbü'l-hacdan başka hemen hemen bir şey görülemez. Her sınıfta bu mebâhis mihânikî bir tarzda tekrâr edip duruyor. Menâsik-i hacca dâir sahîfeler yazılır da haccın hikmet-i dîniyye ve maslahat-ı ictimâiyyesi hakkında iki satır şey yazılmaz. Diğer mebâhis de böyle. Halbuki mekteplerde okunan bu mebâhis zarûriyât-ı dîniyyeden olduğu cihetle bit-tabi' her müslümanın daha âilesi nezdinde iken belleyeceği mesâildir. Bunlarla senelerce uğraşmaya lüzûm yoktur. Çünkü şimdiye kadar devâm eden usûle göre talebe bir taraftan bunları mihânikî bir tarzda ezber eder iken diğer taraftan şübhe ve tereddüdlere düşüyor; gittikçe din muhabbeti kalbinden zâil olmaya başlıyor. Zamanın icâbâtı, efkâr tahavvülâtı, muhîtin te'sîrâtı nazar-ı dikkate alınmayarak vukū' bulan telkīnâtın bu husûsta pek büyük ve çok fenâ te'sîri olacağı şübhesizdir.

Şu hâlde ulûm-ı dîniyye hocasının vazîfesi çok büyük ve pek müşkildir. Çünkü gençliğin efkâr ve ahlâkında husûle gelen buhrânı izâle ederek esâsât-ı dîniyye ve ahlâkıyyeyi kalblerine yerleştirerek onlara muhabbeti telkīn edecek olan odur.

Maamâfih şurası i'tirâf olunmalıdır ki: Ulûm-ı dîniyye muallimi bu vazîfeyi başarabilmek için lâzım gelen şerâiti ne kadar câmi' olursa olsun tamâmıyla muvaffak olabilmek için muhîtten yardım görmesi de şart-ı a'zamdır. Ulûm-ı dîniyye mualliminin bu telkīnâtı diğer muallimler tarafından te'yîd edilmez ve bil-akis onunla tezâd teşkîl edecek bir mâhiyette olursa o zaman din mualliminin vazîfesi daha ziyâde müşkilleşmiş, muvaffakıyet de o nisbette azalmış, demektir. Çünkü o zaman talebe arasında "ulûm-ı dîniyye muallimi vazîfeten bu yolda telkīnâtta bulunuyor." fikr-i sakīmi de ortaya çıkmak ihtimâli pek kuvvetlidir. Kanâat-i âcizâneme göre "din ve dil" bir milletin harsinin en mühim anâsırıdır.

Binâenaleyh bu husûsta ulûm-ı dîniyye muallimi kat'iyyen yalnız bırakılmamalı ve diğer muallimler tarafından da yardım görmelidir. Bilhassa tabîiyât ve tedkīk-ı tabîat dersleri talebede din hissinin takviyesi için ne büyük vâsıtalardır. Çünkü isbât-ı ulûhiyyet ve tevhîd-i Bârî için en büyük delîl tabîattır. Akāid-i dîniyye dersi için en güzel kitap "kitâb-ı tabîat"tır ve bunun içindir ki birçok âyât-ı kerîme ve ehâdîs-i şerîfe tedkīk-ı tabîatı emrediyor. Bu muallimler fenlerini din hissinin gevşemesine değil belki takviyesine hâdim kılacak olurlarsa o zaman gençlikteki buhrân, yüzde yüz izâle edilecek ve daha doğrusu buhrân bile husûle gelmeyecektir.

Halbuki bizde çok zaman maalesef böyle olmuyor. Ulûm-ı dîniyye muallimlerinin za'f ve aczi, programların bozukluğu gibi şeylere bazı fen muallimlerinin makāsıd-ı fenniyyeyi yanlış telkīn etmeleri inzımâm ederek bu yüzden din ile ilim arasında bir zıddıyet olduğu zehâb-ı bâtılı

husûle geliyor. Eğer dînin ve terbiye-i dîniyyenin lüzûm-ı hakîkîsine cidden kāni' bulunuyorsak –ki muhterem hey'et-i ilmiyyenin bu husûstaki pek harâretli ve pek çok **[55]** samîmî müzâkereleri bunda şübhe bırakmamıştır– ulûm-ı dîniyye tedrîsâtını ıslâh etmek hem de tedrîsâtın ciddiyetini ihlâl edecek, kıymetini düşürecek en ufak şeylerden bile tevakkī olunmak iktizâ eder. Başka türlü hareket muvaffakıyetsizliği münticdir. Talebe her gün muhîtinden, kendisini idâre ve terbiye eden ve kendisine feyiz verenlerden dîne karşı alâkasızlığa, esâsât-ı dîniyye ile tezâd teşkîl edecek ifâdâta şâhid olursa onun kalbindeki buhrânı izâle etmek ne kadar müşkildir. Buna bir de din mualliminin îcâb-ı zamâna adem-i vukūfu, efkârdaki tahavvülâtı idrâk ve ona göre idâre-i kelâm edecek bir iktidârda olmaması inzimâm edince artık talebede husûle gelecek buhrân-ı fikrî ve ahlâkînin derecesi ne olmak iktizâ eder.

Bendenizce gençlikte husûle gelen buhrân-ı fikrî ve ahlâkînin sebebi iki şeyde hülâsa olunmak iktizâ eder:

1- İşbaşına gelenlerin, gençliğin ta'lîm ve terbiyesiyle meşgūl olanların ekseriyetle din hakkında lâkayd olmaları;

2- Tedrîsât-ı dîniyye ile meşgūl olan zevâtın her zaman ve mekâna göre değişmesi, kat'iyyen lâzım olan usûl-i tedrîsin yalnız bir şeklinde ısrâr etmeleri, daha doğrusu mesâlik-i irşâda vâkıf olmamalarıdır.

Bunlara bir de zaman ve muhîtin icâbâtına göre hakāyık-ı dîniyyeyi herkesin anlayabileceği bir tarzda teşrîh eden kitapların lisânımızda mevcûd olmaması ve buna mukābil din hissini gevşetecek, gençleri dinden nefret ettirecek mülevves eserlerin intişârı ilâve olunmalıdır.

Maârif Nezâreti'nin şimdiye kadar efkârdaki tahavvülâtı ta'kīb ve idâre etmek üzere ne sultânîlerde, ne de dârü'l-muallimîn ve dârü'l-muallimâtta din tedrîsâtına mahsûs bir kitap vücûda getirmemiş veyahud getirememiş olması müddeâmın en bâriz delîllerindendir.

Gençlikte buhrâna mâni' olmak ve mevcûd buhrânı izâle etmek için tedâbîr-i âtiyyeye tevessül olunmak zarûrîdir:

1- Din derslerine âid programlar esâslı bir sûrette ıslâh edilmeli;

2- Talebede din muhabbetini uyandıracak bir tarzda din kitapları vücûda getirilmeli;

3- Ulûm-ı dîniyye tedrîsâtında İslâm'ın ferdî olmaktan ziyâde ictimâî ve ahlâkī bir din olduğu nazar-ı dikkate alınmalı ve mebâhis birtakım ıstılâhât ve ta'bîrât-ı fıkhiyye ve kelâmiyye ile iğlâk edilmemeli;

4- Mebâhis-i fıkhiyye ve i'tikādiyye tedrîs edilir iken mütehassısların bilmesi icâb eden tafsîlâttan sarf-ı nazarla zarûriyât-ı dîniyye mikdarı ta'lîm edilerek rûh-ı mes'eleye çok ehemmiyet verilmeli ve talebede dîne karşı aşk ve muhabbet uyandırmak için ibâdâtın ahlâkī ve ictimâî hikem ve mesâlihi de mümkün mertebe îzâh edilmelidir.

5- Her dersin sâhası ayrı olmakla berâber her muallim sırası geldikçe talebede din hissinin inkişâfına çalışmalıdır ve hiçbir muallim talebenin dîne karşı lâübâliyâne bir vaz'iyet almasını intâc edecek sözlerde bulunmamalıdır.

6- Dînî edebiyâta ehemmiyet verilmelidir;

7- Mevlûd-i şerîf ve sâire gibi resmî günlerden a'zamî istifâde olunmalı;

8- Din ululârının terâcim-i ahvâlinden, bilhassa hayata tealluk edenlerin faâliyetlerinden sık sık bahsolunmalı;

9- Hazret-i Peygamber efendimizin siyer-i celîlelerinden, ahlâk ve ictimâiyâta tealluk eden menâkıb-ı seniyyelerinden daima bahsolunmalı;

10- Ulûm-ı dîniyye muallimlerinin menşe'lerine çok dikkat olunmalı ve bunun için Medresetü'l-Mütehassısîn'in felsefe şu'besi me'zûnları esâs ittihâz olunmalıdır.

Yukarıdan beri îzâha çalıştığım esbâb ve şerâyitin tahakkuku gençlikte buhrân-ı fikrî ve ahlâkīyi izâle ederek bize metânet-i dîniyye ve ahlâkıyyeye mâlik bir nesil yetiştireceği gibi şu'le-i ümîdi parlatan ve bizi daima istikbâle ihzâr eden bekā ve ebediyet fikirlerini her zaman için en kuvvetli bir sûrette yaşatacağına da kuvvetli bir îmânım vardır.

Binâenaleyh nefsülemirde pek mühim olan bu mes'eleye muhterem hey'et-i ilmiyyenin nazar-ı dikkatini celb etmeyi bir vecîbe addediyorum.

MÜSLÜMANLIĞIN RÛH-i İLMÎ ve EDEBÎSİ

3

Muharriri: **Seyyid Emîr Ali**

Me'mûn ile ahlâfının devirlerinde Bağdad mektebi hakīkī bir rûh-ı irfân ile temâyüz etmişti. Asrî Avrupa'nın keşfini ihtikâr ve keşfiyle iftihâr ettiği istikrâ usûlü müslümanlar tarafından tamâmıyla anlaşılmıştı. Dokuzuncu asr-ı mîlâdî müslümanları asrî Avrupa'nın elde ederek bütün keşfiyâtına esâs ittihâz olunan bu feyyâz usûle mâlik idiler. O asırda yaşayan İslâm ulemâsını ta'dâd, cildlere muhtâc bir iştir. Bu ulemâdan her biri târîh-i terakkīde bir eser bırakmıştır. İslâm hey'et-şinâsânının en eskileri Mâşâallâh ve Ahmed bin Muhammed en-Nihâvendî, Halîfe el-Mansûr devrinde yaşıyorlardı. Mâşâallâh usturlab ile küre-i **[56]** müşebbeke, ecrâm-ı semâviyyenin mâhiyâtı ve harekâtı hakkında bugün bile ulemânın hayret ve takdîriyle karşılanan eserler vücûda getirmişti. Ahmed bin Muhammed en-Nihâvendî kendi tarassudâtına istinâden el-Müsta'mel nâmıyla bir hey'et cedveli te'lîf etmiş ve bu eser Hindularla Yunanlıların bu vâdîdeki âsârına göre kat'î bir terakkī adımı teşkîl etmişti. El-me'mûn devrinde Batlamyus'un el-Mecestî[s]i tekrâr tercüme edilmiş, Sind bin Ali, Yahyâ bin Ebî Mansûr, Hâlid bin Abdilmelik gibi hey'et-şinâslar tarafından musahhah cedveller ihzâr edilmişti. Bunların nokta-i i'tidâle, husûf ve küsûfa, kuyruklu yıldızlara ve sâir şuûn-ı semâviyyeye dâir rasadâtı son derece kıymetli olduğu gibi irfân-ı beşerîye mühim bir yekûn ilâve etmiştir.

El-Me'mûn'un emriyle Muhammed bin Musa el-Hârezmî Hind lisânıyla yazılan *Sidanta* nâmındaki hey'et kitâbını tekrâr tercüme ve tahşiye etmişti. El-kindî muhtelif mevzû'lara, hesâb, hendese, felsefe, tıb, alâim-i cevviyye ve ziyâya dâir iki yüz eser yazmıştı. Yunan lisânına vukūf-ı mütebahhirânesine mebnî Atina, İskenderiye mekteplerinden eserlerine derc ettiği ma'lûmâtın bir kısmını iktibâs etmişti. Sedilot der ki: "El-Kindî'nin eserleri şâyân-ı dikkat ve mühim hakāyıkla doludur." Ebû Ma'şer "Zîc-i Ma'şer"i te'lîf etmiş ve bu eser ma'lûmât-ı hey'iyyenin başlıca menâbiinden biri olarak pâyidâr kalmıştır. Me'mûn ile haleflerinin devrinde iştihâr eden Musa bin el-Kâşif'in oğulları Muhammed, Ahmed ve Hasan'ın bilhassa şemsin ve sâir kevâkibin hareketini takdîr eden keşfiyâtı Avrupa'nın en son keşfiyâtı derecesinde mazbûttur. Ellerindeki âlâta nazaran şâyan-ı hayret bir isâbetle medâr-ı şemsin meyl-i a'zamını ve ilk defa olarak ta'dîlât-ı kameriyyenin üçüncüsünü tahkīk etmişlerdi. Yani kemâl-i dikkat ve isâbetle leyl ve nehârın ileri geri harekâtını, Yunanlılarca mechûl olan evc-i şemsin harekâtını tarassud etmişlerdi. Bundan başka bir dereceyi ölçmekle arzın hacmini hesâblamışlardı. Halbuki o zaman hıristiyan Avrupa arzın musattah olduğuna kāni' idi. Ebu'l-Hasen teleskopu ihtirâ' etmişti. Ebu'l-Hasen bu teleskopu ta'rîf ederken: "Uçlarında adeseler vaz' olunan bir borudur." der. Bu borular ıslâh edilmiş ve bilâhare Meraga ve Kāhire rasadhânelerinde büyük bir muvaffakıyetle isti'mâl edilmişti. Ebu'l-Abbâs et-Tebrîzî ve Muhammed bin Îsâ Ebû Abdillâh, Musa bin Şâkir'in oğulları* tarafından ihrâz olunan muazzam muvaffakıyâtı ilerletmişlerdir. Sonra el-Bettânî** zuhûr etti. Müslümanlar kudemânın hâm ma'lûmât-ı hey'iyyesinden muntazam ve âhenkdâr bir ilim çıkarmışlardı. El-bettânî'yi halefleri her ne kadar geçtilerse de kendisi hey'et-şinâslar arasında büyük bir mevki' işgāl etmiştir. Salâhiyetdâr bir zât mûmâileyhin müslümanlar içinde mevkiini Yunanlılar içinde Batlamyus'un mevkiine teşbîh eder. El-Bettânî'nin felekî cedvelleri Latinceye tercüme edilmiş ve Avrupa'da asırlarca hey'etin esâsını teşkîl etmiştir.

Onuncu asr-ı mîlâdînin sonlarında Bağdad'da yaşayan ve çalışan müteaddid hey'et-şinâslar arasında iki zât Ali bin Emâcûr ile Ebu'l-Hasen Ali bin Emâcûr ki umûmiyetle Benû Emâcûr olarak ma'rûfturlar, birinci safta dururlar. Harekât-ı kameriyyeyi hesâblamakla ma'rûfturlar.

İdâre-i merkeziyyenin za'fından, uzak ülkelere makām-ı Hilâfetin nüfûz ve hâkimiyetini teşmîl edememekten dolayı onuncu asr-ı mîlâdînin evâ-

---

* Muhammed bin Musa bin Şâkir. Hicretin 259 senesinde, Mîlâdın 873 senesinde irtihâl etmiştir.

** Ebû Abdillâh Muhammed bin Câbir bin Sinân el-Bettânî Harrân ahâlisindendir. Hicretin 317'nci senesinde Mîlâdın 929 – 930 senesinde irtihâl eylemiştir.

hirinde devletin etrâfında nîm-müstakıl rüesâ zuhûr etmişti. Devlet-i Abbâsiyye'nin teessüsünden i'tibâren Endülüs onun hâricinde kalmıştı. O sıralarda Merâkeş'de Benî İdrîs, Tâhârt'ta Benî Rüstem, Kayrevân'da Beni'l-Ağleb te'sîs-i hâkimiyyet ettiler. Az bir zaman sonra bütün Afrika Benî Fâtıma'nın idâresine geçmiş, fünûn ve edebiyât için yeni bir devir başlamıştır.

Fas, Miknâse, Sicilmâse, Tâhârt, Tili[m]sân, Kayrevân ve hepsinden ziyâde Kâhire ilim ve irfân merkezleri olmuşlardı. Horasân'da Tâhirîler, Mâverâünnehir'de Sâmânîler, Taberistan'da Âl-i Büveyh ilim ve ulemâyı himâyelerine almışlardı. O zamanın en meşhûr etıbbâsından Abdurrahmân es-Sûfî, Âl-i Büveyh'ten Adudüddevle'nin samîmî dostu idi. Abdurrahmân yıldızların "fotometri"sini ıslâh etmiştir. Bizzat ulemâdan ve riyâziyyûndan olan Adudüddevle ulemâya sarâyını küşâd etmiş ve onlara en azîz misâfire yapılacak ikrâmları göstermiş olduğundan dünyânın her tarafında Bağdad'a şitâb etmişti. Adudüddevle* bunların münâkaşâtına iştirâk ederdi. Halîfe Müktefî Billâh'ın oğlu Ca'fer kuyruklu yıldızların harekâtına dâir pek mühim tarassudât[d]a bulunmuş ve bunlara dâir eser yazmıştır. Daha nice nice ümerâ, tebaalarıyla birlikte neşr-i irfâna çalışırlardı.

[57] Âl-i Büveyh Devleti'nde hey'et-şinâsân, etıbbâ ve riyâziyyûndan mühim bir ketîbe mevcûd idi. Bunlardan yalnız ikisini burada yâd edeceğiz: El-Kûhî ve Ebu'l-Vefâ. El-Kûhî seyyârâtın harekâtına dâir eserler yazmıştır. Mûmâileyhin inkılâb-ı sayfî ile harîfte i'tidâl-i nehâra dâir keşfiyâtı beşerin hazîne-i irfânını tezyîd etmiştir. Ebu'l-Vefâ Horasân'ın Buzcân şehrinde doğmuştur. Mîlâdın 959 senesinde Ebu'l-Vefâ Irâk'a gelmiş ve riyâziyât ile hey'ete vakf-ı hayât eylemiştir. Ebu'l-Vefâ'nın *"Zîcü'ş-şâmil"*i bir âbide-i faâliyyet olduğu gibi dakîk ve musîb tarassudât ile mâlî bir eserdir. Mûmâileyh hesâb-ı müsellesât ile rasadâta hatt-ı kâtı' ile hatt-ı mümâsik isti'mâlini sokmuştur. Sedilot diyor ki, "Fakat Ebu'l-Vefâ'nın mesâîsi bundan ibâret değildir. Mûmâileyh Batlamyus'un nazariye-i kameriyyesindeki noksânı görerek tarassudât-ı kadîmeyi tahkîk ve kendisinden altı asır sonra gelen Tiho Brahe'nin te'yîd ettiği keşfiyâta destres oldu."

Fâtımîler devrinde Mısır yeni bir merkez-i ilim ve irfân olmuştu. Azîz Billâh ve Hâkim Biemrillâh devrinde bütün o devre hâkim olan büyük bir müslüman yaşıyordu: İbni Yûnus! Mûmâileyh sâat rakkāsının muhterii olduğu gibi sâat rakkāsının hareketiyle zamanı ölçmüştür. İbni Yûnus daha ziyâde *Zîcü'l-Ekberi'l-Hâkimî* ünvanlı eseriyle meşhûrdur. Bu eser Klodyus Batlamyus tarafından te'lîf olunan âsârın yerini işgāl etti. Ömer Hayyâm'ın kalemiyle İranlılar arasında Nasîrüddîn et-Tûsî'nin kalemiyle Moğollar arasında, 1280 senesinde Gucyo-King'in eseriyle Çinliler arasında İbni Yûnus'un bu eseri intişâr etmiştir. Bu sûretle eski Çin medeniyetine atfolunan terakkī müslümanlardan istiâre olunan bir ışıktan başka bir şey değildi!**

İbni Yûnus 1009 senesinde irtihâl etmişti. Keşfiyâtı 1010 senesinde Kâhire'de yaşayan İbnü'n-Nabtî ile Avrupa'da el-Hâzin nâmıyla ma'rûf Hasen bin Heysem tarafından ilerletilmiştir. On birinci asr-ı Mîlâdînin evâhirinde ihrâz-ı şöhret eden İbni Heysem Endülüs'te doğmuş fakat Mısır'da tavattun etmişti. Âsârından biri Risner tarafından Latinceye tercüme edilmiştir. El-hâzin en ziyâde basar ve ziyâya âid âsârıyla Avrupa'da meşhûrdur. Rü'yetin mâhiyetine dâir Yunanlıların yanlış telakkīlerini İbni Heysem tashîh etmiş ve ilk defa olarak eşi''a-i ziyânın, gözden intişâr etmeyerek hâricten göze geldiğini ve hâricî eşyâya temâs ettiğini tezâhür ettirmiştir. Mûmâileyh şebeke-i ayniyyenin merkez-i rü'yet olduğunu ve onun üzerinde hâdis olan intıbââtın a'sâb-ı basariyye ile dimâğa intikāl ettiğini isbât etmiştir. İbni Heysem havânın kesâfetine göre inkisâr-ı ziyânın tehâlüf ettiğini ve kesâfet-i hevâiyyenin irtifâ' ile değiştiğini keşfetmiş ve bu inkisâr netîcesinde ecsâm-ı kevkebiyyenin fiilen tulû' etmeden ve gurûb ettikten sonra nasıl gör[ün]düğünü pek açık bir şekilde îzâh etmiştir.

Nâkılı: **Ömer Rızâ**

---

* Bağdad'ın birçok hastahânelerini Adudüddevle inşâ ettirmiştir. Bundan başka Adudüddevle Necef ve Kerbelâ'da Hazret-i Ali ve Hazret-i Hüseyin'in türbelerini muhteşem bir sûrette yaptırmıştır. Bend-i Emîr nâmındaki seddi inşâ etmekle Şîrâz'ın yanından geçen nehirde seyr ü seferi te'sîs etmiştir.

** Ebu'l-Vefâ hicretin 387 senesinde Mîlâdın 997 senesinde irtihâl etmiştir.

JAPONYA'DA MİLLİYET

1

(Yalnız Hindistan'ın değil bütün dünyânın eâzım-ı şuarâ ve mütefekkirîni arasında bülend bir mevki' sâhibi olan Rabindranath Tagor'un Japonya'da Milliyet hakkında Japonya'da îrâd ettiği bir konferansa muttali' olduk. Bu konferans asrî medeniyete yetişmek için Japonya'nın ne yaptığına, garb medeniyetinin nesini aldığına dâir mühim beyânâtı ihtivâ ettiği gibi körkörüne garbı taklîdin ne kadar fecî' bir musîbet olduğunu, garb medeniyetinin başında dolaşan felâketlerin mâhiyetini îzâh etmekte ve bu i'tibâr ile bu konferans bizim de istifâde ile dinleyebileceğimiz bir ders teşkîl etmektedir. Bunun için bu hitâbe-i garrâyı kāri'lerimize tercüme ediyoruz. Bilhassa bu konferans garb medeniyetini mesâvîsiyle, fezâiliyle kabûl etmeyi tavsiye eden müceddidlere pek kuvvetli bir cevâbdır.) Hind'in Şâir-i Hakîm'i diyor ki:

Dünyâda en fenâ ve en fecî' esâret insanları nefse i'timâd hissinden mahrûm edip bu mahrûmiyetle onları zincirleyen yeis esâretidir. Bize tekrâr be-tekrâr denildi ki: Asya mâzîde yaşıyor. Asya öyle bir müzeyyen bir türbedir ki bütün ihtişâmı mahzâ ölüleri ebedîleştirmeye masrûf. Asya tarîk-ı terakkîde adım atamaz, çünkü enzârı, hiç dönmemek üzere geriye saplanmıştır!

Biz de bu ithâmı âdetâ kabûl ettik ve ona inanmaya başladık. Hindistan'da münevver zümrenin bir kısm-ı mühimmi bu ithâmın zilletinden bîtâb kalarak onu medâr-ı tefâhur addetmek için insanı aldatacak bütün menâbie başvurdu. Halbuki hakîkatte tefâhur örtülü bir ârdan başka değildir.

Vaz'iyet bu merkezde ve biz Asya'da aleyhimizde dermiyân olunan bu ithâmın uyuşturucu te'sîri altında bulunurken Japonya hâb-ı gafletten uyanarak gülâne adımlarla atâlet asırlarını geride bıraktı ve her husûsta zamân-ı hâzıra yetişti. Böylece birtakım hudûd-ı coğrâfiyye dâhilinde yaşayan bazı milletlerin hâl-i tabîîsi tanılan atâlet ve cümûdun tılsımları bozuldu. Fil-hakîka biz unutmuştuk ki Asya'da muazzam devletler kurulmuştu. **[58]** Asya'da ulûm ve fünûn yükselmişti. Asya bütün edyân-ı muazzamanın mehdidir. Binâenaleyh Asya'nın toprağında, havâsında faâliyet-i akliyyeyi durduracak, sâik-ı terakkī olan kuvâ-yı insâniyyeyi felce uğratacak bir şey bulunduğunu iddiâ doğru olamazdı. Garb câhiliyet karanlığında uyuyorken biz şarkta asırlarca meş'ale-i medeniyyeti elde tutmuştuk. Bu ise fikrin cümûduna, basîretin darlığına delâlet edecek bir emâre sayılamaz.

Bilâhare bütün şark memleketlerine gecenin karanlığı çöktü. Cereyân-ı zamân sanki birden bire durdu. Asya yeni bir gıdâ alamıyordu. Mâzîsiyle tegaddî ediyordu ki bu tarz-ı tegaddî kendini yemekten başka bir şey değildir. Ortalığı istîlâ eden sükût, sekte-i mevte benziyordu. Hayât-ı insâniyyeyi tefessühten kurtaran hakāik-ı ezeliyyenin mübeşşiri olan "muazzam ses" susmuştu.

Fakat hareketten kalan, yeni gıdâ almayan, mâzîde iddihâr ettiği gıdâ ile yaşayan bir hayatın uykuya dalması, atâlet devri geçirmesi pek tabîîdir. Böyle bir hayat gittikçe miskînleşir, dûçâr olduğu sersemlikten dolayı kendini kolaylıkla istihzâya ma'rûz eder. Vezen-i hayâtta tecdîd-i hayât için bazı vakfelere lüzûm vardır. Faâliyet içinde hayat kendini ve bütün zahîresini istihlâk eder; fakat bu isrâf-ı gayr-i muayyen bir zaman devâm etmez. Bir gün bütün hazîne-i sarfiyât boşalır, istirâhat ve yavaş, yavaş istirdâd-ı kuvvet için her mâcerâdan vazgeçilir.

Fikrin isti'dâdı iktisâdîdir. Fikir, âdetler teşkîlini, her adımda yeniden düşünmek gibi bir zahmetten vâreste olmayı ister. Mefkûreler bir kere teşekkül edince fikri tenbelleştirir. Artık fikir yeni teşebbüslerden ürker. Kendine âid her şeyini, teşkîl ettiği âdâtın istihkâmları içinde muhâfaza ederek emniyet-i tâmmeden müstefîd olmaya çabalar. Bu hâl bir felâkettir. Canlı mefkûreler gittikçe nemâ bulan, değişen hayat ile temâsını zâyi' etmemelidir. Mefkûrelerin hakîkī hürriyeti, masûniyet hudûdu dâhilinde değil yeni tecrübelerin muhâtaralarla dolu olan mâcerâ yollarındadır.

Bir sabah bütün dünyü Japonya'nın birtakım kötü âdetlerin seddini bir gecede yıkarak bunların esâretinden kurtulduğunu hayretle temâşâ etti. Bu o kadar inanılmayacak derecede kısa bir zaman içinde yapıldı ki herkes bu inkılâbı yeni bir binânın kuruluşu değil zevâhiri değiştirmekten ibâret zannetti. Japonya olgunluğun emîn kuvvetini, yeni hayatın tâzeliğini ve nihâyetsiz kudretini bir ân içinde tezâhür ettirdi. Herkes bunu târîhin bir oyunu, bir çocuğun zaman ile eğlen-

cesi, içi boş bir sabun köpüğü tahmîn etti. Fakat Japonya sûret-i kat'iyyede isbât etti ki kudretinin bu tecellî-i ânîsi ömrü kısa bir acîbe, a'mâk-ı mübhemiyyetten çıkıp bir lahza sonra deryâ-yı nisyâna karışacak olan bir cilve-i tâli' değildir.

Japonya hem eski hem yenidir. Japonya şarkın eski irfânına vâristir. Bu irfân insana servet ve kudret-i hakīkıyyeyi rûhunun a'mâkında aramayı, zıyâ'lar ve tehlikeler karşısında kendine sâhib olmayı; bahâsını takdîr etmeksizin, kazanç beklemeksizin her fedâkârlığı ihtiyârı, ölümü istihkārı birer mevcûd-ı ictimâî olmak haysiyetiyle insanlara karşı medyûn olduğumuz sayısız vezâif-i ictimâiyyeyi îfâyı öğretir. Bir kelime ile, asrî Japonya eski şark içinde bütün zarâfetiyle açılan bir nilüfer gibi doğmuş, fakat mehd-i tevellüdü olan derinliklere sımsıkı merbût kalmıştır.

Eski şarkın yavrusu Japonya hiç korkmaksızın, asr-ı hâzırın bütün terakkıyâtına vaz'-ı yed etti. Cesûr rûhunu, tenbel fikirlerin biriktirttiği faydasız âdetlerin sûrlarını yıkmakta gösterdi. Bu sûretle zamân-ı hâzıra yetişti ve medeniyet-i asriyyenin mes'ûliyetlerini hâhişle kabûl etti.

Bu hareket bütün Asya'nın kalbine ümîd bahşetti. Bundan sonradır ki içimizde hayat ve kuvvet olduğunu yalnız üzerindeki ölü kışrı izâle etmek lâzım geldiğini öğrendik. Gördük ki ölü bir şeye ilticâ aynı ölümdür ve ancak hayatın bütün muhâtaralarını göze almak hayattır.

Japonya'nın, ihrâz ettiği her şeyi garbı taklîd ile ihrâz etmediğine kāniim. Çünkü hayat taklîd olunmaz. Uzun bir zaman için zâhiren kuvvetli görünmek mümkün değildir. Bundan başka mahz-ı taklîd, bir menba'-ı za'ftır. Her lahza yolumuzda duran asıl tabîatımızı sıkar. Taklîd, kendi iskeletimize başka bir adamın derisini giydirmek gibidir ki deri ile kemikler arasında daimî bir mücâdeleye sebebiyet verir.

Âşikâr bir hakīkattir ki ilim, tabîat-ı beşeriyye değil ma'lûmât ve tatbîkāttan ibârettir. Maddî âlemin kavânînini bilmekle insanlığınızı da değiştirmeye imkân yoktur. Başkalarından ma'lûmât istiâre edebilir fakat mizâc istiâre edemezsiniz.

Halbuki biz, tahsîlimizin taklîdi devrinde lâzım ile gayr-i lâzımı tefrîk edemiyoruz. Bir meyvenin kabuğuyla berâber çekirdeğini de yutmazsak kıymetli, faydalı bir şeyi gāib etmiş olacağımızı zannediyoruz. Hırsımız her şeyi bütün bütün yutmaktan zevk alıyor. Tabîat-ı hayâtiyyemizin vazîfesi ise hazm etmektir. Canlı bir uzviyetin **[59]** hakīkī vazîfesi budur. Nerede hayat varsa, bünye-i ihtiyâcına göre istediğini kabûl, istemediğini red ile kendi[n]i gösterir. Canlı bir uzviyet, tenâvül ettiği bir gıdânın, içinde büyümesine müsâade etmez. Bil-akis gıdâsını bedenine istihâle ettirir ve birtakım gıdâ yığınlarını almakla yahud hüviyet-i şahsiyyesini fedâ etmekle değil ancak gıdâsını hazm ile kesb-i kuvvet eder.

Japonya gıdâsını garbdan aldı. Fakat tabîat-ı hayâtiyyesi kendisinindir. Japonya garbdan aldığı cihâz-ı ilmînin içinde zıyâ' ve indirâsa uğrayarak müsteâr bir makine hâline düşemez. Japonya'nın kendi rûhu var. Bu rûh bütün ihtiyâcâtı üzerinde kendini tesbît etmelidir. Japonya'nın bunu yapmaya kādir olduğu, hazım ve temsîl ameliyesinin devâm ettiği, onun gösterdiği sıhhat-i tâmme alâimiyle sâbittir. Samîmiyetle ümîd ediyorum ki Japonya müktesebât-ı ecnebiyyesine mağrûren hiçbir vakit kendi rûhuna olan i'timâdını zâyi' etmeyecektir. Çünkü bu gurûr fil-hakīka fakr u za'fa îsâl eden zilletten başka bir şey değildir. Bu gurûr kendi başından ziyâde yeni serpûşuyla öğünen hoppaların gurûrudur!

Bütün dünyâ, zamân-ı hâzırın yedinden kabûl ettiği mes'ûliyetlere bu muazzam şark milletinin nasıl tahammül edeceğini görmek istiyor. Japonya garbın bir nüsha-i sâniyyesi olacaksa o zaman bütün ümîdler boşa gidecek. Çünkü garb medeniyetinin ortaya koyup halledemediği nice nice mesâil var. Ferd ile devlet arasındaki mücâdele, sa'y ile sermâye arasındaki mücâdele, erkekle kadın arasındaki mücâdele, insanın maddî kazanç te'mîni için gösterdiği hırs ile hayât-ı ma'neviyyesi arasındaki mücâdele, milletlerin muntazam ve müşkil hodkâmlığıyla insâniyetin yüksek mefkûreleri arasındaki mücâdele, ticâret ve devlet teşkîlât-ı müdhişesinden ayrılmak kabul etmez çirkin karışıklıklarla insanın sâdelik ve güzellik için feryâd eden tabîatı arasındaki mücâdele, bunların hepsi henüz hâtır ve hayâle gelmeyen bir tarzda hall ü fasl edilecektir.

Biz bu müdhiş cereyân-ı medeniyyetin sapılmaz ırmaklardan çekip getirdiği çamurlarla ken-

dini boğduğunu görüyoruz. Evet bu medeniyetin gösterdiği insâniyet-perverliğe rağmen insan için en büyük tehlike olduğunu, târîhin ilk devirlerindeki göçebe barbarlığın ânî hamlelerinden daha fecî' bir tehlike teşkîl ettiğini gördük. Yine bu medeniyet, gösterdiği hürriyet-perverliğe rağmen esâretin herhangi bir zamanda görülen eşkâline rahmet okutan bir esâreti meydana getirdi. Bu medeniyetin vücûda getirdiği esâretin zincirleri, görünmediğinden veyahud hürriyet nâmını taşıdığından kırılamayacak bir hâldedir. Bundan başka bu medeniyetin tazyîkıyle insanın kendini yükselten muazzam mefkûrelerden rûgerdân olduğunu, o mefkûrelere inanmaz olduğunu gördük. Binâenaleyh asrî medeniyeti bütün temâyülâtıyla, usûlüyle, te'sîsâtıyla kabûl edemez ve bunların gayr-i kābil-i ictinâb olduğunu iddiâ edemezsiniz!

Nâkılı: **A**[ayın]**. R.**

DÎNÎ, MİLLÎ BİR HASBİHÂL

17 Ağustos târîhli *İkdâm* refîk-i muhteremimiz hükûmetimizin süferâsından esbak Hâriciye Müsteşârı Ahmed Reşîd Beyefendi'nin bir hasbihâlini neşretmektedir. Müşârunileyhin bu hasbihâlinden nikāt-ı âtiyyeyi iktibâs ediyoruz:

İkdâm'ın 1 Ağustos târîhli nüshasındaki makālem, ki Anglikan Kilisesi'nin vaktiyle Meşîhat-ı İslâmiyye'ye îrâd etmiş olduğu suâllere ecvibe-i matlûbe verilmediğinden dahi bâhisti, onun intişârı üzerine bilmiyorum hangi zât-ı hayırkâr ve iltifâtperver tarafından bana gönderilen ve 1 Teşrînisâni İnkılâbı Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye'yi lehü'l-hamd ve'l-minnet feshettikten sonra Şer'iye Vekâlet-i muhteremesince fazîletmend Abdülazîz Çaviş hazretlerine yazdırılmış mezkûr cevâbların aksâm-ı evveliyyesini ihtivâ eden *Sebîlürreşâd* mecmûa-i mu'tebere-i İslâmiyyesi nüshalarını mütâlaa ederken hâtırıma bir İslâmî-millî-siyâsî mes'ele-i mühimme geldi.

Bunu söylemeden şunu söyleyeyim: Memleketin oldukça okur yazar sınıf halkından olduğum ve mesâil-i İslâmiyye ile çokça alâkadârâne iştigāl eyler bulunduğum hâlde *Sebîlürreşâd*'a âid nisyânımdan dolayı nefsimde azîm bir hiss-i hicâb duydum; artık dedim kendi kendime, hayât-ı maddiyye dağdağalarına benden ziyâde dalmış, hasbe'l-vakit ömrünü ziyâde ser-der-hevâ geçirir efrâd-ı milletimizden diğer şahıslarda bu kabîlden nisyânlar kimbilir ne kadar çoktur!

Şimdi gelelim mâ-nahnü-fîhe. Herkes bilir ki husûsiyle asrımızda hiçbir devlet, hiçbir millet "propaganda" denilen "işhâr"* usûlünü âmâlinde isti'mâlden müstağnî değildir.

İşhârın başlıca dört vâsıta-i icrâsı vardır: Me'mûrîn-i resmiyye: Sefîrler, şehbenderler gibi; sıfat-ı resmiyyeyi hâiz olmayıp fakat devlet hesâbına hareket eden zâtlar: Harb senelerinde müttefiklerimiz memleketlerine, bilhassa Almanya'ya gönderdiğimiz ve kendilerine konferanslar verdirtip yahud gazetelerde makāleler yazmakla tavzîf eylediğimiz zâtlar gibi; kendi hesâblarına hareket eden zâtlar: Vaktiyle Amerika'da işhârâtta bulunan Ubeydullâh Efendi gibi; envâ'-ı matbûât. Bu dört işhâr yolundan evvelki üçü bu makālenin maksûdun-bihleri değildir; dördüncüsünden bahsedeceğim ve şimdilik *Sebîlürreşâd*'ı ele alacağım. *Sebîlürreşâd* nedir? İlim ve feyiz gāye-i İslâm ile birlikte müslüman Türklüğünü iyi ve iyice tanıtmaya çalışmayı maksad edinmiş bir mecmûa-i mübâreke. Tahkīk etmedim, ammâ yine bilâ-pervâ diyebilirim ki bu mecmûa dâhil-i memlekette bile matlûb olduğu sûret ve mikdarda şâi' değildir; nâşirleri değil kâr etmek, belki mecmûanın mesârifini bile satışından çıkaramazlar; muharrirlerine ya hiç ücret veremezler yahud pek nâçîz ve biraz ücretle me'cûr kılabilirler. Bu hâliyle mecmûayı diyâr-ı ecnebiyyede intişâr ettirmek mümkün değildir, mümkün olsa da **[60]** abestir. Abestir, çünkü hudûd-ı memleketimiz hâricinde Türk dilinde yazılmış şeyleri okuyanlar gāyetü'l-gāye mahdûddur. Hele diyâr-ı garb, ki işte gördük, bizlere göre gâh a'dâ' diyârı olur ve daima diyâr-ı ağyârdır. Bizi ve dînimizi ya hiç bilmez veya –en fenâsı– yanlış ve kötü bilir halkın diyârıdır. Asıl oralarda lisânımızdan anlayan beş, on kişi bile bulunmaz. Şimdi ne yapmalıyız ki meselâ *Sebîlürreşâd*'ın hâricî vazîfe-i mühimme-

* Bilâ-ihtiyâc dilimize sokulan ecnebî lafızların bî-emân düşmanıyım. "Propaganda"nın mukābil-i tâmm ve sahîhi "işhâr"dır. "Neşr" ve hele "izâaten" dahi bu makāmda kābilü'l-isti'mâldir. Daha iyi bir mukābil bulana müteşekkir olurum.

Elif. Ra.

si ki bence vezâifin siyâset cihetiyle ehemmidir, görülebilsin? Hâtırıma bir şey geldi: Memleketin elsine-i ecnebiyyeden Almanca, İngilizce ve Fransızcaya veya bunlardan ikisine veyahud yalnız birine vâkıf urefâsına hitâben diyorum ki:

"Efendiler! *Sebîlürreşâd*'da iki nevi' makāle var: Bir nev'i dâhil-i memlekete mahsûstur: Türk kadınını sahneye çıkarmak isteyen o bî-hûş, nâedîbâne teşebbüslere karşı yazılmış "Müntehâ-yı Medeniyyet!"* makālesi gibi ki dâhil-i memleketten çıkması bile gayr-i câizdir; diğer nev'i dâhilde iyice okunmaya lâyık olmakla berâber hâricte neşri pek müfîd olacak makāleleri câmi'dir: "Anglikan Kilisesi'ne Cevâb", "Müslümanlık", "Müslümanlığın Rûh-ı İlmî ve Edebîsi" ilh. gibi.** Beriki takımdan makāleleri *Sebîlürreşâd*'a bastırmak *Sebîlürreşâd*'ı zû-lisâneyn bir mecmûa-i İslâmiyye kılmak üzere arz ettiğim o üç ecnebî lisândan hangisine icâb ederse ona tercüme etmek vazîfesini fahriyen, hamiyeten, diyâneten deruhde ve îfâ eyleyecek içinizden dokuz kişi çıkmaz mı? Onuncu; benim; ben Almancayı o kadar iyi bilmem; lâkin *Sebîlürreşâd*'ın makālelerini bilâhatâ' İngilizce veya Fransızcaya nakleyleyecek kadar bu lisânların ehliyim ve işte, ben bu vazîfeyi memnûnen, müftehiren ve fahriyen deruhde ettiğimi ve bugünden i'tibâren *Sebîlürreşâd*'ın o minvâl üzere hâdimi olduğumu mahzar-ı enâmda alâniyeten i'lân ve bu makālemin şuraya kadar olan kısmının eğer mümkünse sahîfelerine geçirilmesini *Sebîlürreşâd*'ın hey'et-i tahrîriyye-i fâzılasından ricâ ediyorum."

Sebîlürreşâd

Ahmed Reşîd Beyefendi'nin mecmûamız hakkındaki teveccühlerine teşekkürler ederiz. Yirmi ikinci cildine başlamakla yirmi ikinci merhale-i cihâdını kat'a başlayan *Sebîlürreşâd* efkâr-ı umûmiyyeden gördüğü rağbet, nâşirlerinin gösterdiği azm ü sebât ve her şeyden fazla Cenâb-ı Hakk'ın tevfîkāt-ı samedâniyyesi sâyesinde idâme-i hayât etmekte ve vazîfe-i milliyye ve dîniyyesini îfâya gayret eylemektedir.

Ahmed Reşîd Beyefendi'nin "işhâr" kelimesiyle ifâde ettikleri "propaganda" mes'elesine gelince memleketimizin dâhil ve hâricinde işhâr-ı hakāika ihtiyâcımızın pek sarîh, pek mübrem olduğu husûsunda kendilerine müttehidü'l-fikriz.

Dinimiz, milletimiz hakkında dünyânın bize karşı bir cihân-ı husûmet teşkîl eden kısmında kökünden bâtıl zehâblar, telakkīler hâkimdir. Bize göre bütün bu ebâtîlin aleyhimizde bu derece mazhar-ı revâc olmasına, aleyhimizde dermiyân olunan yalanların bilâ-tereddüd rû-yı kabûl görmesine başlıca sebeb bizim za'f u inhitâtımızdır. Bu za'f u inhitâtı izâle için kendi bünye-i milliyyemizi, kendi tabîat-ı hayâtiyyemizi tedâvî ve takviye lâzımdır. Bugün münevverlerimizin bir kısmı, kemâl-i teessürle görüyoruz ki bu bünyeyi takviyeden sarf-ı nazar, o bünyeyi, o tabîatı değiştirmek gibi bir tarîk-ı helâki ta'kīb ediyor. Garb medeniyetini, bütün mesâvî ve fezâiliyle aynen almak fikr-i bâtılını tervîc ediyor. Bu sûretle bu münevver zümre bütün kuvvetini Müslümanlık'tan alan ictimâî, ahlâkī hayatımızı zîr ü zeber etmek istiyor. Bizi garbın terakkıyâtından hissemend, garbın ulûm ve fünûnundan müstefîd edecek yerde bu münevver zümre bizi garba kalb etmek emelini güdüyor ve maalesef garb hayât-ı ictimâiyyesini telvîs eden, kemiren, mesâvî ve rezâilin bize de sirâyetini te'mîn etmekle maksadına vâsıl olacağını zannediyor. Bir taraftan bu zümreyi irşâd etmek, diğer taraftan halkı îkāz ve tenvîr etmek için bir irşâd teşkîlâtına muhtâcız. Memleketimizin içinde kalbimizi, dimâğımızı nûr-ı İslâm ile tenvîre çalışacak böyle bir teşkîlâtın elbette bir vazîfe-i hâriciyyesi de olacak ve bu vazîfesini îfâya çalışacaktır. Fakat her şeyden evvel biz kendimizi, felâketzede mevcûdiyetimizi ve dalâletzede rûhumuzu takviye ve tenvîr eder ve şâhrâh-ı teâlî ve terakkīde kat'-ı merâhil edersek o zaman dînimize, milletimize âid hakāikın işhârı kesb-i sühûlet eder. Müslümanların devr-i azamet ve i'tilâsında, aleyhlerinde perverde olunan husûmet müdhişti. Fakat kendilerine gösterilen hürmetten geride idi. Âlem-i İslâm'ın inhitât ve esâreti üzerinedir ki bu husûmet hürmete tekaddüm ve bu hürmeti izâle etti. Binâenaleyh ma'nen ve maddeten yine kesb-i kuvvet ettiğimiz takdîrde hakkımızda perverde olunan eski hürmeti kazanacağımız gibi bu hürmetin hattâ muhabbet derecesine çıkması bile muhtemeldir.

* 2 Ağustos 1339, aded 547-548.
** 19 Temmuz 1339, aded 546.

Ahmed Reşid Beyefendi'nin hakāik ve maâlî-i İslâmiyyeyi neşretmek için va'd ettiği gayreti cidden takdîr eder ve muvaffak olmalarını kemâl-i samîmiyyetle temennî ederiz.

Hindistan Hareket-i İslâmiyyesi

(Kalküta'da Arapça ile intişâr etmekte olan *el-Câmia* refîkimizin Hindistan Hareketi hakkında yazıp nakletmekte olduğumuz makālâtın mâ-ba'dine devâm ediyoruz. Geçen haftaki makālede Hindistan müslümanlarının en mühim ricâlinden ve rehberlerinden Mevlânâ Ebu'l-kelâm Ahmed'in harb-i umûmîye iştirâkimiz üzerine sâir Hind ekâbir ve mücâhidleriyle birlikte derdest olunarak Ebu'l-kelâm'ın Ranşi'ye nefy olunduğunu, sâirlerinin hapsedildiğini yazmıştık. *El-Câmia* refîkimiz devâm ile diyor ki:)

Mevlânâ Ebu'l-kelâm Ahmed'in menfâsında yapmaya muvaffak olduğu işler Hindistan Hareket-i Milliyyesinin en mühim safhalarından birini teşkîl eder. **[61]** Müşârunileyh 1332 senesinin Nisan'ından 1336 senesinin Kânûnisânî'sine kadar menfâda yaşamıştır. Ebu'l-kelâm'ın menfâsında tarz-ı hayâtı hak uğurunda mücâhede edenler için bir numûne-i imtisâldir. Müşârunileyhin gösterdiği azm ü sebât, kuvvet-i irâde ekâbir-i ricâl arasında bile nâdiren tesâdüf edilecek bir derecede idi.

Ebu'l-kelâm, hürriyeti meslûb olduğu hâlde bir lahza halka hizmetten fâriğ olmamış, mahbûs ve esîr değilmiş gibi bütün vüs' ve kudretiyle çalışmıştır. Ebu'l-kelâm, faâliyeti sektedâr edilmek için nefy ve habs olunmuştu. Fakat bu faâliyet hiçbir vechile sektedâr edilemedi. Müşârunileyhin menfâsı olan Ranşi'ye sorarsanız size en belîğ cevâbı verir. Bu şehirle etrâfı dağlık bir yerdir. Cehâlet zulmetleri oralarını kaplamış, âdetâ hayattan mahrûm etmiştir. Ebu'l-kelâm orada üç dört sene ikāmet ederek avdet ettiği zaman Ranşi başkalaşmış, tenevvür etmişti. Bu nîm-vahşî şehirde Ebu'l-kelâm ahâliyi bir mektep te'sîsine teşvîk etmiş ve bu teşvîkāt netîcesinde muazzam bir binâ vücûd bulmuştur. Hindistan hükûmeti Ebu'l-kelâm'ın bu cehâlet ve vahşet muhîtinde böyle bir müesseseyi itmâm edemeyeceğine zâhib olmuş fakat iki sene zarfında mektebin inşâātı hitâm bulmuş ve hükûmetin zehâbında aldandığı meydâna çıkmıştı. Bu sûretle Ebu'l-kelâm'ın azminden Ranşi şehri bi-hakkın istifâde etti.

Ebu'l-kelâm'ın nefyi üzerine bütün vesâil-i maîşeti de elinden gitmiş, bütün muâmelât-ı mâliyyesi birden bire tevakkuf etmişti. Maamâfih müşârunileyh kendisine takdîm olunan iâneleri kabûl etmeyerek izzet-i nefsinin ne kadar büyük olduğunu göstermişti. O sıralarda menfî ve mahbûs mücâhidlere yardım için bir cem'iyet teşekkül, Ebu'l-kelâm bu meblağı Cem'iyete iâde eylemişti. Vukū' bulan ısrâr üzerine müşârunileyh bu meblağı kâmilen te'sîs ettiği Ranşi mektebine teberru' etti. Halbuki Ebu'l-kelâm o sırada âilesini bile idâre edecek kudrette değildi.

Ebu'l-kelâm menfâsında halkı irşâda devâm etti. 1918'de mütârekenâmenin akdi üzerine İngiliz zaferini tebcîl için bir gün tahsîs edilmiş ve herkesin ihtifâlâta iştirâk etmesi, tenvîrât yapması istenilmişti. O zaman Ebu'l-kelâm bir kimsenin bu ihtifâllere iştirâk etmemesini tavsiye etmiş ve "Hak ve hürriyet tarafdarları memâlik-i İslâmiyyeyi tahrîb ve zaîf milletlerin hakkını iğtisâb eden bir muzafferiyeti işitirâk etmemelidir." demişti.

Hindistan hükûmeti mücâhidleri derdest edip zindânlara attıktan sonra halkın artık kendi elinde bâzîce olduğunu görmüş ve 1919 senesinin mebâdîsinde Rulet Kānûnu ismiyle yeni bir kānûn neşretmek istemişti. Bu kānûn hattâ beş kişinin bir arada toplanmasını tecvîz etmiyordu. Kānûn lâyihası Teşrîi Hey'eti'nde ittifâk-ı ârâ ile reddolunmuş fakat hükûmet buna zerre kadar ehemmiyet vermeyerek kānûnu ısdâr ve i'lân etmişti.

Hindistan hükûmeti bu kānûnu i'lân etmekle tarsîn-ı hâkimiyyet ettiğini zannetmiş, Hindistan'da birtakım kasırgaların kopacağını hâtır ve hayâle getirmemişti. Hindistan hükûmeti rüesâyı milliyyeyi zindânlara attıktan sonra kendisine karşı hiçbir kimsenin i'tirâza, muhâlefete cür'et edemeyeceğine zâhib olarak inkılâbın meydâna kahramanlar çıkaracağını unutmuştu. Halbuki o sırada Mahatma Gandi meydâna çıktı ve hükûmet bu kānûnu geri almazsa ona karşı menfî mukāvemette bulunacağını i'lân etti. Mahatma

Gandi bu hareketiyle ilk defa olarak hükûmete muhâlefet ediyordu. Çünkü o zamana kadar mu'tediller miyânında bulunuyordu.

Hindistan hükûmeti Gandi'nin bu sözlerini kurusıkı bir tehdîd zannederek bir kere daha aldandı. Hükûmet Gandi'nin bir şey yapamayacağı fikrinde idi. Binâenaleyh kānûnu tatbîk husûsunda ısrâr etti. O zaman Gandi mukāvemete başladı. Yüz binlerce müzâhir buldu. Bütün Hindistan baştan başa galeyân içinde idi. Bu yüzden Delhi'de, Pencap'ta medeniyet âleminin hâlâ tafsîlâtını bilmediği katliâmlar vukū' buldu. bu katliâmların sebeb-i vukūu Delhi ve Pencap'ta halkın "menfî mukāvemet" için nümâyişler yapmasıdır. Hindistan hükûmeti bu nümâyişlere kemâl-i şiddetle mukābele etmiş, bu şiddetin te'sîr icrâ etmediğini görünce jandarma ile halka saldırarak ateş açmış, halk bu hareketten hiddetlenerek Pencap'ın Amritser şehrinde hükûmet müessesâtına hücûm etmişler, bunun üzerine hükûmet orduyu sevk ederek ahkâm-ı örfiyyeyi i'lân etmiş, birkaç gün zarfında da askerler asr-ı hâzır târîhinde bî-nazîr olan mezâlimi irtikâb etmişlerdir. Çünkü elinde silâh nâmına bir şey bulunmayan halkın üzerine her taraftan mitralyözlerle ateş açılmış, on dakīka zarfında 1.500 Hindliye ateş isâbet etmiş, kimi maktûl, kimi mecrûh düşmüştü. Daha sonra büyük küçük ahâliden bir cemm-i gafîr derdest edilerek her birine çarşı içinde kırbaçlarla dayak atılmış ve ahâlinin karınları üzerinde sürüne sürüne gitmeleri için her türlü tazyîk yapılmıştır.

Bu müdhiş zulüm bütün Hindistan'ı titretti. Fakat hükûmet bu fecî' vak'adan dolayı izhâr-ı teessüf etmediği gibi İngiltere hükûmeti de mazlûmlara karşı izhâr-ı teveccüh edeceği yerde zâlimlerin yaptıklarından **[62]** memnûn olduğunu göstermiştir. Hindistan bu vak'aya sebebiyet verenlerin cezâ görmesini İngiltere'den istemiş, İngiltere buna ehemmiyet vermemişti. Binâenaleyh Hindistanlılar da artık hükûmetten bir şey beklemeyerek başka bir yol tutmuşlardır."

Dağıstan ve Şimâlî Kafkas'ta Sulhümüzün Te'sîrâtı

Lozan Sulhü'nün imzâsı üzerine Dağıstan'ın muhtelif şehir ve kasabalarında fevkalâde tezâhürât vâki' olmuştur. "Gunyida"da fevkalâde ve umûmî bir ictimâ' yapılıp muhtelif rüesâ tarafından muhtelif nutuklar îrâd edilmiştir. Dağıstan ve Şimâlî Kafkas İslâm Partisi'nin Reisi Şeyh Hamzad hazretlerinin sözleri ahâliyi fevkalâde heyecâna getirmiş olduğundan kısm-ı mühimmini ber-vech-i âtî derc ediyoruz:

Eyyühe'l-müslimîn!

Cenâb-ı Hakk'a şükredelim ki bütün İslâmiyet için kalbgâh-ı ittihâd ve yegâne istinâd olan Türkiye'nin birkaç ay evvel kılıcıyla kazandığı zaferi bu sefer Lozan kasabasında kalemen de kazanıp tevsîk ettiğini işitiyoruz. Cenâb-ı Hakk'ın bahtiyâr kullarıyız ki bugünleri de gördük. Türkiye'nin zafer-i askerî ve siyâsîsi bütün âlem-i İslâm'ın halâsı olarak kabûl edilmelidir. O Türkler ki senelerden beri mübârek ve mukaddes kanlarını Hilâfet ve İslâmiyet için dökmüşlerdir. Bu büyük milletin önünde ihtirâmla eğilmeliyiz. Türk şehîdlerinin mezârları âlem-i İslâm'ın müebbeden yıkılamayacak olan istihkâmlarıdır. Şunu iyi biliniz ki dünyâda hiçbir millet yoktur ki istiklâl ve hürriyetini Türk kardeşlerimiz kadar fedâkârâne ve azimkârâne müdâfaa etmiş olsun. Küffârın son sistem toplarını muntazam ordularını îmân kuvveti ile mahvedenler var olsunlar!

Türkler hiçbir taraftan muâvenet görmediler. Yalnız kaldılar, fakat nevmîd olmadılar, kadın çocuk hiçbir ferd müdâfaadan hâric kalmadı. Elbette bu cesûr ve îmânlı milletin başına Cenâb-ı Hak Mustafa Kemal Paşa'yı gönderdi. Gāzî Kemal küffârın bir gün behemehâl denize dökülecek lerine kāni' idi. Millet bu i'tikād ile döğüştü ve bu îmân ile Türkiye'yi kurtardı. Cenâb-ı Hak bu mücâhid ve gāzî kullarından elbette ve elbette râzîdır.

Âlem-i İslâm'ın öldüğüne inananlar aldanıyorlar ve bütün bu ahvâl bana te'mîn ediyor ki İslâmiyet yaşamakta ve i'tilâ etmektedir. Gözyaşlarımızı silelim ve çalışalım. Cenâb-ı Hak daima bizimle berâberdir."

Kāhire'de *el-Ehrâm* Gazetesine

Kāhire'de intişâr etmekte olan yevmî *el-Ehrâm* gazetesi 8 Ağustos târîhli nüshasında "Hilâfet ve Hâkimiyet-i Milliyye" serlevhasıyla yazdığı bir makālede diyor ki:

"Ankara'da 'Hilâfet ve Hâkimiyet-i Milliyye' nâmıyla 78 sahîfelik bir eser intişâr etti. Bu eserin üzerinde müellifinin ismi, tab' olunduğu matbaanın veya şehrin ismi yazılmamıştır. Fakat bu ne kadar ketm olunsa kitabın mevzûu, hedefi ve her hâli mâhiyetini göstermektedir. Kitap pek nefîs bir sûrette iyi kâğıda tab' olunduğu gibi mükemmel bir sûrette tensîk olunmuştur. Ankara Büyük Millet Meclisi hükûmetinin bu mühim mes'ele-i İslâmiyyede ta'kīb ettiği hatt-ı hareketi te'yîd etmek üzere bu eseri neşretmiş olması gālib ihtimâldir. Ankara İstihbârât Müdüriyeti dünyânın her tarafına bu kitabın neşrini deruhde etmiştir. Çünkü bu iş dâire-i salâhiyyeti dâhilindedir. Bu kitabın ihtivâ ettiği ma'lûmâtın sâhibleri Gāzî Mustafa Kemal Paşa'nın Hilâfet hakkında îrâd eylediği meşhûr nutkun ihtivâ eylediği dînî ve ilmî ma'lûmâtı ihzâr edenlerdir. Bu ma'lûmâtı ise Ankara'da intişâr etmekte olan *Sebîlürreşâd*'ın tahrîriyle meşgūl cemâat ihzâr edebilir. *Sebîlürreşâd* merhûm Şeyh Muhammed Abduh'un isrine ıktifâen dîne da'vet için te'sîs edilmiş bir mecmûadır. Bilâhare şimdiki hareket-i milliyyeye müzâheret ederek Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmeti ricâlinin memnûniyet ve muâvenetine nâil olmuş ve birtakım şübheleri tervîc ederek saltanatın Hilâfetten tecrîdi fikrine hizmet etmiştir."

el-Ehrâm gazetesi bu sözleri söyledikten sonra *Hilâfet ve Hâkimiyet-i Milliyye* nâmındaki eseri hülâsa etmektedir.

el-Ehrâm gazetesinin *Hilâfet ve Hâkimiyet-i Milliyye* nâmıyla bir eserin intişâr ettiğine dâir olan beyânâtı doğrudur. Müellifi mechûl, nerede tab' olunduğu mechûl olan bu eseri biz de gördük. Fakat Hilâfet mes'elesi gibi mühim bir mes'ele-i dîniyyeye dâir yazdığı esere ismini koyamayacak derecede cesâretten mahrûm olan bir muharririn eserini nazar-ı i'tibâra almak istemeyiz. Bu eserin muharriri kim olduğu hâlâ ma'lûm değildir. Birtakım isimler söyleniyor ise de ismini ihfâya lüzûm gösteren bir adamın hüviyetini tahkīke mecbûriyetimiz olmadığı için kendisini de eserini de ihmâl etmek en münâsib hatt-ı harekettir. Fakat böyle bir eserin intişârı *el-Ehrâm* gazetesinin *Sebîlürreşâd* gibi bir cerîde-i İslâmiyyeye hücûm etmesini hiçbir vechile tecvîz ettiremez. *el-Ehrâm* gazetesi müellifi mechûl olan o eserin ihtivâ ettiği ma'lûmâtı *Sebîlürreşâd* hey'et-i tahrîriyyesinin ihzâr ettiğini nereden ve hangi tahkīkāta istinâden söylüyor?!

Sâniyen *el-Ehrâm* gazetesi *Sebîlürreşâd*'ın Büyük Millet Meclisi hükûmeti ricâlinin memnûniyet ve muâvenetine nâil olduğunu hangi menba'-ı mevsûktan haber aldı?! *Sebîlürreşâd* Anadolu kıyâm-ı meşrûunun başlaması üzerine İstanbul'dan Anadolu'ya hicret etmiş, yalnız vazîfe-i dîniyye ve milliyyesini îfâ eylemiş, İstanbul'un tahlîsi üzerine eski merkez-i intişârı olan Dersaâdet'e avdet etmiştir. Fakat *Sebîlürreşâd*'ın sâik-ı mücâhedesi, **[63]** hedef-i faâliyyeti bir kimseyi memnûn ve hoşnûd etmek yahud bir kimsenin muâvenetine nâil olmak değildir. *Sebîlürreşâd* mahzâ i'lâ-yı kelimetullâha vakf-ı hayât etmiş bir cerîde-i İslâmiyyedir. *Sebîlürreşâd* hey'et-i tahrîriyyesi ancak bu gāyeyi istihdâf eder ve ancak bu gāyeyi tahakkuk ettirmek için ibzâl-i mesâî eder. Meşrûtiyetin ibtidâ-yı i'lânından başlayan on beş senelik hayât-ı neşriyyesi esnâsında *Sebîlürreşâd* bir lahza herhangi ferdin keyfine âlet olmamış, bil-akis müşkilât iktihâm ederek buhrânlara dûçâr olarak, ta'tîle uğrayarak, fakat azm ü sebâtından bir zerre fedâ etmeyerek hayatını idâme etmiştir. Binâenaleyh *el-Ehrâm* gazetesinin kendi hayâlhânesinden uydurduğu yalanlarla *Sebîlürreşâd*'ı temellukla şâibedâr etmeye cür'et etmesi yalnız şâyân-ı hayret değil, hattâ şâyân-ı nefret bir harekettir. *Hilâfet ve Hâkimiyet-i Milliyye* nâmındaki eseri *Sebîlürreşâd* neşretmemiştir. *Sebîlürreşâd*'ın böyle isimlerini gizleyen, meydâna çıkmaktan korkan kahramanlarla hiçbir münâsebeti yoktur. Bizim bütün mücâhedâtımız cehrîdir, cebhemiz açıktır. Hak yolunda hak için çalışanların nâsırı ve müeyyidi Cenâb-ı Hak olduğundan ve bizim buna îmân-ı tâmmımız bulunduğundan tarîk-ı hakta sebât edeceğiz. *el-Ehrâm* gazetesinin *Sebîlürreşâd*'a karşı ileri sürdüğü bühtânları kemâl-i şiddet ve nefretle kendisine iâde eder, kırk dokuzuncu sâl-i hayâtına girdiği hâlde en ibtidâî âdâb-ı meslekiyyeden bîhaber olan bu bîçâre hıristiyan gazetesinin biraz terbiyeden nasîbedâr olmasını temennî ederiz.

Men'-i Müskirât Kānûnu

Ankara'da geçenlerde akşam gazetelerine çekilen bir telgrafnâmede Men'-i Müskirât Kānûnu'nun yeni Meclisçe ta'dîli mutasavver olduğu bildirilmekte idi. Muhbirin istıtlââtına nazaran, Kānûnun tatbîkinden bir fayda çıkmadığı, müskirât kaçakçılığının tezâyüd ve bundan Hazîne'nin mutazarrır olduğu anlaşıldığı cihetle ağır resm almak şartıyla müskirâtın isti'mâline müsâade edilmesi ve fakat gazinolarda ayyâşlığın men' olunması takarrur etmiş imiş! Şu zavâllı Müskirât Kānûnu'nun hayırlı bir âkıbete doğru gitmediğini zâten biz, İstanbul'da kānûnun ma'nâlı, ma'nâsız mütemâdiyen teahhurâta uğratılmasından anlamakta idik. Bundan başka son zamanlarda Kānûnun aleyhdârları çoğalmaya başlamış ve ekserî aleyhdâr, bilhassa bu Kānûn yüzünden Hazînenin pek çok mutazarrır olduğu iddiâsını ileri sürmekte bulunmuşlardır.

Men'-i Müskirât Kānûnu'nun işret isti'mâline mâni' olmadığı, müskirât kaçakçılığının tezâyüdüne sebebiyet verdiği gibi delâil ve müddeayât bir dereceye kadar dinlenebilir. Fakat müskirât memnûiyetini ref' için Hazîne'nin mutazarrır olmakta bulunduğu iddiâsı kadar iz'ânsızca ve insâfsızca bir delîl tasavvur olunamaz.

Men'-i Müskirât Kānûnu'nu Büyük Millet Meclisi Anadolu'da işreti men' ederek ahlâkı tasfiye etmek ve zavâllı köylünün en müzmin ve elîm hastalıklarından birini tedâvî eylemek gibi makāsıd-ı ıslâhkârâne ile tanzîm ve i'lân eylemişti. İşret yüzünden halkın sıhhat ve ahlâk i'tibârıyla uğradığı ma'nevî zararlar Hazîne'nin işret rüsûmu alamamaktan mütevellid zarar-ı maddîsi yanında mukāyese ve muvâzeneye gelmeyecek kadar azîm olduğunu içimizde takdîr etmeyecek bir tek insan olmalı mıdır?

Büyük Millet Meclisi'nin icrââtı miyânında kendisine şeref verecek ve nâmını târîhte hâssaten hürmetle yâd ettirecek kānûnlardan biri ve belki birincisi Men'-i Müskirât Kānûnu'dur. Meclis böyle bir kānûn tanzîm edebilmek iktidâr ve basîretini gösterdiğinden dolayıdır ki halkın nazarında büyük bir i'tibâr ve şöhret kazanmış ve bu Kānûn'un tanzîminden i'tibâren Meclis'in mevkii pek ziyâde kuvvetlenerek İstanbul hükûmetlerinin tezvîrâtı ile bir türlü tereddüdünü izâle edemeyen Anadolu halkı hükûmet-i milliyye etrâfında kemâl-i hâhişle toplanmıştı.

Bu i'tibârla Men'-i Müskirât Kānûnu mücâhedemizin tevessü' ve inkişâfına en ziyâde hizmet eden avâmil-i müessireden biri olmuş ve halk İstanbul'daki Halîfe'ye rağmen asıl Müslümanlığın Anadolu'da olduğuna ve Büyük Millet Meclisi'nin îcâbât-ı İslâmiyyeye bi-hakkın riâyetkâr bulunduğuna kanâat getirmişti.

Kānûnun mücâhedemize siyâseten olan bu hizmetinden başka Anadolu'ya sıhhat ve ahlâk i'tibârıyla de büyük faydaları olmuştur.

Bir kere Kānûn sokaklarda alenen müskirât kullanmayı men' ettiği ve meyhâneleri kapattığı için eskiden Anadolu'nun en büyük gāilelerinden biri olan vukūât-ı zâbıta hemen hemen sıfıra inmiş, işret yüzünden vukū' bulan mudârebeler ve cinâyetler ortadan tamâmıyla kalkmıştır. Bugün Anadolu şehirlerinin hangisinde tedkīkāt yapılarak zâbıta me'mûrlarının fikri sorulsa işret memnûiyetinden memnûniyetle bahsettikleri görülür.

İşretin böyle alenen fürûht ve isti'mâlinin men'i aynı zamanda sıhhat-i umûmiyye üzerinde de pek hayırkâr te'sîrler yapmıştır. Bugün bütün kaçakçılığına, bazı hânelerde gizli rakı i'mâline rağmen işret isti'mâli yüzde lâ-ekal yetmiş beş tenâkus etmiştir. Bu da zavâllı Anadolu köylüsünün işrete sarf ettiği parasının tasarrufunu te'mîn ettiği kadar sıhhatini de vikāye eylemekte bulunmuştur.

Men'-i Müskirât Kānûnu'nun ısdârı mücâhede-i milliyyemizin en basîretkârâne icrââtından biri olduğu kadar memleketimiz için de medâr-ı fahr u mübâhâttir. Çünkü bugün âlem-i medeniyyetin mazarratını tasdîk ve i'lânda müttefik olduğu işret beliyyesini Avrupa'da kānûnen ve kat'iyyen ortadan kaldırmaya ilk muvaffak olan millet Türk milletidir. Vâkıâ bu şerefi herkesten evvel ihrâz etmek de zâten bize düşerdi. Çünkü biz Türkler her şeyden evvel müslümanız ve medâr-ı iftihâr ve mümtâziyyetimiz olan en büyük sıfatımız da Müslümanlığımızdır. Üç yüz milyon müslümanın terakkī ve temeddünde pîşvâsı olmaya ve diyânet-i celîlemize nigehbânlık etmeye mintarafillâh müvekkel olan bizim gibi âlî-himmet ve mücâhidler mücâhidi bir milletin, işret gibi beşeriyete, zuhûrundan beri musallat olan bir beliy-

yeye karşı da er geç i'lân-ı cihâd edeceği ve bu cihâdında ihrâz-ı zafer eyleyeceği muhakkak idi.

Men'-i Müskirât Kānûnu'nun memleketimiz için maddî ve ma'nevî bu kadar fevâid-i bâhiresi meydânda iken ne kadar şâyân-ı teessüftür ki yine içimizde bu Kānûn'un ref'ini iltizâm eden ve hattâ iltizâm etmekle de kalmayarak bir ân evvel ortadan kalkmasına teşebbüs eyleyenler bulunuyor.

Fil-hakīka Kānûn'un ta'dîl edileceği yolunda son zamanlarda ortaya çıkmış olan rivâyetler, açıktan açığa Kānûn'u ortadan kaldırarak serhoşluğu ve onun bütün netâyic-i elîme ve fecîasını yeniden ihdâs için zemîni hâzırlamaktan başka bir maksada ma'tûf değildir.

[64] Bu maksadı tervîc ettirebilmek için de yukarıda da söylediğimiz üzere bilhassa Hazîne'nin mutazarrır olduğu iddiâ-yı bî-ma'nâsı ileri sürülmektedir.

Fil-hakīka işretin men'inden dolayı vâridât-ı umûmiyyemizden müskirâttan aldığımız rüsûm eksilmiştir. Fakat şurası şâyân-ı dikkattir ki mücâhede senelerinde çetin bir harb ile meşgūl olan Anadolu'yu, bu vâridât noksânı kendini idâre etmeye ve bütçesini tevâzün ettirmeye mâni' olmamıştır. Harb senelerinde bütçe muvâzenesi üzerinde esâslı te'sîrâtı görülmeyen bir kısım vâridâtın ise girmek üzere bulunduğumuz sulh devresinde bütçemizi sarsacağını iddiâ eylemenin tabîî akıl ve mantıkta yeri olamaz.

Sonra bu vâridât noksânının bütçede te'sîri olacağını kabûl etsek bile bunu başka menâbi'den istihsâl edilecek menâbi'-i vâridât ile telâfî eylemek elbet güç bir şey değildir. Meselâ bunun için bugün memleketimizi o kadar ızrâr eden Reji'yi ilgā ederek bandrol usûlünü vaz' etsek, tütün istihlâkinden bir hamlede senevî lâ-ekal on milyon lira vâridât te'mîn edeceğimizi erbâbı iddiâ ediyor. Kezâ sigara kâğıdı, kibrit gibi müstehlekât rüsûmunu da tezyîd sûretiyle bu vâridâtın yekûnunu bin kat daha arttırmak mümkündür. İşte bu tedbîrlerle elde edilecek fazla-i vâridât men'-i müskirâttan mütevellid Hazîne zararını bâliğan mâ-belağ telâfî etmiş olur.

Görülüyor ki maksad-ı hakīkī Hazîne zararını telâfî ise onu halkı tekrâr işret beliyyesine sevk etmeksizin te'mîn etmek hiç de güç değildir.

Men'-i Müskirât Kānûnu'nun bi-hakkın tatbîk edilemediği mes'elesine gelince o sırf bir hükûmet işidir. Hükûmet kānûnlarının hükmünü infâz kābiliyet ve kudretini hâiz değilse yalnız Müskirât Kānûnu'nu değil Men'-i Şakāvet Kānûnu'nu, Kānûn-ı Cezâ'yı ve Gümrüklerden Memnû' Eşyâ Geçirtmemek Kānûnu'nu da tatbîk edemiyor demektir. Şu hâlde yapılacak iş hükûmetin tatbîkinden âciz kaldığı kānûnları ilgā değil, fakat hükûmeti, tanzîm ve ısdâr ettiği kavânîni infâz edebilecek bir derece-i mükemmeliyyete getirmekten ibârettir. Hükûmet Millet Meclisi'nce kabûl edilmiş filân kānûnu tatbîk ettiremiyor demek, hükûmet mefhûmunun bizde henüz anlaşılamadığını i'lân ve i'tirâftan başka bir ma'nâya delâlet etmez.

Görülüyor ki hangi nokta-i nazardan muhâkeme edilirse edilsin Men'-i Müskirât Kānûnu'nun ne ta'dîlini ne de ilgāsını ma'zûr gösterecek ortada en ufak bir sebeb-i aklî ve mantıkī yoktur. Bunu iltizâm edenler olsa olsa serbest işret etmek zevkinden mahrûm kalan ayyâşîn olabilir. Esâsen bu kısım nâ-kābil-i tedâvî ayyâşînin Kānûnun bütün memnûiyetine rağmen yine istedikleri gibi müskirât kullandıkları herkesçe ma'lûmdur. Hattâ bu gürûh miyânında Kānûn'u bizzat ısdâr etmiş olan Büyük Millet Meclisi a'zâsı bile bulunduğu da işitilmektedir. Fakat böyle birkaç işret mübtelâsının zevki ve menfaati için memleketimize bâdî-i şeref olan ve milletimize ma'nen ve maddeten bu kadar fevâidi câlib bulunan bir Kānûnu kaldırmaya teşebbüs etmek ve milyonlarca müslüman ve Türkü yine işret beliyyesinin avârız-ı mühlikesine ma'rûz bırakmak kadar fecî' bir şey mutasavver değildir.

Sâbık Büyük Millet Meclisi târîhe birçok icrâât-ı fevkalâdesi miyânında bir de Men'-i Müskirât Kānûnu'nu tanzîm etmiş olmak şerefiyle geçecektir. Yeni Meclis ise ilk olmak üzere bu müfîd Kānûnu ortadan kaldırmaya teşebbüs edecek olursa husûle getireceği sû'-i te'sîre pâyân tasavvur olunamaz. Yeni meb'ûsların bu kadar elîm bir hatâ irtikâb ederek târîh ve memleket nazarında sâbık Meclis'in tamâmıyla ma'kûsü bir şöhret kazanmak gafletinde bulunacaklarını hiç zannetmek istemiyoruz.

Tevhîd-i Efkâr

Ebüzziyâ-zâde

Mısır Ulemâsının Mürâcaatı

Kāhire'de intişâr eden *el-Ehrâm* gazetesinin 7 Ağustos târîhli nüshasında okunduğuna göre Mısır "Ulemâ-yı İslâm Tesânüdü" Cem'iyeti, Şeyh Ferrâc el-Minyâvî'nin riyâseti altında akd-i ictimâ' ederek Mustafa Kemal Paşa'ya bir mektup takdîmine karâr vermişti. Bu mektupta besmeleden sonra müslümanları nusret-i ilâhiyye ile te'yîd eden Cenâb-ı Hakk'a hamd ü senâdan, Hâtemü'l-enbiyâ efendimize salât ü selâmdan sonra deniliyor ki:

"Zât-ı devletlerinin mücâhedesi ve mümtâz olduğunuz azm ü kiyâset, kuvvet-i îmân ve hak üzere sebât gibi hasâil-i âliyye ile mücâhid arkadaşlarınız sâyesinde makām-ı Hilâfet-i İslâmiyyeyi ecânibin esâretinden, hâinlerin fenâlığından, câhiliyet taasublarından kurtardınız. Fakat bu vebâ Hicâz'daki Arab rüesâsının kalblerine musallat oldu. Bunlar Hilâfet ordularına karşı geldiler, makām-ı Hilâfet'e akd-i bey'at eden müslümanların bey'atini inkâra yeltendiler. Hilâfet düşmanlarının âgūşuna kendilerini attılar. İngiltere – Hicâz Muâhedesi'yle Haremeyn-i Şerîfeyn'i İngiliz himâyesine tevdî' etmek gibi Cenâb-ı Hakk'ın tahrîm ettiği bir günâhı mübâh görmek istediler. Tesânüd-i Ulemâ-yı Dîn Cem'iyeti'ni zât-ı fahâmet-penâhîlerine mürâcaata sevk eden hâdise Mısır hükûmetiyle Hicâz rüesâsı arasında vukū' bulup "mahmil-i Mısrî"nin iâdesine, farîza-i haccın ta'tîline bâdî olan hâdisedir.

İhlâsınız ve muazzam cihâdınız dolayısıyla Cenâb-ı Hak sizi bütün dindaşınız arasında i'lâ ettiğinden Halîfe-i müslimîn efendimizden sonra makām-ı Hilâfetin istinâdgâhı olmak hasebiyle Cenâb-ı Hakk'a, Resûlullâh'a ve bütün ehl-i İslâm'a karşı Haremeyn-i Şerîfeyn'i ve Ravza-i Mutahhere-i Nebeviyyeyi himâyeden mes'ûlsünüz. İslâm'ın muhâfazası size âiddir. Cenâb-ı Hak sizinle ve mücâhidîn ile din ve dünyâda müslümanların fütûhâtını dâim etsin."

Hindistan'ın Tebrîkâtı

30 temmuz târîhli *Bombay Chronicle* refîkimizde okunduğuna göre Hindistan Hilâfet Cem'iyeti Reisi Doktor M. A. Ensârî, Emîrü'l-mü'minîn, Halîfetü'l-müslimîn hazretleriyle Mustafa Kemal Paşa'ya âtîdeki tebrîk telgrafnâmelerini göndermiştir:

"Bilumum Hindistan ahâlisi ve bilhassa Hindistan müslümanları nâmına zât-ı şevket-penâhîleriyle zât-ı fahâmet-penâhîlerine ve Türk milletine, yeni bir devir açan, Türk halkının hâkimiyet-i siyâsiyyesini ve istiklâl-i iktisâdîsini te'mîn eden, Asya milletlerinin masûniyetini tekeffül edecek müteceddid bir Türkiye'nin tevellüdünü tebşîr eden sulhten dolayı samîmî tebrîkâtımızı takdîm ederiz."

Şehzâdebaşı: Evkāf-ı İslâmiyye Matbaası

Abone Şerâiti

Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
hâriç için seneliği (325) kuruşdur.

Nüshası 5 kuruşdur.
İki nüsha bir arada 10 kuruşdur.
Seneliği 52 adeddir.

İdârehâne

Bâbıâlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Adres tebdîlinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

30 Ağustos 1923 | 17 Muharrem 1342 | * Perşembe * | 30 Ağustos 1339 | Cild: 22 - Aded: 555-556

ANGLİKAN KİLİSESİ'NE CEVÂB

Tedkīkāt ve Te'lîfât-ı İslâmiyye Hey'et-i İlmiyyesi Reîs-i âlîsi Şeyh Abdülaziz Çâviş Efendi hazretleri tarafından te'lîf buyurulup Şer'iye Vekâlet-i Celîlesi tarafından Anglikan Kilisesi'ne gönderilmek üzere ayrıca tab' olunmakta olan cevâbdır:

Dîn-i İslâm'ın Hasâisi

7. Vicdân-ı Beşerînin Dîn-i İslâm'daki Mevkii

Avrupa'daki inkılâb-ı fikrîden hemen bin sene kadar evvel idi ki dîn-i İslâm insanın hareketlerini, aklın hükümlerini, hâsılı bütün tasarrufât-ı beşeri mîzâna çeken ve zamanımızın örfünce ulemâ-yı ahlâk tarafından "vicdân" denilen rûhî etvârı ve rûhânî melekâtı bildirmişti.

Sonra ırkın sinsi olduğu ve hâlât-ı rûhiyyenin ta'dîl ve tebdîli husûsunda müessirât-ı hâriciyyenin istihfâf edilemeyeceği derecelerde hükmü bulunduğu sünnet-i Muhammediyye tarafından meydâna konuldu. Irkın sinsi olmasından maksad şudur: İnsan ecdâdından renk, sîmâ, şemâil, ses ve sâire gibi birçok maddî evsâfa tevârüs ettiği gibi hiddet, hilim, izzet, zillet, kerem, buhl gibi daha birçok ma'nevî sıfatlarla ittisâf isti'dâdı da irsen intikāl eder.

Ebeveynden gelen bu melekâtın birçoğu insana sâf bir hâlde yahud ezdâd ile şâibedâr olarak geçer. Sonra muhît mes'elesi gelir ki müsâid zuhûr ettiği takdîrde bu kâmin kuvveti meydâna çıkarır, fıtrattaki tohumu filizlendirir, büyütür; şâyed düştüğü muhît gayr-i müsâid ise ya bu tohumu büsbütün öldürür yahud cılız ve hastalıklı bir hâlde bırakır.

Bu sebebden Müslümanlık bütün ahkâm ve ta'lîmâtında muhtelif muhîtlerin gerek rûhun etvâr ve hâlâtı üzerindeki nüfûz ve kudretini aslâ nazara-ı dikkatten dûr tutmamış ve müslümanlar için "takvâ" nâmıyla bir hudûd çizmiştir ki o da ahlâkı çığırından çıkaran, mîzân-ı vicdânın âhengini bozan müessirâta uzak durmaktan başka bir şey değildir.

İslâm mu'tâdı vechile zamanların, mekânların rûh-ı insânî üzerindeki te'sîrini nazar-ı dikkate almıştı. Sonra bu dîn-i mübîni gönderen Fâtır-ı Hakîm ilm-i ezelîsiyle biliyordu ki vicdân da insanın, hattâ a'râz ve cevâhiriyle bütün kâinâtın aynıdır; aled-devâm tahallül ve terekküb eder; muttasıl bir taraftan fenâ bulur, diğer taraftan vücûd-pezîr olur; sükûnun, hareketin, ikāmetin, seferin, muhtelif muhîtlerin, tedkīklerin, hâdisât-ı hayâtiyyenin rûh-ı beşer ve rûh-ı beşerin etvârı üzerinde büyük te'sîrleri var; temâyülâtı, irâdâtı,

muhâkemâtı bu ihtilâfât ile değişir durur. Evet dün çirkin gördüğünü bugün beğenir; Mısır'da iğrendiği bir manzaradan **[66]** başka bir yerde zevk duyar; tabîiyât ve felsefe okuduktan sonra evvelce hürmet ettiği şeyleri istihfâfa başlar. İnsanlardan öyleleri vardır ki ahlâksızlarla düşe kalka muharremâtı mübâh görmeye, nâmûs kaydında olmamaya, kavlen, fiilen her türlü rezâlette bulunmaya alışıp gidiyorlar. Halbuki bu ihtilâttan evvel kendileri için böyle bir hareketi âr bilerek aslâ irtikâb etmezler.

Şâyed isti'mâr siyâseti kullanan Avrupalıların kondukları memleketlerde istismâr ettikleri akvâma karşı ta'kīb eyledikleri hareketi nazar-ı dikkate alırsak görürüz ki vicdân-ı insânî nasıl tavırdan tavra geçiyor ve mekânın ihtilâfıyla onun hükümleri de ne kadar değişiyor!

Evet İngiliz vicdânına sâhib bir adam ister Londra'da ister Hind'de ister Mısır'da olsun aynı adamdır, değişmez. Lâkin acaba onun kendi vatanında iken sâhib olduğu vicdânıyla üzerine nüfûzunu gerdiği ve topraklarını, hayvanlarını, insanlarını istismâr için konduğu bu memleketlerdeki vicdânı bir midir? Bir Fransızın Madagaskar'da yahud Merâkeş'te yahud Cezâyir'deki vicdânı kendi vatanının sînesinde, kendi yurdunun göbeğinde otururken taşıdığı vicdânın aynı mıdır?

Müslüman bir şarklı Avrupa hammâmlarına gidiyor. Orada her tarafı çıplak, hiçbir yeri örtülmemiş insanları ilk defa görüşünde tüyleri ürperiyor. Lâkin sonraları bu manzarayı eskisi kadar çirkin görmedikten başka gitgide alışıyor. Hattâ müslüman gençlerinden öylelerine tesâdüf ediyoruz ki memleketlerinde iken me'lûf oldukları hayâyı sonra da çirkin buluyorlar, istihfâf ediyorlar.

Evet çok defalar yeni bir iklîme konan insanların hissi, fikri, hareketi, vicdânı tamâmıyla o muhîtin rengine boyanıyor ve kat'î olan bu tahavvül efrâd-ı beşer arasında ancak sür'at ve batâet i'tibârıyla tahallüf eder ki o da yaşlarına, tahsîllerine, fikirlerine, bir de eskiden muttasıf oldukları secâyânın derece-i rüsûhuna, daha sonra da yeni muhîtte ma'rûz olacakları değiştirici esbâba karşı ittihâz edecekleri vesâit-i mukāvemete göre olur.

Meselâ Japonlarla Çinliler hicret ettikleri memleketlerde en ağır değişen iki ümmettir. Çünkü nereye giderlerse cemâat hâlinde gittikten başka lisânlarını, dinlerini, âdetlerini, fikirlerini, an'anelerini son derecede korurlar. İşte onların bu hâli o yeni toprakta rûhlarına sereyân edecek bütün ma'kûs yeniliklere karşı bir duvar olur.

Zamanın ihtilâfı yüzünden vicdânların tahallülüne en vâzıh bir delîl varsa şudur ki Katolikler bugün herhangi bir Protestana ezâ etmeyi aslâ istemezler. Halbuki mezhebdaşları gerek Luter'in eyyâm-ı zuhûrunda, gerek ondan birçok zamanlar sonra Protestanları diri diri yakarlardı ve bu zavallılar gûnâgûn işkenceler altında kıvrandıkça ötekiler keyiflerinden gaşyolurlardı. İ'tirâf-ı cürüm için papasın huzûruna çıkan kadın, yahud kız, babası yahud kocası yahud kardeşi hakkında [vereceği aleyhde ifadeyi] Cenâb-ı Mesîh'e takarruba ve onun rızâsını, gufrânını celbe vesîle bilirdi. Hem vereceği haberler yüzünden bîçârelerin uğrayacağı âkıbeti de kestirmez değildi.

Dîn-i İslâm'ı gönderen Hakîm-i Zülcelâl rûh-ı beşer için bir hâl üzere karâr imkânı bulunmadığını ve hükümleri, hareketleri tartmaya, hayır ile şerri, nef' ile zararı ayırmaya yalnız başına vicdân kâfîdir, iddiâsında bulunmak insan için diğerlerini aldatmaktan ve kendi maksadını gizlemekten başka bir şey olmadığını ilm-i ezelîsiyle biliyordu. Bu sebebdendir ki bütün harekât ve sekenâtında Allah'ı kendisine murâkıb görmeyen ve en hafîf muhâverelerine, en gizli tasavvurlarına kadar Allah'ın muttali' olacağına yakīni olmayanlar için imkân-ı halâs bulunamayacağını peygamberlerinin lisânıyla müslümanlara teblîğ etti. İslâm mü'minlere şunu da bildirdi ki kimsenin vicdânını murâkabe altında bulundurmak, kimseyi muhâsebeye çekmek hakkını Allahü zülcelâl kendisinden başkasına tevdî' etmiş değildir. Zîrâ latîf ve habîr, semî' ve basîr ancak O'dur. Artık O'nun hak ile hükmeder âdil bir hâkim olduğuna yakīni bulunan bir nefis için bu husûsta ceza' u feza' imkânı var mıdır?

İslâm'ın vâcibâtından biri de insan murâkabe altında bulunduğunu aslâ hâtırdan çıkarmayarak gücü yettiği kadar Allah'ı anmak ve nazar-ı ilâhîden gāfil olup da vicdânının yanlış bir hüküm vermesine ve meyl ü irâdesinin hayır ve haktan uzaklaşmasına meydân bırakmamaktır.

İşte İslâm bütün ahlâkī hastalıkları şifâyâb eden bu yâdın, bu tahatturun devâmını te'mîn maksadıyladır ki kütüb-i dîniyyede bildirilen muhtelif vakitlerde Allah için edâ-yı salâtı müslümanlara emretti. Görürsünüz ki ticâretine, san'atına yahud eğlencesine dalarak Allah'ı unuttukları bir anda minârelerden "Namâza koşun, felâha koşun! Allah her şeyden büyüktür. Allah'tan başka ma'bûd yoktur." nidâlarıyla müezzinler kendilerini irşâd eder.

Bundan başka İslâm insanların türlü türlü duâlarla Cenâb-ı Hakk'a tazarru'da bulunmaları ve herhangi bir işe başlarken ismullâhı yâd etmeleri için tergîbde bulunmuştur. Binâenaleyh her hareketin başlangıcında müslümanların şiârı "Bismillâhirrahmânirrahîm"dir. Sonra İslâm, otururken de, kalkarken de, yatarken de Allah'ı anmalarını insanlardan istiyor.

[67] Hâsılı İslâm vicdân-ı insânîyi ricâl-i dînin tahakkümlerinden ve edyân-ı sâirenin bir hak olarak kendilerine bahşettiği hacirlerden nasıl kurtardıysa yine o vicdânı alabildiğine boş bırakılması ve şâyed eğilirse doğrultacak, bozulursa ıslâh edecek, azarsa yola getirecek, zaîf düşerse kuvvetlendirecek bir vâsıtanın fıkdânı yüzünden uğrayacağı vahîm âkıbetlerden de öylece kurtardı. Evet İslâm vicdân-ı insânînin tedbîr ve idâresini hiçbir zaman Allah'tan nezîh, Allah'tan âdil, Allah'tan ekmel olmasına imkân mutasavver olamayan mahlûkātın birine bırakmadı. Bil-akis "**Nerede olsanız O sizinle berâberdir. Allah bütün işlediklerinizi görüyor.**"* âyet-i celîlesiyle hitâb ettiği efrâd-ı ibâdının murâkabe ve muhâsebesini hikmet-i ezeliyyesi icâbı olarak O hakîm ve alîm kendi Zât-ı kibriyâsına tahsîs buyurdu. Bu sebebden dîninin teblîğ ettiği hakīkatlere yakīni olan bir müslümanın Allah'ı anması ve O'nu gizli, âşikâr bütün işlediklerine muttali' bilmesi kendi için en büyük bir kuvve-i zâcire olduktan başka rûhunun en büyük mürebbîsi, vicdânının da en büyük muslihi demektir. Sonra, "İnsanı dalâlden, menâhîden men' için yalnız başına vicdân kâfîdir; terbiye varken de edyânın tahzîrine, yahud tebşîrine hâcet kalmaz." tarzında asr-ı hâzırın henüz pişmemiş birçok gençleri tarafından ileri sürülen mülâhazalar baştan başa hatâdır. Rûh-ı beşerin hâlâtına vukūfu olanlar ve onun tavırdan tavra geçmesindeki esrârı, gûnâgûn takallübâta uğramasındaki esbâbı idrâk edenler kat'iyyen böyle bir şey söylemezler. İstinâd ettiği rükün Allah'ın murâkabesi altında olduğunu bilip ondan hayâ etmekten ibâret bulunan bir terbiyeden başka hangi terbiyedir ki insanı fâsid meyillerinden, sefîl heveslerinden alıkoymak husûsunda kifâyet gösterebilsin. Şübhe yoktur ki bu kadar ma'nâsız bir sözü ya rûh-ı insânînin etvârından haberi olmayan gāfil, yahud murâkabe-i ilâhiyye kuyûdundan sıyrılmak isteyen muğfil söyler.

Bunlar o kimselerdir ki "**Zunûndan, bir de nefislerinin arzusundan başka bir şeye ittibâ' etmezler." — "Hevesâtını, tutup da kendisine ma'bûd edinen kimsenin hâlini görüyor musun?"****

Gayr-i müslim akvâm arasında alabildiğine yayıldıktan başka bunları taklîd yüzünden cehele-i müslimîn içine de sokulmuş rezâile karşı müslümanı sıyânet eder bir kuvvet varsa o da sînesinde gizlediği esrâra Hâlikının ıttılâına yakīnidir. İşte bu yakīndir ki gayz, hased, kîn, sû'-i niyyet, ibâdullâhı istihkār, haksız yere sû'-i zan gibi gizli kabâhatlerden müslümanı men' eder. İşte bu yakīndir ki erkekle mahremleri arasında aşılmaz bir duvar kesilir, hattâ çok defalar onu nâ-mahremlerine de tecâvüzâttan alıkoyar. Evet Allah'ın ilmine, ıttılâına yakīni olan bahtiyârân-ı beşer bu hakīkati bilirler. Bilmeyenlerse vicdânlarının muhâsebesini nefislerine bırakırlar. Ve bütün hareketlerinde yeni felsefe kitaplarıyla emsâli eserlerden topladıkları şeylere dayandılar ki hiçbiri zandan ileri geçip de yakīn ifâde etmiyor. Bilmediler ki zan hakīkatten zerre kadar müstağnî kılamaz. Kur'ân böylelerine yaklaşmaktan müslümanları tahzîr ediyor. (فَاَعْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلّٰى عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ اِلَّا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا. ذٰلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ اَعْلَمُ بِمَنِ اهْتَدٰى – Sûre-i Necm [53/29-30])***

---

* (وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَ مَا كُنْتُمْ وَاللهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ) – Sûre-i Hadîd [57/4]).

** (اِنْ يَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ وَمَا تَهْوَى الْاَنْفُسُ) – Sûre-i Necm [53/23]). / (اَفَرَاَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهُ هَوٰيهُ – Sûre-i Câsiye [45/23]).

*** "Kur'ân'ımıza arkasını dönüp de hayât-ı dünyâda başkasını istemeyenlerden yüzünü çevir. İşte onların ilmi buraya kadar varabiliyor. Senin Allâh'ın yok mu, şübhesiz gösterdiği yoldan sapanı herkesten iyi O bilir. O yolda yürüyeni de herkesten iyi yine O bilir."

Hülâsa bir vicdân ki yukardan beri göründüğü vechile tahavvüle, tebeddüle, metânete, za'fa ma'rûzdur; hiçbir zaman onu ıslâh için maddî teâlîme dayanmak mümkün olamaz. Böyle bir vicdânın istinâd edebileceği ancak iki rükün vardır ki biri hakīkī bir mücâhede-i nefis, diğeri de Allah'ın her şeyi bildiğine yakīndir. Nitekim (وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِى الْأَرْضِ وَلَا فِى السَّمَاءِ – Sûre-i Yûnus [10/61])* âyet-i celîlesinin mısdâkı da bunu müeyyid bulunuyor.

8. İslâm'ın Şümûl-i Da'veti ve Zamanların, Mekânların Hepsine Muvâfık Olması

Kur'ân-ı Hakîm Peygamberimiz sallallâhü aleyhi ve sellem efendimizin bütün insanlara beşîr ve nezîr olarak geldiğini ve kendisinin hâtemü'l-enbiyâ ve'l-mürselîn olduğunu bildiriyor. Lâkin İslâm'ın düşmanları o dîn-i mübîne bir yığın şâibeler isnâdında ve asırların, iklîmlerin ihtilâfıyla değişip duran ihtiyâcât-ı beşere kâfî gelemeyeceği iddiâsında çok ileri gittiler ve bu beyân-ı Kur'ânînin vâkıa mutâbık yahud akıl için isbâtı mümkün hakāyıktan olduğunu kabûle aslâ yanaşmadılar. Bunun da sebebi aşağıda söyleyeceğimiz vechile dîn-i İslâm'ın künhünü bilmemeleri ve teblîğ ettiği ümmehât-ı ahkâmın tefâsîliyle şerâyiin külliyât ve usûlü hakkında cehl-i tâm içinde bulunmalarıdır.

İslâm'ı tedkīk etmedikleri için sanıyorlar ki bu din Kur'ân ve sünnet ile mansûs ahkâm mecmûasından başka bir şey değildir; yahud sadr-ı **[68]** İslâm'daki müctehidler tarafından istinbât edilmiş mesâil-i fıkhiyyenin hey'et-i umûmiyyesidir. Bütün da'vâları ise şundan ibâret:

"Zamanlar değişti, nesiller teâkub etti, akl-ı beşer hâtıra, hayâle gelmeyecek kadar geniş mesâfeler aldı. Binâenaleyh kemâl-i vuzûh ile görülememekle berâber nasıl her cism-i zî-hayât tahavvül ve tahaffuz kānûnuna tevfîkan aled-devâm değişiyorsa bütün şuûn-ı hayâtiyye ve etvâr-ı fikriyye, bütün eşkâl-i muâmelât o terakkīye tebean birçok defalar değişti durdu. Şu söylediğimiz misâller münâkaşa edilemeyecek kadar açık ve kat'î iken nedir müslümanların hâli ki eskiye bağlanıp kalıyorlar da zaman ile berâber yürümüyorlar? Kur'ânlarına, nebîlerinin sünnetine, seleflerinin re'yine sımsıkı sarılmışlar. Bundan bin bu kadar yıl evvel göçebe hâlinde yaşayan ümmetlere uygun gelecek ahkâmın hâlâ imkân-ı tatbîkinde ısrâr ediliyor. Halbuki arada zaman, mekân, ilim, fikir i'tibârıyla münâsebet olmadığı gibi hayât-ı medeniyyenin bütün şuabâtında, icâbâtında, muâmelâtında, tasarrufâtında taban tabana muhâlefet var. Husûsiyle elektrik ve buhâr kuvvetleri istihdâm edilerek büyük büyük şirketler tarafından demir yolları döşendikten, koca koca fabrikalar kurulduktan, yerin yüzünden, içinden, köprülerin üzerinden, denizlerin, nehirlerin altından trenler, tramvaylar geçirildikten sonra …. "

İşte bunlar İslâm'ın mâhiyetini tedkīk etmemiş, kitâbını efsâne telakkī etmiş adamların sözüdür ki bütün hükümleri zunûndan başka bir şeye istinâd etmiyor. Lâkin o dîn-i mübînin esrârına vukūfu olanlar bilir ki hayât-ı fâniyye ve bâkıyyenin dîni her iki saâdetin şîrâzesidir. Kendisine hâs olan kābiliyetiyle, külliyât-ı teşrîiyye, tarz-ı siyâsetiyle yeni bir dîne ihtiyâc bırakmadığı gibi zâten dâire-i şümûlü hâricinde hiçbir kānûn olamaz.

İbnü'l-Kayyım diyor ki: "Risâlet-i Muhammediyyenin aslâ tahsîs kabûl etmez iki umûmu vardır: Biri o Resûl-i muazzamın kendilerine mürsel bulunduğu insanlara nisbetle olan umûm; diğeri de bu insanların usûl ve fürû'-ı dîne âid bütün ihtiyâclarına nisbetle olan umûmdur. Binâenaleyh o Nebiyy-i muazzamın risâleti kâfîdir, vâfîdir, âmmdır; başka bir şeye hâcet bırakmaz ve risâletinin şu söylediğimiz iki cihete de âmm olduğunu isbât etmedikçe îmân tam olamaz. Hangi mükellef olursa olsun şümûl-i risâletinden kurtulamayacağı gibi ümmetin gerek ilim, gerek amel i'tibârıyla muhtâc olduğu hakk u hakīkat envâından hiçbiri için şerîattan hâric kalmak imkânı tasavvur edilemez. Ümmetine halvetin, uykunun, oturmanın, kalkmanın, yemenin, içmenin, inmenin, çıkmanın, seferin, ikāmetin, sükûtun, kelâmın, uzletin, ihtilâtın, servetin, fakrın, sıhhatin, marazın edâsıyla hayata âid bütün ahkâmı bildirdi … Kendilerine ma'bûd bi'l-hakkı öyle ekmel bir ta'rîf ile tasvîr etti ki artık onu evsâf-ı kemâl ve nuût-ı celâli içinde gözle-

* Ne yerde, ne gökte zerre ağırlığınca bir şey Rabb'inin ihâtasından kurtulamaz.

riyle görmüşe döndüler. Sonra enbiyâ-yı sâlife ile ümmetlerini ve aralarında cereyân eden bütün vekāyii bir sûretle nakletti ki âdetâ berâber yaşamış gibi oldular. Gizli, âşikâr ne kadar hayır yolları varsa öyle uzun boylu tafsîl eyledi ki kendisinden evvel hiçbir peygamber ümmetine o tafsîlâtı vermemişti. Kezâlik harbin hîlelerine, düşmanla karşılaşmalara, zafere gidecek yollara dâir o kadar ince şeyler anlattı ki müslümanlar bunları bi-hakkın öğrenip de tamâmıyla tatbîk etmiş olsaydılar, karşılarına hiçbir düşman çıkamazdı … Nefsin ahvâline, evsâfına, desâyisine, serâirine âid öyle haberler verdi ki artık başka ma'lûmâta hâcet kalmadı. Sonra umûr-ı maîşet hakkında öyle irşâdâtı görüldü ki muktezâsına tevfîk-ı hareket etselerdi dünyâları en büyük bir mikyâsta ma'mûr olurdu.

"Hâsılı kendilerine dünyâya, ukbâya âid hayrın, saâdetin kâffesini getirdi ve Allah'tan başkasına olan bütün ihtiyâclarını kesti, bitirdi… Binâenaleyh âleme kendisinden daha ekmel bir şerîat gelmeyen şer'-i mütekâmili hakkında 'Eksiktir, hâricten iktibâs olunacak bir siyâsetle ikmâle muhtâcdır.' zannında bulunmak nasıl kābil olur? Bütün bunların sebebi esrâr-ı şerîatın böyle bir zannı besleyenlere hafî kalması ve idrâkten nasîbleri az olmasıdır…"

Yine İbnü'l-Kayyım diyor ki: "Bunu icâb eden sebeb şerîatın hakîkatini bilmek ve onu vukūâta tatbîk etmek husûsundaki nakīsadır. Veliyyülemr olanlar bu hâli görünce mesâlih-i âlemin intizâmını te'mîn edecek idârî kānûnlar vücûda getirdiler. Onların şerîattaki taksîri ile bunların ihdâs ettikleri mevzûât-ı idâriyyeleri yüzünden uzun şerler, geniş fesadlar meydân aldı. İş çığırından çıktı. Telâfîsi müteazzir oldu… Şübhe yoktur ki peygamberleri göndermekten, kitapları indirmekten murâd-ı ilâhî beşerin adl içinde yaşamasıdır… Binâenaleyh hangi tarîk ile hakkın nişâneleri belirir, delîlleri kāim olur, fecri doğarsa Allah'ın şer'i, dîni, rızâsı, emri o tarîk olur. Zâten Cenâb-ı Hak adlin tarîklerini, delîllerini, nişânelerini bir nev'e hasr etmiş de ondan daha metîn, daha açık olan diğer tarîkleri ibtâl eylemiş değil ki. Bil-akis teşrî' ettiği tarîklerden maksûd-ı ilâhîsi adl ü hakkın ikāmesinden ve halkın adâlet içinde yaşamasından ibâret olduğunu bildiriyor. O hâlde hakkın meydâna çıkmasını, muktezâ-yı adlin bilinmesini hangi tarîk te'mîn ederse onun mûcebiyle hüküm vâcib olur. Zâten bütün bu tarîkler vesâil ve esbâbdan ibârettir ki maksûd olan kendileri değil, gāyetleridir…… Bir şerîat-ı kâmile hakkında bunun hilâfı zannolunamaz. Kezâlik siyâset-i âdile şerîat-ı kâmileye muhâliftir, diyemeyiz. Bil-akis böyle bir siyâset eczâ-yı şerîattan bir cüzdür. Adına siyâset denilmesi bir emr-i ıstılâhîdir. Yoksa yalnız başına adl denildiği gibi şer'e **[69]** dâhil olur. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz töhmetten dolayı hapsetmiş ve cezâ vermişti. Çünkü müttehemin üzerinde emâreler görmüştü. Bir müttehemin ortalığı karıştırmakla, evlere girmekle, mükerrer sirkatlerde bulunmakla iştihârını bildiği hâlde sebîlini tahliye eden, yahud kendisine yemîn teklîf eden ve "İki şâhid-i adl olmadıkça yahud ihtiyârıyla ikrâr-ı cürüm etmedikçe kendisini tutamam." diyen adamın bu sözü siyâset-i şer'iyyeye muhâliftir …

"Ömer bin el-Hattâb'ın meyhâneyi yakması ve içine kapanarak halka görünmediği için Sa'd bin Vakkās'ın kasrına ateş vermesi bir siyâset-i şer'iyye idi."

RÜ'YET-i HİLÂL MES'ELESİ

Ramazân ibtidâsında tahaddüs eden ve bugüne kadar devâm eyleyen rü'yet-i hilâl mes'elesi efkâr-ı umûmiyyeyi hayliden hayliye işgāl eyledi. İstanbul ve Anadolu matbûâtında bazı zevât tarafından mühim yazılar yazıldığı görüldü… İftâ Hey'et-i Aliyyesi bir mahalde sâbit olan hilâlin telgrafla her tarafa teşmîlini tecvîz etti. El-hâsıl üzerinde epeyce hareket-i fikriyye icrâ edilmiş, günün mühim mes'ele-i dîniyyesi şeklini almış oldu. Geçen Ramazân'ın hilâli hakkındaki sübût-i şer'î hesâbât-ı hey'iyyeye tetâbuk eylememiş olduğunun şüyûu üzerine *Tevhîd-i Efkâr* muharrirlerinden Ömer Rızâ Bey mes'eleye müdâhale eylememizi, fikir ve kanâatlerimizin ortaya konmasını teklîf etmişti. Bunun üzerine mes'elenin gerek cihet-i ilmiyyesi ve gerek cihet-i şer'iyyesi hakkındaki mütâlaâtımı bir makāleye derc etmiş ve *Tevhîd*'e göndermiştim. Müsâid olduğu derecede ihtisâr edilmiş olmasına rağmen biraz

uzunca düşmüş olması dolayısıyla makālenin üç dört nüshaya derci zarûrî olduğu anlaşılmış ve mütâlaât-ı ilmiyyeyi hâvî bir küllün birkaç nüshaya tefrîkini ise tensîb eylememiştim. Ve icâb eden tafsîlâtın ilâvesiyle evvelce tertîb etmiş olduğum sırf ilmî rü'yet-i hilâl notuna tezyîl ederek risâle şeklinde tab' ettirmeyi münâsib görmüştüm. Ahîren müntesibîn-i adliyyeden Te. Tı. imzâsıyla *Akşam* gazetesinde nâm-ı âcizîye hitâben bir açık mektup neşredildi. Mektupta sübût-i hilâlin hükm-i hey'î ile olması hakkında teşebbüsâtta bulunmamız lüzûmu teklîf ve dermiyân ediliyordu. Bu meâlde ve sübût-i hilâl hakkındaki intizâmsızlığa bir nihâyet verilmesi temennîsini hâvî birkaç husûsî mektup dahi almıştım. Bütün bu ahvâl karşısında makālenin neşrini tesrî' eylemek lâzım geldi. Hiçbir ilâve ve tenkīsa uğratmaksızın hâl-i sâbıkıyla neşreyliyorum. Yalnız bugüne kadar mes'elemize âid olmak üzere tahaddüs etmiş husûsât hakkında birkaç satırlık zeyl ilâve edeceğim.

*
* *

–Ömer Rızâ Beyefendi'ye–

Tevhîd-i Efkâr'da "Yevm-i Şekk" ünvanlı makāle-i âlîlerini okudum. Şer' ile ilmin mülteff olduğu ve her zaman âmme-i müslimînin alâkadâr bulunduğu bir mes'ele-i mühimmenin nikābını kaldırarak sâha-i tedkīk ve münâkaşaya koyuyorsunuz. Evvelemirde vazîfe i'tibârıyla beni herkesten ziyâde alâkadâr edeceği tabîî bulunan bu mes'eleyi ortaya koymanıza ve bu bâbda beyân-ı fikir ve mütâlaaya da'vet edilmekliğime yani vazîfe-i ilmiyyemin îfâsına beni mecbûr etmenize, ibrâz buyurduğunuz teveccühâtın ibzâl edilmiş olduğunu da kaydederek teşekkür etmeme müsâadenizi ricâ ederim. Bu makāle ile rü'yet-i hilâle müteallik mütâlaâtımı neşrediyorum. Yalnız böyle bir mes'ele-i ilmiyyede lâzım ve mümkün olan istiksâları muhtevî mütâlaâta cerâid-i yevmiyye bit-tabi' mütehammil olmadığından mevzûun en mütebâriz noktalarını işâretle iktifâ etmek istiyorum. Bu nikātın bilhassa cihet-i şer'iyyeye âid olanları hakkında mütehassıs zevât-ı ilmiyyenin beyân-ı fikir eylemelerini ricâ eylediğimi de buraya ilâve ediyorum.

Ramazân ve îd-i fıtrın ta'yîninde mansûs olan hüküm, hilâlin rü'yeti olduğu cihetle hey'et-şinâsân-ı mütekaddimemiz hilâlin imkân-ı rü'yeti mes'elesiyle pek çok meşgūl olmuşlardır. Bu mes'eleyi ikinci asr-ı hicrîden sekizinci asra kadar eşkâl-i müteâkıbe-i mütekâmileden geçirenlerin başlıcaları Fezârî, İbni Târık, İbni Habeş el-Hâsib, İbni Yûnus, Muhammed Musa bin el-Hârezmî, Ebu'l-Abbâs et-Tebrîzî, İbni Şâtır gibi hey'et-şinâsân-ı İslâmiyye ile bilhassa Semerkand medrese-i hey'iyyesidir. Semerkand Medresesi'nin erkân-ı erbaa-i âliyyesi olan Gıyâssüddîn Cemşîd, Uluğ Bey, Kādîzâde-i Rûmî, Ali Kuşçu'dan sonra bütün aktâr-ı İslâmiyyede bu mes'ele ile meşgūl olacak ne bir müessese te'sîs edilmiş, ne de bir hey'et-şinâs zuhûr eylemiştir. Bunların ortaya koydukları hükm-i ilmîyi anlayabilmek ve tatbîk edebilmek kudretini gösteren zevât bile pek nâdir zuhûr etmiştir. Gerçi Semerkand Medresesi'nden iki asır sonra usûl-i a'şârî muhterii Takıyyüddîn gibi bir âlim-i hey'îmiz zuhûr etmiş ve Tophâne üstündeki tepelerin birinde bir müessese-i rasad te'sîs eylemiş ise de sehâb-ı tîre ile çevrilmiş bir gecenin semâ-yı siyâhında şa'şaa-nisâr olan berk gibi parlaması ile sönmesi bir olmuş ve dört senelik zamân-ı mesâîsinde birçok şeyler yapmaya muvaffak olan bu dâhî ihtimâl ki rü'yet-i hilâl ile uğraşmaya vakit bile bulamamıştır. Keşki Takıyyüddîn'i der-hâtır etmemiş olsa idim. Bu nâm ne vakit yâdımdan geçerse derin bir hiss-i infiâl ile mâzîme pür-gayz olarak savlet etmek isterim.

Her ne ise bizim şimdilik kabûl ve tatbîk eylediğimiz usûl bugünkü fizik rasadhânelerinin tecârib-i umûmiyyesine istinâden icrâ eylediğimiz ufak bir ta'dîl ile Semerkand Medrese-i Hey'iyyesinin kabûl eylediği usûlden başka bir şey değildir. Bu usûlün daha basît ve daha esâslı bir şekle tebdîli lüzûmuna kāil isek de birçok tecârib-i mikyâsü'z-ziyâî (photemetrique) icrâsı icâb ediyor ki Rasadhâne el-yevm bu gibi tecâribde bulunacak vesâite mâlik değildir.

[70] Şimdi 16 Nisan Pazartesi günü akşamı ayın görünüp görünemeyeceği mes'elesine rücû' edelim. Hilâlin rü'yetine müteallik Kilyos ufkuna göre hesâb edilmiş olan makādîr-i hey'iyyeden istidlâl ediyoruz ki o akşam rü'yet-i hilâl külliyyen gayr-i mümkindi. Bu adem-i imkân o kadar muhakkaktır ki bunda zerre kadar şübhe ve tereddü-

de mahal yoktur. Aynı kanâati biraz kozmografya ve fizik ma'lûmâtını hâiz bulunan kāri'lerde de tevlîd için mes'eleyi basît bir iki yerinden îzâha çalışacağım. Şöyle ki:

Hilâl yani kamer 16 Nisan Pazartesi günü akşamı Kilyos'ta tam ezan vakti bir derece yirmi dört dakīka irtifâ'-ı mer'îde bulunacak ve 10,7 yani 11 dakīka sonra da gurūb edecekti. Kamerin güneşten olan bu'd-i zâviyevîsi dahi 4 derece 22 dakīka kadardır. Diğer cihetten dahâmet-i hilâl nâmını verdiğimiz hilâlin ortasının kalınlığı kurs-ı kamer kutrunun 0,002'si kadar ki buna göre hilâlin en kalın olan ortasının maktaını ancak dört sâniyelik bir zâviye dâhilinde görebileceğiz.

Verdiğimiz şu ma'lûmât üzerine ber-vech-i âtî münâkaşât icrâ edilebilir:

Evvelâ – Bir şeyi dört sâniyelik zâviye tahtında görmek demek bir milimetrelik kalınlığı elli metre uzaklıktan veyahud inceliği bir milimetrenin yüzde birinden daha aşağı olan bir kılı 40 santimetre mesâfeden seçmek demektir ki nâzımî (normal) bir gözün kudret-i tefrîkıyyesinin on beş misli mâ-dûnundadır. Eğer kamerin ziyâsı meselâ Zühre gibi oldukça kuvvetli olsa idi başka türlü düşünmemiz icâb ederdi; halbuki ziyâ-yı kamer ma'lûm olduğu vechile zaîftir; "Albedo"su 17 yani takrîben ziyâ-yı şems muvâcehesinde bulunan alçının neşreylediği ziyânın aynıdır.

Şimdi bulunduğumuz bir noktadan elli metre uzaklıkta bize müteveccih ve güneşle ziyâdâr bir sathın üzerine bir milimetre kalınlığında tebeşirle bir çizgi çizmiş olduğumuzu farz eyler isek hâdisemizin bir mümâsilini elde etmiş olduğumuzu düşünebiliriz. Satıh siyâh olsa bile bu çizginin görülmesi kābil değildir. Sathın rengi tebeşir rengine yaklaştıkça tabîîdir ki çizginin görülmesi evleviyetle gayr-i kābil olur. Şu münâkaşâttan kāri'lerin her hâlde benimle berâber istintâc edeceklerine kāniim ki bu kadar ince olan hilâl, mürtesem düştüğü semâ muzlim olsa yani hilâl meselâ gece yarısı fevka'l-ufuk bulunsa bile yine rü'yet mümkün değildir.

Sâniyen – Şems merkez olarak yedi sekiz derecelik dâire-i azîm kavsiyle tersîm edilmiş bir dâire dâhilindeki nikātın şiddet-i ziyâsı kamerin şiddet-i ziyâsından fazla olduğu gibi bu iki nevi' ziyâ vasf-ı fizîkîleriyle de yekdiğerinden pek farklı değildir. Bu hâlde âşikârdır ki bir cismin neşrettiği ziyâ daha kuvvetli ziyâ neşreden vasattan (milieu) geçerse gözükmez. Bundan istintâc edilebilir ki hâdisemizde gurûb-ı şems ânında ancak dört buçuk derece kadar şemsten uzak bulunan kamer, ince bir hilâl hâlinde değil, tamâmen münevver mâhtâb hâlinde olsa bile görülemez.

Sâlisen – Nesîmin kudret-i bel'iyyesi netîcesi ecrâm-ı semâviyyeden herhangi birinin ufuk üzerindeki ziyâsının şiddeti semt-i re'steki ziyâsının şiddetinden 42 defa mütenâkıstır. Ufuktan bir buçuk derece irtifâında ise tahmînen 35, 36 defa tenâkus eder. Demek oluyor ki gurûb ânında hilâlimizin neşrettiği ziyâ, güneş karşısında bulunan bir alçı yığınının aksettirdiği ziyâdan 36 defa noksân olacaktır. Âşikârdır ki bu da rü'yetin adem-i imkânını ayrıca tahkîm eden bir sebeb-i fizîkîdir.

Şu beyânât ve muzâaf hükm-i ilmîlerden iyice anlaşılmış olsa gerektir ki Pazartesi günü akşamı hilâlin görülmesi sûret-i kat'iyyede kābil değildir.

Bu hâlde eğer şâhidler hilâl gördüklerine kāni' iseler ya bir hayâl veyahud hilâl şeklinde ufak bir sehâb-pâre görmüş olduklarını kabûl etmek icâb eder. Şâhidlerin sehâb-pâre görmek sûretiyle bir yanlışlığa düşmüş olmaları pek muhtemeldir; çünkü o akşam ufk-ı garbîde ara sıra dücünne (kumulus) bulutu parçaları müşâhede ediliyordu ki daima muhtelif şekiller alan bu bulut parçalarının ufak bir cüz'ü hilâl şekil ve manzarasını alabilir.

Mes'elemizin safha-i ilmiyyesi hakkında bu kadar îzâhâtı kâfî görerek safha-i şer'iyyesine geçiyorum.

*
* *

Cumhûr-ı ehl-i şer' hilâl-i Ramazân ve hilâl-i fıtrın sübûtunu rü'yete, mümkün olamadığı sûrette ikmâl-i sülüseyne hasr etmişlerdir. Bu bâbda istinâd ettikleri delîl ise " اذارأيتموه = Hilâli görür iseniz oruc tutunuz, tekrâr görür iseniz bayram yapınız. Eğer hilâl bulut ve emsâli ile mestûr ise takdîr ediniz." hadîs-i şerîfidir. Ehl-i şer'in ekseriyeti buradaki takdîri otuz güne iblâğ etmek sûretiyle tefsîr etmişlerdir. Onları bu tefsîre sevk eden sebeb ise aynı meâlde vârid olan diğer

hadîslerde "Takdîr ediniz." mahallinde "Otuz gün oruc tutunuz.", "Şa'bân'ı otuza ikmâl ediniz.", "Otuz güne iblâğ eyleyiniz." cümlelerinin bulunmasıdır. Ekalliyet teşkîl eden diğer bir kısım ehl-i şer' ise öbür hadîsleri müfessir mâhiyetinde görmemişler ve menâzil-i kamer ve hesâbât-ı hey'iyye tarîkıyle takdîr ediniz ma'nâsını vermişlerdir. Ekalliyetin bu ictihâdı " انانامةامية Biz okur yazar bir kavim değiliz, ne yazarız, ne de hesâb ederiz; şehr ya yirmi dokuz veya otuzdur." **[71]** hadîs-i şerîfine muârız görülerek ekseriyet ve bilhassa müteahhirîn tarafından red ve cerh edilmek istenilmiştir. Bit-tabi' ekalliyet bu iki hadîs arasında bir teâruz görmemiştir. Çünkü ikinci hadîs hesâb ve kitâbı nehyetmiş değildir. Belki onunla me'mûr olmadığımızı beyândır. Elimdeki kütüb-i ehâdîste ikinci hadîsin mevridi hakkında bir şeye tesâdüf edemedim. Eğer mevrid-i hadîs ma'lûm olsa idi ma'nâ-yı hadîsin tamâmıyla münfehim olacağı tabîî idi. Diğer taraftan âşikârdır ki bu hadîsin rü'yet-i hilâl ile bir münâsebet-i zâhiresi yoktur, hükmünü âmm kabûl etmek için de karîne-i mânia vardır. İmdi kuvvetli bir kanâatle iddiâ edilebilir ki bu hadîs-i şerîf ancak câhiliyet-i Arabın kullandığı ve Müslümanlığın reddeylediği usûl-i takvîmi nehyeylemiştir. Şu iddiâyı teşrîh için îzâhât-ı âtiyyeyi vermeye mecbûr oluyorum. Şöyle ki: Câhiliyet Arab[ı], İslâm'dan iki asır evvel sırf kamerî olan rü'yet üzerine müesses bulunan usûl-i takvîmlerini bırakarak hac mevsimini ve ona merbût olan ticâret zamanlarını daima seyr ü sefere müsâid bir mevsime getirmek fikriyle Arabistan'daki Keldânî bakāyâsıyla İbrânî ve İsrâîlîlerin kullandıkları takvîm-i neyyireynî (calendrier Luni-solaire) yani el-yevm takvîm-i İbrânî veyahud takvîm-i Mûsâ denilen usûl-i takvîmi kabûl eylemişlerdi ve evvelce isti'mâl ettikleri esâmî-i şühûru atarak yerine bugün kullandığımız şühûr-i Arabiyye esâmîsini vaz' etmişlerdi. Bu takvîmin esâsı her üçüncü sene nihâyetinde bir ay kebs etmek yani üçüncü seneye bir ay ziyâde etmek ve yirmi bir sene bu tarzda devâm etmek, yirmi dördüncü sene nihâyetinde iki ay kebs etmektir ki bu sûretle Arabî aylarının mevâsime göre mevki'leri muhâfaza edilmiş oluyordu ve kebs edilen bu aylara "şühûr-i nesîe" nâmı verilirdi. Fakat bu usûl şühûr-i kameriyyeyi tamâmıyla şemse göre tesbît edemediğinden onu da birtakım karışık hesâblarla tashîh eylerlerdi. El-yevm Mûsevîlerin eyyâm-ı dînîyyesiyle hıristiyanların paskalya ve buna merbût olan eyyâm-ı dîniyye-i mütehavvilelerinin tâbi' bulunduğu bu usûl-i takvîmi hesâb etmek bugün bile bizim için oldukça müşkilâtı dâîdir. Arablar bit-tabi' bu usûl-i takvîmi tatbîk edemediler; bütün bütün müşevveş ve içinden çıkılmaz bir şekle soktular. Her şeyde besâtet üzerine müesses olan ve nâs üzerine külfet-i zâide tahmîl etmeyen Müslümanlık bu usûl-i takvîmi [2](اِنَّمَا النَّسِیۤءُ...),[1](اِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ ...) âyetleriyle men' eyledi.

İşte şu îzâhât, hadîsin hesâb ve kitâba sığmayan bu usûl-i takvîmi men' sadedinde îrâd buyurulmuş olması ve ânifü'z-zikr iki âyet-i kerîmenin müfessiri bulunması hakkındaki iddiâyı sâbıkamızı tahkîm eylese gerektir. İmâm-ı Kastallânî Buhârî Şerhi'nde (اِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ) âyet-i kerîmesinin tefsîrinde bu noktaya işâret eylemiştir. Bu hâlde birinci hadîsteki takdîrin hesâbât-ı hey'iyye ile tefsîr edilmesine ikinci hadîsin teâruz etmeyeceği tabîîdir.

El-hâsıl mütekābil ictihâdların delâil-i mütebâkıyyesinden kat'-ı nazar Ramazân'ın mebde' ve müntehâsının ta'yînini ehl-i şer'in ekseriyeti rü'yete ve ikmâl-i sülüseyne tahsîs eylemiştir. Ekalliyeti ise sûret-i umûmiyyede hesâbât-ı hey'iyye netîcesini tecvîz etmiştir. Bu ekalliyeti teşkîl edenler arasında pek mühim zevât-ı âliy-ye vardır ki muttali' olduklarımdan bazılarının esâmîsini zikrediyorum: İbni Şüreyh, Mutarrif bin Abdillâh, İbni Kuteybe, İmâm-ı Sübkî, Ebû Ömer el-Kurtubî, Muhammed bin Mukātil, İbni Nüceym, Kādî Abdülcebbâr, Cem'u'l-ulûm sâhibi, Kunyetü'l-münye sâhibi, Şeyh Ebi'r-recâ, Şeyh Kıvâmüddîn-i Kirmânî, İbni Hacer.

Şunları da ilâve edeyim ki İbni Şüreyh ayrıca İmâm-ı Şâfiî'nin bir ilm-i hey'et âlimi leyle-i hilâli ta'yîn eder de o gün semâ kapalı olduğundan rü'yet mümkün olmazsa hilâli işâa etmesinin ve oruc tutmasının câiz olduğuna tarafdar bulunduğunu naklediyor.

---

[1] Tevbe Sûresi 9/36.

[2] Tevbe Sûresi 9/37.

Ebû Ömer *İstizkârü'l-mezâhib*'inde bazı kibâr-ı tâbiînin hesâbât-ı nücûmiyye ile leyle-i hilâli takdîr eylediklerini söylüyor.

İmâm-ı Kastallânî dahi ilk rü'yet hadîsinin tefsîrinde Hanbelîlerin hesâbât-ı hey'iyyeyi kabûl eylediklerini beyân eyliyor.

Hesâbât-ı hey'iyye netîcesini kabûl eden bu zevât-ı âliyye içinden İbni Mukātil ve tarafdarânı erbâb-ı hey'etten bir cemâatin ittifâk etmeleri şartını vaz' eylemiştir. Bu hâlde sübût-i hilâlde üç mezheb teayyün ediyor demektir: Biri ekseriyetin mezhebi ki sübûtun rü'yetle tahakkukudur. İkincisi İmâm-ı Sübkî ve diğerlerinin mezhebi ki ma'rûf bir hey'et âliminin haber vermesiyle tahakkuk eylemesidir. Üçüncüsü ise İbni Mukātil ve İbni Hacer ve tarafdârânının mezhebidir ki hey-'et âlimlerinden bir cemâatin haber vermesiyle mütehakkık olmasıdır. Bu üç mezhebi İbni Vehbân manzûmesinde şu yolda ifâde eylemiştir:

وقول اولى النوقيت ليس بموجب

وقيل نعم والبعض ان كان بكثر

"Ehl-i tevkīt yani erbâb-ı hey'etin sözü sübût-i hilâlde mu'teber değildir. Bir kısım dedi ki mu'teberdir. Bazısı da dedi ki çok olurlarsa mu'teberdir."

Kaldı ki bi'l-hesâb rü'yet-i hilâl gayr-i mümkin bulunduğu hâlde bugünkü mes'elemizde olduğu gibi hilâli gördüğüne şehâdet eden bulunursa İmâm-ı Sübkî'ye göre netîce-i hesâb kat'î olduğundan şâhid reddolunur. İbni Hacer'e göre de ehl-i hesâbın ittifâkı var ise reddi cihetine gidilir.

İşte vâkıf olabildiğim akvâl-i fukahâ muhtasaran bundan ibârettir. Zikreylediğim fukahâya dikkat edilirse görülüyor ki bunların bir kısmı ehl-i **[72]** tercîhten, bir kısmı da ehl-i ihtiyârdan ve mütekaddimîn-i kibâr-ı fukahâdandır. İçlerinde müteahhirînden kimseler yok gibidir. Bil-akis müteahhirînden bazıları bu zevâtın sözlerini red ve cerh ile uğraşıp durmuşlardır.

Hattâ 1240 senesinde Şâm'da tıbkı mes'ele-i hâzıraya mümâsil bir mes'ele tahaddüs eylemiş ve Şâm ulemâ-yı Şâfiiyyesinin netîce-i hesâba tarafdar olmaları üzerine asr-ı ahîrin fakīh-i a'zamı ve muhakkık-ı şehîri İbni Âbidîn merhûmun rü'yet-i hilâl hakkında te'lîf ettiği risâle-i mühimmede muârızlarına pek şiddetili hücûm eylemiş ve hesâb tarafdarânı fukahânın akvâlini zaîf düşürmeye çalışmıştır.

Gelenbevî merhûm Tesalya Yenişehiri'nde kadı iken şeyhülİslâm'dan aldığı şedîdü'l-meâl bir tezkire üzerine menzûlen vefât eylemiş olduğu ma'lûmdur. Pederim merhûm bu tezkire Gelenbevî'nin Şevvâl Gurresini isbât ile şâhidlerin şehâdetini, rü'yetin mümkün olamayacağı hakkındaki kendi hesâbâtına istinâden reddeylemesi üzerine yazılmış şedîd tevbîhât ve tenkīdâtı muhtevî olduğunu ve bundan müteessiren vefât eylediğini ve bilâhare Yenişehir Müsellimi tarafından şâhidler tazyîk edilerek fil-hakīka yalan yere şehâdet etmiş olduklarının i'tirâfları netîcesi anlaşıldığını nakleylemişti.

Rasadhâne Müdürü ve Dâru'l-fünûn Hey'et Müderrisi

Mehmed Fatîn

İctimâiyâtta Garbcılık ve Bozgunculuk:

LÂÎLİK - ASRÎLİK

Bazı hâdisât vardır ki gazetelerin mensî birer köşesinde kaldıkça nazar-ı dikkati celb etmez. Fakat cihânşümûl ehemmiyeti hâizdirler. Kāri'lerin her gün başka bir şekilde karşılaştıkları haberler miyânında "Almanya'da halk sermâyedârlara hücûm etmiş, Rur'da yağmâgerlik, İngiltere'de işsizlik, Fransa'da sosyalistlerin hatt-ı hareketi, Rusya'da i'dâmlar, İtalya'da sosyalistler ilh..." gibi birçok serlevhalar cihânda her hâlde tabîî olmayan birtakım vekāyiin cereyân etmekte olduğunu ihsâs ediyor. Her hareketin adem-i memnûniyyet, adem-i refâh, şerâit-ı ictimâiyyenin âhenksizliği, adâletin istikrârsızlığı netîcesinde husûle geldiği bittecrübe anlaşılmış olduğundan Avrupa'da kuvvet, servet ve zâhirî refâha rağmen sunûf-ı ictimâiyye arasında bir galeyân, bir teşevvüş, el-hâsıl bir fevkalâdelik başlamıştır denilebilir. Acaba bu sukūtu tehiyye eden esbâb nelerdir? Kemâl-i ibretle tedkīkini vazîfe addettiğimiz –garbı indirâsa doğru sürükleyen– bu tereddiyâtı Avrupa'nın teşkîlâtında, telkīnâtında aramak icâb eder.

Her ne kadar servet ü sâmân yeknazarda görülecek kadar bâriz ve müncelî ise de hakîkat-i hâlde bir kısım halkın refâh ile yaşamakta olmasına mukābil diğer tarafta büyük bir ekseriyet sefâletle geçinebilmektedir. Sermâye, mütevassıt ve avâm sınıflarına karşı pek zâlim bir vaz'iyet almıştır. Harb-i Umûmî'de en çok telefât veren, en büyük sefâleti çeken halk yerine her memlekette sermâyedârlar bir lokma ekmek bedelini müşkilâtla tedârik edebilen ekseriyeti soymakta tereddüd etmemişlerdir. Bankalarda toplanan milyonlar, kasalarda biriken ve fakat mahdûd ve muayyen eşhâsa âid olan servetler kimsenin ne karnını doyurmuş, ne de cem'iyet için müsbet bir fayda te'mîn edebilmiştir.

Garb son asır zarfında tedrîcî bir inhilâl ve sukūta doğru ilerliyordu. Harb-i Umûmî bu hareketi tesrî' ve teşdîd etti. Her şeyi asırlardan beri maddiyâtla, servet ve kuvvetle ölçen Avrupa akvâmı mücâdele-i umûmiyye netîcesinde kuvvete, maddiyâta en büyük mevkii verdiler. O kadar ki bugün her şey kuvvet ve servetin tahakkümü altında esîr bir şekliyetten ibârettir. Hayatta mi'yâr, kıymet ve mezâyâ-yı zâtiyyeden ziyâde mâlik olduğu altın derecesi; hey'et-i ictimâiyyede medâr-ı temeyyüz, secâyâ-yı milliyye, milletlerin ma'nevî kıymetleri değil, mâlik oldukları vesâit-i tahrîbiyye ve kuvvet mikdarından ibâret zannolunuyor. İşte beşeriyet için en büyük bir âfet olan bu zihniyettir ki vicdânî, ma'nevî ne kadar vecheler var ise kâffesini haşîn bir maddiyâtla çiğnemiş, fazîletleri, ma'neviyâtı târîhî kelimeler miyânına intikāl ettirmiştir. Bu netîceye garb hey'et-i ictimâiyyesi esâsen bizâtihî ihzâr edilmiş bulunuyordu. Çünkü: Muhîtin telakkıyâtına nazaran levâzım-ı medeniyyeden, umûr-ı mübâhadan addolunan içki, kumar, fuhuş vicdânları yalnız maddiyâtla o kadar karşı karşıya bırakmıştı ki rûhun hassâsiyeti, hırs ve şehvetin ateşleri içinde kavrulmuş fazîletlerin tefehhümüne, ahlâkıyâtın inkişâfına müsâid şuûrî bir murâkabeye ne imkân ve ne de zaman kalmıştı. Bir de buna sunûf-ı ictimâiyye arasındaki adem-i insicâm ve muhabbet inzimâm edince buhrân-ı ictimâî en son dereceye vâsıl oldu. Kuvvetin tahakkümü halk üzerinde her şeyin yalnız maddiyâtla kābil-i husûl olduğu zehâbını tevlîd, buna mukābil ma'neviyâta karşı lâkaydî ve adem-i i'timâdı teşdîd eyledi.

Kuvvet ve servetin esâreti altında uyuşan müfekkireler, asırların medd ü cezrini ta'kīb eden binlerce emsâl-i târîhiyyeden, ne kadar kuvvetlerin, servetlerin nâm u nişânları bile kalmadığından mütenebbih olacak bir kābiliyet ibrâz **[73]** edemiyorlar. Garbın asrımıza âid vech-i mümeyyizi, maddiyâta, kuvvete, servete müstenid bir tahakküm ve ma'neviyâttan uzak nâsûtîlikten ibârettir. Garb âlemi ma'neviyâta âid her şeyi münkir bir vaz'iyete düşmüş, dînî gāyelerden tamâmıyla uzaklaşmıştır.

Tanzîmât-ı hayriyyeden beri Avrupa'nın harekât-ı ictimâiyyesini taklîd ve memleketimizde tatbîk etmek derdiyle yanıp kavrulan zavâllıların çalışa çabalaya rasânet ve zindegîsini sarsmaya muvaffak oldukları hey'et-i ictimâiyyemizin de böyle bir vaz'iyete düşmekte olduğunu kemâl-i teessürle görüyoruz. İlk intıbââtı kendi telakkıyâtımıza, bünyemize muvâfık kānûnlarımızı, an'anâtımızı ber-taraf ederek, hakīr görerek, başka iklîm, başka muhît, başka mizâc için yapılmış yabancı kavânîn ve nizâmâttan mürekkeb bir u'cûbe vücûda getirilmesi sûretiyle hayât-ı resmiyyemizde başlayan tereddiyât yavaş yavaş halkımıza sirâyet etti. Gerek cem'iyet ve gerek efrâdı zararlı şeylerden koruyan kuyûd-ı ma'neviyye ve ahlâkıyye gevşedikçe bizde de cem'iyet ve menfaat-i umûmiyye düşüncesi yerine şahsî emeller hükümrân olmaya başladı. Hayât-ı siyâsiyyede: Düşmanla teşrîk-i mesâî eden vüzerâ, me'mûrîn, müslüman ismini taşıyan adamlar, milletini çiğneyen pâdişâhlar; ictimâî sâhada: Kendi dînini hakīr gören, milletini beğenmeyen ve bunu kemâl-i iftihârla i'lânda tereddüd göstermeyen üdebâ, urefâ, tanassur eden, milleti aleyhine çalışan humekādan binlercesini son asra âid tîrîhimiz hicâb ile kaydetti.

Tenevvür etmeleri, millete nâfi' bir uzuv olmaları için hazîne-i milletten fedâkârlık ederek tahsîle gönderdiğimiz gençlerin çoğu memleketimize dînimizin, an'anâtımızın, bizzat milletimizin müstahkırı olarak avdet ettiler. Çünkü garblılaşmak istedik. Bunun için de her şeyden evvel kuyûd-ı vicdâniyyeden fedâkârlık yapmak icâb ederdi. Onları beğenmek, ictimâiyât sâhasında onlarla berâber yürüyebilmek için yolumuzdan sapmak lâzımdı. Garb harsine merbût sâhib-i nüfûz rüesâ-yı umûr hiçbir fırsatı kaçırmadılar. Eş-

ref Edîb Bey'in "Meşrûtiyet Devrinde İslâmiyet'ten Uzaklaşma Hareketleri" serlevhası altında pek güzel teşrîh eyledikleri vechile fevzâ-yı ictimâîmizin, inkılâb-ı ictimâî nâmı verilen tereddiyâtın bünye-i milliyyeye cebren zerkıne çalıştılar.

Mekteplerde Fransa İhtilâl-i Kebîri'ni târîh-i İslâmiyyet'ten daha evvel belleyen, haftada bir sâat Kur'ân-ı Kerîm ve iki sâat ulûm-ı dîniyye tederrüsüyle esâslı hiçbir terbiye-i dîniyye alamayan, ahlâkī, ictimâî hiçbir takayyüde tâbi' tutulmayan ve en nihâyet gazetelerde yahud kitap şeklinde intişâr ederek bilâ-kayd ü şart ahlâkı, ma'neviyâtı tahrîb eden binlerce romanlar, redîenâmeler içinde sukût eden talebelerden hey'et-i ictimâiyyemiz için fazla bir şey beklemeye hakkımız var mı? Terbiye-i ibtidâiyyeden, terbiye-i meslekiyyeden başlayarak âile hayatı, tarz-ı muâşeret, temâyülât-ı hissiyyemize kadar yekdiğerine merbût sarsıntılar içinde mecrâ-yı tabiî ve millîsinden uzaklaşan ictimâiyâtımız, resmî, ictimâî, ferdî safhalarla mâlâmâl olan taklîd meyelânından en vahîm sûrette müteessir olmuştur. Garb âlemini esâsından kemiren, yıkan tereddiyâtın aynı şerâit içinde muhîtimize de sirâyetinden hepimiz aled-derecât mes'ûlüz. Bu mes'ûliyetin Cenâb-ı Hakk'a, târîhe, millete ve vicdâna karşı muhtelif vecheleri vardır.

Bütün kuvvet, satvet, servet ve ihtişâmına rağmen garb kat'î bir tedennîye, indirâsa doğru koşuyor. Biz fazla olarak bu maddiyâttan da mahrûmuz. Kuvvetten, servetten mahrûm bir hey'et-i ictimâiyye için ma'nevî kuvvetler de gayb edilmiş olursa Avrupa için emr-i vâkı' olan inhilâl bizim için kat'iyet-i riyâziyye hâline girmiş olur. Bünye-i ictimâîmizin dûçâr olduğu mühlik marazın en bâriz bir sûrette tahakkukundan sonra bit-tabi' en mantıkī, en tabiî vazîfe hastalığın tedâvîsine tevessülden ibârettir.

Acaba bu tedâvîyi mevcûd her şeyi yıkmak sûretiyle menfî olarak mı, yoksa rûh-ı esâsîmizden mülhem vechelerimizi ıslâh ve ihtiyâcât-ı zamâniyyeye göre tanzîm ederek müsbet bir tarzda mı tatbîk etmek faydalıdır?

Târîh binlerce misâlleriyle gösteriyor ki: Menfî cereyânların daima aksülamelleri dâî ve bin-netîce bütün emeklerin berhavâ olmasını mûcib olması hasebiyle bu tarzın tatbîkı sâde tehlikeli olmakla kalmaz, belki bazen bir milletin inhidâm ve inkırâzını bile tehiyye eder. Bundan başka ulûm-ı ictimâiyye ve ilmü'r-rûh siyâsî ve ictimâî, milletlerin tekâmüle muayyen kānûnlarla müsbet ve şuûrî bir istihâle netîcesinde vâsıl olabileceklerini ta'yîn ve tesbît etmiştir. Ulemâ-yı ictimâiyyenin kâffesi bu esâsta müttefiktirler.

Son zamanlarda sâha-i matbûâtta cereyân eden münâkaşâta bakılırsa müsbet veya menfî bir tarzda hareket tarafdarlarının harâretle mes'eleyi mevzû'-ı bahs ettiklerine şübhe kalmıyor. Her hakīkatin yalnız ve yalnız ilme, irfâna, delîle istinâden hallini arzu ettiğimiz ve selâmeti şuûrlu, olgun bir seciye-i ilmiyyede gördüğümüz içindir ki hüsn-i niyyet ve kemâl-i samîmiyyetle bu noktada biraz tevakkuf etmek istiyoruz. Garbda el-yevm câ-yı kabûl bulan "lâîlik" "asrîlik" mukābili olarak telakkī edilebilir mi? Câri ma'nâsıyla ma'neviyâta âid her şeyin, maddiyâtın hayatta, cem'iyette üssü'l-esâs olması düstûruyla mübâdelesini tazammun eden "lâîlik" hiçbir vakit "asrîlik"in mukābili değildir.

"Asrîlik"in ma'nâsı beynelmilel mâhiyeti hâiz olan terakkıyât-ı **[74]** beşeriyye ile esâsât ve an'anât-ı milliyyenin te'lîfi ve bu sûretle âheng-i umûmîde mütevâzin bir mevki' ihrâz edilmesidir. Dînimizin tekâmül ve terakkīyi kâfil olması ve ictimâiyât-ı İslâmiyyenin muhtelif kıt'alarda, muhtelif asırlarda bu netîce ve kābiliyeti parlak misâlleriyle göstermesi i'tibârıyla asrîlik rûhumuzda mevcûddur. Fakat "lâîlik"e gelince bu, salâha değil, bünye-i milliyyenin fesâdına müntehî bir meslektir. mevcûdu yıkmakla onun yerine ikāmesi zarûrî olan malzemeyi nereden tedârik edeceğiz? Şübhesizdir ki fenâ bir şey daima terk edilir. Fakat daha iyisini te'mîn etmek şartıyla. İctimâiyâtımızla mübâdele etmek istediğimiz garb harsinin bugünkü şekliyle sağlam ve saâdeti kâfil bir esâs olmadığını başta "Edmun de Mulin" olmak şartıyla İngiltere Başvekîline kadar bütün mütefekkirler i'tirâfta tereddüd etmiyorlar. Bizzat garb ictimâiyyûnunun infisâhını kabûl ettikleri bir harsi kabûl etmekle ne kazanmış olacağız?

Yine ilmen müsbet hakīkattir ki: İnkılâbât-ı ictimâiyyede avâmm-ı halk bir kere rûhundan uzaklaştıktan sonra şîrâze-i ictimâînin mihverini bozar, her şeye düşman kesilir. Asırların fikirler-

de tesbît ettiği an'anât bir kere sarsıldıktan sonra onun yerine kolay kolay yeni bir meslek ikāme edilemez.

Târîhin tenvîr eylediği bu hakīkatler –kavânîn-i ictimâiyye de kavânîn-i tabîiyye gibi gayr-i kābil-i mukāvemet olduğundan– menfî cereyânların sâha-i tatbîka vusûlü zamanından i'tibâren emr-i vâki' hâlini alır.

Binâenaleyh "lâîlik" ne cihetten tedkīk edilirse edilsin asrîlik mukābili olamayacağı gibi ictimâiyâtımız için de bundan mühlik bir şey tasavvur olunamaz. İctimâiyât-ı İslâmiyyenin garb ictimâiyâtına her cihetten fâik olduğu sâbit olmuş bir müteârifedir. Bu hakīkat muvâcehesinde ictimâiyât-ı İslâmiyyenin terakkī ve tekâmülde ve milletimizin maddî ve ma'nevî bütün safahât-ı hayâtiyyesinde üssü'l-esâs olarak kabûlü zarûrîdir.

Rûh-ı millînin timsâl-i hakīkīsi olarak görmek istediğimiz muhterem hükûmetimizin, Millet Meclisi'mizin ve bütün münevverlerimizin bu çok yüksek hakīkati lâyık olduğu ehemmiyetle nazar-ı dikkate alacaklarına şübhemiz yoktur.

Hasan Hikmet

İ'tizâr. – Evvelki haftaki nüshamızda "İslâmiyet ve Garb ictimâiyâtının Mukāyesesi" serlevhalı makālenin bazı kısımları karışık bir hâlde intişâr eylediği, ez-cümle üçüncü satırından i'tibâren "ferdiyet-i hayâtiyyenin yavaş yavaş cem'iyet şekline tahavvülüyle berâber milletlerin hassâsiyet, emzice ve muhît şerâitine göre esâsı müttehid, fakat telakkıyât ve tatbîkātı i'tibârıyla farklı birtakım ictimâî ve hukūkī vecheler zuhûra gelmiştir." sûretinde olmak lâzım geldiği ve diğer karîne ile anlaşılacak bazı hatâların vâkı' olduğu görülmekle ma'a'l-i'tizâr tashîh olunur.[3]

JAPONYA'DA MİLLİYET

Nobel Mükâfâtını Kazanmakla
Bütün Cihânda Temâyüz Eden
Hindistanlı Şâir-i Muazzam Tagor'un Konferansı

2

O hâlde garb medeniyetini bütün temâyülâtıyla, usûlüyle, bünyânıyla alıp bunun gayr-i kābil-i ictinâb olduğunu söyleyemezsiniz. Siz şarklı dimâğınızı, kudret-i rûhiyyenizi, sâdeliğe olan muhabbetinizi, vezâif-i ictimâiyyeyi îfâ için duyduğunuz hâhişi tezâhür ettirerek gerdûne-i terakkīye yeni bir yol küşâd edeceksiniz. Garb terakkıyâtının hayât-ı insâniyye ve hürriyet-i beşeriyyeye karşı her harekette îkā ettiği müdhiş cinâyetleri hadd-i asgarîye indireceksiniz! Asırlardan beri hissettiniz, düşündünüz, çalıştınız, mes'ûd oldunuz, kendinize göre ibâdet ettiniz. Bütün bunları köhne elbiseler gibi çıkarıp atamazsınız. Bunlar sizin kanınızda, kemiklerinizin iliğinde, etinizde, beyninizdedir; ele aldığınız her şeyi, arzunuz dâhilinde yahud arzunuzun hilâfına ta'dîl edecektir. Bir kere insana âid mesâili sizin için mûcib-i hoşnûdî olacak bir şekilde hallettiniz mi, felsefe-i hayâtınızı ihrâz etmiş, kendi tarz-ı hayâtınızı tesbît etmiş olursunuz. Bütün bunları vaz'iyet-i hâzıraya tatbîk etmelidir. O zaman yeni bir şey ibdâ' etmiş olursunuz ki halkınız onun kendisine âid olduğunu derhâl takdîr ederek kabûl eder ve insanın salâhı nâmına bir hediye-i şükrân olmak üzere bütün âleme ihdâ eder.

Asya'nın bütün memleketleri içinde burada, Japonya'da garbdan topladığınız mevâddı kendi dehânıza ve ihtiyâcınıza göre kullanmak serbestîsini hâiz bulunuyorsunuz. Bundan dolayı mes'ûliyetiniz daha büyüktür. Çünkü sizin sesinizle, Asya, Avrupa'nın beşer nâmına ortaya attığı suâllere cevâb verecektir. Sizin memleketinizde o tecrübeler yapılacaktır ki onlarla şark asrî medeniyetin şeklini değiştirecek, yalnız makine olan taraflarına hayat nefh edecek, yalnız sür'ati te'mîni istihdâf eden kısmını kalb-i beşerle istibdâl edecek kudret ve muvaffakıyetten fazla âhenkdâr ve canlı tenemmîye, hakīkat ve güzelliğe ehemmiyet verecektir.

Şarkī Asya'nın Burma'dan Japonya'ya kadar imtidâd eden memâlikinin Hindistan ile milletler arasında en tabîî râbıta olan meveddet ile bağlı olduğu zamanları size hâtırlatmaktan men'-i nefs edemem. O **[75]** zaman kalbler arasında canlı bir merbûtiyet, insâniyetin en derin ihtiyâclarını düşünen bir cümle-i asabiyye vardı. Birbirimizden korkmuyorduk. Birbirimizi geride bırakmak için teslîhât müsâbakasına girişmiyorduk. Münâsebâtımız menâfi'-i şahsiyyeye müstenid değildi. Her birimizin servetine göz dikerek onu iğtisâbı istihdâf etmiyorduk. Fikirler ve mefkûreler en yüksek muhabbet hediyeleri ile mübâdele

[3] Metinde (52. sayfa) bu düzeltme yapılmıştır.

olunuyordu. Kalblerimizin birleşmesine lisân ihtilâfı, âdât ihtilâfı gibi sebebler mâni' olmuyordu. Irk gurûru, fâikıyet hissi gibi şeyler yoktu ve bu gibi da'vâlarla tabîî veya fikrî münâsebâtımız ihlâl edilmiyordu. Bu müttehid kalblerden doğan güneşin ışıklarıyla sanâyiimiz, edebiyâtımız, yeni yapraklar, yeni çiçekler açıyordu. Muhtelif memleketlerde yaşayan muhtelif lisânlarla konuşan muhtelif târîhlere mâlik olan akvâm insanlığın birliğine, muhabbetin en derin irtibâtını tanımıştır. O müsâlemet ve hüsn-i niyyet günlerinde hayatın en ulvî gâyeleri için insanların birleştiği zamandadır ki Japonya bu yeni hayatı iktisâb etmesine yardım eden her şeyi ihrâz etti.

Avrupa'da meydâna çıkıp bütün dünyâyı bir yaramaz ot gibi istîlâ eden siyâsî medeniyetin esâsı inhisârdır. Bu medeniyet, yabancıları hâricinde bırakmak veya onları imhâ etmek ister. Bu medeniyet temâyülâtı i'tibârıyla vahşî ve müfteristir. Başka milletlerin menâbiiyle tegaddî eder, bu milletlerin bütün istikbâllerini pâymâl etmeye çalışıyor. Bu medeniyet başka milletlerin yükselmesinden daima endîşe eder. Başka milletlerin ihtimâl-i i'tilâsına "tehlike" nâmını verir. Binâenaleyh kendi hudûdunun hâricindeki bütün alâim-i i'tilâyı izâleye uğraşır. Kendinden zaîf olan akvâmın daima zaîf kalmasını te'mîn için her şeyi yapar.

Bu siyâsî medeniyet kesb-i kuvvet edip arzın büyük kıt'alarını yutmak için harîs ağzını açmadan mukaddem bizim âlemimizde de muhârebeler oluyordu, saltanatlar devriliyordu, felâketler vukū' buluyordu. Fakat hiçbir vakit böyle korkunç bir manzara-i ihtirâs, bir milletin diğer bir milleti böyle baştan başa istihlâk etmesi, dünyânın büyük sâhalarını kıyacak böyle müdhiş makineler, çirkin dişleriyle ve pençeleriyle başkalarının urûk-ı hayâtını parçalamayı istihdâf eder böyle fecî' muhâsedeler hiç mi hiç görülmemişti. Bu siyâsî medeniyet, insânî değil, fennîdir. Satvetlidir, çünkü bütün kuvvetlerini bir maksad etrâfında teksîf ediyor. Canı bahâsına para kazanmayı istihdâf eden bir milyoner gibidir. Bu medeniyet kendine gösterilen i'timâdı hıyânetle karşılar. Utanmadan bütün yalan ağlarını gerer, ma'bedlerinde ihtirâs putlarını ikâme eder ve bunlara karşı gösterdiği mükellef hissiyât-ı ubûdiyyete "vatanperverlik" nâmını verir.

Bu medeniyetin yaşamayacağını söylemek bir kehânet teşkîl etmez. Bir kānûn-ı ahlâkī vardır ki efrâd üzerinde de, akvâm üzerinde de hükümrândır. Milletiniz nâmına bu kavânîni ihlâl ettiğiniz hâlde bunların te'mîn edeceği menâfi' ve müşteheyâttan müstefîd olmakta devâm edemezsiniz. Ahlâm mefkûrelerini böyle umûmî bir şekilde yıkmak teşebbüsü yavaş yavaş milletin her ferdinde aksülamel tevlîd eder, tedrîcen za'f u inhitât dâire-i istîlâsını tevsî' eder ve bütün mukaddesâta karşı bir i'timâdsızlık hâsıl olur ki zevâl ve izmihlâlin en hakīkī a'râzındandır. Şunu hâtırınızda tutunuz ki bu siyâsî medeniyete, bu asabiyet-i milliyye i'tikādına uzun bir hayat mev'ûd değildir. Eski Yunanistan'ın çırağı, ilk yerde söndü. Roma'nın kudreti, imparatorluğun enkāzı altında medfûndur. Fakat esâsı cem'iyet-i insâniyye ve insanın mefkûre-i rûhiyyesi olan medeniyet hâlâ Çin'de ve Hindistan'da yaşıyor. Bu hayat, zamân-ı hâzırın mihânikî kuvvetiyle ölçüldüğü takdîrde zaîf ve bîtâb görünür. Fakat hâlâ küçük tohumlar gibi neşv ü nemâ bulacak, dallanacak, çiçeklenecek, vakti gelince meyve verecek hayat ile doludur. Halbuki Avrupa'nın bu ihtirâs makinesi bir kere yıkılırsa bir daha kalkamaz.

Aleyhimizde dermiyân olunan töhmetlerden biri bizim şarkta ta'zîz ettiğimiz mefkûrelerin sâkin olması, bir cihân-ı irfân ve kudret küşâdı için lâzım olan hareketten mahrûm bulunması iddiâsıdır.

Bizim felsefelerimiz şarkın köhne medeniyetinden kalma enkāz imiş! Bir garb müdakkıkına bizim medeniyetimiz hep "mâba'dettabîiyât"tan ibâret görünür. Nasıl ki bir sağır adam piyano çalındığı zaman parmakların hareket ettiğini görürse de mûsîkīyi duymaz; garb müdakkıkları da müessesâtımızın birtakım derin esâslar üzerine ibtinâ ettiğini idrâk edemez.

Görmekte olduğumuz bir manzaranın medâr-ı sübûtu onun rü'yetidir. İnanmayan bir adama medeniyetimizin birtakım nazariyât-ı fikriyyeden ibâret olmadığını, bizim müsbet bir hakīkate, insanın kalbine penâh ve gıdâ teşkîl eden bir

hakīkate destres olduğumuzu anlatmak güçtür. Bize diyorlar ki: "Siz hiçbir eser-i terakkī göstermiyorsunuz. Bir hareketiniz yok!" Bunlara dedim ki: "Nereden biliyorsunuz? Terakkīyi hedefine göre muhâkeme etmeniz icâb eder. Bir demiryolu treni bir müntehâya doğru ilerler. Bu bir harekettir. Fakat kemâle eren bir ağacın böyle muayyen bir hareketi yoktur. Onun terakkīsi hayatın için için terakkīsidir. Ağaç ziyâya karşı uyanan yapraklarıyla, içinde sükûnetle dolaşan usâresiyle yaşar."

Biz de asırlarca yaşadık. Hâlâ da yaşıyoruz. İdrâki lâ-yetenâhî olan bir hakīkate doğru gidiyoruz. Bir hakīkat ki mâverâ-yı mevte **[76]** imtidâd ederek ona ma'nâ verir, hayatın bütün fenâlıklarının fevkindedir. Nefse huzûr ve tahâret, saâdet ve refâh bahşeder. Bu ma'nevî hayatın mahsûlü, canlı bir mahsûldür. Gençler bîtâb düşünce, asker mecrûh olunca, servet zâil olup da gurûr zillete inkılâb edince, vekāyiin mebzûliyeti içinde hakīkat, temâyülâtın tezâddı arasında âhenk talebiyle beşer feryâd edince onun lüzûmu hissolunur. Kıymeti yığınlarca mevâd toplamakta değil, metâlib-i rûhiyyeyi tatmîn etmektedir.

Bazı şeyler vardır ki beklemez. Çarşıda en mü-sâid mevkii işgāl etmek için yürümek, koşmak, atılmak mecbûriyetindesiniz. Peşinde koştuğunuz fırsatları yakalamak için a'sâbınızı gerer, uğraşır durursunuz. Fakat mefkûreler var ki hayatımızla körebe oyunu oynamıyor. Bunlar tohum iken çiçeklenir, çiçeklendikten sonra meyve verir. Bunlar kemâle ermek için lâ-yetenâhî bir sâhaya, âsumânın ziyâsına muhtâcdır. Bunların semerâtı hakāret ve ihmâl senelerini bî-pervâ geçirir. Bunların sadrında asırların ışığı, yıldızların sükûnu müddehar olan şark ve şark mefkûreleri … durmaksızın koşan garbı tâ göğsü tıkanıp duruncaya kadar bekleyebilir. Avrupa koşuyorken arabasının penceresinden tarlasındaki mahsûlü biçen köylünün pek yavaş kımıldadığını, binâenaleyh köylüyü geride bıraktığını zannediyor. Fakat bu sür'at-i seyrân bir müntehâya varınca aç kalbler gıdâ talebiyle kıvranıyor ve o zaman güneş altında mahsûlünü biçen köylüye mütevâzıâne bir tavır ile gidiyor. Şark da garbı böylece bekleyecektir.

Tunus Müslümanlarının Metâlibi

1253 sene-i hicriyyesinde Tunus'un zimâmına vaz'-ı yed eden Emîr Ahmed Bey hükümdârlık makāmına gelmeden evvel Fransa'yı ziyâret etmiş, asrî medeniyetin terakkıyâtını görmüş olduğundan memleketinin idâresini ele aldığı zaman Tunus'ta birtakım ıslâhâta başlamış, ordusunu ve donanmasını tanzîm, maârifi neşr u ta'mîm için çalışmıştı. Ahmed Bey'e halef olan Muhammed Bey zamanında memleket dâhilinde birtakım şûrişler vukū' bulmuş, ahâli vâlîlerin zulmünden şikâyet ederek hâricin, bilhassa Fransa'nın teşvîkıyle kānûn-ı esâsî ve meşrûtiyet istemişler; binâenaleyh Tunus'ta ahalî arasında birtakım mücâdeleler vukū' bulmuştu. Fransa bu fırsattan bil-istifâde Tunus'un işlerine müdâhale ederek 1274 senesi Muharrem'inin mebâdîsinde Tunus'a bir donanma göndermiş, bu donanmanın Kumandanı ve Erkân-ı Harbiyyesi Reisi, Tunus Emîriyle görüşmüşler ve ancak "kendisine yardım etmek, ahâliye hürriyet i'tâsı husûsunda kendisine muhâlefet edenlere karşı gelmek için bu kuvve-i bahriyyenin Tunus sularına sevk olunduğunu" beyân etmiş ve cevâb istemişlerdi. Ferdâsı gün İngiltere Konsolosu da Fransız Kumandanının beyânâtını te'mîn eden bir nota takdîm etmiş olduğundan Tunus Emîri istediklerini yapmaktan başka bir çâre bulamamış, Şeyhülislâm Muhammed Bayram 1274 senesinin 20 Muharrem Çarşamba günü matlûb olan nizâmın İslâm'a münâfî olmadığına dâir fetvâ vermişti. Bunun üzerine kaleme alınan on bir maddelik bir ahidnâme ahâliye ta'mîm olunmuştur. Bu ahidnâmede deniliyor ki:

1- Bilâ-tefrîk-ı cins ü mezheb Tunus Emâreti'nde mukīm olanların kâffesinin emvâl, edyân ve ervâhı masûndur.

2- Ahâlinin kâffesi vergi ve rüsûmâtı te'diye etmekte mütesâvîdir.

3- Müslümanlarla ehl-i zimmet muâmelât-ı adliyye ve sâir hukūk-ı beşeriyyede mütesâvîdir.

4- Ehl-i zimmet dînini tebdîle icbâr edilmezler. Âyinlerini icrâda serbesttirler.

5- Ahâli orduda hizmete mecbûr değildirler.

Ancak muayyen bir müddet için kur'a usûlüyle ve kavânîn-i askeriyye mûcebince hizmet-i askeriyyelerini îfâ ederler.

6- Ehl-i zimmet hakkında sâdır olacak ahkâmın takrîri esnâsında küberâ-yı ehl-i zimmet hâzır bulunur.

7- Müslümanlardan ve düvel-i mütehâbbe tebaasından müteşekkil ticârî bir meclis ticârete âid da'vâları rü'yet eder.

8- Ahkâm-ı örfiyye ve kavânîn-i hükmiyye nazarında müslümanlarla gayr-i müslimler mütesâvîdir.

9- Ticâret kapısı açıktır. Bir memleket diğer millete tercîh olunmaz.

10- Tunus'a gelenler kavânîn-i memlekete tebean istedikleri işlerle meşgūl olabilirler.

11- Ecnebîler tebaa-i memleket gibi arâzî, akārât alabilmek hakkını hâizdirler.

Bu ahidnâme ahâliye kırâat olunmuş, herkes memnûn olmuş, Fransa Konsolosu, Emîri medh u sitâyişe gark etmiştir.

Bu hâdiseden bir sene sonra Emîr Muhammed'in yerine birâderi Muhammed Sâdık Bey geçmiş, birâderinin va'd ettiği her şeyi itmâm edeceğini taahhüd etmiştir. Emîr Muhammed Sâdık Tunus'un muhtelif yerlerinde teşkîlât-ı adliyye vücûda getirmiş ve pâyitahtında otuz a'zâsı ahâli **[77]** tarafından intihâb, diğer otuz a'zâsı hükûmet tarafından ta'yîn olunan altmış a'zâdan müteşekkil bir Meclis-i Âlî te'sîs etmiş; memlekette adâlet hükümrân olmuştur. Fakat bu devr-i huzûr uzun bir zaman devâm etmeyerek memleketin dâhilinde bilhassa mâlî buhrânlardan dolayı türlü türlü iğtişâşlar vukū' bulduğundan kabâilin bir kısmı i'lân-ı isyân ettiğinden Fransa bu fırsattan bil-istifâde gûyâ isyânları bastırmak için Tunus'a müdâhale etmiş ve 1881 sene-i mîlâdîsinde Tunus'a ordusunu sevk etmekle oraya hâkim olmuştur.

Fransa'nın Tunus'ta ta'kīb etmiş olduğu siyâset istimlâk siyâsetidir. Ahâlisinin bazı arâzîyi satın alamaması için kānûnlar vaz' olunmuş; evkāf-ı İslâmiyyeye bile el uzatılarak adâlet ve diyânete münâfî her şey yapılmıştır. Evkāf-ı İslâmiyye istimlâk edilmiş, satılmış, müessesât-ı dînîyyenin ihtiyâcı te'mîn olunmamış ve inhidâma ma'rûz bırakılmış, bunların yerine birtakım yeni mektepler te'sîs olunarak orada Arapçadan ziyâde Fransızcanın ta'lîmine ehemmiyet verilmiş, halkın dînî ve millî gayretini söndürmek ve onun yerine Fransa'yı, Fransa'nın medeniyet ve edebiyâtını ikāme etmek için her şey yapılmış; mahâkim-i şer'iyyenin bir kısmı ta'tîl edilmiş, bir kısmının derecesi indirilmiş, Tunus'un hazîne-i mâliyyesinden hıristiyanlar için kiliseler inşâ olunmuş, kilise me'mûrînine maâşlar bağlanmış, memleketin en mühim me'mûriyetleri Fransızlara verilmiş, müslümanların birçok emlâki türlü türlü hîlelerle Fransızlara ve Yahudilere devredilmiştir. Hülâsa müslümanlar memleketlerinde efendi iken köle oldular.

Tunus ahâlisi iki milyona bâliğdir. Bunlar Kartacalılar, Berberîler, Arablar, Endülüs'ten hicret eden müslümanlardan müteşekkildirler. Yahudilerin adedi 68.000'den ibârettir. Bunların Fransızlar nezdinde mevkii pek mu'teberdir.

Fransızların Tunus'ta siyâseti îzâh ettiğimiz şekilde otuz sene devâm etmiştir.

Vaktâ ki Trablusgarb harbi vukū' buldu, İslâm âlemi birden bire silkindi. Maşrık ve Mağribdeki bütün müslümanlarda bir intibâh görüldü. Hindistan, Mısır, Tunus bu intibâhtan nasîbedâr oldu. Bilhassa Tunus Trablusgarb'ın komşusu olduğundan İtalya'nın bu İslâm ülkesine tecâvüzü en çok Tunus efkâr-ı umûmiyyesini sarsmıştı.[4]

Trablusgarb muhârebesini Balkan harbi ta'kīb etti. Şarklıların garblılara karşı besledikleri kîn arttıkça arttı. Balkan ateşleri sönmeden harb-i umûmî vukū' buldu. O zaman Avrupalılar hâkimiyetleri altında yaşayan milletleri aldatmak yolunu tutarak harbe ancak zaîf milletleri kurtarmak, akvâm-ı mahkûmeye hürriyet bahşetmek için girdiklerini beyân ile muhârebeyi muzafferiyetle hitâma erdirdikten sonra istimlâk siyâsetinden ferâgat, akvâm-ı mahkûmeye istiklâl ve hürriyetlerini te'mîn edeceklerini taahhüd

[4] Buradan dört buçuk satır çıkarılmıştır.

etmişlerdi. Tunuslular da sâir milletler gibi bu tahhüdâta aldanmışlar ve müttefiklere harb esnânâsında her muâveneti ibzâl etmişler, müttefikler uğurunda her fedâkâlığa katlanmışlardı. Tunuslulardan muhârebeye 60.000 asker iştirâk etmiş ve bunlardan 45.000'i maktûl ve mecrûh düşmüştü.

Fakat Harb-i Umûmî'de Fransa'nın ihrâz-ı zafer etmesi için 45.000 evlâdını vermiş olan Tunus'un nâil olduğu mükâfât harbin hitâmını müteâkıb Tunus'ta idâre-i örfiyyenin i'lânı idi. İstiklâl ve hürriyet vaadleri ise kâmilen unutuldu ve Tunusluların bütün fedâkârlıkları heder oldu. Maamâfih Tunuslular nevmîd olmadılar. Bil-akis vahdet-i milliyyelerini takviye ederek mücâdeleye, gazeteler neşrine, hür kongreler akdine, bütün dünyâda da'vâlarını müdâfaa etmeye, Fransa pâyitahtına hey'etler göndermeye başladılar.

Tunuslular da'vâlarını müdâfaa ve haklarını ihkāk etmek üzere Paris'e gönderdikleri ilk zât en be-nâm ulemâ-yı İslâmiyyeden Şeyh Abdülazîz es-Seâlibî'dir. Müşârunileyh her ne kadar Fransızca lisânına vâkıf değilse de ihtiyâcât-ı asriyyeye tamâmıyla vâkıftır. Mısır'da, Şâm'da, Arabistan'da, bir müddet Singapur ve sâir Hind adalarında tedkīkātta bulunmuş, her yerde ekâbir-i ricâl ile tanışmış görüşmüş, müslümanların ahvâlini tedkīk etmiş, sonra memleketi olan Tunus'a avdet ederek orada ibzâl-i faâliyyet etmiştir. Tunuslular müşârunileyhi 1919 senesinde Paris'e gönderdikten sonra 1920 senesinde ikinci bir hey'et olarak üstâd Ahmed Sâfî riyâsetinde diğer bir hey'et göndermişler ve bu hey'etler Fransa Hâriciye Nezâreti tarafından kabûl edilmişlerdir. Hey'et metâlib-i âtiyyeyi dermiyân etmiştir:

1- Tunus ahâlisinin kemâl-i serbestî ile intihâb edeceği bir Meclis-i Millî te'sîsi,

2- Tunus'un mukadderâtını bu Meclis'in idâre etmesi,

3- Kuvâ-yı selâsenin tefrîkı,

4- Hürriyet-i kelâmiyyenin tamâmen te'mîni;

[78] 5- Belediye a'zâsının hürriyet dâhilinde intihâbı;

6- Fransızlarla Tunusluların hükûmet me'mûriyetlerinden aynı maâşı istîfâ etmeleri;

7- Tunusluların her türlü me'mûriyetlere kabûlü;

8- Kābil-i zer' olan arâzînin Fransızlarla Tunuslular arasında bilâ-tefrîk tevzîi.

Bu metâlibin ne kadar mu'tedil olduğu âşikârdır. İngiltere bile bu metâlibin ekserîsini Hindistan'da vermiştir.

O sıralarda Hindistan Hilâfet Hey'eti Paris'te bulunuyordu. Hilâfet Hey'eti Tunuslu dindaşlarıyla tanışmış ve onların şerefine bir ziyâfet vermişti. Bu ziyâfete sâir memâlik-i İslâmiyyeye mensûb birçok müslümanlar da iştirâk etmişlerdi.

Tunusluların bu hey'eti Paris'te birkaç hafta ikāmet ederek bu metâlibi müdâfaa etmiş. Bir kısım müslümanlar bunlara müzâherette bulunmuş, Hindistan'da, Mısır'da, İngiltere ve Fransa'da intişâr eden matbûât-ı İslâmiyye bu metâlibi te'yîden makāleler neşretmişlerdir. İslâm âleminin bu teşvîkātı Tunusluların gayret ve hamâsetini tezyîd etmiş ve binâenaleyh Tunus ulemâ, eşrâf, tüccâr, muhâmî, erbâ-ı sanâyii ve sâir binlerce zevât tarafından imzâlanan bir arîza ihzâr olunup meşrûtiyet taleb edilmiştir. Tunusluları temsîl eden 27 zât Tunus Emîrine bu arîzayı takdîm etmek için intihâb edilmişlerdir. Emîr hey'eti kabûl etmiş, arîzayı okumuş, vüs'u dâhilinde çalışmayı va'd etmiştir.[5]

(*el-Câmia*, Kalküta)

[5] Buradan yirmi iki satır çıkarılmıştır.

FISK u FÜCÛR ÂMİLLERİ

İstanbul'daki sukūt-i ahlâkın günden güne artarak gençliği ve âile hayatını büsbütün tahrîb edecek fecî' bir şekle girdiğini gören bazı fazîletperver hanımlar, bu sukūtün âmilleri arasında Rus kızlarının çok mühim te'sîri olduğunu nazar-ı dikkate alarak bu iffet ve ismet kātillerinin İstanbul'dan teb'îdi hakkında kırk, elli kadar imzâ ile âtîdeki mahzarı Polis Müdüriyeti'ne vermişlerdir:

"Birçok fedâkârlıklar ve vüs'-ı beşerin fevkinde can-sipârâne ve Hudâ-pesendâne gayretler sâyesinde istikbâli henüz taht-ı emniyyete girmeye başlayan mukaddes Türk vatanının âtîsi Anadolu mücâhidîn-i muhteremesinin kurmuş oldukları sağlam esâslar üzerinde te'mîn ve idâmeye me'mûr olacak ensâl-i ahîre ve müstakbelenin bu kâr-ı mühimde muvaffak olamamalarından bi-hakkın endîşe-nâk olan zîrde vâzıu'l-imzâ İstanbul'un Türk kadınları kemâl-i sûzişle arza cür'et-yâb olduğu ber-vech-i âtî husûsât üzerine ehemmiyetle nazar-ı dikkat-i devletlerini celb eder. Mondros Mütârekesi'ni müteâkıb memleketimizi istîlâ ile evlerimizi işgāl, erkeklerimizin bir kısmını tevkīf, habs, hattâ nefy eden düşman kuvvetleri dâhilde tedârik ettikleri şûrekârlar ile birlikte İslâm anâsırına zulm ü teaddî icrâsıyla îmân-ı millîmizi, maddî ve ma'nevî kuvvetlerimizi ezemediği, hattâ bil-akis bu mezâlim sâyesinde kuvâ-yı maddiyye ve ma'neviyyemizin büsbütün kesb-i rasânet ettiğini görerek nihâyet Bolşevik akını önünden kurtulup kaçan Rus enkāz-ı istibdâdını bir âmil-i şerr u fesâd olmak üzere İstanbul'un nezîh muhîtine sokmak[6]
irtikâb etti.

Fil-hakīka ırkan kendilerine en yakın akvâmın bile kendi taraflarına kabûlden ihtirâz eylediği bu şimâl döküntüleri topraklarımıza ayak attıkları meş'ûm günden beridir karılarının, kızlarının câzibesi ve nâmûs ve iffet hakkındaki tarz-ı telakkīlerinin başkalığı sâyesinde kocalarımız ve evlâdlarımızın kısm-ı a'zamına hulûl ile cinâyetlerin en azîm ve en menfûrunu irtikâbdan bir ân hâlî kalmayarak memlekette Türklerin elinde servet nâmına ne kalmışsa bel' etmiş, düşman hesâbına câsûsluk yaparak yüzlerce, binlerce İslâm hânümânı söndürmüş, oğullarımızı zehirlemiş, kızlarımıza sû'-i misâl olmuş, hülâsa asırlardan beri Moskof ordularının yapmaya muvaffak olamadıkları tahrîbâtı şu bir iki sene zarfında fazlasıyla yapmış ve hâlâ da yapmakta bulunmuştur. Bugün nesl-i hâzırı teşkîl eden on sekiz ilâ otuz yaşında gençler arasında mahzâ bu Rus kadınlarının tahrîbkâr te'sîriyle morfin, kokain, eter, küûl gibi öldürücü zehirlerin i'tiyâd-ı kātiline zebûn olmayan yok gibidir. Her türlü inzıbât ve sıhhî murâkabelerden âzâde olarak ticâret-i mezmûmelerine devâm eden Rus bar, kafeşantan, lokantalarının adedi yalnız Beyoğlu'nun Tünel'den Taksim'e kadar olan kısa bir mıntıkasında yirmi beşten fazladır. Birer maktel-i ismet olan bu yerlerde her gece yüzlerce genç Türkün sıhhat, servet ve nâmûsu girdâb-ı felâkete sürüklenmektedir. Kezâlik her cem'iyete sokulan bu muzır kadınları gören, umûmî mahâfilde onlarla temâs etmek mecbûriyetinde kalan bazı Türk kızları da bu mülevves kadınların memleketlerinden yırtık bir palaspare ile çıkıp bugün en ağır esvâblar, en girân-bahâ mücevherlerle arz-ı endâm ettiklerini gördükçe bu hâl nesl-i müstakbeli yetiştirecek olan yarınki anaların ahlâkı üzerinde fecî' bir âmil ve müessir olmaktadır.

[79] Irkımızı bir tehlikeye ma'rûz bırakarak sizlerin itmâm etmiş olduğunuz kâr-ı azîm-i istihlâsı sonra dûçâr-ı akāmet edecek mâhiyette olan bu mühim mes'eleyi mübeccel hükûmetimizin –en büyük bir dikkat ve ehemmiyetle ve lâyık olduğu müsta'celiyetle nazar-ı i'tibâra alarak frengiden, küûlden daha vahîm ve muharrib olan bu fısk u fücûr âmillerinin bir ân evvel topraklarımızdan def'i her neye mütevakkıf ise hemen icrâsını mukaddes vatanımızın selâmeti nâmına istirhâm eyleriz."

Memleketin muhâfaza-i iffet ve ahlâkı nâmına vukū' bulan bu mürâcaata bütün matbûât için müzâheretten başka yapacak bir şey yok iken maatteessüf bazı gazeteler izhâr-ı taassubdan kendilerini alamayarak bu mürâcaatın ehemmiyetini izâle, mâhiyetini tahvîl için türlü türlü neşriyâtta bulundular. Halbuki ahlâk-ı umûmiyyeye tealluk eden bu mes'ele memleketin en derin yarasıdır. Milletimizin en büyük secâyâsından olan ve her türlü mesâib ve mezâhim karşısında bile

[4] Buradan üç kelime çıkarılmıştır.

muhâfazasına kudretyâb olduğu iffet ve ahlâkının son zamanlarda birden bire müdhiş bir sukūt ve tereddîye doğru gitmesinin âmillerini tedkīk ederek bu felâket-i ictimâiyyenin önüne geçecek tedbîrleri ittihâz etmek bütün millet rehber ve mütefekkirlerinin en mütehattim vazîfeleridir. Hiç kimse inkâr edemez ki işgālden sonra İstanbul'un ahlâkı azîm bir sarsıntıya ma'rûz kalmıştır. Öyle bir sarsıntı ki târîh-i millîmizin hiçbir sahîfesi bunu kaydetmiyor. Bu fısk u fücûr cereyânının önüne geçilemediği takdîrde bunun âkıbeti ne olacaktır, düşünülüyor mu? Müslüman mahallelerindeki umûmhânelerin adedi her gün artıyor. Adım başındaki bakkāl dükkânları meyhânelere münkalib oluyor. İstanbul bu kadar sukūt-ı ahlâkı hiçbir zaman görmemişti.

Bu fesâd-ı ahlâkın esbâb ve avâmilini yalnız Rus kadınlarına hasr etmek elbette doğru değildir. Fakat bu husûsta bunların azîm te'sîrleri olduğu inkâr kabûl etmez bir hakīkattir. Nasıl ki hanımlarımız sukūt-ı ahlâkın avâmili miyânında en bârizi olmak üzere bunu görmüşler ve ilk teşebbüslerini bu âmilin ref'i için sarf etmişlerdir.

Hiç şübhe yok ki bu memleket sâhibsiz değildir. Milletin nâmûs ve iffetini tahrîb husûsunda bu kadar başıboş hareketlere hiçbir hey'et-i ictimâiyye müsâade edemez. Bugün halk, bu ahlâksızlıklardan çok muztaribdir. Şeâir ve mukaddesâtının günden güne yıkıldığını gören halk büyük bir endîşe ve teessür içinde bulunuyor; Rus kızlarının yüzünden nice âilelerin perîşân olduğunu, nice gençlerin sefâlete düştüğünü, nice müslüman kızlarının baştan çıktığını gördüğü için feryâd ediyor. Bu feryâdlarda bulunanlara zahîr olmak bütün matbûâtın vazîfesidir.

Vâkıâ bu fâhişeler hudûd hâricine çıkarılmakla mes'ele halledilmiş olacak değildir. Bu felâket-i ictimâiyyenin önünü almak için daha esâslı birtakım tedâbîre ihtiyâc vardır. Senelerin, birçok sefâletlerin, birçok ahlâk düşmanlarının tevlîd ettiği azîm buhrân-ı ahlâkīmizin önüne geçmek için her türlü teşebbüsâtı îfâ etmeliyiz. Şimdi en kuvvetli âmil-i fesâd memleketimizden def' edilsin. Ondan sonra ahlâkımızı sarsan diğer âmillerin de izâlesi esbâbına teşebbüs etmeliyiz. İnşâallâh muhterem hanımlarımız bu husûsta daima fazîlet rehberliği edeceklerdir.

FAS'TA İSPANYOLLAR

Bu hafta zarfında gerek matbûât-ı mahalliyyemizin, gerek Avrupa matbûâtının sütûnlarını işgāl eden en mühim mesâilden biri Fas mücâhidlerinin İspanya askerlerini birkaç mevki'de sıkıştırmaları ve ona mühim birkaç darbe vurmalarıdır. Fas müslümanlarından İspanya hissesine isâbet eden mıntıkada yaşayan ahâlinin bir kısmı tarafından koca bir Avrupa devletine karşı bin türlü mahrûmiyet, bin türlü vesâitsizlik içinde ihrâz edegeldikleri muvaffakıyât elbette rûh-ı İslâm'ı şâd edecek hâdiselerdendir. Senelerden beri İslâm âlemi Fas müslümanlarından bir kitlenin koca İspanya'yı karşısında titreten şehâmetini, koca İspanya'ya kat'î darbeler vuran hârika-âsâ azm ü îmânını tebcîl ve ta'zîm ile müşâhede ediyor ve istikbâl-i İslâm'ın büyüklüğünü tecellî ettiren, bütün İslâm âleminin halâsı mücâhedesinde muvaffakıyet-i kat'iyyesini şimdiden tebşîr eden bu hâdisâtı kemâl-i dikkat ile ta'kīb ediyor.

Fil-hakīka Fas memleketinin İspanya mıntıkasında vukū' bulunan hâdisât pek mühimdir. Bu mıntıkada mütemekkin olan bir avuç müslümanın hem de bugünkü terakkıyât-ı medeniyyenin vücûda getirdiği silâhlardan mahrûm olan, düşmanın kullandığı vesâit-i mühlikenin binde birine mâlik olmayan müslümanların İspanya gibi bir garb memleketini zîr ü zeber edecek, içinde birtakım ihtilâller, buhrânlar îkā edecek, hükûmetleri ıskāt edecek, el-hâsıl efkâr-ı umûmiyyesini altüst edecek ve her şeyden fazla İspanya'nın satvet-i askeriyyesini sıfıra indirecek bütün matbûât-ı cihânı işgāl edecek muvaffakıyetler ihrâz etmesi İslâm rûhunun nasıl mağlûb edilmez, nasıl sarsılmaz bir kudret ile mücehhez olduğuna, nasıl yoktan varlıklar icâdına muktedir bulunduğuna da delâlet eden bir hâdise-i uzmâdır. Daha evvelki sene Fas'ın bu mücâhid kitlesi İspanya'yı hâlâ altından kalkamadığı Melilla hezîmetine dûçâr ederek muazzam bir zafer ihrâz etmişti. O zamandan beri tedehhüş eden İspanya hâlâ bu hezîmetin âmillerini tahkīk ile meşgūldür. İngiliz gazeteleri her gün bu tahkīkātın netâyicini neşrediyorsa da **[80]** bugüne kadar avâmil-i hakīkıyye bir türlü bulunup ortaya konulamadı. Halbuki

İspanyollar biraz dikkat edebilseler dûçâr oldukları fecî' hezîmetlerin sebebini anlamakta bu kadar gecikmezler ve şimdiye kadar künhünü anlayamadıkları hatâları tekrâr etmekte devâm etmezlerdi. Çünkü İspanyol hezîmetinin hakīkī sebebi ne Fas mücâhidlerinin fâikıyet-i adediyyesi, ne de kullandıkları vesâitin fâikıyetidir. Bu mücâhidîn-i İslâmiyyenin derme çatma esliha, düşmandan iğtinâm olunan mühimmât, azm ü îmân sâyesinde istihsâl olunabilecek birtakım âlât u edevâtı ile meydân-ı cihâda atıldıkları herkesin ma'lûmudur. Binâenaleyh sebeb-i zafer sırf rûhî ve ma'nevîdir. İspanyolların hakşiken tecâvüzlerine karşı uyanan rûh-ı İslâm'ın galeyân-ı kahhârıdır.

İspanyollar bunu anlamak istemediklerinden birtakım yalanlarla efsânelerle kendilerini aldatıp duruyorlar. Meselâ evvelki sene vukū' bulan Melilla muhârebâtını müteâkıb bir müddet Fas mücâhidlerinin alemdârı Emîr Abdülkerîm hazretlerinin sulh müzâkerâtı icrâ etmek istediğine, daha sonra bu âsîlerin(!) arz-ı teslîmiyet etmek üzere bulunduklarına, daha sonra hattâ teslîm olduklarına dâir musanna' haberler neşrederek efkâr-ı umûmiyyelerini avutmak istediler. Fakat bunların hepsinin yalan olduğu anlaşıldı. Çünkü birden bire son haftalarda muhârebeler yeniden başlamış, İspanyollar mühim darbeler yemiş, nihâyet azîm kuvâ-yı imdâdiyye getirtmekle yerlerinde tutunabilmişlerdir. Muhâbirîn-i ecnebiyyenin verdiği ma'lûmâta göre Fas müslümanları gün geçtikçe mahâret-i harbiyye, mahâret-i sevkulceyşiyye göstermek husûsunda ilerliyorlar ki bu da İspanyolların nihâyetülemr kat'î mağlûbiyete uğrayacakları zamanın pek uzak olmadığına delâlet eder.

Biz, İslâm'ın yüzünü ağartan, koca devletleri, koca orduları zîr ü zeber eden bu maddeten küçük fakat ma'nen pek büyük olan ketîbe-i mücâhidîne kat'î zaferler temennî ederiz.

İslâm'ın Tezâhürât-ı Uhuvveti

Geçen nüshalarımızda sulhümüzün İslâm âleminde icrâ ettiği te'sîrâttan bahsetmiş, ez-cümle Hindistan'ın bütün merâkizinde yapılan ihtifâlât hakkında ma'lûmât vermiştik. Son posta ile gelen *Bombay Chronicle* gazetesi Haydarâbâd Hükümdârı Nizâm hazretlerinin 13 Ağustos günlerini eyâleti dâhilindeki bütün halkın alemdâr-ı İslâm olan milletimizin berât-ı istiklâlini tes'îd ve tebcîl etmeye hasr etmelerine dâir bir fermân-ı mahsûs ısdâr ettiğini yazmakta ve o günün gecesinin Haydarâbâd eyâletinin bütün camileri tenvîr ve bütün şehirlerin tezyîn olunacağını, bizzat Nizâm hazretlerinin bu ihtifâlâta iştirâk edeceğini haber vermektedir.

Memleketimizden binlerce mil ötede bulunan bizimle hiç bir râbıta-i maddiyyesi olmayan ve aramızda İslâm kardeşliğinden başka bir şey bulunmayan bir memleketin bizi memnûn eden hâdisâta bu kadar samîmî bir şekilde iştirâk etmesi âlem-i İslâm'ın hudûdu hâricinde başka bir milletin, başka bir zümre-i medeniyyetin görebileceği bir manzara değildir. Bu menâzır-ı uhuvvet, bu menâzır-ı vahdet ancak İslâm âlemi dâhilinde görülebilir. Çünkü İslâm râbıtası derecesinde kavî, İslâm uhuvveti kadar sağlam, İslâm medeniyeti kadar müşterek hiçbir râbıta yoktur.

Edyân-ı sâirenin kâffesi tarafından te'sîs olunan revâbıtı asrî medeniyet çürüttü. Ve yalnız İslâm râbıtası üzerindeki bu asrî medeniyet hiçbir te'sîr icrâ edemedi ve edemeyecektir.

İslâm'ın bu samîmî irtibâtını, İslâm'ın bu sarsılmaz vahdetini, İslâm'ın bu yıkılmaz uhuvvetini, bilhassa bunları, bu yalnız ma'nevî sâhaya inhisâr etmeyen, hakāik-ı maddiyye şeklinde tecellî eden hârikulâde kudreti inkâr etmek isteyenlerin çeşm-i ibretine çarparız.

YUNAN MEZÂLİMİ

Makedonya Müslümanları Ateşler İçinde Yanıyor

Türkiye ile Yunan arasında sulh akdedilmesine ve muâhede-nâme gerek Türkiye Büyük Millet Meclisi ve gerek Yunan hükûmetlerince tasdîk olunmasına rağmen Yunanistan'da senelerden beri müslümanlara revâ görülen mezâlim bugünlerde son şiddetle devâm etmektedir. Her nasılsa Yunan çenberini yararak kaçıp gelenler,

ara sıra kaçırılan mektuplar tüyleri ürpertecek, vicdânları, kalbleri sızlatacak fecîalar naklediyorlar.

On beş gün evvel Siroz'un en be-nâm eşrâf ve tüccârından mürekkeb olan on yedi kişilik bir kāfile geceleyin yataklarından kaldırılarak Garbî Trakya'ya teb'îd olunmuş, beş gün sonra on beşi iâde edilerek ikisinin ne olduğu el-yevm gayr-i ma'lûm bulunmuştur. İskeçe Dîvân-ı Harbi Makedonya ve Garbî Trakya ahâlisinden yüz kırk dokuz kişiyi muhâkeme ederek on sekizini i'dâma mahkûm etmiş ve hükm-i i'dâmın tasdîkını Atina'ya yazmıştır.

Drama, Siroz, Kavala hapishânelerinde inleyen müslümanlar lâ-yuad ve lâ-yuhsâdır. Bütün ahâlî-i İslâmiyye hayatından emîn değildir. Bir gün geçmez ki İslâmlar birkaç kurban vermesinler.

Bunların önüne geçmek için hükûmetimizin teşebbüsât-ı müessire-i siyâsiyyede bulunması zamanı gelmiş ve geçmekte bulunmuştur. Yunanlıların ta'kīb ettiği bu imhâkâr siyâset bir müddet daha devâm edecek olursa o zavâllı müslümanların âkıbeti pek fecî' olacaktır. El-yevm yalnız Makedonya'da mübâdeleye tâbi' dört yüz bin nüfûs-ı İslâm vardır. Hükûmet bunların yalnız hayatını olsun te'mîn etmek vazîfe ve salâhiyetini sür'atle isti'mâl eylemelidir.

Şehzâdebaşı: Evkāf-ı İslâmiyye Matbaası

Abone Şerâiti

Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
hâriç için seneliği (325) kuruşdur.

Nüshası 5 kuruşdur.
İki nüsha bir arada 10 kuruşdur.
Seneliği 52 adeddir.

İdârehâne

Bâbıâlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Adres tebdîlinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

06 Eylül 1923 | 24 Muharrem 1342 | * Perşembe * | 06 Eylül 1339 | Cild: 22 - Aded: 557-558

ANGLİKAN KİLİSESİ'NE CEVÂB

Şer'iye Vekâlet-i Celîlesi tarafından Anglikan Kilisesi'ne gönderilmek üzere Tedkīkāt ve Te'lîfât-ı İslâmiyye Hey'et-i İlmiyyesi Reîs-i âlîsi Şeyh Abdülaziz Çâviş Efendi hazretlerinin te'lîf buyurdukları cevâbdır:

Dîn-i İslâm'ın Hasâisi

Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin nass-ı Kur'ân'ı bırakıp siyâset-i şer'iyye denilen usûl ile hükmettiği birçok hâdiseler olmuştur.* Kendilerinden sonra Ebûbekir, Ömer ve diğer halîfeler de aynı isri ta'kīb etti. Bu mevzûu tamâmıyla tafsîl için sözü uzatmak icâb eder ki risâlemizin ona tahammülü yok. Onun için İslâm'ın bütün dünyâya şâmil ve muhalled bir din olmasını te'mîn eden esâsları beyân ile iktifâ edeceğiz:

1- Akla ve Nazar-ı Sahîha İ'timâd Vâcibdir. Binâenaleyh şer'in usûl ve ahkâmında zâhiri hükm-i akla muhâlif bir şey görüldüğü zaman aklın hükmüne ittibâ' vâcib olur. Şimdi gelelim zâhiri akla muhâlif olan şeye karşı ittihâz edilecek vaz'iyete: Câhiller için, sonra san'at ve ticâret ve sâire ile iştigālinden dolayı tedkīk, nazar, te'vîl gibi işlere dalmaya hayatları müsâid olmayan kimseler için, bir de avâm tabakası için iktizâ eden hareket bilemedikleri mes'elede tefvîzi iltizâmdır.

Ehl-i tedkīk ve nazara gelince: O zâhir-i muhâlifi akl-ı sahîha mutâbık sûrette te'vîl ederler. Maamâfih selef âdeti vechile mes'elenin hakīkatini Allah'a tefvîz etmek de kendileri için mümkündür. Ancak bu sûret hilâf-ı vâki'dir. Zîrâ karîhaları sağlam, tahsîlleri yüksek insanlar bilir ki her mes'elede hak birdir, aslâ teaddüd etmez; bütün teblîgātında şerîatın bir gāyesi vardır ki o da haktır. Binâenaleyh beşerin fıtratına mülâyim ahkâm ile gelen İslâm kendilerini akl-ı selîmin tedkīk ve nazar-ı sahîh ile vâsıl olacağı hakāyıkı almakla mükellef tuttuktan sonra tabîîdir ki bunlar da âdet ve fıtratın muktezâsı olarak te'vîlden başka bir harekette bulunmazlar.

Şerîatta ara sıra böyle zâhiri, akla muhâlif şeyler bulunmasına gelince ma'lûmdur ki aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz teblîğini murâd buyurdukları hakāyıkı yirmi üç sene müddetle insanların ukūl-i mütefâvitesine göre telkīn etti durdu. O Nebiyy-i muhterem yaşları, idrâkleri, irfânları müsâvî değilse bile biribirinden az farklı bulunan şâkirdler arasında üstâd mevkiini işgāl etmiş değildi. O sebebden bütün karşısındaki-

---

* *İ'lâmu'l-muvakkiîn,* cüz 3; *Kitâbü'l-imâmet ve's-siyâset* ve diğer eserler.

lerin efkârına muallimlerce mürâcaatı mu'tâd olan muayyen üslûblarla, kat'î **[82]** ifâdelerle hitâb edemezdi. Evet bu nasıl mümkün olurdu ki o mürşid-i a'zam ihtiyârı, genci, çocuğu, erkeği, kadını, metbûu, tâbii, âlimi, câhili, şâiri, kâhini, hahamı, papası, çiftçiyi, tâciri, işçiyi, çobanı, hâsılı bütün insanları irşâd ile meşgūl idi. Akıl kabûl eder mi ki bütün bu tavâif-i beşere doğru yolu göstermek için gelmiş bir peygamberin tarz-ı beyânı, üslûb-ı edâsı hepsine karşı bir olsun, değişmesin?

Zâten insanlara akılları erecek derecede söz söylemelerini aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz ashâbına emir buyururlardı. Âyât-ı celîlenin muhkem, müteşâbih nâmıyla iki nev'i olduğu Kur'ân-ı Kerîm'de musarrahtır. Âyât-ı muhkemât ki ifâde ettiği ma'nâya delâleti sarîh ve kat'î olup şerîattan murâd olan maslahata mutâbıktır; ta'bîr-i Kur'ânîsi vechile bunlar ümmü'l-kitâbdır ve olduğu gibi îmân zarûrîdir. Müteşâbihâta gelince bunları ta'mîk ve zâhiri muktezâ-yı akla muhâlif olup da te'vîle ihtiyâc gösterenleri te'vîl husûsunda ilimde rüsûhu olanlar için güçlük yoktur.

İkinci esâsa gelince siyâset-i şer'iyyedir ki erkânı şunlardır:

Elif - Bizzat müslümanlar arasında, kezâlik yine müslümanlarla hâl-i harbde bulunmadıkları gayr-i müslimler arasında adâlet.

Be - Örfün mesâlih-i âmmeden olmak üzere kabûl ettiklerini kabûl ve zarar olmak üzere kabûl ettiklerini ibtâl.

Cim - Ta'zîrler ve ukūbât kısmıdır ki din bunların takrîrini siyâseten hükûmet-i İslâmiyyeye bırakıyor.

Bu bâbın şümûlü gāyet vâsi'dir. Zîrâ şâriin mekrûh yahud harâm kıldığı hâlde kat'î bir ukūbet yahud mâlî bir cezâ ta'yîn etmediği her şeye karşı icâb eden zevâcir ve ukūbâtın takdîri hükûmete kalıyor.

İşte müslümanlar bu siyâsî ciheti müteaddid nesillerden beri ihmâl ede ede nihâyet son asırda akvâm-ı garbiyyeyi taklîde başladılar. Meselâ İslâm akla yahud vücûda yahud mala zarar veren mevâddı kullanmak yahud aynı netâyici tevlîd edecek sefâhetlerde bulunmak gibi şeylerin hepsinden nehy ile berâber bu bâbdaki ukūbât-ı zevâcirenin hakk-ı takdîrini efrâd-ı müslimîn içinden ayrılacak ehl-i şûrânın re'yine bırakmıştır. İslâm meşrû' bir sebeb olmaksızın zevceyi ızrâr ve tatlîkten nehy etmiş ve talâkta asıl olan şeyin hatr ve men' olduğunu bildirmiştir.*

İslâm çocuklar, kadınlar, işçiler gibi âcizlere şiddet göstermeyi ve hayvânâta ezâ ve cefâda bulunmayı nehyediyor; ameleyi tâkatleri fevkinde işle mükellef tutanları yahud az ücret verenleri yahud şerâit-i sıhhiyyeyi hâiz olmayan mahallerde çalıştıranları, sonra hayvânâtı rıfk ile çalıştırmayanları, hâsılı muâmelâta, ahlâka, ictimâiyâta âid olmak üzere Kitap ve Sünnet'in sahâifini doldurduğu hâlde müstevcib olduğu ukūbete dâir bir nas vârid olmayan bütün menâhîyi irtikâb edenleri te'dîb edecek cezâların ta'yîni salâhiyetini hükûmât-ı İslâmiyyeye veriyor.

Siyâset-i şer'iyyenin dayandığı rükünlerden biri de "Şûrâ"dır ki bütün beşerin medâr-ı saâdeti olan bu esâs şerîatın en metîn erkânındandır. Cenâb-ı Hak Resûl-i muazzamına (وَشَاوِرْهُمْ فِى الْاَمْرِ – Sûre-i [Âl-i] İmrân [3/159] = Onlarla işte müşâvere et.) emrinde bulunduğu gibi mü'minleri (وَاَمْرُهُمْ شُورٰى بَيْنَهُمْ – Sûre-i Şûrâ [42/38] = İşleri ise araları -da şûrâ ile görülür.) âyet-i celîlesiyle tahsîn buyuruyor.

Binâenaleyh dîn-i İslâm'da şûrâ siyâsetin erkân-ı esâsiyyesindendir. Hulefâ-yı Râşidîn bu rükn-i mühimme bir de halkın vekāyi' ve hâdisâta ıttılâını ilâve ederler, Cum'a hutbelerinde ve Cum'a namazlarından sonra şuûn-ı câriyyenin mühimlerine dâir îzâhât verirlerdi. Vilâyetlerdeki vâlîler tarafından da aynı yol ta'kīb edilir ve ahâlinin hiçbir ferdi bu gibi mevki'lerde hâzır bulunmaktan men' edilmezdi. Kapılarına perdeyi gerip perdedârı diken mülûk-i Emeviyyeden çoğu bu sûretle halka görünmediği hâlde kadılardan, müftîlerden, müctehidlerden çekinir ve Kur'ân'ın ahkâm ve teâlîmine muhâlefetle ithâm olunmaktan korkardı.

Abbâsîlerin ilk beş halîfesi devrindeki hüküm de az çok istişârî idi. Çünkü hükümde müteferrid

---

* (فَاِنْ اَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا – Sûre-i Nisâ [4/34]). Eğer size itâat ederlerse artık kendilerine ezâ için vesîle aramayınız … Yani ayrılmalarını istemeyiniz. İbn-i Âbidîn, cüz 2, sahîfe 683.

olmalarıyla berâber sarâydaki ricâl ile vüzerâ ve ümerâdan mürekkeb olmak üzere bir cemâat-i şûrâ teşkîl ederlerdi. Vâkıâ bu cemâat bildiğimiz tarz-ı resmîde müteşekkil değildi. Lâkin yine bir şeydi. Me'mûn gelince taht-ı hükmünde bulunan bütün milletlerin mümessillerini câmi' bir meclis-i meşveret vücûda getirdi. Âl-i Büveyh'in, Sâmânîler'in, Selçûkîler'in, Eyyûbîler'in memleketlerinde de hâkimin yanı başında nev'amâ milleti temsîl eden bir meclis bulunurdu ki maksad maslahat-ı âmmede hükkâmı irşâd etmekti.

Bununla berâber ma'lûmdur ki şâyed bu hükkâm ahkâm-ı Kur'ân'a riâyet edeydi yahud millet içinden kendilerini o ahkâma ircâ' edebilecek kimseler çıkaydı elbette şûrânın hükmü bunların istibdâdı yüzünden asırlarca âtıl kalmaz ve şerleri dünyânın her tarafındaki müslümanları bîzâr edip durmazdı.

Ehl-i şûrâ tarafından bir iş hakkında verilen karâra ittibâ' edilmesi **[83]** ve muhâlefet olunmaması vücûbunu aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz Ebûbekir ile Ömer'e "Siz bir şeyde ittifâk ederseniz ben size muhâlefet etmem." dedikleri gün ümmetlerine ta'lîm buyurmuş oldular.*

Zamanında bir hâdise vukūa gelir ve Kur'ân ile sünnette ona dâir bir nas bulunmayacak olursa Ömer bin el-Hattâb ashâb-ı kirâmı toplayıp kendileriyle istişârede bulunurdu. Şâyed re'yler bir noktada birleşirse onunla hükmederdi.

İmâm Alî'den şöyle rivâyet olunuyor:** "Dedim ki: Yâ Resûlallâh birtakım mes'eleler hâdis oluyor, hakkında ne bir âyet nâzil olmuş, ne de sünnet-i Nebeviyyeniz sebk etmiş.. Ne yapmalı? Buyurdular ki: Müslümanların âlimlerini toplayıp mes'eleyi aranızda istişâre ediniz ve o işte re'y-i vâhid ile hükmetmeyiniz."

Kadı Şüreyh şöyle söylüyor: "Ömer bin el-Hattâb bana dedi ki: Hâtırına Resûlullâh'ın hükümlerinden biri gelirse onunla hükmet. Şâyed onun bütün hükümleri hâtırına gelmezse tarîk-ı savâb üzerinde yürüyen imâmların hükümlerinden hangisi hâtırına gelirse onunla hükmet. Şâyed bu imâmların hükümleri de hâtırına gelmiyorsa re'yinle ictihâd ve erbâb-ı ilm ü salâh ile istişâre et."

He - Siyâset-i şer'iyyenin erkânından biri de **kazâyı hâkimin fevkinde bulundurmaktır.** Binâenaleyh isterse halîfe olsun. Hiçbir hâkim bir mezheb-i mahsûs ile ameli kadıya şart kılamaz, kıldığı takdîrde o şart bâtıl olur ve kadı için öyle bir şartı iltizâm câiz olmaz. Kezâlik hiçbir hâkimin elinde kadının vereceği hükmü afv yahud hangi vesîle ile olursa olsun umûr-ı kazâya müdâhale hakkı yoktur. Sonra isterse müddeâ-aleyh bizzat emîrulmü'minîn olsun, kadı kendisine arz olunan bütün hâdiseler hakkında hükmünü verir. Hem bu salâhiyet zamanımızda hukūk-ı medeniyye denilen mâlî hukūka münhasır olmayıp cinâyâta da şâmildir. Çünkü gerek halîfenin gerek sâir hükkâmın bütün ahkâm-ı şer'iyye huzûrunda âhâd-ı nâstan hiçbir farkı, hiçbir imtiyâzı yoktur.

Hulefâ-yı Râşidîn ki sîneleri îmân ile dolu, rûhları her türlü şâibeden pâk idi, hiçbiri tarafından kimseye karşı cinâî bir tecâvüz vukūu görülmedi. Bu husûsta kendilerine isnâd edilebilecek ufak tefek iki üç vak'adan başkasını bilmiyoruz. Bununla berâber o hâdiselerde de adâletin, insâfın en yüksek birer misâlini gösterdiler. Şa'bî diyor ki: "Halîfe Ömer kirâ ile bir adamın beygirini almıştı. Hayvan yük altında öldü. Sâhibi da'vâcı olunca, Ömer, birini hakem ta'yîn et, dedi. O da Iraklı Şüreyh'in vereceği hükme râzı olduğunu söyledi. Şüreyh Ömer'e, hayvanı sapsağlam aldığın için sapsağlam teslîmini zâminsin, dedi. Halîfe hükmü böyle kabûl ettikten başka Şüreyh'in ciddiyet ve adâletini beğenerek kadı ta'yîn eyledi."*

Vav - Hüküm Verilir, Fetvâ Isdâr Edilirken Zaman ve Mekân Kaydları Gözetilir.** Çünkü şer'in esâsı hikmettir, halkın mebde' ve maâda âid menâfiidir. Şerîat serâpâ adl, serâpâ merhamet, serâpâ fayda, serâpâ hikmettir. Onun için hangi mes-'ele ki adâlet sâhasından çıkarak cevre, rahmet hudûdunu aşarak ezâya, salâh dâiresini geçerek fesâda, hikmet vâdîsinden uzaklaşarak abese in-kılâb eder.. te'vîl ile idhâl olunmak istenilse bile şerîata dâhil olamaz. Zîrâ şerîat Allah'ın ibâdı arasında adâleti, mahlûkātı üzerinde rah-

* *Minhâcü's-sünne*, cüz 2, sahîfe 16.

** *İ'lâmu'l-muvakkıî*n, cüz 1, sahîfe 74.

* *İ'lâmu'l-muvakkıî*n, cüz 1, sahîfe 98.

** *İ'lâmu'l-muvakkıî*n, cüz 3, sahîfe 27.

meti, yeryüzünde zıll-i re'feti, hâsılı kibriyâ-yı ilâhîsini gösterir bir müessese-i hikmetidir.

Misâl olarak satın alınan şeylerde görülen reddü'l-mebîi mûcib nakīsaları söyleyebiliriz. Evet, şâyed âdet değişse de bir nakīsa artık ayıb sayılmaz olsa mebîin ondan dolayı reddi lâzım gelmez.

İbnü'l-Kayyım diyor ki:* "Fetvâlar daima bu sûretle verilmek icâb eder. Örfte bir yenilik bulduğun gibi nazar-ı i'tibâra al; örften bir şeyin sâkıt olduğunu görünce bırak. Kitaplarda naklolunan mesâil üzerinde ömrün oldukça mıhlanıp kalma. Başka iklîmden bir adam gelir de senden fetvâ isterse artık onu senin memleketinin örfüne getirmeye çalışma, kendi memleketinin örfünü sorup öğren de fetvâsını ona göre ver.... Derler ki menkūlât üzerinde ebediyen saplanıp kalmak dalâldir; ulemâ-yı müslimînin, selefin makāsıdını bilmemektir... Örflerinin, âdetlerinin, zamanlarının, mekânlarının, hâllerinin ihtilâfıyla berâber insanlara sırf kitaplardaki menkūlât ile fetvâ veren kimse hem dâl, hem mudıl olur. Onun bu sûretle işlediği cinâyet iklîmleri, âdetleri, mizâcları, zamanları muhtelif hastaları tabâbete âid kitaplardan birine bakarak aynı sûretle müdâvâtta bulunan tabîbin cinâyetinden daha büyüktür... Bu câhil tabîb ile câhil müftî halkın ebdânını da, edyânını da harâb etmiş olur."

İşte şerîatın şu esâsına mürâât iledir ki Müslümanlığın zuhûrundan beri beşerin muhtelif zaman ve mekânlardaki şuûnuna salâh vermek husûsunda pek büyük netîceler elde edildi. Bu sâyede şer'-i mübîn Çin ile Hind iklîmleri, Bahr-i Muhît-i Garbî ile Pirene dağları arasında zuhûra gelen **[84]** vekāyi' ve hâdisâtın hepsini istîâb edecek kadar genişlik gösteriyordu ve onun bu sâhası ancak ictihâd kapılarının bir kısım ulemâ tarafından erbâb-ı ilm ü tedkīkın yüzüne doğru sımsıkı bir sûrette kapandığı günden beri daraldı. Artık buraya ittibâ' edenler bilmeksizin sâhib-i şerîatın teâlîmine karşı gelerek ve İslâm'ın erkân-ı siyâsetinden en muazzam bir rüknünü yıkarak müctehid sözlerinin kadîmi üzerinde mıhlanıp kaldılar.

Birtakımları da şu suâli soruyor: Mâdem ki hakk u adl mes'elesi maslahat-ı âmmeye bağlı bulunuyor ve zaman ile, mekân ile değişiyor; neden insanlar arasında bu iki esâsı te'mîn edecek ahkâmı dînin usûl ve kavâidi üzerine istinâd ettirmeli?

Şâyed bu adamlar insanın meftûr olduğu tabîatları, garîzaları nazar-ı dikkate almış olsalardı böyle bir suâle kalkışmazlar ve dîn-i İslâm'ın bütün muâmelât ve tasarrufât-ı beşeri ihâtaya bu derecelerde harîs olmasını takdîr ederlerdi. Dîn-i İslâm'ın sâhibi kendi mahlûkunun fıtratındaki garîzaları, temâyülleri biliyordu. Binâenaleyh ayn-ı savâb ve mahz-ı isâbet olup kendilerinden istiğnâ imkânı bulunmayan bütün ahkâmı hikmet-i ezeliyyesi icâbı olarak teşrî' buyurdu.

Şimdi, bu sırrı anlayabilmek, şer' sayılan ahkâm ile istinbâtı için usûl-i dînden birine istinâd edilmeyen ahkâm-ı mevzûayı mukāyeseye mütevakkıftır. Ahkâm-ı şer'iyye denilerek birinci kısma dâhil olanlar ister Kur'ân'ın yahud hadîsin nassıyla sâbit olsun, ister bu iki asıldan ictihâd tarîkıyle istinbât edilmiş bulunsun, görürüz ki müslümanlarca kemâl-i hürmet ve itâatle kabûl ediliyor, başlar üstünde tutuluyor. Gerek Allah'tan korktukları, gerek rızâ-yı sübhânîsini istedikleri için o düstûrlara muhâlefette bulunmuyorlar. Sonra yalnız işlediğini değil, sînesinde gizlediğini de Allâh'ın bildiğine yakīni olan bir mü'min gazab-ı ilâhîden bütün kuvvetiyle çekinir, mehârimden, menâhîden gücü yettiği kadar uzak durur. Şâyed günün birinde ayağı kayacak olursa derhâl tevbe ile Cenâb-ı Hakk'a doğru koşar.

İşte bunun içindir ki ellerindeki ahkâmın Allah tarafından teşrî' edildiğine yahud Resûlullâh'ın teblîğ ettiği esâslar üzerine kurulduğuna yakīni olan müslümanlar halkın selâmetine en riâyetkâr, uhûda en ziyâde bağlı, harâmdan en uzak insanlardır.

Lâkin kendileri için ilâhî bir dîne aslâ istinâdı olmayan birtakım ahkâm-ı mevzûa tedvîn edilmiş ümmetlere gelince bu gibilerini memnûâta inhimâkten alıkoyacak bir kuvvet ancak hâkim ve mehâkim korkusu olabilir. Şâyed hükûmetin ya ihmâlinden, ya gafletinden yahud idâredeki aczinden dolayı cezâsız kalacaklarını bilseler cerâimin irtikâbından, muharremâtın ibâhasından bir ân

---

* *İ'lâmu'l-muvakkıî*n, cüz 3, sahîfe 77.

bile hâlî kalmazlar. Artık ellerinden ibâdullâhın ne malı kurtulur, ne hayatı, ne de nâmûsu.

Dine temessükleri muhtelif derecelerde bulunan ve sırf kavânîn-i mevzûa ile yahud yalnız ahkâm-ı dîniyye ile idâre olunan cemâat ve kabîleler arasındaki cerâimin seyrini tedkîk edenlerce bu hakîkat ma'lûmdur. Evet Senûsî zâviyeleri tarafından şerîat-ı İslâmiyye dâiresinde idâre edilen Afrika Arablarıyla Napolyon'un ve yerli mecâlis-i teşrîiyyesinin vaz' ettiği kânûnlara tâbi' tutulan Mısırlılar mukāyese edilecek olursa arada o kadar müdhiş farklar görülür ki rûhun ahvâlinden, ictimâî inkılâbâtın esbâbından haberdâr olanlar için artık bu hakîkat üzerinde münâkaşa imkânı kalmaz.

Ömer bin el-Hattâb ile Ömer bin Abdilazîz gibi ekâbir-i ümmetin zamanlarındaki âsâyişe, adâlete, huzûra, itmînâna âid olmak üzere târîh bize ne vak'alar haber veriyor!

İsterse garbın vahşî dediği cemâatler üzerinde olsun, dînin feyz-i te'sîrini görmek dileyenler Senûsî tarîkatıyla emsâline inâbe etmiş mürîdleri tedkîk etmeli, sonra bunları alıp medeniyeti en mütekâmil, ulûmu en müterakkī, teşrîî kudreti en yüksek, idâresi en muntazam bir milletle mukāyesede bulunmalı. İşte o zaman arada şâyân-ı hayret farklar görülür ve işte o zaman İslâm'ın teblîgātındaki sırra nüfûz ile anlaşılır ki neden dolayı "hüküm ancak Allah'ın" oluyor; neden beşerin hayât-ı fâniyye ve sâniyyesinde mes'ûd olabilmesi için Allah'ın gönderdiği şer'a, emrettiği dîne sarılmaktan başka çâre olmuyor; neden Cenâb-ı Hak İslâm'ı bu derecelerde tevsî', esâslarını bu kadar teshîl buyurmuş da iklîmleri, ırkları muhtelif bunca akvâm-ı beşer arasında –muâmelâta âid– olmuş olan yahud olacak ne kadar vukūât ve hâdise mutasavver ise hepsini ihâta ediyor?

RÜ'YET-i HİLÂL MES'ELESİ

- 2 -

Acaba mütekaddimînden birçok zevât-ı âliyye-i fukahâ hesâbı tervîc etmiş iken müteahhirînin hemen cümlesi neden bundan i'râz ettiler? Ve meselâ mütekaddimîn tarafından şâyân-ı kabûl görülen mevâkīt-i salâtın bi'l-hesâb ta'yînine niçin bir i'tirâz eden zuhûr etmedi? Etmedikten başka mevâkīt-i salât ve semt-i kıbleyi ta'yîn edecek kadar ilm-i hey'etin bilinmesine lüzûm-ı dînî gördüler? İşte şâyân-ı tedkīk olan mes'ele bu cihettir.

[85] Bunun için birçok esbâb zikredilebilirse de başlıcası yedinci, sekizinci asırdan sonraki erbâb-ı hey'etin ehl-i şer' üzerine hiç ilkā-yı i'timâd edememesi mes'elesidir. Fil-hakīka yukarıda da söylediğimiz vechile altıncı asırdan sonra Şâm'da İbni Şâtır'ın, Semerkand'da Uluğ Bey'in te'sîs ettikleri merâkiz-i hey'iyye ve müntesiblerinden başka belli başlı ne bir merkez teessüs etmiş, ne de sâhib-i ihtisâs zevât zuhûr etmiştir. Eğer daha evvelki asırlarda olduğu gibi her zaman müteaddid müessesât-ı hey'iyye ve erbâb-ı hey'et bulunsa da bunlar müttefikan filân akşâm imkân-ı rü'yet muhakkaktır veya gayr-i mümkindir deseler ve meselâ hilâlin mevki'-i mer'iyyetini tamâmen ta'yîn edebilseler ve bu da bi'l-müşâhede tahakkuk etse bir cemâat-i âlimenin bu ittifâkı ve hesâblarının müşâhedeye muvâfakatı, tabîîdir ki ehl-i şer' üzerine icrâ-yı te'sîr edecek ve onlara hiss-i i'timâd telkīn eyleyecek ve şâyân-ı kabûl görülecek idi. Aksi hâlinde –ki vâkı' olan budur– hiçbir i'timâd husûle gelmeyeceği tabîî idi.

Meselâ savmın evvel-i vakti olan fecr zamanını alalım. Nassın delâlet-i kat'iyyesiyle fecr-i sâdıkın tulûu ânından ibâret bulunan bu zamanın ta'yîn ve takdîri her hâlde hilâl gibi rü'yet üzerine müsteniddir. Halbuki ilk asr-ı hicrîden bu âna kadar fecr zamanının ta'yîninde ehl-i hey'etin kavli mu'teber tutulmuş, eimme ve fukahânın hiçbiri buna muhâlefet eylememiştir. Gerek imkân-ı rü'yet-i hilâli takdîr etmek ve gerek mebde'-i fecri ta'yîn eylemek, bunların her ikisi de aynı cinsten birer mes'ele-i hey'iyye olduğu eimme ve fukahâca ma'lûmdur. Görülüyor ki bir mes'eledeki hükm-i hey'î şâyân-ı kabûl görüldüğü hâlde diğer mes'eledeki aynı nevi'den olan hükm-i hey'î kabûl edilmiyor. İşte zâhirdir ki bunun sebebi yukarıda söylendiği vechile telkīn-i i'timâd mes'elesinden başka bir şey değildir. Fil-hakīka gerek fecir zamanı ve gerek diğer namaz vakitleri vaz' olunan basît usûl-i hey'îler vâsıtasıyla rub' tahtasını isti'mâl edenler tarafından bile kolay-

ca ta'yîn edilebilir; birçokları tarafından ayrı ayrı bulunan makādîr yekdiğerinden ayrılmaz; şer'in ta'rîf ve beyân eylediği müşâhedeye da tamâmen tevâfuk eyler. Bi'n-nisbe müşevveş olan rü'yet-i hilâl hesâbâtına gelince mes'ele tamâmen bunun aksidir. Ma'lûmâtı ancak basît ve amelî birtakım hesâbât-ı hey'iyyeye münhasır kalan müneccimler bu hesâbâtı doğru bir netîceye îsâl edemezler. Bit-tabi' buldukları netîce yekdiğerine tevâfuk etmediği gibi müşâhedeye de uygun gelmez. Eğer İslâm'ın edvâr-ı evvelîni gibi edvâr-ı müteahhiresi de bi-hakkın ilm-i hey'ete vâkıf zevâta mâlik olsa idi bunların bu bâbdaki hesâbâtı hem yekdiğerine ve hem müşâhedeye muvâfık düşer ve evkāt-ı salât hesâbâtına olan i'timâd kadar bu hesâbâta da i'timâd edilirdi. Zannediyorum ki fukahâ-yı müteahhirînin rü'yette hesâbı mu'teber tutmadıklarının sebeb-i hakīkīsini îzâh etmiş oldum.

Acaba bugünkü erbâb-ı şer'imizden rü'yet hakkındaki hesâbât-ı hey'iyyeye i'timâd etmelerini taleb eylemek erbâb-ı hey'et için bir vazîfe-i lâzıme midir?

Bir âlim veya bir müessese-i ilmiyye kendi hükm-i ilmîsi için kimseden i'timâd taleb eylemez. Yalnız ister ki hükm-i ilmîsine alâka gösterilsin ve her vâsıta-i tecrîb ve müşâhededen mümkün olabildiği kadar istifâde ederek hükmün kıymeti daima takdîr edilsin. Evvelisi sene imkân-ı rü'yet-i hilâl hakkındaki fikrimizi anlamak üzere Rasadhâne'ye Kazan ulemâsından bir zât gelmişti. Lâzım gelen îzâhâtı verdik ve bu husûsta tertîb eylemiş olduğumuz ilmî bir risâleyi kendisine irâe eyledik. Risâlenin istinsâhına müsâade alarak aramızda şöyle bir muhâvere cereyân etti. Ehemmiyetine binâen burada zikrini münâsib buluyorum:

Dedim ki: – Verilen îzâhâta i'timâd ederek memleketinizde rü'yeti hesâb üzerine ibtinâ edebilecek misiniz?

Dedi ki: – Biz Kazan ulemâsı ilmin netâyic-i kat'iyyesini her hâlde kabûl eyleriz. Yalnız şübhe edeceğimiz cihet, sizin münferid olarak vermiş olduğunuz bu fetvâ-yı ilmîyi vereceğimiz fetvâ-yı şer'îye sened ittihâz edebilir miyiz? mes'elesidir. Eğer İstanbul veya sâir İslâm merâkiz-i ilmiyyesinde hakīkī birçok erbâb-ı hey'et bulunsa da onlar sizin hükm-i âlînizi tasdîk eyleseler böyle bir cemâat-i âlimenin verdiği hükmü bilâ-tereddüd kabûl eylerdik. Maatteessüf böyle bir merkez-i ilmî bulunmadığından bi'l-mecbûriye risâlenizi Rusçaya tercüme ederek Kazan Rasadhânesi'ne vereceğiz. Eğer Rasadhâne risâlenin kıymet-i ilmiyyesini tasdîk eylerse hükm-i âlînizi sened ittihâz ederek ona göre hareket eyleyeceğiz.

Muhâtabımın bu mantıkī ve kat'î beyânâtı çok nazar-ı dikkatimi celb etti. Ulûm-ı müsbetenin kazâyâ ve netâyicine kuvvetli bir îmân ile merbût bulunmasına, bir hükm-i ilmînin kıymetini tevsîk için her türlü hareket-i fikriyyede bulunulması lüzûmunu tamâmen takdîr eylemesine ve ma'rûf müessesât-ı ilmiyyenin veya ma'rûf eşhâs-ı âlimenin karâr-ı âlîleri her türlü his ve endîşeden münezzeh olarak sırf hakīkati istiksâya mütevecciih olduğunu müdrik bulunmasına müteşekkir kaldım, izhâr-ı memnûniyyet ve îfâ-yı hürmet ile mukābele ettim.

Bu mes'elenin ne şekil almış olduğunu bilmiyorum. Burada bu îzâhâtı vermekten maksadım bir hükm-i ilmîyi tevsîk için bir kısım ulemâ-yı hâzıra-i İslâmiyyenin ta'kīb eylediği yolu irâedir.

Bu îzâhâttan anlaşılmıştır ki hesâb tarafdarânı fukahânın akvâline **[86]** tevfîkan her hâlde bizim hesâbâtımızın kabûl olunmasını iddiâ etmiyorum. İstiyorum ki erbâb-ı şer'imiz tarafından hesâbât-ı hey'iyyenin kat'iyeti evvelemirde kabûl edilsin; müteahhirîn-i fukahâcâ bazılarının kanâati gibi hey'et ilmi bugün ilim nâmı verilmekten çok uzak tutulan ahkâm-ı nücûm ma'lûmâtı ile karıştırılmasın; ve ancak şübhe ve tereddüdler, muhâsibin kudret-i hesâbiyyesi derecesine izâfe olunsun; ve bu dereceyi takdîr için daima hareket-i fikriyye üzerinde bulunulsun.

İşte bugün için erbâb-ı şer'imizin atf-ı nazar eylemelerini ricâ eylediğim nikāt bunlardır. Eğer evvelemirde bu nokta kabûl edilirse mes'eleyi bir netîceye rabt etmek çok kolaylaşır.

Şimdi bizi bu makāleyi yazmaya sevk eden mes'eleye rücû' ediyorum, yani rü'yetin bil-hesâb kābil olmamasına rağmen bi'ş-şehâde kabûl edilmesine nakl-i kelâm eyliyorum ki, bizim için bugünün en mühim mes'elesi budur. Bu hâl üç sûretle vâkı' olabilir: Ya gurûb-ı şems zamanında henüz ictimâ' husûle gelmemiştir; yahud ictimâ' vukū' bulmuş olduğu hâlde kamer güneşten evvel

gurûb eylemiştir; yahud güneşin gurûbu ânında kamerin güneşten ve ufuktan bu'du hilâlin görülebilmesine lâzım olan mikdâr-ı hey'îlerin şübhe hâsıl etmeyecek derecede mâdûnundadır. Mevzû'-ı bahsimiz olan geçen Ramazân hilâlinin gayr-i kābil-i rü'yet olması bu üçüncü nevi'den olduğu gibi defeâtle birinci ve ikinci sûretlerle de imkân-ı rü'yeti gayr-i kābil hilâller bi'ş-şehâde sübût bulmuştur.

İşte fukahâ-yı hâzıramızdan ricâ eylediğim diğer bir cihet de iki şâhidin îfâ-yı şehâdet etmesiyle hükm-i ilmînin sarâhatine karşı gidilmemesini te'mîn için bir vech-i şer'înin bulunmasıdır. Meselâ gurûb-ı şems zamanı için hesâbât-ı hey'iyye netîcesi şâyân-ı kabûl görüldüğü ve öteden beri her yerde tatbîk edildiği hâlde gurûb-ı kamer zamanında hesâbât-ı hey'iyyenin şâyân-ı kabûl görülmemesi ve erbâb-ı hey'et tarafından meselâ kamerin şemsten daha evvel gurûb eylediği beyân edilmesine rağmen hilâli gördüm diyen kimsenin şehâdetinin makbûl olması ref' ve te'vîli gayr-i kābil bir tenâkuzdan başka bir şey ifâde etmez.

Rü'yet-i hilâl hakkındaki hükm-i hey'înin müstakıllen sübût-i şer'îye delîl ittihâz olunmasını îzâhât-ı ânife sebebiyle dermiyân etmiyorsam da hükm-i hey'îye mütenâkız bulunan şehâdette iki şâhidle iktifâ edilmemesini daha meşrû' görüyorum. Çünkü açık havada sübût-i hilâl için cemâat-i azîmenin îfâ-yı şehâdet etmesi zâhir-i rivâyet icâbıdır. İki şâhidin kifâyetini Hasan bin Ziyâd'ın rivâyeti olmak üzere sâhib-i *Bahr* İbni Nüceym tecvîz etmiş ve bilâhare bu kabûl ihtiyâr edilmiş ve onunla amel olunmuştur. İmâm Yûsuf elli şâhide lüzûm görmüş ve İmâm Muhammed ise aded-i şühûdun ta'yînini re'y-i imâma tefvîz eylemiştir. Zâhir-i rivâyet mahdûd adede münhasır kalan şâhidlerin ne kadar adil olsalar da hatâ üzerine ittifâk edebileceklerini kabûl eyliyor demektir ki çok doğrudur. Bir adam on, on beş dakīka semânın bir noktasına kemâl-i dikkatle nasb-ı nazar eder ve güçlükle seçilebilecek ince bir hilâli görmeye azim ve teşebbüs eylerse ekseriyâ hangi istikāmete bakarsa baksın gözüne hayâlî bir hilâl görünür. Hilâl tarassudunu i'tiyâd edenler bu hâdiseye vâkıftırlar. Ve bazen meselâ Ebâzer-i Gıfârî hazretlerinin vak'a-i ma'lûmesi gibi kaşının bir kılını hilâl şeklinde görür; yahud hilâl şeklinde ufak bir bulut parçasını hilâl zanneyler. İşte bu ahvâl bir iki kişiyi dalâl-i rü'yete sevk eylerse de bir cem'-i gafîri sevk edemez.

El-hâsıl bu bâbdaki mütâlaamızı kâfî görerek maksadımızı ber-vech-i âtî telhîs eyliyoruz:

1- Hilâlin imkân-ı rü'yeti hükm-i hey'îyle mütehıkkık ise yapılageldiği vechile iki şâhidle iktifâ edilmesi.

2- Eğer hükm-i hey'î adem-i imkân-ı rü'yet üzerine ise zâhir-i rivâyete rücû' edilerek aded-i şühûdun meselâ ona kadar tezyîdi.

Eğer bu teklîf-i âcizî şâyân-ı kabûl görülürse hükm-i şer'î ile hükm-i ilmî arasında bir tenâkuz husûle gelmez. İşte ulemâ'-i İslâmiyyeden ve bilhassa İftâ Hey'et-i İlmiyyesi'nden ricâ ve temennî eylediğim ikinci cihet budur.

*
* *

Mevzû'-ı bahsimize âid mütâlaât burada hitâm bulmuştur. Yalnız tealluku i'tibârıyla muhtasaran bir iki şeyden daha bahsetmek istiyorum. Biri Ramazân ve Şevvâl gurrelerinden mâadâ şühûr gurrelerinin sübûtunda netîce-i hesâbın kabûl edilmesi temennîsinden ibârettir. Nusûs-ı vâride Ramazân ve Şevvâl gurrelerine hâstır. Rü'yetin diğer gurrelere teşmîli alâ-vechi'l-kıyâstır. Binâenaleyh bu temennîye vech-i şer'î bulmakta hiç güçlük yoktur.

Öbürü ehl-i şer'in ihtilâf-ı metâli' ta'bîr eylediği mes'ele yani bir beldede sâbit olan hilâlin âfâkıyeti mu'teber olup olmaması mes'elesidir. Ma'lûm olduğu vechile zâhir-i rivâyet ihtilâf-ı metâliin mu'teber olmasındadır. Birçok fukahâ da adem-i i'tibârına tarafdar olmuştur. Müteahhirînce şâyân-ı kabûl görülen ikinci şıktır.

Mes'ele umûmî sûrette hey'et nokta-i nazarından mütâlaa edilirse bazı müstesneyâttan kat'-ı nazar edildiği sûrette ekseriyet-i ahvâlde bir mahalde tahakkuk eden imkân-ı rü'yetin her tarafa şâmil olması, ta'bîr-i şer'îsi vechile ihtilâf-ı metâlia i'tibâr edilmemesi doğrudur. Fakat nâdir tesâdüf **[87]** edilebilen bazı ahvâl-i husûsiyyede ihtilâf-ı metâlia i'tibâr edilmek lüzûm-ı fennîsi mevcûddur.

Nâdiren vâkı' olan bu ahvâl iki sûretle husûle gelir: Biri, tûl ihtilâfından ileri gelir; yani müntehâ-

yı şarkta vâkı' bir beldede hilâl şerâit-ı rü'yetin tamâmî-i husûlüne pek az kalmış bir hâlde ise müntehâ-yı garbda bir beldede imkân-ı rü'yet hâsıl olur. Meselâ Türkistân-ı Çînî'de görülemeyen bir hilâl Fas'ta mer'î olabilir.

Diğeri 'arz ihtilâfından neş'et eder. Eğer şems ile kamerin meyilleri arasındaki fark a'zamî bir derecede ise her ikisinin ufka nazaran vaz'iyetleri şimâl ve cenûbî nısf kürelerde yekdiğerinin ma'kûsü olacağından meselâ görülmesi mümkün olan bir hilâl Ümitburnu'ndaki bir mevki'den külliyyen gayr-i kābil-i rü'yet olur ve hattâ hilâl şemsten evvel bile gurûb edebilir. 'Arz yükseldikçe bu hâl daha ziyâde mütebâriz olur.

Bir de diğer bir şekil vardır ki pek yüksek 'arzlarda vâkı' olur. Yüksek 'arzlarda kamerin mahreki ufka pek yatık olacağından ufkun kesâfet-i nesîmiyyesi hasebiyle hilâl bâriz bir hâlde iken rü'yet mümkün olamaz. Bu şekli mevzû'-ı bahsimiz olan müstesneyâta dâhil etmiyorum. Çünkü daha yüksek 'arzlara çıkıldıkça hilâl hattâ şems tahte'l-ufuk bile kalır. Bu hâlde rü'yet-i hilâl hâdisesi dahi ehl-i şer' nezdinde Arz-ı Bulgar Mes'elesi nâmıyla ma'rûf olan mes'eleyi tevlîd etmiş olur.

İşte bu nâdir olarak vukûa gelen husûsiyetler nazar-ı dikkate alınarak bu mes'eleyi de sûret-i kat'iyyede halletmek lâzımdır. Her hâlde bu eşkâl için bir vech-i şer'î bulunarak bir mevki'de tahakkuk eden rü'yetin sath-ı arza teşmîl edilmesi çok münâsib ve lâzımdır.

Maamâfih bir beldede tahakkuk eden rü'yetin vâsi' bir sâhaya teşmîli öteden beri makbûl ve mu'teber olagelmiştir. Binâenaleyh memleketimizin bir noktasındaki sübûtun memleketin her tarafına âmm u şâmil olmasında söz yoktur.

Üçüncü olarak bahsetmek istediğim şey de bir mahalde sâbit olan hilâlin telgrafla diğer bir mahalle teblîği mu'teber tutulması temennîsidir. Sübût-ı rü'yet hukūk-ı umûmiyye-i İslâmiyyeye tealluk eylemesi dolayısıyla bir hükûmet mes'elesi olarak nazar-ı i'tibâra alınabilir. Hükûmet hukūk-ı umûmiyye-i İslâmiyyeye tealluk eden siyâsî ve askerî bütün mesâil-i mühimmeyi ve vilây[â]t-ı umûmiyye-i İslâmiyye üzerindeki tasarrufunu takyîd-i resmî dâhilinde telgrafla temşiyet eylediği ve bunun da şer'an cevâzı emr-i vâkı' olduğu gibi rü'yetin sâbit olmadığı mahkeme kadısı diğer bir kadıya aynı takyîd-i resmî dâhilinde yani hükûmet şifresi ile teblîğ eyleyeceği sübût i'lâmının mu'teber tutulmasında hiçbir mâni'-i şer'î ve kazâî yoktur. Mes'elemizi bir hükûmet mes'elesi telakkī eylemekten maksadım diğer mesâil-i kazâiyyeden tefrîk eylemek içindir. Tâ ki bu bâbda nakl-i hükmü telgrafla kabûl etmek usûlü yalnız sübût-i rü'yete münhasır kalsın ve diğer mesâil-i kazâiyyeye şâmil olamasın. Tabîîdir ki bir hükm-i kādîyı telgrafla diğer kadıya ref' eylemenin bütün mesâil-i kazâiyyeye teşmîli doğru olamaz.

Bu esâs kabûl edildiği sûrette memleketin mevâkı'-i muhtelifesinde hilâl rü'yete müsâid üç dört nokta intihâb edilerek buralarda her Ramazân ve Şevvâl'in hilâlleri tarassud ettirilir; ve lede'l-îcâb yani netîce-i hey'iyye ile tenâkuz vukūu muhtemel olduğu ahvâlde on, on beşe kadar çıkarılırsa mes'ele bir şekl-i muntazama ircâ' edilmiş olmak sûretiyle tamâmen halledilmiş olur.

Rasadhâne Müdürü ve Dâru'l-fünûn Hey'et Müderrisi
Muhammed Fatîn

MEDENİYET NEDİR?

Bugünlerde yine birtakım garbperestler garblılaşmak lüzûmunu ileri sürmeye başladılar. Gûyâ sulh devrinde bütün gayretimizi, bütün mesâîmizi etrâfında teksîf edeceğimiz yegâne maksad bir ân evvel garblılaşmak olacak imiş!.. İlmen, irfânen, ictimâen, ahlâken garblılaşacak ve bu sûretle her tehlikeden kurtulacak imişiz!.. Medeniyetimizi garb medeniyetiyle tebdîl etmez, kendi medeniyetimize ve medeniyetimizin esâsâtına sarılacak olursak izmihlâl ve inkırâzımız mukadder ve muhakkak imiş!.. Esâsen hâdisât bizi kendi medeniyetimizden, kendi âlemimizden ayırıp garb medeniyetine sevk ediyormuş. Binâenaleyh kendi medeniyetimizi kurtarmak gibi vâhî teşebbüslerle itlâf-ı ömürdense garb medeniyetine istihâle ile iktisâb-ı hayât gerek imiş!..

Maalesef bu gibi fikirleri ortaya atmakta olan adamlar hâlâ medeniyetin ne demek olduğu-

nu bilmeyen birtakım irfân yoksulu bîçâreler, yahud bizim medeniyetimizle, memleketimizle alâkadâr olmadığı hâlde içimize sokulan birtakım tufeylîlerdir. Bunlar medeniyetin ma'nâsını, medeniyetin esâsâtını bilmiş olsalar hiçbir vakit böyle birtakım erâcîf ile efkârı tağşîşe, birtakım ma'nâsız ihtilâfât tevlîdiyle henüz istikbâl etmekte olduğumuz devr-i müsâlemet esnâsında vukū' bulacak mesâîmizi teşvîşe çabalamazlardı.

Medeniyetin ma'nâsını ve esâsâtını biz ta'rîf ve ta'dâd edecek olursak belki muârızlarımız sözümüzü dinlemek istemezler. O hâlde onları **[88]** ilzâm etmek için biz bu garbperestlerin huzûrunda şakk-ı şefe edemeyecekleri bir üstâdın, bir allâme-i tahrîrin kalemini istiâre edeceğiz. Bu muhterem üstâd İngiltere'nin ekâbir-i ulemâsından ve bilhassa eski, yeni medeniyetlerin tedkīkında mütehassıs ve mütebahhir olan Profesör V. M. Flindres Petri'dir. Mûmâileyh İngiltere Târîh Encümeni'nin Londra şu'besinde îrâd ettiği bir nutukta diyor ki:

"Medeniyet telaffuzu kolay olan bir kelimedir ki mütekellimin tasvîb edeceği her şeyi ihtivâ edebilir. Fakat bunun bir tehlikesi vardır. Çünkü herkes ona istediği husûsiyâtı iâre eder. Başkalarının, bilhassa başka milletlerin ona bahşetmek istedikleri husûsiyâtı red ve inkâr eyler. Bunun pek elîm bir netîcesi bazılarının bir medeniyetin yalnız zevâhirini onun hakīkati telakkī etmeleridir. Bir Avrupalı kendi giydiği elbiseleri giymeyenlere medenî demez. Genç Türk bizim şampanyamızı içer ve der ki: "Oh, medeniyet ne güzel!"* Kendi eser-i ihtirâ'ları olmadığı gibi hiçbir teceddüde mazhar etmedikleri elektrikli tramvayları, telsiz telgrafları kullanan birtakım milletler de kendilerini sâir medenî milletler seviyesinde addederler. Zevâhir, yahud zevâhirin taklîdi bir medeniyetin hakīkatiyle hiçbir alâkayı hâiz değildir. Bir medeniyetin içyüzüne, ma'nâsına baktığımız zaman herkesin ne kadar türlü türlü düşüncelere saptığını derhâl müşâhede ederiz. Birtakım zevâhiri ber-taraf ettiğimiz takdîrde her milletin, belki bir millete mensûb her sınıfının mefkûre ve hedefleri o kadar muhteliftir ki bu kesrette bir vahdet bulmaya âdetâ imkân bulunmaz. Bir cemâati hoşnûd eden bir şey diğerini hoşnûd etmez. Bunu isbât etmek için meselâ matbûâta bir nazar atfetmek kifâyet eder.

Bazı gazeteler var ki en mühim sahîfelerini spor, av, moda, rezâil ve cinâyât ile romanlar işgāl eder. Daha ciddî gazeteler ictimâî, siyâsî hâdisâta yahud sâir memleketlerin tarz-ı hayâtına âid yazılarıyla celb-i dikkat eder. Bundan başka yalnız fen ile, yalnız mûsikī ile, yalnız edebiyât ile yalnız ticâret ile iştigāl eden matbûât vardır. Maamâfih bunların hiçbiri levâzım-ı medeniyyetten değildir. Fikr-i beşerin bu ihtilâfâtı bir ihtilâle sebebiyet vermeksizin tâ eşkâl-i hükûmete temâs ediceye kadar yan yana yürüyebilir. Çünkü eşkâl-i hükûmâtın ekserîsi ferdi muhtelif şekillerde takyîd eder. Yekdiğerine uymayan birtakım şeyler yan yana yaşamaya mecbûr edilirse o zaman şûrişler, ihtilâller hâsıl olur.

Bir lisânla mütekellim olan halk arasında bu gibi ihtilâflar bulunursa vaz'iyet-i fikriyyesi ve hissiyâtı bambaşka olan sâir milletlere bizim medeniyetimizi tahmîl etmek ne kadar imkânsız olur. Binâenaleyh mâzîde olduğu gibi bugün de muhtelif medeniyetler vardır. Yalnız bu medeniyetlerin lâzımeleri ne olduğunu anlamak için zevâhirin farkı ne olursa olsun aralarındaki müşterek nikātı tedkīk etmeliyiz.

Her cem'iyet-i beşeriyye diğerlerinden ne kadar ayrılırsa ayrılsın her cem'iyetin tâbi' olduğu bazı desâtîr bulunduğu gibi her medeniyetin bazı lâzımeleri mevcûddur. Bunların en birincisi adâlettir. Bu herkesin hareketlerinden dolayı cezâ veya mükâfâta nâil olacaklarını ve bu cezâ veya mükâfâtın keyfî olmayıp ma'lûm ve muayyen olduğunu bilmeleri demektir. Kānûnun ne olduğu mes'elesi hâiz-i ehemmiyyet değildir. Hâiz-i ehemmiyyet olan cihet onun muayyen olmasıdır. Adâlet, kānûnun mükemmeliyetinden fazla bî-taraflığında ve muayyen olmasındadır.

İkinci lâzıme-i medeniyyet ki pek mühimdir: Masûniyettir. Bu, fil-hakīka adâletin devâmı demektir. Bir insanın kazandığı refâh, mevki' yahud emlâk tamâmıyla masûn olmalıdır.

Üçüncü lâzıme-i medeniyet hamûliyettir. İnsanlar içinde her husûsta yekdiğeri gibi düşünür

* Profesör Petri bu mülâhazasıyla bizim garbperestlerin hâlet-i rûhiyyelerini ve medeniyetin ma'nâsından ne anladıklarını ne güzel ifâde etmiştir.

büyük bir cemâat bulmak imkânsızdır. Farazâ insanlar şekl-i hükûmet hakkında aynı fikirde bulunsalar belki dînen muhtelif olurlar. Dînen müttehid olsalar belki âdâtta ihtilâf ederler. Bu gibi ihtilâfâta tahammül hayât-ı medeniyyenin levâzım-ı ibtidâiyyesindendir. Bütün ihtilâfâtı izâle etmek uzviyet-i ictimâiyyenin hayâtiyetini, nâmiyesini izâledir. Kendisinden ma'lûmâtdâr olduğumuz bütün muazzam medeniyetler bu desâtîr-i esâsiyye, adâlet, masûniyet ve hamûliyet üzerinde müttefiktirler. Bunu pek muhtelif iki medeniyet üzerinde tedkîk edelim: Put-perest Britonlar Cem'iyetin şerâit-i esâsiyyesini ber-vech-i âtî tanımışlardı: "1- Akl-ı selîm, 2- Adâlet, 3- Bir memleketle diğer memleket, bir insan ile kendi memleketi ve bir insan ile diğer insan arasında kuvvetli uhuvvet râbıtası." Şimdi bir de şarka dönelim ve bütün Hindistan'ın hükümdârı Asuka'yı dinleyelim: "Bütün canlı mevcûdâta masûniyet, ihtirâsâta galebe; huzûr ve mes'ûdiyet temennî ettim. Bütün mezâhib nazarımda muhteremdi." Bu iki zıd cem'iyetlerin medeniyetleri adâlet, masûniyet ve hamûliyete müsteniddi."

Profesör Petri bu sözleri söyledikten sonra Eski Yunan, Eski İran, Eski Çin, Hindistan, Asur, Babil, Roma, Avrupa medeniyetlerini tedkîk ederek fikrini tevsîk ediyor ki biz burada bütün bu tedkîkātını iktibâsa lüzûm görmüyoruz. Medeniyetin şerâit-i esâsiyyesi, eski yeni medeniyetlerin nikāt-ı iştirâki olan üç esâsı bilâ-tereddüd kabûl ediyoruz. Akıl ve iz'ân sâhibi hiçbir kimsenin bu esâsları kabûl etmemesine de esâsen imkân tasavvur etmiyoruz ve hiç şübhe etmiyoruz ki bu üç esâsı kendi hayatında tahakkuk ettiren bir millet en yüksek seviye-i medeniyyete irtikāya nâmzeddir.

İmdi bizim o garblılaşmak fikrini tervîc eden adamlara sorarız: Acaba bizim zihniyetimiz, bizim telakkıyâtımız bu esâsları kemâliyle tahakkuk ettirmeye mâni' midir?

Bu memleketin mütehassir olduğu adâletin te'sîsini, ta'mîmini te'mîne kim mâni' olmak istemiştir? Dînimiz mi? Hâşâ. Müslümanlık kadar adli emreden, adâletin şânını yükselten bir din yoktur. Kurân'ımız adl emreder. Değil kendi aramızda, kendilerinden nefret ettiğimiz insanları dahi ni'met-i adâletten kendimiz kadar müstefîd etmekliğimizi emreder. Peygamberimiz bir sâatlik adâleti altmış senelik ibâdete tercîh eder. Târîhimiz ise başka hiçbir milletin târîhinde gösterilemeyecek adâlet kahramanları gösterir. Halkımız adâlete teşnedir. Zulümden beli bükülmüştür. Binâenaleyh te'sîs-i adâlete memleketimizde hiçbir mâni' yoktur. Bil-akis buna müzâheret edecek, bunu tahakkuk ettirecek bütün esbâb müteveffirdir. Milletin en samîmî, en mübrem ihtiyâclarından biri olan bu lâzıme-i medeniyyeti tahakkuk ettirmek için ne garblılaşmaya, ne de Amerikanlaşmaya lüzûm yoktur. Bil-akis aramızda **[89]** adâleti te'mîn edecek kavânîn mebzûldür. Bu kavânîni ta'dîl ve ikmâl bir ilim mes'elesidir. Kavânîn-i adliyyemizi ihtiyâc derecesinde ikmâl ulemânın vazîfesidir. Fakat hiçbir vakit kavânînimizi ikmâl garblılaşmayı müstelzim değildir.

Sonra te'mîn-i masûniyyet maddesine gelelim. Maalesef memleketimizin bu husûstaki ihtiyâcı, adâlete olan ihtiyâcından az değildir. Bu lâzıme-i medeniyyet de hayatımızda tahakkuk etmemiştir. Hem de pek fecî' derecede. Halbuki bizim dînimiz insanların masûniyetini te'mîn etmiştir. Hiçbir kimse bir kimseye, bir kimsenin malına, canına, şerefine ednâ bir tasallutta bulunamaz. Halkımız da bu lâzıme-i medeniyyete riâyetkâr olmak ister. Binâenaleyh bunun te'sîsine mâni' olacak hiçbir ciddî sebeb yoktur. Hele bunu te'mîn için öyle garblılaşmaktan bahsetmek kadar ma'nâsız bir şey olamaz.

Hamûliyet husûsunda dîn-i İslâm [1](لَآ اِكْرَاهَ فِى الدِّينِ) düstûr-ı âlîsiyle hamûliyet-i dîniyyenin esâsını vaz' ettiği gibi ırk, renk, sınıf farklarını ve daha başka farkları kökünden kaldırmakla bugün beşeriyet-i mütemeddine tesmiye olunan garbın erişemediği, erişemeyeceği bir nümûne-i kemâli ortaya koymuştur. Bundan başka dînimiz hürriyet-i fikriyyenin zâminidir. Bu husûsta garblılaşmaktan bahsetmek seviye-i medeniyyemizi garbın türlü türlü taassublarla âlûde olan seviyesine indirmek demektir ki hiçbir ferd-i âkıl bunu kabûl edemez.

Görülüyor ki bu levâzım-ı medeniyyeti bizim dînimiz, bizim telakkıyâtımız te'mîn etmiştir.

---

[1] "Dinde zorlama yoktur." Bakara Sûresi 2/256.

Bunları hayatımızda tahakkuk ettirmek lâzımsa ve bunları tahakkuk ettirmek hedefi ta'kīb edilecekse öyle garblılaşmaktan, Avrupalılaşmaktan bahse lüzûm yoktur. Hüsn-i niyyetle, azim ve gayretle, vukūf ve liyâkatle çalışmak lâzımdır. Bu uğurda sarf olunacak mesâî halkımızın her türlü müzâheretine, her türlü i'timâdına nâil olur. Fakat medeniyetin başlıca şerâitinden bîhaber olan, Müslümanlığın bu şerâiti en mükemmel ve en nihâî şekilde te'mîn ettiğini bilmeyen birtakım aceze mahzâ acz ü cehâletlerini örtmek için garblılaşmaktan bahsederek bu sırât-ı müstakīmden inhirâf ederlerse her hâlde bu millete hizmetten başka bir hedef ta'kīb ediyorlar demektir ki böyle birtakım şahsî endîşelerin uğurunda bu milletin kendini fedâ ettirip ettirmeyeceğini göreceğiz.

Ancak bu medeniyet lâzımelerini tahakkuk ettiren millettir ki irfân ve terakkī yolunda kat'-ı merâhil edebilir. Bizim yüz seneden beri vukū' bulan gayretlerimize rağmen hâlen yüksek bir seviye-i irfâna irtikā edemeyişimizin yegâne sebebi bu şerâit-ı esâsiyyeyi tahakkuk ettirmemektir. Fakat garbperestler herkesi uykuda zannederek terakkī husûsundaki mazhariyetsizliğimizi garbın fezâil ve mesâvîsini birlikte iktibâs etmemekliğimize atfediyorlar. Hamâkatin bu derecesi hiçbir yerde görülmemiştir. Garbın ulûm ve fünûnuyla terakkī edemediğimiz hâlde garbın mesâvî-i ahlâkıyyesiyle, rezâil-i ictimâiyyesiyle terakkī edeceğimize zâhib olan bu mütefessih kafalılar dûçâr oldukları aczi bu gibi mugālata ve safsatalarla örtmek istiyorlar ki teşebbüsleri beyhûdedir. Maksad seviye-i medeniyyemizi yükseltmek ise bunun yolu pek âşikârdır ve ilk yapılacak işleri, ilk tahkîm olunacak esâsları îzâh ettik. Bu esâslar bizim rûhumuzda câygîrdir.

Vaz'iyet bu merkezde iken ve Müslümanlığın esâsât-ı medeniyyesi bu derece muhkem bir vaz'iyette bulunurken öyle garblılaşmaktan dem vurmak bu milletin hayât-ı ahlâkıyye ve hayât-ı ictimâiyyesine karşı sû'-i kasdda bulunmaktan başka bir şey değildir. Bu gibi temenniyâtta zerre kadar hüsn-i niyyet görmüyoruz. Maksad iş görmekse, memleketi yükseltmekse yol budur. Bu yol ta'kīb olunursa bu memleket kurtulur. Ve illâ fe-lâ..

Ömer Rızâ

Garblılaşmayı Berât-ı Halâs Addedenlere:

İSLÂM'A İSNÂD EDİLEN TEDENNÎ SEBEBLERİ

5

İslâm'a isnâd edilen tedennî sebeblerinin başında "cehl", arkasında "taassub" vardır. Lâkin insâf ediniz efendiler! Cehli dîne isnâd etmekle düştüğünüz hatâ o kadar açıktır ki el ile tutulabiliyor.

"Garb zihniyet ve medeniyetini" halâs ve istiklâl berâtımız addedenlere soruyorum: Ne zaman bir köyde mektep açtınız, ne vakit çocuklarımızı okuttunuz, hangi gün milleti irfâna da'vet ettiniz de size dînin âbâsı addettiğiniz hangi medresenin müderrisi, hangi câmiin imâmı, hangi kasabının müftîsi karşınıza dikilerek: Hayır milleti okutmayacaksınız! dedi.

Eğer memleketi cehl kaplamış ise bunu dîne isnâd etmekteki ma'nâsızlığı anlamıyorum. Dîn-i İslâm serâpâ cehlin, tefrikanın, kavmiyetin düşmanıdır. Hakîm Kur'ân ilmin kadrini tebcîl etmiş ve ahsen-i takvîm olan beşeri ancak akıl ile tekrîm eylemiştir. Mevrid-i ilhâm İslâm'da akıldır. Hattâ hakāik-ı eşyânın sübûtuna tealluk eden esbâb-ı ilmi ancak akıl ile temyîz eylemiştir.

Zâten din baştan başa bir ilimdir. Cehl değildir. Medînetü'l-ilm olan Fahr-i kâinât ümmetini öğrenmeye tergīb etmekle mağbûtu'l-enbiyâdır.

Şu hâlde ümmetin cehlini dinde aramaktan ise ihmâlde, idârede, **[90]** devlet makinesinin maârife tealluk eden cihetlerinde aramak daha doğru olmaz mı?

İş bu değildir. Geveleyip de bir türlü ağızlarından çıkaramadıklarını şurada biz îzâh edelim de hakīkat olanca üryânlığıyla meydâna çıksın.

"Şimdi yirminci asrın icâb ettiği hayâtî işler vardır. Halbuki hey'et-i hâzıra dindardır. Dînin menbaı ise bin üç yüz sene evvel bizden olmayan bir ırkın sînesinde meydâna gelmiştir. O zaman başka bir ırka âid konulan bu esâslar o zamanın mahdûd ihtiyâclı insanlarına âid iken bugün yirminci asrın bağırdığı ihtiyâcları tatmîn edemiyor. Bunun için dînî olan ibâdetler, fıkhî esâslar, inkişâf ve terakkīye mâni' ve dînî kāideler artık müstehâse ve pes-zindedir.

"Din, cem'iyetimizin siyâsetine, hukūkuna, âile hayatına, iktisâdiyâtına, bedîiyâtına hâkimdir. Bu hâkimiyet ise uhrevî ve dînî olduğu için dünyevî işlerde muvaffak olamıyoruz. Kadın mestûrdur. Cem'iyetin yarısı sâkıt kalıyor. Bugün hevâî, fâiz, şirket işleri fıkhın kavâidiyle yürümüyor. Hukūk ilâhî olduğu için beşerî olamıyor. "Hukūk-ı âmme" esâslarına göre bizim yaptığımız bir hukūk isteriz. Kadına lâyık olduğu hürriyeti, hukūku, vezâifi vereceğiz. Arab lisânıyla uğraşarak sâatler gāib etmeyeceğiz. İbâdetlerde bir "estetik – bedîî zevk" yoktur. Anlamadığımız bir lisân söyleyen hatîble imâmın ardında odun gibi durarak dünyâca ne kazanıyoruz.

"Biz sabah isteriz. Karanlıklara sevk eden bu durdurucu ve yürütmeyen köhne kāideleri, bizim ırkımıza âid olmayan "din" nâmı altında toplanmış kāideleri kıracağız. Ölümün soğuk kucağında cem'iyet yaşamaz. Din hep âhireti sevdirdiği için biz dünyevî ve canlı olacağız. Bunları kökünden değiştirerek asrîliğe, belki inkılâbcılığa muhâlif düşen, ölmeye mahkûm bütün sakīm ve bâtıl fikirleri devirerek yirminci asrın ma'nâsına tevâfuk edebilecek bir teceddüd ve inkılâb hareketi husûle getireceğiz."

İşte "Biz gençler, biz gençler" diye dinli ve îmânlı gençlerimizin ka'b-ı hamiyyetine erişemedikleri için dalâletlerini "irfân", cehâletlerini "terakkī" zanneden gāfillerin bir türlü söyleyemedikleri, şu çerçeveye sıraladığım şeylerden ibârettir. Bunları sırasıyla tahlîl edebiliriz. İstitrâden söyleyeyim: Ben isterim ki bu iddiâ-yı dâl ile mahrûk ve nâlân kıvrananlar –söğmemek, acze düşünce köpürmemek şartıyla– açık ve ilmî bir yolda âdâb-ı münâzaraya riâyetle karşıma çıksınlar. Lâkin daima bahsettikleri medenî şecâatleri ancak karanlığa kubur sıkmaktan ibâret kalır. Çünkü "bilmek" çok, hem pek çok seneler beyin yormaya mütevakkıftır. Hattâ bunlar garb ulemâsının da "ilmî" kitaplarını anlayacak kadar irfâna mâlik değildirler. Çünkü hiçbir zaman garbın asâlet-i zekâya mâlik salâhiyet-i ilmiyye sâhibi olan: Dekart, Kant, Bekın, Spenser, Lutorno, Tard, Bergson, Buhner, Fihte, Fuyiye, Durkhaym, De Molin gibi ulemâsı hiçbir zaman bir cem'iyetin kendine hâs olan "derûnî hayat"ını, "hars ve örf"ünü yıkarak netîceleri sebeblerle karıştırdıklarına bu zevâtın külliyâtında tesâdüf etmedim.

"Îmânınızı, mahsûsât-ı milliyyenizi yıkınız. Başka milletlere benzeyiniz. Adam olursunuz." dediğini eserlerinde görmedim.

Yirminci asrın icâb ettiği hayâtî işleri inkâr eden bir "din"e –el-minnetü lillâh– sâlik değiliz. Allah'ın birliğine ve Hazret-i Muhammed'in risâletine inanan bütün insanlar hayâtî işleri bırakıp da başka işlerle meşgūl oldukları yoktur. Din ve onun mü'minleri bunu inkâr etmeyince acaba müslümanlar hayâtî işleri bıraktıklarını nereden çıkarıyorlar? Hey'et-i hâzıra dindardır. Hiç şübhe yok ki hey'et-i hâzıra dindardır. Ancak burada manzûrun-fîh olan da velûd ve feyyâz "nâs" dindardır. İşte onların dindar olmasını bir ayıb, bir terakkī mânii telakkī edenlerin bu dindarlığı şimdiki düşkünlüğün sebebi olarak telakkī etmelerine mukābil biz bil-akis "din"e bütün safvet ve kudretle sarılmakta fevz ü felâh görenlerdeniz.

Sebebini yukarıda "derûnî hayat"ı îzâh ederken tafsîl etmiş idik.

Şimdi yeni moda bir i'tirâz daha vardır: Bin üç yüz yıl evvel başka bir ırkın sînesinden fırlayan dînin o zaman başka ırka âid koyduğu esâslar bizim bugünkü cem'iyetimizde hâlâ kıymetini ve hâkimiyetini muhâfaza etmesi, o zamanın mahdûd ihtiyâclı insanlarına âid iken yirminci asrın bağırdığı ihtiyâcları tatmîn edememesidir.

Dîn-i İslâm Arabistan'da zuhûr etmiş ve Arab kavmi arasında intişâra başlamış olmasıyla "din"in o ırka âidiyetini iddiâ etmek doğru bir şey değildir. Ancak "Biz gençler"in iddiâsı bu değildir. Hayır, onlar çok esâslı, çok hassâs bir noktaya parmaklarını koymak istiyorlar ise de lüzûmu kadar vuzûh ve cesâretle fikirlerini beyân edemiyorlar. "Ahkâm-ı mübeyyene-i dîniyye" ef'âl-i mükellefîne tealluk etmek cihetiyle ya emr-i dünyâya, ya emr-i âhirete âiddir. İşte bu ahkâmın satîha-i teblîğini ancak bir ırkın olmaktan ibâret addetmektedirler. Eblağu'l-enbiyâ mükellefin Hâlık'ına karşı vazîfesini, halka karşı vazîfesini teblîğ buyururken gûyâ bunları yalnız o ırkın mahsûsâtına göre teblîğ buyurmuş olduğu-

nu iddiâ ederek bir millete hâs olan "an'ane ve âdât" yalnız o milleti mes'ûd edebilecek kudreti hâiz olacağından bunlar başka mahsûsâta, başka örfe mâlik başka bir millete tatbîk edilirse orada feyyâz ve semeredâr olamaz da'vâsındadırlar. Arab kavmine hâs olan İslâm dîninden çıkan kazâî, hayâtî hükümler hâlâ Türk cem'iyetinde kıymetdâr ve hâkim olduğu içindir ki biz hars ve örfümüze **[91]** uymayan bu ahkâm sebebiyle tedennî ve sukūt içinde kaldık demek istiyorlar. Mes'ele işte budur.

Bunların yüksek sesle i'lân edemedikleri şeyi biz söylemekle bir hakīkate hizmet ettiğimize kāniiz.

Muâdelelerde bir kāide vardır. Mutlakā bir tarafı ma'lûm olursa ancak halledilir. Her tarafı mechûl olunca ona muâdele denilmez. İşte "Biz gençler" de "din"i yıkarak yerine Türk milletine hâs ve yirminci asra lâyık esâslar koymak isterken hiç olmazsa bir "ma'lûm"a mâlik olmaları lâzımdır. Halbuki yalnız "Arab kavmine" âid addettikleri İslâm dîninin ahkâm-ı mübellağasını "Kur'ân" ile "Sahîhayn" ihtivâ eder. Usûl ve fürûâta müteallik ve teşrîh-i ahkâm ile bastları hâvî "müdevvenât-ı müctehidîn ve ulemâyı" bir tarafa bırakıyorum. Fahr-i âlem Kur'ân-ı Kerîm'i esâs-ı inzâli gibi teblîğ etmiş ve ef'âl ve akvâl-i Nebî de muktedâ-bihi olmuştur. İşte Hâlık teâlânın Kitâb-ı kerîmiyle Hâtemü'r-rusülün ehâdîsini hâvî "Sahihayn"ı "Biz gençler" anlayabilselerdi böyle bir kuru iddiâya düşmezlerdi. Garbın kırk beş seneden beri millî kütüphânelerimizi bulaştıran çürük ve garb hayatına âid romanlarını, şiirlerini lisânımıza nakl ile uğraşacaklarına mâdem ki İslâm dîni yalnız Araba âid olduğu iddiâsıyla onu yıkmak için böyle kolu paçayı sıvayorlardı, hiç olmazsa hücûm edecekleri şeyin mâhiyet ve esâsâtını bilmeleri lâzım gelmez miydi?

Biz onlara bu müddeânın esâs-ı İslâm ile ne kadar te'lîfi gayr-i kābil ve çürük olduğunu o mübîn ve feyyâz dînin şeref ve şânı nâmına sâhib-i dîn olan Vâcibü'l-vücûd'dan istigāse ve istiâze ederek bast edelim.

Mehmed Şeref

JAPONYA'DA MİLLİYET

Nobel Mükâfâtını Kazanmakla
Bütün Cihânda Temâyüz Eden
Hindistanlı Şâir-i Muazzam Tagor'un Konferansı

3

Şarkī Asya kendi yolunda gidiyordu. Kendi medeniyetini i'lâya çalışıyordu. Bu medeniyet siyâsî değil, ictimâî idi. Gāsıb ve mihânikî bir te'sîri hâiz değil, rûhî bir te'sîri hâizdi. İnsanlığın derin münâsebâtı esâslarına müsteniddi. Halkın hayat mesâili düşünülür ve hallolunurdu. Hânedânların tebeddülü, ecnebî istîlâsının vukūu gibi hâdiseler hiçbir ehemmiyeti hâiz değildi. Bugün âlem-i hâricî bize yetişti ve bizi geçti. Bundan dolayı müteessir olmalıyız. Artık cihânşümûl mesâili kendi mesâilimiz addedeceğimiz zaman geldi. Medeniyetimizin rûhunu dünyâda bütün akvâmın târîhiyle âhenkleştirmek icâb ediyor. Japonya bu vâdîde ilk yürüyen şark milleti oldu. Onun bu hareketi bütün şarkı ümîde düşürdü. Asya meydâna canlı bir eser çıkarmakla hayâtdâr olduğunu isbât etmek lüzûmunu hissediyor. Asya artık uyumayacak yahud garbı taklîd etmeyecektir. Bundan dolayı şems-i tâli' memleketine arz-ı şükrân ederken şarkın kendisine tahmîl ettiği vezâifi daima hâtırlamasını ricâ ederiz. Japonya asrî medeniyetin kalbine bir usâre-i insâniyye zerk etmelidir. Japonya asrî medeniyetin sikleti altında boğulmamalı, bil-akis bu medeniyeti nûra ve hürriyete götürmeli, bu medeniyetin ilhâmât-ı semâviyyeyi telakkī edebilmesini te'mîn için onu temiz havaya, geniş sâhalara îsâl etmelidir!

* * *

Birçok memleketleri gezdim. Bu meleketlerin her sınıfına mensûb insanlarıyla görüştüm. Fakat hiçbir yerde insanlığın mevcûdiyetini burada hissettiğim derecede hissetmedim. Başka memleketlerde kudret-i beşeriyyenin âsârı müdhişti. Te'sîri pek azîm olan vâsi' teşkîlât gördüm. Orada telebbüs, tefrîş, tena'um husûsunda gösterilen israf müz'icdir. Orada insanın yüksekliğini hissetmezsiniz. Çünkü size garîblik hissini verir bir hâl karşısında bulunursunuz. Fakat Japonya'da icrâ-yı hükm eden unsur, kudret yahud servet değildir. Her tarafta hırs ve tama' âsârına bedel muhabbet ve takdîr alâimi görüyorsunuz. Öyle

bir halk karşısında kalıyorsunuz ki her şeye her günkü kullandığı âlât ve edevâttan başlayarak, müessesât-ı ictimâiyyesine, etvâr ve harekâtına, bütün muâmelâtına kalbini dağıtmıştır. Bu memlekette beni en ziyâde mütehassis eden cihet esrâr-ı tabîatı, tahlîlî ma'lûmât usûlüyle değil tehassüs ile idrâk etmiş olduğunuza dâir olan kanâattir. Siz tabîatın lisân-ı şi'rini, renklerinin mûsikīsini, intizâmsızlıklarının tenâsübünü, serbestî-i harekâtının elhânını biliyorsunuz. Tabîatın bir izdihâm-ı azîm teşkîl eden tevâbiini sevk ettiği hâlde hiçbir ihtilâle sebebiyet vermediğini ve tevâbii arasındaki mücâdelâtın bile raks ve mûsikī içinde vukū' bulduğunu görüyorsunuz. Tabîatın kudretini güzellikler içinde hıfz ettiğini biliyorsunuz. Bu güzelliktir ki bir vâlide gibi, âgūşunda en müdhiş kuvvetleri besler. Öyle hissediyorum ki siz serâir-i tabîatı hayatınızda temsîl ettiniz ve bütün eşyânın güzelliğinde mündemic hakīkat rûhlarınıza intikāl etti. Eşyâyı yalnız bilmek, kısa bir zaman içinde mümkündür. Fakat onların rûhu ancak asırlarca riyâzat **[92]** ve murâkabe-i nefs ile elde edilir. Tabîata hâricten hâkim olmak, tabîatı sevmekten mütevellid zevk içinde ona sâhib olmaktan daha kolaydır. Fakat dehâ-yı hakīkīnin isri budur. Milletiniz bu dehâyı gösterdi. Gerçi bu ibdâî kuvvet her millette vardır ve insanın tabîatını idâre etmek, ona mefkûrelerine göre bir şekil vermek için daima hâl-i faâliyyettedir. Fakat burada, Japonya'da onun ihrâz-ı muvaffakıyyet ettiği, herkesin dimâğında derin bir mevki' kazandığı, herkesin adalât ve a'sâbına hulûl ettiği görülüyor. Bu sâyededir ki sevk-ı tabîîniz musîb, havâssiniz sâlim, elleriniz bir mahâret-i tabîiyyeyi hâizdir. Avrupa'nın dehâsı milletlerine teşkîlât kuvvetini bahşetmiştir ki bu kuvvet siyâset ve ticâret ve ma'lûmât-ı fenniyyeden istifâde gibi husûsâtta müncelîdir. Japonya'nın dehâsı tabîattaki mehâsini ihâta etmek ve bu mehâsini hayatınızda tahakkuk ettirmek kuvvetini size bahşetmiştir.

Her medeniyet-i mahsûsa bir tecrübe-i beşeriyyenin ifâdesidir. Avrupa'nın bilhassa kâinâtta eşyânın mücâdelesini hissettiği anlaşılıyor ki bunlar ancak fetih ile murâkabe altına alınabilir. Bundan dolayı Avrupa daima cidâle âmâdedir. Vaktinin en mühim kısmı, teşkîl-i kuvâya masrûftur. Fakat Japonya kendi âleminde bir mevcûdiyetin temâsını hissetmiş ve bu mevcûdiyet onun kalbinde huzû' ve huşû' hissini tevlîd etmiştir. Japonya tabîat üzerinde ihrâz ettiği hâkimiyetle mağrûr değildir. Bil-akis kemâl-i zevk u hâhişle ona ithâf-ı muhabbet eyler. Japonlar memleketlerinin dağlarıyla, denizleriyle, ırmaklarıyla, ormanlarıyla bir râbıta-i rûhiyye te'sîs etmişler, tabîatın bütün hışırdayan fısıltılarını, ormanların iniltisini, dalgaların hıçkırığını, güneşle ayın her safhada îsâr ettiği elhân-ı nûr ile elhân-ı zılâli kalbleriyle duymuşlardır. Mevsimleri bahçelerde, tarlalarda tes'îd için diğer işlerini ta'tîlden zevk alırlar. Bu hâl yalnız bir sınıfa münhasır değil, bütün Japonların umûmî hâlidir. Devletinize karşı îfâ ettiğiniz vezâifi bir evlâdın pedere karşı îfâ ettiği vezâif gibi îfâ ediyorsunuz. Milletiniz başında imparator olduğu hâlde bir âile şeklini alıyor. Vahdet-i milliyyeniz tedâfüî, tecâvüzî maksadlar için silâh arkadaşlığı yapmaktan yahud istîlâ mâcerâlarında iştirâkten yahud diğer bir maksadı tahakkuk ettirmek için teşekkül etmek lüzûmundan tevellüd etmemiş, vahdet-i milliyyeniz âile vahdetinizin imtidâdıdır. Bundan dolayıdır ki benim gibi bir yabancı memleketinizde hased yahud zillet duyacağı yerde kalbinizin bu tecelliyâtındaki zevk ve mes'adete iştirâk hissiyle mütehassis oluyorum. Yine bundan dolayıdır ki Japon medeniyetini tehdîd eden tehlikeyi beni tehdîd ediyormuş gibi hissediyorum. Yegâne müşterek râbıtası menfaat olan asr-ı hâzırın müdhiş ihtilâfâtı en ziyâde Japonya'nın şerefini ve mehâsinini istihdâf ediyor!

Şu ciheti hâtırda tutmak icâb eder ki hakīkī rûh-ı asrîyi hâiz olanların asrîleşmeye ihtiyâcları yoktur. Nasıl ki hakīkaten cesûr olan insanlar kīl ü kāle ehemmiyet vermezler. Asrîlik Avrupalıların giydikleri elbisede, Avrupa'nın ders okutmak nâmıyla çocuklarını habs ettikleri müdhiş binâlarda yahud müstatîl duvarlarla, mütevâzî pencerelerle muhât murabba' evlerde, Avrupa kadınlarının şapkalarında değildir. Bunlar asrî değil Avrupalı şeylerdir. Hakīkī asrîlik zevkın mahkûmiyeti değil fikrin serbestîsidir. Avrupalı hocaların vesâyeti altında kalmak değil fikir ve hareketin istiklâlidir. Asrîlik fendir. Fakat fennin hayata yanlış tatbîkı değildir.

Yalnız fenne müstenid bir hayat bazı insanlar için câzib olabilir. Çünkü bir sporun bütün hasâisını câmi'dir. Ava çıktığınız zaman ne kadar merhametsiz olursanız o kadar iyidir. Çünkü yegâne hedefiniz bir avı ta'kîb etmek, onu öldürmek, daha muazzam bir hayvan olduğunuzu hissetmek, onu öldürmek için kullandığınız âlet-i cârihanın mükemmel ve fennî olduğunu görmektir. İşte fennin hayatı bu sathî hayattır. Muvaffakıyeti mahâret ve eslihanın mükemmeliyetinde arar. Fakat insanın yüksek fıtratına hiç ehemmiyet vermez. İnsanın yalnız avcı olduğu kanâatine tevfîkan tanzîm-i hayât edenler iskeletlerden ve kafataslarından müteşekkil bir ganîmet içinde uyanırlar!

FAS MÜCÂHİDLERİNİN VAZ'İYETİ

Bu hafta zarfında Fas mücâhidleri mühim bir zafer-i siyâsî ihrâz ettiler. Cihâd meydânlarında gösterdikleri celâdet, İspanyol ordularını isyâna sevk eden, İspanya efkâr-ı umûmiyyesini alt üst eden şehâmetleri nihâyet İspanya kabinesini devirdi ve İspanya'da bir buhrân-ı siyâsî vücûda getirdi. Esâsen İspanya hükûmetinin za'f ve aczi ve İspanya efkâr-ı umûmiyyesinin hercümerc içinde bulunduğu, İspanya ordusunu isyâna teşvîk eden ve bilfiil isyân ederek evâmir-i askeriyyeye muhâlefet ve sahne-i harbe gitmekten imtinâ' ve kendilerini yatıştırmak için sevk edilen kuvâ-yı askeriyyeye sell-i seyf ile birtakım müsâdemelerde bulunan rüesâ-yı isyân hakkında kānûnun ahkâmını icrâda mahzûr görerek bunları afvetmesiyle tezâhür ediyordu. Bundan başka İspanya Harbiye Nezâreti'nin ba'demâ Fas'a sevk edeceği askerlerin yirmişer kişiden müteşekkil ve bir zâbitin kumandası altında bulunan kāfileler hâlinde sevk olunması ve bunlara ancak Fas'a muvâsalat ettikleri ve hatt-ı harbe yaklaştıkları zaman silâh ve cephâne verilmesi için ısdâr ettiği emir İspanya ordusunun hâlet-i rûhiyyesini meydâna çıkarmakta, İspanya hükûmetinin artık ordusuna i'timâdı kalmadığını, bir kuvve-i külliyyeyi bir arada **[93]** sevk etmekten endîşenâk bulunduğunu ve bunda pek büyük mahzûrlar gördüğünü irâe etmektedir. Bir hükûmetin ordusuna karşı bu derece i'timâdsızlık göstermesi o ordu ile bir iş yapmaya muktedir olamayacağının en bâhir delîlidir. İspanyolların bu hâllerinden Rif mücâhidlerinin kendilerini ne kadar yıldırdıkları tamâmıyla tezâhür etmektedir.

Şâyân-ı dikkat bir nokta İspanyolların bu za'f ve acz karşısında kalmaları üzerine istîlâ ve isti'mâr siyâsetini güdenlerin kopardıkları feryâddır. İspanya'nın bu elîm vaz'iyeti karşısında ilk evvel bu feryâdı koparan Londra'da intişâr etmekte olan *Daily Telegraph* gazetesidir. Bu gazete İspanya'nın Fas mâcerâsı hakkında yazdığı bir makālede Merakeş'teki müslümanların bütün Avrupalılar aleyhine kıyâmından endîşe ettiğini beyân ediyor ve binâenaleyh Fas mücâhidlerinin kıyâm-ı meşrûunu bastırmak ve boğmak için Fransa ve İspanya'nın teşrîk-i mesâî etmelerini tavsiye ediyordu. *Daily Telegraph* gazetesinin bu beyânâtı hadd-i zâtında İspanya'nın bir avuç müslüman mücâhidîne karşı acz ve iflâsını i'tirâftan başka bir şey değildir. Fakat bu i'tirâfın hedefi Avrupalıların istîlâ siyâsetini de iflâstan kurtarmak için Fas mücâhidlerine karşı bir Ehl-i Salîb harbini ihzâr etmektir.

Daily Telegraph'ın bu beyânâtı İspanya'da tabîî hüsn-i te'sîr icrâ etmiş ve sâbık Başvekîl Daily Telegraph muhâbirine beyânâtta bulunarak:

"İttihâd-ı İslâm" tehlikesinin pek yakın bir âtîde müdhiş bir tehlike teşkîl edeceğini, binâenaleyh "müşterek düşman"a karşı müttehiden hareket etmekle Avrupa'nın menâfiine hizmet edilmiş olacağını söylemiş ve *Daily Telegraph*'ın bir Ehl-i Salîb muhârebesi ihzârı için vukū' bulan beyânâtına bilmukābele ittihâd-ı İslâm tehlikesinden ve bu tehlikenin Avrupa için müşterek bir düşman teşkîl ettiğinden bahsetmekle cerîde-i mezkûrenin fikrini teşrîh ve te'yîd etmiş ve nihâyetü'l-emr mes'ele bir "Müslümanlık – Hıristiyanlık" da'vâsına inkılâb, daha doğrusu şekl-i hakīkīsiyle tezâhür etmiştir.

Esâsen Fas birtakım ihtirâsât-ı salîbiyyeye kurbân edilmek istenilmiştir. Fas mes'elesinin târîhine kısa bir atf-ı nazar bunu îzâha kâfîdir.

1662-1664 sene-i mîlâdiyyesinde Tanca İngilizler tarafından işgāl olunmuştu. Fransızların

da Fas'a hulûl etmeye başlamaları 1890 senesinde Madrid Konferansı'nın in'ikādına sebebiyet vermiş ve bu konferansta devletler Fas'ta ecnebîlerin hukūk ve vaz'iyetini ta'yîn eden bir i'tilâfnâmeye destres olmuşlardır. Derken Fransızların Cezâyir'de ilerlemeleri Fas işlerine de faâl bir şekilde müdâhalelerini intâc etmiş, 1904'te İngiltere'nin Mısır'da serbest bırakılması üzerine Fransa da Fas'ta serbest bırakıldı. Fas ganîmetinde İspanyollara da bir hisse bırakılmak istenildi. Fakat 1905'te Almanya da işe müdâhale ederek Merakeş sultânını Fransızların yapmak istediği teceddüdâtı kabûlden men' etti. Bu hareket 1906'da Cezâyir Konferansı'nın akdine sebebiyet verdi ve bu konferansla Fransa'nın Fas'ı kontrol etmesi te'mîn olundu. 1911'de Fransa ve İspanya harekât-ı askeriyyeye başlayarak kendilerini istemeyen halkı tazyîk ve terhîb ile meşgūl oldular. Agadir'de Alman sefîne-i harbiyyesinden "Panter"in zuhûru bir buhrâna sebebiyet vermiş ve bi'n-netîce Fransa Almanlara Kamir civârındaki arâzîde birtakım müsâadât bahşetmek mukābilinde Fas'ı himâye etmek hakkını satın aldı.

1912'de Merakeş sultânı Fransız himâyesini kabûl etti. Aynı senede Fransız ile İspanya arasında akdolunan muâhede ile Fas üç mıntıkaya taksîm olunmuştur. Birinci mıntıka Tanca mıntıkası ki 140 murabba'-mîl vüs'atindedir. Ahâlisinin 60.000 kadar olduğu söylenmektedir. Bu bir mıntıka-i mahsûsadır. Şimâl sâhil mıntıkası İspanyol mıntıkası oldu ki bu mıntıkanın mesâhası 100.000 murabba'-mîldir. Nüfûsu 550.000'dir. Burası Merakeş sultânının ta'yîn ettiği bir halîfe tarafından Titvân'dan idâre olunur ve bir İspanyol komiserinin idâresi altındadır. Üçüncü mıntıka Fas'ın mütebâkīsidir ki Merakeş sultânının idâresi ve bir Fransız komiserinin murâkabesi altındadır. Mesâhası 22.000 murabba'-mîl ve nüfûsu 5.500.000 milyondur.

1921 senesinin mebâdîsinde İspanyollar "Resûl"e karşı ihrâz-ı muvaffakıyyet etmişler fakat aynı senenin Temmuz'unda Melila mıntıkasında fevkalâde müdhiş bir hezîmete dûçâr olmuşlardır. Sîdî Drîs ve sâir mevâkı'de İspanyolların dûçâr oldukları hezîmetler pek fecî' idi. Ceneral Navaro'nun kumandası altında bir kol Aryot dağında hatt-ı ric'ati kesilmiş ve imhâ olunmuştu.

İspanyol Başkumandanı Ceneral Silvester ile askerlerinden binlercesi Anual'de maktûl düşmüşlerdi.

İşte Fas mes'elesinin nikāt-ı esâsiyyesi ki bunlardan bu İslâm saltanatını da imhâ için Avrupalıların oynadıkları oyunların mâhiyeti tavazzuh etmektedir.

Bugün hiç şübhesiz Avrupa istîlâsının Fas'ta vaz'iyeti mütezelzildir ve hiç şübhesiz bu tezelzülün âkıbeti inhidâm ve izmihlâldir. Nüfûsu nihâyet yarım milyon olarak tahmîn olunan İspanyol mıntıka-i istîlâsının yalnız bir kısım ahâlisini teşkîl eden Riflerin koca İspanya'yı tezelzüle uğratmaları İspanya'nın ordularını târumâr ettikten başka bütün İspanya milletini hercümerc etmeleri, nefs-i İspanya'da buhrânlar, ihtilâller vukūuna sebebiyet vermeleri hiç olmazsa Şimâlî Afrika müslümanlarını îkāz edip vaz'iyetlerini derpîş etmeye sevk edeceği, halâslarını tesrî' eyleyeceği şek ve şübheden vârestedir.

Daily Telegraph gazetesinin "İttihâd-ı İslâm" tehlikesi, İspanya sâbık [Baş]vekîlinin "müşterek düşman" tesmiye ettiği şey, işte akvâm-ı İslâmiyyenin uykudan uyanarak istiklâl ve hürriyetleri uğurunda mücâdele ve mücâhede etmeleridir. Müslümanların bu tarîk-ı mücâhedeye sülûk etmeleri gayr-i kābil-i ictinâb bir hâdise-i târîhiyyedir. Değil İspanya ile Fransa'nın teşrîk-i mesâîsi, bütün Avrupa bir araya toplansa da buna karşı gelmek istese elde edilecek netîce İslâm mefkûresini bir ân evvel tahakkuk ettirmeye hizmetten başka bir şey değildir. Bütün müslümanların bu esâsa i'tikādı rasîndir. Avrupalıların istimlâk siyâseti bir taraftan iflâs ediyorken her gün bu rasîn i'tikād maddeten tahakkuk ediyor.

Geçen hafta esnâsında İspanya ve Fas harbine âid bir hâdise-i mühimme İspanya zırhlılarından "İspanya"nın karaya oturması ve kurtulamamasıdır. Bu hâdisenin birçok şâyân-ı dikkat safahâtı vardır. Bir kere bu zırhlının mahall-i tevakkufu mechûl bir nokta değildi. Bil-akis o mevki'-i bahrî tedkīk edilmiş, tanınmış bir mevki' idi. Binâenaleyh geminin orada lenger-endâz olmasında hiçbir mahzûr görülmüyordu. Sâniyen

denizde hiçbir fırtına filân yoktu. Bil-akis deniz gâyet sâkindi. Bundan dolayı bu İspanyol zırhlısının nasıl olup da bu şerâit tahtında karaya oturtturulduğunu hiç kimse anlayamamıştır! Bütün İspanyol sefâini bu zırhlıyı kurtarmak için uğraşmışlar ise de muvaffak olamamışlardır. İngiliz gazetelerinin verdiği ma'lûmâta göre artık bu zırhlıya zâyi' olmuş nazarıyla bakılmaktadır. (فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي الْأَبْصَارِ)[2]

Bu zıyâ'-ı bahrîden dolayı bütün İspanyollar başta kralları olmak üzere mâtem tutmaktadırlar.

[94] Gülnihâl Hâdisesi

Geçen gün zafer şenlikleri münâsebetiyle "Rehber-i Saâdet" Mektebi menfaatine bir gece eğlencesi tertîb olunmuş ve bu tenezzüh için "Gülnihâl" Vapuru kiralanmıştı. Gülnihâl o geceyi Büyük Ada önünde geçirdi. Alınan mevsûk ma'lûmâta nazaran tenezzüh esnâsında Gülnihâl Vapuru bir seyyâr meyhâne hâlini almış. Serhoşlar çoğalmış, kadınlarla erkeklerin berâber bulundukları salonlarda etrâfa tecâvüzler baş göstermiş, derece derece tecâvüzler artarak âdetâ tasallut mertebesine varmış, kamaralarda bazı hâdiseler de vukūa gelmiş. El-hâsıl sefâhetin, rezâletin, edebsizliğin son derecesine kadar gidilmiş.

Bu hâdiseden bahseden *İkdâm* gazetesi diyor ki:

Hâdise terbiye-i umûmiyyemize ve ahlâk-ı milliyyemize sû'-i kasd demektir. Bu sû'-i kasd karşısında lâkayd kalmak bizim için mümkün değildir.

Bu hâdise bütün efkâr-ı umûmiyyemizin tenkīd edeceği bir hâdisedir. Onun için efkâr-ı umûmiyyemiz bu hâdise fâillerinden mücrim olanların tecziyesini ve bu gibi hâdiselerin tekerrürüne mâni' olmak için makāmât-ı resmiyyemizce ciddî tedâbîr ittihâzını taleb etmektedir.

Fakat millî terbiyemize ve ahlâkımıza şenî' bir tecâvüz mâhiyetinde olan bu kabîl sû'-i kasdlardan tehaffuza, bundan sonra halkımızın dahi i'tinâ etmesi lâzımdır. Bu da ba'demâ her ne maksad-ı hayr için olduğu i'lân edilir ise edilsin bu kabîl tenezzühlere ve eğlencelere kat'iyyen iştirâk etmemektir. Hele âileler ve kadınlar için böyle tertîblerden sûret-i kat'iyyede uzak kaçmak lâzımdır.

Bundan mâadâ bu yolda muâmeleler yâr u ağyâr karşısında bizim millî şeref ve haysiyetimizi dahi ihlâl eder. Bu husûsta zâbıtamızın pek müteyakkız bulunması ve nâmûs-ı millîmize tecâvüz mâhiyetinde olan bu muâmelelere aslâ meydân vermemesi lâzımdır.

Biz, makāmât-ı âidesinin bu husûsta tam cevvâliyet ve kat'iyet ile hareket etmesine intizâr ederiz. Zîrâ vukūât ve hâdisât gösteriyor ki bu sûretle harekete pek büyük ihtiyâc vardır. Milletin şeref ve haysiyetinin muhâfazası dahi kuvâyı resmiyyenin vezâyifi cümlesinden olduğu aslâ unutulmamalıdır.

Şu vak'a isbât eder ki kadınlarımızın bu gibi şeylerde erkeklere iştirâkine Avrupa "harsı" ma'nâsı vermek en büyük cür'etlerdendir. Demek bizim içimizde öyle insan sûretinde terbiyesiz mahlûklar vardır ki onların yanlarına milletin nisvânını getirip oturtmak bir cinâyettir. Bunu yapan erkekler âilelerin ırz ve nâmûslarını hiçe sayıyorlar demektir. Başka memleketlerde, haniya o, ahlâkını beğenmediğimiz Avrupa'da ırz ve nâmûs tekâmül-i [tekeffül-i] umûmî altındadır. Oralarda evvelemirde hayâsızlığın bu nev'i kasdolunamaz. Lozan'dan iki üç sâat ötede bir ormandan geçen iki kadına çirkin söz söylendiğinden dolayı matbûât kıyâmeti koparırdı.

Sâniyen garbda böyle alenî tasallutlar vukūa gelemez. Çünkü halk derhâl kuvve-i bâzûsunu isti'mâl ederek tasallut değil ârsızlığa cür'et edenlerin bile haddini bildirirler. Halbuki Gülnihâl Vapurundaki Türk ve müslüman erkekler cesâretsizliğin son mertebesine de inerek çapkınlara hadlerini bildirmemişlerdir.

Hayır, hayır! Efendiler, hanımlar. Biz garblılaşmak değil garbın eşiğine bile ayak basacak hâlde değiliz. Evvelemirde hükûmet terbiye-i âmmeyi vücûda getirsin, ondan sonra ne olacak isek olalım. Hükûmet bu vazîfesini îfâya muktedir oluncaya kadar kadınların bu gibi hürriyet yeniliklerine kıyâm etmeleri aslâ ve kat'â câiz değildir.

2 "Ey akıl sahipleri, ibret alın! (Haşr Sûresi 59/2)

Hanım hemşîreler, hanım kızlar!

Avrupalılığı size bu yolda gösterenlere la'net ediniz. O kabîl insanlar, milletin yegâne istinâdgâhı olan ahlâkını ifsâd eden birtakım dâhilî düşmanlardır. Bunların şerri hâricten memleketimize tasallut edenlerin şerrinden daha şenî'dir. Anadolu'da evsiz, Makedonya'da hâmîsiz kalan Türkler hayat ile pençeleşirken sizin serhoşlar içinde eğlence aramanız bütün dünyâyı size la'net ettirir.

ANKARA HABERLERİ

Şer'iye Vekâleti'nde Tebeddül. – Şer'iye Vekîli Mûsâ Kâzım Efendi hazretlerinin isti'fâsı üzerine Saruhan Meb'ûsu Mustafa Fevzi Efendi hazretleri Şer'iye Vekâleti'ne intihâb olunmuştur. Mûsâ Kâzım Efendi isti'fâsına sebeb olmak üzere ahvâl-i sıhhiyyesini göstermişse de yevmî gazetelerin muhâbirleri bu isti'fânın Men'-i Müskirât Kānûnu'nun ta'dîlinden ileri geldiğini bildirmişlerdir. Hükûmetin beyânnâmesi Meclis'te okunduktan sonra bit-tabi' esbâb-ı isti'fâ daha vâzıh bir sûrette anlaşılacaktır.

Zannolunduğuna göre Men'-i Müskirât Kānûnu'nun ta'dîli isti'fânın sebeblerinden birini teşkîl etmektedir; medreseler ve evkāf gibi birtakım mesâil de bu avâmil miyânında bulunsa gerektir.

Mûsâ Kâzım Efendi medreseden sonra hukūk tahsîli görmüş münevver ve salâbet-i dîniyye sâhibi bir zât-ı muhteremdir. Müşârunileyhin Şer'iye Vekâleti'ne gelmeleri Meclis'in dağılarak intihâbâtın yeniden icrâ olunduğu bir zamana tesâdüf ettiği cihetle esâslı icrââtta bulunamadıklarını ma'zûr görmek lâzım gelir. Müşârunileyh yalnız mevccûdu muhâfaza ile iktifâ etmiş, Şer'iye Vekâleti'ni daha faâl bir hâle getirmek husûsundaki tasavvur ve icrââtını yeni Meclis'ten alacağı i'timâda ta'lîk eylemişlerdi.

Fil-hakīka İkinci Meclis de müşârunileyhi tekrâr intihâb etmişse de hükûmetin beyânnâmesini ihzâr etmekte olduğu bir sırada ahvâl-i sıhhiyyesini ileri sürerek isti'fâ etmişlerdir.

Şimdi birkaç günden beri Şer'iye Vekâleti makāmında Mustafa Fevzi Efendi hazretleri bulunuyor. Mustafa Fevzi Efendi de hem medrese tahsîlini ikmâl etmiş, hem de Mekteb-i Hukūk'tan birincilikle çıkmış, bilâhare bir taraftan da'vâ vekâletinde, diğer taraftan da senelerce Hukūk'ta, Mecelle müderrisliğinde bulunmuş muktedir ve fâzıl bir zâttır. Büyük Millet Meclisi hükûmetinin te'sîsât-ı cedîde ile meşgūl olduğu şu sırada Mustafa Fevzi Efendi gibi nâsın ve zamanın ihtiyâcâtını bilir, fıkh-ı celîl-i İslâm'a ve asr-ı hâzır hukūkuna vâkıf bir zâtın bu makām-ı âlîde bulunması müslümanlar için mûcib-i memnûniyyet bir hâdisedir. Müşârunileyh bütün cereyânları, bütün İslâm mes'elelerini bilir; Fetvâhâne'nin, medreselerin, evkāfın mâzîlerine, geçirmekte oldukları safahâta, bu İslâm müesseseleri hakkındaki efkâr ve tasavvurâta bi-hakkın vâkıf; yaptığını, yapacağını, yapılanı, yapılacağı idrâk eder bir İslâm âlimidir. Binâenaleyh eğer Büyük Millet Meclisi'nden müzâheret görürse Şer'iye Vekâleti'nin elinde kalan İslâm müesseselerine zamanın ihtiyâcâtına göre yeni bir revnak ve hayat vereceğine, **[95]** memlekette günden güne meydân alan ve hayât-ı ictimâiyyemizin temellerini sarsmakta olan fevâhiş ve münkerâtın önüne geçecek birtakım tedâbîr-i esâsiyye ittihâz edebileceğine intizâr olunabilir. Müslümanlığı yükseltmeye çalışanlara Cenâb-ı Hak tevfîkler ihsân buyursun.

*
* *

Kånûn Tanzîminde Yeni Umde. – Yevmî gazetelerin Ankara muhâbirlerinin iş'ârâtına göre tanzîm-i kavânîn husûsunda Halk Fırkası'nın umdesi son şeklini alıncaya kadar birkaç safhadan geçmiştir. İlk projesi şu sûretle idi:

" … Halkçılar … kānûnları teşrî' ve icrâ etmekteki mutlak hürriyet ve istiklâli tahdîd ve takyîd edici hiçbir an'anenin, hiçbir teâmülün ve hiçbir kuvvetin meşrûiyetini tanımayan ferdlerdir."

Bilâhare bu projeyi tedkīk etmek üzere Ziya Gökalp ve Ağaoğlu Ahmed Beylerle sâir zevâttan teşekkül eden Encümen bu fıkrayı şu şekle koymuştu:

" … Halkçılar … kānûnları teşrî' ve icrâ etmekteki mutlak hürriyet ve istiklâli tahdîd ve takyîd edici akıl ve hikmete mugāyir hurâfevî an'anât ve teâmülâtın meşrûiyetini tanımayan ferdlerdir."

Bundan sonra Fırka Hey'et-i Umûmiyyesi'nde bu fıkra şu şekilde kabûl olunmuştur:

" … Halkçılar … kānûnları vaz' etmekte mutlak hürriyet ve istiklâli tanıyan ferdlerdir."

Bu husûsta Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu'nun umdesi de şu sûretledir:

"Madde 7 – … kavânîn ve nizâmât tanzîminde muâmelât-ı nâsa erfak, ihtiyâcât-ı zamâna evfak ahkâm-ı fıkhiyye ve hukūkıyye ile âdâb ve muâmelât esâs ittihâz kılınır."

*
* *

Adliyede Asrî Islâhât. – *Tanin* gazetesinin Ankara muhâbiri Adliye Vekîli Seyyid Beyefendi ile bir mülâkāt icrâ ediyor ve bu mülâkātını telgrafla gazetesine ber-vech-i âtî iş'âr ediyor:

"Ankara, 3 Eylül – Adliyede asrî bir şekilde ıslâhât icrâsı bütün ricâl-i hükûmetin fikrini işgāl eylemektedir. Hükûmetin Meclis'te okuyacağı programda ıslâhât-ı adliyye hakkında mühim nikāt mevcûddur. Bu husûsta Adliye Vekîli ile icrâ eylediğim bir mülâkātta Vekîl Bey:

'Her şeyden evvel kavânînin ıslâhını ve teşkîlât-ı mehâkime müteallik bazı mevâdd-ı kānûniyyenin müsta'celen ta'dîlini tercîh eylemekteyim. Mecelle'nin baştan başa ta'dîli muktezîdir. Esâsen bu fikrimi Adliye Encümeni de kabûl eylemiştir. İstanbul'daki Vâcibât Komisyonu'na Mecelle'nin tamâmen ta'dîl olunacağını teblîğ eyledik. Tanzîm olunacak ahkâm-ı kānûniyyede garbın bil-cümle kavânîn ve müessesât-ı hukūkıyyesinden bilâ tereddüd(?) iktibâs-ı ahkâm edilecektir.' "

Ma'lûm olduğu vechile Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu "kavânîn ve nizâmâtın tanzîminde muâmelât-ı nâsa erfak ve ihtiyâcât-ı zamâna evfak ahkâm-ı fıkhiyye ve hukūkıyye ile âdâb ve muâmelâtın esâs ittihâz kılınacağını" tasrîh etmiştir. Şu hâlde Adliye Vekîli Seyyid Beyefendi'nin bu beyânâtı Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu'nun bu fıkrasıyla taban tabana zıddır. Müşârunileyh gibi fıkıh ve usûl-i fıkıhta mütehassıs bir zâtın tanzîm olunacak ahkâm-ı kānûniyyede garbın bil-cümle kavânîn ve müessesât-ı hukūkıyyesinden iktibâs-ı ahkâm husûsunda 'bilâ-tereddüd' yani sellemehüsselâm hareket edileceği hakkındaki ifâdâtını pek garîb bulduk. Hattâ medeniyet-i İslâmiyyeye şedîd bir alâka gösteren; irfânen, rûhen ve seciyeten şarklı, müslüman ve Türk olduğunu daima tebârüz ettiren Seyyid Beyefendi'nin böyle bir söz söyleyeceğini kayd-ı ihtiyâtla kabûl eyledik.

Adliyemizdeki hâl-i tezebzüb ve teşevvüşü Mecelle'mizin noksânında aramak kadar gülünç bir şey yoktur. Kudret-i ahlâkıyye ve fikriyyesi yüksek ve müstakil hâkimlerin elinde tevzî'-i adâleti te'mîn edemeyecek kānûnlar bile en iyi bir vâsıta-i adâlet olduğu hiçbir zaman unutulmamalıdır. Adliyenin faâl ve serî' bir adâlet makinesi hâlini alabilmesi için en evvel yapılacak ıslâhât mahkemeleri ihtiyâcın ve diğer avâmilin te'sîrâtından uzaklaştırmak ve ahlâkan, irfânen yüksek hâkimler yetiştirmek husûsları olmalıdır.

Teşkîlât-ı mehâkim kavânîni memleketin ihtiyâcına muvâfık olmadığı ma'lûmdur. Yabancı bir memleketin kānûnlarından kopya edilen bu kānûnların her hâlde ıslâh edilmesi ve memlekete göre bir kānûn yapılması muvâfıktır. Fakat ikide birde hukūk-ı medeniyyemizi teşkîl eyleyen Mecelle'nin ta'dîl veya tebdîlinden bahsetmek her zaman için bir garîbe-i hukūkıyye teşkîl eyler.

Biz Mecelle'nin bugünkü münâsebât-ı ictimâiyye ve iktisâdiyyeye göre tevzî'-i adâleti te'mîne kâfî olmayan mevâddının hangileri olduğunu ve hangi hukūk-şinâsların ilmî tenkīdât ve münâkaşâtını celb eylemiş bulunduğunu evvelemirde ortaya koymak lâzım geldiğini ileri sürmüyoruz. Diyoruz ki, artık müslümanlardan ibâret kalan memleketimiz halkı kendi aralarında tahaddüs eden husûsât-ı hukūkıyyede kendi rûhuna, kendi duygusuna, kendi irfân ve temâyülâtına, el-hâsıl her şeyine muvâfık gelen ahkâm-ı şer'iyyenin kānûn olmasını istiyor. Halkın temâyülât-ı hakīkıyye-i rûhiyyesi budur. Bu, halkın hakkıdır. Halk hükûmeti bu hakkı tanımaya mecbûrdur.

Eğer memleketimizde li-ecli'l-menfaa ikāmet edecek olan birkaç ecnebînin veya doğrudan doğruya garb an'anâtını, garb ictimâiyâtını, garb kavânînini, garb ahlâkıyâtını, el-hâsıl garbın ulûm-ı müsbete ve sanâyi'-i âliyyesinden başka her şeyini bilâ-kayd ü şart memlekete sokmak isteyen birkaç yabancı tabîatlı mahdûdü'l-aded kimselerin arzuları halkın bu hakkının tanınma-

sına mâni' oluyorsa artık o gibi kimseler bilmelidir ki bundan böyle bu arzular memleketimizde hâkim olamayacaktır.

Adliye Vekîl-i muhtereminin herkesten ziyâde iyi bilmesi iktizâ eder ki **[96]** teşkîl olunan müesseselerden beklenen gāyeyi istihsâl, vaz' olunan kānûnlardan intizâr olunan faydayı te'mîn için o müessesât ve kavânînin milletlerin rûhlarından, akīdelerinden, an'anâtlarından, el-hâsıl tarz-ı telakkīlerinden doğmuş olması şarttır. Gustav Le Bon'un dediği gibi, bir kavim için pek iyi olan müessesât ve kavânîn, diğer kavme göre gāyet fenâ ve meş'ûm olabilir. Böyle yabancı kavânîn ve müessesât rûh-ı millî ile hiçbir zaman kaynaşamaz.

Eğer garbla olan münâsebât-ı iktisâdiyyemiz büsbütün yeni bazı ahkâmı zarûrî kılıyorsa bu gibi zarûretler karşısında ta'yîn-i ahkâm için mevcûd olan usûl ve kavâid-i şer'iyyemiz, istihsânâtımız, mesâlih-i mürselemiz gibi esâsât-ı usûliyyemiz kendimizin ve şer'imizin rûhuna göre birçok ihtiyâcâtın halline kâfîdir. Elverir ki bunun sâde lâfını değil, hakīkatini tatbîk edecek adamlar bulunsun, yok ise yetiştirilsin. Fakat şurasını da nazar-ı dikkate almalıdır ki ahkâm-ı muallele daima illetle mütenâsibdir. Bunun için ilel-i muvakkate zaman ile mukayyed ahkâm-ı muvakkate iktizâ eder ve bu ahkâm illetlerinin zevâliyle zâil olmak lâzım gelir. Bundan dolayı millet, ahkâm-ı istisnâiyye icâb eden ilel-i muvakkate-i zarûriyyenin izâlesini bir gāye-i teşrîî ittihâz etmek, bu müstesneyâta rûh-ı ictimâîde esâslı bir mevki' vermeyerek bir ân evvel bu sapa yollardan şehrâh-ı şer'îye avdet eylemek iktizâ eder. Garbda bugünkü cereyân i'tibârıyla bizim elzem diye taklîd etmeye kalkıştığımız birçok ahkâmı pek yakındır ki garb kendi kendisine ilgā edecektir ve o zaman o bize gelirken daima biz ondan uzaklaşmış bulunacağız.

Men'-i Müskirât Lehinde Tezâhürât

Kirmasti ahâlisi *Tevhîd-i Efkâr* gazetesine gönderdiği âtîdeki telgrafla Men'-i Müskirât Kānûnu'nun ref'ini protesto ediyor:

Kirmasti, 1 Eylül – Şerîat-ı mutahhere-i Ahmediyyemizce esâsen memnû' olup mübeccel Büyük Millet Meclisi'mizce üç sene mukaddem kabûl olunan kānûn-ı mahsûs ile memnûiyeti te'yîd ve ta'zîr-i şer'îsi teşdîd olunan müskirâtın ahîren memnûiyet-i kānûniyyesinin ref'i hakkında bir kānûn teklîf olunduğunu kemâl-i teessür ve telehhüfle haber aldık. Üç seneden beri muhassenâtı fiilen ve bi't-tecrübe anlaşılan ve işret yüzünden vâkı' olan yüzbinlerce cerâimin önüne geçtiği kuyûd-ı mehâkim ile sâbit bulunan Men'-i Müskirât Kānûnu'nun ref'i millet-i necîbemizi istîlâ-yı işret gibi azîm bir tehlike-i ictimâiyyeye düşüreceği şübhesiz ve muhakkak bulunmasına ve böyle bir kānûnun kabûlü Meclis-i Millîmiz hakkında bütün âlem-i İslâm'ca mevcûd olan teveccühât-ı minnetdârâne ve hürmetkârânenin de zevâlini mûcib olacağına mebnî umûm Kirmasti kazâsı ahâlisi nâmına müskirât hakkındaki memnûiyet-i kānûniyyenin devâm ve ibkāsını temennî ve istirhâm eyleriz."

(İmzâ sâhiblerinin cümlesi müntehib-i sânîlerdir.)

Tevhîd-i Efkâr gazetesi bu telgrafın altına şu mütâlaada bulunmuştur:

Kirmasti'deki vatandaşlarımızın men'-i müskirâtın ref'i aleyhindeki bu protestosunu fevkalâde sezâ-yı takdîr buluyoruz. Alel-husûs îmânı rasîn bir müslüman için müskirât denilen ümmü'l-habâis aleyhinde ne söylenirse sevâb, memleket ve ırkımızın halâs ve şifâsını dileyen her Türk için de bu aleyhdârlık büyük bir ecirdir. Geçen Büyük Meclisi'mizin mu'zamât-ı hayrâtından biri de müskirât fazîhasını vatanımızdan ref' u def' u tard eylemesi idi. Yeni Türkiye devletimizin evâmir-i dîniyye ve beşeriyyeye bu kadar sâdık bir tarîk-ı hidâyette tulûu bütün aktâr-ı cihândaki Müslümanlığı şâd eylemişti. Bugün bu hayırlı kānûnun lağvı ve geçen Meclis'imizin hayrâtını halefinin bu sûretle zîr ü zeber etmek istemesinin önüne geçebilmek için en amelî yol, en başta memleket müntehib-i sânîlerinin ref'-i sadâ eylemesidir. Müntehib-i sânîler bu hayır ve şer tereddüdü arasında kendi vekîllerinin imdâdına şitâbân olmalıdır.

Esâsen hiçbir müntehib-i sânînin vekîllerini intihâb eder etmez Meclis'e gidince Men'-i Müskirât Kānûnu gibi hayırlı bir kānûnu ortadan kal-

dıracaklarını akıllarından geçirmediklerine emîniz. Müntehib-i sânîlerin bu işte gayret ve i'tirâzı bir nevi' re'y-i âmm mâhiyetinde olacağı için pek musîb ve müessir olacaktır.

Âlem-i İslâm'da Mevkiimiz

Lozan Muâhedesi'nin akdinden beri İslâm âleminin her köşesinden alınan haberler akdettiğimiz musâlahanın her tarafta bir İslâm zafer-i siyâsîsi olarak tes'îd olunduğunu bildirmektedir. Mısır'da, Hindistan'da, Tunus'ta ve sâir aktâr-ı İslâmiyyede bu İslâm zaferi için vahdet-i İslâmiyyeyi tecellî ettiren ihtifâller yapılmış, cevâmi'-i şerîfe-de Hilâfet devletinin bekāsı ve devâm-ı nusreti için duâ ve tazarru'larda bulunulmuştur. Bilhassa Hindistan'ın mühim vilâyetlerinden biri olan Haydarâbâd ahâlisi vilâyetinin Emîri Nizâm hazretleri sulhümüzün tes'îdi için yevm-i mahsûs ta'yîn etmiş ve 13 Ağustos gününü 12 milyona bâliğ Haydarâbâd ahâlisi sulh zaferimizi tes'îde tahsîs etmişler, geceleyin şehirlerini donattıkları gibi cevâmi'-i şerîfenin minârelerini tenvîr etmişlerdir. Hindistan'ın sâir vilâyetlerinde yapılan ihtifâlât ve tes'îdât da bunun dûnunda değildir.

Son haberlerden anlaşıldığına göre Transval müslümanları da, Habeşistan müslümanları da sulhümüzü tes'îd etmişlerdir.

Bütün bu hâdisât âlem-i İslâm'daki mevkiimizin ne kadar büyük olduğunu göstermekte ve bu mevki'-i âlî ile mütenâsib bir sûrette hareket etmekliğimiz iktizâ ettiğini isbât etmektedir. Her hâlde milletimizin alemdâr-ı dîn-i mübîn olduğunu aslâ unutmayacağı ve bu alemdârlığın kendisine tahmîl ettiği vezâifi daima îfâ edeceği şübheden vârestedir.

Hoca Kemâleddîn Efendi

21 Ağustos târîhli *el-Ehrâm* gazetesi İngiltere'de neşr-i İslâm ile meşgūl olan Hoca Kemâleddîn Efendi'nin bir mektubunu neşretmektedir. Mûmâileyh Ahmediye mezhebi ile hiçbir münâsebeti olmadığını beyân etmekte ve Ehl-i Sünnet ve Cemâat'ten olduğunu ifâde etmektedir. Londra'da İslâm mürşidlerinden müteşekkil hey'et hakkında, Hoca Kemâleddîn Efendi bu hey'eti bizzat te'sîs ettiğini ve kendi servetiyle faâliyetini idâme eylediğini, ancak bu hey'eti te'sîsten üç sene sonra Haydarâbâd, Behupal ve Beharinpur ümerâ-yı İslâmiyyesinin kendisine yardım ettiklerini, fakat bunların hepsi de müslüman ve sünnî olduklarını, İngiltere hükûmetinden bir para almadığını beyân etmektedir. Londra Câmi'-i şerîfinden bahsederken Hoca Kemâleddîn Efendi bu câmi'-i şerîfi Behupal Emîresi'nin inşâ ettiğini ve bu câmiin imâmetine müşârunileyhâ tarafından ta'yîn olunduğunu beyân eylemektedir.

* * * * *

Teşekkür. – *Sebîlürreşâd*'ın neşir ve ta'mîmi husûsunda büyük himmetler gösteren kāriîn-i kirâma, bilhassa müftî efendiler hazerâtına teşekkürler ederiz.

Şehzâdebaşı: Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası

Abone Şerâiti

Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
hâriç için seneliği (325) kuruşdur.

Nüshası 5 kuruşdur.
İki nüsha bir arada 10 kuruşdur.
Seneliği 52 adeddir.

İdârehâne

Bâbıâlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Adres tebdîlinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

13 Eylül 1923 | 01 Safer 1342 | * Perşembe * | 13 Eylül 1339 | Cild: 22 - Aded: 559-560

ANGLİKAN KİLİSESİ'NE CEVÂB

Şer'iye Vekâlet-i Celîlesi tarafından Anglikan Kilisesi'ne gönderilmek üzere Tedkîkāt ve Te'lîfât-ı İslâmiyye Hey'et-i İlmiyyesi Reîs-i âlîsi Şeyh Abdülaziz Çâviş Efendi hazretlerinin te'lîf buyurdukları cevâbdır:

Dîn-i İslâm'ın Hasâisi

Şimdi, ma'kūlât ile ahkâm-ı şer'iyye kısımlarından başka olmak üzere dînin "**gaybiyyât**" nâmıyla üçüncü bir kısmı vardır ki akl-ı beşer için ne mâhiyetini anlamak, ne de vücûdunu isbât yahud nefy etmek imkânı yoktur. Cennet, cehennem, ahvâl-i kabir, sırât, mîzân, naîm, azâb ve emsâli gibi lisân-ı mütekellimînde "**sem'iyyât**" denilen şeyler bu kısma dâhildir. Çünkü akl-ı beşer mantık mîzânlarından birine mürâcaat sûretiyle bunları idrâk edemez. Bunların senedi ve umdesi yalnız peygamberlerin teblîğiyle semâvî kitaplarıdır.

Bazıları bu kısmı müteşâbihâta idhâl ediyor. O zaman tabîî ma'nen ve hükmen onlara lâhık olur.

Lâkin zirâat, işçilik, sanâyi', yiyecek, içecek, giyecek gibi dünyâya âid işlere gelince dîn-i İslâm bu husûsta insanlara ancak zarûrî olan cihetleri bildirmek ve lâzım gelen tergīb ve teşvîkte bulunmakla iktifâ ediyor. Keyfiyet-i tatbîkine, sûret-i idâresine, usûl-i ıslâhına, tarz-ı tenvî'ine gelince aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz bu bâbda hurma aşısı hadîsinde olduğu gibi "Sizler dünyânıza âid işleri daha iyi bilirsiniz, lâkin Allah tarafından size bir şey (hükm-i şer'î) bildirecek olursam onu kabûl etmelisiniz. Çünkü ben hiçbir zaman Allah'ın ağzından yalan söylemem." buyurdular.

İşte Kur'ân-ı Kerîm'le Sünnet-i Muhammediyye bu kadar bir ta'lîm ile iktifâ ediyor. (قُلْ لَّآ اَجِدُ فِى مَآ اُوحِىَ اِلَىَّ مُحَرَّمًا عَلٰى طَاعِمٍ يَطْعَمُهٗٓ اِلَّآ اَنْ يَكُونَ مَيْتَةً اَوْ دَمًا مَسْفُوحًا اَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ – Sûre-i En'âm [6/145]*) , (حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَآ اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهٖ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَآ اَكَلَ السَّبُعُ اِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ – Mâide [Sûresi 5/3]).**

---

* Onlara de ki: Bana vahyolunan şeyler arasında bu sizin harâm dediklerinizi yiyen için ölmüş hayvân eti yahud akar kan yahud hınzîr eti olmamak şartıyla gerçekten harâm olanını bulamıyorum.

** Ölü, kan, hınzîr eti, sonra Allâh'tan başkasının ismiyle boğazlanan, bir de boğularak yahud vurularak yahud yüksekten düşerek yahud bir hayvân tarafından süsülerek yahud canavar tarafından yırtılarak daha canı üzerinde iken yetişilip kesilmeden ölen hayvânât ile esnâm için zebh edilenler sizlere harâm kılındı.

Dîn-i İslâm'ın erkân-ı siyâsetinden biri de **zerîaları seddetmek ve makāsıdın** [98] **ahkâmını vesâile de teşmîl eylemektir.** İşte bu rüknün üzerine gerek muâmelâta gerek ahlâka âid nâmütenâhî ahkâm ikāme olunmuştur. Binâenaleyh herhangi bir amel bir gāyeye müeddî oldu mu, o gāyenin tâbi' olduğu hüküm amele de teşmîl olunur. Kezâlik herhangi bir vesîle insanı memnû' olan bir netîceye îsâl etti mi, aynı memnûiyet o vesîleye de şâmil olur. Vücûda ve akla îrâs ettiği ziyânlardan dolayı müskirâtın men'i bu esâs üzerinedir. Şimdi bunların sekr vermeyecek kadarını içmek çoğunu da içmeye yol açacağı ve ber-mu'tâd insanı tekrâra sevk edeceği için dîn-i İslâm o muzır olmayan az mikdarı da muzır olan çok mikdara vesîle olacağından dolayı tahrîm ediyor. Aynı cümleden olarak yabancı bir kadınla bir erkeğin münâsebette bulunması kat'iyyen harâmdır. Binâenaleyh böyle iki yabancının bu harâmı işlemelerine vesîle olacak her şey de harâmdır. O hâlde şerîatın yabancı bir kadınla yabancı bir erkeği bir arada yalnız kalmaktan sûret-i kat'iyyede men'i bundan neş'et ediyor. Kezâlik şerîat kadına yüzünü, gözünü örtmesini farz kılmayarak bu kısmı mestûr tutulacak taraflardan istisnâ etmiş olmakla berâber fesâd-ı ahlâkīye müeddî olduğu takdîrde müftü bunların da örtülmesi vücûbuna dâir fetvâ verebilir.

Bu esâsların emsâlinden biri de ulemânın "**Edâsına mefsedet-i siyâsiyye terettüb eden vâcibin terki lâzımdır.**" tarzındaki sözleridir. Meselâ başlarındaki emîrin zulmü yahud kötülüğü görülürse cemâat-i müslimîn için kıyâm ederek ya o emîri yola getirmek yahud azletmek vâcib olur. Lâkin şâyed o emîr evvelce irtikâb ettiği kabâhatlerden daha yaman bir fitne, daha büyük bir fesad çıkaracak fıtrat ve kudrette ise o zaman müslümanlar için bu korku dâim oldukça herifi muhâsebeye çekmekten, kendisine karşı şiddet kullanmaktan vazgeçmek vücûb kesb eder.

Hâsılı zerîaların seddiyle makāsıda terettüb edecek ahkâmın vesâile de teşmîli esâsât-ı İslâmiyye arasında en şümûllü ve siyâsî, teâmülî, ictimâî vekāyi' ve hâdisâtı en ziyâde muhît olan bir asıldır. Fıkıh kitaplarında buna dâir hesâbsız misâller, hesâbsız şâhidler var. Binâenaleyh nerede ve ne zaman olursa olsun müslümanlar muhtâc oldukları ahkâmı istinbât için –velev eski müctehidler tarafından ictihâd edilmişken sonradan gelen cemâatlerin mesâlihine tevâfuk etmeyen ve saâdetlerini kāfil olmayan hükümlere muhâlefette bulunmuş olsunlar– yine bu asla mürâcaat etmelidirler.

Müslümanlık'taki erkân-ı siyâsetin en başlıcalarını yukarıdan beri saydığımız için şimdilik bu kadarını kâfî görerek sözü yine İslâm'ın medâr-ı imtiyâzı olan hasâise ircâ' edeceğiz.

9 Dîn-i İslâm'ın İlâhı

İslâm'ın İlâhı öyle bir Allah'tır ki ondan başka ilâh yoktur, bâkīdir, her ân bütün hilkat üzerinde hâkim ve kāimdir; ne uyuklar, ne uyur; göklerde, yerde ne varsa hepsi O'nundur; kim tasavvur edilebilir ki kalksın da izni olmaksızın nezd-i ilâhîsinde şefâat edebilsin; mahlûkātının işlediklerini, işleyeceklerini bilir; Mahlûkātı ise ilm-i ilâhîsinden yalnız onun dilediğini kavrayabilir, başka bir şey bilemez; ilmi bütün gökleri, yeri kucaklar; ve bunların nigehbânlığı kendisine ağır gelmez; yüksek, büyük ancak O'nun zât-ı kibriyâsıdır.*

Dîn-i İslâm Hâlık-ı zülcelâli müteferrik sûretlerle bildiriyor. Evvelâ âyât-ı Kur'âniyyede gördüğümüz gibi melekût-i semâvâtı, melekût-i zemîni ve bu iki melekûtün ihtivâ ettiği kâinât ile munkād oldukları kavânîn-i tabîiyyeyi nazar-ı im'ândan, teemmülden geçirmeye da'vette bulunuyor. Sonra teblîğ eylediği esmâ'-i hüsnâ ile bu ta'rîfi ikmâl ediyor ki doksan dokuza bâliğ olan o isimler şunlardır:

Allâh, Rahmân, Rahîm, Melik, Kuddûs, Selâm, Mü'min, Müheymin, Azîz, Cebbâr, Mütekebbir, Hâlık, Bârî'[hemze], Musavvir, Gaffâr, Kahhâr, Vehhâb, Rezzâk, Fettâh, Alîm, Kābız, Bâsıt, Hâfız, Râfi', Muizz, Müzill, Semî', Basîr, Hakîm, Adl, Latîf, Habîr, Halîm, Azîm, Gafûr, Şekûr, Aliyy, Kebîr, Hafîz, Mukīt, Hasîb, Celîl, Kerîm, Rakīb, Mücîb, Vâsi', Hakem, Vedûd, Mecîd, Bâis, Şehîd, Hakk, Vekîl, Kaviyy, Metîn, Veliyy, Hamîd, Muhsî, Mübdî' [hemze], Muîd, Muhyî, Mümît, Hayy, Kayyûm, Vâcid, Mâcid, Vâhid, Ahad, Ferd, Sa-

* اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ اَلْحَيُّ الْقَيُّومُۚ لَا تَاْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۜ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُٓ اِلَّا بِاِذْنِهِۚ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْۚ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِٓ اِلَّا بِمَا شَآءَۚ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَۚ وَلَا يَؤُدُهُ حِفْظُهُمَاۚ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ – Sûre-i Bakara [2/255]).

med, Kādir, Muktedir, Mukaddim, Muahhir, Evvel, Âhir, Zâhir, Bâtın, Vâlî, Müteâl, Berr, Tevvâb, Müntakım, Afüvv, Raûf, Muksit, Câmi', Ganiyy, Muğnî, Mâni', Dârr, Nâfi', Nûr, Hâdî, Bedî', Bâkī, Vâris, Reşîd, Sabûr.

Şu saydığımız esmâ'-i hüsnâ Cenâb-ı Hakk'ın olduğu gibi sıfât-ı kemâli müş'ir birçok esmâ'-i ilâhiyye daha vardır. Çünkü hikmetine pâyân tasavvur olunamayan o Fâtır-ı zülcelâlin mâhiyeti ebediyen beşerin kāsırasına karşı perde-pûş olup kalacak ve yalnız esmâ'-i hüsnâsıyla, sıfât-ı kemâliyle tecellî edecektir.

Zâten O Kibriyâ-yı mutlakın künhüne vukūf talebinde bulunmak aczdir, muhâl ile uğraşmaktır. Öyle ya, nefsini, nefsinin medâr-ı kıyâmı olan rûhunu bilmekten âciz insan için O sırr-ı a'zamı, O nûr-ı ezelî-i **[99]** akdesi bilememek kadar tabîî bir şey olur mu? Bunun içindir ki aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz daima Allah'ın zâtını düşünmekten men' ederek âsâr ve ef'âli üzerinde i'mâl-i fikre teşvîk buyururlardı. Bununla berâber Peygamberimizin şu emrinde diğer ma'nâ daha var: O Resûl-i hakîm ümmetine ders veriyor; ya ahlâkını tehzîbe medâr olacak ya kendisini bir rezîleden kurtaracak yahud onun mütenevvi', muhtelif umûruna salâh verecek nâfi' tetebbu'lar gibi hayât-ı fâniyye ve sâniyyesinde işine yarayacak şeylerden mâedâsıyla uğraşmamasını tavsiyede bulunuyor. Bunun içindir ki İslâm Cenâb-ı Hakk'ın ta'rîfinde her biri rûh-ı beşerin ıslâh nokta-i nazarından hâs ve müfîd bir ma'nâya delâlet eden sıfât-ı ilâhiyye tarîkını iltizâm etmiştir.

Ma'lûmdur ki insanların akıllarıyla rûhları tıbkı yüzleri, şekilleri, renkleri gibi başka başkadır; ister bu ihtilâfın menşei kendi fıtratları olsun isterse avâmil ve müessirâtı nâdiren biribirine benzeyen muhîtleri bulunsun, umûmiyetle ukūlün, idrâkâtin, temâyülâtın, hevesâtın mütehâlif bulunduğunda kimse münâkaşaya mahal göremez.

Bir de nâmütenâhî denecek kadar tenevvü' eden ahlâkī ve rûhî hastalıkları tek ilâc ile müdâvâta kalkışmak bir ma'nâ ifâde eder ki o da akılsızlıktır. Böyle bir teşebbüs aynıyle bedenî hastalıkların her türlüsüne karşı tek usûl, tek ilâc kullanmak gibi olmaz mı? Her yerde ve her zamanda mevcûd insanların ıslâhını ve gizli, açık bütün emrâz-ı ahlâkıyyenin müdâvâtını gāye bilen dîn-i İslâm'dan tabîîdir ki böyle bir hareket beklenemez.

İnsanların içinde öyleleri var ki ni'metle azıyor, merhametle bozuluyor. Rûhlar var ki kuvvetle şiddetin tezâhürâtı hâricinde bir şeyden ürkmüyor, ağır cezâlardan, sıkı tehdîdlerden başkasına kulak vermiyor; sonra yine insanların içinde öyleleri var ki iyiliğin kulu, rıfkın kölesi oluyor. Bunların arasında da muhtelif dereceler, mütefâvit tabakalar mevcûd. Kimini tâat ve istikāmete sevk eden âmil, âhirette göreceğini umduğu mükâfât, kimininki dünyâda elde edeceği semerât, kimininki şedâid-i hayâtı, mücâdele-i maîşeti, hâsılı dünyânın nâmütenâhî âlâm ve takallübâtını ona hissettirmeyen âsûde bir kalb oluyor.

Birtakım adamlar da görülüyor ki şereften, şândan, hüsn-i şöhretten başkasına meyil göstermiyor; diğer birtakımı ise bil-akis izzet görür görmez burnunu şişirip tuğyân ediyor. Kader keyfine, kazâ irâdesine göre yürür sanıyor.

İşte İslâm bu adamlardan başka ahlâkī, rûhî diğer hastalıklara tutulmuş daha ne kadar ebnâ-yı beşer varsa hepsi için gelmiştir.

Esnâma tapanların bir kısmı ilâhların yalnız cebbâr ve müntakim olanını havf u hürmete şâyan görür; rahmet ve muhabbet ilâhına gelince ona hiçbir kıymet vermez. Sonra bir kısmı da ilâhlarını kurbân vermeksizin hoşnûd edilemez, sert, ekşi yüzlü temsîl eder ve bu husûsta kızlarını yahud gençlerini boğazlamaktan çekinmeyecek derecelerde ifrâta varır. Vâkıâ diğer dinlerden bazısı da Allah ile kulları arasında mütekābil muhabbet üzerine müesses bulunuyor; lâkin onun yanıbaşında terhîb ve tedhîş esâslarına istinâd eden nâmütenâhî edyân mevcûd. Bununla berâber muhabbet üzerine kurulan bir din hiçbir zaman âmm u şâmil olamıyor. Zîrâ böyle bir dinden feyiz alabilecekler ancak beşerin o mahdûd kısmıdır ki fıtratları safvet-i ezeliyyeden nasîbedâr, rûhları her türlü şâibeden âzâde, nazarları maddiyâtın sefîl hudûdunu aşmış, bütün emelleri Allah'ı sevmeye ve Allah'ın kendilerini sevmesine, Allah'ı hoşnûd etmeye ve Allah'tan hoşnûd olmaya ma'tûf bulunur. Evet her yerde ve her zaman böyle insanlara tesâdüf edilebilir.

Ancak diğerlerine bakınca denize nisbetle damla, arza nisbetle zerre gibi kalırlar. İnsanların bu husûstaki dereceleri ma'lûm, mevki'leri ise muayyendir.

Mâdem ki edyân-ı ilâhiyye kâmillerin kemâlini, sıddîkların harîm-i kudse kurbünü artırmak için gelmiştir, en mühim makāsıdından biri de beşerin sînesinde duran gûnâgûn ahlâkī hastalıklara çâre bulmaktır. Zîrâ onlar durdukça ne ferdler, ne de cemâatlerle ümmetler için saâdet imkânı olamaz. Bunun içindir ki âyât-ı Kur'âniyye dîn-i İslâm'ın bütün bu makāsıdı câmi' olduğunu bildiriyor da Kitâbullâh'ı yüreklerdeki hastalıklar için ayn-ı şifâ ve mü'minler hakkında rahmet-i mahz olmak üzere tavsîf ediyor.

İşte İslâm'ın İlâh-ı ezelîsi bu fıtratların muhtelif insanlara kendi tabîat ve isti'dâdlarına göre tecellî etmek dilediği içindir ki âbidleri tarafından diğer ma'bûdlarda vücûdu tevehhüm olunan müteferrik sıfâtın kâffesini kendi zât-ı akdesinde topladı. Eski ma'bûdlarına karşı duydukları müdhiş korkudan başka bir şeyle ıslâhına imkân olmayan put-perest zencîlere ve emsâline "Cebbâr, Kahhâr, Müntakim" isimleriyle tecellî etti. Mâl-i dünyâya rağbeti çok olanlara "Muğnî, Vehhâb, Vâsi', Nâfi'" sıfatlarıyla göründü. Aşk-ı ilâhîde fânî olmak, harîm-i kurbe yaklaşmak isteyenlere gelince bunlar "Vedûd, Müheymin, Mü'min, Selâm, Raûf, Rahmân, Rahîm" gibi esmâ'-i kerîmesinden dilediklerine sarılabilirler. Rûhlara tapıp onların yüzünden ni'met, bereket, rızık inmesini, belâların, zararların sıyırılmasını bekleyen kimseler de Cenâb-ı Hakk'a dönerek "Vehhâb, Rezzâk, Bâsıt, Mukīt" isimlerine sığınabilirler. Meâsîde pek ileri giderek Hakk'ın "Alîm, Hasîb, Hakem, Adl, Rakīb, Şehîd" gibi **[100]** esmâsından medhûş olanların zalâm-ı ye's içinde bunalıp kaldıkları zamanlarda ise kendilerini "Latîf, Rahîm, Gafûr, Kerîm, Halîm, Mücîb, Samed, Berr, Tevvâb, Afüvv" sıfatlarıyla görünen bir İlâh-ı merhametkâr karşısında bulurlar. Kalblerine gaflet çökmüş, cehl ü dalâl vâdîlerinde dolaşır, Allah'ın ahkâm ve hudûdunu tanımaz, ibâdullâhın hukūkunu gözetmez, nazarlardan gizlenmek sûretiyle bütün sefîl hevesâtını tatmîne bakar kimselere de Cenâb-ı Hak "Şehîd, Latîf, Bâtın, Alîm, Habîr, Muhsî" isimleriyle mütecellî olur.

Artık şu îzâhattan dîn-i fıtrat olan İslâm'ın beşeri bütün evsâf ve hasâisi zâtında gerçekten cem' etmiş bir İlâha îmân ile mükellef tuttuğu anlaşılmıştır. Öyle evsâf ve hasâis ki müşrikler tarafından ayrı ayrı ma'bûdlarda parça parça mevcûd olduğu tevehhüm edilir de nefislerinin ıslâhı için o ma'bûdların bu vasıflara bürünmüş birer şekilde tahayyülünden meded umulurdu.

Bununla berâber dîn-i İslâm Cenâb-ı Hakk'ı bir taraftan putperest akvâm ile sabiîleri yola getirecek sûrette tavsîf ettiği gibi diğer taraftan dehrîlere de gösteriyordu ki "Evvel, Âhir, Zâhir, Bâtın, Nûr, Hâlık, Bârî', Musavvir, Mübdî', Muîd, Muhyî, Mümît, Hayy, Kayyûm" hep odur.

Hâsılı dîn-i İslâm'ın İlâhı bütün ukūl-i beşerin bilmek, tanımak istediği ve gûnâgûn ihtilâflar gösteren ahvâl ve şuûnunu ıslâh için bütün hilkatin kendisinden yardım beklediği yegâne Allah'tır.

Öyle bir İlâhtır ki îmân eden kullarını (يَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًاۖ وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ - Sûre-i Enbiyâ [21/90])* nazm-ı celîli ile tavsîf ediyor. Bu mü'minlerin içinde "Rahmân'ın öyle kulları var ki yeryüzünde kemâl-i tevâzu'la yürürler. Şâyed kendini bilmezler bunlara söz atacak olursa incitmeyecek cevâb verirler. Ma'bûdlarının rızâ-yı sübhânîsi için bütün geceyi secdeler, kıyâmlar içinde geçirirler." "Yârab, kadınlarımızı, çocuklarımızı senin tâatinde görmekle gözlerimizi nûrlandır ve bizi senden korkanların en başına geçir, derler."**

İşte bu mü'minlerin taptıkları ma'bûd o İlâh-ı zülcelâldir ki kibriyâ ve azametin ne kadar mezâhiri varsa hepsini Zât-ı Samedânîsine hasr etmiş ve evvelce diğer mevhûm ma'bûdlara karşı ibâdet kasdıyla edâ olunan ef'âl ve harekâtın kâffesini nasıl dîn-i İslâm'ın ta'lîm ettiği ibâdetlerde cem' eylemişse câhillerin, müşriklerin, sanem-perestlerin o muhayyel ilâhlarda vücûduna inandıkları bütün esmâ' ve sıfâtı da yalnız kendinde toplamıştır.

---

* Merhametimizi istedikleri ve azâbımızdan çekindikleri için bizi anarlar ve daima bize karşı huşû' içinde bulunurlardı.

** (وَعِبَادُ الرَّحْمٰنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا وَالَّذِينَ . وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا – Sûre-i Furkān [25/63-64]) – يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا – Sûre-i Furkān [25/74]

Evet birçok put-perest ibâdetleri var ki dîn-i İslâm onları kaldırmadı. Ancak üzerlerine bir libâs-ı kudsî geçirdi. Her birine kendi renk ve hikmetini verdikten sonra bıraktı. Meselâ kurbân gazûb sîmâlar içinde tasavvur olunan ilâhların rızâ ve muhabbetlerini celb için kesilirdi. Dîn-i İslâm kurbân kesmeyi ibkā etti; lâkin şu iki âyet-i celîlede musarrah olduğu vechile bu ibâdetten büsbütün başka makāsıd olduğunu halka gösterdi: (وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَآئِرِ اللهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ فَاذْكُرُوا اسْمَ اللهِ عَلَيْهَا صَوَآفَّ فَاِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَاَطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ كَذٰلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ. لَنْ يَنَالَ اللهَ لُحُومُهَا وَلَا دِمَآؤُهَا وَلٰكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوٰى مِنْكُمْ كَذٰلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتُكَبِّرُوا اللهَ عَلٰى مَا هَدٰيكُمْ وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ – Sûre-i Hac [22/36-37])*

Bir de aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin kendilerini irşâd için gelmiş oldukları bu put-perestlerin dinleri munkarız olmuş, ma'bûdları ortadan kalkmış zannolunmamalı. Çünkü Amerika'nın cenûbunda, Afrika'nın hem cenûbunda hem ortalarında, Avustralya'nın büyük bir kısmında, Asya'nın şarkında bu ilâhların nâmütenâhî bakāyâsıyla emsâli el-ân yaşıyor. Hattâ bunları tanassur ettirmek için misyoner hey'etleri mâlî birçok fedâkârlıkta bulundular. Ancak Nasrâniyet'in istinâdgâhı olan, halbuki nasrânîlerin salâhına pek az hayrı dokunan "muhabbet" rüknü hâlet-i fikriyye ve etvâr-ı rûhiyyelerine yukarıda işâret etmiş olduğumuz bu put-perestleri hiç de alâkadâr edemedi. Bunun içindir ki aralarından birçoğu memleketlerine ticâret maksadıyla inen müslümanları kemâl-i ehemmiyyetle dinliyor ve uzun zamana muhtâc olmaksızın, hiç teşvîk görmeden dinlerini kabûl ediyor. Maamâfih bunda şaşacak bir cihet yok. Zîrâ yukarıda söylediğimiz vechile İslâm'ın teâlîmi serâpâ fıtrîdir; tanıdığı ilâh ise öyle bir Allah ki azgın nefisleri yatıştırıyor; katı yürekleri yumuşatıyor, yeise düşmüşlere itmînân, korkanlara emân veriyor, mütegallibeyi kahrediyor; sevenleri seviyor; rahîm olanlara acıyor.

[101] Demin saydığımız bütün evsâfın dîn-i İslâm'da Allahü zülcelâle hâs olmasının netâicindendir ki mülkü ne nisbette vâsi', şevketi ne kadar müdhiş, saltanatı ne derecede cihângîr olursa olsun efrâd-ı beşerden hiçbirinin merâtib-i ilâhiyyeden birine yahud ona yakın bir mertebeye çıkabileceğine kāil olacak müslüman âleminde tek adam bulunamaz. Çünkü göklerde, yerde en yüksek vasıf ancak Allah'ındır. Zâten müslümanın hâtırına böyle bir şey nasıl zuhûr edebilir ki Kur'ân'ında durmayıp (قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِى الْمُلْكَ مَنْ تَشَآءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَآءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَآءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَآءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ – Sûre-i Âl-i İmrân [3/26])** âyet-i celîlesini tilâvet ediyor.

Şerîatın bu esrârı isterse gayrimüslim olsun hiçbir insâflı mütefekkirin mechûlü değildir. Lâkin İslâm'ın yüzünü karalamak ve o dîn-i ma'sûma karşı herkeste nefret uyandırmaktan başka bir gāye gözetmeyen misyonerlere gelince onlar Cenâb-ı Hakk'ın esmâ'-i hüsnâsından bazısıyla ittisâfını kendi maksadlarına vusûl için vesîle ittihâz etmek istiyorlar. Yoksa bildikleri söylediklerinin, meydâna vurdukları gizlediklerinin hiçbir zaman aynı değildir.

RÜ'YET-i HİLÂL MES'ELESİ

3

Makāle geçen hafta bitti. Rü'yet-i hilâl mes'elesi hakkında asıl şimdi de mukaddimede söylediğim vechile ilâveten mevzû'-ı bahse âid bir iki şeyden bahsedeceğim:

1- Hem Şevvâl hilâlini tarassud etmek ve hem hilâl hakkında tahkīkātta bulunmak üzere bir hey'et olarak Kilyos'a gidilmişti. Kilyos'un en yüksek mevkii olan Kal'a tarassud mahalli intihâb edildi. Kilyos'un tahmînen on beş mil kadar uzakta bulunan ve Karaburun nâmıyla yâd edilen burun garb noktasından 25 derece şimâle

* Develeri sizin için Allâh'ın şeâir-i dîni sırasına koyduk. Onların yüzünden sizler için hayır ve bereket var; bunlar ayakta durup boğazlanırken üzerlerine tekbîr alınız! Yere düşünce hem kendiniz yiyiniz, hem fakrını gizleyen ve gizlemeyip isteyen fukarâya yediriniz. İşte belki ni'metimize şükür edersiniz diye biz onları sizlere böylece musahhar kıldık. Onların ne etleri, ne de kanları hiçbir zaman Allâh'a varacak değildir. Allâh'a varacak olan sizin ihlâs ile işleyeceğiniz a'mâl-i sâlihadır. Sizleri dininin şeâirine irşâd etmesine mukābil kendisini tekbîr etmeniz için Cenâb-ı Hak onları böylece size musahhar kıldı. Yâ Resûlallâh, muvahhidleri müjdele."

** Yâ Muhammed: De ki ey mülkün sâhibi olan Allâh'ım, sen mülkü dilediğine verirsin; sen mülkü dilediğinin elinden alabilirsin, sen dilediğini azîz edersin; sen dilediğini zelîl edersin; hayır yalnız senin elindedir; sen hiç şübhe yoktur ki her şeye kādirsin.

doğru uzamış küçük bir dağ silsilesinden ibâret bulunduğu ve karaya doğru imtidâd ederek tedrîcen dört, beş derece irtifâına kadar ufk-ı şarkîyi tamâmen kapattığı müşâhede edilmekle Kilyos'un hilâl tarassud etmeye müsâid bir mahal olmadığı bâdî-i emirde anlaşıldı. Zâten köylüler de bir günlük ayın köylerinden görüldüğü vâkı' olmadığını söylediler. Şâhidler hilâli Topağaçlar denilen bir mahallin üstünden görmüş olduklarını söylediler ki teodolitle bu istikāmetin semti garb noktasından cenûba doğru 30 derece kadar bulunmuştur. Halbuki burada kamerin gurûb etmesi hiçbir vakit kābil değildir. Bu tedkīkāt netîcesi şâhidlerin hilâl yerine bir hayâl görmüş oldukları nazarımızda tamâmen teeyyüd eyledi.

*
* *

2- Umûr-ı Şer'iyye Vekâleti'nden mevzû'-ı bahsimize müteallik bir fetvâ vermişlerdir. Sûreti şudur:

"Bilâd-ı İslâmiyyede bir belde Müftîsi olan Zeyd'in huzûrunda hilâl-i Ramazân veya hilâl-i îd ber-nehc-i şer'î sâbit oldukta Zeyd'in ol vechile sübûtunu diğer belde Müftîsi olan Amr'a kemâl-i i'tinâ ile telgrafla ihbâr etse haber-i telgrâfînin sıdkı bi't-tecârib müteayyin olmakla Zeyd'in haber-i mezkûru haber-i müstefîz kuvvetini hâiz ve onunla amel câiz olur mu? El-cevâb: Hüvallahü a'lem, olur."

Bu fetvâ ile iki mühim mes'ele halledilmiş oluyor: Biri, ta'bîr-i şer'îsi vechile ihtilâf-ı metâlia i'tibâr edilmemesi ve binâenaleyh herhangi beldede sâbit olan gurrenin bütün bilâd-ı İslâmiyyeye teşmîline cevâz verilmesidir. Diğeri ise telgrafla sübût-i hilâl ihbârâtı mu'teber tutulmasıdır. Gönül isterdi ki böyle bütün müslümanların hukūkuna tealluk eden umûmî bir fetvânın esbâb-ı mûcibe-i şer'iyyesi muvazzahan neşredilsin. Bu husûsu makām-ı âlî-i âidinden istirhâm eylemekle berâber esbâb-ı mûcibe olmadığı cihetle zât-ı mes'eleye âid halleyleyemediğim bazı ukdeleri burada zikreylemekten geçemiyorum:

İhtilâf-ı metâli' hakkındaki nazar-ı ilmîyi makālede münhasıran teşrîh etmiştim. Âfâkıyet-i sübût i'tibâr edilince irâe eylediğim ahvâl-i selâse-i husûsiyye nazar-ı dikkate alınarak bunlara müstakıllen birer vech-i şer'î bulunması icâb ederdi.

Meselâ yukarıda tasvîr eylediğim vechile Ümitburnu'nda rü'yet edilen bir hilâl İstanbul'da güneşten evvel gurûb edecek olur ise İstanbul'da sübûtun mu'teber olacağını tasrîh etmek lâzım gelirdi. Mes'elenin bu gibi husûsiyetlerini nazar-ı dikkate almak ve bütün safahâtına muttali' olmak için de hey'etten istifâde ve istiâne etmek iktizâ eylerdi.

Ukdenin biri budur. Diğerine gelince: Fetvâdaki "kemâl-i i'tinâ ile resmen" kaydından haberin nakl-i hükümden ibâret olduğu münfehim olabileceği gibi "kemâl-i i'tinâ" ile ta'bîrinden de şifre edilmesi lüzûmunu istihrâc edebiliriz ki bu tarz-ı tefsîr makālede münderic nokta-i nazarımızın tamâmen aynıdır. Lâkin bu sûret-i tefsîre göre haber-i telgrâfînin haber-i müstefîz nev'inden addedilmemesi lâzım gelir. Diğer taraftan fetvâ haber-i telgrâfîyi müstefîz kuvvetinde addettiğinden şu hâlde "resmen" kaydı kazâen **[102]** ma'nâsına atfedilemeyip ücretsiz telgraf ma'nâsına alınacağı ve "kemâl-i i'tinâ ile" kaydı da şifreye hamledilemeyeceği istidlâl olunur. Halbuki böyle bir haber-i telgrâfînin tevâtür fevkinde bulunması ve yakīn ifâde etmesi lâzım gelen mütehakkık haber-i müstefîz kuvvetini hâiz olacağı şâyân-ı nazardır. İşte temennî ettiğim esbâb-ı mûcibe-i şer'iyye benim gibi birçoklarında husûle geleceğini tabîî gördüğüm bu şübhelerin izâlesi lüzûmuna mebnî idi.

*
* *

3- Geçen Zilhicce gurresi Temmuz'un on beşinci Pazar gününden i'tibâr edilmek üzere Fethiye Kazâsı Müftîliğince isbât edildiği ve Temmuz'un yirmi dördüncü Salı günü Kurbân Bayramı olması lâzım geldiği fetvâ mûcebince her tarafa telgrafla teblîğ edilmiştir. Halbuki Zilhicce hilâli Cumartesi günü akşamı görülmesi sûret-i kat'iyyede kābil değildir. O akşam Fethiye'de hilâlin gurûbu şemsin gurûbundan yedi dakīka sonradır ki bu müddet zarfında rü'yetin mümkün olamayacağı bi'l-bedâhe herkes tarafından tasdîk edilir. İstanbul'da hilâl-i şemsin gurûbundan iki dakīka sonra ve meselâ Kırım'da ise tahmînen altı yedi dakīka evvel gurûb eylemiştir.

Eğer kamerin zamanını ta'yînde ilmin isâbeti ve yakīn ifâde eylediği mülâhaza edilmiyorsa aynı

mülâhazanın gurûb-ı şems zamanına da teşmîl edilmesi ve binâenaleyh halkın akşam namazları ve Ramazândaki iftârları fesâda uğratılmakta olduğundan kabûl edilmesi iktizâ eyler.

Görülüyor ki Fethiye'deki sübût-i hilâl dahi daha bâriz olarak netîce-i hesâba mugāyirdir.

*
* *

4- Bahsimize âid yazılan makālelerin birinde hilâlin dûrbîn ile görülmesinin tecvîz edilmesi temennî ediliyor. Bu temennîyi birçok zevâttan da işitiyorum. Zannolunuyor ki gözle görülmesi kābil olmayan hilâl ufkun fevkinde bulundukça dûrbîn ile görülebilecektir. Halbuki iş öyle değildir. Hilâlin görülebilmesi mürtesim bulunduğu cüz'-i semânın nûrâniyetinden kendi nûrâniyetinin ziyâde olmasıyla kābildir. Bu şart tahakkuk ederse tabîî bir gözle hilâli görmek her vakit kābildir. Aksi hâlinde dûrbîn değil, en kuvvetli teleskopla görülemez. Maamâfih bazı husûsâtta dûrbînin mühim faydası dokunur. Burası için hilâli dûrbîn ile gören şâhidin şehâdeti makbûl tutulması çok muvâfıktır. Bu husûsu tatbîk-ı hat ve hâtem mes'elesinde gözlük ve pertavsız kullanan kimsenin şehâdetinin makbûl ve mu'teber olmasına kıyâs edilmelidir. Çünkü dûrbîn çift camlı uzak gözlüğünden başka bir şey değildir.

*
* *

5- Müntesibîn-i adliyyeden B. T. Beyefendi *Akşam* gazetesinde bana hitâben neşretmiş olduğu açık mektubu okumuş ve aynı gazeteye göndermiş olduğum cevâbda rü'yete müteallik mütâlaâtımı *Sebîlürreşâd*'da neşreyleyeceğimi bildirmiştim. Gazete her nedense cevâbımı neşreylemedi. Kim olduğunu ve adresini bilse idim cevâbı doğrudan doğruya kendine gönderebilirdim. Fakat ne yapayım, ifşâât-ı siyâsiyye veya ihbârât-ı husûsiyyede bulunanların yaptıkları gibi hüviyetlerini remz ile ifâde etmişler.

Mevzû'-ı bahs ettikleri nikāt hakkındaki mütâlaât-ı âcizîyi makālede görecekleri tabîîdir. Yalnız burada bir şeyden bahsetmek istiyorum ki o da bir mahkemede rü'yet-i hilâlin isbâtı için bir tesbîh da'vâsının ihdâs edildiğine tesâdüf eylemiş olduklarından bahisle bu usûlü şiddetli sûrette muâhaze eylemek istemeleridir. Zannediyorum ki kendilerini tenkīde sevk eden ve meydân veren sebeb usûlden ziyâde münâkaşaya giriştikleri müftü efendinin cehâleti olmuştur.

Ma'lûmdur ki bir ilimde umde olmak üzere kabûl edilmiş olan usûl ve sistemler ilmin mevzûâtından bazı müstesneyâtı doğrudan doğruya ihâta edemiyorsa ta'mîrât-ı mümkine îfâsıyla bu müstesnâların idhâline çalışılır. İmkân mürtefi' oluncaya kadar böyle yapılır. En müsbet ve sahîh ilimlerde bile bu ameliye mevcûddur. İşte rü'yet-i hilâlde tasnî' edilen da'vâ bu kabîldendir. Şöyle ki zâhir-i rivâyet ve bütün eimme-i eslâf sübût-i rü'yet-i hilâl için icâb eden şâhidlerin bir cemâat-i azîme hâlinde olmasını kabûl ediyorlar. Hasan bin Ziyâd'ın Ebû Hanîfe'den naklen iki şâhidin kifâyeti rivâyeti 970 târîh-i hicrîsine kadar kimse tarafından tercîh edilmiyor. Yedinci asr-ı hicrî fukahâsından ve ashâb-ı tercîhten olan *Hülâsa* ve *Bezzâziyye* sâhibleri mes'ele-i rü'yeti lede'l-iktizâ iki şâhidle isbât eyleyebilmek için diğer bir da'vânın zımnına idhâl eylemek husûsunu te'mînden başka bir şey olmayan bu ma'lûm da'vâ usûlünü vaz' eylemişlerdir. Mes'ele bundan ibârettir. Yoksa gerek Ramazân ve gerek îd hilâllerinde esâs i'tibârıyla sebk-ı da'vâ meşrût değildir.

Rasadhâne Müdürü ve Dâru'l-fünûn Hey'et Müderrisi
Mehmed Fatîn

İctimâiyâtta Garbcılık ve Bozgunculuk:

ASRÎLİĞİN MA'NÂSI

Geçen makālemizde "laiklik - asrîlik" mefhûmlarını münâkaşa ederken asrîliğin beynelmilel mâhiyeti hâiz olan terakkıyât-ı beşeriyyenin an'anât **[103]** ve âdât-ı milliyye ile tevfîkınden ibâret olduğunu îzâha çalışmıştık. Mes'elenin ehemmiyeti ve bilhassa münevverân-ı ümmet nezdindeki kıymetini nazar-ı dikkate alarak mevzû' üzerinde biraz daha tevakkuf etmek istiyoruz. Memleketimizde mahalline masrûf olmaması hasebiyle en ziyâde sû'-i isti'mâle uğrayan mefhûmlardan başlıcası asrîliktir. Çünkü: Fuhuş, müskirât, kumardan başlayarak an'anâtın tahkīrine, seciye-i milliyyenin inkârına, ahlâkī

umdelerin ihmâline kadar bütün tereddiyât asrîlik kelimesini siper ittihâz etmek sûretiyle tahrîbâta imkân bulmuştur. Memleketin rûhen, hissen hakīkī evlâdı olmayanlar tarafından ma'sûm ve pâk muhîtimize yığın yığın saçılan levsiyâta gösterilecek ufak bir mukāvemet-i i'tirâz derhâl "gayr-i asrî mutaasıb kafaların" köhneliğine yeni bir delîl olarak gösterilmiş ve gösterilmekte bulunmuştur. Bu hâllere bakarak asrîliğin ma'nâsını sukūt ve tedenniyât mukābili olarak kabûl etmek icâb ediyor. Halbuki hakīkī asrîliğe ne kadar muhtâc bulunuyorsak diğer muhterem mefhûmlar gibi sû'-i isti'mâl edilen bu tarz-ı telakkīden de o kadar kaçmak zarûreti karşısında bulunuyoruz.

Ma'nâ-yı hakīkīsiyle asrîlik; rûh, an'anât ve esâsât-ı milliyye dâhilinde terakkıyât-ı umûmiyye-i beşeriyyeyi ta'kīb ederek ihtiyâcât-ı zamâneye erfak bir tarz-ı idâre, tarz-ı mesâî vücûda getirebilmektir. Buna rağmen Tanzîmât-ı Hayriyye'nin neşr u i'lânı üzerine başlayan garbcılık cereyânı daima fevzâ-yı ictimâîmizin âmili olarak tecellî etmekte bulunmuştur.

Ahvâl-i rûhiyye-i beşeriyye tedkīk edilirse görülecektir ki: İnsanlar, cem'iyet hâlinde yaşadıkları cihetle muhîtinin mesâvî ve fezâilinden bir kısmını –arzu ve kanâatleri hilâfında olsa bile– gayr-i ihtiyârî imtisâs ederler. Şerâit-i muhîtıyye, temâs edilen şahıslar ve o şahısların tezâhürât-ı hissiyyesini ihtivâ eden eşyâ âdetâ efrâda manyetizma te'sîrini yapar. Diğer taraftan –aynen bir bardak suya mağtûs şeker parçası gibi– muhîtin şerâit ve zihniyetinin şahsiyetlere hulûlü mukābilinde eşhâsa âid bazı mezâyâ ve fezâyıh da cem'iyete intikāl eder. Binâenaleyh bu kānûn-ı ictimâîden ber-vech-i âtî netâyici iktitâf edebiliriz ki bunlarla an'anât ve esâsâtımızın tereddiyât-ı hâzıraya sûret-i istihâlesinde müessir olan eşyâyı yakīnen görmek mümkün olacaktır:

1- Cem'iyetin müsbet olan fazîletkâr te'sîrâtı efrâdın menfî olan fezâyıhına fâik bulunursa hey'et-i ictimâiyye tesânüd ve tekâmüle doğru yükselir.*

2- Efrâdın menfî fezâyıhı cem'iyetin müsbet fazîletlerine fâik bir te'sîrât izhâr ederse hey'et-i ictimâiyye tesânüdden uzaklaşır, tedrîcen sukūta başlar.

3- Cem'iyetin menfî ve tahrîbkâr te'sîrâtı efrâdın müsbet fazîletlerine gālib bulunursa hey'et-i ictimâiyye serîan dûçâr-ı inhilâl ve zulm ü udvân hâkim olur.

4- Eşhâsın müsbet fazîletleri cem'iyetin mesâviyâtına fâik bir kuvvet irâe edebilirse cem'iyet, efrâdın arzusuna teslîm-i ınân zarûretinde kalır.

Medeniyet-i İslâmiyyenin teessüsünden, daha doğrusu İslâmiyet'in ba's ü inzâlinden bugüne kadar i'tilâ ve inhitâta âid edvârın tedkīk ve tahlîli hâlinde mes'ele daha ziyâde tavazzuh edecektir. Kable'l-islâm Arabistan'ın ve bütün dünyânın vaz'iyeti göz önüne getirilsin; hurâfât akla, zulüm adâlete, cidâl sükûnete, harâbî medeniyete, cehl ilme hâkim bir vaz'iyette idi. Beşeriyeti insanlıktan istikrâha sevk eden umûmî bir adem-i memnûniyyet, rûhları esârette inleten bir kâbûs, sunûf-ı ictimâiyye arasında derin bir muvâzenesizlik, el-hâsıl ne kānûn, ne vicdân, ne intizâm, ne de insâniyete delâlet etmeyen bir vahşet cihânın huzûr ve âsâyişini, ilim ve irfânını mahvetmişti. Bu esnâda tulû' eden şems-i İslâmiyyet efrâdın kulûbunu nûr-ı îmânla, vicdânları huzûr ve adâletle tenvîre başladı. Mikdarı pek mahdûd olan müslümanlar ferdî meziyetleriyle mütefessih koca bir cem'iyetin mesâviyâtına gālib gelerek hey'et-i ictimâiyyeyi arzularına münkād eylediler. Efrâdın müsbet seciyeleri cem'iyetin salâhına medâr oldu. Artık cihân-ı beşeriyyet yeni bir saâdetin cenâh-ı huzûrunda yaşayacaktı. Geçen her gün şahısları takviye, cem'iyeti tarsîn etti. O kadar ki: Hey'et-i ictimâiyyenin fezâili efrâdın fezâyıhına kat'î bir derecede fâikıyet ihrâz etmiş, ferdî teşevvüşler mevzîî bir şekilde akāmete mahkûm kalmıştı. Cem'iyetin hâkimiyeti müsbet olarak devâm ettikçe İslâmiyet günden güne inkişâf ve muhtelif memleketleri havza-i irşâdına idhâle devâm etti. İslâmiyet'i kabûl eden her ferdin sunûf-ı ictimâiyye arasındaki mevkii, rengi, lisânı, milliyeti ne olursa olsun aynı âilenin efrâdından başka bir şey olmadıkları düstûruyla hakīkī bir uhuvvet ve muhabbet esâslarını rûh-ı beşeriyyete serpen dîn-i mübînimiz, medeniyet

* Bu mevzû'daki efrâd: Kābiliyet ve tezâhürât-ı mahsûsası, tarz-ı hayâtı, zihniyeti, mefkûresi, i'tiyâdı i'tibârıyla hayât-ı ferdiyyeye … Cem'iyet: İdâresiyle, inzibâtıyla, harsiyle, ictimâiyâtıyla hayât-ı umûmiyyeye mukābildir.

ve insâniyet mefhûmlarının en celî düşmanı, muharribi olan müsâvâtsızlığı kaldırdıktan sonra seyyâl bir şu'le-i hakk u ümîd en izbe, en hücrâ köşelere kadar hulûl etti.

Vaktâ ki rûh-ı İslâmiyyet'i lâyıkıyla imtisâs edemeyen efrâdın mikdarı çoğalmaya başladı; bunların idâre-i hükûmete, hayât-ı cem'iyyette âmil olacak mevki'lere intisâbları hey'et-i ictimâiyyenin istinâd noktalarını gevşetmeye müntehî **[104]** müteredd bir çığır açtı. Yavaş yavaş esâsât-ı İslâmiyyeden ayrılan, ictimâiyâtımız harîminden uzaklaşan zulüm, sû'-i idâre, sefâhet, adâletsizlik gibi seyyielerle tesânüd-i ictimâî parçalandı. Cem'iyetin fezâyıhı halkın ferdî fezâiline gālib geldiği zaman derhâl inhilâl ve indirâs baş gösterdi.

İslâm kalblerinin târîhi ayrı ayrı tedkīk edilirse bâlâdaki safahâta her devirde tesâdüf olunmamak mümkün değildir. Fars, Hindistan, Endülüs hükûmetlerinin indirâsı, Emevîler, Abbâsîler, Selçûkīlerin yekdiğerini istihlâfı, hükûmet-i Osmâniyyenin teşekkülü ve hâdisât-ı ma'lûme hasebiyle son istihâlesi birer misâldir.

Görülüyor ki asırların tevârüd ve teâkubuyla berâber muhtelif İslâm hey'et-i ictimâiyyesi bazen müsbet ve mantıkī gāyelerle tereddiyâta gālib, terakkī ve teâlîye hâkim bulunmuş, bazen efrâdın seciyesizliği netîcesinde tesânüdünü gaybetmiş, bazen de büsbütün mesâviyâtıyla hembezm olarak dûçâr-ı inhilâl olmuştur.

Hükûmet-i Osmâniyye câmiası altında inkişâf, kemâl, tedennî devirlerini idrâk eden hey'et-i ictimâiyyemizin devr-i inhilâline Tanzîmât-ı Hayriyye'nin mebde' teşkîl ettiğini kabûl ve i'tirâf etmek zarûrîdir. Çünkü uzviyete bir cism-i hâricî –kurşun, bıçak, mikrop ilh…– hulûl ettiği hâlde nasıl hayat bunlardan müteessir olmakta ve hattâ tehlikeler, buhrânlar geçirmekte ise cem'iyetlerin his ve rûh, an'anât, mizâc, telakkıyât ve tabâyiine muhâlif olarak bünye-i milliyyeye idhâl edilen yabancı teâmüller de tesânüd, rasânet ve inkişâf-ı ictimâî üzerinde aynıyla bir kurşun, bir mikrop te'sîrini gösterir. Hâricî te'sîrât uzviyeti mukāvemetsiz bıraktığı kadar, cem'iyetleri de tesânüdden, hayat kābiliyetinden mahrûm bırakır.

Birtakım siyâsî esbâbın inzimâmıyla gûyâ Avrupa'nın hüsn-i teveccühâtını kazanmak için garblılara benzemek hayâl-i hâmıyla neşr u i'lân edilen Tanzîmât'ın rûhunda daima tereddiyât yaşamış, bu mutantan ünvan memleketimizi, milletimizi yıkan ictimâî mikroplar için emîn bir yatak hâlinde sû'-i isti'mâle uğramıştır. Garbı kazanmak ve gûyâ Avrupalılaşmak husûsundaki ilk hareketimize müsâdif olan ma'hûd târîhle bugüne kadar geçen zaman arasında daima mağlûbiyet, inhidâmlar, ihtilâller baş göstermiş, Tuna hudûdlarından Fas'a kadar imtidâd eden vâsi' bir memleket Anadolu ile Rumeli'nin mütevâzı' bir köşesine sokulmuştur.

Tanzîmât'ın neşr u i'lânında iğneden ipliğe kadar denecek bir hâlde ihtiyâcât-ı zarûriyyemizi, sınıfları yüzlere bâliğ olan sanâyi'-i mahalliyye erbâbı ma'rifetiyle ve müstahsil sıfatıyla tatmîne imkân mevcûttu. El tezgâhlarımız her ihtiyâcımızı te'mîn ediyordu; ticâret, harb gemilerimiz, levâzımât-ı harbiyyemiz vesâit-i muhtelife ile inşâ ve tedârik edilebiliyordu. Hey'et-i ictimâiyyemiz nifâkın ma'nâsını bilmezdi. Fuhuş, müskirât mahdûd, vâsi' memleket hudûduna nisbet edilirse lâ-şey derecesinde idi. Millet menâfi'-i vataniyye ve ictimâiyyesinde müşterekti. Şimdiki gibi vicdânını, îmânını satanlar, düşmanla teşrîk-i mesâî edenler nâdirâttan denilecek kadar azdı.

Halbuki Tanzîmât'tan beri milletimiz zararına ne müdhiş bir aks-i inkılâb hâdis oldu. Garb rûhuyla perverişyâb olduğumuzdan beri ne tezgâhlarımız, ne de erbâb-ı sanâyiimiz kaldı. Rûh-ı millî, yabancı, zehirli taklîdlerle, hissiyât-ı dîniyye ve an'anâtın ihmâliyle hurdühâş oldu. Kumar ve rüfekā-yı habîsesi levâzımât-ı medeniyyeden, inkişâfât-ı garbiyyeden ma'dûd telakkī olunarak milleti kökünden zehirledi. Millet nifâka saptı. Fikirler ayrıldı. Rûhlar muhabbetten uzaklaştılar. Halbuki böyle mi olacaktı? Avrupa hakkımızı tanıyacak, memleketimizde fabrika dumanlarından teneffüs müşkilleşecek, kuvvetimiz, satvetimiz en yüksek dereceyi bulacaktı. Çünkü garbcılarımızın iddiâlarına nazaran bütün bunların husûlü levâzımât-ı medeniyyeden olan Avrupa zihniyetini, tarz-ı hayâtını, telakkıyâtını kabûle mütevakkıf bulunuyordu.

Acaba tahmîn ve ümîd edilen şekille bugünkü netîce arasında görülen fark neden ileri geldi? Müteredddî, seciyesiz, metânetsiz rûhların yanlış görüşüyle esâsât ve an'anâtımıza zıd ve yabancı olan mesâviyâtın cebren rûh-ı millîye aşılanmak istenmesidir ki: Bu kadar menfî netâyici, bu kadar felâketleri tevlîd etmiştir. Millet arasında nâfiz olacak mevâkıa geçmek fırsatını bulan Tanzîmât müteredddîleri yavaş yavaş milleti rûhundan uzaklaştırmak, ta'bîr-i dîgerle başında bulundukları cem'iyetin, idârenin menfî fezâyıhını efrâd-ı milletin müsbet fazîletlerine fâik bir şekle sokmak için ellerinden geleni dirîğ etmediler. Binâenaleyh kavânîn-i ictimâiyyenin gayr-i kābil-i mukāvemet kānûnları hey'et-i ictimâiyyemiz hakkında da tecellî etti. İlmen ve ahlâken, iktisâden, rûhen, ma'nen milletimiz sukūta doğru yuvarlandı.

İşte "asrîliğin" bu yanlış telakkīsi milletimizin saâdeti yerine felâketi intâc etmiş ve etmekte bulunmuştur.

Mâzîden ders-i ibret almaya ihtiyâcımız pek çoktur. Fakat bunun için de liyâkat, hüsn-i niyyet, her şeyden evvel irfân ister. Hiçbir mukāyeseye, tahlîl ve tedkīke, delîle temâs etmeyen garbcılık ve onun bugünkü ma'rûf ta'bîri olan "asrîlik" felâket, tereddî, sukūt mürâdifi olmaktan kurtulamaz.

"Asrîlik" terakkıyât-ı maddiyye-i beşeriyyeden hisse-i nasîbimizi almaktır. Yoksa harîmimizi ecnebî teâmüllere açmak, müessese-i ictimâiyyemizi, **[105]** mukaddesâtımızı yıkmak değildir. Terakkī ve teâlînin ma'nâsını, kıymetini gayr-i müdrik kimseler değiliz. Belki dîn-i İslâm'ın te'kîden emrettiği vechile şuûrlu, olgun ve yüksek bir irfâna, hikmete istinâd eden hakīkatler muvâcehesinde dâl ve mudıl bir şirzime-i kalîlenin terakkīnin, asrîliğin ma'nâsını tahrîf ederek zulmeti nûr, felâketi saâdet diye göstermesine muârız bulunuyoruz. Milletimizin ve bütün müslüman milletlerin yükselmesi, yaşaması için yegâne çâre esâsât ve an'anât-ı milliyyenin, kavânîn-i şer'iyyenin idârede, ictimâiyâtta, rûhiyâtta, el-hâsıl hayatın her nevi' tezâhürât ve tecelliyâtında üssü'l-esâs olarak kabûl edilmesinden ibârettir. Bu lüzûm ve zarûreti idrâkten başka çâre göremiyoruz.

Hasan Hikmet

İSLÂM'A İSNÂD EDİLEN TEDENNÎ SEBEBLERİ

6

Mükevvenâtta din birdir: İslâm. Bütün hitâb-ı Şârie muhâtab olan beşer de İslâm'dır. Her mevlûd fıtratan İslâm ile doğar. Sonra ebeveyninin sâlik oldukları dîne tâbi' olur. Bunun için İslâm bir taraftan da îkān demektir. Şâriin hitâbı da'vette âmdır. (يَا اَيُّهَا النَّاسُ = [Ey insanlar!]) mazmûnuna bütün beşeriyet dâhildir. Onda falan veya filân ırk mevzû'-ı bahs olamaz. (يَا اَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ قُمْ = [Ey örtüsüne bürünen, kalk!]) hitâbındaki izzet-i emir bir taraftan (بَلَاغُ الْمُبِينُ = [Görevi apaçık bir tebliğ]) olan Hazret-i Ebülkāsım'a olmakla berâber ilk hitâb-ı ilâhî olarak bütün beşeriyete râci'dir. Emrin tekerrüründeki umûm ve husûs mükellefe tahmîl edilen vezâif-i dîniyye noktasına göredir. "Îmân" bahsinde hiçbir "husûs" yoktur. İslâm mutlaktır. Kemâline masrûf olduğu için beşeriyete hitâb eder. Kavme, ırka değil. Şer'î hükmü budur.

Nakle müstenid beyânı kabûl etmeyerek İs-lâm dîni sâliki olan şark halkını "kurûn-ı vüstâî kafa" ile tavsîf ve ulemâ-yı ümmeti "karakuvvet" ünvanıyla tehzîl eden "Biz gençler"e soruyorum:

Târîhler yaratan şânlı ırkım müslüman olmasaydı mı "kurûn-ı vüstâî" kafadan kurtulacak, tıbkı "Biz gençler"in bizi benzetmeye çalıştıkları garblılar gibi mi olacaktı?

Bu iddiâ târîh önünde bir cinâyet olur. "İbni Müslim'in" Türk illerinde bulduğu ırkımın müslüman dînini kabûlü öyle kolay kolay olmuş bir şey değildir.

"Hâkān Hâtûn"un kanlar akıtarak yurdunu müdâfaa etmesi istiklâli için idi. Lâkin Kuteybe'nin hukūkta, vazîfede müsâvâtı isbât eden dîgerkâmî hareketi Türkistan'da azîm bir inkılâb meydâna getirmişti. Şânlı ırkım "Pak Çau" vak'asından sonra "Pehlev" yoluyla İran çitlerine dayanmış, Kırgız Kazaklar da yurtlarını fedâ ederek istiklâl hareketlerini muhâfaza eylemişlerdi. Burada yerleşince yine müstakıl bir hânlık kurdular. Bu hânlık Semerkand, Hokand, Buhârâ, Horasan sâhillerini tutuyordu. Yani Çin medeniyetinden, İran kadîm medeniyetine temâs ediyordu. Sey-

hun ve Ceyhun sâhasına girince derhâl "Îrânî" oldular. Türkün zaîf noktası temessüle şiddetle kābiliyetidir. İran'da Acem, Cezâyir'de Arab, Dersim'de Kürd, İşkodra'da Arnavut, Saray'da Boşnak olur ve bundan hiçbir zaman ürkmez. Yalnız, yalnız bir şeyi vermez ki o da öz dilidir, varlığıdır, dînidir. İşte Türkün za'fına karşı yüksek seciyesi de budur. Hattâ "Timuçin"in Türk birliğini meydâna getirmek için seller gibi akıttığı kanın, yıktığı ma'mûrelerin sebebi de işte Türk oğlu Türk olan "Hârezm" halkıyla "Sultân Tekiş'in ve Türkân Hâtûn'un" Îrânîliğe karşı kıyâm etmesinden ibâret idi. İslâm dîni Türkü Bûdî, Şâmânî, Mecûsî bulmuştu. İslâm dîni kahraman Türke çok muvâfık geldi. Seciyesine ve fıtrî şehâmetine uygun bir din!

Türk hey'etinde en çok bulunan adsızları idi. Bunlar ise ocağı bekleyen tiginler gibi değildi. At sırtında rızık ve şân aramaya mecbûr idiler.

Emeviye'nin zekî ve rûh-âşinâ ummâlleri işte bu adsızlardan çok istifâde etti. Çünkü onlara rızık ve şân veriyordu. Bundan sonra İslâm'ı Türk açık vicdân ile kabûl etmiş idi. Türk İslâm olmasaydı ne olacaktı? Takdîr-i târîhîyi kestirmek mümkün olmasa da her hâlde o dar dâirede mahsûr ve Çin Budistleri derekesinde kalıp gidecekti. Halbuki İslâm dîni onu yerinden koparârak Irâk'a getirince medenî hâl ve şekil aldı.

Hindistan'ı, Afganistan'ı, İran'ı, Rum'u, Arabistan'ı emrine râm etti. Bunu yapan işte İslâm îmânıyla, iyi şeyle kuvvetlenen Türk seciyesiydi. İslâm ırkları sînesine alarak onlardan bir "vahdet" meydâna getirmiştir. "Ümmet" mazmûnuna dâhil olan bu ırklar arasında "din" nokta-i vahdettir.

İslâm "uhuvvet"ten başka nazarında hiçbir şeye kıymet vermiş değildir. Derin bir îmân ve gāye kardeşliğine bütün ırkları da'vet eylemiştir.

Îmânda birlik hâsıl olunca Arab, Kürd, Türk, Çerkes, Arnavut, Melez hiç hiçbirisine bakmaz ve hiç kimseye rüchân, tefevvuk vermez.

İşte ibtidâî Türkü sînesine alınca ona her kapıyı açmış, Ertuğrul'un **[106]** halîfe nezdinde yedi kılıç kuşanması, yedi hamâil ile tekrîm edilmesi İslâm dîninin uhuvvetten başka bir şeye bakmadığına en büyük târîhî delîldir.

Süleyman Kutalmış Anadolu içerilerine yayılarak Türkiye'nin esâsını kurduğu vakit onu tahrîk eden İslâm îmânı idi.

Dîn-i mübîn hiçbir ırka müslüman olunca "Sen artık Türk değilsin, Arnavut değilsin, Kürd değilsin" demekten müteâlîdir. Bu sebebler İslâm nuhbesinin yanında pek küçük kalmıştır. Çünkü İslâm o ırk evlâdını uhuvvet şîrâzesine bağlayarak îmânda birleştirmiştir. Şu hâlde İslâm bir külldür. Onun asıl rüknü çevresinde bir hey'et-i ictimâiyye hâsıl olmuştur ki baştan başa canlı ve îmânlıdır. Hepsi bir için çalışır. Milliyetin harsî terakkıyâtına istediği kadar geniş sâha vardır. Ancak her millet kendi varlığında kendi lisânıyla vahdet için çalışır. Bu muhtelif ırklar cevârih gibidir. Hepsi menâfi'-i İslâmiyyeye hizmet eder.

İslâm'ın hâkim olan ve hâlâ kıymetini muhâfaza eden esâsları Türk milletinin harsî ve millî inkişâfına hiçbir zaman mâni' olmamıştır.

Şuûrlu bir müslüman için milletinin şeref ve şânına ilmen, edeben, san'aten, bedîaten, iktisâden hizmet etmemeyi İslâm dîni nerede emretmiş ise lütfen göstersinler. Bugün garb edebiyâtı kadar İran'ın, Türkün edebiyâtı yok mudur? İslâm dîni hangi Türk edîbini, şâirini Türkün mefâhirle dolu şehâmetli destânını terennüm etmekten men' etmiştir? Ne zaman edîblere, şâirlere ilhâmlarını başka ırkın mahsûsâtından almayı emreylemiştir? Necâtî ve Zâtî'den Hâmid ve Âkif'e gelinceye kadar geçen bu kadar ateşli ve dehâlı şâirlerimiz rûhumuzun hassâs ve ince damarlarını okşayan eserleri başka dilde mi yazmışlardır?

İşte başka ırka âid olarak geldiği ileri sürülen dînin bizde hâkim olan ve kıymetini muhâfaza eden hükümleri hakkındaki "Biz gençler"in endîşeleri İslâm dîninde ırk endîşesi olmadığının sübûtuyla vârid değildir. Zâten İslâmiyet Arab an'anât ve âdâtını hâkim kılmak için nâzil olmamıştır. Bil-akis "asabiyet-i câhiliyye" denilen "gay-ret-i kavmiyye"yi yıkarak Arabın çürük esâslarını sağlam rükünlere bağlamıştır. Nerede kaldı ki Arab ırkının mahsûsâtını biz Türklere tatbîk için hâkim mevkiinde bulunsun.

Çok dikkat edilmesini ricâ ederim ki İslâm olan Arab, Arnavut, Îrânî gibi milletlerin "siyâsî" hareketlerine bakarak bunu İslâmiyet'in esâslarıyla

karıştırmamalıdır. O başka bahistir ki ne zaman istenilirse milletlerin mukāyeseli târîhi noktasından ve milliyet esâslarını din esâslarıyla karşılaştırarak muhâkeme edebiliriz.

Dinde bir, dilde ayrı kardeşlerin bizden siyâseten iftirâkını İslâmiyet'te değil, Osmânlı Devleti'nin son iki asırdaki meş'ûm rehgüzârında aramak târîh ve ilim huzûrunda doğru bir hareket olur.

Azîz Türkiye'nin "şiâr-ı İslâm" ile ilâ-mâşâllâh millî istiklâlini bütün şân ve şerefiyle muhâfaza edeceğine her müslüman inanmaktadır.

Mehmed Şeref

İÇKİ MEMNÛİYETİNİN REF'İ

Hakkında Hilâl-i Ahdar Cem'iyeti'nin Protestosu

Hilâl-i Ahdar Cem'iyeti Pazar günü Sıhhî Müze dâhilinde Muallim Mazhar Osman Beyefendi'nin riyâseti altında ictimâ' ederek ber-vech-i âtî mukarrerâtı ittihâz eylemiştir:

1- İçki Memnûiyeti Kānûnu'nun ta'dîli hakkında Meclis-i Millî'de vâkı' olan cereyânı protesto etmek ve memnûiyet-i kat'iyye kānûnunu müdâfaa eylemek üzere Meclis Riyâset-i Celîlesine bir takrîr i'tâsına,

2- İçki Memnûiyeti Kānûnu'nun ta'dîli aleyhine Kirmasti müntehib-i sânîlerinin çektiği telgrafa teşekkür etmeye,

3- İçki Memnûiyet-i Kat'iyyesi Kānûnu'nun nef' ve mazarratı hakkında kazâ belediye reislerinden "bir taraftan halkın arzusunu, diğer taraftan kānûn tatbîk edileliden beri vukūât ve cerâimce fark olup olmadığı mahalli müddeî-i umûmîlerinden tahkīk ettirilerek" bildirilmesini ve her kazâda belediye reisleri idâresinde bir Hilâl-i Ahdar şu'besi teşkîlini ricâya,

4- Millet, Meclis-i Meb'ûsân'ının ekserîsini Memnûiyet Kānûnu'na tarafdar bildiğinden Hilâl-i Ahdar takrîrinin bir sûret-i matbûasını yeden bi-yedin müşârunileyhime tevzîa,

5- İçki Memnûiyeti Kānûnu'nun ilgāsına tarafdar olmadığı için isti'fâ ettiği söylenen sâbık Şer'iye Vekîli Mûsâ Kâzım Efendi'nin sebeb-i isti'fâsı bu mes'ele ise kendisine ayrıca arz-ı mahmidete müttefikan karâr vermiştir.

*
* *

Hilâl-i Ahdar Cem'iyeti mezkûr ictimâ'da âtîdeki takrîri Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyâset-i Celîlesi'ne takdîme karâr vermiştir:

Büyük Millet Meclisi'nin Türk milletine tuhfe ettiği pek kıymetli bir kānûnun, Men'-i Müskirât Kānûnu'nun yeni Meclisçe ta'dîli için bazı meb'ûslarımızın takrîr verdiğini ve Men'-i Müskirât Kānûnu'nun şekl-i muaddelini gazetelerde gördük. Hikmet-i te'sîsi küûlle mücâdele olan Hilâl-i Ahdar Cem'iyeti ilk kānûnu selâmet-i âmme nâmına ne derece minnetdârlıkla karşılamışsa henüz mevki'-i müzâkereye konulmayan şekl-i muaddelden eski kānûnun tecâvüze uğramasından o derece müteessiftir. Bir mefkûre-i insâniyyetten başka **[107]** endîşesi olmayan, memleketin münevver ve mütefekkir birçok efrâdının bir gāye uğurunda tecemmu' ettiği Cem'iyetimiz Men'-i Müskirât Kānûnu'nun muhâfaza ve tatbîkini bir vazîfe-i mukaddese telakkī eyler. Ona vâki' olacak taaruzları endîşe ile ta'kīb ve müdâfaayı gāye-i ulviyyesinden addeder.

Hilâl-i Ahdar Cem'iyeti gayr-i şuûrî ve nâbînâne bir tarzda kānûnun müdâfaası lehinde değildir. Çünkü Cem'iyetimiz cebirden ziyâde fikrî mücâdelenin tarafdarıdır. Halkın salâbet-i dîniyyesinden, bu noktada bize fevkalâde zahîr olacak efkâr-ı umûmiyyeden istifâdeyi silâh makāmında kullanmak kat'iyyen istemeyiz. İçki Kānûnu'nu ta'dîl etmek isteyenlerin öne sürdükleri esâsların ne kadar çürük olduğunu göstermekle Cem'iyetimiz zaferini te'mîn edeceğinden emîndir. Maksadımızı iyice anlatmak ve anlamak için İçki Men'i Kānûnu niçin kabûl edildi ve niçin ta'dîline lüzûm görülüyor? suâllerini açıkça hall ü münâkaşa etmemize müsâadenizi istirhâm ederiz:

İçki Men'i Kānûnu bizim anladığımız iki büyük sebebden Meclis'te ekseriyet kazanarak mevki'-i tatbîke konulmuştur:

1- İstiklâl harbinde efkâr-ı ümmeti, teveccüh-i âmmeyi kazanmak, 2- Bütün dünyânın barbarlıkla ithâma yeltendiği milletin medeniyet modasını ilk kabûl edenlerden olduğunu göstererek lehi-

mize bir nevi' medenî propaganda yapmak. Filhakîka bu kānûn iki maksadı da te'mîn etti. Dînin en büyük umdelerinden birini harâretle kabûl ve müdâfaa eden Meclis daha ziyâde teveccühe mazhar oldu. Türkiye'de içkinin kat'î memnûiyeti bütün dünyânın, husûsiyle efrâdı milyonlara bâliğ olan içki mücâdele cem'iyetleri a'zâ-yı güzîde ve mütefekkiresinin teveccüh ve alâkasını celb etti. Bunun için iki senedir İsviçre'den, Almanya'dan hele Amerika'dan hesâbsız takdîr ve tebrîk-nâmeler aldık. Hâlâ bütün dünyâ bu mes'elede bize karşı câzibesini gösterecek sûrette mektuplar, gazete muhâbirleri gönderiyorlar, kongrelerine da'vet ediyorlar. İçki dostlarının mukābil propagandalarını çürütecek istatistikler, eserler yolluyorlar.

Bu maksadın yanı sıra alkol men'inden beklenilen faydalar da birden bire baş gösterdi: Cinâyetler azaldı, köy delikanlıları düğünlerde içki tüccârına kurbân vermekten kurtuldu, akşamcılar vaktiyle evlerine gelmeye başladı, âile ocakları şenlendi, fakīr halk içkiye vereceği parayı evine, memleketine verdi, Türk nesli inkırâz ve tereddîden kurtulmak için ilk mühim adımı atmıştı. Hele yeni yetişecek nesil içkinin ismini bile işitmeyecek ve halkımızın bekâreti, maddî ve ma'nevî safveti muhâfaza edilecekti.

Kānûnun ta'dîline tarafdar olanlar bu defa ellerinde şu delîller olduğu hâlde huzûr-ı Meclise çıkıyor. Dermiyân ettikleri sebebleri gāyet kuvvetli buldukları için târîhin ve milletin muvâcehesinde ta'dîle tarafdar olmaktan pervâ etmiyorlar. Şunu ibtidâdan istitrâd kabîlinden arz edelim ki bütün dünyâda olduğu gibi zâhirde herkes içkinin düşmanıdır, hepsi içkinin ümmü'l-habâis olduğuna kāni'dir. Yalnız men'i mümkün olmadığı veya idâreten zararlı olduğu için i'tidâle tarafdar görünüyorlar. Bu her yerde içki propagandacılarının iğfâlkâr kisvesidir. Amerika'da da muhâlif propagandacılar içki memnûiyetinin kābil olamadığından, hürriyet-i şahsiyyeye tecâvüzün doğru olmadığından, içki memnûiyetine rağmen talâkların, cinâyetlerin arttığından, iktisâden memleketin gördüğü zararlardan bahsederler. Garîbdir, sırf sermâyedârların propagandasından ibâret ve hakīkatten tamâmen uzak olan bu yazılar son zamanlarda bazı gazetelerimizce rağbete mazhar oldu, her fırsatta bu gibi yazılara samîmâne sahîfeler açıldı. Aynı zihniyetin Meclis a'zâ-yı muhteremesinde intişâr ve teessüs ettiğini ve nihâyet daha akīb-i sulhde Meclis'e ilk arz olunan takrîrden birinin içki memnûiyetinin ref'i olduğunu görüyoruz.

İçki Kānûnu'nun ref' ve ta'dîline tarafdar olanlar diyorlar ki evvelâ bu kānûnla içki men' edilememiştir. Büyük şehirlerde, evlerde inbiklerle içki taktîr edilmekte, satılmakta, gizli gizli içilmektedir. Hattâ fenâ ispirtolarla sıhhat-i umûmiyye daha ziyâde bozulmaktadır. Dünyâda hiçbir kānûn fenâlığın önünü alamaz, fenâlığı tahdîd eder. İçki gibi bir zehire alışanlar ondan ne nehy-i tıbbî ile, ne kānûn-ı millî ile, ne emr-i ilâhî ile vazgeçemezler. Onu sıhhati, şerefi ve mezhebi bahâsına da olsa elde edecek ve içecektir.

Fakat memnûiyet içkiyi güçlükle ve bahâlı tedârik etmelerini, az ve gizli içmelerini te'mîn eder. Bu, içki memnûiyetinde en büyük bir kârdır. Dünyâda hiçbir cem'iyet-i hayriyye küûl-perestî ibtilâsından hemen kurtulacağını hâtıra getirmez. İçilmediğinden, zor tedârik olunduğundan yeniden alışanlar az olur. Nitekim iki üç senedir Anadolu'nun küçük kasabalarından ve köylerinden gelen halk arasında bu memnûiyetin hârikaengîz te'sîrlerini görüyoruz, işitiyoruz. Zâten bütün dünyâ küûl-perestlerden ziyâde yeni nesli kurtarmaya çalışıyor, görenekleri ortadan kaldırmak istiyor, gençleri küûlden serbest ve temiz yetiştirmeyi galebe biliyor.

Geçen sene Berlin'de in'ikād eden Dâhiliye Nâzırının riyâset ettiği ve bizi resmen da'vet ettiği kongre gençlerin istihlâsını gāye ittihâz etmiş ve günlerce dünyânın büyük âlimleri ve mütehassısları tarafından bu mes'ele münâkaşa edilmişti.

[108] Sâniyen – İçki kalkınca yerine morfin, kokain, esrar gibi daha fenâ zehirler ikāme edilmiştir, ta'vîz olmaksızın bir keyfi kaldırmak doğru değildir, diyorlar.

Diyoruz ki, toksikomani – ibtilâ'-i tesemmüm dediğimiz soysuzlarda görülen bu hâl alkol men'inden ileri gelmez. Avrupa'da alkol içkiler pek mebzûl iken morfinomanlar, kokainomanlar bizden pek çok ziyâdedir. Bu isimleri halkımız yeni öğrenmeye başladığı için intişâr ediyor. Al-

kolün men' olunması bunlara müsâade demek değildir.

Bil-akis bu gibi zehirlerin de şiddetle men'i Hilâl-i Ahdar'ın gāyesindendir. Alkol gibi münteşir ve mergūb keyif vâsıtaları olmadıkları için bu gibi tâlî zehirlerin tahrîbâtı daha mahdûd kalır, alışanları daha ziyâde az olur.

Sâlisen – Hürriyet-i şahsiyyeye hürmet edilen bir asırdayız, cebrî memnûiyet asrında değiliz. Alkol aleyhinde gençleri ve halkı irşâd etmeli, fakat kānûnla men' etmemeli, diyorlar.

Fenâlık daha câzibdir, onun propagandacıları daha çoktur. Maatteessüf cem'iyet-i beşeriyyede hiçbir şeyde hürriyet-i mutlaka yoktur. Kimse hürriyet iddiâsıyla ne kendisini, ne âharı zehirleyebilir, öldürebilir; yahud marazî keyfi için âilesinin yiyeceğini fedâ eder, cem'iyete sar'alı abdâllar hediye ederken kānûnlar susamaz. Biz Amerika kadar hürriyetperver olmayalım. Memleketin asırlarca i'tiyâdını bir kānûnla devirirken ne hürriyet, ne iktisâd düşündü. Binâenaleyh bizim teşneliğimiz hürriyetten ziyâde serhoşluğa olduğuna şübhe yok.

Râbian – İçki kalkarsa memleketimize ecnebîler gelmeyeceğinden ve iktisâden pek mutazarrır olacağımızdan bahsediliyor. Memleketimize ecnebî celb etmek iktisâden şâyân-ı temennî olabilir. Fakat içki alabildiğine serbest olduğu hâlde memleketimiz ecnebîlerin eskiden beri en az uğrağıdır. Yunanistan'a, Mısır'a büyük alâka gösteren ecnebîlerin İstanbul'u ziyâreti hiç müfîd bulmadıklarını biliriz. Adamakıllı vesâit-i nakliyyesi, otelleri ve sâir esbâb-ı istirâhati olmayan memlekete, Beyoğlu otellerine soyulmak için kimse rağbet etmemekte haklıdır. Tabîî Anadolumuzda bu rağbetsizliğe yüz bin sebeb daha var. Binâenaleyh bu husûsta içki memnûiyetine büyük bir kısım ayırmak sâdedilliktir.

Hâmisen – Bu sebeb en kuvvetli silâhlardan ibâret olsa gerek. İçki memnûiyetinden hükûmet fevka'l-had mutazarrır oluyormuş. Avrupa'da halk zarar görecek diye içkiyi kaldıramayan hükûmetler var. Fakat sırf birkaç milyon kazancı endîşesiyle ahâlisini zehirlemeye mecbûr olanlar yoktur. Afyonunu satmak için Çinlileri medenî Avrupa'nın zehirlemeye kalktığını bilirsek de kendi tebaalarını zehirlemek akıllarına bile gelmez. Kaldı ki pek çok şeylerde olduğu gibi içkide biz müstahsil değiliz. Hükûmet birkaç milyon resm alıyorsa onu te'mîn için halkın cebinden de on misli servet hârice akıyor. Düyûn-ı Umûmiyye'de yaptığımız tedkīkāt bile bu resmin istiksâr edilecek bir şey olmadığını, başka şeylerle ta'vîz mümkün olduğunu gösteriyor. Ferdin serveti hükûmeti zengin eder, şahsın kuvveti hükûmeti kuvvetlendirir. Kendini zehirlemek için mahdûd servetini hebâ eden, hastalıklı olan ferdlerden müteşekkil hükûmet birkaç milyon zararı nasıl göze alabilir?

Kaldı ki bütün dünyâ psikoloji laboratuarları içkinin sa'y kābiliyet ve kudretini azalttığını müttefikan kabûl ediyor. Sa'y kābiliyet ve kuvvetinin tenâkusu nisbetinde tabîî kazanç da, iktisâd da mutazarrır olur. Binâenaleyh içkinin iktisâda hizmetini tasavvur etmek pek sathî bir mülâhaza eseridir. Bütün dünyâ iktisâdiyyûnu içki yüzünden nüfûs başına şahsî bu kadar servetimiz heder oluyor, hapishânelerimizde bu kadar fazla mücrim besliyoruz, nüfûsumuz bu kadar azalıyor, bîmârhânelerimizde, hastahânelerimizde bu kadar ma'lûl beslemeye mecbûr oluyoruz, diye küûlün iktisâd-ı hükûmet, servet-i halk için bir âfet olduğunu i'lân ederken hükûmetimizin birkaç kuruş resmi mühimsemesi musîb olmaz.

İçkinin sıhhate, ictimâiyâta sû-i te'sîri yanında iktisâdî büyük faydaları bile olsaydı saâdet-i milliyye nâmına fedâ edilirdi. İstiklâl harbini kazanan avâmil arasında pek büyük hisse ayırdığımız İçki Memnûiyeti Kānûnu'na neşve-i sulh ile ilk darbeyi vurmaya kalkmak ve ni'met nâ-şinâslığımızı göstermek doğru mudur?

Bu kānûnla içki ref' edildikten sonra kābil-i tatbîk ve musîb görmeyerek yeniden müsâade etmek fazîlet-i beşeriyyemiz için de bir şeyndir. Türkiye gibi dîninde içki şiddetle men' edilen, halk arasında pek münteşir olmayan, kendi memleketlerinde pek az istihsâl olunan bir yerde bu kānûn cây-ı kabûl görmezse bütün dünyâ içki mücâdelesinden sarfınazar etmeli demektir. Böyle bir ders saâdet-i beşeriyye için bizden çıkmış bir sû-i misâl olacaktır. Birisi millet için ne kadar şâyân-ı takdîr ise, diğeri de husûsiyle bizim mevkiimizde bulunan bir millet için o kadar medâr-ı takbîhtir.

Böyle nef' ü zararı âmmeye âid bir mes'elede bu kadar isti'câl göstermektense halkın ârâ-yı umûmiyyesini dinleyerek o sûretle hareket etmek daha muvâfık değil midir?

İçkinin ferdî ve ictimâî mazarratlarını îzâhtan teeddüb ederiz. Yalnız bunu tamâmen men' eden bir mukaddes kānûna, Türk halkının rûhlarını bir noktada hemen birleştiriveren kānûna birkaç sermâyedârın, birkaç bin serhoşun, iyiliğe i'tirâz etmeyi şiâr edinen birkaç kişinin hâtırı için dokunulmamasını istirhâm eyleriz.

Mazhar Osman

[109]

GARBLILAŞMAK MÜNÂKAŞALARI

Garb medeniyetini bir küll addederek mehâsini ile berâber nekāyıs ve mesâvîsini de bilâ kayd ü şart kabûl etmek mecbûriyetinde bulunduğumuz da'vâsını ileri süren* Ağaoğlu Ahmed Bey'in bu mes'eleye dâir Ankara'dan *Vatan* gazetesine gönderdiği makāleler üzerine garblılaşmak hakkında İstanbul matbûâtında bir münâkaşa açıldı. Öteden beri şeâir-i dîniyye ve milliyyeyi müdâfaa etmekte olan *Tevhîd-i Efkâr* refîk-ı muhteremimiz Ağaoğlu'nun bu garîb da'vâsının ne kadar çürük olduğunu pek güzel isbât etti. Ahlâk mes'elelerine pek ziyâde ehemmiyet veren *İkdâm* sâhibi Ahmed Cevdet Beyefendi de Ağaoğlu Ahmed Bey'e:

"Garblılaşmayı kimden istiyorsunuz? Hükûmetten mi, efrâddan mı? Hükûmet nasıl garblılaşır, efrâd nasıl garblılaşır? Türklerde ve Türkiye'de garblılaşmaya ne gibi mâni'ler görüyorsunuz? Bu mâni'lerin mâhiyeti neden ibârettir?" diye bazı suâller tevcîh etti ve bunlara açık cevâb vermek lâzım geldiğini söyledi. Her nedense Ağaoğlu aradan hayli vakit geçtiği hâlde henüz bu suâllere cevâb vermedi.

Vatan gazetesinin sâhibi Ahmed Emin Bey de:

"En ciddî ma'nâsıyla garblılaşmak demek, garb medeniyetini vücûda getiren esâsları ve şerâiti ve bunların husûle getirdiği yüksek netîceleri hayatımıza sokmak demektir. En büyük esâs ise memleketimizde asgarî ihtiyâcların fevkinde bir maddî mebzûliyet seviyesi vücûda getirmektir."

gibi elastikî bir ifâde ile bu bahse karıştı. Ahmed Emin Bey *"Müşterek Gazete"*de neşrettiği ikinci bir makālede ise Ağaoğlu'nun da'vâsına açıktan açığa muârız bir vaz'iyet aldı:

"Garblılaşmaktan bizim anlamamız lâzım gelen ma'nâ, son asırdaki ticârî ve sınâî inkılâbların bilhassa garb memleketlerinde husûle getirdiği mütekâmil mesâî usûllerini, muhîte hâkimiyeti te'mîn eden techîzâtı, ilmi, ma'rifeti kendimize esâslı bir sûrette mâl etmekten başka bir şey olamaz. Anlamamamız lâzım gelen ma'nâ da, garb memleketlerinde mevcûd bazı tereddî alâmetlerini garb medeniyeti addetmektir."

Ahmed Emin Bey, ictimâî hayatın tam bir anarşi içine düştüğünü, hayatımıza yeni bir nizâm-ı ictimâî vermek lüzûmunu kaydettikten sonra diyor ki:

"Öyle bir nizâm ki sathî ve körkörüne bir taklîd mahsûlü olmasın, garb medeniyetinin bütün iyi cihetlerini kabûl etsin fakat kendimize âid meziyetleri ve millî ve dînî hüviyeti istihfâf etmesin."

İşte asıl mes'ele buradadır. Biz hüviyet-i dîniyye ve milliyyemizi muhâfaza ederek garbdan yalnız ulûm-ı müsbete ve sanâyi' gibi maddî şeyler mi alacağız; yoksa Ağaoğlu Ahmed Bey'in dediği gibi iyisini kötüsünü ayırmayarak maddiyâtla berâber garbın ictimâiyâtını da mı alacağız?

Ahmed Emin Bey ancak hüviyet-i dîniyye ve milliyyemizi istihfâf etmeyen maddî şeylerin alınmasını söylüyor ki bu esâsta biz de kendisiyle berâberiz ve –sâikı ne olursa olsun– böyle hak ve hakīkati söylediğinden dolayı kendisine teşekkür ederiz.

Maamâfih "dînî ve millî hüviyeti istihfâf etmemek" mes'elesi de türlü türlü tefsîr olunabilir. Meselâ erkekle kadınların birlikte tiyatrolara, sinemalara gitmeleri, yanyana oturmaları dînî ve millî hüviyet ile istihfâf mıdır, değil midir?

Geçenlerde Ahmed Emin Bey neşrettiği bir makālelerinde "erkekle kadının birlikte tiyatroya gidilmesi ahlâka pek muvâfık bir şey olduğunu, bunu ahlâka mugāyir addedenlerin âtıl dimâğlar

* *Türk Yurdu* mecmûasında.

olduğunu, kökleşmiş zihin i'tiyâdlarını bir ân evvel kırmak lâzım geldiğini"* söylemişti. Acaba erkeklerle kadınların birlikte tiyatrolara gitmeleri "dînî ve millî hüviyet ile istihfâf" değil midir? Bizce bundan büyük bir istihfâf olamaz. Bu, müslüman olan milletimizin şeâir-i dîniyye ve milliyyesine en büyük bir tecâvüzdür. Nitekim milletimiz, halkımız bu ahvâlden pek ziyâde münfaildir. Halbuki Ahmed Emin Bey bunu şeâir-i dîniyye ve milliyyeye mugāyir addedenleri "âtıl dimâğlar" diye tavsîf ve tahkīr etmişti. Şu hâlde "dînî ve millî hüviyet"ten Ahmed Emin Bey'in maksadı ne olduğunu lütfen îzâh etmeleri iktizâ eder.

Görülüyor ki yalnız "dînî ve millî hüviyeti istihfâf etmemek" sözünü söylemek kâfî değildir. Bu pek doğru olan esâsın bütün hayât-ı ictimâiyye-i İslâmiyyemizde riyâsız, nifâksız, samîmî bir sûrette tatbîk edilmesi icâb eder. Ancak bu yoldur ki felâh ve necât yoludur. Bunun hilâfında olan yollar dalâlden başka bir şey değildir ki zaman zaman bu cereyânlar ne kadar kuvvetli görünürse görünsünler mutlakā akāmete mahkûmdur. Nitekim Ahmed Emin Bey de garblılaşma cereyânının pek mübtezel bir hâle geldiğini gördüğü için "günün birinde aksülamel hâsıl etmesi pek mümkün olduğunu" nazar-ı dikkate vaz' ediyor. Ahmed Emin Bey'in istikbâli görmek husûsunda gözü pek keskindir. Buna i'timâd etmek lâzımdır. Garblılaşmak tazyîkı altında rûh-ı millî çok eziliyor. Bit-tabi' bir milletin hissiyâtıyla bu kadar oynanmaz. Elbette bir gün bunun bir aksülamel husûle getireceği tabîîdir.

Garblılaşıyoruz, diye bugün şurada burada yapılan rezâletler son haddine vardı. Levantin rûhlu bir şirzimenin milletin dînine, milliyetine, hissiyâtına karşı tecâvüzü artık tahammül edilemeyecek hâllere geldi. Şurada buradaki balolara birtakım müslüman kadınları göğüslerine kadar açık saçık dekolte kıyâfetlerle gidiyor; müslüman, hıristiyan, Yahudi râstgeldiği herhangi bir erkekle yüzlerce, binlerce adamın huzûrunda kucak kucağa dans ediyor. Birtakım kadınlar artık hicâbı ayaklar altında çiğniyorlar. Memelerine kadar göğüsleri, koltuklarına kadar **[110]** kollarını açarak sokaklarda ferîh fahûr geziyorlar. Birahânelere, meyhânelere giderek alenen bira, rakı içiyorlar. Herhangi ecnebî bir zâbitini koluna alarak Beyoğlu câddesinde sellemehüsselâm dolaşabiliyorlar. On beş yirmi yaşındaki kızlar başlarına şapka giyiyorlar. Tiyatrodan tiyatroya, sinemadan sinemaya koşarak zevkten, eğlenceden, süsten, zînetten sokaktaki erkeklere hoş görünmekten başka bir şey düşündükleri yok. Bir kısım erkekler de Beyoğlu'nda, şurada burada Rus kızlarının peşinde; meyhânelerde, birahânelerde, barlarda sefâhetin envâını irtikâb ediyor. Bebek rıhtımında içinde Rus kızları hizmet eden istimbotların yirmi dört sâati yüz yirmi liraya kirâlanıyor. Kumarhânelerde bütün millî servetler mahvoluyor, ecnebîler eline geçiyor.

İşte garblılaşmanın İstanbul hayatında tecellîsi böyle oldu. Anadolu'da millet canıyla başıyla uğraşırken burada garbperest bir şirzime garblıların işgāli altında böyle bir "inkılâb-ı ictimâî" yapmakla meşgūl oldu. İşte âkıbet İstanbul hayât-ı ictimâiyyesinde bugünkü elîm ve fecî' tereddî husûle geldi. Bir kısım levantin rûhlu kimseler cür'eti o dereceye kadar getirdiler ki Türk kızlarını şanolara çıkarmak sevdâsına kadar düştüler.

Bit-tabi' bu ahvâl devâm edecek değildir. Milletin ictimâiyâtını, ahlâkıyâtını, şeâir-i dîniyye ve milliyyesini yıkarak bir "inkılâb-ı ictimâî" husûle getirmek isteyenlerin garblılaşmak nâmını verdikleri bu cereyân-ı sefâhetin bir aksülamel husûle getireceği, hüviyet-i dîniyye ve milliyyeyi muhâfaza için fazîletkâr bir cereyân-ı millînin tebellür ederek bütün bu dalâletlere, tereddîlere, frenkleşmelere nihâyet vereceği tabîîdir. Zîrâ bu gidişle bu millet yaşayamaz. Maâzallâh bu ahvâlin taammüm ettiği gün artık bu milletten hayır kalmaz. Bereket versin ki Anadolu'nun rûhu rasânet ve salâbet-i ictimâiyyesini muhâfaza etmektedir. Ve inşâallâh Anadolu bu tereddî ve sukūttan rûh-ı millînin masûn kalmasını te'mîne muvaffak olacaktır. Bu husûsta Büyük Millet Meclisi'ne mühim vazîfeler terettüb etmektedir. Bilhassa Şer'iye Vekâleti'nin bu mühim mesâil ile uğraşması iktizâ eder.

Bu husûsta matbûâta da mühim vazîfeler terettüb etmektedir. Bazı gazetelerin "An'anâta karşı müttehid cebhe kuralım." gibi münâsebetsiz sözleri halkın hissiyâtını rencîde etmekten başka

---

* *Vatan,* numara 64.

hiçbir netîce vermez. Hangi milletin an'anâtına karşı müttehid cebhe kuruyorsunuz, efendiler? Mensûb olduğumuz millete karşı bu kadar saygısızlık, bu kadar hakāret revâ görülmez. Matbûâta düşen vazîfe milletin an'anâtına, hissiyâtına karşı hürmettir. Ancak bu sûretledir ki halka rehberlik edilebilir. Yoksa halkın an'anâtına karşı i'lân-ı harb eden, hissiyâtını rencîde etmekten zevk alan matbûâtın sözüne halkın zerre kadar ehemmiyet vermeyeceğini, bir gün bu taşkınlıkların aksülamel husûle getireceğini bilmelidir.

Garblılaşmak illetine tutulanların bazıları muzmerlerini izhâr etmişlerse de bir kısmı bunu tehlikeli görüyor; efkâr ve muzmerâtı açıktan açığa gazetelerde yazıp da halkın efkârını tehyîc etmektense fiilî sûrette garblılaşmanın yollarını tutmak, matbûâtta bil-akis halkın âmâl ve hissiyâtına mümâşâtkâr görünmek fikrini ta'kîb ediyorlar. Fakat taşkınların cür'etkârlığı galebe çalıyor, milletin ictimâiyâtına ve ahlâkına karşı kalblerinde besledikleri buğz u adâveti ağızlarından taşırıyorlar.

Bit-tabi' bütün muzmerlerin ortaya dökülmesi millet için daha faydalıdır. Sürüklenmek istediği yolun ne olduğunu görmelidir. Onun için garblılaşmak tarafdarlarının neşriyâtını teheyyüc ile değil serinkanlılıkla karşılamak icâb eder.

RÎFİSTAN KAHRAMANLARININ İSTİMDÂDI

Bu hafta Mısır tarîkıyle Rîfistan kahramanlarının sadâ-yı istimdâdı muhîtimizde duyuldu. Koca İspanya'nın memleketlerine musallat olan istîlâ ordularını zîrüzeber ederek bütün âleme karşı bu devletin ceberûtunu çiğneyen Rîf kahramanları İslâm âleminden ve alemdâr-ı İslâm olan Türkiye'den yardım taleb ediyorlar. Taleb ettikleri yardım, Hilâl-i Ahmer sıhhî hey'etleri i'zâmından ibârettir. Bu vazîfe-i garrâyı îfâya şitâb etmek İslâm âleminin ve İslâm âleminin rehberi olan Türkiye'nin borcudur.

Bir tarafta İspanya gibi yirmi milyonluk nüfûslu bir memlekete karşı Rîfistan'ın a'zamî iki yüz bin müslümandan ibâret olan kahraman halkı istiklâl ve hürriyeti için mücâhede ediyor ve İspanya'nın azîm sikleti altında ezileceği yerde mütemâdî zaferler ihrâz ederek İslâm'ın alnını ağartıyorken İslâm âleminin bu muazzam, bu bînazîr mücâdeleye karşı lâkayd kalmasına imkân yoktur.

Târîhte emsâlsiz ve bütün dünyânın hayretini, takdîrini mûcib olan, umûmî târîhin ve bilhassa târîh-i İslâm'ın en şânlı sahâifinde en yüksek mevkii işgāl edecek olan mücâhede-i milliyyemiz şu iki yüz, üç yüz bin müslümanın yirmi milyonluk İspanya'ya karşı vukū' bulmakta olan mücâhede-i gazanferânesiyle mukāyese edilince pek nâ-müsâid şerâit altında vukū' bulmuş addolunabilir. Yirmi milyonluk bir kitleye karşı iki yüz, üç yüz binden ibâret bir halkın ihrâz-ı galebe etmesi, yirmi **[111]** milyonluk bir kitleyi perîşân etmesi hiç şübhesiz bir hârikadır. Rûh-ı İslâm'ın ibdâ' ettiği bir mu'cizedir. Bu mu'cizeye karşı herhangi bir müslümanın lâkayd kalmasına imkân ve ihtimâl tasavvur olunamaz. Bil-akis bu mu'cize-i garrânın bütün kulûb-ı İslâmiyyeyi en ulvî heyecânlarla tehzîz ettiğine, her müslümanın bu hâdise-i garrâda yedullâhı gördüğüne delâlet eden âsâr meydândadır. Binâenaleyh bizden istimdâd eden, mücâhidlerinin yaralarını sarmaklığımız için bizi çağıran müslümanların da'vetine icâbetten başka bir çâre yoktur. Bu da'veti reddetmek insanlığımıza ve Müslümanlığımıza silinmez bir leke sürmekten başka bir şey değildir. Bütün dünyâdaki Salîb-i Ahmerler İspanyol gāsıblarına, İspanyol müstevlîlerine her muâveneti îfâ ediyorken Hıristiyanlık âleminin her köşesinden İspanyol istîlâsına yardım etmek için gönüllü askerler iltihâk ediyor. Vaz'iyet bu merkezde iken müslümanların yalnız insânî vazîfeyi, hak uğurunda, istiklâl ve hürriyet uğurunda mücâhede eden guzât-ı müslimînin cerîhalarını sarmak ve tedâvî etmek gibi bir vazîfe-i insâniyyeyi îfâ etmeyi şimdiye kadar te'hîr eylemeleri fil-hakīka pek büyük, pek ağır bir mes'ûliyeti dâîdir.

Daha dün bütün Hıristiyanlık âlemini bu iki yüz, üç yüz bin müslümana karşı bir "Ehl-i Salîb" ihzârına teşvîk eden sesler yükselmişti. İspanya'nın Rîfistan kahramanları karşısında mağlûbiyetten mağlûbiyete dûçâr olduğunu gören mutaassıb hıristiyanlar istîlâ siyâsetinin kat'î bir iflâsa mahkûm olmasından korkarak Rîfistan'ın

hakîkaten "i'lâ-yı kelimetullâh" mücâhidlerini yeryüzünden kaldırmak için her lahza müstaidd-i infilâk bir bürkân olan Hıristiyanlık taassubunu körüklemeye ve "ittihâd-ı İslâm" tehlikesinden, Avrupa'nın bu "müşterek düşmanı"nı ezmek lüzûmundan bahsetmeye başladılar.

Halbuki Rîfistan ahâlisi yalnız istiklâl ve hürriyetlerini te'mîn etmek, İspanyol istîlâsından kurtulmak için mücâhede ediyorlar. Bu ketîbe-i mücâhidînin ne İslâm âleminin her tarafından muâvenetlerine şitâb eden gönüllülerden mürekkeb fırkaları, ne de İslâm âleminin her tarafından kendilerine mâlî muâvenetler te'mîn eden teşkîlâtları vardır. Çocuklarıyla, gençleriyle, ihtiyârlarıyla ve bütün İngiliz muhâbirlerinin i'tirâf ettikleri vechile kadınlarıyla harb eden bu mücâhidlerin yegâne istinâdgâhları îmânlarından başka bir şey değildir.. Ve bu îmânın havârık-ı maddiyyesi bütün dünyâyı vâlih ve hayrân bıraktı!

Böyle bir mücâhede-i muazzamada bulunmakta olan bir ketîbe-i İslâmiyyeye karşı her türlü muâveneti ibzâl etmek müslümanlar için yalnız ihtiyârî bir vazîfe değil, İslâmî bir vecîbedir. Her fedâkârlığı ihtiyâr eden bu kitle-i mücâhidînin taleb ettikleri Hilâl-i Ahmer hey'et-i sıhhiyyesini göndermek için müslümanların teberruât-ı lâzımede bulunmaları icâb ediyor. Bugün gerçi pek azîm bir muzâyaka içindeyiz. Fakat bu muzâyaka ne kadar elîm olursa olsun her müslümanın iştirâki te'mîn olunduğu takdîrde küçük mikdarda teberruât ile muazzam bir yekûn toplanır ve kısa bir zaman içinde Hilâl-i Ahmer'imiz bir hey'et-i sıhhiyye i'zâmına muktedir olur. Bu vazîfeyi îfâ için vukū' bulacak teberruâtın Hilâl-i Ahmer'e teslîm olunuyorken bilhassa bu vazîfeyi îfâya hasrı da müteberri'ler tarafından kaydolunması lâzımdır.

Sebîlürreşâd öz müslüman olan kāri'lerini bu vazîfe-i garrâyı îfâya da'vet ettiği gibi kāri'lerinin sâir müslüman kardeşlerini de bu vazîfeye da'vet etmelerini ve bu işe münhasır olmak üzere muvakkat bir muâvenet teşkîlâtı yapmalarını temennî eder.

Halkımızın uhde-i hamiyyetine isâbet eden bu vazîfeye mukābil Büyük Millet Meclisimizin uhdesine de diğer bir vazîfenin îfâsı isâbet ediyor. Rîfistan Cumhûriyeti'nin Reisi serdâr-ı dilîr Emîr Abdülkerîm hazretleri neşrettiği bir beyânnâmede 1336 senesinden beri teessüs eden Rîfistan Cumhûriyeti'nin istiklâli tanındığı takdîrde İspanya'ya karşı her türlü harekât-ı husûmetkârâneden ferâgat edeceğini beyân etmektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ve hükûmetine düşen vazîfe Rîfistan Cumhûriyet-i İslâmiyyesini derhâl tanımak ve onunla te'sîs-i münâsebet etmektir. Yirmi milyonluk bir kitleden teşekkül eden koca İspanya'ya karşı ihrâz ettiği büyük muvaffakıyetlerle isbât-ı hayât eden Rîfistan her vech ile tanınmaya şâyândır. Bilhassa Rîfistan'ın hâlis bir müslüman memleketi olması onun bilâ-teahhur tanınmasını icâb eder.

Emîr Abdülkerim hazretleri beyânnâmesinde bizim Yunanistan'a karşı ihrâz ettiğimiz muazzam muzafferiyeti tanzîr eden bir zaferi ümîd ettiğini de beyân ediyor ki bu muazzam zaferi ihrâz etmesini kendisiyle bütün İslâm âlemi ümîd eder ve şân-ı İslâm'ı i'lâ, bütün Afrika müslümanlarının mukaddime-i necâtını teşkîl edecek olan bu muazzam zaferi Cenâb-ı Hakk'ın ihsân buyurmasını niyâz ederiz. Bu büyük zaferin bugünkü âmilleri olan guzât-ı muvahhidînin yaralarını sarmak, onlara tesellî ve ümîd vermek, müslümanların yekdiğerine karşı besledikleri şefkat ve muhabbeti tezâhür ettirmek için bizden istimdâd eden bu mücâhid, bu muzaffer müslümanlara imdâd etmek vazîfesini bilâ-teahhur îfâ edelim.

[112]

Müslümanlığın RÛH-ı İLMÎ ve EDEBÎSİ

4

Muharriri: **Seyyid Emîr Ali**

İspanya'da Pirene dağlarından Cebelitârık Boğazı'na kadar aynı faâliyet-i fikriyye meşhûd idi. Sevil, Kurtuba, Gırnata, Mürsiye, Toledo ve sâir merâkiz-i İslâmiyye umûmî kütüphâneler ve medreselerle mâlâmâl idi. Buralarda ulûm ve edebiyât meccânen tedrîs olunuyordu. Bir İngiliz muharriri Kurtuba'dan sûret-i âtiyyede bahsediyor: "Sarâyları ve bahçeleriyle pek güzel olan Kurtuba'nın müessesât-ı âliyyesi insanı hayrân bırakırdı. Vücûd-ı beşere verilen ehemmiyet de-

recesinde fikre ehemmiyet verilirdi. Kurtuba'nın müderrisleri ve muallimleri şehirlerini Avrupa'nın merkez-i irfânı yapmışlardı. Avrupa'nın her tarafından talebe Kurtuba'ya şitâb ediyordu. Orada her şey kemâl-i ciddiyyetle tedkîk ve tedrîs olunuyordu. Endülüs ulemâsının keşfiyâtıyla ilm-i tıb Calinos devrinden beri mazhar olamadığı terakkıyât-ı azîmeye nâil olmuştu… Hey'et, coğrafya, kimya, târîh-i tabîî, hepsi Kurtuba'da kemâl-i harâretle tedrîs edilirdi. Edebiyât ise Avrupa'da hiçbir vakit bu kadar i'tilâ etmemişti." Bu İngiliz muharririnin, Stanley Lane-pool'ün bu sözlerine Renan'ın şu beyânâtını ilâve edebiliriz: "Endülüs'te dünyânın bu mes'ûd köşesinde onuncu asr-ı mîlâdîde bugün bile nazîrine tesâdüf edemeyeceğimiz bir hamûliyet hükümrândı. Müslümanlar, hıristiyanlar ve Mûsevîler aynı lisânla konuşuyor, aynı neşâidi terennüm ediyor, aynı tetebbuât-ı ilmiyye ve edebiyyeye iştirâk ediyordu. Hepsi müşterek bir medeniyet için çalışıyorlardı. Binlerce talebe ile mâlâmâl olan Kurtuba medreseleri tedkîkât-ı felsefiyye ve fenniyyenin en faâl merâkizi idi."

Avrupa'da ilk rasadhâne müslümanlar tarafından inşâ olunmuştu. 1190 sene-i mîlâdiyyesinde inşâ olunan Sevil Kulesi büyük riyâziyât âlimi Câbir bin Eflâh'ın nezâreti altında yapılmıştı. Bu rasadhânenin dûçâr olduğu âkıbet şâyân-ı dikkattir. Müslümanların Endü-lüs'ten ihrâcı üzerine İspanyollar bunun ne işe yaradığını anlamayarak bu rasadhâneyi çan kulesine çevirmişlerdi!

Ömer bin Haldûn, Ya'kūb bin Târık, Meslemetü'l-Mağribî ve meşhûr İbni Rüşd burada ta'dâd edebileceğimiz ulemâ-yı tabîiyyûnun bir kısmıdır.

ANKARA HABERLERİ

Ankara'dan vârid olan haberlerden anlaşıldığına göre askeriyenin elinde bulunan fazla mebânî-i emîriyye ile devâir-i merkeziyyeden münâsiblerinin ilim ve irfân müesseselerine tefrîk ve tevzîi için teşekkül eden Müsteşârlar Komisyonu'nca asırlardan beri müslümanların bir merkez-i dînîsi olan eski Meşîhat dâiresinin kızlar lisesi ittihâz olunmak üzere devir ve teslîmi tensîb edilmiş!

İnanmak istemediğimiz bu haberin buraca icrâ ettiğimiz küçük bir tahkīk ile sıhhati maalesef tebeyyün etmiş, hattâ Maârif Müdüriyeti ile İstanbul Müftülüğü'ne teblîgāt vukū' bulduğu ve İstanbul Müftülüğü'ne, Medâris Müfettişliğine, Meclis-i Tedkīk-ı Masâhif Hey'eti'ne, İâşe İdâresine ve diğer devâir-i ilmiyyeye sığınacak bir yer taharrî edilmekte olduğu da anlaşılmıştır.

Maârifin binâya olan ihtiyâclarının tatmîni her sûretle lâzımedendir. Fakat "ilim ve irfân müesseseleri" miyânında medreseler de vardır. Binlerce talebe-i ulûmun râtıb, harâb, müteaffin, müteferrik medrese izbelerinde ve pek sıkışık bir hâlde bulunmalarını düşünmek, medâris ve talebe hayatının, bilhassa hayât-ı dîniyye ve ilmiyye noktasından ehemmiyet ve kıymetini nazar-ı dikkate almak ve bu sûretle bunları da adam yerine koyarak ednâ mertebe sıhhat ve hayatlarıyla alâkadâr olmak Müsteşârlar Komisyonu'nun cümle-i vezâifinden değil miydi?

Mevcûd birçok binâlardan birkaç tanesini medâris talebesine tahsîs ve bu miyânda asırlardan beri medâris-i İslâmiyyenin idârî ve ictimâî bir merkezi olan bu müessese-i dîniyyeyi de onlara tahsîs etmek lâzım gelmez miydi? Başka şey vermek şöyle dursun, ilmin bu asır-dîde ve târîhî binâsını ellerinden almak ve taksîmâtı medrese tahsîline ne kadar müsâid ise kızlara lise olmaya o nisbette gayr-i muvâfık olan bu dâireyi kızlara tahsîs etmekteki maksadı doğrusu biz bir türlü anlayamadık!

Devletin İstanbul'da mevcûd binâlarının maârife gayr-i kâfî olduğundan bahisle bu dâireye de ihtiyâcları bulunduğunu iddiâ etmek pek gülünç olur. Biz buradaki mektep ittihâzına müsâid birçok binâların gayr-i resmî birtakım müesseselere tahsîs edildiğini pek a'lâ bilir ve iktizâ ederse isimlerini de söyleyebiliriz.

Mustafa Fevzi Efendi hazretlerinin Şer'iye ve Evkāf Vekâleti'ne intihâbından birkaç gün evvel ittihâz edilen bu karârın tatbîkıne ve bu sûretle talebe-i ulûmun temâdî-i sefâletine ve müessesât-ı dîniyyenin düşmüş olduğu elîm ve fecî' vaz'iyette sürünüp gitmesine meydân verilmeyeceğine pek büyük i'timâdımız vardır.

Şehzâdebaşı: Evkāf-ı İslâmiyye Matbaası

Abone Şerâiti

Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
hâriç için seneliği (325) kuruşdur.

Nüshası 5 kuruşdur.
İki nüsha bir arada 10 kuruşdur.
Seneliği 52 adeddir.

İdârehâne

Bâbıâlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Adres tebdîlinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

20 Eylül 1923 | 08 Safer 1342 | * Perşembe * | 20 Eylül 1339 | Cild: 22 - Aded: 561-562

ANGLİKAN KİLİSESİ'NE CEVÂB

Şer'iye Vekâlet-i Celîlesi tarafından Anglikan Kilisesi'ne gönderilmek üzere Tedkīkāt ve Te'lîfât-ı İslâmiyye Hey'et-i İlmiyyesi Reîs-i âlîsi Şeyh Abdülaziz Çâviş Efendi hazretlerinin te'lîf buyurdukları cevâbdır:

Dîn-i İslâm'ın Hasâisi

10. Bütün Kitaplara ve Bütün Peygamberlere Îmânın Vücûbunda İslâm'ın Teferrüdü

İslâm öyle bir dindir ki hakkı i'tirâf etmek, hakka istikrâr vermek, insanlara daima hakka sarılmayı hâtırlatmak için gelmiştir; yoksa hakkı bâtıl, bâtılı hak göstermek, bir peygamberi, bir kitâb-ı semâvîyi tanımamak yahud iyi bir şeye fenâ, fenâ bir şeye iyi demek için gelmemiştir. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz Allah'a, Allah'ın meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandığını ve bu peygamberlerden hiçbirini diğerinden ayırmadığını Kur'ân ile i'lân ettiği gibi Allah'a, Allah'ın meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve yevm-i âhirete inanmayanların müdhiş bir dalâl içinde kaldığını yine o Kitâb-ı mübîn ile bildiriyordu. Bunun içindir ki şerâyi'-i sâlifeye inanmak ve enbiyânın telkīn ettiği fezâil ve kemâlâtı almak husûsunda İslâm fıtrat-ı selîmeye tamâmıyla mutâbık hareket etmiştir. Bu teblîgât ister İbrahim yahud Mûsâ aleyhime's-selâmın, isterse aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimizin tarafından olsun nazar-ı İslâm'da müsâvîdir. Tabîîdir ki bizler bu husûsta ancak enbiyâ-yı izâmın taraf-ı ilâhîden vahiy ile teblîğ ettiklerini kasdediyoruz. Ahbâr-ı Yahûd ile Havâriyyûn ve emsâline nisbet olunan kitaplara gelince bunlar min-tarafillâh vahyedilmiş olmadığı için dîn-i tevhîd olan dîn-i İbrâhîm'e mutâbık ve Cenâb-ı Hakk'ın kendi zât-ı sübhânîsiyle enbiyâ ve mürselîni hakkında ihtiyâr ettiği evsâf-ı kemâle muvâfık bulunan kısımlarından mâadâsına îmân müslümanlara vâcib değildir.

Şu hâlde müslümanlar Allah'a, Allah'ın peygamberlerine, kitaplarına, şerîatlarına inanırlar ve Allah ile enbiyâ ve mürselîni bütün nakīsalardan münezzeh bilirler.

Dîn-i İslâm'ın zuhûrundan beri müslümanların Tevrât ile İncîller hakkındaki fikri on sekizinci karn-ı mîlâdî feylesoflarıyla Antoni Kulner, Tomas Woolston, Huxley, Matyo Tindal, Volter ve emsâli gibi sonradan gelenlerin fikrine benziyordu. Bununla berâber İslâm'ın zuhûrunda kilise kendiliğinden tefrikaya düşmüştü. Bir taraftan teslîse kāil olanlar bulunduğu gibi diğer taraftan Marsiyonî mezhebi vardı ki İncîllerin hazret-i Mesîh'e isnâdı doğru olmadığına ve Luka İncîli ile

Sen Pol'ün ashâbından ufak bir kısmı istisnâ edilmek şartıyla hepsinin sonradan tasnî' edildiğine kail bulunuyordu. Bu mezheb Îsâ [**114**] aleyhi's-selâmın asıldığını inkâr etmişti ve ekānîmi ikiye indiren Tesniye mezhebiyle Valatini Mezhebi bu husûsta kendisiyle aynı fikirde idi.

İşte İslâm'ın zuhûrunda Hıristiyanlık kilisesi şu tasvîr ettiğimiz hâlde olduğu gibi Yahudilik de öyle idi. Hattâ Yahudilerin kendi elleriyle dinlerine, kitaplarına sokuşturdukları bid'atlerden meydân alan karışıklıklar daha yamandı.

Büyük muhîtu'l-maârifler ittifâka yakın bir lisân ile bildiriyor ki ikinci asr-ı mîlâdînin sonlarına doğru kilise o iki asır esnâsında Nasrânîliğe sokulan bid'atlerin çokluğundan dolayı artık dîn-i Mesîhî için bir mikyâs ittihâzındaki zarûreti gördü. Bunun üzerine rüesâ-yı dîn ahd-i kadîmin ve ahd-i cedîdden yalnız Matta, Markus, Luka, Yuhanna'dan ibâret olmak üzere dördünün mu'teber tutulmasını ittifâk ile kabûl etti. Mütebâkīsine gelince bunlardan bir kısmının sıhhati husûsunda kilise ricâli arasında uzun zaman süren şiddetli bir nizâ' oldu. Bir kısmı hakkındaki şübheler de tezâyüd etti. Aradan çok vakit geçtikten sonra kilise bugün ahd-i cedîd nâmıyla ma'rûf olan enâcîli icmâa benzer bir vaz'iyetle kabûl etti.*

Hazret-i Peygamber Ehl-i Kitâbın her iki kısmıyla münâkaşaları esnâsında kendilerinden tevhîdden başka bir şey istemiyordu.** Tevhîd ise Hakk'ın bütün enbiyâ-yı mürselîne vahiy ile bildirdiği ve mahlûkātı hesâbına başka bir dîne râzî olmadığı dîn-i ilâhîdir. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz (يَا اَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا اِلٰى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ اَلَا نَعْبُدَ اِلَّا اللّٰهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهٖ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا اَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللّٰهِ – Sûre-i Âl-i İmrân [3/64]).*** diyerek Nasrânîlerle Yahudileri o dîn-i tevhîde da'vette bulunuyordu. Çünkü demin söylediğimiz gibi tevhîd kendisine şerîk koşulmasını aslâ afvetmeyen Allah'ın dîni idi. Tevhîd mîlâdın asr-ı evvelinde bulunan kilisenin dîni idi.* Sonra tevhîd garblılarca "Rönesans" denilen devr-i intibâhın bidâyetinden beridir ki Nasrâniyet dünyâsına tekrâr döndü ve aşağıda tafsîl olunacağı vechile birçok yerlerde vahdâniyet-i ilâha kāil kiliseler vücûda getirdi. Binâenaleyh müslümanlar Mûsâ'nın şerîatından başka şerîat yoktur, deyip de ondan evvel ve sonra gelmiş şerâyiin hepsini inkâr eden Yahudilere benzemediği gibi Mûsâ'nın peygamberliğine ve Tevrât'ına inandıkları hâlde aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin risâletini tasdîke yanaşmayan hıristiyanlara da benzemezler. Halbuki İncîller gözümüzün önünde duruyor: Ne hazret-i Mesîh'ten sonra vahyin munkatı' olacağına delâlet eder bir ciheti var; ne de her iki hayata âid ahkâmı daha iyi toplamış, her iki saâdetin miftâhını daha açık gösterecek başka bir şerîattan cihân-ı beşeriyyeti vâreste kılabilen tarafı.

Tevrât'ta zâhirî siyâset hakkında birtakım ahkâm-ı teâmüliyye mevcûd; Nasrâniyet'te de yalnız bâtınî siyâsete âid bazı ta'lîmât var. İslâm'a gelince bunların ikisini de câmi'. Hıristiyanlık fânîliğe teşvîkkâr olan ta'lîmâtıyla meydâna çıkmıştı. O sebebden âlemin te'mîn-i saâdeti için bu ta'lîmâtın yanı başında ister Tevrât'ta vârid olduğu üzere ilâhî olsun, isterse Romalıların vücûda getirdikleri gibi mevzûât-ı beşeriyyeden bulunsun, her hâlde bekāyı tervîc edecek birtakım kavânîn-i ictimâiyyenin vücûdu zarûrî idi. Binâenaleyh Nasrâniyet hayât-ı fâniyye ve bâkıyyenin saâdetini hiçbir zaman kâfil olmadı ve olmayacaktır. Zâten bu dînin tâbi'lerinden kimse çıkıp bu da'vâda bulunmadı. Böyle iken dîn-i İslâm'ın sıhhatini ve o dîn-i mübîni teblîğ eden Resûl-i muazzamın risâletini ikrâra yanaşmamakta ısrâr ediyorlar. Hâsılı müslümanlar müslüman olmakla berâber dîn-i Mûsâ ve Îsâ'nın esâsâtına da îmân ediyorlar. Ancak envâ'-ı şirkten hiçbirine kāil olmazlar ki Nasrânîlerin teslîsi bu cümledendir. Sonra ne günâhın irsen intikāline inanırlar, ne de Allah ile herhangi bir mahlûk arasına gerilmiş bir perde bulunduğunu, binâenaleyh [ne de] rızâyı ilâhîyi celb için şefî'lere, mutavassıtlara ihtiyâc olduğunu tanırlar.

---

* Harmezvors – Bible maddesi

** Kur'ân-ı Kerîm'in birçok sûrelerine mürâcaat.

*** Ey Ehl-i Kitâb! Geliniz, sizlerle aramızdaki ayrılamayacağımız bir kelime üzerinde toplanalım ki o da hiçbirimizin Allâh'tan başkasına tapmaması, O'na hiçbir şeyi şerîk koşmaması ve bir kısmımızın bir kısım insanları ma'bûd ittihâz etmemesidir.

---

* Harmezvors'un *Muhîtu'l-maârif'in*'den Unitarianisme maddesine mürâcaat.

Doğrusu Mesîhîlerin ehl-i tevhîd kısmı cidden İslâm'a yaklaşmakta, Susini ile diğerlerinin İtalya'da, Polonya'da Transilvanya'da ve Avrupa'nın sâir yerlerinde yaymakta oldukları mezheb-i tevhîde göre: "Allâh bir, doğmamış, doğurmamış, kendisine kimsenin küfüv olmak imkânı yok. Sonra, Mesîh ya Rûhullah'tır ki melâikeden efdaldir; yahud bildiğimiz adamlar gibi bir adamdır ki ancak ba's ve ref' olunduktan sonra Mesîh ve seyyid olmuş. *Ahd-i Atîk* ve *Ahd-i Cedîd* kitaplarına verilebilecek en son pâye işâret-i nebeviyyeyi hâvî bir sicil olmaktan ibâret."

Zâten kadîm kilise Cenâb-ı Mesîh'in vazîfesindeki* kudsiyeti şâyân-ı münâkaşa gördü ve Îsâ'nın fevka't-tabîa olması mes'elesinde başkalarıyla uzun uzadıya mücâdele etti. Sonra Amerika hükûmât-ı müttehidesi kiliseleri hazret-i Mesîh'in fevka't-tabîa olmasını red husûsunda birleştiler. Bundan başka Îsâ aleyhi's-selâm yüzünden beşerin günâhları mahvolacağı akîdesi de mezheb-i tevhîd kiliseleri tarafından kabûl edilmiyor.

[115] Hülâsa bu tevhîdcilerin bütün hareketleri Allah'ın vahdâniyetine, ibâdetin yalnız ona hâs bulunduğuna ve Îsâ aleyhi's-selâmın nebî ve resûl olduğuna doğru yürümektedir. Bunların Oxford'da "Manchester College" adlı bir külliyeleri var. Mezheb-i tevhîdi neşredecek mübeşşir yetiştirmek için Manchester'de bir külliyeleri daha bulunuyor. Günün birinde bu mezheble arkasından tabiî olarak gelecek netâyici Nasrâniyet âleminde teammüm ettiği gibi hıristiyanlar müslümanlarla berâber olarak öyle tek bir ma'bûd karşısında bulunduklarını görecekler ki hepsini birr u takvâ üzerinde teâvüne çağırıyor; cümlesinin vicdânına (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا ادْخُلُوا فِى السِّلْمِ كَآفَّةً وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ – Sûre-i Bakara [2/208])** kavl-i kerîmiyle hitâb ederken dünyânın metâ'-ı bâtılı uğrunda kanlar dökmeyi, canlara kıymayı kendilerine tahrîm buyuruyor.

Şâyed Ehl-i Kitâb, Allah'tan başkasını tanımamaya, Allah'a hiçbir şeyi şerîk koşmamaya, Allâh'ı bırakıp da insanlardan birtakımını ma'bûd edinmemeye da'vet olundukları gün icâbet etmiş olsalardı Ehl-i Salîb muhârebelerinin hiçbiri olmazdı. O muhârebelerin ki arz ettikleri çehreler, büründükleri nikâblar rengârenk olmakla berâber ebediyen insâniyetin bâdî-i haybeti kesildi; ebnâyı beşer arasında müsâlemete imkân bırakmayan bir fitne ocağı oldu kaldı.

Hülâsa dîn-i İslâm'da Cenâb-ı Hak tarafından bütün peygamberlere indirilen şeylerin kâffesine îmân müslümanlar için zarûrîdir. Çünkü tefâsîli bizlere kadar gelmemiş olmakla berâber onlar da aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimize gönderilen vesâil-i hidâyet ve esbâb-ı saâdetle hemâhenk olmak îcâb eder. Öyle ya Allah'ın bütün ümmetlere gönderdiği din birdir. Hiçbir vakit bu ümmetlerin kendileri, hâlleri, zamanları, mekânları değişmekle dîn-i ilâhînin esâsları değişmez. Bu ihtilâfât ile birlikte tehâlüf eden cihet muâmelâta âid ahkâm-ı fer'iyye ile ibâdâtın eşkâlidir. Şu âyet-i celîlede olduğu gibi: (لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيّٖنَ وَاٰتَى الْمَالَ عَلٰى حُبِّهٖ ذَوِى الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِى الرِّقَابِ وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ اِذَا عٰهَدُوا وَالصّٰبِرِينَ فِى الْبَاْسَآءِ وَالضَّرَّآءِ وَحِينَ الْبَاْسِ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ – Sûre-i Bakara [2/177]).***

Tashîh. – Geçen nüshanın 98'inci sahîfesinde ikinci sütûnun altıncı satırındaki "bilir;" kelimesinden sonra şu cümle olacaktır, lütfen ilâvesi:

"Mahlûkātı ise ilm-i ilâhîsinden yalnız onun dilediğini kavrayabilir, başka bir şey bilemez;"

101'inci sahîfenin birinci sütûnunun ikinci satırındaki "olmamasının" kelimesi yanlıştır, doğrusu: "olmasının"dır. Ma'nâ pek fâhiş bir sûrette değiştiği için her hâlde tashîh olunması iktizâ eder.[1]

---

* Hazret-i Âdem tarafından irsen intikāl ettiği zu'm edilen hatîeden benî beşeri tahlîs vazîfesi!

** Ey îmân eden kimseler, hepiniz birden sulh ve müsâlemete girin. Şeytânın adımlarını ta'kīb etmeyin. Çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır.

*** Yüzlerinizi maşrıka yahud mağribe dönmeniz tâat değildir. Tâat ancak o kimselerin işlediğidir ki Allâh'a, âhiret gününe, meleklere, kitâba, peygamberlere inanır; sevdiği malını hısımlarına, yetîmlere, bîçârelere, yolda kalmışlara, isteyenlere, bir de esîr olanlara verir; namâzı kılar, zekâtı edâ eder; sonra muâhede ettikleri zaman ahdini yerine getirenler; hele sıkıntılı, hastalıklı sıralarda ve harb zamanlarında sebât ve metânet gösterenler yok mu, işte tâatlerinde sâdık olanlar bunlardır; işte Allâh'tan korkanlar bunlardır.

[1] Metinde (125. sayfada) bu düzeltmeler yapılmıştır.

RÜ'YET-i HİLÂL MES'ELESİ

1

Fâzıl-ı muhterem Fatîn Efendi hazretlerine

Rü'yet-i hilâl mes'elesine dâir *Sebîlürreşâd*'da intişâr eden makālât-ı fâzılânelerini kemâl-i zevk ve dikkatle okudum. Cidden salâhiyetdâr bir lisân-ı âlimin ifâdâtı olan îzâhât-ı fenniyyeleri bazı iktitâfât-ı fıkhiyye ve temenniyât-ı mahsûsa-i diyânet-perverîleriyle tezyîl edilmiş ve alel-ıtlâk ulemâ'-i İslâmiyyeye bir hisse-i hitâb ifrâz buyurulmuş olduğu cihetle –nedendir bilmiyorum– bu hitâbdan az çok bir sehm-i tevehhüm etmek cür'etkârlığında bulundum. Salâhiyet-i müsellem-i fâzılânelerinden muntazır olduğum vechile kudret-i fenniyyenizle kuvvet-i diyânetinizin beyne's-semâi ve'l-arz bir nokta-i telâkī bulmak üzere mütevâziyen müsâbakaya giriştiklerini gösteren makālât-ı mühimme-i ilmiyyeleri o dakīk ve rakīk seyr u kıymetleriyle rûhumu okşarken şahsiyet-i fâzılânelerinde istediğimden ziyâde yüksek bir muhâtab ilhâm etmiş ve âcizlerine bu husûsta bir vesîle-i kelâm bahşeylemiş bulunduğundan dolayı ayrıca şâyân-ı teşekkürdür.

Şer'in sebeb-i vücûb-ı savm olmak üzere isbât-ı şehr nokta-i nazarından umûm hesâbına ta'kīb ettiği şühûd ve şehâdet-i hilâli zât-ı âlîleri mücerred isbât-ı vücûd-ı hilâl nokta-i nazarından ve husûsî bir haysiyetle ta'kīb buyurduğunuzdan dolayı bazı hâlâtta hükm-i şer'î ile hükm-i hey'î arasında bir tenâkuz endîşesine nasıl düşmüş ve bu mühim ukde mutâlaât-ı mahsûsa-i âlimânelerine nasıl bâis-i yegâne olmuş ise maksad-ı hey'î ile maksad-ı şer'î arasında hiçbir nokta-i nazar farkı gözetmemeye ma'tūf bulunan bu ukdenin hallinde ulemâ'-i şer' ile ulemâ'-i hey'et arasında mefrûz bir i'timâdsızlık tasavvurunu mebde'-i nazar ittihâz buyurmanız ve bu i'timâdsızlığı ma'zûr göstermek için eslâfınızı muâhazeye mecbûriyet hissini duymuş bulunmanız da kalb-i âcizîye öyle bir ukde olmuş ve bu satırların tahrîrine başlıca sâik bulunmuştur. **[116]** İşte bunun için ilm-i fıkıh ile ilm-i hey'et arasında farz-ı tenâkuza mesâğ verir gibi görünen bu nokta-i nazarı fedâ etmek lütufkârlığını inâyet-i aliyyelerinden istirhâm ile söze başlayacağım.

Bir ilmin müstehık olduğu hakk-ı ihtirâm ve i'timâdı takdîr ve teslîm etmemek ümenâ'-i hak olan ulemâ'-i şer'in vaz'iyet-i hukūkıyyeleriyle kābil-i te'lîf değildir, zannediyorum. Gerçi ilm-i fıkıhtan bütün bütün müstakil ve başka olan ilm-i hey'et ile tevaggul vezâif-i fukahâdan hâric ise de ulûm-ı mütemâyizenin kıyem-i mahsûsalarını bihakkın tanıyabilmek vazîfe-i fıkhiyyeden ma'dûd bulunduğu kanâatindeyim.

İlm-i fıkhın mevzûu olan ef'âl-i mükellefîn a'mâl-i kalbiyye ve bedeniyyeye şâmil olduğu gibi bütün ulûm, a'mâl-i kalbiyyede dâhil ve istihsâllerine masrûf himem ve mesâî a'mâl-i bedeniyyeyi dahi mutazammın bulunduğu nazar-ı dikkate alınırsa fıkhın ve fukahânın kıyem-i ulûm ile alâkası hakkında nasıl tereddüd olunur? Sonra Fenârî merhûmun telâmîzinden olup kendi eliyle şarka sevk ve teşyî' kılınan Kādî-zâde, daha sonra Ali Kuşçu gibi zevâtın mesâîleri mesâî-i İslâm'a inzımâm etmek sûretiyle ilm-i hey'etin iktisâb ettiği terakkīye halefleri bir şey ilâve edemediler ise acaba o havsala-i fenniyye idâme ve ta'mîm de mi olunamamıştır? Öyle olsa idi o hâsılayı zamanımıza kadar az çok îsâl eden vesâit nasıl bulunabilirdi? Daha düne kadar medârisin nüsah-ı müdevvenesi miyânında bulunan ve Kādî-zâde'nin eseri olan Cağmûnî Şerhi etrâfındaki mevkib-i ilmî nasıl teşekkül ederdi? Beynûnet zâviyesini ve sehmini ölçmek ve ziyâ-yı mün'akis hakkında bir fikir edinmek ne kadar dakīk olursa olsun terakkıyât-ı cedîde-i fenniyyeye medyûn bir mes'ele-i hey'iyye addolunamayacağı gibi Ali Kuşçu merhûm Sultân Fâtih'e geldiği zaman istikbâline giden hey'etin Reisi Hoca-zâde'yi daha ilk mülâkātta yoklamış ve kudret-i ilmiyyesini ziyâdesiyle takdîr eylemiş olduğu hâlde kendisinin Hoca-zâde ve emsâline karşı bir hiss-i i'timâd telkīn edememiş ve aksi hâlde bu i'timâdın İstanbul âfâkında intişâr eyleyememiş bulunduğuna ihtimâl vermek de doğru olmayacaktır, sanıyorum.

Fikr-i âcizânemce ulemâ'-i şer'in ve fakat hakk-ı kelâma mâlik ulemâ'-i şer'in ulûmu ve bilhassa ilm-i hey'eti lâyık olduğu kıymetle mülâhaza ve müstahık bulunduğu hakkı bi't-teslîm mütâlaa etmemek gibi bir adâletsizlik içinde bulunması i'tizâr kabûl etmez bir nakīsa-i fıkhiyye olur. Bu nakīsayı tehvîn etmek için mes'eleyi yalnız

ulemâ'-i hey'etin za'f-ı fennîsine haml etmek ise iki tarafı birden ithâma müsâvî bir i'timâdsızlığa atfedilebilir ki bu şerâit karşısında kendimize i'timâd kazıyyesi de hayli müşkilât kesb eder.

Her zaman taklîd mal satmakla geçinen ve hakîkî erbâb-ı ilmin mevkiini gasb ederek yaşayan ve fakat târîh-i ilimde en küçük bir iz bırakmadan geçip giden mütesallifîni hesâba almayarak diyebilirim ki ulemâ'-i dîn ilm-i hey'et hakkında büyük büyük tebcîlâtta bulunmuşlar ve kehânet şu'besine dâhil bulunan ahkâm-ı nücûm ile asıl ilm-i nücûm veya hey'eti tavsiye-i âlîleri vechile birbirine karıştırmamak için çalışmışlar. İktitâf buyurduğunuz mütâlaât-ı fıkhiyyede size büyük muâveneti dokunduğu cüz'î bir im'ân ile anlaşılan ve fakat kıymet ve gâyesi her nedense nazar-ı âlîlerinde hüsn-i takdîre mazhar olmak şerefinden mahrûm kalan İbni Âbidîn merhûm risâlesinde bu noktayı da derc eylemiştir. Buna dâir birçok müeyyidât bulabilir isem de burada bir fıkra ile iktifâ edeceğim. İmâm Fahreddîn-i Râzî Tefsîr-i Kebîr'inde [2](اِنَّ فِی خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّیْلِ) ilh. âyetinde şöyle rivâyet ediyor:

Ömer bin Hüsâm, Ömer-i Ebherî'den Mecistî okuyormuş. O sırada fukahâdan bir zât gelmiş, ne okuyorsunuz? diye sormuş. Ömer-i Ebherî de "Kitâbullâh'tan bir âyetin tefsîrini okuyoruz." demiş ve îzâh etmiş: "Cenâb-ı Allah Kitâb'ında [3](اَفَلَمْ یَنْظُرُوا اِلَی السَّمَآءِ فَوْقَهُمْ کَیْفَ بَنَیْنَاهَا) buyuruyor, işte biz de bu binânın keyfiyetini tefsîr ve îzâh eyliyoruz." sözüyle fakîhin tam nokta-i nazarını göstermiş.

Dikkat olunursa hey'et-i riyâziyyeden ziyâde hey'et-i tabîiyyeye celb-i nazar eden ve hey'et-i riyâziyyeyi evleviyetle te'mîn eylemiş bulunan bu sözün kıymet ve isâbetini Râzî büyük bir tâkdîr ile kaydettikten sonra zamanındaki ilm-i hey'etin bütün dekâikına vâkıf bir ihâta ile mebâdî ve müteârifâtını münâkaşa ve ilmin lâyık olduğu kıymet-i mahsûsayı kayd ve tesbît eyler.

[4](من اتی کاهناً اومنجماً فصدقه بماقال فقد کفر بما انزل علی محمد) lafzıyla kütüb-i sünende tahrîc ve tashîh edilen hadîs-i şerîfin mazmûnunda alâkadâr görülen ahkâm-ı nücûm ile, (اَوَلَمْ یَنْظُرُوا... [= Bakmıyorlar mı, incelemiyorlar mı?], اَوَلَمْ یَتَفَکَّرُوا... [= Düşünmüyorlar mı?], ... اَوَلَمْ یَسِیرُوا [= Gezip dolaşmıyorlar mı?]) irşâdıyla başlayan ve tedkîk ve mütâlaa-i âlime ve edille-i hikmete mütedâir bulunan birçok âyât-ı kerîmede ve ez-cümle [5](اَلشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ) âyet-i celîlesine alâkadâr olduğunda şübhe edilmeyen ilm-i hey'etin birbirine karıştırılmaması lüzûmunda bilhassa müteahhirînin hiç şübhesi yoktur. Istılâh-ı fıkhîde "müteahhirîn" ta'bîri de 300 târîhinden sonra gelen fukahâya masrûftur.

İlm-i hey'et hakkında hükm-i fukahâ' biri icmâlî, biri tafsîlî olmak üzere iki nevi'dir. Hükm-i icmâlî, hey'etin alel-umûm mesâiline nazarandır ki bu i'tibâr ile ilm-i hey'ete gâlib zan kıymeti atfedilmiştir. Hükm-i tafsîlî ise mesâil-i hey'iyyenin tasnîfiyle alâkadârdır.

1- Müşâhedât ve tecrübiyât.

[117] 2- Bunlar üzerinde tatbîkât-ı riyâziyyeden müstentec hesâbât.

3- Nazariyât ve faraziyât-ı sâzice.

Bunlardan ilk ikisi kat'iyyât ve üçüncüsü ihtimâliyât cümlesinden addolunmuştur. Çünkü mebde' olan müşâhedât ve rasadât tecrübeleri derecelerine göre yakîniyât-ı vâkıiyyeden oldukları gibi, tatbîkât-ı riyâziyyeden müstentec kavânîn-i zarûriyye de bu vâkıâtın evsâfıyla meşrût olduklarından zarûriyât-ı meşrûta cümlesindendir. Binâenaleyh hesâb-ı felekî, hesâb-ı nazarî mesâili gibi zarûriyât-ı mutlakadan değil zarûriyât-ı meşrûtadan olarak hâiz-i kat'iyyet sayılırlar. Nazariyât ve faraziyât-ı mahzaya gelince bunlar her zaman kâbil-i münâkaşa zanniyât hudûdunu tecâvüz edemezler.

Şübhesiz terakkıyât-ı fenniyye bu merâtib-i selâse üzerine ta'dîlât icrâ etmiş ve edecektir. Fakat bu tasnîf zannederim hiçbir zaman ibtâl olunamayacaktır.

Lâkin rü'yet-i hilâl mes'elesi hakkındaki hükm-i fıkhî hükm-i hey'înin kat'iyyeti esâsına göre cereyân etmiş bir hüküm olduğu şâyân-ı ihtârdır. Çünkü bu sûret aksar-ı tarîktır. Bundan dolayı farz buyurduğunuz adem-i i'timâd nokta-i

---

[2] Âl-i İmrân Sûresi 3/190.

[3] Kâf Sûresi 50/6.

[4] "Bir kâhine veya müneccime gidip söyledikleri için ona ödeme yapan, Hz. Muhammede indirileni inkâr etmiş olur."

[5] " Güneş ve ay bir hesaba göre hareket etmektedir." (Rahmân Sûresi 55/5).

nazarı mes'elenin hall-i fıkhîsinde aslâ müessir olmayacaktır. Hattâ mes'eleyi kat'iyyet-i hesâb üzerine halletmek arzusunu gösteren Sübkî ve emsâli zevât bunun için muvaffak olamamışlardır. Binâenaleyh bugün öyle bir faraziyeye binâ'-i mütâlaa etmek hem mahzûrlu hem faydasızdır. Mahzûrludur: Çünkü ulûm-ı müsbete ile ilm-i dîn arasında bir münâfese şübhesi uyandırmaktan hâlî kalmaz. Gayr-i müfîddir: Çünkü inkâr edilmeyen hakîkati yeniden isbâta çalışmak tahsîl-i hâsıl olduğu gibi isbât takdîrinde de başka menâta istinâd eden hükm-i fıkhîyi aslâ müteessir edemeyecektir. Bu tıbkı makāmında duran bir kimseyi düşürmek için altındaki istinâdgâhına dokunmadan üzerindeki perdeyi alıvermeye benzeyecektir.

Bundan başka kemâl-i salâhiyyetle telkīn buyurabileceğiniz i'timâd-ı cedîdin yegâne müeyyidi tecrübe olacaktır. Halbuki vukū'-ı rü'yet hakkında vereceğiniz hükümler bi't-tecrübe te'yîd olunabileceği ve vukū' ile imkân dahi teeyyüd etmiş bulunacağı için imkân-ı rü'yet hakkındaki hükümlerinizde bu i'timâdı arzu ettiğiniz kadar telkīn ve ta'mîm edebilmek kudret-i fenniyyenizden muntazar ve müsellemdir. Lâkin imtinâ'-ı rü'yete gelince maatteessüf öyle olmayacaktır. Çünkü imtinâ' hükmünü bir tanecik olsun tecrübe misâliyle te'yîde imkân bulamayacaksınız. Zîrâ imtinâ' zarûret-i adem demektir. Ademin mevzû'-ı tecrübe olamayacağı düşünülürse zarûret-i ademin mevzû'-ı tecrübe olamayacağı bi's-sühûle anlaşılır. Adem mevzû'-ı tecrübe olamaz. Çünkü tecrübenin mebdei müşâhededir. Adem ise müşâhede ile değil adem-i müşâhede ile idrâk olunur. Binâenaleyh hükm-i adem sâdece bir hükm-i aklîden ibârettir. Zarûret-i adem demek olan imtinâ' hükmü ise ancak tenâkuzdan müstefâddır ve yalnız mantık-ı sûrî kānûnlarına tâbi'dir. Evet adem-i müşâhedeye müstenid olduğu için müşâhededen ahzi kābil olmayan adem-i vukū' hükmünü hesâbdan istihrâc edebilirsiniz. Fakat bunu hiçbir zaman tecrübeye izâfetle te'yîde muvaffak olamazsınız. Hattâ muktezâ-yı hesâba göre ne ben, ne siz, müşâhede edemeyeceğiz ki tekerrür-i müşâhede demek olan tecrübeyi yapabilmek imkânımız bulunsun. Adem-i vukū' hükmü böyle olursa artık imtinâ' hükmünü tasavvur buyurunuz. İmtinâ' hükmü tecrübeye izâfe edilirse bütün keşfiyât-ı cedîde mukaddemâ mümteni' olmak lâzım gelecek. Halbuki mümteni' olsa idi vâkı' olamazdı. Maamâfih her ne olursa olsun adem, tecrübe ile te'yîd olunamayacağından biz terakkıyât-ı fenniyyeden yalnız imkân ve vukū' hükümleri bekleriz. Tecrübî fen bizim imtinâ'-ı kanâatlerimizi değil, daima imkân-ı kanâatlerimizi tezyîd ve takviye eder. Hattâ diyebilirim ki yalnız tecrübî fende hiçbir imtinâ' hükmü yoktur, belki zarûret hükmü de yoktur. Çünkü hepsi vâkıî hükümlerdir, innî ve "aposteriyori"dir.

Elmalılı Hamdi

YENİ İLM-İ KELÂM

Yeni İlm-i Kelâma Lüzûm Var mı? Yok mu?

Dâru'l-fünûn müderrislerinden fâzıl-ı muhterem İzmirli İsmâil Hakkı Bey hazretleri geçenlerde *Yeni İlm-i Kelâm* isminde bir eser te'lîf ederek bunun birinci cüz'ünü tab' ve neşr eylemişti. Biz bu eserin hey'et-i hâzıraya göre mesâil-i i'tikādiyyeyi müdâfaa edip edemeyeceğinden bahsedecek değiliz, akāid-i Ehl-i Sünneti halelden vikāye maksadını te'mîn eyleyen ilm-i kelâm hakkında Üstâd-ı şehîr Şeyh Muhsin-i Fânî ez-Zâhirî hazretleri tarafından *Sebîlürreşâd* mecmûasının 16 Mayıs – 29 Temmuz 1339 târîhli nüshalarında neşredilen makāleye dâir bazı mülâhazât-ı ilmiyye arzıyla iktifâ edeceğiz. Yeni İlm-i Kelâma ihtiyâc var mıdır, yok mudur? mes'elesi meydâna çıkınca hiçbir müslim mütefekkirin bu mevzû' ile zihnen alâkadâr olmaması mümkün değildir.

İsmâil Hakkı Bey "Hasım değiştikçe, tarz-ı müdâfaanın da değişmesi, binâenaleyh ulemâ'-i İslâm'ın ona göre istihzârât-ı ilmiyyede bulunarak yeni bir cebhe-i müdâfaa küşâd etmesi lâzım gelir." dedikleri gibi sâhib-i makāle Şeyh Muhsin-i Fânî hazretleri: "İlm-i kelâmın esâsı felsefe-i Yunâniyyedir. Hicâz'ın tefevvuk-ı dînîsini imhâ maksadıyla bir halîfe-i Abbâsî, kütüb-i felsefeyi Arab lisânına tercüme ettirmiş, **[118]** ve bu hâl Arablara karşı fırsat bekleyen İran milliyet-perverlerinin ahkâm-ı dîniyyeyi te'vîlden te'vîle uğratmasına bir zemîn-i cereyân ihdâs eylemiştir. İslâmiyet'in

felsefeden esâsen istifâdesi olmadığı gibi şimdiki felsefe-i garb ile de muhtâc-ı te'yîd olacak bir akîdesi yoktur; Yeni İlm-i Kelâm nâmıyla eski ihtilâfları ittifâk ve ittihâda en ziyâde muhtâc olduğumuz şu zamanda yeniden canlandırmaya lüzûm yoktur. Maksad gençliği İslâmiyet'e ircâ' ise bu doğrudan doğruya sıyânet-i dîne ve selâmet-i vatana müteallik bir mes'eledir. Binâenaleyh gençlerimize lâzım olan şey Kitap ve Sünnet'e müstenid bir ilmihâldir. Çünkü sem'a müstenid olan ahkâm-ı dînin münâkaşası vebâldir. Akla muârız görünen naklin te'vîli ise dîni te'yîd değil belki tecâvüzdür." diyorlar.

Şu iki nokta-i nazarın ehemmiyeti nâ-kābil-i inkâr bir vuzûh ile muayyendir. Kaviyyen zannediyorum ki Şeyh hazretleri "bir halîfe-i Abbâsî" ta'bîriyle Me'mûn'u kasdediyorlar. Çünkü kütüb-i felsefe en ziyâde Me'mûn zamanında lisân-ı Araba tercüme edildi. Tercüme için Me'mûn'un üç yüz bin dînâr masraf ihtiyâr ettiği mervîdir. Kendisi dahi Mu'tezile'den idi. Müslim ve gayrimüslim ulemâ-yı zamânı sarâyına toplar, cereyân eden münâkaşalara bizzat iştirâk ederdi. Me'mûn'un bu zevk-ı ilm ü irfânı hiçbir vakit İslâmiyet'i tefrikaya düşürmek maksadında bulunduğuna delîl ittihâz edilemez. Felsefe merâkı İslâm'da Emevîler zamanında başlamış, müessis-i hükûmet-i Abbâsiyye Ebû Ca'fer Mansûr'a geçerek Hârûn-ı Reşîd, Me'mûn zamanında tevessü' etmiş ve bu vüs'at Mu'tasım, Vâsık, Mütevekkil zamanlarına kadar imtidâd eylemiştir.

Mansûr halîfe olunca bit-tabi' tebaa-i gayrimüslimenin rehâbîn ve ulemâsıyla ihtilât etti. Milel-i sâirede mevcûd ulûm ve sanâyie âid bazı şeyler işiterek onların kendi memâlikinde dahi neşr u ta'mîmine bir şevk ve heves hâsıl etmiş, melik-i Rûm'a sefîr göndererek Kitâb-ı Öklidis ile bazı kütüb-i tabîiyyâtın bi't-terceme irsâlini iltimâs eylemişti. Kütüb-i mezkûre hakkında İbni Nedîm'de îzâhât bulabiliriz. Bu tercümeler gelip de müntericât-ı müfîdesi görülünce ulemâ-yı İslâm tarafından ulûm-ı hikemiyyeye âid âsârın dahi celbine lüzûm gösterilmiş ve şu sûretle âsâr-ı ecnebiyye hakkında baş gösteren merâk gittikçe ilerleyerek Me'mûn zamanında bütün kütüb-i Yunâniyye ve Îrâniyye ve Hindiyye Arab lisânına nakledilmişti. Ulemâ'-i İslâm bunların mütâlaasıyla iktifâ etmedi, bir müddet sonra tedkîkāta da girişerek mesâlik-i felâsifenin sakatını sağlamından tefrîk etmiş ve bunları ahkâm-ı dîniyye mikyâsâtıyla temizleye temizleye İslâmiyet'e mahsûs bir şekle ifrâğ eylemişti. Kütüb-i mezkûrenin tercümesinden evvel rûh-ı İslâmiyet'ten ayrılmış olan fırak-ı dâlle ulemâsı dahi kendi mu'tekadâtını bu kitaplardan iktibâs ettikleri esâslara binâ ederek ulemâ'-i Ehl-i Sünnet'le hayli uğraştılar. Fakat mütekellimîn-i Ehl-i Sünnet felsefe-i Yunâniyyeyi, sûfiyye-i Ehl-i Sünnet dahi felsefe-i Îrâniyye ve Hindiyyeyi fırak-ı dâlle gibi tahassungâh değil; İbni Haldûn'un dediği gibi "red ve kabûl husûsunda nişângâh-ı ihtisâs ittihâz" eylediler, tenkîdât-ı ilmiyyenin tevessüü sâyesinde Bağdad menâr-ı maârif ve câzibe-i merkez-i ilm olmuş ve mahzâ nûr-ı sâtı'-ı Muhammedî efkâr-ı bâtıla ve zunûn-ı âtıla sedlerini hurdühâş ederek bir taraftan Irâk, Hind ve Çin'e doğru uzanıp gittiği gibi şimâlî Afrika tarîkıyle da Avrupa'nın kalbgâhına kadar pertev-nisâr-ı ma'rifet olmaktan geri durmamıştı. Felsefenin bizâtihâ bir mazarratı olsaydı İslâmiyet akla hayret veren o sür'atle intişâr edebilir mi idi? Avrupa bile felsefeyi İslâm makinesinden geçerek temizlendikten sonra aldığı zaman yükselmiş, bilâhare doğrudan doğruya almaya başladığı zamandan beri eski seviyesini zâyi' etmiştir. Garb ve şarkta bilhassa garbda mezâhim-i hayâtı teşdîd eden avâmilin en mühimmi budur. Garbın bu bâbda kuvveti çoğalmış fakat kıymeti azalmıştır. İlmin din ile berâber yürümesi ikisinin atbaşı birlikte ilerlemesi icâb eder ki hakîkī esâslar üzerine bir medeniyet teessüs edebilsin. Ancak hakîkī bir dinden hakîkī bir medeniyet çıkar. Avrupa'da dînin, mukadderât-ı ilmiyyeyi idâre edecek bir hâlde olmadığını herkes bilir. Fakat esâsât-ı İslâmiyyeye müstenid bir medeniyet-i fâzılanın teessüs edeceği kimseye mechûl değildir.

Mansûr tabîiyâta âid kütüb-i ta'lîmiyyeyi ikinci asr-ı hicrîde celb etmiş olduğu hâlde 1629 sene-i mîlâdiyyesinde *Tabîatla Muhâvere* kitâbını yazan bir İtalyalı tabîattan bahsetmiş olmak günâhıyla i'dâm ve felsefenin men'i için din nâmına şiddetli mukarrerât ittihâz edildi. Rûh, Hak'tan gelip bir gün olup da Hakk'a gideceğini söyleyen "Serve" hafîf bir ateş üzerinde yavaş yavaş pişirilircesine ihrâk edilmiş olduğunu, arzın küre-

viyetini 1543'te keşf eden "Kopernik"in rafz u ilhâd ile mahkûm olduğunu, güneşin etrâfında döndüğünü meydâna koyan "Galile"nin çektiği işkenceleri, İbni Rüşd felsefesini okuyanların ne azâblara uğratıldığını kendileri hikâye ediyor. 1481'den 1808 târîhine kadar iki yüz bini ihrâkan i'dâm edilmek üzere üç yüz kırk bin ehl-i ilmin i'tikādsızlıktan dolayı mahkûm edilmiş olduğunu yine kendileri yazıyor. Abbâsîler'de mi ashâb-ı rafz u ilhâdı böyle yapmalı idi? Yapmadılar, çünkü yapamazlardı. Bunu yapabilmek için ne kadar âyât-ı imtinân ve istidlâl var ise cümlesini Kur'ân'dan çıkarmaları lâzım gelirdi. Felâsifenin hurâfâtına karşı yalnız bir silâhları var idi ki o da münâzara-i kelâmiyye idi. Tefekkür-i hilkate me'mûr olan bir millet erbâb-ı ilme el dokandırabilir mi? Eğer böyle olsaydı İslâmiyet'in bazı müfterîlerin dediği gibi silâh kuvvetiyle intişâr etmiş olmasına kāil olmaklığımız **[119]** icâb eder. Korkuya istinâd eden bir din ne kadar yaşayabilir? Korku ortadan kalkar kalkmaz irtidâd başlar, bâhusûs ehl-i kitâbız, yalnız mücâdele-i hasene ile da'vete me'mûruz. Mücâdele-i kelâmiyye denilen şey de bundan başka bir şey midir? Mükâlemeye muhtâc bir ilme "ilm-i kelâm" denilmesinde bir zarar tasavvur edilemez. Hangi ilim vardır ki: Tekellüme muhtâc olmasın? Kelâm âdetâ "mantık" demektir. Nutk ise yalnız tekellüm değil idrâk ma'nâsına da gelir. Bu i'tibâr ile ilm-i kelâm ilm-i idrâk-i maânî medlûlünde de isti'mâl edilebilir. İnsan ile sunûf-ı hayvânât arasındaki hudûd-ı zâtiyye de başka türlü temyîz olunabilir mi?.. Sâhib-i hüccet-i bâliğa bile vahdâniyetini delîl-i tehassülîye istinâd ettirmiştir. [6](لَوْ كَانَ فِيهِمَآ اٰلِهَةٌ اِلَّا اللّٰهُ لَفَسَدَتَا)

Fil-hakīka hulefâ-yı Abbâsiyye'de asabiyet-i Arabiyyeyi kırmak fikri vardı. Fakat bu maksad hiçbir zaman İslâmiyet'in aleyhinde bir ma'nâ ile tefsîr edilemez. Düşünmeli, bir kısım memâlikinin hudûdu sûr-ı Çîn'den Yemen'e kadar imtidâd ediyor idi. Bu kadar vüs'ate mâlik olan hükûmetin binlerce ulemâ ve hükemâsı var idi. Bâ-husûs bunlardan gayrimüslimler daima kendi mensûb oldukları milletlerin medeniyet-i sâbıkasıyla iftihâr edip duruyorlar idi. Bunları kendi silâhlarıyla iltizâm etmek ulûm ve sanâyi'ce vücûh-ı ihtiyâcı nazar-ı dikkate almak iktizâ etmez mi idi? Bu kadar akvâmın başka türlü bir merkez-i müşterek etrâfına toplanması kābil miydi? Emevîlerin adedi yüzlerce milyon nüfûs-ı müslime-i gayr-i Arabiyyeye asabiyetle tahakküm etmesine, bunlara "mevâlî" nâmıyla köle muâmelesi yapmasına hikmet ve siyâset-i İslâmiyyenin tahammülü var mı idi?..

Vâkıâ putperestlerin müslüman olmaktan yahud esâreti kabûl etmekten başka çâreleri yoktu. Hattâ Cenâb-ı Hassân da:

(ونحن ضربناالناس حتى تتابعوا على دينه بالمرفهات الصوارم)[7] demiş, fakat Ehl-i Kitâb hakkında [8](لَآ اِكْرَاهَ فِى الدِّينِ [= Dinde zorlama yoktur]) âyet-i celîlesi nâzil olunca işler değişmiş. Onlar cizye verdiler, artık mev'iza ve mücâdele-i haseneden başka elde tatbîk edilecek bir düstûr yoktu. Muhyiddîn-i Arabî hazretleri diyor ki:

"İnsana ilim iki yoldan gelir: İlhâm – İstidlâl. Ben ilm-i kelâma sû'-i nazardan Allah'a sığınırım. Bu ilmin ulemâsı, ilm-i mezkûru kendi nefisleri için öğrenmediler. Allahü Teâlâ hazretlerini, sıfât-ı sübhâniyyesini, sıdk ve sıhhat-i risâleti inkâr edenleri ilzâm için öğrendiler. Hudûs-i âlemi, kaderi, meâdı isbât için bu ilmi ta'lîm ve tedvîn eylediler. İ'tikād-ı nâsı teşevvüşten vikāye için vücûda gelen bu ilimdeki edille-i akliyye, mu'cize-i enbiyâya benzer. Hasma karşı isti'mâli lâzım gelen vesâitin eslemi edilledir. Edille yerinde esliha isti'mâl edilirse münkirîn havf içinde kalır. Havf ise onları nifâka da'vet eder. Şu kadar ki herkesin bu ilmi bilmesi icâb etmez, çoğu buna muhtâc değildir. Her beldede fürû'-ı dîne muttali' olan fukâhâ veya etıbbâ gibi ıstılâhât-ı nazariyyeyi bilen bir zâtın bulunması kâfîdir. Delâil-i nazariyyeyi bilmek İslâmiyet'e mâni' değildir. Avâm Kitâb'ı zâhirinden bilir. Böyle olmasaydı kable'nnazar müslüman olanlara İslâm nâmı verilemezdi. Bilir ki Kur'ân kimsenin muârazaya muktedir olmadığı bir hüccet-i ilâhiyyedir. Bu akīdede bir delîl-i aklî kuvveti teşekkül eder. İnsan aklın nûruyla yalnız bazı şeyleri görebilir, fakat îmân bir nûr-ı ma'nevîdir ki o nûr ile her şey görünür, ilmin en a'lâ mertebesi de bu ilm-i billâhtır."

---

[6] Enbiyâ Sûresi 21/22.

[7] "Biz Allah'ın dinine biat edinceye kadar, keskin kılıçlarımızın gücüyle insanlara vurduk."

[8] Bakara Sûresi 2/256.

Zannediyorum ki Şeyh Muhsin-i Fânî ez-Zâhirî Beyefendi de kısmen bu mesleği ta'kîb ediyorlar.

Mes'eleyi bir de gençlerimizin bir taraftan dîne ısındırılmasını, diğer taraftan hiss-i tecceddüdlerinin tatmîni ve şu sûretle hayât-ı fikriyye ve ahlâkıyyelerinin tenbîh ve tenmiyesi bin-netîce kuvve-i ma'neviyyelerinin takviyesi cihetinden muhâkeme edelim. Bunlara her hâlde avâmm-ı nâs nazarıyla bakılamaz. Çünkü bunlar her şeyi sebebiyle tasavvur ettiren bir meslek-i tahsîlde bulunuyorlar, her şeyi illetiyle anlamak istiyorlar. Hiç illetsiz ma'lûl olur mu; illetsiz ma'lûl aramak vücûdsuz mevcûd aramaya benzer değil mi?...

İlm-i kelâmdan hiçbir şey okutmayalım denilemez. Bir din yoktur ki müdâfaadan müstağnî olsun. Eski ilm-i kelâm kâfîdir denilirse bu da doğru değildir. Çünkü İsmâil Hakkı Bey'in dediği gibi birçok hasımlarımız ölmüş bazısı da kuvvet bulmuştur.

Kur'ân nasıl kendinden evvel gelmiş olan kütüb-i münzelenin bazı ahkâmını aynen, bazı ahkâmını ta'dîlen tasdîk etmiş, zamânen hikmet-i mevcûdiyyeti kalmayan bir kısım ahkâmı da fesheylemiş ise biz de ulûm-ı asriyye îcâbâtına göre İslâmiyet'in ulviyetini müdrik bir zihniyet-i ilmiyye husûlüne hizmet edecek eserler vücûda getirmeliyiz ki Avrupa'nın bî-taraf mahâfil-i ilmiyyesiyle de te'mîn-i münâsebâta müsâid bir zemîn ihzâr etmiş olalım. Çünkü onlarla da müştereken müdâfaaya mecbûr olduğumuz birtakım mes'eleler karşısında bulunuyoruz.

Bunların hepsini bir tarafa koyalım. Lâyık mıdır ki gençlerimiz mahzâ ta'lîmsizlik yüzünden dinlerini ecnebîlerden öğrenmek mecbûriyetinde kalsınlar yahud büsbütün dinsiz olsunlar?... Tedrîsât-ı dîniyye programımız asr-ı hâzırın ihtiyâcıyla mütenâsib bir terbiye-i dîniyye ve ahlâkıyye verebilecek mâhiyette olmadığını herkes biliyor. Bu mühim işin ciddî ve esâslı ma'lûmâta istinâd edilmeksizin yapılamayacağı da kimseye mechûl değildir. Bütün şu mülâhazalara rağmen böyle sıkıntılı işlere girişecek adamlarımız yoktur denilemezse de eski zaman fazîletlerinden addedenler de çoktur.

Dardağan-zâde **Ahmed Nazîf**

[120] İSLÂM'A İSNÂD EDİLEN TEDENNÎ SEBEBLERİ

7

Dîn-i mübîn-i İslâm'a karşı takınılan husûmetkârâne vaz'iyete bütün kalbimle acıyorum. Gençliğin şevk ve savletle daima yükselmeye çalışan rûhunda milletinin düşkünlüğünü görmekten mütehassıl bir keder, bir acı var. Ben bu acıyı takdîs ederim. Bu hisse hürmet eylerim.

Azîz Türkiye'nin her köşesinde ağlayan bir mâtem var. Yıkık yurtların artık dumanları tütmeyen ocakları başında çömelmiş dul gelinler, akça saçlı nineler senelerden beri hâlâ gelmeyen bir azîz çocuğun ebedî firâkına ılık ve harâretli gözyaşları döktüğünü gören ve duyan genç rûhlar bu meş'ûm sebebe bütün gençliğinin hiddet ve şiddetiyle la'netler ediyor. Ne kadar haklıdır!

Lâkin bu sebeb, âh bu mel'ûn ve nâ-kâm sebeb ne dînî, ne millîdir! İşte ey genç, senin milliyet aşkıyla kavrulan tâze rûhundaki mâtemin acısıyla aradığın sebeb, asrın îcâbâtına uymadığını sana yalan dilleriyle söyleyen gâfillerin dediği İslâm esâsâtı değildir. O mel'ûn sebebin kökü daha derindedir.

Kör taassubla sefîl taklîdi göz önüne alarak şânlı milletinin inandığı dîni, taptığı Hakk'ı, güttüğü yolu dikkatle, intibâhla araştır ve işte o zaman göreceksin ki yapmak için yıkmaya mecbûr olduğun Türkün dîni değildir... Dîni ihmâl eden mel'ûn sebeblerdir... Ateşli milliyetine aşk ve savlet vermeyen bu sebeb senin yüksek târîhinden gelmiyor, dîninden gelmiyor, milliyetinden gelmiyor. Bunlar, bu sefîl ve nâ-kâm sebebler karşısında sen bütün îmân ve irfânınla mücâdele etmeye mecbûrsun.

Dîn-i mübîn-i İslâm'a isnâd edilen tedennî sebeblerinden birisi de "Din cem'iyetimizin siyâsetine, hukûkuna, âile hayatına, iktisâdiyâtına, bedîiyâtına hâkimdir. Uhrevî ve dînî olduğu için dünyâ işlerinde muvaffak olamıyoruz."dan ibârettir. Acaba böyle mi?

Dîn-i mübîn-i İslâm'ın cem'iyette mevcûd olan iki şeye hitâbı vardır: Uzvî, ma'nevî yani ictimâî! İşte bu hükümleri birbirine karıştırmak yüzünden mes'ele yanlış anlaşılmıştır. Bunu biraz îzâh ve

tahlîl edince görülecektir ki siyâsete, hukūka, âile hayatına, iktisâda karıştığı cihetler tamâmıyla ayrı ayrı şeylerdir. Birinin diğerine karışmasını en iyi ve metîn sûrette te'mîn eden de İslâm'dır.

Uzvî işlerde dîn-i mübînin ahkâmı pek sarîhtir. İslâm dîni uzvî ihtiyâclara karşı vaz'-ı ahkâm ederken ictimâî ihtiyâcları buna hiç karıştırmamıştır. Ma'lûmdur ki bu iki ihtiyâc tatmîn edilmezse birinde nevi' için bekā diğerinde cem'iyet için varlık mümkün değildir. Halbuki "din" uhrevî ahkâmda ferdîdir. Emr-i âhirette ahkâm-ı mevzûa tamâmıyla şahsa tealluk eder. Mükellef fiilen ferdî mes'ûliyet ve itâba yahud ferdî mükâfâta mazhar olur. Abd ile Allah arasında hiçbir vâsıta yoktur. "Ümîd" şahsadır.

(لَا تَقْنَطُوا... [= Ümit kesmeyin!] emr-i celîli âmmeye ferden ferdâ hitâbı hâvî ümîd-i rahmet veren Rabbânî bir teblîğdir. "Amel-i sâlih" ferd-i müslim için ni'met-i ebedîye mazhariyeti gösterir. "Mürtekib-i kebâir" için tenzîr-i ilâhî de ferde mahsûstur. Bu sebeble hukūk-ı müştereke "ibâdât ve tââtta" sâbit değildir. "İstişfâ' " bahsi ayrı bir mes'eledir. Şefâatin haylûleti ferdî mes'ûliyeti izâle etmez. Nebînin, velînin, akrebin şefâati Rabbü'l-Kerîm indinde kabûle mazhar olursa tealluk edecek hüküm ve afv-ı ilâhî yine âmmeye değil ferden ferdâdır. Burada ictimâî bir şey yoktur. İbâdette cemâatin te'sîrâtı da buna muârız değildir. O başka bir hasenedir ki ileride îzâh edeceğim. Bunun için İslâm dîninin asıl i'tirâz edilen ictimâî hayattaki hâkimiyeti acaba dedikleri gibi yürütmeyen, durduran kāidelere mi tâbi'dir?

"İslâm"ın siyâset i'tibâriyle teblîğ buyurduğu ahkâm dünyevîdir. Vaz' ettiği ahkâm uhrevî ve ma'nevî değil aklî ve maddîdir. Bunda iki esâs göstermiştir: Kuvvet – Mücâhede! Bunun hâricinde İslâm siyâsete dâir bir şey dememiştir. Ahkâm-ı umûmiyye i'tibâriyle Furkān-ı azîmde bize siyâset rehberliği eden niyyât-ı celîlenin umde-i mündericâtı hülâsatü'l-hülâsa şundan ibârettir:

"Doğruya da'vet, hakkı ta'lîm, îmânı teblîğ ediniz. Nâsa doğruyu söyler iken yapıştığınız metîn destek îmânınız olsun. Adli rehber ediniz. İhsânı bırakmayınız. Emânâtı ehline tevdî' eyleyiniz. Birr u takvâdan ayrılmayınız. Haksız taarruz etmeyiniz. Hukūkunuzu koruyunuz ve belâğu'l-mübîn olunuz. Teblîğ ettiğiniz hep doğru olsun. Da'vânızı hakkıyla müdâfaa ediniz. Vahdetle hareket ederken takvâdan ayrılmayınız. Müşâvere emrinizin esâsıdır. Ulülemre akıl ve şer' dâiresinde itâat ve müşâvere netîcesinde göz kırpmayarak i'tirâzsız inkıyâd ediniz. Hakk-ı abd hakk-ı Rab'den ehastır. Âlim olunuz. Her şeyi biliniz. Bilenle bilmeyen bir değildir. Hakkınızı lisân ile müdâfaa ediniz. Beyyine ile isbât ediniz. Âyetlerle tenvîr ve tesbît ediniz. Taarruza ma'rûz kalınca hakkınızı musâfât ile müdâfaada muvaffak olamayınca işte o vakit **[121]** kuvvetinizle ortaya atılarak mukātele ediniz. Allah doğruların, muhsinlerin, müttakīlerin yardımcısı, zâlimlerin, münâfıkların düşmanıdır."

Muârızlara şimdi soruyorum: Acaba bugün sizin "diplomasi, hukūk-ı düvel, târîh-i siyâsî, hukūk-ı harb" dediğiniz şeyler burada hülâsaten kaydettiğim âyât-ı celîlenin âlî mazmûnlarından daha âlî bir kāideyi hâvî midir?

Her millette son söz süngünündür. Süngüsüne güvenmeyen millet haklı da olsa haksız çıkar. İşte Kur'ân-ı Kerîm de mü'minlere evvelâ hakkı musâfât yolundan ilim ile, irfân ile müdâfaayı ve teblîği beyândan sonra artık kılıcı sıyırarak hakkını muhâfaza ve taarruzu def' eylemeyi emrediyor.

İşte İslâmî siyâset budur. [9](وَاِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ) Başka cevâba ihtiyâc yoktur, s - nırım.

Şurasını çok tavsiye ederim ki ahkâm-ı rasînesini naklettiğim bu âlî düstûrlar "sâatü'l-kıyâme" kadar bâkīdir. İstiklâl sâhibi her millet bu düstûrlar hâricinde bir siyâsete mâlik olamaz.

Osmânlı Devlet[in]'in 1144 târîhinden 1324 senesine kadar, 1326 târîhinden bugüne kadar geçen eyyâm-ı nuhûsetinde işte bu ahkâm-ı celîleye ittibâ' edilmediği içindir ki Hind denizinden Budapeşte'ye, İdil havzasından Vistül suyuna kadar Osmânlı Devleti mahvoldu.

Hürriyet ve meşrûtiyetin bir "şirzime"nin yed-i kahr u zulmetinde ahkâm-ı mansûsa hilâfında sûiisti'mâl edilmesi yüzünden üç yılda üç yüz

[9] Enfâl Sûresi 8/61.

yıllık kahramanlar yatağını din ve millet düşmanlarına teslîm ederken bunu acaba Osmânlı Devleti ve bu kāfile-i gāfile dîn-i mübîn-i İslâm'ın siyâsetinden dolayı mı verdiler?

Beşeriyet târîhinin yüzkarası olan Yunan gibi meyhâneci, umûmhâneci, sefîl ve kaltaban bir kavim güzel İzmir'i, yeşil Bursa'yı, mukaddes Edirne'yi acaba bizim devletimiz ahkâm-ı İslâmiyye üzerine ibtinâ-yı siyâset ettiği için mi çiğnedi, ecdâdımızın şânlı türbelerini telvîs etti, mebânî-i münâcâtı taşladı? Bu, çok sersemlik olur. Anadolu'nun şânlı muhârebelerinde ırz ve din düşmanına sînesini geren Mehmedcik acaba "garb zihniyeti ve felsefesi" nâmına mı en azîz olan canını verdi? Yoksa onu oraya sevk eden âlî kudret işte "biz gençler"in beğenmediği, muâhaze ettiği "din ve îmân" kuvveti miydi?

Yalnız şurasını kayd ü îzâha hâcet görüyorum: İslâm dînini terakkīye mâni' ve ölmüş fikirler kıyâs edenler anlamalıdır ki şuraya naklettiğim İslâmî siyâsî esâslar hiçbir vakit sâir ictimâî esâslarla tedâhul etmez. Cem'iyetin vezâif ve a'mâl tefrîkını en çok güzel yapan İslâm te'sîsâtıdır. Bu siyâset yolunda İslâmlar için birer umdedir. Her gün bir şe'nin zuhûrunu takdîr eden İslâm dîni bu mazharâtı işte bu esâslara göre ta'kīb ve halleder.

Pek güzel görülüyor ki "akl-ı şebâb"ın zu'm ettikleri gibi dîn-i İslâm'ın siyâsetindeki teblîgātı hiç de uhrevî değildir. Dipdiri dünyâ işidir. Çünkü hayatı tekrîm ve kudretlerini tercîh eyleyen Hak Teâlâ İslâmlara ferdî, ictimâî vezâif ve hukūku hiç noksânsız göstermiştir. "Yaştan, kurudan bir şey yoktur ki Kitâb-ı Mübîn'de mübeyyen olmasın." hikmet-i ilâhîsi de bundan ibârettir. Fil-hakīka beşeriyetin saâdet-i dâreynini te'mîn buyuran Kur'ân-ı Kerîm yalnız hüsn-i tertîl için değil anlaşılmak ve tatbîk olunmak için nâzil olmuştur. Garbın bize uymayan, millî mahsûsâtımızla hiç münâsebeti olmayan, bi-nefsihî o cem'iyetlerin mahsûsâtına âid kitaplar kadar biraz da müslüman Türkün hakīkī kitâbı olan "Kur'ân-ı Kerîm"in meâl-i güzînini anlamaya çalışsalar bu dalâletli yolda Türk cem'iyetine hücûm etmekten vazgeçerek hakīkī Türklüğün şiârına göre hareket etmiş olurlar. Şimdi hukūkī ve âilevî ahkâmı gelecek makālede îzâh edeceğiz.

Mehmed Şeref

JAPONYA'DA MİLLİYET

Nobel Mükâfâtını Kazamakla

Bütün Cihânda Bir Şöhret-i Azîme Kazanan

Hindistanlı Şâir Tagor'n Koferansı

4

Kendisini müdâfaaya yarayan asrî silâhları istikmâl etmek husûsuna Japonya'nın ehemmiyet vermemesini tavsiye ettiğime zâhib olmayınız. Ben bu cihet muhâfaza-i nefs hudûdunu tecâvüz etmemelidir diyorum. Çünkü hakīkī kuvvet silâhlarda değil, bu silâhları kullanan insanlardadır. Bir insan kuvvetini arttırmak hırsıyla silâhlarını çoğaltırsa düşmanlarından fazla kendi nefsi için bir tehlike teşkîl eder.

Hayâtdâr olan eşyâ sühûletle rencîde edildiğinden muhtâc-ı himâyedir. Sahne-i tabîatta hayat kendini birtakım mahfazalarla himâye eder, bu mahfazalar hayatın kendi maddesiyle tekevvün eder. Bundan dolayı hayatın neşv ü nemâsıyla âhenkdâr bir hâldedir. Zî-hayât insanın himâye-i hakīkıyyesini deruhde eden, rûhî mefkûrelerdir. Bunların hayat ile canlı revâbıtı vardır. Hayat ile berâber mazhar-nümâ olur. Fakat maalesef insanın bütün eslihası zî-hayât değildir. Bunların bir kısmı çelikten yapılır, mihanikîdir. İnsan bunları kullanırken onların ceberûtundan kendini sıyânet etmeye **[122]** dikkat etmelidir. İnsan müdâfaa-i nefs için kullandığı silâhların karşısında küçülüyorsa tedrîcen intihâr ediyor demektir. Japonya hayatın kānûn-ı ahlâkīsine, garb milletlerinin bu tarîk-ı intihârı ta'kīb ettiğini görecek derecede metîn bir sûrette i'tikād etmelidir. Garb milletleri başkalarını pençe-i mahkûmiyyetlerinde tutmak için insanlıklarını ağır bir bâr altında boğuyorlar.

Japonya için tehlikeli olan cihet garbı hâricî zevâhirinde taklîd etmek değil, garb milliyet-perverliğini sevk eden kuvveti kendisine âid imiş gibi kabûl etmesidir. Japonya'nın ictimâî mefkûreleri şimdiden alâim-i mağlûbiyyet göstermeye başlamıştır. Asr-ı hâzır târîhinin medhalinde fennin ilhâm ettiği şu düstûr yazılıdır: "Hayata ancak en ziyâde lâyık olan kesb-i istihkāk eder." Bu düstûrun ma'nâsı "Yaşa ve başkalarına neye mâl olursa olsun ehemmiyet verme." Bu düstûr, gözleri kör olduğundan ancak temâs edebildiği her şeye inanan a'mânın düstûrudur. Fakat gözleri gören-

ler insanların yekdiğerine pek sıkı sûrette merbût olduklarını ve başkalarına indirecekleri darbelerin dönüp dolaşıp kendilerine isâbet edeceğini bilirler. Kānûn-ı ahlâkī bu hakīkatin ifâdesidir. Bu yalnız enfüsî bir kıymeti hâiz olan hakīkat değildir. Hayatın her şu'besinde mütezâhirdir. Amâyı ahlâkīyi vatanperverlik nâmıyla telkīn eden milletler ânî ve fecî' bir ölümle mevcûdiyetlerine hâtime vereceklerdir.

Geçen asırlarda ecnebî istîlâları vukū' buluyordu. Fakat bu istîlâlar hiçbir vakit milletlerin a'mâk-ı rûhuna dokunmuyordu. bu istîlâlar ferdî ihtirâsâtın netîcesi idi. Bizzat halk bu mâcerâların süflî mes'ûliyetlerinden âzâde idi. Binâenaleyh halk şerefe ve nâmûsa hürmetkâr, istihkār-ı mehâlik ve istihkār-ı mevt gibi hislerle mütehassis idi. Halkın kalbinde erîke-nişîn olan mefkûreler hükümdârân ile ümerâ-yı askeriyyenin ta'kīb ettikleri siyâsetlerden mühim bir tahavvüle uğramıyordu. Fakat şimdi garb milliyet-perverliğinin hâkim olduğu bu zamanda bütün halk çocukluğundan i'tibâren her vâsıta ile târîhe yarım hakīkatler ve yalanlar idhâliyle başka milletlere ve başka medeniyetlere dâir fenâ ve esâssız ma'lûmât telkīniyle insâniyet nâmına unutulması lâzım gelen ve ekseriyâ uydurulan birtakım vekāyi' nâmına âbideler inşâsıyla ihtirâslar ve adâvetler beslemeye sevk olunuyor ve bu sûretle komşulara ve sâir milletlere karşı tehlikeler ihzâr ediliyor. Bu tarz-ı hareket insanlığın menbaını zehirlemekten, hod-perestliği kâffe-i akvâmın dîn-i umûmîsi mevkiine çıkarmaktan başka bir şey değildir. Biz fenden başka şeyler alabiliriz. Fakat bu ahlâkī ölümün zehrini alamayız. Zannetmeyiniz ki başka milletlere karşı revâ göreceğiniz felâketler size de sirâyet etmez. Vatanınızın etrâfında ekeceğiniz adâvetlerin bir cidâr-ı masûniyyet teşkîl etmeyeceğini unutmayınız. Bütün bir milletin dimâğını, fâıkıyetine dâir bir hiss-i gurûr ile işbâ' etmek, ahlâkī inhitât ile gayr-i meşrû' sûrette kazanılan servetle iftihâr etmek, harblerde kazanılan ganâimi teşhîr ile mağlûb milletlerin zilletini idâme etmek, çocukların başkalarını istihkār etmelerini te'mîn için bu gibi ganâimi mekteplerde isti'mâl etmek … Bunların hepsi bizzat garbın hayatını kemiren hastalıkları taklîdden başka bir şey değildir.

Gıdâmız için zarûrî olan hubûb asırlarca i'tinâ ve istıfânın eseridir. Bunları ihmâle ma'rûz bıraktığımız takdîrde ibtidâî bir hâle avdet eder. Fen gibi, teşkîlât usûlü gibi asrî olan şeyler, yerinden çıkarılıp başka yerlerde yetiştirilebilir. Fakat hayat i'tibâriyle insânî olan şeylerin öyle nâzik elyâfı, o kadar çok ve derin kökleri vardır ki yerinden kımıldatıldığı takdîrde ölüme mahkûmdur. Bundan dolayıdır ki garbın siyâsî mefkûrelerinin sizin mefkûreleriniz üzerinde icrâ edeceği tazyîkten endîşe ediyorum. Siyâsî medeniyette devlet bir ism-i mücerreddir. Münâsebet-i beşeriyye menfaat esâsına müsteniddir. Bu medeniyetin vicdânlarda kökleri bulunmadığından onu alıvermek tehlikeli bir sûrette kolaydır. Bu makineye hâkim olmanız için yarım asırlık bir zaman kifâyet etti. İçinizde adamlar var ki bunların bu medeniyete ibtilâları, milletinizin tevellüdüyle berâber doğan, sizi asırlarca besleyen canlı mefkûrelere olan muhabbetlerinden fazladır. Bunların hâli kendisine yeni alınan oyuncaklara karşı hissettiği heyecân esnâsında bunları annesinden fazla sevdiğine zâhib olan çocuğun hâli gibidir.

Avrupa medeniyet-i hâzırasının hayatı, ihtirâsı tamâmıyla şeytânîleşmektir. Avrupa'nın bütün teslîhâtı, bütün diplomasisi bu hedefe müteveccihtir. Fakat bu gidiş Avrupa'yı uçurumun kenârına getirdi. Avrupa'nın dünyâya karşı irtikâb ettiği tedhîş vahşetleri nihâyet kendini tehdîde başladı. Siyâset şeytânına Avrupa sâir memleketleri kurbân olarak takdîm ediyor ve bu kurbânları boğduktan sonra onların etini yiyerek semizliyor. Bir gün gelecek bu kurbânların cesedi tefessüh edecek ve Avrupa'yı zehirleyerek ondan intikām alacaktır. Japonya bir servet-i insâniyyeyi hâizdi. Fakat Avrupa, şeytânın kan kurtları yalnız Avrupa inlerinde değil Japonya'da da yetişerek insanın felâketleriyle gıdâyâb olacaklarını anladığı zamandır ki bu memlekete hürmet etmeye başladı. Avrupa Japonya'nın cehennem anahtarlarını elde ederek istediği zaman bu anahtarları kullanabileceğini ve dünyâyı tahrîb edeceğini anladığı zaman Japonya'nın kendisiyle müsâvî bir seviyede olduğunu teslîm etti.

[123] İbtidâî insanlar ancak şerrinden korktuğu âliheye hürmet ederdi. Acaba mefkûre-i insâniyye bundan ibâret midir? Asırlarca medeniyetten sonra milletlerin av arayan vahşî hay-

vanlar gibi birbirinden korktuğunu; milletlerin mihmân-nüvâzlık kapılarını seddettiklerini; ancak tecâvüzî, tedâfüî maksadlarla toplaştıklarını; ticâretlerine âid esrârı, devlet esrârını, teslîhât esrârını inlerinde sakladıklarını; yekdiğerinin uluyan köpeklerine kendilerine âid olmayan kemikleri atmakla sulh hediyeleri verdiklerini; ayağa kalkmak isteyen mağlûb milletleri hâk-i zillette bırakmak istediklerini; sağ elleriyle imzâladıkları uhûdu sol elleriyle nakz ettiklerini görüyoruz. Acaba bu hâl bizim için şâyân-ı gıbta mıdır? Bütün dünyâya korku, hırs, şübhe, yalan tohumlarını eken bu milliyet-perverliğin rûhu karşısında eğilecek miyiz? Kendi mîrâsımıza mukābil garb piyasasından bu mahsûl-i ecnebîyi aldığımız zaman dimâğımız şübheden âzâde olacak mı? Bir insanın kendisini bilmesinin ne kadar müşkil olduğunu bilirim. Bedmest olan bir bîçâre serhoşluğunu inkâr eder. bununla berâber garb kendine âid mesâili düşünmekte ve birtakım tecrübeler yapmaktadır. Fakat Avrupa bir obur gibidir ki mi'desini doldurmaktan vazgeçemez de hazımsızlığın kâbûsunu ilâcla izâle edebileceğini ümîd eder. Avrupa siyâsî insâniyetsizliğinden vazgeçmeye âmâde değildir. Avrupa kalbin tebdîline değil ancak sistemlerin lüzûm-ı ta'dîline kāildir.

İctimâiyâtta Garbcılık ve Bozgunculuk:

NETÎCELERİN MUHÂKEMESİ

İctimâî mübâhesât siyâsî dedikodularla kābil-i kıyâs olmayacak derecede velûd ve semeredâr fakat o nisbette mu'dıldır. İbhâl ve îhâma tahammülü olmayan ictimâiyât serbest, vâzıh bilhassa müdellel vecheler dâhilinde sâha-i münâkaşaya dâhil olursa behemehâl hey'et-i ictimâiyye nâmına menfaat tevlîd eder. Çünkü bütün fürû' ve netâyiciyle hayât-ı umûmiyye ve ferdiyyede hâkim olan kavânîn-i ictimâiyye maddî eserleriyle hakīkate mukārin olamayan saf[sa]taları derhâl tekzîb eder. Mübâhesât-ı ictimâiyyede hiçbir hâdisenin ketmi, başka bir şekilde irâesi mümkün değildir. Bundan dolayı mensî ve mahrem kaldıkça netîcesizliğe mahkûm olan ictimâî münâkaşâtın son zamanlarda matbûâta aksini fâl-i hayr addediyoruz. Tâ ki müsâdemât-ı efkârdan nûr-ı hakīkat tebellür etsin.

Tanzîmât'ın neşr u i'lânından beri muhtelif vesîlelerle resmî, husûsî müessesâtı ve efrâdı alâkadâr eden garbcılık, şarkçılık mes'elesi şimdiye kadar bu kadar vuzûh ve ehemmiyetle münâkaşa edilmemişti. Ağaoğlu Ahmed Bey'in *Türk Yurdu* mecmûasında "garb medeniyetinin mesâvî ve fezâiliyle bir kül olarak ve aynen kabûlü" fikrini mutazammın makāleleriyle başlayan münâkaşât –matbûâttaki buhrâna rağmen– el-yevm kemâl-i harâretle devâm ediyor. Bundan anladığımız ve menâfi'-i memlekete, İslâmiyet'e çok faydalı gördüğümüz netîce, münevverlerimizin efkâr-ı umûmiyyenin körkörüne bir taklîdden ibâret olan garbcılığı bilâ-tedkīk kabûl etmek istememesidir.

Kendilerine bir de laiklik izâfe eden garbcılarımızın müdâfaâtı dikkatle tedkīk ve mütâlaa edilecek olursa görülecektir ki: Bunların iddiâlarında delîl, hüccet, tedkīk ve tahlîle müstenid hiçbir kıymet-i ilmiyye ve ameliyye mevcûd değildir.

En büyük hatâları ise bugünkü hâlimizi tevlîd eden avâmil-i muhtelifeyi gayr-i vâkı' addederek Avrupa maddiyâtıyla kendimizi mukāyeseye kalkışmaları ve bunun netîcesini medeniyetimize âid bir taassub şeklinde göstermeleridir. Bu muhâkeme sâde bir hatâ olmakla kalmıyor; belki kāillerinin irfânen, ilmen pek de yüksek bir derece-i kıymette olmadıklarını isbât ediyor. Çünkü: eğer öyle bir nüfûz-ı ilmîye mâlik bulunmuş olsaydılar kavânîn-i ictimâiyyeden, târîhten, ilmürrûh-ı ictimâîden, bu kadar tegāfül etmemeleri iktizâ ederdi. Cem'iyetler nasıl kurulur, nasıl tekemmül ve sonra ne gibi şerâit altında infisâh eder? Bunları tedkīk etmeden, hey'et-i ictimâiyyemizin tedkīkāt ve tereddiyâtını bilâ-se-beb vârid addetmek bilmem ki revâ-yı hak mıdır?..

Vâkıâ bu tedenniyâta sebeb medeniyetimizdir, demek isteniliyor. Fakat yine aynı medeniyetin ilmen, maddeten, iktisâden, harsen, en yüksek kemâlini idrâk ettiği hakīkati ne sûretle îzâh edilecek? İctimâî ahvâl ve şerâit, ahvâl-i tabîiyye gibi muayyen kānûnların te'sîrâtına tâbi'dir. Bir müddet cihâna nûr ve irfân, şevket ve celâdet, refâh ve saâdet saçan, kurûnu tahvîl ve ta'dîl eden bir medeniyetin avâmil-i inhitât –ki daima rûh-ı millî ve an'anât hâricinde zuhûra gelen tereddiyâttır–, şerâit-i inhilâl husûl bulmayınca infisâhını ilim kabûl etmez. Eğer esâsât ve medeniyetimiz gayr-i kâfî, gayr-i vârid bulunmuş

olsaydı bütün cihân târîhlerinde mazbût olan havârık ve kemâlâtı iktitâfa imkân bulunmazdı. Bugün hepimizin taht-ı tasdîk ve i'tirâfında olan sukūtumuz ise an'anât ve esâsâtımız hâricinde kalan tereddiyâttan münbaistir.

Mes'elenin en açık ve söz götürmez bir isbâtı daha var ki: Onu da arz etmek isteriz. Evvelemirde garbcılarımıza bir suâl tevcîh edelim:

– Medeniyetimiz, hey'et-i ictimâiyyemiz nâmına nelerden şikâyet ediyoruzsunuz?

[124] Yine kendi ta'bîrleriyle –müsâadelerine iğtirâren– nâmlarına cevâb verelim:

– Memlekette fabrika yok, Avrupa tayyâre ile giderken biz kağnı arabasıyla yürüyoruz. Cehl, karakuvvet en gizli noktalara, vicdânlara hulûl etmiş, hayât-ı medeniyyenin sunûf-ı ictimâiyye arasında medenî bir teması yok, kulüpler, zevk vâsıtaları mahdûd, kānûnlarımız bin üç yüz senelik esâsâttan mülhem, şark rûhumuzu tatmîn edemiyor, idâre zihniyetimiz medenî değil…. ilh…

Şimdi netîceye gelelim. Bu şikâyet edilen ahvâl medeniyetimizden mi? Yoksa o medeniyetin rûhuna münâfî bir silsile-i istihâlâttan mı mütevelliddir? Bugün memlekette fabrika yok. Pek a'lâ bin üç yüz senelik medeniyet-i İslâmiyyenin iğneden ipliğe, levâzımât-ı harbiyyeden, gemilerinden, sanâyiinden, en muhteşem âbidâtına, sarâylarına, teâvün müesseselerine kadar ihdâs eylediği âsâr-ı medeniyye, idrâk eylediği asırların en yüksek vesâitine mâlik olduğuna bir delîl değil midir? Bugün kağnı arabasıyla tarîk-ı medeniyyette geriliyorsak râh-ı terakkīde asırlarca en ön saffı ve zamanın en iyi vesâitini işgāl ve te'mîn eden medeniyetimiz kabâhatli midir?… Bugün cehl her yeri istîlâ etmişse bu cihân zulmet ve vahşet içinde çırpınırken nûr ve refâh getiren İslâmiyet'in cehâleti, zulüm ve zulmeti müdâfaa etmesinden mi yoksa ilmi, nûru, hakīkati emreden rûh-ı İslâmiyyet hilâfında el-yevm en bâriz ve hayâtî mübâhaselerinizde bile nümâyân olan kara cehli boş kafalarımızın iltizâm etmesinden mi mütevelliddir? Bugün millet, sunûf-ı ictimâiyye tesânüdden, yekdiğerine hürmet ve âdâba riâyetten, teâvünden uzaklaşmışsa bundan teâvün, tenâsur ve herkesin yekdiğerine hürmet ve bil-mukābele muhabbetle harsini küre-i arzın her noktasına, hâkimiyetini asırlarca aksâ-yı şarktan, mersâ-yı garba kadar nüfûz ettiren medeniyet-i İslâmiyye mi mes'ûldür; yoksa İslâmiyet'in, bittabi' ictimâiyâtımızın çizdiği hudûd hâricinde nefsini, ihtirâsâtını menfaat-i umûmiyyenin fevkinde gören; muhabbeti, tesânüdü, hürmeti ortadan kaldıran hod-pesend, garb-pesend bir zihniyet mi?..

Bin üç yüz senelik esâsâttan mülhem kānûnlarımız idârede, ictimâiyâtta, vicdânlarda hâkim iken bugünkü gibi müterediddî, cılız ve kuvvetsiz mi idik?.. Belki hey'et-i ictimâiyyemizin ihtisâsâtı, an'anâtı, rûhiyâtı, maddiyâtı tabâyi' ve emzicesi hilâfında başka milletlerin, başka harslerin kābiliyeti derecesinde tanzîm edilmiş kānûnları taklîden idâremizi, adliyemizi, her şeyimizi karmakarışık ettiğimiz günden beri sukūt başladı…

Şark rûhumuzu tatmîn edemiyorsa; bütün Avrupa'nın takdîr ile yâd ettiği üslûb-ı mi'mârî, medeniyet, rûh i'tibâriyle son derece câzib bulduğu ve salonlarında, müzelerinde, dâru'l-fünûnlarında mühim mevki'ler verdiği şarkın, yani İslâmiyet'in bütün fezâili karşısında zulmeti nûra tercîh ediyoruz demektir ki, bu, medeniyetimizdeki nakīsayı değil, rûhumuzdaki seciyesizliği gösterir. İdâre zihniyetimiz tedennî değilse, bundan mütevellid mes'ûliyet yine esâsâtımıza değil; ne şark ve ne de tamâmıyla garba âid olmayan karışık ve güyâ medenî vasfıyla yâd ettiğimiz zihniyete âiddir…

Görülüyor ki tereddiyât-ı hâzıranın ilmî ve dakīk bir tahlîli garbcıların bütün müdâfaalarını, felsefelerini, hurdühâş etmeye kâfî gelmektedir. Buna mukābil kıymetsizliği kat'iyet-i riyâziyye ile ilmen, târîhen, mantıkan isbât edilen "garbcılık – laiklik" mefhûmu karşısında mütebâriz, nevvâr "şarkçılık – İslâmiyet" umdesi kalıyor ki: Asırlarca insâniyetin her derdine harîm ve şefîk olan, asırlarca cihâna nûr ve ümîd serpen, vicdânları terfîh ve müsterîh eden bu kuvvetin tefevvukunu kabûl etmek –hakīkat-bîn ve fazîlet-kâr insanlar için– bir vazîfedir.

Ne hayât-ı ictimâiyyemizin ve ne de hayât-ı ferdiyyemizin "lâ-dînî – garbî" bir zihniyetle idâmesine ilmen, târîhen, mantıken imkân yoktur. Bunun aksini isbât etmek isteyenler için meydân-ı münâzara açıktır. Ve illâ tahlîle, tedkīke istinâd etmeyen ve isbât edilemeyen herhangi fikir daima medeniyet-i İslâmiyye karşısında zevâle mahkûmdur.

Hasan Hikmet

NİZÂM-ı İCTİMÂÎNİN İNHİDÂMI EMÂRELERİ

Tahsîsâtı kat' edilen Mekteb-i Sanâyi'e mukābil bol bol tahsîsât almaya muvaffak olan "Dâru'l-Elhân"ın yeni sene-i tedrîsiyyesinin resm-i küşâdı bu hafta icrâ olundu. Yevmî gazetelerin yazdıklarına göre bu merâsim pek parlak bir sûrette olmuş: Dâru'l-Elhân Müdürü, Dâru'l-Elhân için lâzım gelen tahsîsâtı kabûlde tereddüd göstermeyen Cem'iyet-i Umûmiyye-i Belediyye a'zâsına, Vâlî Bey de başta olduğu hâlde Dâru'l-Elhân nâmına arz-ı teşekkür etmiş, Vâlî Haydar Bey de mukābele ederek İstanbul'un umrânına, irfânına ve "ictimâî tekemmülüne" çalışan Cem'iyet-i Umûmiyye-i Belediyye ve Meclis-i Umûmî-i Vilâyet gibi iki teşkîlâta riyâset etmekle müftehir olduğunu ve Müessese'nin terakkīsi için pek çok şeyler beklediğini söylemiş; müteâkıben alafranga ve alaturka bir ziyâfet-i mûsikıyye verilmiş; müslüman hanımlar ile erkekler hep birlikte çalmışlar, şarkılar söylemişler. Bu müsâmerede Maârif Müdürü Safvet, Hâlid Ziyâ, İhtifâl-i Millî Reisi Ziyâ beyler de bulunmuş. Bundan başka Dâru'l-Elhân'ın asıl müsâmere salonu kâmilen dolduğu gibi bütün kapıların kanatları açılmak sûretiyle salonun dört köşesinden birbirinin üzerine yaslanmış pek çok başlar görülmekte imiş! Kalabalık **[125]** yüzünden da'vetlilerden bir kısmı ayakta kalmış ve pek ziyâde sıkışık bir vaz'iyette durmuş…

İşte garblılaşmanın bil-fiil tatbîkātına İstanbul bu sûretle başlıyor. İşittiğimize göre tahsîsâtı tenkīs edilen Mekteb-i Sanâyi' pek büyük müşkilât içinde kalmış. Eğer imdâdına yetişilmeyecek olursa geçen seneki vaz'iyeti bile muhâfaza edemeyecekmiş. Biz böyle teşvîk-âmîz ictimâ'ların Dâru'l-Elhân'dan evvel Mekteb-i Sanâyi'in makineleri başında olmasını beklerdik.

Bundan başka müslüman hanımlarının nâmahrem erkekler huzûrunda çalgı çalmaları, şarkı söylemeleri kat'iyyen âdâb-ı milliyye-i İslâmiyye ile kābil-i tevfîk değildir. Geçen gün *Vatan* gazetesi "garbın iyi cihetleri kabûl olunmasını, fakat millî ve dînî hüviyetle istihfâf edilmemesini" söylüyordu. Fakat maatteessüf biz daima garbın iyi olmayan cihetlerini kabûl ediyoruz, millî ve dînî hüviyetin zıyâı için elden gelen her şeyi yapıyoruz. Herkes ferdî sûrette yaptığını cem'iyet huzûrunda da yapmaya kalkışacak olursa hiçbir zabturabt-ı ictimâî kalmaz, hey'et-i ictimâiyye efrâdını yekdiğerine bağlayan râbıtalar çözülür; bunun netîcesi anarşiden başka bir şey olmaz. Her cem'iyetin kendine mahsûs birtakım âdâb ve esâsât-ı ictimâiyyesi vardır. O cem'iyet içinde yaşayanların o âdâb ve esâsâta hürmet ve riâyet göstermeleri en ibtidâî bir vazîfedir. Yalnız bir vazîfe-i insâniyye değil, bir vazîfe-i hukūkıyyedir de. Onun içindir ki bu âdâb-ı milliyyenin muhâfazası kānûnen taht-ı te'mîne alınmıştır. Kānûn ile dînî ve millî hüviyet ile istihfâfa zannederiz ki hiç kimsenin hakkı yoktur. Eğer herkes keyfine göre hareket edecekse, hey'et-i ictimâiyyemizin mine'l-ezel teesssüs eden ve muhâfazası kavânîn-i mevzûa ile de taht-ı te'mîne alınan âdâb ve esâsât-ı ictimâiyyesini herhangi bir zât istihfâf edebilecekse böyle bir hareket nizâm-ı ictimâînin muhtel olduğunu halka karşı i'lân etmekten başka bir ma'nâyı hâiz değildir. Bu takdîrde artık hey'et-i ictimâiyye kendi başının çâresine bakmak iktizâ eder.

Biz ümîd ederiz ki Büyük Millet Meclisi bütün bu mes'eleleri esâsından halledecektir. Hükûmet ya teşkîlât-ı esâsiyye ve medeniyye kānûnlarıyla muhâfazasını deruhde ettiği âdâb ve ahkâm-ı İslâmiyyeyi ciddî sûrette sıyânette devâm edecektir yahud bu âdâb ve ahkâmın muhâfazası hükûmetin dâire-i vazîfesinden hâric olduğu i'lân ile bu âdâb ve ahkâmın muhâfaza ve icrâsına dâir mevâdd-ı kānûniyyeyi ilgā eyleyecektir. Zîrâ bu vaz'iyet kat'iyyen bu şekilde devâm edemez. Devr-i sâbıkta olduğu gibi mes'elenin hiç de idâre-i maslahatla sürüklenmesine tahammülü yoktur. Milletin en samîmî hissiyâtına, en mukaddes akāid-i ictimâiyyesine tealluk eden bu noktanın ihmâli aslâ câiz değildir ve hikmet-i idâre ile de te'lîfine imkân yoktur. Bazı kimseler her istediğini yapabilmekte kendini hürriyet-i mutlaka sâhibi addediyor. Halk da akāid ve hissiyâtına muhâlif olan bu ahvâl ve harekâttan son derece müteessir ve münfail oluyor. Vâkıâ halk bugün gözyaşlarını kalbine akıtıyor. Fakat bir gün olur, kalbi de tahammül edemez bir hâle gelir. Dünyâda bir milletin gizli bükâsı kadar müdhiş ve acıklı hiçbir şey yoktur. En büyük idâre hakîmleri o zevâttır ki idâre ettikleri milletlerin kalblerini okurlar ve o kalblerin muhabbet ve teveccühlerini her zevkin, her keyfin, her kuvvetin fevkinde telakkī ederler.

MATBÛÂT

Garbcılık "Layık – Lâ-Dînî"lik

İleri gazetesi başmuharriri Nûri Bey'in bir makālesinden:

"An'anâta karşı müttehid bir millî cebhe kurmak mecbûriyetindeyiz."

Âlem-i İslâm'ı mültecîlere muâvenete da'vet eden *İleri*'nin bir makālesinden:

"(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا... وَاعْتَصِمُوا.... [= Ey inananlar! Allah'ın ipine sarılın, himâyesine sığının!][9] , اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ [= İnananlar kardeştir!])[10] Türk müslümanları mahzâ muhâfaza-i kelimetullâh için bu hareket-i dilîrânede bulundular.

Aynı nüshada Subhî Nûri Bey'in *Tevhîd-i Efkâr* hakkında yazdığı bir makāleden:

"Velîd Bey cesâret sâhibi bir muhâfazakârdır. O hep mâzîyi düşünür, biz ise hep istikbâli hazırlarız. O şarkçı ve dincidir, biz ise "layık" ve garbcıyız. O terakkīmizi, istikbâlimizi te'mîn için an'aneden, mâzîden ümîd bekliyor, biz ise aynı gāyeye varmak için Avrupa ve Amerika'dan misâl arıyoruz. Ve nihâyet biz bugünkü millî devlet, hükûmet ve meclis tarafdarıyız, o ise müstakildir, muhâfazakârdır."

Tevhîd-i Efkâr sâhibi Ebüzziyâ-zâde Velîd Bey'in "Mâzî ve Âtî" ünvanlı makālesinden:

"Bizde son zamanlarda maatteessüf akāid-i ictimâiyyeyi de mesâil-i siyâsiyyeye karıştırmak âdet oldu. Hattâ bu husûsta en ileri gidenlerden biri de Ağaoğlu Ahmed Bey'dir. Ağaoğlu Ahmed Bey bize son verdiği cevâbda şarkçılığın istibdâd tarafdarlığından başka bir şey olamayacağı nazariyesini ortaya çıkarmış ve şarkçı ve muhâfazakârım diyen bir adamın mutlak saltanat-ı ferdiyye tarafdarı olması lâzım geleceğini iddiâ etmişti. Halbuki biraz mantık ve insâf ile düşünenler bu iki mes'ele arasında bir münâsebet bulunmadığını teslîmde hiç tereddüd etmezler. Hattâ "şarkçı" demekten maksad "siyâset-i İslâmiyye" tarafdarı demek ise asıl İslâmcı olanların hâkimiyet-i ferdiyye değil hâkimiyet-i milliyye tarafdarı olduğunu kabûl etmek lâzımdır. Çünkü İslâmiyet meşveret üzerine müessestir. Binâenaleyh akīde-i İslâmiyyesi tam olanlar mutlak umûr-ı milletin meşveret-i âmme ile tedvîrini isterler ve binâenaleyh bu gibiler akīde-i dîniyyeleri i'tibâriyle de hâkimiyet-i milliyye tarafdarlarıdır.

"Mâzî ve âtî mes'elesine gelince: Subhî Nûrî Bey arkadaşımızın da "biz layık ve garbcıyız" demekle ne kasdettiğini pek iyi anlayamadığımızı i'tirâfa **[126]** mecbûruz. Frenkçe "layık" kelimesi İttihâd ve Terakkī devrinde olduğu gibi zamân-ı hâzırın da en büyük hakîmi addedilen Ziya Gökalp Bey "lâ-dînî" ta'bîriyle tercüme etmişti. Bu Arapça "lâ-dînî" ta'bîri Türkçeye çevirilince açıkça "dinsiz" denmek icâb eder. Şu hâlde "layıklık" iddiâsında olanların dinle her türlü alâkayı büsbütün kat' etmek niyetinde olduklarına mı hükmetmek lâzım gelecektir?"

Akşam gazetesinin Başmuharriri Necmeddîn Sâdık Bey'in bir makālesinden:

"Avrupa'dan birçok şeyler taklîd ediyoruz. Bunlardan bazıları ictimâî bünyemize kābil-i tatbîk olduğu için bekā buluyor. Fakat taklîd ettiğimiz müessese veya fikir cereyânlarından bir kısmı memleketimizde kendilerine muvâfık bir muhît bulamadıkları için zevâle mahkûm oluyorlar. Çünkü her şey, her memlekette, her millette kābil-i tatbîk değildir. Artık ibtidâî mekteplerde çocukların bile bildikleri bu hakīkati bilmek istemeyen ihtirâs sâhibleri var."

*
* *

Adliyenin Düşmüş Olduğu Şâyân-ı Esef Dereke

İkdâm gazetesi sâhibi Ahmed Cevdet Bey'in adliye işlerine tahsîs ettiği bir makālesinden:

Hukūk Mektebi de sâir mektepler de bilâhare peyrev olarak inkılâbdan sonra tedennîye uğramıştır ki sebebi Emrullah Efendi merhûmun fikr-i hayır-hâhânesidir. Merhûm istedi ki herkes hukūk ilmini öğrensin. Bakkāl, çakkāl mektebe girdiler, gûyâ o ilmi öğrendiler. Adliyemizi öldüren darbelerden biri bu olmuştur… Hâkimlerin müteşettit ahvâline birtakım vekîllerin şarlatanlığı munzam olarak bugünkü ahvâl hâdis olmuştur. Yani devletin vezâif-i adliyyesi muhtel olmuş, bir devlet teşkîlinde birinci maksad olan tevzî'-i adâlet maddesi hakīkaten şâyân-ı esef bir derekeye düşmüştür.

---

[9] Âl-i İmrân Sûresi 3/102-103; [10] Hucürât Sûresi 49/10.

Bir teessürüm – Evvelisi gün civârımızdaki eski Zabtiye câddesinden geçiyor idim. Bir vîrânenin kapısından baktım. Küçük bir kapı üstünde "Sulh Mahkemesi" levhası! İhtimâl reisi pek iyi, muktedir bir zâttır. Fakat o medhali vîrâne olan mahkeme bilseniz bende ne teessürler uyandırdı. Vaktiyle Mahmûd Paşa Câmii avlusunda harâb, köhne bir mahkeme-i şer'iyye vardı. Oradan ne zaman geçsem, kendime "Burası ihkāk-ı hak edecek, öyle mi?" der ve o kapıdan giren benî nev'ime acırdım. Bu sulh mahkemesi medhalinin bende bıraktığı te'sîr daha şiddetli oldu. Çünkü milliyetimi yetîm gördüm. Halbuki İstanbul'da ne kadar boş binâlar var. Meselâ sırf bir mükâlemeye mahsûs olan Türk Ocağı'na hiç lüzûmu olmadığı hâlde mükellef ve muhâlif-i iktisâd bir binâ tahsîs olunmuş. Öbür tarafta ihkāk-ı hukūk-ı âmme için bir vîrâne tensîb edilmiş!

HALKIN ARZUSU

Men'-i Müskirât Kånûnu'nun Aynıyla Muhâfaza Olunmasıdır

Kirmasti müntehib-i sânîlerinin Men'-i Müskirât Kānûnu'nun ta'dîli hakkındaki teşebbüsleri protesto eden telgraf üzerine *Tevhîd-i Efkâr* gazetesi bütün memleket müntehib-i sânîlerinin Ankara'daki vekîllerinin imdâdlarına yetişmesi lüzûmunu ihtâr etmişti. Ondan sonra Hilâl-i Ahdar Cem'iyeti de fevkalâde bir ictimâ' akdederek Men'-i Müskirât Kānûnu'nun ta'dîli hakkındaki cereyânları protestoya, Büyük Millet Meclisi'ne bir takrîr irsâline karâr vermiş, diğer taraftan da halkı bu husûsta efkâr ve arzusunu izhâra da'vet etmiş ve belediye reislerinin himâyesi altında her kazâda birer Hilâl-i Ahdar şu'besi teşkîli için bütün livâ ve kazâ belediye riyâsetlerine mürâcaatta bulunmuştu. Ahîren alınan ma'lûmâta göre Anadolu'nun muhtelif mahallerinden Ankara'ya çekilen telgraflarda halkın Men'-i Müskirât Kānûnu'nun muhâfazasına tarafdar olduğu bildirilmiştir.

Ez-cümle, *Zafer-i Millî* gazetesinde okuduğumuza göre Karesi Müftüsü ile Belediye, Ticâret, Müdâfaa-i Hukūk Reisi ve hey'etleri ve eşrâfı tarafından Büyük Millet Meclisi Riyâseti'ne, Karesi meb'ûslarına ve Şer'iye Vekâleti'ne bir telgraf çekilmiş; bundan başka müntehib-i sânîler tarafından da yine aynı makāmâta olmak üzere diğer bir telgraf keşîde olunmuştur.

Müftü efendi ile rüfekāsı tarafından çekilen telgrafnâmenin sûreti:

"Ahlâkī, sıhhî, inzibâtî fevâidi mücerreb ve müsellem olan Men'-i Müskirât Kānûnu'nun idâmesi husûsunda Meclis-i Âlî-i Millî'nin ittihâz edeceği karâra muntazır bulunduğumuzu kemâl-i hürmetle arz eyleriz."

Zafer-i Millî gazetesi diyor ki: "Meclis-i Âlî'nin bu husûsta ittihâz-ı karâr etmesine hâcet yoktur. Çünkü Men'-i Müskirât Kānûnu el-yevm mer'î ve mevcûddur. İhtimâl bazı yerlerde ilgā şâyiasını tahakkuk ettirmek isteyenler tarafından "Men'-i Müskirât Kānûnu'nun merâsim-i tedfîniyyesi!" nâmına fiilen gösterildiği işitilen çılgınlıklar, kānûn-şikenlikler memleketimiz hey'etini karâr istemeye sevk etmiştir. Ne hazîn manzara!"

Karesi müntehib-i sânîleri tarafından çekilen telgrafnâme sûreti de şudur:

"Millî mücâdele târîhindeki mevkii, hidemâtı ma'lûm olan livâmız halkının öteden beri sâik-ı hamiyyet ve hareketi ancak hissiyât-ı İslâmiyyesi olmuştur. Mukaddes Kānûn'un neşrinden çok zaman evvel müskirâtı fiilen men', meyhâneleri seddeden Karesi evlâdları bugün işret ve emsâli lehindeki tasavvurâtın tahakkuk ihtimâli karşısındaki galeyânla titremektedir. Milletimizin rûh-ı asîl-i diyânet-perverîsini henüz anlamak istemeyenlere lütfen hakīkati ifhâm, mukaddesâtımıza kat'î sûrette hürmette bulunulmasının te'mîn ve tebşîr buyurulmasını taleb ve istirhâm ederiz."

Zafer-i Millî gazetesi "Men'-i Müskirât Kānûnu'nun ta'dîl veya ilgā edileceği hakkındaki şâyiâta büyük bir ehemmiyet veren halkın son zamanlarda hayli endîşe ve ıztırâblara düştüğünü ve bu endîşe ve ıztırâblardan mülhem olarak bu telgrafları çekmiş olduklarını, Men'-i Müskirât Kānûnu'nun kudsî ve sermedî bir kānûn olduğunu, doğrudan doğruya ahkâm-ı esâsiyye-i İslâmiyyemizden, menâfi'-i âmme ve milliyyemizden doğan ve evvelki Millet Meclisi tarafından büyük bir maksad-ı İslâmî, ahlâkī ve sıhhî ile tedvîn olunan bu Kānûn'un kaldırılması âmâl ve irâde-i milliyyeye külliyyen muhâlif olduğunu" da ilâve etmektedir.

[127]

ŞUÛN

Mescid-i Aksâ'nın Tâ'mîri

Makâm-ı Muallâ-yı Hilâfet Tarafından Deruhde Olunmuştur

Filistin müslümanlarını temsîl etmekte olan Filistin Meclis-i Âlî-i Şer'îsi nâmına Dâru'l-Hilâfeti'l-aliyye'ye gelen Abdüllatîf Salâh Bey Dolmabahçe Sarâyı'nda huzûr-ı hazret-i Hilâfet-penâhî'ye kabûl buyurulmuştur.

Abdüllatîf Salâh Bey Filistin müslümanları nâmına Halîfe-i müslimîn hazretlerine arz-ı tebrîkât etmiş ve zât-ı Hilâfet-penâhîlerinin makām-ı muallâ-yı Hilâfet'e intihâbı dolayısıyla Filistin müslümanlarının hissetttikleri fahr u sürûru günlerce icrâ-yı şâdmânî ile izhâr eylediklerini Filistin Meclis-i A'lâ-yı İslâmîsinin Emîrü'l-mü'minîn hazretlerine ihdâ olunan Haremeyn-i Şerîfeyn'in üçüncüsü Mescid-i Aksâ'nın bir albümünü ve Mescid-i Aksâ kubbesinin ahşâb kısmından bir parçayı ihdâ ile arz-ı bey'at ettiklerini arz eylemiştir. Abdüllatîf Salâh Bey Mescid-i Aksâ'dan bahs ile demiştir ki: "Muhât-ı ilm-i âlî-i Hilâfet-penâhîleri olduğu üzere kudsiyeti Kur'ân-ı Kerîm'de beyân olunan ve bil-cümle müslüman hâkānları tarafından ta'mîr olunugelen bu mukaddes âbide ancak ecdâd-ı izâm-ı Hilâfet-penâhîlerinin icrâ ettirdikleri kıymetdâr ta'mîrât ile hâl-i hâzırını muhâfaza edebilmiştir. Yirmi sene evvel muhtâc-ı ta'mîr olduğu tahakkuk eden bu bî-nazîr ve yegâne âbide-i İslâmiyyenin emr-i ta'mîri mütârekeden bir iki sene sonra Filistin'de teessüs eden "Meclis-i A'lâ-yı İslâmî"ye kalmış, bu Meclis de makarr-ı muallâ-yı Hilâfet-penâhîlerinden bir hey'et da'vet ile bu hey'et bir sene çalışarak tersîmât-ı fenniyyeyi ikmâl ile ta'mîrâta başlamıştır. Vâkıâ Meclis-i İslâmî bu emr-i ta'mîre iştirâki mutazammın beyânnâmeler neşretmiş ise de sât-ı muallâ-yı Hilâfet-penâhîlerinin makām-ı Hilâfet'e şeref-bahş olmaları üzerine ehl-i İslâm'ı Mescid-i Aksâ'yı ta'mîre da'vet husûsunun vezâif-i Hilâfet-penâhîlerinden olduğuna kāni' bulunduğu için bu husûsu Halîfe-i müslimîn olan zât-ı sütûdesıfâtlarına ref' ve ilâ etmekle vazîfesini îfâ ettiğine emîndir."

Bunun üzerine Halîfe-i müslimîn hazretleri bil-mukābele demişlerdir ki: "Meclis-i İslâmî'nin Hilâfet'e karşı ittihâz etmiş olduğu hareket-i kiyâsetkârâneden dolayı erkânını tebcîl ederim ve bu sûretle takdîm etmiş olduğu eserlerden dolayı teşekkür ederim. İslâm şimdiye kadar çok çekmiştir. İnşâallâh güzel bir siyâsetle esâsen mü'minîn beyninde müesses olan uhuvvet tebellür eder ve semerâtını verir. Ecdâd-ı ızâmım bil-cümle fütûhât ve icrââtta daima İslâm'a hizmet husûsunu gözetmişlerdir. Bundan sonra dînî işlerde inşâallâh bütün âlem-i İslâm Merkez-i Hilâfet etrâfında toplanır ve bir ittihâd-ı dînî teşkîl ederler."

Mescid-i Aksâ'nın ta'mîrinden bahs ile Halîfe hazretleri buyurmuşlardır ki:

"Bu gāyet güzel, mukaddes bir şeydir. Fâtiha-i a'mâlim olmakla bundan tefe'ül ederim. Bu Harem-i Şerîf'in kudsiyetinden ve mesâcidin ta'mîrinden bâhis olan âyet-i kerîme ile başlayarak bir beyânnâme neşri ile vazîfe-i dîniyyemi îfâ eyleyeceğim. Meclis-i İslâmî a'zâsı hüsn-i tedbîr ve siyâsetlerinden, bu husûsu makām-ı Hilâfet'e inhâ ettiklerinden ve Hilâfet'e gösterdikleri merbûtıyetten dolayı sezâvâr-ı tebrîktirler. Tekrâr ederim ki i'mâr husûsu bana hüsn-i tefe'ül veriyor. Filistin ve Mısır müslümanlarına bunu tebşîr edebilirsiniz."

Afganistan:

Emânullâh Hân Hazretlerinin Mühim Bir Nutku. – Geçen Ağustos'un üçünde Afganistan istiklâlinin sene-i devriyyesini ve istiklâl şühedâsının hâtırasını tes'îd etmişti. Bu münâsebetle Kâbil'de icrâ olunan umûmî ihtifâlde Afganistan Emîri şevketlü Gāzî Emânullâh Han hazretleri mühim bir nutuk îrâd etmiştir. Bu nutku Kalküta'da intişâr etmekte olan el-Câmia refîkimizdan naklediyoruz. Müşârunileyh Emîr hazretleri bu nutukta ez-cümle demiştir ki:

"Muazzez kardeşler, muzaffer askerler! Hak Teâlânın kalblerimizi te'lîf ederek lutf-ı ilâhîsiyle uhuvvetimizi dâim etmesini niyâz ederim. İstiklâlimizi nasıl kazandığımızı biliyor musunuz? İstiklâl öyle mühim bir şeydir ki insan onu evlâdının hesâbına bile fedâ etmek istemez. İstiklâl ihsân edilmez. İstiklâl zâlimlerin, âsîlerin elinden alınır. Biz de istiklâlimizi ordumuzun kuvveti, milletimizin himmeti, şühedâmızın fedâkârlıkları sâyesinde ihrâz ettik.

Birâderler! Fedâkârlık hissi ve vatan uğrunda istihkār-ı mevt hissi servet ve refâhiyet ile inkişâf eden hislerden değil, bu hisler din ile, terbiye ile kazanılır mübârek hislerdir. Din ve vatan uğrunda ölmek, ebedî hayat kazanmaktır. Kur'ân-ı Azîmüşşân buyurur ki [11](وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِى سَبِيلِ اللهِ اَمْوَاتٌ بَلْ اَحْيَاءٌ وَلٰكِنْ لَا تَشْعُرُونَ) = Allah yolunda câm-ı şehâdeti nûş edenlere ölmüşlerdir, demeyiniz, onlar hayatta dururlar, fakat siz duymazsınız." Vatan uğrunda ölen, şeref-i millî uğrunda can veren kardeşlerimiz içimizde fedâkârlık hissini daima tahrîke medâr olacak, bizi her zaman memleketimizi müdâfaaya sevk edecek kıymetli bir hâtıra, canlı bir yâdigâr bırakmışlardır. O da azîz evlâdlarıdır. Bu evlâd-ı şühedâ işte buradadırlar. (Emîr hazretleri şehîd babalarının kanlı gömlekleriyle ihtifâle iştirâk eden çocukları göstermiştir.)

Arkadaşlar! Bu yavrulara bakınız, bunları ta'zîz ediniz... Bunların giydikleri gömlekleri havş-ı şehâdetle galtândır. Bunları koklayınız. Hepiniz emîn olunuz ki bu yavrular benim öz evlâdlarımdır. Meydân-ı şehâmette câm-ı şehâdet nûş ederek çocuklarımın bu yetîmlerin nâil olduğu bülend şerefe nâil olmalarını ne kadar temennî ederdim."

Afganistan'da Tönbekinin Men'i. – Afganistan Emîri Gāzî Emânullâh Hân hazretleri ısdâr ettiği bir irâde-i seniyye ile memleketi dâhilinde tönbekinin isti'mâlini men' **[128]** etmiştir. Bu irâde-i seniyyede deniliyor ki: "Muzır âdetler milletlerin terakkīsine hâil olur ve kuvâ-yı bedeniyye ile akliyyesini za'fa dûçâr eder. Binâenaleyh memleketim dâhilinde tönbekinin isti'mâlini men ediyorum. Bunu isti'mâl ederken veya satarken derdest olunanlar beş yüzden bin rubleye kadar cezâ-yı nâkdîye dûçar olacaklardır. Bu irâde târîh-i neşrinden iki ay sonra tasdîk olunur."

Afgan Me'mûrlarının Maârife Muâveneti. – Afganistan me'mûrîn-i zâbıtası Avrupa'ya tahsîl için gönderilen talebeye muâvenet olmak üzere bir maâşını teberru' etmişlerdir. Bundan başka Afganistan ordusu mensûbîni her ay maâşlarından dört rupiyeyi Afganistan'ın havâî filosunu takviyeye tahsîs etmiştir. Bu sûretle hükûmetin kuvvetlerini tezyîde âid bütçesi ayda 600.000 rupiye artmıştır.

[11] Bakara Sûresi 2/61.

İran:

Müslümanlar Bir Millet-i Vâhidedir. – İran cerâidinden *Gülistân* refîkimiz "İttihâd-ı İslâm" serlevhasıyla yazdığı bir makālede diyor ki: "Bütün müslümanlar bir millet-i vâhidedir. Bütün müslümanlar arasında bir râbıta-i müştereke, bir hiss-i müşterek vardır ki o da Müslümanlık'tır. Ehl-i Sünnet ve Ehl-i Şîa ayrı, ayrı cemâatler değildirler. Hepsi de bir millet-i vâhidedir. Sünnîler ile Şîîlerin i'tikādâtında büyük ve esâslı bir fark yoktur. Hepsi aynı ümmetin efrâdı, aynı dînin sâlikleridir.

"Düşmanlar mezheb nâmı altında bazı müslümanları tahrîk ile ehemmiyetsiz birtakım ihtilâfları büyültmek isterler ve cehâletten istifâde ederek maksadlarına nâil olurlardı. Fakat elhamdülillâh artık o kara günler geçti ve müslümanlar dostlarını, düşmanlarından ayırdılar. Artık müslümanlar a'dâ-yı İslâm olan ecnebîlerin tahrîkâtına ehemmiyet vermiyor ve bu tahrîkâta kapılarak birbirleriyle boğuşmuyorlar. Bil-akis bütün müslümanlar dindaşlarını öz kardeşler tanıyorlar."

Müctehidlerin Sû'-i Muâmeleye Dûçâr Olmaları. – Irâk hükûmetinin Şîî müctehidlere karşı iltizâm ettiği husûmetkârâne hatt-ı hareket İran Şahı Ahmed Kaçar hazretlerini fevkalâde müteessir etmiş olduğundan müşârunileyh hazretleri Irâk'tan çıkan müctehidlerin her yerde fevkalâde ikrâm ve ihtirâm ile karşılanmaları için emirler verdiği gibi Kirmânşâh'ta bu müctehidleri karşılayarak kendilerine selâmını teblîğ etmek üzere amcaları Adudüssultân ile Maârif Nâzırı Hakîmüddevle'yi i'zâm eylemiştir.

Müctehidlerin Fetvâları . – İranlı *Şafak-ı Sürh* gazetesi Şîî müctehidlerin Irâk'ta vukū' bulacak intihâbâta dâir verdikleri fetvâları neşretmektedir. Ma'lûm olduğu üzere Irâk'ta icrâ edilecek intihâbâttan maksad İngiltere ile Faysal arasında akdolunup Irâk'ta İngiliz mandasını te'sîs eden muâhedenâmeyi kabûl ve tasdîktir. İran müctehidlerinden Ebülhasen el-Isfahânî bu intihâbâta iştirâk edip etmemek suâline cevâb verdiği fetvâda diyor ki:

"Bu intihâbâta iştirâk etmenin harâm olduğunu evvelce beyân etmiştik. Vaz'iyet tebeddül etmemiştir."

Müctehidlerden Muhammed Hüseyin el-Ferdî de diyor ki: "Bu intihâbâta iştirâk etmenin veyahud herhangi vech ile ona yardım etmenin harâm olduğuna dâir verdiğimiz hüküm vaz'iyet tebeddül etmediğinden kemâ-kân bâkīdir."

Ali el-Hüseynî eş-Şîrâzî tarafından verilen fetvâda bu intihâbâta iştirâk edecek olanlardan İslâm'ın berî olduğu beyân olunmaktadır.

Hindistan:

Hindistan Hilâfet Cem'iyeti ve Şerîf Hüseyin. – *El-Câmia* refîkimizde okunduğuna göre Hindistan Hilâfet Hey'et-i Merkeziyyesi Bombay şehrinde akd-i ictimâ' ile mukarrerât-ı âtiyyeyi ittihâz etmiştir:

"Gazetelerde intişâr eden tafsîlât ile sâbit olduğuna göre Şerîf Hüseyin ile hükûmet-i ma'hûdesi Hindistan'dan giden müslümanlara en şedîd muâmeleyi revâ görmüştür. Bu gibi muâmeleler Haremeyn-i Şerîfeyn'in haysiyetini ve an'anât-ı kadîme-i İslâmiyyeyi ihlâl edecek bir mâhiyette görüldüğünden Hilâfet Cem'iyeti Şerîf Hüseyin'e karşı nefretini i'lân eder ve mûmâileyhin bu hareketini şerîat-ı İslâmiyyeye mugāyir ve an'anât-ı dînîyyeyi hâdim bir mâhiyette telakkī eyler. Hindistan Hilâfet Cem'iyeti Ulemâ-yı Hind Cem'iyeti'nin nazar-ı dikkatini hüccâc-ı müslimîn tarafından dermiyân olunan şikâyetlere, Şerîf Hüseyin'in mezâlime ve sû'-i hareketine celb ile bu şerâit altında farîza-i haccın îfâ edilip edilmeyeceği hakkında fikirlerini beyân etmesini ricâ eder.

Hindistan Hilâfet Cem'iyeti Şerîf Hüseyin'in mahmil-i Mısrîyi iâde ve Mısırlı hüccâca sû'-i muâmelesinden dolayı da kendisine karşı i'lân-ı nefret eder ve bu hareketi kadîm an'anât-ı İslâmiyyeye sarîh bir tecâvüz olarak telakkī eyler.

Hindistan Hilâfet Cem'iyeti Şeyh Mehdî el-Hâlis ile sâir müctehidlerin Irâk'tan ihrâcını büyük bir zulüm olarak telakkī eder ve Irâk hükûmetini kemâl-i şiddet ve nefretle protesto ettiği gibi hak ve Müslümanlık uğrunda vatanlarından ihrâc olunmak acısına giriftâr olan ulemâ-yı İslâmiyyeyi tebrîk eder."

Hindistan'da Medenî İsyân. – *El-câmia* refîkimiz Hindistan ahvâl-i siyâsiyyesi hakkında son nüshasında şâyân-ı dikkat ma'lûmât vermektedir. Bu ma'lûmâta göre Tağbor şehrinde Hindistanlıların İngiltere hükûmetine karşı tatbîk etmekte oldukları isyân-ı medenî hareketi kesb-i kuvvet etmiştir. Hükûmet bu hareketin serâmedânına karşı şiddetle hareket ederek iki bin zâtı tevkîf etmiş ise de yine bu hareketi mağlûb etmeye muvaffak olamamıştır. Bu hareketin son günlerde kesb-i şiddet etmesi hükûmetin ahâliyi Avrupalıların mukīm olduğu sâhalarda istiklâl bayrağı taşımaktan men' ediyor. Fakat Hind milliyet-perverleri hükûmetin bu tenbîhâtına ehemmiyet vermeyerek "isyân-ı medenî"yi i'lân etmişler ve binâenaleyh hükûmet de milliyet-perverânı tevkîfe başlamıştır. Hükûmet şiddet isti'mâliyle milliyet-perverlere söz dinletemeyince bunlarla i'tilâf etmek istemiş ve bin-netîce milliyet-perverler istiklâl bayraklarını taşıyarak Avrupalıların mukīm oldukları sâhalarda nümâyişler yapmaya muvaffak olmuşlardır.

Arabistan:

İngiltere'nin Arabistan Bütçesi. – 1924 senesi bütçesine İngiltere hükûmeti Arabistan için ber-vech-i âtî mebâliği kabûl etmiştir:

Irâk ve Filistin'in müdâfaası için 7.530.000 İngiliz lirası, Irâk millî ordusu için 480.000 İngiliz lirası, Filistin jandarması için 250.000 İngiliz lirası, şark-ı karîb umûrunun idâresi için 158.000 İngiliz lirası, Arab rüesâsına muâvenet için 120.000 İngiliz lirası.

Şehzâdebaşı: Evkāf-ı İslâmiyye Matbaası

Abone Şerâiti

Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
hâriç için seneliği (325) kuruşdur.

Nüshası 5 kuruşdur.
İki nüsha bir arada 10 kuruşdur.
Seneliği 52 adeddir.

İdârehâne

Bâbıâlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

Adres tebdîlinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

27 Eylül 1923 | 16 Safer 1342 | * Perşembe * | 27 Eylül 1339 | Cild: 22 - Aded: 563-564

ANGLİKAN KİLİSESİ'NE CEVÂB

Şer'iye Vekâlet-i Celîlesi tarafından Anglikan Kilisesi'ne gönderilmek üzere Tedkīkāt ve Te'lîfât-ı İslâmiyye Hey'et-i İlmiyyesi Reîs-i âlîsi Şeyh Abdülaziz Çâviş Efendi hazretlerinin te'lîf buyurdukları cevâbdır:

Dîn-i İslâm'ın Hasâisi

11. Allâh'ın Adâleti ve Dîn-i İslâm'da Cebir Olmadığı

İslâm'ın en mühim esâslarından biri de: Allah âdildir; insan a'mâl ve tasarrufâtında muztar olmayıp bil-akis bir irâdeye sâhibdir ki teklîfin menâtı olan bu irâde tâkat ile ve esbâb-ı teyessürün teveffürüyle meşrûttur. Binâenaleyh dîn-i İslâm nazarında insan irâde ve ihtiyâr sâhibidir. İrâdesinin erkânı tamâmıyla mevcûd olduğu takdîrde mükellef olur; olmadığı sûrette üzerinden teklîf kalkar. Bunun içindir ki "Müslümanın üzerinden hatâ ve nisyânın, bir de cebir ve ikrâh ile işlediği günâhın cezâsı ref' olunmuştur. – Hadîs" Zîrâ üçünde de ne ihtiyârî bir kasdı ne de menât-ı teklîf olan serbest irâdesi yok.

Bundan biliniyor ki dîn-i İslâm Allah tarafından sevk ve cebre kāil değil. Çünkü ıztırârî bir hâlde vâki' tasarrufâtından ve cebir olunarak işlediği ef'âlinden dolayı bir insanı muâhaze Fâtır-ı Hakîm'in adl-i kâmiline hiçbir zaman sığmaz. Sathî nazar erbâbından birçoğu kazâ ve kadere kāil olan İslâm'ın havsalası ihtiyâra makrûn bir kasdı, hür bir irâdeyi alamaz, vehminde bulunuyorlar. Halbuki iş tevehhüm ettikleri gibi değil. Bu mevzûu îzâh için feylesof Kādî İbnü'r-Rüşd'ün gāyetle güzel sözleri var ki burada onları telhîs edeceğiz:

"İnsan için iktisâb-ı kudreti olmadığı farz olunursa me'mûl edilen fenâlıklara karşı hâzırlıklı bulunulması hakkındaki emir ma'nâsız bir şey kalır. Kezâlik zirâat gibi, sanâyi' gibi esbâb-ı menâfiin celbine âid emir de öyle olur. Sonra harb, gemicilik, tabâbet ve sâire gibi muhâfaza-i nefs ve def'-i mazarrat kasdıyla iltizâm olunan bütün sanâyi' muattal kalır ki akl-ı insânî bunu aslâ kabûl edemez. Binâenaleyh şer'in zâhir-i maksadı cebir ile tam ve hür bir irâdenin şekl-i mutavassıtıdır; mes'elede hak olan da bu vasattır.

Gelelim îzâhına: Cenâb-ı Hak bizde birtakım kuvvetler yaratmış. Biz bu kuvvetlerle biribirine zıd olan şeyleri elde edebiliyoruz. Lâkin bu şeyleri elde etmek hâricte mevcûd olup Fâtır-ı Mutlak'ın bize müsahhar ettiği esbâbın muvâfakatine ve o esbâbı ta'vîk eden avâmilin zevâline menût olduğu için bizlere nisbet olunan ef'âl iki emir ile birden tamâm olur. Demek bizlere nisbet olunan

ef'âlin işlenmesi hem bizim irâdemizle, hem **[130]** hâricteki esbâbın muvâfakatıyla tamâm olur ki kudretullâh denilen şey bu esbâbdır. Sonra bu esbâb-ı hâriciyye işlemek istediğimiz ef'âli yalnız başına itmâm etmediği gibi ona mâni' de olamaz. Bu esbâb iki emr-i mütekābilden birini irâde etmemizin de sebebidir. Çünkü irâde bir iştiyâktır ki herhangi bir tahayyülden yahud herhangi bir şeyi tasdîkten hâdis olur. Bu tasdîk ise bizim ihtiyâcımıza tâbi' değildir. Bil-akis umûr-ı hâriciyye netîcesi olarak bize ârız olmuş bir şeydir. Meselâ hâricten hoşumuza gidecek bir şey gelir. Ondan bilâ-ihtiyâr hoşlanır ve kendisine doğru gideriz. Kezâlik yine hâricten bize kaçacağımız bir şey çatar. Bi'l-ıztırâr onu kerîh görür ve kendisinden kaçarız. Binâenaleyh memleketin iki şıkkından birini tercîhimize medâr olan irâdemiz şimdi gördüğümüz gibi umûr-ı hâriciyye ile mahfûzdur. Sonra ma'lûm olduğu vechile esbâb-ı hâriciyye mahdûd bir tertîb, müselsel bir nizâm üzerinde yürür ki onu kavânîn-i tabîiyyenin vâzıı bulunan Fâtır-ı zü'l-celâl takdîr buyurmuştur. O hâlde bizim irâdemizin ve bu esbâb-ı mukaddere-i makzıyyenin muvâfakati olmaksızın tamâm olmayan ef'âlimizin tekevvün ve tahakkuk etmesi için bu esbâbın lüzûm-ı teveffürü zarûrîdir. Binâenaleyh mahdûd, makzî ve mukadder olan bu esbâba merbût ef'âlimiz de bi'z-zarûre mahdûd ve mukadderdir. Bundan başka ef'âlimiz de irâde gibi ebdânımızın dâhilindeki esbâba dahi bağlıdır; tıbkı irâdenin esbâb-ı hâriciyyeye irtibâtı gibi. Şu hâlde insandan ef'âlin mâ-bihi's-sudûru olan o mahdûd nizâm ki bedenin dâhilinde ve hâricinde bulunan esbâbın da nizâmıdır, işte Cenâb-ı Hakk'ın ibâdı için yazdığı kazâ ve kader budur. Şu îzâhâttan nasıl iktisâb kudretinin bulunduğu ve nasıl olup da bütün netâyic-i müktesebesi evvelce sebk eden kazâ ve kaderle olduğu anlaşılmıştır. Demek insandan sâdır olan ef'âl ne yalnız irâde-i insâniyyenin netîcesi, ne de yalnız esbâb-ı hâriciyyenin netîcesi değildir. Bi-zim irâdemizle işlediğimiz işler ikisinin birden vücûduyla tamâm oluyor.

Ma'lûmdur ki bedenin dâhilindeki esbâb kuvâyı tabîiyyenin netâyicidir. Bu kuvvetler zî-hayât mahlûkātın ecsâmında o ecsâmı idâre etmek üzere Cenâb-ı Hak tarafından halk olunmuştur. Şâyed hayvânâtın, nebâtâtın ecsâmında bulunan kuvvetlerle bu âlemde sereyân eden kuvvetler mevcûd olmasaydı hiçbiri için göz yumup açıncaya kadar bekā imkânı olmazdı. (اِنَّ اللّٰهَ يُمْسِكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ اَنْ تَزُولَاۚ وَلَئِنْ زَالَتَا اِنْ اَمْسَكَهُمَا مِنْ اَحَدٍ مِنْ بَعْدِهٖۚ – Sûre-i Fâtır [35/41].)*

Ef'âl-i insâniyyenin tahakkuku için muktezî rükünlerden biri olan esbâb-ı hâriciyye nasıl Cenâb-ı Hak tarafından takdîr buyurulan mahdûdât cümlesinden ise bedenin dâhilinde olup fikrin, irâdenin, hissin masdarı bulunan kuvâ-yı dâhiliyye de öylece mukadderât-ı ilâhiyyedendir. İnsanın irâdesi bir işin vücûd bulmasına tealluk eder. Şimdi bu vücûd bulan iş insanın kesb ve sa'yi netîcesi olmakla berâber Allah'ın emir ve tekvîni iledir. Bunun misâli: Çiftçi toprağı sürer, düzler, kuvve-i inbâtiyyesini artıracak şeylerle karıştırdıktan sonra içine tohumu atar. Lâkin o tohumu filizlendiren, başaklandıran, kat kat artıran yine Allah'tır. Bunun diğer birçok nazîrleri de böyledir. İşte (وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ – Sûre-i Sâffât [37/96])** (وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَّرَهُ تَقْدِيرًا – Sûre-i Furkān [25/2])*** âyet-i kerîmeleriyle kasdolunan ma'nâ budur. "Halk" kelimesi lisân-ı Arabda "takdîr ve tafsîl"den başka bir şey olmamasına göre eşyânın halkı demek takdîr ve tahdîdi demek olur ki o eşyâyı ihâta eden ilel ve esbâb ve şerâite mutâbık olur; başka türlü olamaz. Yoksa kullarından birini bir işe cebr edip de sonra o işi niçin yaptığından dolayı muâkabede bulunmak hâşâ Cenâb-ı Hak için mutasavver değildir. Çünkü Allah hiçbir şeyde zulmetmez. (وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ – Sûre-i Fussılet [41/46])**** Böyle bir sözü Allah'ı tanımayan, adl-i ilâhînin derecesinden haberdâr olmayan kimseden başkası nasıl söyleyebilir? (شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَۙ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَاُولُوا الْعِلْمِ قَآئِمًا بِالْقِسْطِۜ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ – Sûre-i [Âl-i] İmrân [3/18])*****

---

* Allâh gökleri ve yeri tutup zevâle ermekten koruyor. Yemîn ederim ki şâyed zevâle erseler O'ndan başka kimse çıkıp da bunları tutamaz.

** Allâh sizi de yarattı, sizin işlediklerinizi de.

*** Her şeyi yaratarak en ince noktalarına varıncaya kadar takdîr etti.

**** Kulları hakkında Rabbin aslâ zâlim değildir.

***** Allâh şâhid, melekler şâhid, ilim sâhibleri şâhid ki O'ndan başka Allâh yoktur. Her ân adl ile kāimdir. O'ndan başka Allâh yoktur. Azîzdir, hakîmdir.

İşte Peygamber'le ashâbına ve târîh-i İslâm'ın ilk asırlarında gelen müslümanlara göre kazâ ve kaderin ma'nâsı bu. Bu o mi'yâr ki adâlet-i ilâhiyyenin mertebesi kendisiyle takdîr olunur. Bu o nûr ki müslümanlar fecr-i feyyâzı içinden asırlarca yürüyerek esîr ümmetleri âzâd ettiler; dargın sîneleri barıştırdılar; muhtelif ırklar, mütenevvi' cinsler, mütefâvit tabakalar arasında uhuvvetler, muhabbetler vücûda getirdiler. Bu o nûr ki önlerine düşerek müslümanları maşrıklara, mağriblere götürdü de bütün cihânı kaplayan cehâlet bulutlarını, zulüm sislerini o sâyede târumâr eylediler. Bir asırlık zaman içinde aksâ-yı şarktan aksâ-yı garba kadar bütün aktâr-ı âlem, tekmîl akvâm u ümem din, lisân, ahlâk, âdâb, ahkâm i'tibâriyle bir yurt kesildi, bir ümmet oldu. Sonra nizâmları, ictimâî hayatları, irfânları, ilimleri de birleşmeye başladı. Bir hâlde ki o âlemi dolaşan seyyâhlar –zevâhir-i tabîiyyesi arasındaki fark **[131]** aynı koruyu vücûda getiren ağaçların gösterebileceği tefâvütü geçmeyen– yekpâre bir kitle arasında dolaştıklarını zannediyordu ve bu kadar muhtelif asırlardan, mütenevvi' cemâatlerden teşekkül eden bir muazzam küllün eczâsı, aynı âilenin evlâdı beyninde görülecek tehâlüften fazlasını gösteriyordu.

O hâlde esâsât-ı İslâmiyyeden birini teşkîl eden kazâ ve kader akîdesi hiç de o akîde değil ki insanı ellerine, ayaklarına zinciri vursun da mukadderât-ı ilâhiyye kasırgalarıyla şimdi cennete, şimdi cehenneme sürüklenmek üzere kazâ-yı tesâdüfün ortasına bırakıvermiş olsun.

Kazâ ve kader akîdesiyledir ki her müslüman kendisinin muhtâr bir irâde sâhibi olduğuna ve o irâdenin muktezıyâtına göre hareket ve tasarrufta bulunduğuna mu'tekiddir. Yalnız bir şeye daha mu'tekiddir ki o da ne mâhiyetini, ne de mikdarını kavrayamayacağı birtakım ilel ve esbâb-ı müesire ile kendisini her taraftan kuşatmış bir ilâhın mevcûd olduğu, binâenaleyh makāsıdının husûlü ve irâdesinin tahakkuku o ilel ve esbâb ile kāim bulunduğudur.

O hâlde müslüman yakînen bilir ki yalnız olarak mütâlaa eylediği takdîrde insanın irâdesi de o ihsâ ve istiksâsına imkân olmayan ilel ve müessirâtın biridir, başka bir şey değildir. Bundan dolayıdır ki her zaman müslümanın kalbi kâinâtı ibdâ' eden, esbâb ve müsebbebâta bu nizâmı veren Fâtır-ı zü'l-celâle müteveccih bulunur; hiçbir kuvvet, hiçbir saltanat kendisini gurûra sevk etmediği gibi ne servet, ne de ikbâl onun adl-i ilâhîyi istemesine mâni' olamaz.

Müslüman bilir ki irâdesi de, ihtiyârı da, mücâhedesi de kendisini her taraftan kuşatmış bulunan o tanıdığı ve tanımadığı ilel ve müessirâtın yanı başında ancak mahdûd bir sebebden, cılız bir müessirden başka bir şey değil. Onun için metâlibine muttasıl mechûdunu bezl ile ve elindeki esbâb-ı müessireyi istihdâm ile varmak ister. Bununla berâber yukarıda söylediğimiz o mechûl müessirâtın vücûdunu bildiği için de netîcenin kat'iyetine hükmedemez. Binâenaleyh işi uğrunda gücünün yettiği esbâb-ı istikmâle son dereceye kadar çalışmakla berâber emelinin tahakkuku için zarûrî olan o bilemediği esbâbı kendisine ihzâr etmesini Kādir-i zü'l-celâlden ister durur.

İşte İslâm'ın tevekkülden kasdettiği ma'nâ. İşte gelip de "Yâ Resûlallâh, devemi köstekleyeyim mi, yoksa tevekkül edip bırakayım mı?" diyen bedevîye, aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimizin "Önce köstekle, sonra tevekkül et." dedikleri za-man murâd ettikleri ma'nâ. (فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللهِ – Sûre-i [Âl-i] İmrân [3/159])* âyet-i kerîmesiyle "Allâh'a gereği gibi tevekkül etmiş olsaydınız kuşları nasıl merzûk ediyorsa sizleri de ederdi... Baksanız a, [kuşlar sabah] aç gidiyorlar, [akşam tok dönüyorlar]."** hadîs-i şerîfinden maksûd olan ma'nâ da budur.

Peygamberimiz demek istiyorlar ki: Kuşlar rızkını araştırmak için yuvasından çıkıp gidiyor. O kudretinin tealluk ettiği esbâbı istikmâl ettikten sonra Cenâb-ı Hak da ona kudreti dâhilinde olmayan diğer esbâbı ihzâr ediyor. Şu hâlde kuşlar gibi hareket edenleri Allah ummadığı cihetten merzûk eder. "Tevekkül kâfîdir; şübhe yoktur ki Allah'ın murâdı yerini bulur; Allah her şey için bir vakit, bir mikdar takdîr buyurmuştur."

Bir de insan esbâbın kendisine gizli kalanlarını bilemeyeceği için, dîn-i İslâm yılgınlık sâikasıyla yeise düşmemeyi ve haybet ü hirmân karşısında

---

* "Bir kere de azmettin mi, artık Allâh'a tevekkül et.".

** (لوتوكلتم على الله حق التوكل لرزقكم كمايرزق الطير تغدوخماصاوتروح بطاناً). (Müsned, I, 30, 52; İbn Mâce, "Zühd", 14; Tirmizî, "Zühd", 14).

ümîdi kesmemeyi emrettikten başka müslümanları sa'y üzerinde ısrâra ve muvaffakıyetle netîcelenmeyen mücâhedelerini tekrâra teşvîk ediyor. Zîrâ pek me'mûldür ki nihâyet irâdeleri Allâmü'l-guyûb'a âşikâr olan esbâb-ı hakīkıyye ve müessirât-ı sahîhasına iktirân eder de bu sûretle maksadları husûle geliverir. Bunun içindir ki Kur'ân-ı Hakîm birçok âyât-ı kerîmesiyle müslümanları ümîdsizlikten tahzîr ediyor; yeisin küffâra yakışır hasâilden olduğunu bildiriyor:
(لَا يَايْئَسُ مِنْ رَوْحِ اللهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ – Sûre-i Yûsuf [12/87])*,
(وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهٖ اِلَّا الضَّالُّونَ – Sûre-i Hicr [15/56])**,
(وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ – Sûre-i [Âl-i] İmrân [3/139])*** (وَاللهُ مَعَكُمْ وَلَنْ يَتِرَكُمْ اَعْمَالَكُمْ . وَلَا تُبْطِلُوا اَعْمَالَكُمْ – Sûre-i Muhammed [47/33,35])****

Zâten müslümanlar esbâba tevessül etmeksizin iltizâm olunan tefvîz-ı mücerredin mezmûm bir hamâkatten başka bir şey olmadığında, binâenaleyh harâm olduğunda müttefiktirler. Vâkıâ hiçbir dinde, hiçbir ümmette eksik olmayan mutasavvıfenin bir kısmı bu husûsta türlü türlü mesleklere saptılar da yığın yığın bâtıl telakkīleri, sürü sürü dalâletleri halka hoş göstermek sûretiyle son asırlarda birçok insanları dünyâ uğrunda sa'y ü mücâhededen alıkoydular. Hattâ fânî, bâkī her iki hayatın saâdetini kâfil olacak ulûm-ı sahîhayı tahsîl etmeye, hattâ doğrudan doğruya dîn-i İslâm'ın i'tilâsına yardımda bulunmaya mâni' oldular.

[132] İşte İslâm'ın mâhiyetini tedkīk etmemiş, onun parlak mâzîsi hakkında vukūf edinmemiş kimseleri boynuna alanlar hep mutasavvıfe arasındaki bu müfsid gürûhtur. Öyle zannediliyor ki nesillerden beri müslümanların geri kalmasına sebeb kazâ ve kader akīdesine kāil ve tefvîz ve tevekkül ile âmir olan dinleridir. Zîrâ öyle biliniyor ki kazâ ve kaderden murâd cebirdir, tevekkül ve tefvîzin ma'nâsı da esbâba tevessülü bırakarak gökyüzünden rızık inmesini beklemektir!

Altmış seneye yakın bir zamandan beridir ki müslümanlar arasından fikr-i ıslâh ile yetişmiş kimseler mutasavvıfenin bu muğfil takımı yüzünden akāidin uğradığı tağşîşâtı halka göstermeye başladılar. Sonra Kur'ân'ı, sîret-i Resûl'ü sîret-i sahâbeyi bilmemek ve arkadan gelen büyük hükûmât-ı İslâmiyyenin târîhine vâkıf olmamak sebebiyle cebre sapan kafaları o mezheb-i dalâlin lekelerinden kurtarmaya çalıştılar. Binâenaleyh bugün havâs şöyle dursun avâm içinde bile hemen kimse görülmez ki Cebriye mezhebine sâlik olsun da o gibi dalâletlere dayanarak esbâbı muattal bıraksın; hayat için zarûrî olan mücâhedeye iltifât etmesin.

Bununla berâber yakın bir müstakbel bütün âleme gösterecektir ki İslâm'a bidâyet-i zuhûrunda sâhib olduğu o yüksek sîreti yeniden verecek; müslümanları ilim, amel, sa'y, sebât azim, fedâkârlık gibi şeylerde selef-i sâlihlerinin izince gitmeye teşvîk edecek bir akīde varsa ancak kazâ ve kader, tefvîz ve tevekkül akīdesidir. Yoksa bu akīde zannolunduğu gibi ne hayât-ı medeniyyenin erkânını yıkan tahrîbkâr bir âlet ne de akvâm-ı İslâmiyyeyi terakkīden ve sa'y ü amel sâhalarında diğer ümmetlerle müsâbakadan alıkoyan bir köstek değildir.

RÜ'YET-i HİLÂL MES'ELESİ

2

Fâzıl-ı muhterem Fatîn Efendi hazretlerine

Rü'yet-i hilâl mes'elesi hükm-i hey'înin kat'iyyeti faraziyesi üzerine ta'kīb ettiği münâkaşât-ı fıkhiyyenin cereyânından bâriz bir sûrette anlaşılmaktadır. Zikrolunan risâlede İbni Âbidîn merhûm vaz'-ı mes'eleyi naklederken riyâzî mâhiyeti hâiz hesâb mes'elesi hâlinde şöyle:

1- Hilâlin vücûdu kat'î, rü'yeti mümteni'
2- Hem vücûdu ve hem rü'yeti kat'î
3- Vücûdu kat'î, rü'yeti câiz (yani muhtemel)

diye üç şık üzerine telhîs etmiş ve hükm-i hesâbın üçüne de şümûlünü nazar-ı dikkate aldıktan sonra hükm-i şer'îyi tedkīk eylemiştir. Vâsıl olduğu netîce de "Anlaşıldı ki bu husûsta i'timâd, ulemâ'-i nücûm ve hesâbın akvâline değildir. Çünkü şer'-i

---

* "Kâfirlerden başkası Allâh'ın inâyetinden ümîdini kesemez."

** "Dalâle düşmüş olanlardan başka kim ma'bûdunun rahmetinden ümîdini kesebilir?"

*** "Gerçekten mü'min iseniz mutlaka gālibsiniz, o hâlde fütûr getirmeyiniz. Endîşeye düşmeyiniz."

**** "Allâh sizinle berâberdir ve hiçbir zaman a'mâlinizi kuvvetten düşürmeyecektir. A'mâlinizi ibtâl etmeyiniz."

şerîf şehr-i Ramazân'da sıyâmın vücûbunu kavâid-i felekiyyeye değil rü'yete ta'lîk eylemiş olduğundan bu bâbda hesâba i'tibâr eylememiştir. Binâenaleyh hesâb ile sıyâm vâcib olamayacağı gibi şühûd ve şehâdete muâraza da câiz değildir." zemîninde idâre-i kelâm ederken hesâba i'timâd ve i'tibâr edilmediğini dermiyân etmesinden ihtimâl ki zât-ı âlîleri medlûl-i fennîsine nazaran bir adem-i i'timâd telakkī buyurmuşsunuzdur. Halbuki buradaki adem-i i'timâd ta'bîrinden maksad hükm-i hey'înin kıymet-i ilmiyyesini söylemek olmayıp isbât-ı Ramazân ve îcâb-ı sıyâm nokta-i nazarından medâr-ı istinâd olmadığını beyân etmektir. Fil-vâkı' semânın yıldızları ne kadar parlak olursa olsun mahalleye Ramazânı i'lân eden onlar olmayacak, belki bizim mahalle mescidinin donuk kandîlleri olacaktır. Çünkü ilm-i hey'et hilâlin mevcûdiyetini taharrî edecek, şer' ise sıyâmın vücûbunu taharrî eyleyecektir. Binâenaleyh hesâbın kat'iyyeti müsellem olduğu hâlde vücûb-ı sıyâmda i'timâd ve istinâd-ı şer'îyi hâiz olamaması tenâkuz gibi tasavvur olunmamalıdır.

Eğer hesâb nefsinde kat'î görülmese idi istidlâl-i âlîlerinin aksine olarak iftâr ve sahûr ve evkāt-ı salât gibi taharrî ve istidlâle mesâğ-ı şer'î bulunan yerlerde de i'tibâra mazhar olmazdı. Oralarda mazhar-ı i'timâd olabilmesi ilm-i hey'etten aldığı kuvvet sâyesinde değil, yine şerîattan aldığı i'tibâr sâyesindedir. Çünkü bunlarda menât-ı şer'î âtiyen arz edeceğim vechile müsâiddir.

Burada hükm-i şer'înin illetini mütâlaa edebilmek için evvelemirde bazı esâsât-ı usûliyye mülâhazasına lüzûm hâsıl oldu zannediyorum. Ma'lûm-ı âlileridir ki teşrî' başka ictihâd başkadır. Teşrî' yalnız ilmî olmayıp irâdî kıymeti de hâizdir. İctihâd ise bir ilim, bir fen mes'elesidir. Teşrî', vaz'-ı ahkâm ve vaz'-ı ilel ve şurût-ı ahkâmdır. Vaz'-ı ahkâm nokta-i nazarından teşrî' bir emr-i irâdîdir. Bunun için asl-ı teklîf cebrîdir derler. Aynı zamanda ahkâm-ı mevzûanın ilel ve şurûtuna rabtı ve münâsebât-ı umûmiyyesinin tanzîmi nokta-i nazarından da ilmîdir. Haysiyet-i ûlâ i'tibâriyle ahkâm, şâriin vaz'-ı kānûnun irâde ve beyânına mütevakkıf olduğundan yalnız nakilden müstebân olabilir. İkinci haysiyetle ise ilel ve esbâb-ı şurûtun irtibâtı matlûb olduğundan ilmin havza-i salâhiyyetine girer. Bundan dolayıdır ki gerek ilm-i fıkıh ve gerek bütün ulûm-ı hukūkıyye bu iki nokta-i nazarı cem' etmek mecbûriyetindedir. Bir hükm-i şer'înin veya bir madde-i kānûniyyenin ilmiyetinden gāfil olan bir hâkim o hükmü, o maddeyi **[133]** tatbîkte tamâmen muvaffak olamayacağı gibi bir hükmün, bir maddenin nakliyetinden gāfil bulunan bir âlim-i mütebahhir de bir mahkeme huzûrunda da'vâsını gāib edebilir. Çünkü ilim ile irâde teâruz mevkiinde bulununca irâde galebe eder. Ahkâm-ı şer'iyyenin fehm ve istinbâtında yalnız hadîs ve tefsîrin adem-i kifâyeti de bu iki haysiyetin ictimâî lüzûmundan münbaistir. Ancak şerîat-ı İslâmiyyede irâde-i ferdiyye-i beşeriyye aslâ hâkim olmadığından fi'l-i teşrî' ale'd-derecât birbirine müstenid üç irâdeye muzâftır: İrâdetullâh, irâde-i Resûl ve bunlara tâbi' olan irâde-i ümmet. Kitap, sünnet, icmâ'-ı ümmet… İşte İslâm'da irâdât-ı teşrîiyyenin menbaı bu üçüdür. Fakat ictihâda gelince bu irâdât-ı selâseyi ilmen ta'kīb edip şurût ve ileli ve bunların münâsebât-ı husûsiyye ve umûmiyyesini mümkün olduğu kadar fehm ü istinbât etmekten ibâret bir cehd-i ilmîdir.

İlim ve fen taharrî-i ilel ve esbâb olduğuna göre ilm-i fıkıh dahi vaz' ve irâde-i şârie nazaran ilel ve esbâb-ı ahkâmı taharrî fennidir. Bu taharrî başlıca dört tarîk ile icrâ olunur: Tansîs-ı menât, tahrîc-i menât, tenkīh-ı menât, tahkīk-ı menât. Tansîs-ı menât, fünûn-ı tecrübiyyedeki müşâhedeye nazîrdir. Bununla yalnız nukūl ve nusûs-ı şâriin sarîhî veya îmâî delâletleri tesbît ve ta'yîn edilerek, tahkīk-ı menât ameliyesine geçilir. Bunda fakīh doğrudan doğru şâri'den ahz-i ilim eder. Fakīh burada müctehid değil, sâmi' ve müteallimdir. Burada kavânîn-i lisâniyyenin büyük hizmeti vardır. Fıkh-ı Ashâb en ziyâde bu kabîldendir, denilebilir. Zâhirîler de bununla iktifâ ederler. Bunun mebdei ihsâ', müntehâsı istintâc ve tatbîkten ibârettir. Burada istikrâ'-ı fennî bulunmadığından menâhic-i ulûm tamâmen cârî değildir. Diyebilirim ki hâlihâzırdaki fekāhet de bunun bir zıllinden ibârettir. Asıl ictihâd-ı fıkhî, tahrîc ve tenkīh-ı menât kudretiyle başlar ve yine tahkīk-ı menâta müntehî olur. Nukūl-i şâriin tasrîh ve îmâsına bizzat dâhil olamayan hâdisâtta irâde-i şârii istihrâc için lafzî olmaktan ziyâde ma'nevî ve aklî olan bir ta'mîm ameliyesine,

cüz'îden küllîye doğru giden bir istikrâ'-ı fennîye ihtiyâc vardır. İşte müctehid-i mutlak denilen âlim burada ta'lîl sûretiyle bir istikrâ'-ı fennî yaparak bir menât-ı cedîd keşfeden kâşiftir ki bu keşfe tahrîc-i menât ta'bîr edilir. Bundan sonra müteaddid keşiflerle tebeyyün eden menâtın yani illetin tenkîhı, tarh ve tesviyesi ameliyesi yapılarak bir kānûn-ı ictihâdî tesbît olunur ve bunun üzerinde istintâc sûretiyle tahkīk-ı menât yapılır. Mâlikîlerin mertebe-i ictihâddan addettikleri tahkīk-ı menât Hanefîler nazarında mâdûne'l-ictihâd bir mertebe-i ilmiyyedir. Bununla keşf-i şer'î yapılamaz, ancak tatbîkāt-ı şer'iyye yapılabilir. Binâenaleyh mebâhis-i fıkhiyyede asıl kıymet-i nakliyye nusûs-ı şârie âid olanlardadır. Nukūl-i ulemâ bizzat irâdî kıymeti hâiz olamayacağından delîlinden kat'-ı nazarla bir hükm-i ilmîyi hâiz değildir. Akvâl-i ulemâ ancak taklîd nokta-i nazarından mevzû'-ı bahs olabilir. – Bu münâsebetle derim ki akvâl-i müctehidînin menât ve edillesine atf-ı nazar etmeyerek bunlardan herhangi birini maslahatımıza muvâfık olduğu zu'muyla ahz ve iktibâs edivermek nukūl-i ulemâyı nukūl-i şâri' makāmına ikāme etmek demek olacağından gayr-i meşrû'dur. Bununla hem irâde-i şârie muâraza edilmiş olur, hem ahkâm arasındaki münâsebât-ı umûmiyyenin ilmiyeti halele uğratılmış bulunur. Nukūl-i ulemânın ehemmiyeti ilmiyetinde aranmak lâzım gelir. Bu ilmiyet nisbetindedir ki onlar irâde-i şârii temsîl edebilirler. Binâenaleyh nukūl-i ulemânın ilmiyetine atf-ı nazar edilmeyerek mahzâ söylenilmiş bulunduğu için taklîd ve telfîkına gidilmesi bizim emrâz-ı cedîde-i teşrîiyyemizden biridir. Çünkü şer'de hâkim olan nakil, irâde-i şârie dâir olan nakildir.–

Tahrîc-i menât, tenkīh-ı menât, tahkīk-ı menât nâmıyla arz ettiğim a'mâl-i selâse ilm-i usûlde bütün tafsîlâtıyla tasvîr edilmiş olduğu gibi ahîren meşgūl olduğum garb kitaplarında bütün fünûna hâkim olan mantık-ı istikrâîde dahi aynen ahz ve iktibâs edilmiş gibidir: "Découverte de cause veya tiré de cause" keşf ü tahrîc-i illet, "élimination de cause" tenkîh veya tarh-ı illet, "application de cause" tatbîk-ı illet nâmlarıyla kaydedilen ameliyât-ı illet ve menât elfâz-ı müterâdife olmak haysiyetiyle menâhic-i usûliyyenin aynı olduğunda şübhe yoktur. İlk ikisi sırf istikrâî olan bu ameliyelerin üçüncüsü bulunan tatbîk-ı illet, kıyâs-ı mantıkī ve istintâc ve tefrî' denilen mantık-ı sûrî ameliyesinin esâsını teşkîl etmektedir ki bizim tahkīk-ı menât dediğimiz de bu tatbîkāttan ibârettir. Tam ma'nâsıyla hiçbir fennin vâreste kalamadığı bu a'mâl-i selâseyi fıkıh yalnız irâdât-ı şârii istikrâ' ve istintâc için kullanmak haysiyetiyle ulûm-ı sâireden temâyüz eder. Binâ-berîn fıkıhta tansîs-ı illet, fünûnda müşâhede mevkiindedir. Fen îcâd-ı illette âmil olmadığı gibi fıkıh dahi vaz'-ı illette âmil değildir. Bunun için ilel-i mansûsa-i sarîha karşısında gerek ümmetin ve gerek fukahânın tahkīk-ı menâttan başka bir vazîfesi yoktur. Yoksa [1](فَاِنْ تَنَازَعْتُمْ فِى شَىْءٍ فَرُدُّوهُ اِلَى اللهِ وَالرَّسُولِ) esrâr-ı tevhîdî kökünden sarsılmış ve irâdât-ı ferdiyyeye hâkimiyet verilmiş olur. İlel-i mansûsa-i sarîha karşısında tahrîc-i illet veya tenkīh-ı illet sûretiyle ictihâdî sözlere tesâdüf edilirse hep ilel-i mansûsanın nakliyetinden gaflete haml edilmek iktizâ eder. Bu gafletten münbais olan ihtilâfâtın kıymet-i şer'iyyesi yoktur. Bu gibi ihtilâfât o gafleti izâle edecek esbâb karşısında derhâl mürtefi' olmak lâzım gelir. Çünkü fıkıh ve ictihâdın en birinci şartı irâde-i şahsiyyesini irâde-i şâri'de ifnâ edebilmektir. Bunun aksine **[134]** fıkıhta teşehhî ile amel ıtlâk olunur ki teşehhî ile âmil olan müctehidin kıymet-i ilmiyyesi teslîm olunamaz. Ben birçok şeyler arzu edebilirim. Fakat bu arzularım nokta-i nazarından değil, ancak hakīkate nâzır olan ma'lûmâtım nokta-i nazarından bir kıymet-i ilmiyye iktisâb edebilirim. Çünkü ulemâ ve erbâb-ı fen irâdât ve ihtisâsât-i husûsiyyelerinden tecerrüd edebilmek fazîletini ibrâz edebilenler miyânında bulunur. Onlar [2](بهرجمعيت دلهاست بريشانئ ما) diyebilmelidirler. Mahkeme-i Kübrâda iktisâb-ı hak edecek olanlar mefkûrelerini (ümniyelerini) hakka hâkim bilenler değil hakkı mefkûrelerine hâkim kılanlardır. Kâinât benim arzımın peyki olarak deverân etsin temennîsi, o arzın bir zerre-i cevvâle olması hakīkati karşısında nasıl tahakkuk edebilir? Bu ve bu gibi birçok emsile-i fenniyye bize gösteriyor ki arz ettiğim menâhic-i fıkhiyye her fende âmil olan esâsâttandır. Bunlar her milletin ictihâdât-ı

[1] Nisâ Sûresi 4/59.

[2] "Bizim perişanlığımız gönüllerin cem'iyeti içindir."

teşrîiyyesinde dahi şuûrî veya lâ-şuûrî olarak âmil olan hakīkatlerdendir. Çünkü menba'-ı irâdenin tehâlüfü, tarîkın tehâlüfünü istilzâm etmez. Esâsât-ı mezkûre bütün fünûn-ı istikrâiyyede cârî olan kavâd-i külliyye-i mantıkıyyenin aynıdır, diyebilirim.

Sadedi tecâvüz eder gibi görünen bu îzâhât-ı ma'rûzadan vâsıl olacağımız netîce şudur: Eğer mevzû'-ı bahs olan mes'elede illet-i mansûsa-i sarîha var ise keşif ve tahrîc-i menât sûretiyle bir ameliye-i ictihâdiyyeye salâhiyetimiz olmamak lâzım gelir. Mes'eleyi bâlâda rü'yet-i hilâl mes'elesi ünvanıyla vaz' etmiş idik. Fakat vaz'-ı fıkhî daha başka türlü olmak iktizâ eder. Çünkü bu ünvanda bir hâdise-i şer'iyyeden ziyâde bir hâdise-i hey'iyye veya tabîiyye veya rûhiyye nokta-i nazarı hâkimdir. Binâenaleyh vaz'-ı fıkhî, savm-ı Ramazân'ın sebeb-i vücûbu veya isbât-ı şehr-i sıyâm mes'elesi şekline ifrâğ olunacak ve bu sebebin, bu menâtın vuzûhu tahrîr edilecektir. Acaba bu bâbda kat'iyyü'd-delâle nusûs-ı sarîha var mıdır? Şimdi bunu biraz taharrî edelim.

Zât-ı fâzılâneleri bu noktayı tesbît ederken ekseriyet ve ekalliyet ihtilâfâtı arasında bu delâleti zannî gibi görmek istiyorsunuz ve bin-netîce hesâb ile ameli kat'iyyen men' edecek bir nas karşısında bulunmadığımızı anlatır gibi oluyorsunuz. Fakat mâni'-i kat'îsi yok gibi gördüğünüz hesâb için velev zannî olsun bir muktezâ, bir müsbet de ilâve buyurmuyorsunuz. Demek oluyor ki ekalliyetin kavlini, mücerred kavlini sened ittihâz ediyor gibi bulunuyorsunuz. Eğer mes'ele irâde-i şârii tesbîte ma'tûf olmayıp da bazı ulemânın kavlini delîlden kat'u'n-nazar ve alâ-tarîkı't-taklîd ahz ve tesbîtten ibâret ise müctehid-i mutlak olmayan ve bu i'tibâr ile kavilleri makām-ı taklîdde iktibâs edilemeyecek olan bazı ulemânın sözlerindeki sübût-ı târîhîyi inkâr etmek mümkün değildir. Lâkin bundan ne çıkar? Mezâhibin eimme-i mutlakasından olmayan ve kavilleri taklîd dâiresinde dahi ancak delîlleriyle bir kıymet alabilecek olan bu gibi akvâlin sübût-ı târîhîsini kāle almak, hey'ette Batlamyus eflâkinden veya takvîm-i İbrânîden bahsetmek târîhî bir hatânın beyânından ibâret kalmaz mı?

Elmalılı Hamdi

Tashîh. – Birinci makālede (من اتى...) hadîs-i şerîfinde (بماقال كفر) cümlesi (بماقال فقدكفر) sûretinde tashîh olunmak iktizâ eder. Bundan başka (Mecistî okuyormuş) olacak iken "Muhîtî okuyormuş", "tahsîl-i hâsıl" terkîbi "tahsîli hâsıl" sûretinde düşmüş olduğu da şâyân-ı ihtârdır.[1]

Kastamonu Meb'ûs-ı Muhteremi Fâzıl-ı Muhterem Veled Çelebi Efendi Hazretleriyle Sâbık Meclis-i Meşâyih Reisi Muhterem Şeyh Safvet Efendi Hazretlerine

Geçenlerde Şeyh-i Ekber hazretleri hakkında âcizâne neşretmiş olduğum küçük bir risâleyi efâzıl-ı müsteşrikīnden Mösyö Lui Massignon'a göndermiştim. Fâzıl-ı müşârunileyh ricâmı kabûl ederek mündericât-ı risâle hakkındaki mülâhazalarını bu defa bendenize bir mektûb-ı mahsûsla bildirmiştir. Ancak bu mülâhazalar öteden beri zihinleri işgāl eden pek mühim bazı mes'elelere tealluk ettiği için müşârunileyhe cevâb yazmazdan evvel bir defa da zât-ı fâzılânelerinden istifsârı düşündüm. Pek temennî ve ümîd ederim ki irşâdât-ı hakîmânelerinden mahrûm edilmeyiz. Bendeniz risâlemde Şeyh-i Ekber'e ta'rîz edenleri saydığım sırada İbni Teymiye'den de biraz lisân-ı şikâyetle bahsetmiştim. Fakat Massignon İbni Teymiye'yi i'tirâzlarında haklı bularak mektubunda bendenize aynen şöyle yazıyor:

"Zannediyorum ki İbni Teymiye'nin vahdet-i vücûd aleyhindeki i'tirâzları kat'îdir ve İbni Arabî'nin bu nokta hakkındaki ıstılâhları hatar-nâktir. Bir mü'minin vazîfesi her şeyden evvel tevhîdi tenzîh eylemesidir. İnşâât-ı azîme-i felsefiyyesini bi-hakkın İspinoza'ya benzettiğiniz ve İbni Arabî'nin bu inşââtı Hâlık'la mahlûk arasında bir iktirân-ı mantıkīyi isbâta uğraşmaktadır ki hatâdır. –İbni Arabî'nin bu mülâhazât-ı terkîbiyyesi menşeen Karmatî'dir. Nitekim Şeceretü'l-kevne[y]n'-deki bir fıkrası bunu isbât ediyor. Bu fıkrayı Hallâc ünvanlı eserimde 838'inci sahîfede zikretmişim. Vâkıâ İbni Teymiye'nin İbni Arabî için bilerek bir İsmâîlî, bir Karmatî idi demesi nâ-revâdır.– Fakat muhakkaktır ki İbni Arabî'nin köhne

[1] Metinde (147-148. sayfada) bu düzeltmeler yapılmıştır.

ıstılâhâtı şübheli ve korkacak bir şeydir. Tecelliyât ünvanlı eserinde "tevhîd" kelimesine verdiği îzâhât da doğru değildir. Kezâlik Yahyâ bin Muâz er-Râzî'nin [3](من عرف نفسه فقدعرف ربه) kavlindeki îzâhâtı da hatâdır."

Görüyorsunuz ki şu mütâlaalardan her birinin ayrı ayrı ta'mîk ve tedkīkıne ihtiyâcı vardır. Vâkıâ Massignon'un dediği gibi bir mü'minin vazîfesi her şeyden evvel tevhîd ise de bu tevhîd onun ta'bîri vechile yalnız tenzîh mi olmalıdır? Zann-ı âcizânemce bütün muhakkıklar gibi Hazret-i Şeyh-i Ekber de tevhîdin tenzîh ile teşbîh arasında olmasını tavsiye **[135]** ediyor. Zîrâ böyle olmazsa insan için hakkın sıfatlarını tasavvura nasıl imkân olabilirdi?

Massignon Hazret-i Şeyh'in Hâlık'la mahlûk arasında bir iktirân-ı mantıkī isbâtına çalışmasını da muâhaze ediyor. Acaba Massignon bu iktirân-ı mantıkīyi nasıl anlıyor? Müsteşrik-ı fâzıl mektubunda isti'mâl ettiği trenscendance kelimesinin yanına gālibâ bundan murâdını bana daha iyice tefhîm etmiş olmak için Arapça harflerle "tenzîhü't-tevhîd" terkîbini ilâve etmiştir. Ancak Allah'ın transsandansına yani mâsivâsının hâricinde ve fevkinde vücûduna zâhib olanlara Şeyh-i Ekber'in indinde şühûden sâbit olan bu iktirânı nasıl kabûl ettirebiliriz? Bendenizce bu ihtilâf zâviye-i rü'yetlerin tehallüfünden, meşreblerin teaddüdünden veyahud ayn-ı basîretin açılmamasından ileri geliyor. İbni Arabî'nin bu mes'eledeki tarz-ı telakkīsine yanlış demek için aynı mes'ele hakkındaki diğer zehâbların doğru olmasını isbât etmek lâzım gelir. Halbuki diğer zehâblara aynı şiddet ve kuvvetle tevcîh-i sihâm-ı i'tirâz etmek mümkündür.

Fakat Massignon İbni Teymiye'den daha mu'tedil, zîrâ Hazret-i Şeyh'in hiç olmazsa doğrudan doğruya Karmatî olduğunu kabûl etmiyor. Bununla berâber müşârunileyhin mülâhazât ve nazariyâtını mezâhib ve mesâlik-i muhtelifeden iktibâs etmiş olduğuna zâhib olmuştur. Massignon'un bu husûstaki hükmünü daha ziyâde vuzûhla takdîr ve münâkaşa edebilmiş olmak için *İslâm Tasavvufundaki Istılâhâtın Menşe'lerine Dâir Tedkīkāt* ünvanlı eserinden sutûr-ı âtiyye-yi müsâadenizle tercüme edip nazargâh-ı fâzılânelerine arz edeceğim:

"Harrâz'ın, Hallâc'ın, Tevhîdî'nin, Gazzâlî'nin ve Halebli Sühreverdî'nin üç asır devâm eden red ve inkârlarından sonra Fâtımîler ve İsmâilîler'in kudret-i siyâsiyyeleri muzmahil olduğu esnâda İbni Arabî kat'î ve gayr-i kābil-i şifâ bazı müsâedât ile İslâm'ın tasavvuf-kârâne olan ilm-i tevhîdini Karâmita'nın telfîk tarzındaki "vücûdiyye"sine teslîm etti. Zîrâ evvelden yalnız ervâhın Allah'tan sâdır olduğuna zâhib oldukları hâlde müşârunileyh bundan sonra ilm-i ilâhînin beş mertebesine mütekābil olmak üzere bütün halâikın beş devir ve zamanda Allah'tan zâhir olduğunu tasavvur etmiş ve "vuslat ila'llâh"ın da yine beş zamanda bir hareket-i ric'iyye-i devriyye ile vukū' bulacağını ve bütün mevcûdâtı zihnimizde topyekûn cem' etmek vâsıtasıyla bizim de tekrâr "Allâh" olacağımızı isbât eylemiştir.

Velhâsıl İbni Arabî'nin gayretiyle bundan böyle İskenderiye mekteb-i felsefîsinin ıstılâhât-ı telfîkıyyesi İslâm tasavvufunda hâkim olmuş ve İbni Mukaddesî, Yâfiî, İbni Sem'ûn, Zerrûk, Niyâzî ve Nablusî gibi mü'minlerin ibâdet ve ubûdiyetteki harâret ve gayretleri ne olursa olsun o ıstılâhât bu tasavvufa intıbâk eylemiştir."

Efendi hazretleri! Massignon'un bu beyânâtı bendenizi büyük bir hayrete düşürmektedir. Şeyh hakīkaten gnostiklerden, hükemâ-yı İskenderâniyyeden, Sâbiîlerden ve Hindin yogalarından iktibâs-ı efkâr ve nazariyât etmiş midir? Bu sırada ilâveten şunu da arz edeyim ki İngiliz müsteşriklerinden Vinfild, Edvard, J. Bravn, Reynold A. Nicholson gibi müdekkıkler İslâm tasavvufunun menşe'lerine ve sûret-i inkişâfına dâir yaptıkları tedkīkātta bu tasavvufa hikmet-i İskenderâniyyeden pek çok şeyler karışmış olduğunu isbât etmişlerdir. İbni Arabî'nin meslek-i tasavvufîsine girmiş bulunan hikmet-i İskenderâniyye müessisi "Floten"in akvâli de İspanyol ulemâsından Miguel Asin Palacios tarafından taharrî edilmiştir.

Massignon ta'rîzâtı arasında bilhassa "arz-ı simsim"e ilişiyor. Fakat benim hâtırıma bir şey geliyor. Bugün biz ancak üç bu'dlu eşyâyı tasavvur edebiliyoruz. Zîrâ aklımızın yapılışı ve tertîbâtı daha ötesini düşünmeye müsâid değil. Fakat bazı

[3] ""Kendini tanıyan Rabbini de tanımış olur."

müstesnâ ve yüksek zekâlar dört bu'dlu eşyâyı da tasavvur edebilir, hattâ onun fevkinde olanları da istib'âd etmemişlerdir. Binâenaleyh bu küre-i arz üzerinde mütenâkız ve muhâl addolunan şeylerin diğer bir âlemde meselâ arz-ı simsimde mümkün olduğunu Şeyh'in haber vermesini niçin istib'âd ediyoruz? Küre-i arzda mevcûdiyeti daha yakında keşfolunan radyum ma'deninin mikdarı pek az imiş. Acaba bu fezâ-yı nâmütenâhî içinde mâyesi münhasıran bu cevherden yapılmış başka bir küre yok mudur? Eğer varsa buraya nisbetle hârikulâde addettiğimiz şeylerin orada bir emr-i tabîî olarak vukūa gelebileceğini tasavvura bir mâni' olamaz. Binâenaleyh Hazret-i Şeyh'in bu kabîlden olan ihbârâtını ceffe'l-kalem reddetmek muvâfık-ı insâf ve ihtiyât olur mu?

Massignon İbni Arabî'nin *Şeceretü'l-Kevneyn*'-deki "Muhammed" lafz-ı mübârekini terkîb eden harfleri tarz-ı tefsîrinden bu mülâhazaları Karâmıta'dan aldığına hükmediyor. Bendenizi bu husûsta tenvîr etmenizi ilim nâmına ricâ ederim.

Massignon'un zannınca Şeyh'in *Tecelliyât*'ında tevhîd kelimesine verdiği ma'nâlar da doğru değilmiş, fesübhânallâh! İbni Arabî o kelimenin teşrîh-ı maânîsinde tevhîd ya ilmen ya hâlen veya şühûden olur demiş. Bunun neresi eğri anlayamadım. Meselâ bizim zihnimizde bir hükümdârın vücûdu ma'lûmdur. Bu sebeble günün birinde bir kimse yoldan geçen birini gösterip bu hükümdârdır, fakat mütenekkiren geziyor dese, zihnimizde bir hükümdârın vücûdunda ilmimiz lâhık olduğundan o kimsenin bu kavlini tasdîk ederiz. Fakat biraz sonra diğer bir zât o şahıs için hayır, o hükümdâr değildir, sana bunu haber veren yanlış söylemiş, o bir paşadır dese derhâl içimize şübhe gelir, bu defa da onu tasdîk ederiz. Zîrâ ilmimiz müşâhedeye mebnî değildi. Fakat o hükümdârı makāmında şühûden görüp bilmiş olsaydık, hiçbir vakit bu tereddüde düşmezdik. Derhâl bize **[136]** gösterdikleri şahıs eğer bi't-tecrübe ma'lûmumuz olan zât ise derhâl tasdîk ederdik. Şu îzâhâta göre Hazret-i Şeyh âmme-i nâsın böyle ilmen olan tevhîdini, asfiyâ-yı ibâda şühûden hâsıl olan tevhîde benzetmemekte elbette haklıdır.

Massignon(من عرف نفسه فقدعرف ربه) kelâmını Yahyâ'nın addediyor. Bu olabilir. Zâten hadîs kitapları da bu kelâmın hadîs olmadığını haber veriyor. Bununla berâber bilumum meşâyih-ı sûfiyye onun hadîs-i kudsî olduğuna kāildir. Massignon İbni Arabî'nin bu kelâma verdiği ma'nâları da hatâ addediyor. Artık anlıyorum ki müsteşrik-ı fâzıl, ilimdeki tebahhuruna rağmen, zevkan ve irfânen tekemmüle ve makāmâtı bir mürşid vâsıtasıyla seyr ü sülûke muhtâcdır. Zîrâ buna muvaffak olmadıkça İbni Arabî'nin kelâm-ı mezkûru şerh ederken [4](انك لست انت وانت هو بلا انت لاهوداخل فيك ولاانت داخل فيه ولاهوخارج عنك ولاانت خارج عنه) tarzındaki beyânâtını ne yapsak kabûl ettir - meyeceğimizi zannederim.

Bendeniz kitabımda İtalyan şâir ve hakîm-i şöhret-şiârı "Dante"nin *"Divin Komedi"*sinde cehennem ve cennete dâir verdiği ma'lûmâtın İbni Arabî'den iktibâs edilmiş olduğunu yukarıda ismini yazdığım İspanyol allâmesi Miguel Asin Palacios'nun tedkīkātına atfen yazmıştım. Massignon bu iktibâsâtın vukūuna kāil değildir. Massignon, bu inkârına sebeb olan mülâhazalarını ayrıca bir risâle şeklinde neşretmişti. Bendeniz üç sene evvel Massignon'un bu risâlesini *İkdâm* gazetesinde münâkaşa etmiştim. Fakat Asin'in verdiği hükmü bendeniz daha doğru buluyorum. Zîrâ metinlerden müteaddid misâller îrâdıyla Dante'nin İbni Arabî'nin ifâdâtını aynen istinsâh ettiğini isbât etmiştim.

Bendeniz risâlemde Hazret-i Şeyh'in [5](ليس فى الامكان ابدع مماكان) fikrinde olduğunu yazmıştım. Massignon mektubunda bu bâbda şöyle diyor: "Fakat bu düstûr Gazzâlî'den geliyor. Bundan başka şahsen zannediyorum ki bu müddeayâtı müdâfaa kābil değildir. Gazzâlî de onu terk etmiştir." Bendeniz zannediyorum ki ulemâ-yı İslâmiyye içinde bu kavli hem kabûl ve hem reddedenler vardır. Gazzâlî'nin bu da'vâdan vazgeçtiğini bilmiyorum. Massignon bunu neden dolayı kābil-i müdâfaa zannetmediğini yazsaydı daha iyi olurdu.

Bendeniz risâlemde *Şeceretü'n-Nu'mâniyye*'-den de bahsetmiştim, Massignon bunun mevsûkıyetinden şübhe ediyor. Vâkıâ Hazret-i Şeyh'in

---

[4] "Sen, sen değilsin, sen o da değilsin, o da sensiz değil, o senin içinde değil, sen de onun içinde değilsin, o senden uzaklaşamaz, sen de ondan uzaklaşamazsın."

[5] "Başka yerde, burada olandan daha parlak fikir yoktur."

âsâr-ı tasavvufiyyesinden en mühimlerinin Devlet-i Osmâniyye'nin zuhûrundan evvel yazılmış nüshalarına tesâdüf olunduğu hâlde; *Şeceretü'n-Nu'mâniyye*'nin mevcûd nüshaları hep dokuz yüz senesinden sonradır. Hattâ *Şeceretü'n-Nu'mâniyye* için Salâh Safedî'nin yazdığı şerh bile bi'n-nisbe yenidir. Velhâsıl Massignon'un bu şübhesi bendenizce de vâriddir. Zât-ı mürşidâneleri bu husûsta ne buyurursunuz?

Massignon mektubunun son kısmında, İbni Arabî'yi tasavvuf-ı İslâmîyi akīm bir yola sevk etmiş olmakla ithâm ediyor. Bundan başka turuk-ı aliyye ricâli hakkında şiddetli bir muâhazesi vardır. Mektubun bu satırlarını müsâadenizle aynen tercüme edeceğim:

"Birinci sınıftan bir hakîm olarak görünmektedir. –Fakat müşârunileyhin mezâhib ve mesâlik-i muhtelifeden telfîkan serd ettiği mülâhazât-ı terkîbiyyesi İslâm tasavvufunu akīm bir yola, bilâ-kasd, tevcîh etmiştir. İlk mü'minlerin hakīkī tasavvufu kīl ü kāllerle ve felsefenin garîb tuhaflıklarıyla o kadar iştigāl etmezdi. –Onların tasavvufu her şeyden evvel vezâif-i dîniyyeyi sâdıkāne ve harâretle icrâdan ibârettir. Bu sebebledir ki Hallâc'ı, İbni Arabî'nin pek fevkinde addediyorum. 'El-âyeh: [6](وَلٰكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوٰى مِنْكُمْ)' Bu esnâda memâlik-i İslâmiyyede teceddüd-perver fikirler bütün tarîklere –ictimâiyât nokta-i nazarından âtıl kaldıklarına, avâid-i redîelerine, arz-ı simsim gibi fehvâniye gibi ta'bîrler üzerinde bîsûd münâkaşât-ı lafzıyyelerine– hücûm etmektedir. İşte öyle bir sırada İslâm Tasavvufundaki *Istılâhâtın Menşe'lerine Dâir Tedkīkāt* nâmıyla yazdığım kitapta sûfiyyenin İslâm'ın ilk intişârında îfâ ettikleri hidmet-i azîmeyi izhâr etmeye çalıştım. Kezâlik tasavvufun ilmü'l-işârât değil, ilmü'l-muâmelât ve riâyetü'l-ahlâk ile tasfiye-i kulûbdan ibâret olduğunu gösterdim ….."

Massignon bu mektupta mezkûr âyet-i kerîmeyi aynen hurûf-ı Arabiyye ile yazdığı gibi ilmü'l-işârât, tasfiye-i kulûb terkîblerini de aynen yazmıştır. Massignon'un muâhezâtının bazıları bendenizi pek ziyâde düşündürmektedir. Bilhassa dergâhların ahvâl-i hâzırasına karşı o muâhazâta nasıl cevâb verebileceğiz bilemiyorum. Acaba bu dergâhlarda hars ve maârif-i memlekete hizmet, hastaları tedâvî, yetîm çocukları himâye, garîb ve bîçâreleri barındırmak gibi ictimâî hizmetler nâmına bir şeyler yapmak zamanı gelmemiş midir? Massignon diğer bir kitabında turuk-ı aliyyeden yalnız Senûsîlerin müstesnâ olarak bir hizmet-i neşriyyede bulunduğunu haber veriyor ki doğrudur. Massignon kudemânın tasavvufunda işârât yoktu diyor. Bendeniz bunu tasdîk edeceğim. Bununla berâber bu husûsta dahi zât-ı mürşidânelerinin tenvîrâtını beklerim ve hâtime-i kelâm olarak arz-ı ihtirâmât eylerim efendim.

Kızıltoprak

Mehmed Ali Aynî

[6] "Allah'a ulaşacak olan ancak sizin O'nun için yaptığınız gösterişten uzak amel ve ibadettir." (Hac Sûresi 22/37).

[137] İSLÂM'A İSNÂD EDİLEN TEDENNÎ SEBEBLERİ

8

Hukūk işi İslâm'da doğruyu arayan "ilim" işidir. "Biz gençler"in geveledikleri gibi âhiret işi değildir. Çünkü fıkhın emr-i dünyâya tealluk eden "vecâib" mes'elesi hukūka âiddir. İslâm'da "hukūk fikri" "nizâm-ı âlem" fikridir. Eğer zu'm ettikleri gibi âhiret işi olsaydı mutlakā "nizâm-ı âhiret" denilirdi.

Sonra…

Lâkin efendiler İslâm dînî insanlara "Mutlakā mezârlıkta yaşayınız, dünyâdaki ezvâk ve erzâk-ı hayâttan hissemend olmayınız." dediği yoktur. Bu türlü isnâd ile bir şey kazanmış olmazsınız.

İslâmî hukūkta iki esâs vardır: Fetvâ, kazâ. Fetvâ: Sâilin a'mâl-i dünyâya müteallik bir fiil hakkında mebsût hükm-i şer'îyi istiftâsı üzerine lâhık olan hükm-i âmdan ibârettir.

Kazâ ise ef'âlin müteaddî ve kāsır hüccet ile sübûtu hîninde "fetvâ" hükm-i umûmîsini o fiilin fâiline izâfeye hükmeden kudrettir. Bunu yeni usûle tatbîk edince mecâlis-i teşrîin vaz' ettiği ahkâm-ı umûmiyyeyi hâvî kānûnlardaki mevâdd-ı âmmeyi mahkemelerde hâkimlerin ef'âl-i ma'rûzaya bi'l-beyyine izâfe ve hüküm etmeleriyle îzâh ederiz. Bunun neresinde âhiret kokusu, ölüm kokusu vardır.

Ef'âl-i beşere tealluk eden ahkâmın hey'et-i mecmûasına "fıkıh" derler. Edille-i tafsîliyyesinden bilinirse "fıkıh" ve kavâid-i mevzûasıyla taharrî usûllerini anlatırsa "usûl-i fıkıh" derler. Fıkıh hallî, usûlî, hasmî, icrâî olarak dört şu'beye ayrılır.

Kazâ: İctimâî kudretin hükme me'zûniyet vermesidir. Ulülemrin taklîd-i kazâ etmesidir ki bazı mertebe zaman ve mekân ile tehassus ve tekayyüdü sebebiyle ulülemrin me'zûn kılmadığı kimse kazâ hakkına mâlik değildir.

Bir mes'elenin şekl-i ma'rûzu "muğlaka"dır. İşte fıkıh bunu halleder. Bu hall için de "hakk"ın izhârına mûsıl olan tarâikı ta'kîb eyler ki usûlîdir. Netîceye vâsıl olunca iki şe'n hâdis olur: Ya terk, ya ilzâmdır. İşte kadı bu halli usûl ile vâsıl olduğu yerde hükmeder. Ona da kazâ-yı terk, kazâ-yı ilzâm derler.

İcrâî işe kadı karışamaz. Bu da hükûmetin velâyet-i âmmesine tealluk eden bir başkaca vazîfedir. İşte İslâmî hukūk bunun hâricinde bir şey değildir.

İslâmî hukūk "nizâm-ı âlem" fikridir. Îzâhı şundan ibârettir: Şahsın hulûl-i ecele kadar bekā ve menâfiini muhâfaza için garîzî hareketleri vardır. Bunlar ölçüsüzdür. İşte bunu i'tidâlde tutmak lâzımdır. Bir de cem'iyetin hareketleri vardır. Bu da nev'in bekāsıdır. Kezâlik bunlar da i'tidâlde bulunması şarttır. Cem'iyette şahsın hem şahsına âid hareketleri, hem cem'iyet içinde hareketleri mevcûddur. Bunlar hep "nizâm-ı âlem"e tealluk ettiği için şahsın ve nev'in bekāsına tealluk eden ahkâmın hey'et-i umûmiyyesi "hukūk"u meydâna getirir.

Burada iki hâdise karşısında kalınır: Hak ve teklîf! İslâm'da "teklîf" vardır. Bu vazîfeden eamdır. Vazîfe bir müeyyidenin taht-ı te'sîrinde olmayarak şahsî telakkīye, terbiye tarzına göredir. Halbuki teklîf vazîfeyi şâmil olarak bir de müeyyideye mâliktir. Teklîfin temâs ettiği yerde diğer mükellef zuhûr eder ki ikisinin fiilinin çarpıştığı işte i'tidâli muhâfaza eden "kudret" cem'iyet kudretidir. İslâm'da buna "kazâ kudreti" derler.

Şimdi garbın te'sîsât-ı hukūkıyyesinden daha derin ve kökleri cem'iyetimizin rûhunda olan bizim hukūkumuz terakkıyât-ı asriyyeye hangi noktadan muhâlefet ettiğini bilemiyoruz.

"Şer'î mahkeme"leri o kadar ihmâlkâr bir lisân ile fasl etmekte bir ma'nâ yoktur. Bunlar bizim, cem'iyetimize âid olan işlerle meşgūl olacak çok güzel müesseselerdir.

Bu mes'eleler ise dünyânın her yerinde dinlerinden, ırklarından gelir: Velâdet, nafaka, hadâne, verâset, velâyet, neseb, rüşd, evkāf, nikâh, talâk işlerini görmekte olan mehâkim-i şer'iyyeyi kokmuş veya ölmüş fikirler diye zemmetmekte bir ma'nâ yoktur. Her millet bu esâsları kendi dinlerinden gelen usûl ile halleylemiştir. Bizde bu mes'eleler o kadar sık dokunup ince elenmiştir ki bir "hadâne" mes'elesinin "terbiyevî" noktadan mahkemede sûret-i hallini görmeden dil uzatmak pek abestir.

Sonra… Mevzûât-ı hukūkıyyeye gelince: Bunlar için mehâkim-i nizâmiyyede düstûrun-bihâ olan kavânîn vardır.

Bu kānûnlardan "ukūbât"a dâir olanlar "hukūk-ı medeniyyeye" âid olanlardır. Cezâî kānûnlarımız asrın her milletindekinin hemen aynıdır. Kānûn-ı ticâretimiz de bize uygun gelmiyorsa bunu fıkha isnâd etmekten ziyâde Ticâret Kānûnu'nun ıslâh ve tekemmülü için zaman bulunup da ta'dîl edilememesine haml eylemek insâfa muvâfık olur.

Mes'ele "kānûn-ı medenî"miz olan Mecelle'ye kalır. İşte "Mecelle" ahkâm-ı fıkhiyyeden alınmış ve nâsa evfak ve erfak olan cihetleri şâmil bulunmuştur. Mecelle'nin ihtiyâcât-ı asra muvâfık olmadığından bahsedenlerin da'vâları iki noktada ictimâ' etmektedir:

[138] 1- İktisâdî ve ticârî işlerde bugün aynen mal ve sermâye addedilen "deyn", "hevâ", "şirket", "sigorta" ve buna mümâsil şeyler hakkında Mecelle'de ahkâm bulunmadığı,

2- Cem'iyetin her günkü terakkıyât ile mütenâsib zarûretlerini şâmil kavâid-i esâsiyye-i hukūkıyyeyi hâvî olmadığıdır.

Mecelle'nin noksânı olabilir. Lâkin bu noksân zannedersem esâsta değil Mecelle'nin zamân-ı telfîkında nazar-ı dikkate alınmamasındadır. Bu ahkâm tamâmıyla "fıkıh"ta mevcûddur. Misâl olarak bir iki esâslı kāidesini zikredeceğim.

Kānûn-ı medenîmizi ahkâm-ı fıkhiyye dâiresinde ıslâh ve ta'dîl ve bugünkü ihtiyâcâta göre tevsî'

etmek için herkesten evvel haykıran yine ulemâyı ümmettir ve bi-mennihi'l-Kerîm muvaffak da olacaklardır. İşte garbın bu husûstaki kavâid-i kānûniyyesiyle fıkhın mevzûât-ı hukūkıyyesini mukāyeseli bir sûrette icmâlen arz edeceğim:

"Vecâib = Obligation" Avrupa hukūkunda efrâdın muâmelât-ı şahsiyyelerinden mütevellid ve müteaddî ve mülzem olmak üzere bir haktır. Yalnız garb hukūkunda vecâib için meşrûiyet ve gayr-i meşrûiyet başka telakkīye mazhardır. Garbda "fiil" meşrû' ve nâ-meşrû' olmak üzere hukūkī ma'nâ ifâde etmez. Orada meşrû' yerine memnû' ve gayr-i memnû' meâli cârîdir ki bizde mahsûs ve gayr-i mahsûs olarak naklolunabilir.

Avrupa hukūkunda bize göre gayr-i meşrû' fiilden münbais hakka da hüküm lâhık olur. Bizde de bu hüküm vardır. Ancak bizde esâs gayr-i meşrû' olduğu hâlde bundan mütevellid ahkâm mansûs-ı ilâhîdir.

Misâl: Avrupa'da bir fâhişenin fuhşu için akdettiği mukāvele mu'teberdir. Avrupa hukūku bunu gayr-i meşrû' olmak üzere hükmetmez. Vecâibden mütevellid şahsın bir hakkı olmak üzere telakkī ve ona binâ-yı hüküm ve karâr eder.

"Fıkıh" beşerî ef'âli meşrû' ve gayr-i meşrû' olmak üzere ikiye tefrîk etmiştir. Meşrû' olan ef'âl için hak sâhibinin mutâlebe hakkı olduğu gibi hâkim için de ilzâm ve men-aleyhi'l-hak için iltizâm hakları vardır. Gayr-i meşrû' ef'âl için de ıkzâ mevcûddur. Esâs fâsid olduğu hâlde aynen lâzimü'l-edâ bir hak olmak üzere sâbittir. İstimtâ' için ecîre olan hâtûna bedel-i îcâr hükmetmek kadının vazîfesidir. Fiil nâ-meşrû' olduğu hâlde hüküm meşrû'dur. Halbuki buradaki akd şer'an mekrûhtur. Lâkin bu kerâhetten bir hak tevellüd etmiştir ki istimtâ' karşısında bedelin îfâsıdır. İşte fıkıh buna hükmeder.

İşte "hevâ, banka, sigorta ve buna mümâsil yeni ve asrî ef'âl" üzerine de ahkâm-ı mansûsa mevcûddur. Bunların Mecelle'ye girmemesi fıkhın noksânına ma'tûf olamaz.

Bir asl-ı fıkhî vardır: "Va'd-i muallak lâzım olur." İşte bu asl-ı fıkhî bunun hepsini câmi'dir.

Amerikalı bir tâcir, İstanbul'daki bir tâcir zimmetindeki muayyen meblağı üzerine ticârî bir muâmeleye girişince şimdiki Mecelle kavâidine göre bunun imkânı "havâle" sûretiyle sâbittir. Muhâlün-leh ile muhâlün-aleyh arasında havâle mün'akıd olur. Muhîle yani medyûna i'lâm etmeye hâcet yoktur. Bu kifâyet etmez ve bu mes'ele deynin mâliyetini isbât eylemez. Yani deyn aynen alâ-vechi'l-ihtisâs ve'l-istibdâd tasarruf olunan mal mevkiinde havâle de sâbit değildir. Bunun için Mecelle'nin ahkâmı gayr-i kâfîdir.

Lâkin "fıkıh" ahkâmına mürâcaat edince bu muâmele tamâmıyla hakk-ı mutâlebeyi, hakk-ı ilzâmı, hakk-ı iltizâmı ihtivâ eden bir fi'l-i kazâî yani vecîbedir. Çünkü hevâ, banka, sigorta işlerinde asrın ihtiyâcı bir "mâliyet ve mülkiyet" görmüştür. "Deyn"e de aynen mülk ve mal nazarıyla bakmıştır.

Şimdi "fıkıh" aslında bunlar tamâmıyla mevcûddur. Yalnız Mecelle'nin hîn-i tedvîninde "Kānûn-ı Ticâret" mevcûd olmak dolayısıyla nazar-ı dikkate alınmamıştı. Deyn tamâmıyla fıkıhta mülk ve maldır. Hattâ "deyn" zekât olunan bir mütekavvimdir.

Ma'lûm olmalıdır ki ahkâm-ı celîle-i İslâmiyye garb hukūkundan bir nokta-i esâsiyyede çok vâsi' ve yüksektir. Garb hukūkunda "vecâib": Mukābilinde ivaz sâbit olan şahsın her türlü ef'âlinden münbais hukūkudur. Bunda cem'iyetin hukūku gayr-i dâhildir. Garbın vecâibine karşı fıkhın: Meşrû', gayr-i meşrû', meşrûa şebîh olmak üzere üç muallakun-aleyhi vardır. Bunların fevkinde bir de "deyn"in zekâta tealluk eden bir mâliyeti mevcûddur. İslâm'da zekât hakk-ı da'vâya mukterin ve lâzımü'l-kazâdır. [7](وَفِى اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ) âyet-i kerîmesi ictimâî bir hakkın mutâlebe-i umûmiyyesini te'yîd eden en insânî, en ictimâî bir asl-ı celîldir. İşte "deyn" burada mülk ve mal olduğu gibi "vaad" şeklinde de mülk ve mal olur. Burada mülkiyeti ve mâliyeti deynin tasarrufa ehliyeti ile sâbittir. Asl-ı fıkhî ise mülkü [8](قدرة يثبتهاالشارع ابتداءًعلى التصرف) ile ta'rîf etmesine göre de menâfi' ve a'yânın yanında deynin mülkiyeti sâbit ve binâenaleyh Amerikalı tâcir İstanbullu

---

[7] "Onların mallarında, servetlerinde iffetinden sesini çıkarmayan yoksullar için, onların mallarında, vermekle mükellef oldukları paylar, haklar vardır. (Zâriyât Sûresi 51/19).

[8] Kanun koyucunun tespit ettiği kudret tasarrufun başlangıcıdır.

tâcirin zimmetindeki deynini "tarîk-ı mukāssa" mevcûd olmak üzere de aynen sermâye olarak kullanacağı gibi mülk i'tibâriyle de münâfese ve bedel-i cârî olan şeyde deynin dâhil olması fıkhî ve meşrû'dur. Husûsîde [9](مايستجرالانسان من البياع اذا حاسبه على انمانهابعداستهلاكهاجازاستحساناً) kavli de mechûl semen mukābilinde mal iştirâsını tecvîz eder.

[139] Sigorta, telgraf, telefonla muâmelât ise tamâmıyla fıkhîdir. "Şart-ı ta'lîkī"den başka bir şey olmayan sigorta câiz olduğu gibi telgrafla ve telefonla sübût-ı akd de [10](غلةالظل حجةموجبةللعمل) kāide-i fıkhiyyesiyle zâhirdir.

İşte "İslâmî hukūk" bu kadar ruhsatkâr ve asrî efkâr ve ihtiyâcâta cevâb verecek kadar âlî ve vesî'dir.

Şu mesâil anlaşıldıktan sonra şimdi de "cihân inkılâblarını meydâna getiren fikrî âmiller önünde İslâm âlemini" tedkīk edebiliriz ki âilevî hukūk ile yukarıda sıraladığımız ma'hûd i'tirâzâtın cevâbı bu makālelerde dâhildir.

Mehmed Şeref

GARBDA MİLLİYET-PERVERLİK

1

Muharriri: Hindistan'ın Şâir-i hakîmi

Rabindranat Tagor

Târîh-i beşer insanların mücâdele ettiği müşkilâta göre teressüm eder. Bu müşkilât ortaya halli matlûb olan birtakım mes'eleler çıkarır ki bunların hallinde izhâr-ı acz etmenin cezâsı sukūt veya izmihlâldir.

Bu müşkilât arzın muhtelif akvâmına muhtelif şekillerde tecellî eder. Akvâmın yekdiğerinden medâr-ı temâyüzü bu müşkilâtı iktihâm için ihtiyâr ettiği tarz-ı cidâldir.

Asya târîhinin ilk devirlerindeki "İskit"ler menâbi'-i tabîiyye nedreti gibi müşkilât ile mücâdeleye mecbûr kalmışlardı. Bunların bulabildikleri en kolay çâre-i hâl kadın, erkek, çocuk cümlesinin hırsız çeteleri teşkîl etmeleriydi! Teâvün-i ictimâî dâiresinde i'mâr ile meşgūl olan akvâm için bunlar mukāvemet-sûz bir âfet kesilmişlerdi.

Şâyân-ı şükrândır ki insan için en kolay yol doğru yol değildir. Tab'-ı beşer mürekkeb bir mâhiyette olmayıp aç kurtlardan müteşekkil bir sürünün tab'ı gibi basît olsaydı o çapulcu orduları bütün dünyâyı istîlâ ederlerdi. Fakat insan müşkilât ile karşılaştığı zaman insan olduğunu, tabîatın kuvâ-yı âliyyesine karşı birtakım mes'ûliyetleri inkâr ederse ânî bir muvaffakıyeti ihrâz edebileceğini, fakat bu muvaffakıyetin kendisi için bir ölüm tuzağı olacağını idrâk eder. Süflî mahlûkāt için mevâni'-i makāma kāim olan şeyler daha yüksek bir seviyede olan insanlar için iğtinâm olunacak bir fırsat teşkîl eder.

Târîhin mebdeinden i'tibâren Hindistan'ın meşgūl olduğu bir mes'ele vardır: Millet mes'elesi. Muhtelif milletler bu memlekette sıkı bir temâs içindedirler. Hindistan târîhinde bu vak'a vekāyiin en mühimmidir. Bizim vazîfemiz onunla karşılaşmak ve onunla bi-hakkın meşgūl olarak insanlığımızı isbât etmektir. Bu vazîfemizi îfâ edinceye kadar niam-ı sâireden mahrûm kalacağız.

Dünyâda başka milletler vardır ki muhât oldukları bazı avârız-ı tabîiyye yahud kendilerini tehdîd eden kuvvetli komşularla meşgūldürler. Bunlar yalnız tabîatın ceberûtundan, komşularının tasallutundan korunmak için değil, başkalarına karşı da isti'mâl edilecek ihtiyât bir kuvvet elde bulunduracak bir şekilde kuvvetlerini tanzîm etmişlerdir. Fakat Hindistan'da müşkilâtımız dâhilî olduğundan bizim târîhimiz müdâfaa ve tecâvüz için tanzîm-i kuvâ târîhi olmayıp mütemâdî tanzîmât-ı ictimâiyye târîhidir.

Târîh-i beşerin hedefi ne kozmopolitliğin renksiz mübhemiyeti, ne de milliyet-perverliğin müfteris putperestliğidir. Hindistan bir taraftan ihtilâfât-ı ictimâiyyenin tesviyesi, diğer taraftan vahdet esâsını kalben tasdîk ile vazîfesini îfâya çalışıyordu. Hindistan akvâm arasında hudûd duvarlarını pek çıplak bir sûrette ikāme etmekle mâdûniyetin netâicini tasnîfâtında idâme eylemekle vahîm hatâlar irtikâb eylemiş, evlâdlarını kendi eşkâl-i ictimâiyyesine alıştırmak için onların fikirlerini topallaştırmış, hayatlarını darlaştır-

[9] "Bir malın harcanmasından sonra inmânı üzerinde hesaplaşıldığında, alınan ücret, kuralına uygun olarak caizdir."

[10] "Gölgenin kapladığı alan , ameli hukuki muameleyi gerektiren delildir."

mıştır. Fakat asırlarca yeni tecrübeler yapılmış ve yeni tanzîmât tatbîk olunmuştur.

Hindistan'ın vazîfesi i'tiyâdâtı, ihtiyâcâtı muhtelif olan misâfirlerin arzularını tatmîn edecek olan bir ev sâhibinin vazîfesi gibidir. Bu vazîfenin îfâsı nihâyetsiz mu'dılâtın zuhûruna bâdî olur ki bunların halli yalnız basîret-kârlıkla değil, vahdet-i beşeriyyeyi hakîkaten idrâk ile müyesser olabilir. Bunu te'mîn için "Upanişad"lardan bed' ile bugüne kadar gelen bir silsile-i mürşidîn çalışmışlardır ve bunların hedefi bütün ihtilâfât-ı beşeriyyeyi Allah'a karşı olan şuûrun feyezânıyla izâle etmekti.

Fil-vâkı' Hindistan târîhi devletlerin zuhûr ve izmihlâl yahud fâikıyet-i siyâsiyye te'mîni için vukū' bulan mücâdelât târîhi değildir. Memleketimizde bu gibi vekāyi'nâmeler mensî ve müstahkardır. Çünkü milletimizin târîh-i hakīkīsini temsîl etmez. Bizim târîhimiz hayât-ı ictimâiyyemizin ve rûhî mefkûrelerimizin tahakkuku târîhidir.

Fakat henüz vazîfemizi îfâ etmediğimizi hissediyoruz. Tûfân-ı âlem memleketimizi de istîlâ etti. Hayatımıza yeni anâsır karıştı. Daha vâsi' tanzîmâta lüzûm vardır.

Garbın ortaya koyduğu örnek, garbın öğrettiği ma'lûmât Hindistan'ın yapmak istediği vazîfe ile taban tabana zıd olduğundan bunu **[140]** daha ziyâde hissediyoruz. Hindistan'ı göz önüne getirelim. Bu memleket lâ-ekal elli asır müsâlemet içinde yaşadı ve derin düşündü. Bütün siyâsiyâttan, milliyetlerden âzâde olan Hindistan'ın yegâne emeli dünyâyı bir rûh olarak tanımak, hayatının her dakīkasını mes'ûd bir şuûr içinde geçirmekti. İşte insâniyetin bu ücrâ kısmınadır ki garbın milleti ve milliyeti tasallut etti.

Târîhinin bütün eski mücâdelâtı, desâisi, iğfâlâtı esnâsında Hindistan bî-taraf kaldı. Çünkü evleri, tarlaları, maâbidi, içinde talebesiyle muallimlerinin ilme vakf-ı hayât ettikleri mekâtibi, basît kānûnlarıyla ve müsâlemetkâr idâresiyle köy hükûmetleri… bunların hepsi bi-hakkın kendine âiddi. Hindistan tahtlarıyla o kadar alâkadâr değildi. Tâc u tahtlar, başında birer bulut gibi geçiyordu. Bazı bulutlar erguvânî bir şa'şaa ile pîrâyedâr, bazen ra'd u berk ile kapkara idi. Bunlar ekseriyâ birtakım tahrîbât yapar. Fakat bunların izleri çabuk gāib olan âfât-ı tabîiyye gibiydiler!

Bu defa iş değişti. Eskiden Hindistan'ın sath-ı hayâtında isrâf şarâbının köpükleri gibi muhteşem filler, süvârîler, hükümdârların eşyâsını taşıyan kāfile kāfile develer, mermer kubbeler, sarâylar, mezârlar, bandolar görülüyor, hükümdârâna sadâkat veya bunlara karşı çevrilen entrikalar, kaderin dehşet-âver tecellîlerine dâir hikâyeler işitiliyordu. Bu defa ise garb milleti makinesinin ayaklarını arzın a'mâkına sapladı.

Moğol orduları, Afgan orduları Hindistan'ı fethetmişlerdi. Fakat biz bu fâtihleri dinleriyle, âdetleriyle beşer tanımış, hiçbir vakit onları "millet" tanımamıştık. Bunları icâbına göre sevmiş yahud sevmemiştik. Bunlarla bir safta harb ettik, kendilerine âid olduğu gibi bize de âid olan bir lisânla kendileriyle konuştuk, devletimizin mukadderâtını müştereken idâre ettik. Fakat bu defa biz karşımızda hükümdâr yahud bir ırk-ı beşer değil bir "millet" ile karşılaştık. Halbuki biz kendimiz "millet" değildik.

Şimdi tecrübemize istinâden "Millet nedir?" suâline cevâb verelim: Mihanikî bir maksad için teşekkül ettiği zaman bir "millet"in alacağı sûret siyâsî ve iktisâdî bir vahdettir.

Böyle bir cem'iyetin daha yüksek bir maksadı yoktur, onun bu sûretle teşekkülü hadd-i zâtında bir gāyedir. Bu hâl bir mevcûd-ı ictimâî olmak i'tibâriyle beşerin bir ifâdesidir. Münâsebât-ı beşeriyyenin bir tanzîm-i tabîîsidir. İnsan diğerlerinin teâvün dâiresinde hayat mefkûrelerini bu dâirede inkişâf ettirir. Bunun bir de siyâsî tarafı vardır. Fakat bir maksad-ı mahsûsu yani vikāye-i nefsi istihdâf eder. Bu siyâsî cihet mefkûre-i beşere âid değil, kuvvete âiddir. Eski zamanlarda bunun hayât-ı cem'iyyette münferid bir mevkii vardı. O meslekte yetişenlere mahsûstu. Fakat fennin yardımıyla ve teşkîlâtın tekemmülüyle bu kudret büyüyerek servetler biçmeye ve hayret-âmîz bir sür'atle hudûdunu geçmeye başlamıştır. Çünkü bütün mücâvir cem'iyetleri refâhiyet-i maddiyye hırsıyla ve bin-netîce mütekābil rekābet ve kıskançlık ile yekdiğerinin kudretinden endîşe ile tahrîk ediyor. Rekābet kesb-i şiddet edince teşkîlât kesb-i vüs'at ediyor ve hodkâmlık en hâkim mevkii işgāl eyliyor. İnsanların hırs ve havfi ile ticâret ederek bu hiss-i hayât cem'iyeti istîlâ eder ve nihâyet yegâne hâkim kudret olur.

İ'tiyâd netîcesinde revâbıt-ı cem'iyyetin kırılarak canlı râbıtalar yerine mihanikî teşkîlâtın kāim olduğunu belki hissetmiyorsunuz. Fakat bunun alâimini her yerde görürsünüz. Bundan dolayıdır ki kadın ile erkek arasında harb i'lân olunmuştur. Çünkü her ikisini bağlayan râbıta kırılmıştır. Bunun sebebi erkeklerin ihrâz-ı servet vâdîsine dökülerek cihânşümûl tahakkümü uğrunda kuvvet makinesini isti'mâl etmesi ve kadını mücâdele sahnesine her muâvenetten mahrûm olarak terk etmesi yahud izmihlâle mahkûm bir vaz'iyete ilkā etmesidir. Bu sûretle teâvünün hâkim olması tabîî olan yerde rekābet hâkim kesilmiştir. Kadının erkeğin mütekābil münâsebetlerine âid olan hâlet-i rûhiyye bile değişmekte ve mütekābil fedâkârlığa müstenid vahdette kemâlini arayan bir insâniyet yerine mütecâdil anâsır-ı ibtidâiyyesinin hâlet-i rûhiyyesini irâe eylemektedir. Canlı râbıtalarını zâyi' eden anâsır mevcûdiyetlerinin ma'nâsını zâyi' ederler. Pek dar bir sâhaya sıkıştırılan gâzât gibi ki bunlar mütemâdî bir mücâdeleden sonra kendilerini esâret altında yaşatan vâsıtayı târumâr ederler, patlatırlar.

Sonra kendilerine "anarşist" nâmı verenlere dikkat ediniz. Bunlar mevki'-i iktidârın herhangi şekilde olursa olsun bir ferd tarafından deruhde olunmasını istemiyorlar. Bunun yegâne sebebi kudretin pek mücerred olmasıdır. Bu şahsiyet-i beşeriyyenin inhilâliyle "millet"in siyâsî dâru'listihzârâtında i'mâl olunan bir mahsûl-i fennîdir.

Sonra iktisâdiyât âleminde dalları budandıkça müteceddid bir kuvvetle yine dallarını süren ağaçlar gibi vukū' bulmakta olan gurvelerin ma'nâsı nedir. Bunun ifâde ettiği ma'nâ istihsâl-i servet eden makinenin gittikçe kesb-i azamet ettiği hâlde cem'iyetin ihtiyâcını nazar-ı i'tibâra almaması ve insanlığın onun sikleti altında mütezâyid bir şiddetle erimesi **[141]** değil mi? Bu ahvâl beşerî mefkûrelerden kendini âzâd eden anâsır arasında mücâdelât-ı vâkıanın vukūuna sebebiyet vermekte ve binâenaleyh sa'y ile sermâye arasında nihâyetsiz bir harb-i iktisâdî vukū' bulmaktadır. Çünkü servet ve iktidâr hırsının hudûdu yoktur. Bunlar sonuna kadar kıskançlık ve şübheyi beslemekte devâm edecek ve nihâyet ânî bir musîbet veyahud rûhî bir teceddüd ile bir nihâyete varacaktır.

Matbûât:

GARBLILAŞMAK MÜNÂKAŞALARI

Mürettiblerin grevi hitâm bulup da gazeteler eskisi gibi çıkmaya başlayınca garblılaşmak mes'elesi hakkında muhtelif makāleler intişâr etti. Milletimizin hayât-ı dîniyye ve ictimâiyyesine tealluk eden bu mes'ele hakkındaki neşriyâtı kemâl-i ehemmiyyetle ta'kīb etmek müslümanlar için bir vazîfe-i asliyyedir. Garblılaşmak tarafdarı olanlar maksadlarını artık gizlemeye lüzûm görmeyerek açıktan açığa ortaya koymaya başladılar. Zâten işin gizli kapaklı yeri yok ya. Yapılan şeyler ortada. Tuttuğumuz yolun müntehâsı da görülmüyor değil. Milletin hayât-ı ictimâiyye-i İslâmiyyesine karşı bu kadar alenî ve şedîd bir husûmet i'lânı matbûâtta ilk defa görülen bir hâdisedir. Devr-i sâbıkta da İslâm'dan uzaklaşma hareketleri vardı. Fakat bu hareket bugün hâtır ve hayâle gelmeyecek derecelerde bir inkişâfa mazhar oldu. Garb! O ne efsûnkâr şey imiş ki bütün çektiklerimiz ondan olduğu hâlde yine onu kendimizden çok seviyor ve ona kavuşmak için her şeyimizi fedâ ediyoruz. Şâyân-ı şükrândır ki bu hastalık mahdûd bir tâifeye münhasır olup millet bu illetten masûndur. Maahâzâ bu öyle bir hastalıktır ki tehaffuz edilmediği takdîrde her tarafı bulaştırmak tehlikesi vardır. Tehaffuz için de bu hastalığın mâhiyetini ve a'râzını iyice bilmek icâb eder. Dînî ve millî hüviyetimizle bu derece istihfâf olur mu? diye asabîleşmekten ise kemâl-i dikkat ve ibretle onların sözlerini, fikirlerini, yaptıklarını, yapacaklarını tedkīk etmek, öğrenmek daha faydalıdır.

*
* *

Haber gazetesinde "K[kef]." imzâlı bir başmakālede deniliyor ki:

"Eğer biz hakīkaten teceddüd denilen efsûnkâr mahbûbeye âşık isek onu bütün mevcûdiyetiyle almaya râzî olmaktan başka çâre yoktur. Bu mahbûbenin bugün binlerce nâz ü naîm içinde büyüdüğü ve gezindiği bulvarlar garbdadır. Yeni Türkiye eski fikirlere pâbend olmamalıdır. Medeniyet ve teceddüdü parça parça almak tecrübelerinden ne kadar zarar gördüğümüzü îzâha hâcet yoktur. Biz garbın medeniyetini alırken yalnız

fabrikalarının tarz-ı inşâlarını, makinelerinin sûret-i tevzîini, el-hâsıl medeniyet-i hâzırasının sınâî mahsûlünü değil, belki o cihân-ı dîgerin bütün bünyesini, hattâ ciğerinin iltihâblarını, böbreklerinin cerîhalarını, bağırsaklarının pisliğini… almaktan korkmayacağız ve çekinmeyeceğiz, garbın "ahlâksızlığından" mı korkuyoruz? Hangi ahlâkımızın zarar göreceğinden korkarak. Hangi ahlâk, hangi şark? Biz o ahlâkı tel'în ve o şarkı inkâr etmeliyiz…"

Bit-tabi' bu sözler hummâ sayıklamalarından başka bir şey değildir. Zavallı hasta, milletinin ahlâkını, her şeyini tel'în ve inkâr ediyor; garbın bağırsaklarındaki nesneleri bile alıyor. Bu "K." imzâlı zât her kim ise garb-perestlikte aksâ-yı merâtibe vâsıl olmuştur. Buna: Âfiyetle, keyfine bak! demekten başka bir şeye hâcet yoktur.

* * *

İleri gazetesi bir makālesinde diyor ki:

"Bizim arzumuz kānûnlarımızı, hükûmetimizi, devletimizi ve seviye-i ictimâiyyemizi asrîleştirmek, garblılaştırmaktan ibârettir. "Layık" demek dinsizlik demek değildir. Hükûmet işlerine dînî müdâhale ettirmemek demektir. Din başka, hükûmet başkadır. Din îmâna, idâre-i hükûmet ise fen ve akla muhtâcdır. Layıklar 'Allâh'a âid olanı Allah'a ve devlete âid olanı devlete vermek' tarafdarıdırlar."

Garblılaşmak tarafdarlarının en esâslı gāyeleri olup birçok senelerden beri türlü türlü şekiller ve kisveler altında çalıştıkları din ile devletin tefrîkı düstûrunu daha vâzıh sûrette görmek için bugünlerde Ankara'da Matbûât ve İstihbârât Matbaası'nda basılıp meb'ûslara ve diğer bazı mahallere meccânen dağıtılan Ziya Gökalp Bey'in *"Ocaklılara Armağan: Türkçülüğün Esâsları"* nâmındaki kitabının "Hukūkī Türkçülük" bahsine mürâcaat etmek iktizâ eder. İttihâd ve Terakkī'nin siyâset-i ictimâiyyesinde mühim roller îfâ etmiş olan Ziya Gökalp Bey'in yeni neşrolunan bu kitabında deniliyor ki:

"Hukūkī Türkçülüğün gāyesi, Türkiye'de asrî bir hukūk vücûda getirmektir. Bu asrın milletleri arasına geçebilmek için en esâslı şart, millî hukūkun bütün şu'belerini "teokrasi" ve "klerikalizm" bakıyyelerinden büsbütün kurtarmaktır.

"Teokrasi": Kānûnların, Allah'ın yeryüzünde gölgeleri addolunan halîfeler ve sultânlar tarafından yapılması demektir. "Klerikalizm" ise: Esâsen Allah tarafından vaz' edildiği iddiâ olunan an'anelerin lâ-yetegayyer kānûnlar addolunarak Allah'ın tercümânları i'tibâr olunan rûhânîler tarafından tefsîr edilmesidir…

"Kurûn-ı vüstâ devletlerinin bu iki alâmet-i mümeyyizesinden tamâmıyla kurtulmuş olan devletlere "asrî devlet" nâmı verilir.

"Asrî devletlerde evvelâ gerek kānûn yapmak ve gerek memleketi idâre etmek salâhiyetleri doğrudan doğruya millete âiddir. Milletin bu salâhiyetini tahdîd ve takyîd edecek hiçbir makām, hiçbir an'ane ve hiçbir hak yoktur…

"Hukūkī Türkçülüğün birinci gāyesi asrî bir devlet vücûda getirmek olduğu gibi (…) üçüncü gāyesi de bir "asrî âile" vücûda getirmektir. **[142]** Asrî devletteki müsâvât umdesi erkekle kadının nikâhta, talâkta, mîrâsta, meslekî ve siyâsî haklarda müsâvî olmasını da istilzâm eder. O hâlde yeni Âile Kānûnu ile İntihâbât Kānûnu bu esâsa istinâden yapılmalıdır.

"Hülâsa bütün kānûnlarımızda hürriyete, müsâ-vâta ve adâlete münâfî ne kadar kāideler ve teokrasi ile klerikalizme âid ne kadar izler varsa hepsine nihâyet vermek lâzımdır."*

İşte esâs "parola" budur. Diğer muharrirler aldıkları bu parola dâiresinde hareket ederler. Bunlar ya Müslümanlığı bilmiyorlar, dîn-i İslâm'ı da bugünkü Hıristiyanlık gibi bir din zannediyorlar yahud an-kasdin böyle yazıyorlar. Sonra Ziya Gökalp Bey'in "Allâh tarafından vaz' edildiği iddiâ olunan an'aneler"den maksadı ne olduğu da anlaşılıyor ya? Kur'ân-ı Kerîm. Çünkü müslümanlar ancak Kur'ân-ı Kerîm'in Allah tarafından vaz' olunduğuna îmân ederler. "Allâh tarafından gönderilen" demiyor da "Allâh tarafından vaz' edildiği iddiâ edilen" diyor. Ve ahkâm-ı münzele-i ilâhiyye hakkında "an'aneler" diyor. Ne büyük istihfâf! *İleri* gazetesinin "Allâh'a âid olanı Allâh'a, devlete âid olanı devlete vereceğiz." sözü ise İncil'deki "Allâh'a âid olanı Allah'a, kaysere âid olanı kaysere ver." düstûr-ı teslîsinden başka bir şey değil!

---

* Sahîfe 161

Din başka, hükûmet başka diyorlar. Ammâ hangi din? Vâkıâ Hıristiyanlık dîni böyledir. Fakat Müslümanlık'ta da böyle midir? Müslümanlar hicret-i Nebeviyyenin ilk gününden i'tibâren hükûmeti, teşkîlâtı hâiz; muâhede akdeder, harb eder, sulh eder bir uzviyet-i dîniyye ve siyâsiy-ye hâlindedirler. Bu âna kadar mahfûz kalan Kitap ve Sünnet, i'tikādiyâtımızı, ibâdâtımızı, ahlâkıyâtımızı, kavânîn-i idâriyyemizi, hâsılı a'mâl-i zâhire ve bâtınamızı câmi' olup saâdet-i dünyeviyye ve uhreviyyemiz için vâcibü'l-ittibâ' bildiğimiz desâtîrden müteşekkil ve eczâsı lâ-yenfek bir küldür. Bir müslüman i'tikādât-ı İslâmiyyeyi nasıl hak tanıyorsa, ibâdâtını nasıl li-vechillâh yapıyorsa mehâsin-i ahlâkı da, şer'-i şerîf dâiresindeki alışverişini de, vezâif-i tâbiiyyet ve metbûiyyeti de öylece rızâ-yı Bârî'yi tahsîl için îfâ eder… Sû'-i ahlâktan ictinâb ederse, muâmelâtında eğrilikten çekinirse, âhara zulümden kaçınırsa hep nehy-i ilâhîye muhâlefet korkusundandır. Her müslüman hâline, derecesine göre emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker ile me'mûrdur. Ahkâm-ı dîniyye deyince biz yalnız teâlîm-i i'tikādiyye ile ibâdâtı anlamayız. Mehâsin-i ahlâkı da, muâmelât-ı hukūkıyye ile ikāme-i hudûd-ı ilâhiyyeyi de bu mefhûma idhâl ederiz.

Sonra İslâm'da rûhâniyet yoktur ki rûhânîler sınıfı olsun. Herkes şer'-i ilâhîdeki ahkâmı vüs'u yettiği mertebede icrâ ile mükelleftir, emir ve nehy-i ilâhîden mes'ûldür. Ve bunda şâhın gedâdan farkı yoktur. Bu ümmette ne lâ-yuhtî, ne de mukaddes ve gayr-i mes'ûl kimse yoktur. İ'tikādımızca enbiyâ-yı kirâm bile fiillerinden mes'ûldürler. (Lâ yüs'el ammâ yef'al = yaptığından sorumsuz olan) yalnız Allahü Teâlâdır. Mâadâsı (وهم يسئلون = sorumlu olanlar)a dâhildir.

Ziya Gökalp Bey "teokrasi"yi ta'rîf ederken "krallar" kelimesi yerine "hulefâyı" ikāme etmiş ve o sûretle bir mugālata yapmak istemiştir. Evet akāid-i Hıristiyâniyyeye göre o rüesâ teşrî' ve icrâ husûsunda Allah'ın vekîlidir. Halk kendisine itâat mecbûriyetindedir. Hiç kimse için onu tahtie etmek, münâkaşaya çekmek yahud evâmirine muhâlefette bulunmak mümkün değildir. Zîrâ onların nazarında "sultân-ı ilâhî" ma'sûmdur. Kendisinden bir şey söylemez, bütün söylediği min-indillâhtır; binâenaleyh şerîattır, dindir. İşte hıristiyanların "teokrasi" dedikleri budur. Fakat Müslümanlık'ta böyle midir? Müslümanlık bir halîfeyi hiçbir sûretle lâ-yuhtî görmediği gibi Kitab'ın, Sünnet'in ne tefsîri, ne de ta'dîli imtiyâzını ve efrâd-ı beşerden birinin günâhını bağışlamak yahud kimseyi dâire-i gufrândan koğmak yahud kimsenin akīdesi üzerinde tahakküm edebilmek hakkını ona bahşetmez. Hattâ kadıların mevkii onun makāmından daha yüksektir. Çünkü verdikleri hükmü ne ibtâl, ne ta'dîl etmek, ne de mahkûmu afveylemek kudretini din kendisine vermiş değildir. İslâm halîfeye yalnız şerîatın çiz-diği ahkâm dâhilinde icrâ-yı adli emretmiş ve huzûr-ı ilâhîde nasıl mes'ûl ise bütün müslümanlara karşı da kendisini öylece mes'ûl tutmuştur. Binâenaleyh haktan udûl ettiği gibi şerîatın ta'yîn ettiği şerâite göre kendisini hal' yahud katl eylemek cümlesinin üzerine vâcib olur. Artık halîfe-i Resûlullâh'ın Müslümanlık'taki mevkii böyle olursa ricâl-i dînin mevki'leri ne olmak icâb eder, düşünülsün.

Din ile hükûmetin alâkasını kat' etmek isteyen Ziya Gökalp Bey ve peyrevleri dîn-i İslâm'ı bilmiyorlarsa öğrenmelidirler. Biz onların İslâmiyet'i bilmediklerine hiç de inanamıyoruz. Li-maksadin ve li-garazın böyle söylüyorlar. Yoksa bu kadar i'lân-ı cehâlet olamaz.

Ziya Gökalp "Bütün kānûnlarımızda teokrasi ile klerikalizme âid ne kadar izler varsa hepsine nihâyet vermek lâzımdır." diyor. Türkçülerin hukūkī gāyesi olmak üzere bunu gösteriyor.

Bundan maksadı doğrudan doğruya "din"den başka bir şey değildir. Lâkin her nedense maksadını böyle iki Frenk kelimesiyle ifâde etmeyi daha muvâfık görmüştür. Dînin hukūkī hayattaki izi bir *"Mecelle"*den ibâret kalmıştır… Onun için şimdi bütün muhâcemât ona karşıdır: Niçin devletin kānûn-ı medenîsi ahkâm-ı fıkhiyyeye ibtinâ **[143]** etsin? Niçin "Allâh tarafından vaz' edildiği iddiâ olunan an'aneler" (yani Kur'ân-ı Kerîm) lâ-yetegayyer kānûn olsun? Niçin kānûn tanzîm edilirken şerîat ile mukayyed bulunulsun? Bütün zorları bu. Her şeye bir "asrî" kelimesi takıyorlar. "Asrî devlet", "asrî âile", "asrî hukūk"… İşte Ziya Gökalp Bey bu defa "asrîlik"in ma'nâ-yı ledünnîsini îzâh ediyor! Erkekle kadının "mîrâsta" müsâvî olmasını da Hukūkī Türkçülüğün üçüncü gāyesi olmak üzere gösteriyor.

Bu açıktan açığa Türkçüleri nass-ı Kur'ânîyi ta'tîl etmeye da'vetten başka bir şey değildir. (لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ)[11] âyet-i celîlesi mûcebince mîrâsta kadınların nısf alması hürriyete, müsâvâta, adâlete münâfî imiş! Binâenaleyh bu da kalkacak!

"Dînî Türkçülük" mebhasinde de Türkçülerin ta'kîb edecekleri umdeleri gösteriyor: Kur'ân-ı Kerîm Türkçe okunacak, ibâdetler Türçe olacak imiş... "Ahlâkī Türkçülük" mebhasinde ise eski Türklerin harsine yani put-perestlik ve Şâmânî mezhebi zamanındaki harslerine rücû' edilecek imiş!

"Türkçülerin kadıncı olduklarını, istikbâlde Türk ahlâkının esâslarından biri de 'feminizm' olacağını, eski Türklerin bu güzel kāidelerini hatırlamak ve diriltmek lâzım geldiğini" söylüyor. Bunları hep ayrı ayrı makālelerde mevzû'-ı bahs edeceğiz. Şimdilik yalnız kayd ile iktifâ ediyoruz.

***

"Bilâ-kayd ü şart garbın fezâil ve mesâvîsini birlikte alalım." düstûrunu vaz' eden Ağaoğlu Ahmed Bey'in *Vatan* gazetesinde neşrolunan makālelerine gelelim. Ağaoğlu, Ahmed Cevdet Bey'in suâllerine cevâb veriyor... Diyor ki:

"Mâddî ve ma'nevî tecelliyâtın kâffesinde Türk münevverleri kat'î sûrette şarkı terk ve garba teveccüh etmişlerdir. Edebiyât sâhasındaki elli, altmış senelik tekâmülümüz, mûsikīdeki cereyânlar, ilim, fen, felsefede cereyânlar, siyâsî, ilmî, ictimâî temâyüller, hülâsa bir zümre-i münevverenin ma'nevî endîşelerini teşkîl eden bütün avâmilde Türk münevverlerinin şarktan kat'î sûrette yüz çevirerek garba doğru teveccüh ettikleri bugün inkâr olunamaz bir vak'adır. Binâenaleyh garblılaşmak lüzûmunu halka telkīn etmek vazîfesi bu zümreye âiddir."

Halk her şeyi olduğu gibi muhâfazaya mütemâyil imiş, gidilecek yolu ta'yîn ve takdîrden âciz imiş. İzdihâmların hâlet-i rûhiyyesi böyle imiş, sokak mantığına uymamalı imiş...

Sonra adliyemizi tanzîm etmek ona asrî bir şekil vermek istemişiz. Fakat idâre-i maslahat tarîkını iltizâm ettiğimizden devletin en mühim mebnâsı olan bu ciheti her nevi' şekilden mahrûm ettirmişiz. Halîta hâline koymuşuz. Tamâmen başka başka menba'lardan mülhem iki kısma ayırmışız ve bununla velûd ve müsmir bir besâtet değil, devletin en mühim faâliyetini atâlete uğratan içinden çıkılmaz bir karışıklık ihdâs eylemişiz. Aynı zamanda ve aynı idâre-i masla[ha]t rûhundan mütevellid bir *"Mecelle"* vücûda getirmişiz ki zihniyet i'tibâriyle en derin kurûn-ı vüstâî teâmüller ile son desâtîr-i asriyyeyi mezc eden bir u'cûbe-i ihtilât imiş!..

İşte hep aynı nakarât! Döner dolaşırlar, ya kadında, ya *Mecelle*'de karâr kılarlar. Kadın mes'elesini İstanbul'da "garba" benzettiler. Şimdi dînin hayât-ı hukūkıyyede kalan son izini de kaldırmak istiyorlar. Bâri *"Mecelle"* ye ikide bir taarruz edenler onu anlayabilseler! *Mecelle*'ye yani ahkâm-ı celîle-i fıkhiyyeye uluorta böyle taarruz edeceğine tevzî'-i adâlet husûsunda onun noksânlarını îzâh etmek iktizâ etmez mi? Fakat maksad o değil. Dînin hayatta hiçbir izi kalmasın.

Bir taraftan halkçılık iddiâ ediyor, diğer taraftan halkı gittiği yolu takdîrden âciz şaşkın bir izdihâmdan ibâret addediyor!

Sonra da Türk münevverlerinin şarktan kat'î sûrette yüz çevirip garba doğru teveccüh ettiklerini söylüyor. Burası hakīkaten böyledir. "İslâm'dan" demiyor da "şarktan" diyor. Ne derse desin, maksad ma'lûmdur. Münevverlerin milleti terk ederek, milletin temâyüllerinden yüz çevirerek ecnebî milletlerin temâyüllerine teveccüh etmesi sanki iyi mi oldu? Millet ile münevver tabakanın arasına derin bir uçurum gerildi ve bu uçurum günden güne derinleşiyor. Münevverler halkın hayatını, temellerini beğenmiyor. Halk da münevverlerin tuttuğu yolun ne yol olduğunu görüyor! Ne o, onun kolundan tutmaya tenezzül ediyor, ne beriki ötekinin arkasından gitmeye. El-hâsıl bir vaz'iyet ki fevzâdan başka bir şey değil. Mensûb olduğu milletin temâyüllerinden yüz çevirenler takdîre değil ta'yîbe müstehıktırlar.

*
* *

Garblılaşmak tarafdarlarına karşı en büyük mücâdelelerde bulunan *Tevhîd-i Efkâr* gazetesidir. Ebüzziyâ-zâde Velîd Bey bütün bu neşriyâta karşı dilîrâne ve fazîletkârâne müdâfaâtta bulu-

[11] Erkeğin payı kadının iki mislidir. (Nisâ Sûresi 4/11).

nuyor. Allah râzî olsun. Bundan dolayı bütün müslümanlar kendilerine müteşekkirdir.

Felsefe muallimlerinden Osmân Bey de "An-'ane ve Terakkī" ünvanıyla *Tevhîd-i Efkâr*'da bir makāle neşrettiler. Osmân Bey diyorlar ki:

"Ağaoğlu Ahmed Bey'e göre terakkī-perver olmak için an'aneyi unutmak ve yıkmak lâzımdır. Acaba Ahmed Bey'e 'Bir millet millî an'anelerine hürmet etmeli midir, etmemeli midir?' şeklinde bir suâl sorulsa nasıl cevâb verecek? Kuvvetle zannediyoruz ki: 'Millî an'ane ve husûsî bir seciye sâhibi olmayan milletler yaşayamazlar.' diyecektir. Biz müessesâtta mâzînin bütün tecrübelerini değil fakat mâzîyi dolduran asırların müşterek bir ham[û]lesini buluruz. An'anelerine sâdık kalan milletler, asırlardan beri birikmiş ma'nevî bir kuvvete mâlik oldukları için en büyük felâketler önünde bile mağlûb olmazlar… İşte İngiliz milleti dünyânın en an'ane-perest, fakat aynı zamanda en medenî, en müterakkī ve en kavî bir milleti!…

"An'aneye merbût kalmak zannedildiği gibi mâzîye esîr olmak demek değildir. **[144]** Zîrâ an'ane doğan, yaşayan, ihtiyârlayan, ölen fakat bu minvâl üzere devâm eden canlı bir şeydir. Ona ne kadar fazla merbût olursak hürriyetimizi de o kadar kuvvetle hissederiz.

"An'ane ve hürriyet yekdiğerinin zıddı değil belki birbirinin mütemmimidir. Nitekim Avrupa'nın son terbiye mütehassısları bu noktaya fevkalâde ehemmiyet atfetmişler ve terbiye sistemlerinde çocuğu an'aneye tâbi' tutmanın ve onda i'tiyâdlar vücûda getirmenin çârelerini aramışlardır. Çocuk an'aneye ne kadar iyi temessül eder ve onunla ne kadar fazla meşgūl olursa onu kendi hürriyeti, kendi ikbâli için o kadar iyi bir âlet ittihâz edebilir. Fransız pedagoglarından "Duga" diyor ki: 'Ferdî şahsiyet, an'ane, örf ve i'tiyâdların sultası altında yaşamaya muhtâcdır. Ferdin hürriyetini an'ane ve i'tiyâdların hudûdları ötesinde aramak, çok hatâlı ve tehlikeli bir teşebbüstür. Ferdiyetin ihtivâ ettiği an'ane gibi müşterek unsurlar onun hürriyetine bir mâni' değil belki bir mebde' olur."

Ebüzziyâ-zâde Velîd Bey bu hafta neşrettikleri bir makāle ile garblılaşmak tarafdarlarının aczlerini örtmek için kopardıkları yaygaraları, yaptıkları ma'rifetleri pek güzel îzâh ettiler. Ehemmiyetine mebnî bu makāleyi aynen naklediyoruz:

"Bizde "liberal" geçinen zümrenin diline dolaştırdığı bir iddiâ vardır. Bu zümrenin mütefekkir ve muharrir kısmı sık sık 'Biz layık bir idâre te'sîs edeceğiz, hükûmeti dinden ayıracağız. Memleketi, milleti garblılaştıracağız, seviye-i ictimâiyyemizi asrîleştireceğiz. Halbuki bizim bu âmâl-i terakkī-perverânemize muhâfazakârlar mâni' oluyorlar, her neye teşebbüs etsek önümüze çıkıyorlar, din kuvvetiyle mesâîmizi akīm bıraktırıyorlar. Halbuki bu eski kafalı, an'ane-perver, câhil ve mutaassıb gürûh olmasa memleketin irfânını, seviye-i irfânını yükselteceğiz, şöyle yapacağız, böyle yapacağız, fakat âh bu mutaasıblar, âh bu hacılar, âh bu hocalar…'

"Bu iddiâların ne kadar haksız, ne kadar esâssız, ne kadar tıflâne olduğunu isbât için uzun uzadıya delîl ikāmesine hâcet yoktur.

"Memlekette fil-hakīka bir muhâfazakârân sınıfı vardır. Bu sınıf hakīkat-i hâlde ekseriyeti teşkîl eder ve hadd-i zâtında gāyet kuvvetlidir. Muhâfazakârlar medeniyet-i İslâmiyyenin medeniyet-i garbiyyeye çok fâik olduğu, memleketimizde hakīkī terakkīnin medeniyet-i İslâmiyye ahkâmına iktifâ ile mümkün bulunduğu, an'anât-ı milliyyemizin makbûl ve meşrû'larının behemehâl muhâfazası lâzım olduğu, an'anelerimizi bilâ-istisnâ terk ve ihmâl edersek pek kuvvetli olan hasâil-i milliyyemizi, seciyemizi, her türlü mezâyâmızı da tamâmen gāib edeceğimiz i'tikādındadırlar.

"Muhâfazakârlar bu ictihâdda olduklarına göre bit-tabi' terakkī-perver, liberal, garbcı ve husûsiyle layık zevâtın hayât-ı ictimâiyyemizi garblılaştırmak nâmına yaptıkları bid'atlerden, asrîleşmek dâiyesiyle bir kısım kadın ve erkeklerimizin her gün biraz daha seciyelerinden, dinlerinden, ahlâklarından gāib etmelerinden müteessir ve dilhûndurlar. Fakat bu teessüre rağmen muhâfazakâr ve an'ane-perver sınıfın liberalleri tuttukları yanlış yoldan çevirmek için hiçbir müdâhaleleri, mümânaatları yoktur. Bu sınıfın bütün yaptığı liberallere, Avrupa'yı taklîd edeceğiz diye Türklüğü ve Müslümanlığı girdâba sürüklemekte olduklarını söyleyerek bu hatâlardan vazgeçmelerini tavsiye etmekten ve elden geldiği kadar hâlisâne nesâyıhta bulunmaktan, bazen de

münâkaşât-ı kalemiyye ile hakīkatin tecellîsine çalışmaktan ibârettir. Muhâfazakârların liberalliğe karşı bütün mücâdelâtı bu tarzda ibzâl-i mesâîye münhasır kaldığına göre layık ve garbcı zümrenin an'ane-perver sınıfının kendilerine mütemâdiyen mevâni' ve müşkilât îkā' eylediklerı hakkındaki iddiâları bit-tabi' tamâmıyla asılsız ve ma'nâsızdır.

"Esâsen muhâfazakârların elinde mücâdele-i kalemiyye ve münâkaşa-i lisâniyyeden başka silâh da yoktur ve olsa da yani terakkī-perver geçinen zümrenin ahlâk-ı umûmiyyeyi her gün biraz daha yıkmaya masrûf olan teşebbüsâtını bil-fiil durdurmak kuvveti de olsa bu zamanda böyle bir kuvvetin isti'mâl edilemeyeceği bedîhîdir. Fikir cereyânlarına karşı yegâne silâh yine fikir kuvvetinden ibârettir. Liberallik ise bir ictihâddır ve tabîî her ictihâd gibi muhteremdir. Yalnız bu ictihâd ve bilhassa onun şimdiye kadar tatbîk edilen îcâbâtı bizim fikrimizce çok hatâlıdır ve çok muzırdır. Bu mazarrâtı izâle için ise bir tek çâre vardır ki o da tutulan yolun yanlışlığını delâil-i akliyye ve hattâ müslüman olduğumuza göre delâil-i nakliyye ile de isbât ederek halkı irşâd ve îkāzdan ibârettir. Öyle zannediyoruz ki şu son on, on beş sene zarfında da muhâfazakârlığın, liberalliğe karşı mücâdelesi hiçbir vakit bu dâireden hârice çıkmamıştır.

"Hakīkat-i hâl bundan ibâret olduğuna göre liberallerin mütemâdiyen muhâfazakârları ithâm etmelerinin sebeb-i hakīkīsi nedir? Bu pek basîttir. Bizde liberal gençlerin, memleketi garblılaştırmak iddiâsında bulunanların garbın hakīkī mezâyâsını yani tekâmülât ve terakkıyât-ı maddiyye ve ilmiyyesini ahz ve iktibâs ile memlekette ta'mîm ve tatbîk etmek iktidârları yoktur. Liberal zümresi az çok müteşekkil ve müctemi' bir kuvvet hâlinde olarak lâ-ekal sekiz, on seneden beri mevcûddur. Hattâ bu zümrenin gün geçtikçe teşkîlât ve kuvvetinin de artmakta olduğu kābil-i inkâr değildir. Öyle olduğu hâlde liberaller bu sekiz, on sene zarfında garbın, dediğimiz gibi, en şâyân-ı taklîd ve iktibâs olan terakkıyât-ı maddiyyesinden bir zerre bile alıp da memlekete idhâl edememişlerdir. Garbcı beyler en çok mektep ihtiyâcından, irfânın ta'mîmi lüzûmundan bahsederler. Halbuki ortada henüz yapabildikleri bir tek mektep yoktur. Kendi nokta-i nazarlarını şerh ve îzâh için ortaya bir tek kitap bile çıkaramamışlardır. Ne bir kilometre şimendüfer yapmışlardır, ne bir liman inşâ ettirebilmişlerdir, ne umûr-ı idârede garb devletlerinde görülen intizâm ve inzibâtı te'sîs edebilmişlerdir, ne de şahsen kendilerini düzeltip meselâ bir Avrupalı gibi muttarid ve devâmlı sûrette çalışmak yolunu tutmuşlardır. Bil-akis bu zümre de milletin hey'et-i umûmiyyesi gibi aklen, fikren, cismen, şeklen, kıyâfeten perîşândır, şaşırmıştır, ortaya en ufak müsbet bir iş çıkarmaktan ve binâenaleyh hakīkaten garblılaşmak kudret ve niyetinde olduğunu isbâttan tamâmıyla âcizdir.

"Bütün liberal ve layık zümrenin şimdiye kadar yaptığı ya Meclis kürsüsünden bî-nihâye sözler söylemekten veyahud gazetelerinde sütûnlar dolusu hod-fürûşâne ve hod-pesendâne neşriyâtta bulunmaktan ibârettir. Terakkıyât-ı ictimâiyye nâmına yaptıkları da gālibâ hanımlarımızın peçelerini kaldırmak ve kendilerini kollarına takıp sinemaya götürmek veyahud Tokatlıyan Gazinosu'na Frenklerin içine salıverip dans etmek gibi şeylere inhisâr etmiştir. Bu sûretle hâsıl olan netîce ahlâken, nezâheten, seciyeten dünyânın en yüksek kadını olan, hissiyât-ı nisvâniyyenin ulviyeti, mezâyâ-yı beytiyyesinin kıymeti ile bir nazîri daha bulunmayan Türk ve müslüman hanımını tereddî-i ahlâka sevk etmekten başka bir şey değildir.

"Liberaller de garblılaşmak nâmına yaptıkları ma'rifetlerin bundan ibâret olduğunu ve meydâna müsbet eser çıkarmaktan tamâmen âciz bulunduklarını daima biliyorlar. Zâten bunu bildikleri ve fakat aczlerini i'tirâfa dilleri varmadığı içindir ki bütün kabâhati muhâfazakârlara buluyorlar, işi gürültüye getiriyorlar ve yalnız 'An'aneperverlerin mümânaatı olmasa bu memleketi terakkıyâtın aksâ-yı merâtibine çıkarırdık.' iddiâyı bî-ma'nâsını tekrârlamakla iktifâ ediyorlar.

"Böyle kuru gürültü ve yagaralarla tabîî hiçbir şey isbât edilemez ve memlekete zerre kadar fayda te'mîn olunamaz. Liberal zümresi bî-sûd münâkaşât ile ortalığı velveleye vereceğine –eğer muktedirse– meydâna bir iki esercik koymak sûretiyledir ki ancak da'vâsının isâbetini isbât edebilir."

Şehzâdebaşı: Evkāf-ı İslâmiyye Matbaası

Abone Şerâiti

Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
hâriç için seneliği (325) kuruşdur.

Nüshası 5 kuruşdur.
İki nüsha bir arada 10 kuruşdur.
Seneliği 52 adeddir.

İdârehâne

Bâbıâlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Adres tebdîlinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

04 Ekim 1923 | 23 Safer 1342 | * Perşembe * | 04 Teşrînievvel 1339 | Cild: 22 - Aded: 565-566

ANGLİKAN KİLİSESİ'NE CEVÂB

Şer'iye Vekâlet-i Celîlesi tarafından Anglikan Kilisesi'ne gönderilmek üzere Tedkīkāt ve Te'lîfât-ı İslâmiyye Hey'et-i İlmiyyesi Reîs-i âlîsi Şeyh Abdülaziz Çâviş Efendi hazretlerinin te'lîf buyurdukları cevâbdır:

Dîn-i İslâm'ın Hasâisi

12. Kavmiyet-i Dîniyye Yahud İslâm'daki Vahdet-i Âmme

İnsanlar arasındaki tabaka ihtilâfıyla bu tabakalara verilen imtiyâzlar pek uzak asırlardan beri her yerde hüsrân-ı beşerin yegâne menbaı kesildi. Târîh kitapları zâdegânın, kilise ricâlinin, rüesâ-yı umûrun ne şenî' zulümler irtikâb ettiğini, ibâdullâhın malına, canına, mukaddesâtına karşı ne yaman tecâvüzlerde bulunduğunu zabt ediyor. Beriki zavallılara gelince ancak büyük büyük ihtilâllerle, seller gibi kanlar akıttıktan sonra ellerini, kollarını bağlayan esâret zincirlerini koparıp atabildiler. Sonra garbda diğer bir hareket daha meydân aldı ki yürüdüğü gāye cemâatleri biribirine boğdurup duran unsur ihtilâfıyla asabiyet-i kavmiyye belâsını ortadan kaldırmaktı. Nitekim iştirâkîlerin, amele fırkalarının, Bolşeviklerin, iktisâdcıların kendi hesâblarına vaz' etmekte oldukları kavânînden maksad hep bu cinsî ihtilâflardan, bu kavmî asabiyetlerden kurtulmaktır. Her birinin kendi nâmına çizdiği plandan hedefi cemâatler arasında râbıtalar vücûda getirmek sûretiyle husûsî cinsiyetleri ya büsbütün kaldırmak yahud gereği gibi hükümsüz bırakmaktan başka bir şey değil. Lâkin bu muazzam hedef ki bütün hür fikirlerin, bütün insâflı vicdânların aksâ-yı âmâlidir, ona isâbet ne kadar uzak!

Şu saydığımız cemâatlerle fırkalardan evvel edyân gelerek insanları kardeş olmaya, biribirine acımaya, biribirini sevmeye teşvîk etmişti. Ancak nasîhatleri hitâbiyât ve beyân-ı icmâlî dâiresini geçemediği için uhuvvet ve merhamet-i mütekābile te'sîsi hakkındaki da'vetlerinin te'sîsi az olur ve pek kısa bir zaman sürerdi. Târîh eski, yeni bütün akvâm-ı Nasrâniyye arasında zuhûr eden öyle müdhiş muhârebeler, öyle kāhirle fitneler dolu ki Îsâ aleyhi's-selâmın kardeşliğe, merhamet-i mütekābileye, afva, safha dâir o kadar belîğ ta'lîmâtı, o derecelerde şedîd evâmiri bu fecâatin zerresini bile ta'dîl edemedi.

Burada edyân-ı semâviyye arasından İslâm'ı istisnâ bizim için zarûret hükmünü alıyor. Zîrâ İslâm kendisinden evvel gelen edyân ile sonradan zuhûr eden fırkaların tuttuğu yoldan büsbütün başka bir meslek üzerinde yürümüş. İslâm zuhûr ettiği zaman Arablar arasında o kadar dö-

külen ve o kadar güdülen kan vardı ki sînelerin gayzını unutup da bu dargın kalbleri barıştırmak muhâle yakın bir şeydi.

[146] Vâkıâ Arablardaki kabîle asabiyeti önceleri kan dökülmemesine ve haysiyetin, hukūkun mahfûz kalmasına medâr oluyordu. Lâkin sonraları mahz-ı belâ idi. Kendilerini helâk uçurumlarına sürüklüyordu. Çünkü biribirlerine düşman kesilip mütemâdî baskınlara, gazvelere bu asabiyeti vesîle edindiler. Kasdettikleri herhangi bir işte musîb, muhtî, haklı yahud haksız olduklarını hiç düşünmediler. Yurdun bir tarafı şenlik yüzü görmedi, kanları dinmek bilmedi, hakları hiçbir zaman masûn kalmadı.

Mısır'da ve sâir yerlerde yaşayan tabakaların öyle mezâyâsı, öyle hasâisi, öyle kudreti vardı ki muâsırları bulunan cem'iyât-ı beşeriyye hakkında ne gibi âsâr-ı seyyie vücûda getirdiğini evvelce söylemiştik. Binâenaleyh İslâm gelir gelmez insanları tevhîd-i ilâhîden sonra uhuvvete, müsâvâta, karşılıklı şefkat ve merhamete, bir de –sırf tahkīr ve halkı kendisinden tenfîr için– asabiyet-i câhiliyye nâmını verdiği asabiyet-i kavmiyyeyi terke da'vet etti. " ليس منامن دعاالى عصبية " " ليس منامن قاتل على عصبية " " ليس منامن مات على عصبية " * tarzında asabiyete sarılanları tahzîr ve bu dalâlden tenfîr için ne kadar hadîs-i şerîf vârid olmuştur.

Sonra aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz bedevî tabakasını, halk sınıfını Allah'ı tevhîde ve uhuvvet-i İslâmiyyeyi kabûle nasıl da'vet ettiyse kisrâları, kayserleri, necâşîleri, mukavkısları, Gassânîleri, Münzirleri de öyle da'vet etti. Evet bunların hepsini cihân-ı İslâm için çözülmez bir düğüm, ölmez bir râbıta olmasını dilediği o habl-i metîne da'vet etti.

İslâm'ın dünyâya getirdiği tevhîd idi. Onun için bu dîn-i mübînin şiârı kıbleyi tevhîd, rûhu ma'bûdu tevhîd, gāyesi de bütün cihân-ı beşerin kulûbunu tevhîddir. İnsanlara kırmızısını, siyâhını, beyâzını, sarısını ayırmadığı gibi hükümdârıyla halkı, havâssıyla avâmı arasında fark görmüyor. Çünkü Cenâb-ı Hakk'ın kendi zât-ı sübhânîsine tahsîs buyurduğu mertebe istisnâ edildikten sonra cümlesi de İslâm'ın bildirdiği hukūk ve tekâlîf huzûrunda tek bir tabakadan ibâret.

İslâm edyân-ı sâire gibi uhuvvetle müsâvâta yalnız tergīb ile ve mütekābil merhamet ve şefkati sâdece teşvîk ile iktifâ etmedi. Hayatın bütün şuûn ve muâmelâtında ve ibâdâtın, âdâbın, âdâtın kâffesinde bunlara aynı sûretle mürââtı emretti.

Muâmelât husûsunda:

1- Bütün insanları ahkâm-ı şer'iyye huzûrunda aynı seviyeye getirdi. Herhangi bir tabakanın diğerine karşı imtiyâzını tanımadı.

2- Müslümanların damarlarındaki kan aynı kandır, cemâat-i İslâmiyye için çalışmak en âciz ferd-i müslimin hem borcu, hem hakkıdır, dedi.

3- "İki müslüman kılıç kılıca geldiler mi öldüreni de cehennemdedir, öleni de." hadîs-i şerîfiyle müslümanlara mukāteleyi harâm kıldı. Hattâ bir müslümana din kardeşiyle üç günden ziyâde dargın durmayı tahrîm etti.

4- Yola çıkmış müslümana uğradığı yerlerde üçer gece müsâfir kalmak hakkını verdi.

5- Zulüm gören din kardeşi yardım istediği gibi imdâdına koşmayı, isterse aralarında hiçbir karâbet, hiçbir muârefe olmasın, her müslim için farz kıldı.

6- Müslüman topraklarından birine inen efrâd-ı müslimîne, isterse başka bir kavimden olsun, aynıyla o topraktaki yerlilerin hâiz olduğu hukūk-ı vataniyyeyi bahşetti.

7- İki müslüman cemâati arasında mukātele vukūa gelince ıslâh-ı beyn için araya girmeyi bütün müslümanlara farz kıldı ve mukātele esnâsında gālib tarafın ele geçirdiği efrâdı esîr-i harb tanımadı.

Bunlardan başka fıkıh kitaplarının zabt ettiği birçok ahkâm-ı teâmüliyye vârid ki tafsîle, alelacele yazılmakta olan şu eser müsâid değil.

İbâdetteki müsâvâta gelince: Bunu görmek için câmilerin birine girilmesi kâfî. Evet orada görülür ki nasıl halîfenin, sâdâtın hizmetçileri kendileriyle yan yana, omuz omuza durmuşlar da nasıl alınlar hep birden kemâl-i huşû' ile Hayy-ı Kayyûm'a dönmüş, nasıl eller mefâtîh-i gaybın sâhibine doğru uzanmış! Sonra nasıl huzûr-ı Kibriyâ'da

* Asabiyet da'vâsına kalkışan bizden değildir. – Asabiyet üzerine kıtâle girişen bizden değildir. – Asabiyet da'vâsı uğrunda ölen bizden değildir.

eğiliyorlar, nasıl zemîn-i ubûdiyyete kapanıyorlar da yine hep birden "Sübhâne Rabbiye'l-azîm, Sübhâne Rabbiye'l-a'lâ" diyorlar. Hükümdâr yanı başındaki en âciz bir ferdin ayakta iken, rükûa, sücûda varırken cehr ile "Allâhu ekber, Allâhu ekber" dediğini duyuyor.

Namâzlarda böyle, hacca, savma, zekâta gelince müsâvâtın bunlardaki tezâhürü hiçbir zaman daha az olmadığı gibi kulûb-ı müslimîni birleştirmek ve huzûr-ı Kibriyâ'da sınıfların, tabakaların biribirinden aslâ farkı olmadığını kendilerine hissettirmek husûsundaki te'sîri âşikârdır.

Sonra bütün Müslümanlık âlemini bir ümmet hâline getiren avâmilin en mühimmi dîn-i İslâm'ın bildirdiği ferdî yahud ictimâî âdâb **[147]** ve ahlâktır. Yemenin, içmenin, uyumanın, kalkmanın, muâşeretin, hâsılı bütün muâmelât-ı beşerin âdâbıyla şerîatın tergîb ettiği, Kur'ân'ın, sünnetin muhît olduğu ve ulemâ-yı dînin kitaplarında tafsîl eylediği ahlâk.

Evet, vahdet-i kâmile hakkındaki bütün bu âdâb-ı İslâmiyye cihân-ı tevhîdin vasf-ı mümeyyizini teşkîl eden âdât şekline inkılâb etmiş. İnsan hangi müslüman yurdundan kalkıp diğerine inse öyle zanneder ki gördüğü halk ayrıldığı kavmin aynı yahud eşidir. Bir müslüman diyâr-ı İslâm'ın hangisine konarsa konsun, kendisini aslâ yabancı hissetmez. Çünkü indiği kavmin ibâdâtta, âdâtta, hukûkta, hudûd ve ahkâm-ı şer'iyyede tamâmıyla kendisine müşârik olduğunu görür. Binâenaleyh nerede bulunursa bulunsun, kendi evinde ülfet ettiği maîşeti, kendi yurdunda edindiği âdâtı bulur. Evlenmek yahud ayrılmak, vakfetmek yahud vasiyette bulunmak isteyen kimse bilâd-ı İslâm'ın hiçbir tarafında kendi memleketinde iken bildiği tarzdan başkasını göremez. şu hâlde bir müslüman için doğduğu, büyüdüğü toprakta oturmakla başka bir İslâm yurduna göçmek arasında zerre kadar fark yoktur. Nereye konarsa konsun, kendi vatanında kendi kardeşleri, kendi hısımları arasındadır. Bu da şâyân-ı hayret görülmemeli. Zîrâ kavmiyet bir ümmette kökleşen ahlâkın, âdâtın, âdâbın hey'et-i mecmûasından doğan netîceden başka bir şey değil. Halbuki bütün müslümanlara kendisinin o muayyen, o pâyidâr ve umûmî rengini vermekte İslâm'ın ne büyük kudret gösterdiğini evvelce söylemiştik. Hele münâkaşa götürmez hakîkatlerdendir ki başka bir dîn-i semâvî bu husûsta İslâm'a yetişemediği gibi akılları medhûş eden a'sâbına da ne ictimâî bir zümre yaklaşabilmiştir, ne iştirâkî bir tedbîr.

Bütün müslümanları kucaklayacak yekpâre bir kavmiyet altında birleşebilmek emelinin tahakkuku için cihân-ı İslâm'ın bir eksiği varsa ancak vahdet-i lisândır. Bu gāyenin müteazzir yahud müteassir olması, husûsiyle müslümanlarca ta'lîm ve teallümün ihmâl edildiği son asırlarda üç yüz bu kadar milyondan terekküb eden bu muazzam vücûd üzerinde müdhiş rahneler açtı. Cihân-ı İslâm'a şâmil kavmiyet-i dîniyyenin kuvvetini ihâta edemeyenler tarafından bu vesîle ile unsuriyete, cinsiyete, câhilî asabiyete dâir birçok sözler söylendi. Lâkin bu muazzam ümmet-i Muhammed'i teşkîl eden cemâatlerin ittihâdından doğacak netâyici idrâk edenler cehâletten ve uhuvvet-i İslâmiyyedeki esrârı kavrayamamak yüzünden açılan bu gedikleri kapamak çârelerini düşünüyorlar.

Hâsılı "vahdet-i İslâmiyye" yahud ta'bîr-i dîgerle "kavmiyet-i dîniyye" bugün doğmadı, meşîme-i hilkatten İslâm ile berâber çıktı. Sonra bütün cemâat-i İslâmiyye de ibâdâtın, muâmelâtın, âdâbın, ahlâkın rüsûhuyla o da rüsûh buldu. İşte İslâm'ın teâlîmi müslümanlar arasında kalarak âdetlerini, vasf-ı mümeyyizlerini vücûda getirdikçe, kezâlik hislerini, fikirlerini, mütekābil temâyüllerini te'lîf ettikçe bu vahdet ebediyen ortadan kalkmayacaktır.

Bir de ne bidâyet-i zuhûrunda, ne hayatın herhangi bir devrinde vahdet-i İslâmiyyeden gāye isti'mâr siyâseti güden garbın iddiâsı vechile gayrimüslimlere karşı udvân değildi. Yukarıda söylediğimiz gibi bu vahdet ancak İslâm'ın müslülümanlar arasında vücûda getirdiği ictimâî ve ahlâkī nizâmın netîcesidir. Bu neye benzer: Meselâ ümmetlerden her hangisinin olursa olsun, ahlâkı, âdâtı, hâsılı medâr-ı kavmiyyeti olan bütün mümeyyizâtı vahdet arz eder ve bu sûretledir ki o ümmet ümmet-i vâhide olur. Ancak onun bu vahdet-i kavmiyyesinin herhangi bir ümmetle olan münâsebât-ı sulhiyye veya harbiyyesi arasında râbıta yoktur. Zîrâ düşmanlığın da dostluğun da ne ümmetlerin teşekkülüyle, ne de vahdet-i kavmiyyeleriyle alâkası olmayan birtakım ilel ve

esbâbı vardır. İşte (اِنَّ هٰذِهٖٓ اُمَّتُكُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً وَاَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ – Sûre-i Enbiyâ [21/92])[1] kavl-i kerîminin ma'nâsı bu.

Evet, şübhe yoktur ki ittihâd ister bir zümrenin yahud bir memleketin efrâdı, isterse bir dînin evlâdı arasında olsun, siyâsî bir kuvvet olmak i'tibâriyle büyük şeydir. Nîtekim dünyânın her tarafındaki Yahudiler ittihâd ettiler ve kemiyetlerinin pek nâçîz olmasına rağmen müdhiş netâyic-i siyâsiyye elde ettiler. Kezâlik birçok memleketlerde amele cem'iyetleriyle iştirâkîlerin ittihâdı siyâsî şuûn üzerine ma'lûm olan te'sîri husûle getirdi. Bu fırkalar cinsiyet, unsuriyet cereyânlarına karşı durmak için çizdikleri programlarını tatbîke muvaffak oldukları zaman öyle muazzam hâdise zuhûr edecek ki ukūl için şimdiden ihâtasına imkân yoktur.

Dîn-i İslâm'ın kendi bütün cemâatlerine emrettiği ittihâd ise muhtelif sûretlerde zuhûr etmekten bir ân geri durmayan diğer ittihâdlardan başka bir şey değildir. Ancak demin söylediğimiz gibi bu ittihâd uzun asırlardan beri bütün cihân-ı beşeriyyeti haybetler, hüsrânlar içinde bırakan ayrılıkları, hâilleri ortadan kaldırıp da insanları mes'ûd edebilmek için aklın düşünebileceği umûmî râbıtaların en güzelidir.

Evet İslâm'ın emrettiği ittihâd müteaddid sebeblerden dolayı en güzel bir ittihâddır: Evvelâ mukayyed ve mahdûd olmayıp âmdır. Binâenaleyh İslâm'ın ittihâdı diğer cemâatlerde olduğu gibi aynı iş yahud aynı san'at erbâbına yahud husûsî birtakım tâifelere hâs değildir. **[148]** Sâniyen, bir aşîrete yahud bir kabîleye yahud bir renge yahud bir kavme inhisâr etmez. Hattâ yukarıda söylediğimiz vechile bir müslüman diyâr-ı İslâm'ın hangisine inerse insin, ora halkının siyâsî hukūkuna tamâmıyla mâlik olur. Sâlisen, İslâm'ın ibâdâta, muâmelâta, ahlâka, âdâba mahsûs olan teâlîmi Müslümanlık âlemine bu bâriz ve mütemeyyiz kavmiyeti veren bütün hasâisi ve mümeyyizâtı tevhîd etmiş gibidir. Bir hâlde ki o kavmiyet-i bârize mebânîde, mi'mârîde, döşeklerde, örtülerde, perdelerde, fünûn-ı edebiyyede, ma'bedleri, evleri tezyîn eden nakışlarda, levhalarda, hâsılı şiirin, inşânın her nev'inde gözümüze çarpıp duruyor. İster Arabî, ister Fârisî, ister Türkî, ister Avrupâî, ister Berberî olsun, şark lisânlarından birinin edebiyâtına vukūfu olanlar bu hakīkati bilirler. Hâsılı ittihâd-ı İslâm demek fikirde ittihâd demektir, tarz-ı hayâtta ittihâd demektir, şuûrda ittihâd demektir, temâyülâtta ittihâd demektir, vicdânda ittihâd demektir, hâsılı bir ittihâd-ı âilîdir. Yoksa zannolunduğu gibi ne kendi akvâmı arasında edyân-ı sâirenin kurduğu ittihâddır, ne de Avrupa'da, Afrika'da ve sâir yerlerde iktisâdî cem'iyetlerin, siyâsî cemâatlerin kasdettiği ittihâddır.

İSBÂT-ı ŞEHRE DÂİR NUSÛS

3

Fâzıl-ı muhterem Fatîn Efendi hazretlerine

Tansîs-ı illete dâir olan beyânât-ı aliyyeleri pek mücmel olduğundan biraz tafsîle ihtiyâc hissediyorum: Bu bâbda evvelâ Kitâbullâh'tan başlamak lâzım gelir. [2](فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ) âyetinde emr-i sıyâm şühûd-ı şehre ta'lîk edilmiştir. Burada sıla veya sıfattaki îmâ'-i illetten başka, şart ve cezânın fâ'-i cezâiyye ile birbirlerine rabt ve ta'lîkı şartın cezâya illiyetinde sarîh olduğu ma'lûm ve müsellem bulunduğundan vücûb-ı sıyâmın şühûd-ı şehre merbûtıyeti ve bu şühûdun vücûb-ı sıyâma sebebiyeti şübheden âzâde olarak beyân buyurulmuştur. Ancak "şühûd-ı şehr" terkîbinin kendi ma'nâsı ihtimâllidir: Çünkü şühûd, müşâhede demek ise şehr bizzat müşâhede olunamayacağından bunu "şühûd-ı hilâl-i şehr" ma'nâsına haml etmek lâzım gelecek. Ve eğer şühûd, huzûr ma'nâsına ise huzûr-ı şehr[e] âid esbâb-ı ilimden nas sâkit kalmış olacağı cihetle bu huzûru müşâhede veya istidlâl gibi herhangi bir sebeb-i ilim ile anlamakta serbest olmamız iktizâ eyleyecektir. Şu hâlde Kitâb-ı mübînde şühûd-ı şehrin illiyeti kat'î ve sarîh ise de ma'nâ-yı şühûd ihtimâlli bulunduğundan bu husûsta nass-ı mezkûr mücmeldir. Eğer usûl-i Şâfiîde kabûl

[1] "Gerçek şu ki, bu sizin ümmetiniz tek bir ümmettir: çünkü hepinizin Rabbi benim; öyleyse [yalnızca] bana kulluk edin!."

[2] "Sizden kim bu aya şahid olursa onda oruc tutsun." (Bakara Sûresi 2/185)

edildiği vechile umûm ve müşterek veya cem'-i hakîkat ve mecâz tecvîz olunursa bu nastan her iki ma'nânın mecmûu maksûd olabileceğinden ma'nâ-yı evvel ma'nâ-yı sânîyi tefsîr eder ve huzûr-ı şehri şühûd-ı hilâl ile takyîd etmek zarûrî olur. Fakat usûl-i Hanefiyyede bu câiz değildir. Binâenaleyh nass-ı âyet, şühûd-ı şehrde sarîh ise de şühûd-ı hilâlde ve nefy-i istidlâlde henüz mücmeldir, tefsîre muhtâcdır. Ma'lûmdur ki mücmeli tefsîr ile beyân hakkı sâhib-i icmâle âiddir. "Mücmeli beyân mücmile âid." derler. Buna binâen şâriin mücmelâtında ulemânın hakk-ı tefsîri yoktur. Ulemâ, tefsîr-i şâri'den me'yûs oldukları zaman bir te'vîl salâhiyetine mâliktirler. Demek ki bu mücmeli tefsîr için yine nakl-i şârie mürâcaat edeceğiz. Eğer Kitap ve Sünnet'te buna dâir bir tefsîr bulamaz isek o zaman ictihâda mürâcaatla bir te'vîl bulmaya çalışacağız. Lâkin sünneti taharrî ettiğimiz zaman görüyoruz ki şübhemizi halletmeye bâliğan mâ-belağ kâfî kat'iyyü'd-delâle birtakım ehâdîs-i sahîha vardır. Evvelemirde sizin ekalliyet-i hesâbiyye[ye] kaydeder gibi göründüğünüz "Fakdürû" hadîsine bakalım:

[3](لاتصوموا حتى تروا الهلال ولاتفطروا حتى تروه فان اعمى عليكم فاقدروا له (diğer rivâyette فان غم عليكم) buyuruluyor. Burada görülüyor ki âyet-i kerîmedeki şühûddan murâd, rü'yet-i hilâl demek olduğunda ve asıl illetin rü'yetten ibâret bulunduğunda şübhe kalmıyor. Hâs medlûlünde kat' ifâde edeceği cihetle bu âyet ile bu hadîse nazaran şühûd-ı şehri hesâb ve istidlâle rabt eylemek ihtimâli münselib bulunuyor. Gerçi bu sarâhat havanın açık bulunduğu takdîrde muntabık olup mugayyem veya mağmûm bulunduğu zaman i'tibâriyle [3](فاقدروا له) emri yine mutlak duruyor. Lâkin beyânât-ı aliyyelerinin îhâm eylediği vechile [4](فاقدروا) emrinden müstebân olan farz ve takdîri açık havaya sarf etmek ihtimâli mürtefi' oluyor. Şimdi acaba kapalı havalarda bu farz ve takdîr ıtlâkı üzere kalabilecek ve ekalliyete bir ahakk-ı te'vîl bahşedecek midir? Eğer başka sarâhat yoksa evet, varsa hayır diyeceğiz. Halbuki lede'l-mürâcaa görüyoruz ki bu icmâli de diğer hadîsler îzâh ediyor: Ez-cümle Müslim-i Şerîf'te [4](صوموا لرؤيته وافطروا لرؤيته فان غم عليكم فاقدروا له ثلاثين) hadîsi vardır. Demek ki evvelki hadîsteki (فاقدروا له) emrinden murâd-ı şâri' (فاقدروا له ثلاثين) demek imiş; farz ve takdîr, eyyâm-ı şehri otuz farz etmekten ibâret imiş. Bunu (فاكملوا ثلاثين شعبان) , (فعدوا ثلاثين) hadîs-i şerîfleri de tamâmen te'yîd eylemiş bulunuyor. Zîrâ hüküm ve hâdise müttehid ve ıtlâk ve takyîd sebebe dâhil bulunduğu mevâkı'de mutlakın mukayyede hamli bütün eimmece bi'l-ittifâk zarûrîdir. Çünkü aksi tenâkuz olur. Şimdi bu îzâh ve sarâhat karşısında (فاقدروا له ثلاثين) **[149]** büsbütün tayyedip de yalnız (فاقدروا) hadîsinin ıtlâkında ısrâr etmek ve sonra zamân-ı gayba münhasır olan bu ıtlâk-ı zâhirîyi zamân-ı incilâya da ta'mîm eylemeye çalışmak doğru olmadığı tezâhür etmiyor mu?

Görülüyor ki bu âyet ve ehâdîs içinde irâde-i şâri' yevm-i şekteki hilâl gibi ufk-ı garbda girîzân olarak değil, bedr-i kâmil gibi semâ-yı şarkta mehâbet-feşân olarak tecellî etmektedir. Bunun içindir ki eimme-i eslâf fıkıhta bu mes'eleyi gâyet basît ve vâzıh telakkî eylemişler ve (فَمَنْ شَهِدَ = kim şâhid olursa) âyetiyle (صوموا لرؤيته .... فاقدروا له ثلاثين) hadîs-i şerîfini bu bâbdaki nusûsun cezri ve düstûr-ı ifâdesi olarak ahz edip kütüb-i fıkhiyyede alel-ekser bunların zikriyle iktifâ etmişlerdir. Fakat âlem-i İslâm'da ilm-i hey'etin peyderpey terakkıyâtı üzerine esâsen bir vâkıa-i felekiyye olan tulû'-ı hilâlin cihât-ı fenniyyesiyle iştigâl etmemek kābil olamazdı. Bu iştigâl netîcesinde tatbîkāt-ı riyâziyyenin göstermeye başladığı muvaffakıyetler bu hesâbâtın ilel-i şer'iyyeye idhâli hakkında bir temâyül uyandırmaktan hâlî kalmadı. Hesâbât-ı felekiyyenin evkāt-ı salât ve sâire gibi husûsâtta sadece tahkīk-ı menât sûretiyle bir câ-yı tatbîk bulduğu görüldükçe bu temâyül kuvvet bulmaya başladı. Binâenaleyh hesâb-ı hilâl gûyâ bir tahkīk-ı menât mes'elesi imiş gibi bazı tarafdar buldu. Halbuki nusûs-ı şer'iyyeye nazaran bunun o sûretle tatbîkine imkân olmadığından gaflet ediliyordu. Bu sûretle mansûs olan menât-ı rü'yet karşısında bilâ-salâhiyet bir de menât-ı hesâb mes'elesi ortaya atılmış bulundu.

---

[3] "Hilali görmeden oruca başlamayın, hilali görmeden de orucu bırakmayın. Eğer göremezseniz, hava bulutlu olursa kendinize göre takdir edin."

[4] "Hilali görünce orucu tutmaya başlayın, hilali görünce oruç tutmayı bırakın. Hava bozuksa ayı göremezseniz 30 gün olarak hesap edin."

Bu noktada vazîfe-i fıkhiyye tenkīh-i menât şekline girdi. İşte cumhûr-ı müteahhirîn ve bu tenkīhi yaparak menât-ı hesâbın tahrîcine imkân-ı şer'î bulunmadığını ve isbât-ı Ramazân'da hesâbın medâr-ı hüküm bir illet, bir mi'yâr hâlinde tesbît olunamayacağını isbât eylediler.

Arz ettiğim âyet ve ehâdîsten sonra (انا امة امية = [Biz ümmî bir ümmetiz]) hadîsine gelince bu hadîs asıl istidlâlin kat'iyetine bir şey ilâve etmiş değil, onların sebeb ve hikmetini beyân ederek mes'eleye diğer bir cihetle vuzûh vermiştir. Evvelki nusûs hesâbın nazar-ı i'tibâra alınmadığını, kable't-teklîf yani vaz'-ı şâri'den evvelki adem-i aslî, adem-i mi'yâriyyet hâli üzerine ibkā edildiğini ifhâm ediyordu. Bu hadîs de niçin vaz' edilmediğini, niçin nazar-ı i'tibâra alınmadığını, şühûd ve tekmîl-i selâsîn gibi bir mi'yâr-ı vücûb olarak niçin vaz' edilmediğini beyân eyliyor. Ta'bîr-i ahîrle bu hadîs, menâtı değil, menât-ı menâtı, illetü'l-illeyi îmâen tansîs etmiş oluyor. Zât-ı âlîleri ise bu bâbda şu mülâhazada bulunuyorsunuz:

"Ekalliyet teşkîl eden diğer bir kısım ehl-i şer' ise öbür hadîsleri müfessir mâhiyetinde görmemişler ve menâzil-i kamer ve hesâbât-ı hey'iyye tarîkıyle takdîr ediniz ma'nâsını vermişlerdir. Ekalliyetin bu ictihâdı (انا امة امية) hadîs-i şerîfine muârız görülerek ekseriyet ve bilhassa müteahhirîn tarafından red ve cerh edilmek istenilmiştir. Bit-tabi' ekalliyet bu iki hadîs arasında bir teâruz görmemiştir. Çünkü ikinci hadîs hesâb ve kitâbı nehyetmiş değildir. Belki onunla me'mûr olmadığımızı beyândır…. Eğer mevrid-i hadîs ma'lûm olsa idi ma'nâ-yı hadîsin tamâmıyla münfehim olacağı tabîî idi. Diğer taraftan âşikârdır ki bu hadîsin rü'yet-i hilâl ile bir münâsebet-i zâhiresi yoktur." dedikten sonra bu hadîsi takvîm-i İbrânî hesâbâtının nefyine kasr etmek ve bunu bir sebeb-i vürûd olarak göstermek istiyorsunuz.

Beyânâtınızda (فَمَنْ شَهِدَ) âyetiyle (فاقدروا له ثلاثين) hadîsi aslâ zikredilmemiş olmasına nazaran ekalliyet mütâlaasının bunlardan zühûl üzerine mübtenî olması vârid-i hâtır oluyor. Zâten (ثلاثين) lafzından mutlak olan (فاقدروا) hadîsinin (فان غم عليكم) şartıyla, yani havanın mağmûm olmasıyla meşrût olduğu muhakkak iken açık havaya dahi şâmil imiş gibi hesâbât-ı hey'iyye ile kābil-i tefsîr addolunması mes'eleyi kökünden sühûletle hallettirecek bir noktadır. Binâenaleyh ekalliyetin mütâlaası takrîr-i âlîleri tarzında ise bunu red ve cerh etmek için (انا امة امية) hadîsiyle istidlâle hâcet yoktur. Cüz'î bir teemmül ile anlaşılır ki bu hadîse zât-ı dakāik-şinâslarının, hesâb ile me'mûr olmadığımız, ma'nâsını vermiş olmanız ekseriyetin nokta-i nazarına iştirâk demektir. Çünkü vücûb-ı savmda ve isbât-ı şehrde bizim rü'yet veya tekmîl-i selâsîn ile me'mûr ve hesâb ve kitâb ile gayr-i me'mûr olduğumuz kabûl edilince me'mûr olduğumuz şeye me'mûr olmadığımız şey ile müdâhale ve muâraza tasavvurunun imkânsızlığı kendi kendine tebeyyün eder. Bize hesâb yapmayın, hey'et okumayın, diyen yok ya. Söylenen söz, vücûb-ı savmda kendinizi hesâb ile me'mûr sanıp da hükm-i şer'îyi buna binâ etmeye çalışmayınız, bununla şühûd ve şehâdete müdâhale etmeyiniz, teblîğinden ibâret değil midir?

Maamâfih bu hadîs-i şerîf hakkındaki mütâlaa-i aliyyeleri diğer cihetten vücûh ile intikāda müsâiddir:

Evvelâ, bu hadîsin rü'yet-i hilâl mes'elesiyle bir münâsebet-i zâhiresi olmadığına zâhib oluyorsunuz. Halbuki rü'yet-i hilâl mes'elesi ancak bir şehr mes'elesidir. Bu hadîs-i şerîf de şer'an şehrin ya tam yirmi dokuz veya tam otuz i'tibâr edildiğini esbâb-ı mûcibesi ile beyân için sevk olunmuştur. Binâenaleyh ikisi aynı mes'ele iken aralarında münâsebet-i zâhire yoktur demek tuhaf oluyor.

Sâniyen, hadîs-i şerîfteki (لانحسب) cümlesini ekalliyetin (نحسب) da'vâsına muârız görmemek garîbdir. Cenâb-ı Peygamber, biz bu bâbda hesâb yapmayız buyururken, buna karşı biz hesâb yaparız demekten daha büyük muâraza mı olur? Sonra şerîat eyyâm-ı şehri tam yirmi dokuz veya tam otuz **[150]** i'tibâr edip şehrin mi'yârını gāyet basît ve kesirsiz bir sûrette tesbît etmek isterken buna karşı küsûrâttan aslâ vâreste olamayan ve şehri tâm yirmi dokuz veya tam otuz olarak gösteremeyen hesâbâtı mi'yâr ittihâz etmeye çalışmak şer' ile müteârız değil de nedir? Hesâbât-ı felekiyyenin eski, yeni hangisini alırsak alalım, vasatî veya hakīkī devr-i ictimâ' müddetini tam yirmi dokuz veya tam otuz gösterecek bir hesâb bulabilir miyiz? Hesâbât-ı felekiyye mûcebince

tam yirmi dokuz veya tam otuz hangi şehr tasavvur olunabilir; şerîatın havâs ve avâma, ümmî ve gayr-i ümmîye ales-seviye şâmil olarak gösterdiği mi'yâr-ı basîte, ekall-i kalîl havâssa nasîb olan ve aslâ kesirsiz olamayan muğlak bir hesâb mi'yârını ilâve etmek vücûb-ı savmda emr-i şârie muhâlif düşmez mi?

Sâlisen hadîs-i şerîfin sebeb-i vürûdunu tahsîs etmek nasıl câiz olur? (انا امة) gibi edât-ı ibtidâ ile cevâbı suâlden kat' edip sebebiyle umûmî bir sûrette beyân eden nassı, bir suâl menzilesinde bulunan sebeb-i vürûduna kasr etmek hiçbir mezhebde yoktur. Eğer sebeb-i vürûdun takvîm-i İbrânî hesâbâtı olduğunu târîhen bulmuş olsa idiniz onu yine ümmet-i ümmiyye mazmûnunun şümûlü kadar ta'mîm etmeye ve ümmîlerin anlayamayacağı hesâbâtın hepsini nefy eylemeye mecbûr olacaktınız. Fil-vâkı' te'vîl-i âlîlerinin hâsılı şu oluyor: "Biz ümmet-i ümmiyye olduğumuz için hesâb-ı İbrânîyi yapamayız ammâ bundan mâadâ ne kadar ince ve sahîh hesâblar varsa onları yaparız." O hadîse böyle bir ma'nâ nasıl verilebilir?

Râbian, (فاقدروالله) hadîsini birtakım mukayyedât-ı zarûriyyeye rağmen mutlak bırakmak isterken (لانحسب) lafzını böyle re'y ile takyîd etmeye nasıl mesâğ verebiliriz?

Hâmisen, bu mesrûdâtın hepsini bir tarafa bırakalım, hesâbın mi'yâr olabileceğine dâir velev îmâ olsun isbâtî sûrette bir nas irâe edilmiyor. Binâenaleyh biz oruclarımızı ya şühûd veya tekmîl-i selâsîne istinâd ederek ya yirmi dokuz veya otuz tutmaya mecbûruz, çünkü yirmi dokuz küsûr oruc tutulamayacaktır.

Elmalılı Hamdi

GARBDA MİLLİYET-PERVERLİK

2

Muharriri: Hind Şâir-i Hakîmi: **Rabindranat Tagor**

Diğer ismi millet olan bu siyâset ve ticâret teşkîlâtı hayât-ı ictimâiyyenin âhengini ihlâl hesâbına son derece kesb-i kuvvet ettiği zaman insanlık için pek meş'ûm olacaktır. Bir âile pederi kumrbaz olur da âilesine îfâsıyla mükellef olduğu vecâib dimâğında tâlî bir mevki' işgâl ederse artık insanlıktan çıkarak hırs kuvvetiyle hareket eden bir âlet olur. Böyle bir derekeye düşen bir reîs-i âile, hâl-i tabîîde iken irtikâbından hayâ edeceği birçok şeyleri bilâ-tereddüd irtikâbdan çekinmez. Cem'iyet de böyledir. Mükemmel bir kudret-i teşkîlâttan ibâret olduğu takdîrde irtikâbından ihtirâz edeceği cerâim ziyâdesiyle azalır. Çünkü bir makinenin hedefi muvaffakıyettir. İyilik ise ancak insanın gâyesidir. Bu teşkîlât makinesi büyük bir sâha işgâl ederek makinistler de makinenin aksâmından olurlarsa insanın şahsiyeti indirâsa uğrar, şefkat ve mes'ûliyet-i ahlâkıyye hislerinden eser kalmaz.

İşte millet tesmiye ettiğimiz bu mücerred mevcûdiyet Hindistan'a hâkimdir. Memleketimizde birtakım teneke kutuların içinde bulunan bazı et'ıme bulunur ki bunlara hiç insan elinin değmediği i'lân olunur. Hindistan idâresi de öyledir. Mümkün olduğu kadar insan eli değmeden icrâ olunur. Orada icrâ-yı hüküm edenler lisânımızı öğrenmek ihtiyâcını hissetmezlerse ancak resmî birer me'mûr sıfatıyla bizimle temâs ederler. Bunlar pek uzak mesâfelerden bütün âmâl ve temenniyâtımıza karşı bir sed çekerler. Bizi istedikleri tarîk-ı siyâsete sevk ederler ve istedikleri zaman o yoldan bizi geri çevirirler. Londra caddelerinde vukū' bulan cinâyetlere sütûnlar dolusu yazı tahsîs eden İngiliz gazeteleri, Hindistan'ın Britanya adalarından daha büyük sâhalarında vukū' bulan felâketlere zerre kadar ehemmiyet vermez.

Fakat biz, mahkûmlar, mücerred bir şeyden ibâret değiliz. Biz canlı ferdleriz. Kansız bir siyâset şeklinde memleketimize giren şey bazen kalbimizi parçalayan bir mâhiyet alıyor, bazı halkımızın bütün âtîsini tehdîd ediyor da öte taraftan hissiyât-ı insâniyyeyi aslâ tahrîk etmiyor. Böyle cihânşümûl ve müdhiş bir mes'ûliyete hiçbir vakit insan tahammül edemez. Bunu ancak bir teşkîlât makinesinden ibâret olan millet yüklenebilir. Millet dediğimiz kuvvete mahkûm olanlar daima şübhe ile ta'kīb olunur. İnsanlara öyle cezâlar verilir ki beşeri dâğdâr eder. Fakat bu cezâları veren, tatbîk eden öyle mücerred bir kuvvettir ki uzak bir memleketin bütün halkı mes'ûliyet-i insâniyyesini zâyi' edecek bir şekilde ona indimâc etmiştir.

Maamâfih ben burada bu mevzûu memleketimi müteessir ettiği nokta-i nazarından mevzû'-ı bahs edeceğim ve mes'ele İngiltere hükûmetinin idâresi mes'elesi değil, millet hükûmeti mes'elesidir. O millet ki bütün bir halkın hodkâmlık teşkîlâtıdır ve ednâ derecede insanî ve daha ednâ derecede rûhânîdir. Bundan başka biz garbın şark için lâzım olduğunu nazar-ı dikkate alacağız. Biz hayata karşı tarz-ı rü'yetimizin ihtilâfından hakîkatin muhtelif safhalarını görmek i'tibâriyle yekdiğerimizin mütimmiyiz. Binâenaleyh **[151]** garbın tarlalarımıza bir kasırga kisvesiyle geldiği doğru ise bu kasırga lâ-yemût birtakım tohumları sermeye yaramıştır. Biz Hindistan'da, garb medeniyetinin dâimî olan anâsırını temsîl ettiğimiz zaman şark ile garbı te'lîf edebilecek bir vaz'iyette bulunacağız. Hindistan'ın târîhi bir millete âid olmayıp müteaddid milletleri: Ravidler, Ârîler, Eski Yunanlılar ve İranlılar, garbî ve merkezî Asya müslümanları o târîhe karışmışlardır. Millet hakkında söyleyeceğim sözler hâssaten Hindistan'dan ziyâde beşerin târîhine âid olacaktır.

Bugün târîh öyle bir merhaleye muvâsalat etmiş bulunuyor ki bu merhalede ahlâkī insan, kâmil insan gittikçe dûçâr-ı hezîmet olmakta ve mevkiini maksadı mahdûd olan siyâsî ve ticârî insana terk etmektedir. Fennin hayret-âmîz terakkīsinden muâvenet gören bu ameliye müdhiş bir kuvvet kesb ederek beşerin muvâzene-i ahlâkıyyesini zîr ü zeber etmekte ve cansız teşkîlâtın gölgesinde beşerin insanlığını karanlıklaştırmaktadır. Biz bu ameliyenin âhenîn te'sîrini hayatımızın köklerinde hissetmiş olduğumuzdan insanlık nâmına herkese vaz'iyeti teşrîh ve bu milliyet-perverliğin muâsır âlem-i insâniyyeti istîlâ eden, ahlâkī hayatını kemiren zâlim bir maraz-ı sârî olduğunu ihtâr ediyoruz.

Ben şahsen mevcûd-ı beşerî olmak i'tibâriyle İngilizleri severim. Bu millet büyük kalbli insanlar, muazzam mütefekkirler, büyük hayırperverler yetiştirmiş, muazzam bir edebiyât vücûda getirmiştir. Ricâl-i edebiyyesiyle vukū' bulan temâsım netîcesinde bu zevâtın kudret-i fikriyyelerine ve belâgatlerine hayrân olduğum gibi insanlıklarına da meftûn oldum. Biz bunların büyüklüğünü güneş gibi hissettik. Fakat millet bu güneşi örten boğucu bir mâhiyeti hâiz olan kesîf bir sistir.

Bu millet hükûmeti ne İngilizdir, ne de başka bir şeydir, bir fendir ve binâenaleyh her nerede tatbîk olunursa desâtîri aşağı yukarı müteşâbihtir. Su mengenesi gibi ki tazyîkı tamâmıyla müessirdir. Bunun kuvveti muhtelif makinelerde tuhâlüf eder. bazıları el ile çevrilir. Fakat mâhiyet i'tibâriyle aradaki ihtilâf azdır. Hükûmetimiz Felemenk, Fransa yahud Portekiz olabilirdi. Hangisi olursa olsun hutût-ı bârizesi aynı olurdu.

Biz milletin hükmüne girmeden evvel ecnebî olan başka hükûmetler tarafından da idâre olunmuş idik. Bu hükûmetlerle millet hükûmeti arasındaki fark el tezgâhı ile makine tezgâhı gibidir. El tezgâhının çıkardığı şeylerde canlı insan parmaklarının sihri görünür. El tezgâhının uğultusu mûsîkī-i hayât ile imtizâc eder. Fakat makinelerle işleyen tezgâhların âsârı, cansız ve yeknesaktır.

Eski hükûmetlerin günlerinde birtakım zulümlerin vukū' bulduğunu teslîm ederiz. Kānûnun sıyâneti yalnız bir ni'met değil, bundan başka pek kıymetli bir derstir. Bize medeniyetin istikrârı ve terakkīnin devâmı için lâzım olan intizâmı ta'lîm eder. Onun sâyesinde idrâk ediyoruz ki sınıf, renk farkı gözetilmeksizin bütün insanların tâbi' olduğu bir düstûr-ı adâlet vardır.

Hindistan hükûmet-i hâzırasının hâkimiyet kānûn-ı düstûruna riâyeti muhtelif âdâta tâbi' muhtelif akvâm ile meskûn olan Hindistan'da âsâyiş te'mîn etmiş, bu halkın yekdiğeriyle daha sıkı temâsta bulunarak müşterek emeller perverde etmelerini imkân dâhiline sokmuştur. Fakat Hindistan'ın muhtelif akvâmı arasında müşterek bir râbıta-i muhabbet te'sîsi arzusunun tevellüdü garb milletinin değil, garb rûhunun eseridir. Asya halkından her hangisi garbdan hakīkī bir ders öğrendiyse bunu garb milletinin rağmına öğrenmiştir. Japonya, garb milletlerinin tahakkümüne karşı mukāvemet gösterebildiğindendir ki istifâde edebildi.

Garb milleti her ne kadar Çin milletinin ahlâkī ve maddî menâbi'-i hayâtını zehirlediyse de bu milletin garbdan en iyi dersleri almasına garb milleti mâni' olmazsa belki kurtulmaya muvaffak olur. Daha geçen gün idi ki İran garbın îkāzıyla uzun bir uykudan uyanmış, fakat uyanır uyanmaz garb tarafından tekrâr çiğnenmiş idi!

Hindistan'da biz garb rûhuyla garb milleti arasındaki mücâdeleden müteessiriz. Garb medeniyetinin fevâidini garb milleti bize sefâletnisâr ölçüsüyle tasadduk ediyor. Bize verilmekte olan maârif hissesi şâyân-ı telehhüf derecede azdır. Başka memleketlerde halk teşvîk ediliyor, maâriften nasîbini beleğan mâ-belağ alıyor, ticâret ve sanâyi' harekâtına iştirâk için hâzırlanıyor iken Hindistan'da bizim gördüğümüz yegâne muâmele daima geride kalmaklığımız için vukū' bulan teşebbüsâttır. Maârifimiz hadd-i asgarîye tenzîl ediliyor ve bize sânih olan fırsatlar gasb olunuyorken garb milleti vicdânını bize birtakım fenâ şeyler isnâdıyla tatmîn ediyor. Hemen hemen iki asırlık bir devr-i vesâyetten sonra bizim kendimizi idâreye değil müktesebât-ı fikriyyemizi isti'mâle bile kesb-i liyâkat etmediğimizi söylerse bunu garb irfânındaki bizim kabûl edeceğimiz bir şeyin bulunduğuna mı atfetmeli, yoksa şarkı medenîleştirmek vazîfesini deruhde eden garb milletinin hıssetine mi haml etmeli?

Hakîkat şu merkezdedir ki garb milliyetperverliğinin esâs ve merkezi mücâdele ve istîlâ rûhudur. Bu medeniyetin esâsı teâvün-i ictimâî değildir. Bu medeniyet mükemmel bir kuvvet teşkîlâtı vücûda getirmiş, fakat rûhî bir mefkûre doğurmamıştır. Bu medeniyet bir şikâr bulmaya mecbûr olan bir sürü yırtıcı mahlûkāt gibidir. İçinde adam bulmak istediği sâhaların ekilmiş tarlalara inkılâbına tahammül edemez. Fil-vâkı' bu milletler kurbânlarını çoğaltmak ve bu kurbânların yaşadığı ormanları elde etmek için birbirleriyle mücâdele ediyorlar. Bundan dolayı garb milletleri garb medeniyetinin serbest cereyânına mâni' olmak için bir sed vazîfesini îfâ ediyor. Çünkü bu medeniyet kudret medeniyetidir ve bu i'tibâr ile inhisârîdir. İstismâr etmek üzere intihâb ettiği milletlere menâbi'-i kuvveti küşâd etmek istemez.

HAMD Ü MİNNET SANADIR YÂ RAB!*

[152] Hamd ü minnet sanadır Yârab!

Ey Rabb-i Müteâl! Sen şu zâhirdeki infisâli bâtındaki ittisâl ile vasletmese idin, ben beni görmez, seni sezmezdim; anlayanlara hem-hâl, anlamayanlara dellâl olmak istemezdim. Sen bana vicdân dedikleri bir buluş, vücûd dedikleri bir bulunuş ihsân ettin. Ben bu buluş ile kendimi kendimde buluyor, bulunuşuma eriyorum; bu sâyede başka varlıklara varıyor, vicdânlarını kendime zammediyorum.

Vicdân her ân tecellî eden bir şe'n-i bâhir-i ûlâ, vücûd ise bu âyînede mün'akis bir şe'n-i âhar. Vicdân vücûdu kendine mütekaddim bir şart-ı zarûrî buluyor, bu sûretle vücûd vicdânın ilk müteallakı oluyor. Vücûd olmasa vicdân olamayacak, vicdân olmasa vücûd tecellî edemeyecek. Bir vicdân-ı hâs ile bir vücûd-ı hâssın cihet-i vahdetinde misâlin, yani nâib ve halîfen nefis, vicdân-ı âmm ile vücûd-ı âmmın mebde'-i vahdetinde de zâtın mütecellî.

Yârab! Sen bizi böyle bir cihetten vicdân, bir cihetten vücûd nâmıyla iki silsile-i şuûn içinde yüzdürüyorsun. İçimde dışımda her ân birer nokta-i hâl olarak uçuşup duran lemehât-ı şuûnu fırlatıyor, birbirlerine bağlayıp taneler, diziler, cüz'ler, küller, hey'etler, cem'iyetler, milletler, devletler, hâsılı âlemler gösteriyorsun.

Ey Hakîm-i Ezelî! Şu şuûnât-ı cismâniyyede câzibe, şuûnât-ı ma'neviyyede rûh ıtlâk olunan iki mebde'-i ittisâl olmasa idi bu ecrâm, bu mâ-hasal-i intizâm nasıl bulunacaktı? Efkâr ve ukūl nasıl tutunacaktı? Cüz'-i ferd tasavvurunun menşei olan o nikāt-ı şuûndan riyâziyâtın a'dâd u eb'âdı, hikmetin heyâkil-i mihânikiyyesi, kimyanın anâsır-ı zerreviyyesi, hayatın huceyrât-ı uzviyyesi, târîh-i tabîatın mevâlîdi, tabîatın ecsâmı, hey'etin ecrâmı, ecrâmın âlem-i zî-intizâmı nasıl derlenir toplanır? Toplanıp zamanda nasıl sürüklenirdi?

---

* Bu hafta neşrolunan *Tahlîlî Târîh-i Felsefe: Metâlib ve Mezâhib – Mâba'dettabîa ve Felsefe-i İlâhiyye* ünvanlı eserden.

Ey Mübdi'-i Mutlak! Sen bize bu severân-ı şuûndan o iki mebde'-i ittisâl altında iki âlem verdin ve veriyorsun. Câzibenin meâlinde maddiyât, rûhun meâlinde ma'neviyât uçuruyorsun. Esîr müselleme-i fenniyesiyle şuûn-ı tabîatın müntehâsını hallettik zannedenler ne kadar yanılıyorlar. Düşünüyorlar ki esîr fezâ-yı mücerred gibi muttasıl-ı vâhid ise onun bir kısmı nasıl harekete gelebilir? O deryâ-yı seyyâl nasıl temevvüc eyleyebilir? Eczâ-yı ferdiyye münkasem ise her cüz'ün diğerinden temâyüzü bir infisâle vâbestedir, o hâlde bir cüz'ün hareketini diğer cüz'e geçiren vâsıta nedir? Bir mebde'-i intikāle lüzûm kalmadan bir cüz'ün hareketini diğer cüz'e tafra ettirip atlatmak mümkün ise intikāli ziyâ için esîr faraziyesine ne hâcet vardı? Haydi câzibeye bir teayyün-i cevherî atfederek maddiyâtı vasledelim; rûha bir teayyün-i cevherî atfederek de ma'neviyâtı rabt edelim; fakat bu iki mebde'-i ittisâl birbirlerine karşı her vechile zî-infisâl midirler? Öyle olsa idi benim onlardan ne haberim olurdu? Ervâh ile ecsâm arasında ne münâsebet bulunurdu? Nefis ile beden yekdiğerine nasıl mahrem olabilirdi? Halbuki ben ervâhta ecsâmı görüyorum, şimdi zihnimde memleketimin bütün hâtırât-ı cismiyyesi yaşıyor. Sonra ecsâmda ervâhı görüyorum, meselâ faâliyet-i zihniyyemin şu beden-i mahdûd içinden nebeânını duyuyorum. Bu sûretle rûh ve bedenin ittihâd derecesinde bir irtibât ile ben dediğim nefsimde karâr kıldıklarını anlıyorum. Cisim ve rûhun bu visâli olmasa idi ben şu kalemi ve hattâ kalemi tutan bu elimi nasıl bulur, nasıl tanırdım? Elimde kalemi nasıl oynatırdım? Sevâd-ı zünûbum gibi şu sutûr-ı siyâhı nasıl dökerdim? Demek ki devvâre-i âlemin kutubları mesâbesinde olan o iki mebde'-i ittisâl arasında daha mühim ve daha büyük bir mebde'-i ittisâl var; var ki rûh ile beden birleşiyor. Rûh ile cismin bu mebde'-i ittisâlinde ben kendimi buluyorum, "ben" diyebiliyorum, rûhâniyet ve cismâniyeti cem' ediyorum, bu iki sûretin mün'akis olduğu bu âyîneye nefsim diyorum. Nefsim, kendim dediğim bu mebde'-i vahdette tesniye ve teslîs yıkılıyor, şirk vah-dâniyete râci' oluyor. Artık [5](من عرف نفسه فقدعرف ربه) ne demek olduğunu bu müşâhededе anlıyorum. Bundan sonra bütün suver-i ervâhı bir tara-fa, suver-i ecsâmı bir tarafa diziyorum; aralarındaki münâsebât ve ittisâli duyuyorum; görüşüp konuşuyorum! Kendimdekini onlarda, onlardakini kendimde tekrâr buluyorum; kendi vahdetimi vicdân-ı şühûd ile, onlardaki vahdeti vicdân-ı kıyâs ile anlıyorum; aramızdaki vahdeti yine vic-dânımda derk ediyorum; kāis ve makīsin, şâhid ve meşhûdun, vicdân ve vücûdun birleştiği bu nokta-i kusvâ artık şuûnun sidre-i müntehâsı, vücûdun nokta-i istivâsı oluyor. [6](اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى) bunun tâk-ı tecellîsinde asılmış bir kitâbe-i ledün… Bu nişâneyi görüyorum, arş-ı ahadiyyetine geldiğimi anlıyorum. [7] (اشهدان لااله الاالله وحهده لاشريك له) deyip bu dershâne-i ahadiyyete giriyorum.

Yârab! Bu gördüğüm sen misin? Yoksa nefs-i küll, nefs-i âlem, insân-ı ekber, in-sân-ı kâmil denilen nâib ve halîfen midir? Ben buraya şuûn içinde geldim, hem nefisle değil, rûhumla geldim, rûhumla ittisâl ettiğim ve ben diyemediğim bir mebde'-i vahdete vardım. Nefsimden geçtim, bütün nüfûstan da geçtim, fakat bu geçiş az çok tenâhî içinde bir geçiş. Ene diyemiyorum. Lâkin yine bir zıll-i ene içindeyim. Demek ki vahdete varırken, vicdân ve vücûdun hay-siyet-i mutlakalarıyla vahdetlerine değil, henüz haysiyet-i vicdâniyyeyi hâiz bulunan vahdet-i izâfiyyelerine vardım. Bu i'tibâr ile henüz sana değil, arş-ı ehadiyyetine geldim. Gerçi şuûndan doğrudan doğruya sana atlamak aksar-ı tu-

---

[5] Kendini bilen Rabbi'ni de bilir"

[6] "Rahmân olan Allah, bütün kâinatı hakimiyeti altına almıştır." (Tâhâ Sûresi 20/5).

[7] "Tek olan ve ortağı bulunmayan Allah'tan başka ilâh olmadığına şehadet ederim."

ruktur. Bir nefs-i âlem, bir cevher-i şuûn tasavvuru edinmek seni bulmaktan daha kolay olmakla berâber, me-râhil-i vicdâna bir merhale daha ilâve etmektir. Binâenaleyh bunu halledivermek; vücûd-ı şuûnu, vücûdundan ibâret görmek, aşk-ı takarrübe daha elverişli görünür. Halbuki şuûnun mebâdî-i ma'rûzada nümâyân olan bekā-yı izâfîlerini silmeden vücûdunu vücûd-ı şuûnun fevkinde görmek, seni **[153]** yalnız müteallak-ı vicdân olan ve vicdânın izâsında bulunan vücûd-ı hâdis gibi yalnız bizâtihî bir vücûd değil, vicdân ve vücûdun vahdet-i mutlakasını te'mîn eden hakk-ı mutlak bilmek ve cevheriyetten daha müteâlî bir vücûd-ı bizâtihî ve li-zâtihî tanımak, seyr-i melekûtte daha büyük bir i'tilâya mazhar olmaktır. Sefer-i baîd müşâhedâtı tezyîd eder. Bu ziyâde ise kemâl-i mutlakına bir mertebe daha takarrübdür. Evvelki tarîkte sen bedîhî mutlaksın, her vücûd senin olduğu için vicdân seni vücûd-ı mutlak ile bi'l-bedâhe bulmuş olur. İkinci tarîkte hem bedîhî ve hem nazarîsin, vicdân seni kendi hissesinde bi'l-bedâhe, ve hisse-i vücûdda bi'n-nazar bulur. Bedîhiyet ve nazariyetin cem'i de ehadiyetine daha enseb görünür, İsm-i zâhir ve bâtını bu ma'nâca anlamak evvelki ma'nâdan daha mütebâdir olur.

Hâsılı seni arşta tanımak, arşın fevkinde tanımak, mes'ele-i istivâ denilen bu mu'dıla-i îmâniyyede vicdân ile vücûdu karıştırıp "ene'l-Hak" diyenler olmuş, "ene"yi ifnâ etmeden sana varanlar vücûden değil vicdânen vardıklarını fark edememişlerdir. Sana vücûden varanlar kendi vücûdlarını ifnâ etmiş bulunurlar. Çünkü vücûdunun muvâcehesinde vücûdât-ı sâire muzmahil olmak mecbûriyetindedir. Şühûd-ı rü'yet bile bir vuslat-ı vicdâniyye demektir. Şâhid-i cemâlin olanlar [8](انت ربی لااله الاانت خلقنی) diyebilirler. Mansûr sana geldiyse "ene'l-hak" dediği zaman değil, berdâr olup "ene"den insilâh-ı tâm bulduğu zaman gelebilmiştir. Tevhîd-i mukallid [9](لااله الاهو), tevhîd-i ârif [10](لااله الاانت) der. [11](لااله الاانا) ancak senin tevhîdindir.

Yâ Rabbe'l-erbâb ve yâ Mürcie'l-hak ve's-savâb! Seni arayanların çoğu ya a'mâ bir tabîat veya ahres bir kuvvet zannettiler; yapar, yıkar, anlayıp anlatamaz, dediler. Bunlar mazhar-ı kelâmın olan enbiyâdaki sırrını idrâkten âciz kaldılar. Sana münâcât edenleri gāfil, kelâmın ile iştigāl eyleyenleri câhil farz ettiler. Bilmediler ki kelâmın olmasa idi kelâm-ı beşer olamazdı. Sen anlatmasa idin Âdem esmâyı bilemezdi. Anlattın, buyurdun, buyurduklarını duyurdun. Onlar da bize duyurmak, aç gönüllerimizi doyurmak için mütemerridîn ile uğraştılar; Nemrûdlarla, Firavunlarla boğuştular, Ebûcehillerle döğüştüler. İnsanlara sâlim bir vicdân, vicdânlara kâmil bir hürriyet nûru doğduysa bunlarla, bunların vârisleriyle doğdu.

Ey Cemâl-i Kibriyâ! Seni sevenler sevişir, sevmeyenler döğüşür. Enbiyâ seni sevdi, düşmanları kardeş yaptı, hakkı, hukūku tanıttı, milletler meydâna getirdiler. İlim ve velâyeti mîrâs bıraktılar. Kelâmın olmasa idi onlar olmazdı. Onlar olmasa idi beşeriyet ictimâiyet-i fâzıla revhını duymazdı. Firavunlar, nemrûdlar o milletlerin üzerinde tegallübât-ı kahhârâne ve tesvîlât-ı hodkâmâne ile hükûmât-ı ceberûtiyye kurmak istiyorlardı. Kendilerine, heykellerine, sûretlerine halkı taptırmak sevdâsında bulunuyorlardı, kardeşleri düşman yapıyorlardı. Çünkü rûh-ı beşerin nâmütenâhî temâyülâtını üç günlük ömür içine sığdırmaya çalışıyorlardı. Ezel ve Lâyezâlin gönüllere in'ikâsi demek olan bî-pâyân tecelliyât-ı âmâli bâliğan mâ-belağ ihâta edebilen füshat-âbâd-ı huldün neşve-i rızâsından bî-haber bulunuyorlardı. O tûl-i emel, o dîk-ı amel, ukūle fetret, kulûba zuc-

[8] "Benim Rabbim sensin, senden başka ilâh yok, beni sen yarattın."

[9] "O'ndan başka ilâh yok!"

[10] "Sendan başka ilâh yok!"

[11] "Bendan başka ilâh yok!"

ret veriyordu. Muhabbeti husûmete, aşkı ihtirâsa, irâdeyi ihtiyâle, hürriyeti esârete kalb ediyordu. Bezm-i Hak'ta yer bulamayan fânî gönülleri, heyâkil-i ihtirâs içinde yerleşmek için kârhâne-i teşehhîde boğuşturuyordu.

Yâ Münzile'l-kitâb ve Yâ Mücri's-sehâb! Salevât-ı zâkiyye ve teslîmât-ı vâfiyyeni o enbiyâ-yı izâma ve alel-husûs Hâtemü'l-enbiyâ, Seyyidü'l-asfiyâ Muhammed Mustafâ sallallâhü aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerine ithâf eyle ki şehâdet-i vahdâniyyetini [12](واشهدان محمداً عبده ورسوله) hüccet-i îmâniyyesiyle te'kîd ederek beşeriyeti canlı cansız putların ribka-i esâretinden kurtarmış, Firavunların, Kayserlerin, Kisrâların mebânî-i ceberûtiyye-lerini yıkarak vicdânlara zevk-i hürriyyeti tattırmış ve bu zevkin terâzî-i tâmdan çıkan bir ictimâiyet-i fâzılaya, bunun da hâkimiyet-i vahîde-i Hakk'ı temsîl eden bir ubûdiyet-i fâikaya ibtinâ edebileceğini anlatmıştır.

Mişkât-i Muhammediyyeden işrâk eyleyen envâr-ı lâhûtiyyeni iktibâs edip cihân-ı beşere ilmen ve amelen neşr u ifâza ile hak ve hakîkat-i medeniyyeti teblîğ eylemiş olan âl ü ashâb-ı Muhammedîyi rıdvân-ı rahmetinle bekâm et. Zamanın en şiddetli sademât-ı ictimâiyyesine ma'rûz kalan millet-i İslâm'ın intibâhını ikmâl ve kalblerini arşgâh-ı ahadiyyetinden yeni yeni füyûzât ile mâlâmâl eyle yârabbî. [13](اللهم صل على سيدنا محمد وعلى آله وصحبه اجمعين).

Elmalılı Hamdi

İÇKİ ALEYHİNDE

Men'-i Müskirât Kânûnu'nun Muhâfazası İçin Halkın Mürâcaatları

Birinci Büyük Millet Meclisi tarafından neşrolunan Men'-i Müskirât Kānûnu'nun ilgā veya ta'dîli hakkındaki tasavvur ve teşebbüsleri haber alan müslüman halk, Kānûn'un aynıyla ibkāsı için sesini çıkarmaya başlamıştır. Esâsen halkımız umûmiyet i'tibâriyle dindar, hüsn-i ahlâk sâhibi ve içki, kumar, fuhuş gibi fazâyıh ve rezâile şiddetle aleyhdârdır. Onun için içkinin memnûiyeti hakkındaki Kānûn'u o zaman fevkalâde memnûniyetle karşılamıştı. Bugün de Kānûn'un kalkacağı endîşesiyle pek müteessir ve münfail olmaktadır. Birçok mahaller müntehib-i sânîlerinin Meclis'e ve meb'ûslarına mürâcaat ettiği, halkın arzusu Men'-i Müskirât Kānûnu'nun şiddetle muhâfaza ve ibkāsından ibâret olduğunu bildirdikleri haber alınmaktadır. Gerek meb'ûslarına, gerek Meclis'e gönderdikleri telgrafların birer sûretlerini de matbûâta irsâl etmelerini ricâ ederiz. Bit-tabi' *Sebîlürreşâd* bu telgrafları kemâl-i memnûniyyetle neşreder. Bundan başka Müslümanlığı müdâfaa eden ve kumara, içkiye, fuhşa karşı şiddetli mücâdelede bulunmakta olan *Tevhîd-i Efkâr* gazetesi de halkın bu husûstaki mektup ve telgraflarının neşrini deruhde etmiş ve halkı bu mücâhedeye iştirâke da'vet eylemiştir. **[154]** Bugün hükûmetimiz halk hükûmeti olduğu cihetle bit-tabi' halkın arzu ve irâdesine tâbi' olmak mecbûriyetindedir, onun hâricine çıktığı gün hiçbir ma'nâsı kalmış olmaz. Yalnız bu husûsta halka düşen bir vazîfe vardır ki onu ihmâl etmemek icâb eder. Aksi takdîrde vazîfesini îfâ etmeyen adamların düşeceği hüsrândan başka bir netîceye mazhar olamaz. Mâdem ki bugün hükûmet irâde-i milliyye üzerine mübtenîdir, o hâlde millet de böyle hayatına tealluk eden mes'elelerde âmâl ve efkârını meb'ûslarına, matbûâta bildirmeli ve bu sûretle meb'ûslarının vazîfesini teshîl ile onların imdâdına yetişmelidir.

Men'-i Müskirât Kānûnu'nun ilgā ve ta'dîli tasavvurlarını haber alır almaz bazı muhîtler harekete gelerek arzu ve irâdelerini meb'ûslarına

[12] "Ve ben Hz. Muhammed'ın Allah'ın kulu ve elçisi olduğuna şehadet ederim."

[13] "Allahım, Efendimiz Hz. Muhammed'e ve bütün dostlarına arkadaşlarına salat eyle."

ve matbûâta bildirdiler. Bu, o muhîtlerin hassâsiyetini, vazîfe-i milliyye ve dîniyyelerini îfâ husûsundaki idrâk ve kābiliyetlerini göstermek i'tibâriyle şâyân-ı takdîrdir. Ümîd olunur ki ba'demâ memleketimizin bütün muhîtleri vazîfelerini hemâlde tekâsül göstermezler. Vazîfelerini vakt ü zamanında îfâ edenler hiçbir zaman haybet ü hüsrân yüzü görmezler. Vazîfelerine lâkayd davrananlar da yakalarını haybet ü hüsrândan kurtaramazlar.

*
* *

Men'-i Müskirât Kānûnu'nun aynen muhâfazası ve ibkāsı için Büyük Millet Meclisi'ne ve meb'ûslarına bu hafta zarfında mürâcaatta bulunanlar haber aldıklarımıza göre Samsun, Kozan ve Ödemiş'tir.

Samsun tüccâr ve eşrâfından yirmi sekiz imzâyı hâvî âtîdeki telgrafnâme Büyük Millet Meclisi Riyâseti'ne keşîde olunmuştur:

"Târîh-i men'inden beri bilhassa memleketimizdeki lâ-yuhsâ menâfii meşhûdumuz olan müskirâtın men'i hakkındaki yegâne nâfi' bir Kānûn'un Meclis-i Millî'ce ta'dîl edileceğini gazetelerde gördük. Hayât-ı ictimâiyyeye menâfii derkâr olan böyle bir Kānûn'un Meclis-i Âlîce ta'dîl buyurulmayacağı ümîd-i kavîsindeyiz. Biz bu gibi nâfi' kānûnların ta'dîli değil, teksîrine intizâr etmekte olduğumuzu arz eyleriz."

Bu telgrafın Meclis'e çekildiği Samsun tüccârından Hacı Ömer-zâde Hasan Hilmi Bey tarafından *Tevhîd-i Efkâr* gazetesine telgrafla bildirilmiştir.

Kozan müntehib-i sânîlerinin çektikleri telgraf da şudur:

"Ümmü'l-habâis ta'bîr-i şer'îsine mâ-sadak ve nass-ı celîl ile memnûiyeti sâbit olan tahrîbkâr küûlün halk hükûmet-i celîlesince ref'i bütün âlem-i İslâmiyyet'te âlî bir ihtisâsla karşılanmış, binâenaleyh maddî ve ma'nevî hürmet ve müzâhereti celb etmekle ma'raz-ı iftihâr olmuştur. İşretin doğurduğu felâketin derece-i mesâibini takdîr etmeyen hakīkī hiçbir müslüman tasavvur edilemez. Pek cüz'î mesâbesinde olan eşhâsın mükeyyifâtına âlet olmak için şer'an memnû' olan müskirâtın [memnûiyetinin] ilgāsı değil Millet Meclisi'nce mevzû'-ı bahs edilmesi bile hakīkī vatanperverler nezdinde câiz olamayacağı kanâatinde bulunduğumuzdan Men'-i Müskirât Kānûnu'nun ibkāsı için muktezî delâletinizi ricâ eyleriz."

"Ödemiş"liler, Büyük Millet Meclisi Riyâseti'ne keşîde ettikleri uzun bir telgrafnâmede Men'-i Müskirât Kānûnu'nun lağvedileceğini pek büyük bir teessür ve istiğrâbla haber aldıklarını beyân ve Men'-i Müskirât Kānûnu'nun devâm-ı mer'iyyetini selâmet-i millet nâmına şiddetle taleb eylemişlerdir.

Bu telgraflar münâsebetiyle *Tevhîd-i Efkâr* refîkimiz diyor ki:

"Mücâhede-i milliyyemiz esnâsında ırkımızın diğer bir düşmanı olan "ümmü'l-habâis" içkiye karşı men' edilen bu Kānûn her hâlde ibkā edilmelidir. Eğer bu Kānûn ilgā veya ta'dîl edilirse bu, hiç şübhesiz, halkın irâdesine muhâlefet olacaktır.

"Bugünkü meb'ûslar bu Kānûn'u ta'dîl ederlerse milletin en nâfi' bir Kānûnu'nu baltalamış olurlar. Esâsen yeni Meclis'in bu Kānûn'u ta'dîle vicdânen hakkı da yoktur. Çünkü milletin doğrudan doğruya hayatıyla alâkadâr olan bu Kānûn'un ta'dîli, bugünkü meb'ûsların intihâbına esâs olan umdelere dâhil değil idi. Meb'ûslar 'Men'-i Müskirât Kānûnu'nu ilgā edeceğiz.' diye nâmzedliklerini vaz' etseydiler bilâ-şek meb'ûs olamazlardı.

"Men'-i Müskirât Kānûnu öyle bir kānûndur ki bilhassa leh ve aleyhinde yapılacak bir intihâbdan sonra gelecek bir meclis tarafından intihâbında teayyün edecek netîceye göre ya ibkā veya ilgā edilir. Yoksa müskirât kaçakçılığı men' edilemiyor, birkaç milyon lira müskirât rüsûmu alınamıyor, diye böyle din, ahlâk, iktisâd, sıhhat ve âsâyiş i'tibâriyle devâmı elzem olan bir Kānûn ilga edilemez. O müskirât resmi başka menâbi'-i vâridâttan pek a'lâ istihsâl olunabilir."

MİLLET MECLİSİ'NDE ZÜMRELER

Tanin gazetesinin Ankara muhâbiri yazıyor:

"Vâkıâ bir taraftan fırka müzâkereleri devâm ediyor ve Meclis a'zâsının ekseriyeti bir noksâniyle Fırka'nın da a'zâsıdır. Fakat buna rağmen Mec-

lis'te kendi kendine bir inkişâf göze çarpmaktadır. Bu tedkîk ve ta'kîb sâyesinde Meclis'in istikāmeti ve yapacağı işler ve kendisinden beklenen faâliyetler hakkında bazı tahmînlerde bulunulabilir.

Bu mülâhazaya binâen Meclis'in zümre i'tibâriyle mücmel bir krokisini çizmek, zannederim ki faydasız değildir. Meclis'te göze çarpan teazzuvları: 'Hocalar', 'Eski ve Yeni Askerler', 'Anadolu Eşrâf ve Tüccârı', 'Vilâyât-ı Şarkıyye Grupları' diye ayırmak mümkündür.

Hocalar Meclis'te kat'î bir ekalliyet hâlinde bulunmalarına rağmen mütesânid bir kitle teşkîl etmekte ve asrî Türkiye Devleti'ni İslâm medeniyeti telakkīlerine göre, örneğini mâzîden alarak, vücûda getirmek emelini ta'kîb eylemektedirler. Meselâ bunlar layık bir Türk rolünü anlamakta müşkilâta uğruyorlar. Geçenlerde fırka müzâkerelerinde harâretli kalblerin müştereken ileri sürdükleri 'esâsât-ı İslâmiyyeye muvâfık hükûmet' arzusu Meclis'te gāyet tabîî bir muhâfazakâr kitlenin mevcûdiyetini ihsâs etmişti. Bunlara Meclis'te hâzır bir fırka denebilir."

Sebîlürreşâd. – *Tanin* muhâbirinin bu tasnîfi doğru olabilirse de "hükûmetin esâsât-ı İslâmiyyeye muvâfık" olması arzusunun yalnız Hoca efendilere münhasır olması hakkındaki mütâlaaları doğru olmasa gerektir. Biz zannediyoruz ki *Tanin* muhâbirinin ayırmış olduğu diğer **[155]** sınıflardaki meb'ûsların hemen hepsi hükûmetin esâsât-ı İslâmiyyeye muvâfık olması arzusundadırlar. Zîrâ başka türlü tasavvura imkân yoktur. Bütün memleket halkının arzusu hükûmetin esâsât-ı İslâmiyyeye muvâfık olması merkezinde olduğu hâlde meb'ûslarının bunun hilâfında bir ictihâd sâhibi olmaları pek aykırı bir şey olur.

Sonra Hoca efendilerin anlamakta müşkilâta uğradıkları "layık bir Türk rolü" nedir? Tanin muhâbiri bunu îzâh etmiyor. Büyük Millet Meclisi'nin "layık" yani "lâ-dînî" bir yol tuttuğuna biz henüz vâkıf değiliz. Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu'nda "ahkâm-ı şer'iyyenin icrâsı vazîfesi Meclis'e âid olduğu", yapılacak kānûnların "ahkâm-ı fıkhiyye ve hukūkıyyeye ibtinâ edeceği" maddeleri ilgā edildiğini zan ve tevehhüm ederek mi Tanin muhâbiri böyle "layık bir Türk rolü"nden bahsediyor? Meclis'te birkaç kişi "layık – lâ-dînî" bir fikir taşıyabilir ve bunların arzuları Meclis'in de "layık – lâ-dînî" bir şekle girmesi merkezinde bulunabilir. Fakat hiçbir zaman Meclis bunların taht-ı tahakkümünde kalamaz. Bu husûsta hocası da, askeri de, eşrâf ve tüccârı da, Vilâyât-ı Şarkıyye meb'ûsları da müttefik oldukları i'tikādındayız.

GARBLILAŞMAK

Resimli Gazete yazıyor:

"Osmânlı İmparatorluğu'nun Meşrûtiyet devresini ve onun Kānûn-ı Esâsî'sini, yeniliğin en müfrit muârızları bile müdâfaa ediyor. Halbuki Osmânlı İmparatorluğu'nun Meşrûtiyet devresi ve onun Kānûn-ı Esâsî'sini –din bahsi müstesnâ– harfiyen denebilecek bir sûrette Türkiye'ye nakletmek, yani ırk i'tibâriyle büsbütün ayrı iki milleti bir tarzda idâreye kalkışmak o derecede âşikâr bir ma'nâsızlıktır ki insanların böyle bir şeye yeltenmiş olması akla hayret veriyor. Fakat bunun tatbîki ile Osmânlı İmparatorluğu'nun mahvolmuş bulunması bizi bir aksülamele mi sevk etti? Bil-akis; ilerisine gittik, bugün dinsizliğe heves ediyoruz.

"Bazı insanlar târîhin ibret-nümâ olduğunu söylerler ve öyle olması da icâb eder. Halbuki şimdiye kadar târîhin verdiği derslere kim kulak asmıştır; Fransa'da 'lâ-dînîlik' taassubun, hem de kara taassubun en büyük misâli olmuştur. Vicdân hürriyetini müdâfaa eden 'lâ-dînîler' aşağı yukarı kimseye dinli olmak hakkını bahşetmek istemiyorlardı. Pazar günleri ibâdete gittiği için me'mûriyetinden azledilenler oldu. Bugün Fransa bu hâle pişmandır; daha doğrusu mütefekkir gençlik bu usûl ile mücâdele ediyor. Fakat Avrupa'dan ders almak isteyen bizler bu hâle bakıyor muyuz?"

Hindistan
MİLLÎ KONGRESİ

Geçen haftanın en mühim hâdiselerinden biri Hindistan Millî Kongresi'nin "Delhi" şehrinde in'ikādı ve pek mühim mukarrerât ittihâz etme-

sidir. Hilâfet Hareketi'nin Hindistan'da müessisi ve bu hareketin fedâkâr mücâhidi Mevlânâ Muhammed Ali hapishâneden yeni çıkmış ve çıkar çıkmaz mühim bir felâket-i âiliyye ile karşılanmış bulunduğu hâlde Kongre'ye iştirâk için vukū' bulan da'vet-i milliyyeye bilâ-tereddüd icâbet etmiş ve bu sûretle mefkûre-i milliyyeye ne kadar sadâkatle merbût olduğunu isbât etmiştir. Mevlânâ Muhammed Ali'nin hapishâneden çıkınca karşılaştığı felâket iki sene mukaddem sıhhat ve âfiyet içinde bıraktığı kerîmesini müteverrim ve ufûl etmek üzere bulmasıdır. Müşârunileyh mahbûsiyeti esnâsında bu fâciadan haberdâr edilmemiş ve bütün azîz rufekâsı, ez-cümle Hilâfet Cem'iyeti Reisi Doktor Ahmed Muhtâr Ensârî her türlü ihtimâmı bezl ederek Muhammed Ali'nin ciğerpâresini kurtarmaya çalışmışlarsa da maalesef hastalığı tevkīf edememişler ve bin-netîce hastalık tehlikeli bir safhaya girmiştir. Hapishâneden çıktığı zaman Mevlânâ Muhammed Ali bu dil-sûz felâket ile karşılaşarak dâğdâr olmuş, fakat buna rağmen Delhi'ye şitâb ederek Millî Kongre'nin en mümtâz ve en metîn şahsiyeti olarak isbât-ı vücûd eylemiş ve fevkalâde mühim mukarrerâtın ittihâzına sâik olmuştur.

Hindistan Millî Kongresi'nin kāhir bir ekseriyetle bu defa ittihâz ettiği mukarrerâtın en mühimmi:

1- "İsyân-ı medenî"yi teşmîl ve ta'mîm için mesâî sarfı,

2- İngiliz emtiasına karşı kat'î boykotaj tatbîkı,

3- "Hindu – müslüman" vahdetini te'mîn için her türlü mesâînin ibzâli,

4- Hindistan istiklâlinin te'mîni için vukū' bulan mesâînin kat kat tezyîdi.

Hindistan'da "isyân-ı medenî"nin teşmîl ve ta'mîmine çalışmak pek mühim bir mes'eledir! "İsyân-ı medenî"nin hedefi halk ile hükûmet arasındaki her râbıtanın tedrîcen kat'ı, hükûmetin mekteplerine, hükûmetin zâbıtasına, hükûmetin mehâkimine, el-hâsıl hükûmetin bütün müessesâtına karşı boykotaj tatbîkı ve bu sûretle hükûmetin felce uğratılmasıdır. Hükûmetin bu müessesâtına mukābil millî müessesât vücûda getirilmekte ve halk her husûsta ihtiyâcını onlarla tatmîn etmektedir. Bu esâsı hâlâ İngiliz zindânlarında esîr olan Mahatma Gandi İngiliz hâkimiyetiyle mücâdele için en sâlim esâs olarak bulmuş ve tavsiye etmiştir. Gün geçtikçe bu esâs kuvvet kesb etmekte ve büyük bir zafer ihrâz edebilecek bir mâhiyet almaktadır. Bilhassa İngiliz emtiasına karşı kat'î bir boykotaj tatbîki için ittihâz olunan karâr İngiltere'nin mahâfil-i sınâiyye ve ticâriyyesi için kātil bir darbe mâhiyetindedir. İngiliz ticâret ve sanâyiinin dünyâda en mühim revâcgâhı Hind **[156]** çarşılarıdır. Mahatma Gandi ortaya koyduğu bu esâsı bizzat müdâfaa ederek mensûcât-ı milliyyenin isti'mâliyle İngiliz ve Avrupa mensûcâtının terkini tavsiye etmiş ve binâenaleyh iki sene mukaddem Hindistan'ın birçok merâkizinde Avrupa mensûcâtı toplanılarak kâmilen ihrâk olunmuş, yerlerine mensûcât-ı milliyyenin isti'mâline başlanılmıştır. Hindistanlıların bu hareketi İngiliz mensûcât fabrikalarını fevkalâde müdhiş zararlara giriftâr etmişti. Bu defa Millî Kongre'nin hemen bil-icmâ' İngiliz emtiasına karşı kat'î bir boykotaj tatbîkine karâr vermesi İngiliz ticâretini ziyâdesiyle rahnedâr edecektir. Hindistan Millî Kongresi bu karârı i'tâ ederken yalnız boykotajın İngiliz emtasına mı yoksa bütün ecnebî emtiasına mı tatbîk edilmesi lâzım geldiği husûsunda ihtilâf etmiştir. Ekseriyet İngiliz emtiasına boykotajı tatbîke karâr vermiş ve ekseriyetten ayrılanlar bütün ecnebî emtiasına karşı boykotajın tatbîkını arzu etmiştir. Bu mühim karârın tatbîkinde ihrâz olunacak muvaffakıyet Hindistan'ın düşmanları için müdhiş bir hezîmet-i iktisâdiyye teşkîl edecektir ki zamanımızda bundan daha kāhir bir hezîmet mutasavver değildir.

Hindu - müslüman vahdetinin te'mîni için sarf olunacak mesâî Hindistan'ın istiklâl ve hürriyet mücâhedesinin muvaffakıyetine hâdim en büyük kuvvet olacağı şek ve şübheden âzâdedir. Ara sıra Hindularla müslümanlar arasında münâzaa ve mukāteleye sebebiyet veren birtakım ihtilâflar vukū' bulmaktadır. Bu ihtilâfların tesviyesi ve izâlesi husûsunda bütün Hindistan yekvücûd bir kitle hâlinde istiklâl mücâhedesine girişecektir. Her hâlde Hind münevverânının buna muvaffak olmalarını ümîd ederiz.

Kongre'de birçok hatîbler Hindistan istiklâlinin derhâl i'lânını iltizâm etmişlerse de Mevlânâ Muhammed Ali bunun nâ-be-hengâm olduğunu beyân ederek vakt-i merhûnuna ta'lîkı, şimdilik istiklâl uğrunda vukū' bulan mesâînin tezyîdiyle iktifâ olunmasını taleb etmiş ve tabîî kabûl edilmiştir. Bu îzâhâtımızdan Hindistan'ın, istiklâl ve hürriyeti uğrunda giriştiği mücâhedenin harâretli bir sahîfeye dâhil olduğu görülmektedir. Bu mücâhedenin safahâtını ta'kīb ederek kāri'lerimizi haberdâr edeceğiz. Sözümüzü bitirmeden evvel bir noktaya celb-i dikkat etmek isteriz. Ma'lûm olduğu üzerinde Lozan Sulhü'nün imzâsı ferdâsında Hindistan ümerâsından ve İsmâiliyye mezhebinin İmâm-ı hâzırı Ağa Hân bir beyânnâme neşrederek Türkiye'nin metâlibi Lozan Sulhü'yle is'âf olunduğundan artık müslümanların ve bilhassa Hindistan müslümanlarının siyâsetten sarf-ı nazar ederek İngiltere tâc ve tahtına sadâkat-i tâmme dâhilinde işleriyle güçleriyle meşgūl olmalarını tavsiye etmişti. O zaman bu beyânnâmeyi *Sebîlürreşâd*'da mevzû'-ı bahs ederek Hindistan müslümanlarının bu tavsiyeyi dinlemeyeceklerini, bil-akis âmâl-i milliyyelerini tahakkuk ettirmek için çalışacaklarını söylemiştik. Çok geçmeden bir hakīkate tercümân olduğumuz tebeyyün etti. Bu defaki Hindistan Millî Kongresi'ni müslümanlarla Hindular bi'l-iştirâk akdetmişler; hattâ Kongre'nin müzâkerâtında en ziyâde hâkim olan şahsiyet müslüman şahsiyeti olmuştur. Bundan anlaşılıyor ki Hindistan müslümanları ecnebî te'sîriyle yapılan tavsiyelere hiç kulak vermiyorlar. Bu gibi propagandaların iflâsa uğraması ayrıca şâyân-ı kayd bir hâdisedir.

RÎFİSTAN MÜCÂHEDESİ

Son Safhasına Giriyor

Yirmi milyonluk muazzam bir kitle teşkîl eden koca İspanya'nın, çoluğuyla çocuğuyla, erkeğiyle kadınıyla iki yüz bin müslümandan müteşekkil bir kitle-i muvahhideden ibâret olan Rîfistan müslümanlarının şehâmetleri karşısında dûçâr olduğu mütevâlî hezîmetler nihâyet İspanya'da bir ihtilâl ve bir inkılâb vukūuna sebebiyet verdi. İspanyol rüesâ-yı askeriyyesi her fenâlığı idârelerinde zannederek hükûmetlerini devirdiler ve yerine bir hükûmet-i askeriyye teşkîl ve ikāme ettiler. Bu hükûmet-i askeriyye bir taraftan tensîkāta başladı, diğer taraftan Rîfistan'a karşı İspanya'nın bütün kuvvetlerini toplayarak büyük bir taarruz icrâsına karâr verdi. Bu taarruza İspanya'nın berrî, bahrî, havâî bütün kuvvetleri iştirâk edecektir. İspanya bu taarruzda son gayretini gösterecek ve Rîfistan mücâhidlerinin imhâsını, kendisine tahsîs olunan bu sâhayı teskîn ve idâreye muktedir olduğunu isbât edecektir! Bilhassa Tanca mes'elesini mevzû'-ı bahs edecek olan Londra Konferansı'nın ictimâı yaklaştığından İspanya bu işi bir ân evvel bitirmeye gayret edecek ve Konferans'a kendisine verilen bir mıntıkayı idâreden âciz bulunmadığını isbât edecektir! İşte İspanya'dan vürûd eden son ma'lûmât bu mâhiyettedir. Fakat bize kalırsa İspanya bu sefer de muvaffak olamayacaktır. İspanya'nın bu seferki gayreti Yunânîlerin Ankara'yı zabt etmek için bir vakitler gösterdikleri gayrete çok benziyor. O zaman da Yunânîler birtakım devletlerin maddî, ma'nevî yardımıyla büyük bir kuvvet-i taarruziyye hâzırlamışlar ve artık mücâhede-i milliyyemizi imhâ edeceklerine kāni' olarak ileri harekâta başlamışlardı. Fakat Yunânîlerin en büyük devletlerin muâvenetiyle vücûda getirdikleri bu kuvvet-i taarruziyye Sakarya'da erimiş ve Yunânîler haybet ü hüsrâna dûçâr olarak nihâyet muazzam taarruzumuz üzerine denize dökülmüşlerdi. Aynı hâdisenin Rîfistân'da tekerrür edeceğine îmân ediyoruz.

İspanyollar şimdiye kadar Rîfistan'ın kahraman müslümanlarına karşı **[157]** hiçbir muvaffakıyet ihrâz edememişler; muvaffakıyet ihrâzını bir taraf, bil-akis Rîf kahramanlarının şehâmet ve celâdetinden o kadar yılmışlardır ki ellerindeki mükemmel vesâiti sahne-i harbde terk etmekle bu kahramanların kuvvetini kat kat artırmışlardır.

Binâenaleyh biz İspanyolların büyük taarruzunu kurusıkı bir tehdîdden ibâret addediyoruz. Cenâb-ı Hakk'ın Rîf kahramanlarını mansûr ve muzaffer buyurmasını tazarru' ve niyâz ederiz.

*
* *

Bundan evvelki nüshamızda kāri'lerimizin ve bütün müslümanların bir Hilâl-i Ahmer hey'et-i sıhhiyyesi teşkîl ederek bu kahramanların mecrûhlarına yardım etmelerini tavsiye etmiştik. Bu münâsebetle Hilâl-i Ahmer müessesesine birkaç söz söylemeyi muvâfık görüyoruz. Hilâl-i Ahmer Cem'iyet-i muhteremesinin bütün teşkîlâtını Yunan idâresinden kurtarılacak dindaşlarımızın iskân ve iâşesine tahsîs ettiğini biliyoruz. Bu pek mühim vazîfeyi îfâ ile Hilâl-i Ahmer bütün âlem-i İslâm'ın şükrânını kazanacaktır. Her hâlde âlem-i İslâm Hilâl-i Ahmer'in bu vazîfeyi hüsn-i sûretle îfâ etmesi için elinden gelen her muâveneti dirîğ etmeyeceğinden emîniz. Yalnız Hilâl-i Ahmer'e şunu te'mîn ederiz ki Rîfistan müslümanlarına yardım için bir hey'et-i sıhhiyye irsâline himmet ederse âlem-i İslâm'ın ona her muâveneti bezl etmek husûsunda duyacağı hâhiş kat kat artacaktır. Hilâl-i Ahmer İslâm âlemi nâmına bu vazîfeyi deruhde ederse İslâm âlemi Hilâl-i Ahmer'imizin bu himmetini takdîr ve ona olan muhabbetini tezyîd eder. Hilâl-i Ahmer bu sûretle hakîkaten İslâmî ve insânî bir müessese olduğunu isbât edecek ve bütün müslümanların imdâdına şitâb etmeye âmâde olduğunu gösterecektir. Hilâl-i Ahmer'in bu hatt-ı hareketi ta'kīb ile elde edeceği maddî ve ma'nevî istifâde pek büyük olur. Her hâlde Hilâl-i Ahmer'imizin bu dermiyân ettiğimiz hakāikı nazar-ı dikkate almak kiyâsetini göstereceğini ümîd ederiz. Çünkü bunları nazar-ı dikkate almak mahz-ı hayrdır.

*
* *

Rîf kahramanlarına yardım için vukū' bulan da'vete muhterem kāri'lerimizden Çanakkale Şu'be Reisi Binbaşı Mehmed Ârif Bey icâbet ederek *Sebîlürreşâd* idârehânesine on lira göndermiştir. Bu meblağ Hilâl-i Ahmer'e teslîm olunmuştur. Muhterem kāriimiz gönderdiği mektubunda diyor ki:

"Mukaddes cerîdenizin beş yüz elli dokuz ve beş yüz altmış numaralarını mütâlaa etmekle mübâhî oldum. Bilâd-ı Arabın en hücrâ köşesinde a'dâ-yı dîn arasına sıkışmış kalmış din kardeşimiz olan bir avuç Rîfistan kahramanlarının menâkıb-ı celâdetlerine ıttılâ' peydâ etmekle avn-i ilâhî ve meded-i rûhâniyyet-i Hazret-i Peygamberî ile a'dâ-yı dîni zîr ü zeber eden bu dindaşlarımın bir ferdi bulunduğumdan dolayı Rabb-i Mecîd hazretlerine hamd ü senâ eyledim. [6](تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰى) emr-i şerîfine tevfîken din kardeşlerimiz bulunan Rîf kitle-i mücâhidîninin umûr-ı sıhhıyyelerine sarf olunmak üzere on lirayı fî-sebîlillâh takdîm ve postaya tevdîen dâire-i âlînize gönderdim. Bu husûsta diğer din kardeşlerimi teşvîkten geri durmayacağımı arz ve İslâmlara Cenâb-ı Hak hazretlerinden nusret ve muvaffakıyetler temennî eylerim efendim.

Çanakkale Şube Reisi Binbaşı
Mehmed Ârif"

Bundan başka *Tevhîd-i Efkâr* refîkimiz de Dağıstânî-zâde Hacı Celâl Efendi'nin bir mektubunu neşretmektedir. Mûmâileyh, Rîf kahramanlarına on bin yarda dülbend teberru' etmektedir. Her iki müslüman kardeşimize teşekkür eder ve ihvân-ı dînimizin himmetlerini, Hilâl-i Ahmer'imizin gayretini bekleriz.

BEYÂNNÂME

Yunanistân'dan gelecek 600 bin İslâm'ın iskânı için muâvenette bulunmak üzere Gāzî Mustafa Kemâl Paşa hazretleri tarafından âlem-i İslâm'a hitâben neşrolunan beyânnâmedir:

"Türk milleti Allah'ın inâyetine güvenerek hayatını kurtarmaya, yaşamak hakkına mâlik olduğunu dünyâya göstermeye azmettiği gün biliyorsunuz ki bütün vesâitten mahrûm, yalnız îmân ve aşk-ı istiklâl kuvvetine mâlik idi. Türkler bu sâyede istihsâl ettikleri zaferle mücâhedelerini tetvîc ederlerken âlem-i İslâm'ın pek ulvî bir alâka ile mütehassis olduklarını şükrânla görmüş ve bunu daima minnetle yâd etmekte bulunmuştur. İşte bu alâkaya istinâden şimdi de bütün din kar-

[6] "İyilik etmek ve fenalıktan sakınmak konusunda birbirinizle yardımlaşın!" (Mâide Sûresi 5/2).

deşlerimizden yine kendi kardeşleri için şefkat ve merhamet ricâ ve tavassutunda bulunacağım.

"Türk milleti zafere kavuştu, fakat el-yevm muazzam bir iş karşısındadır: Yunan idâresi altındaki mazlûm dindaşlarımızın mübâdelesi ve Türk toprağına iskânları… Bu kardeşlerimiz bugün Yunan zulmü altında inliyor. Bütün gün muhtelif mahallerden gelen feryâdnâmeler her müslüman kalbini rikkate getirecek, her müslümanı ağlatacak derecede acıklıdır. Bunların bir ân evvel kurtarılmaları artık her şeyden evvel bir vecîbe-i dîniyye olmuştur. Sizin gibi bir yuva sâhibi olan ve yekûnu altı yüz bini geçen bu kardeşlerimizi Türk toprağına kavuşturmak, sefâletlerine hâtime vermek pek büyük bir iştir.

Kardeşler, Türk milleti ne kadar vesâite mâlik olursa olsun bu vesâit yine kâfî değildir. Harb esnâsında Yunânîlerin ayak bastıkları **[158]** Anadolu ma'mûreleri bugün birer vîrâne olmuştur. Yunan hırs ve cinâyâtına kurbân kardeşlerin toprakları da harâbeye dönmüştür.

İşte kardeşler bu yerleri i'mâr etmeye, dûçâr oldukları mahrûmiyet ve sefâletten bir dakîka evvel halâs edilmeleri lâzım gelen Yunan idâresindeki müslümanları buralarda iskâna, altı yüz bin kişiye ekmek vermeye, me'vâ bulmaya çalışan Türkler kardeşlerinin sefâletten telef olmamaları için âlem-i İslâm'ın mürüvvetine mürâcaat ediyor. Dindaşlık râbıta-i kudsiyyesinin feyyâz tecelliyâtına ümîdvârım.

Bu zavallı kardeşlerimiz için müşterek hayır ve şefkat müessesesi olan Hilâl-i Ahmer'in vâki' olacak teşebbüsâtına bütün âlem-i İslâm'ın seve seve ve kemâl-i memnûniyyetle zahîr olacağında şübhem yoktur. Hilâl-i Ahmer bu dînî vazîfesinde muvaffak olması için âlem-i İslâm'ın lutf u muâvenetine arz-ı ihtiyâc ediyor. Yapacağınız en ufak bir muâvenetin birkaç müslüman âilesinin hayatını kurtaracağını düşününüz. Doğrudan doğruya aynen ve nakden gönderilecek iânât şükrânla kabûl edilecektir. Bugün ezici bir cereyân içinde bulunan ve yarın iskân ve iâşe edilmek için bin müşkilâtla pençeleşecek olan Rumeli müslümanlarının yegâne istinâdgâhları îmânları ve yegâne ümîdleri din kardeşlerinin ulviyet ve necâbetidir. Cenâb-ı Kibriyâ cümlemizin yardımcısı olsun."

İSTANBUL'UN HALÂSI

Cihâd-ı millîmizin en mühim semerelerinden biri bu hafta iktitâf edildi. Lozan Muâhedesi'nin mevâdd-ı mahsûsasına tevfîkan hemen beş senelik bir zamandan beri devâm eden ve milletimizin hâfızasında pek elîm hâtıralar bırakan İstanbul işgâli nihâyet bulmuş ve müttefikler geçen Salı günü şehrimizi tahliye ve terk etmişlerdir. Bu pek mühim hâdise-i târîhiyye, yalnız Türkiye'yi değil bütün İslâm âlemini memnûn ve mesrûr edecektir. Müttefiklerin İstanbul'u ve sâir arâzîmizi tahliye ile şehrimizde hâkimiyet-i milliyyemiz tamâmıyla teessüs etmiş ve bu arâzîmiz ecnebî tahakkümünden kurtulmuştur.

Bu hâdiseyi tes'îd ediyor ve bu hâdisenin âmili olan cihâd-ı millîmizi en azîm şükrân ve tebcîl ile yâd ediyorken İstanbul'un bu halâs-ı siyâsîsini müteâkıb îfâsı icâb eden ve İstanbul'un halâs-ı hakîkîsini te'mîn edecek olan vezâife nazar-ı dikkati celb etmek isteriz. Çünkü İstanbul'un işgâli yalnız bir işgâl-i askerî ve bir işgâl-i siyâsî mâhiyetinde kalmayarak İstanbul'u ahlâkī ve ictimâî tefessühe doğru sürükleyen bir seyl-i musîbet hâlini almıştır. Ecnebî işgâli altında yaşayan İstanbul mukaddesât-ı milliyye ve dîniyyemizin muhâfazasını deruhde eden bir hükûmet-i milliyyeden mahrûm kaldığı için ahlâkī ve ictimâî bir hercümerce dûçâr olmuş ve hüviyet-i milliyye ve dîniyyesini zâyi' ettirecek birtakım cereyânlara kapılmıştır. İşgâl-i ecnebî devr-i meş'ûmunda müslüman kadınlarını iğfâl ederek onları garbın fuhş-âlûd "sosyete" hayatına alıştırmak, İslâm ve Türk âilesini temelinden yıkmak, İstanbul'da İslâm ve Türk hayatını fecî' bir âkıbete mahkûm etmek isteyen birtakım cereyânlar hiçbir mukâvemet görmeksizin alabildiğine icrâ-yı tahrîbât etmiş ve bu yüzden İstanbul'da İslâm ve Türk hayatı âdetâ bir tezelzüle uğramıştır. Türk kadınlarını sahneye çıkarmak, Türk kadınlarına emâkin-i umûmiyyede çalgı çaldırmak, Türk kadınını tesettürden vâreste kılmak, Türk kadınının erkeklerle sinema ve tiyatrolarda diz dize bulunmasını mübâh görmek, Türk kadınının birtakım ecnebîlerle hembezm olmasını hoş görmek, Türk kadınının buraya gelen Rus kadınları gibi

çırçıplak enzâr-ı umûmiyye karşısında denizlere girmesine, kumlarda kurunmasına müsâade etmek, Türk kadınının birtakım yabancı erkeklere çay ziyâfetleri vermesine ve harîm-i âilesini her türlü tecâvüzlere küşâde bulundurmasına göz yummak… bunların hepsi işgāl devrinde alabildiğine kuvvet kesb eden dalâlet cereyânının âile hayatımızı yıkarak İstanbul'un hayât-ı İslâmiyye ve hayât-ı milliyyesini imhâ için tertîb olunan müdhiş bir sûikasdın göze batan dilsûz tecelliyâtı idi.

Bir taraftan Anadolu'da Türk kadınlığı mücâhidîn ordusuna mühimmât ve cephâne yetiştirmek, Anadolu toprağını ekmek ve biçmek ve Anadolu cihâdını kat'î bir zafere kavuşturmak için gece gündüz çalışıyor ve bütün dünyâyı hayrân eden bî-nazîr bir zaferin ihrâzında pek mühim bir âmil oluyorken öte tarafta İstanbul'un ecnebî işgāli altında yaşamasından bil-istifâde bu fesad ve izmihlâl cereyânının Türk milletinin sînesinde onulmaz bir yara açması için çalışılıyordu.

Bir taraftan Anadolu müskirât ve münkerâtı men' ederek ahlâkımızı ve seciyemizi tahkîm eden, sıhhatimizi koruyan tedâbîr-i kat'iyye ittihâz ediyorken İstanbul'da müskirât, münkerât, kokain, morfin ve daha bu kabîl türlü türlü imhâkâr şeyler revâc buluyor, İstanbul'u tahrîb ve imhâ ediyordu.

Bir taraftan Anadolu hayat ve memât mücâdelesine girerek varını yoğunu, bütün menâbiini bu uğurda fedâ ediyorken öte tarafta İstanbul'un mevcûdu lavantalara, pudralara, ipeklere, jarselere, içkilere, eğlencelere, zevk u safâlara veriliyordu.

Binlerce şükür ki nihâyet Anadolu, İstanbul'da bu sefâhet ve dalâlet cereyânlarının en birinci müşevvikı olan ecnebî işgālini kaldırmaya muvaffak **[159]** olarak İstanbul'un halâs-ı hakīkīsini te'mîn etmeye engel olan mâniaları izâle etti. İstanbul'da hâkimiyet-i milliyyenin tamâmen takarrürü üzerine bu dalâlet ve sefâhet cereyânlarının ciddî bir mukāvemet karşısında kalarak kat'î bir hezîmete dûçâr olmasını beklemek her Türkün ve her müslümanın hakkıdır. Beklediğimiz bu icrâât İstanbul'u ihyâ edecektir. Anadolu'da tatbîk edilmekte olan birçok kavânîn-i âliyyenin artık İstanbul'da tatbîkine bir mâni' kalmamıştır. Meselâ tatbîki şimdiye kadar şehrimizde işgāl kuvvetlerinin bulunmasına mebnî te'hîr edilmekte olan Men'-i Müskirât Kānûnu'nun tatbîkine hiçbir mâni' kalmamıştır. Tatbîkı mecbûrî bir te'hîre uğrayan o Kānûn'un derhâl tatbîkine başlamak hükûmetin en ibtidâî vazîfesidir. Hâkimiyet-i milliyyenin İstanbul'da tamâmen teessüs etmemiş olması şimdiye kadar İstanbul'un Men'-i Müskirât Kānûnu'ndan istifâde etmesine hâil oluyordu. Lehü'l-hamd hâkimiyet-i milliyyemiz burada tamâmen teessüs etti. Binâenaleyh artık velev ki bir gün olsun Men'-i Müskirât Kānûnu'nun tatbîkini te'hîr hükûmetin dahi yedinde değildir. Hükûmet bu Kānûn'u te'hîr edecek olursa müdhiş bir kānûnsuzluk irtikâb etmiş olur. Hükûmet Kānûn'un ta'dîlini tasavvur ediyorsa bile onun bu tasavvuru Kānûn'un tatbîkini te'hîr etmesini icâb edemez. Hükûmet herhangi bir tasavvurda bulunabilir. Fakat tasavvurâtı yahud teklîfâtı kānûn değildir. Ve bu tasavvurât ve teklîfât Büyük Millet Meclisi'ne arz olunarak kānûniyet kesb etmeyince hiçbir kıymet-i icrâiyyeyi hâiz değildir. Binâenaleyh hükûmet Men'-i Müskirât Kānûnu'nun tatbîkini te'hîre salâhiyetdâr değildir. Bizzat hükûmet o Kānûn'a riâyete mecbûr olduğundan hükûmetin Kānûn'un tehîr-i tatbîkine tasaddî etmesi Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu'nu zîr ü zeber edecek müdhiş ve mes'ûliyet-i uzmâyı dâî bir kānûn-şikenliktir. Bâ-husûs bütün millet Men'-i Müskirât Kānûnu'nun îfâsını ve şiddetle tatbîkini istiyor. Binâenaleyh biz hükûmetin bilâ-tereddüd icrââtını bekliyoruz. Akāid-i dîniyyemize, an'anât-ı milliyyemize, âdâb ve ahlâk-ı umûmiyyemize mugāyir cereyânlara mâni' olmak, hayât-ı umûmiyyemizi hercümerc eden dalâletlere karşı bir sed çekmek zamanı gelmiştir. Her müslüman ve Türk ta'kīb olunacak hatt-ı hareketi dört gözle bekliyor. İstanbul'un halâs-ı hakīkīsini te'mîn için vukū' bulacak esâslı icrâât, bütün milletin şükrânını kazanacak, bütün milletin ümîdlerini tahakkuk ettirecektir. Bu husûstaki vukū' bulacak herhangi bir ihmâl müslüman halkı müdhiş bir fütûr ve inkisâra düşürür. Müslümanlığın İstanbul'da zevâl bulmadığını, hâkimiyet-i İslâmiyyenin yeniden teessüs ettiğini dosta, düşmana göstermek bugün hükûmetin en mütehattim vazîfesidir.

MATBÛÂT:

Yemen Ne Oldu?

Tanin gazetesi Yemen mes'elesi münâsebetiyle şâyân-ı dikkat bir başmakāle neşretmiştir. Ehemmiyetine mebnî bazı fıkralarını naklediyoruz:

Yunanistân'dan gelecek müslümanların ihtiyâcât ve âlâmını tahfîf eylemek maksadıyla Hilâl-i Ahmer'in müslüman memleketlerde toplayacağı iânelere âlem-i İslâm'ı iştirâke da'vet için Gāzî Mustafa Kemâl Paşa hazretleri tarafından bir beyânnâme neşredilmesi bizi biraz düşündürdü. Bu düşünceler arasında Yemen kıt'ası da akla geldi. Hele şu son günlerde birden bire ortalığı kaplayan politika ve teşkîlât gürültüleri arasında bütün bütün unutulmuş gibi görünen bu yetîm müslüman ülkesi bizim cidden nazar-ı dikkatimizi celb etmeye lâyıktır.

Yemen idâresi Anadolu mücâhede-i milliyyesi henüz bitmemiş olduğu zamanlarda zannediyoruz ki az çok münâsebette ve muhâberâtta bulundu. Her hâlde bir aralık Yemenlilerin Millet Meclisi'ne meb'ûs göndermeleri bile matbûâtta mevzû'-ı bahs olmuştu. Fakat Lozan Muâhedesi imzâ edilir edilmez bütün bu lakırdılar bitti. Yemen'in adı anılmaz oldu.

Bizim kusûrlarımızdan biri de ifrâttan tefrîte düşmektir. Bazen faâl, siyâsî bir ittihâd-ı İslâm düşünüyoruz. Bazen bunun aksülameli olmak üzere İslâm siyâsetinin bütün bütün aleyhdârı oluruz. Şu dakīkada böyle bir aksülamel devresi içinde bulunduğumuzu zannediyorum. Halbuki İslâmiyet siyâsetine karşı bu ifrât ile tefrîtin ortasında ma'kūl ve mu'tedil bir tarîk vardır ki layık Türk Cumhûriyeti(?) kendi nüfûz ve kudretine kendi eliyle bî-ma'nâ bir darbe-i intihâr vurmaksızın bunu ihmâl edemez. Ortalığı alt üst edecek siyâsî bir ittihâd-ı İslâm politikasının memleketimiz için zarardan başka bir netîcesi olamaz. Fakat bütün âlem-i İslâm arasındaki ma'nevî râbıta-i uhuvveti muhâfaza etmekte, bu muhtelif İslâm hey'et-i ictimâiyyelerini birbirlerine mütesânid bulundurmakta faydadan başka bir semere iktitâf etmeyiz. İşte meselâ Yunanistân'dan gelecek muhâcirler mes'elesinde başımız sıkışınca âlem-i İslâm'ın hissiyât-ı uhuvvetkârânesine mürâcaat ediyoruz ve dindaşlık râbıta-i kudsiyyesinin feyyâz tecelliyâtından ümîdvâr bulunduğumuzu söylüyoruz.

Fakat bu dindaşlık râbıta-i kudsiyyesini yalnız bir sıkıntı dakīkasında kazârâ hâtırlamak büyük bir fayda vermez. Bu bizim dâimî, lâ-yetegayyer, açık bir siyâsetimiz olmalıdır. Tesâdüfî değil mütemâdî bir sûrette âlem-i İslâm ile meşgūl olmalıyız. Tahrîk için değil dindaşlık râbıta-i kudsiyyesini takviye için Türkiye Cumhûriyeti bu dindaşlık râbıtasını kırdığı gün cihânşümûl ehemmiyetini gāib ederek şânlı mâzîsine lâyık olmayacak bir mertebeye düşer.

Eğer bu böyle ise siyâset-i hâriciyyemiz biraz daha vâsi' ve nâfiz bir nazar ile idâre edilmek ve bilhassa Yemen gibi sâdık, mühim ve zengin bir kıt'a sırf gaflet yüzünden, sekterlik sebebinden elden kaçırılmamak iktizâ eder.

Bundan başka Türkiye Cumhûriyeti bütün âlem-i İslâm'ın merkez-i dînîsi olduğunu da gözden kaçırmamalı ve muhtelif kıt'alardaki hissiyât-ı insâniyyeyi rencîde etmemeyi de siyâset-i dâhiliyyemizin umdelerinden biri olmak üzere göz önüne almalıdır. Ne demek istediğimiz anlaşılacağı ümîdiyle bu nâzik noktayı alenen münâkaşa etmekten tevakkī ediyoruz.

Hüseyin Câhid

[160] Mehâkim-i Şer'iyyenin İlgāsı

Bolşevikler eskiden Dağıstân'da mevcûd olup da beyne'l-ahâli esâsât-ı dîniyyeye ibtinâen icrâyı adâlet eden şerîat mahkemelerini ilgā ile yerine yedi kişiden mürekkeb "Vicdân-ı İnkılâb" Bolşevik Mahkemesi esâsına müstenid icrâ-yı hüküm eden yeni sistem bir mahkeme ihdâs eylemişlerdir.

"Yeni Kafkasya"

Âsâr-ı Münteşire:

Tahlîlî Târîh-i Felsefe

Metâlib ve Mezâhib

Mâba'dettabîa ve Felsefe-i İlâhiyye

Bu ünvan ile bu hafta mühim bir kitap neşrolunmuştur. Yunân-ı kadîmin bidâyetinden on dokuzuncu asr-ı mîlâdî nihâyetine kadar garbın bütün metâlib ve mezâhib-i felsefesini câmi' olan bu eser Fransız feylesoflarından meşhûr Paul Janet ile Gabriel Seay'ın mesâî-i müşterekeleriyle meydâna gelmiş ümmehât-ı kütübden ma'dûd yegâne bir eserdir. Mütefekkirîn-i ulemâ-yı İslâmiyyeden Elmalılı Hamdi Efendi hazretleri tarafından kemâl-i i'tinâ ile tercüme olunmuş ve uzun bir mukaddime ile birçok hâşiyeler de ilâve olunmuştur. Bundan başka müşârunileyhin kitabın başında Cenâb-ı Hakk'a bir hamd ü senâsı vardır. Bu tahmîd mensûr bir şiirdir. Mâba'dettabîa ve felsefe-i ilâhiyye sâhalarında cevelân eden bir dimâğ, bir rûh Cenâb-ı Kādir-i zü'l-celâli ancak bu sûretle takdîs ve tahmîd edebilir. Bütün güzel kitapların başına geçebilecek olan bu şâheseri teberrüken *Sebîlürreşâd*'a nakleyledik.

Hamdi Efendi hazretleri tarafından tercüme olunan bu eser zamanımıza kadar gelen garb cereyân-ı felsefîsini en mükemmel sûrette göstermek i'tibâriyle fevkalâde hâiz-i ehemmiyyettir. Bunu okuyacak ulemâ-yı İslâm efkâr-ı garbiyyeyi müteferrik vesâit içinde taharrî etmekten müstağnî kalır. Zîrâ ümmehât-ı kütübden ma'dûd olan bu eserin hemen nazîri yoktur. Şimdiye kadar bu tarzda târîh-i felsefe yazılmamıştır. Paris Dâru'l-fünûn Edebiyât Fakültesi a'zâsından Felsefe Profesörü Paul Janet ile mezkûr Fakülte Konferans Muallimi Gabriel Seay'ın mesâî-i müşterekeleriyle meydâna gelen bu mühim eserin dîbâcesinde müellifler şöyle diyorlar:

"Ta'kīb ettiğimiz fikir gāyet basîttir. Fakat bunu bulmak ve mevki'-i icrâya koymak göründüğü gibi kolay olmadı. Çünkü bizden evvel kimse bu yola sülûk etmemiş, Fransa, İngiltere, İtalya, Almanya, hâsılı hiçbir yerde bu esâs dâiresinde değil buna şebîh bile bir eser te'lîf olunmamıştır. Târîh-i metâlib hep târîh-i mesâlikte meknûz bulunduğundan onları bunlardan fek ve istihrâc etmek mesâî-i mühimmeye mütevakkıftır. Bu yapıldığı takdîrde yine nâkıs kalır. (Meselâ i'tiyâd veya lisân mes'elelerini müstakillen ta'kīb eden bir târîh bulunamıyor) Ne bulunursa birtakım mebâhis-i asliyye ile memzûc, tâlî ve kāsır ve icmâli müteassir birçok kuyûd ve evsâf içinde münteşir ve müteşettit, tertîbsiz ve vahdetsiz bir hâlde bulunuyor. Binâenaleyh biz bu eczâ'-i nâkısa ve müteşettiteyi te'lîf ve terkîb ederek bir küll-i muntazam meydâna getirmekle faydalı bir şey yapmış olduğumuza kāniiz. Bu i'tibârla şu eser sade bir târîhten, bir nakilden ibâret kalmayıp bahs-i felsefî ile târîh-i felsefe beyninde mutavassıt bir hâssa-i âliyyeyi hâizdir. Felsefe bu yolda târîhiyle metâlib-i muhtelifeye tefrîk olunup gāyet ilmî bir sûrette arz-ı vücûd ediyor. Her bahiste harekât-ı fikriyye bütün silsile-i cereyânıyla görülüyor. Hilâf-ı zan olarak felsefe, bize kendisini hemen fünûn-ı sâireden farksız bir hâlde gösteriyor. Her mes'elede zaman sırasıyla yapılmış olan ilâveler göz önünde bulunuyor. İhtilâfât var ise de bunlar felsefeyi yeni zemînler üzerinde lâ-yenkatı' tabaka tabaka yükseltip gāyet cem'iyetli noktalara ve pek âlî tasavvurlara i'lâ etmektedir."

Bu eserin muhtevî olduğu mebâhisi kapağa derc ettik. Eserin ne kadar mühim mebhasler ihtivâ ettiğini anlamak için mündericâtına bir göz gezdirmek kâfîdir. Bu eser ehemmiyetiyle mütenâsib gāyet nefîs bir sûrette büyük kıt'ada en güzel kâğıda basılmıştır. İstifâdesini ta'mîm için fiyâtı da yüz kuruştan fazla konulmamıştır. Taşra için posta ücreti otuz kuruştur. Garbın cereyân-ı felsefîsine bi-hakkın vâkıf olmak isteyenlerin bu kitaptan mutlakā birer nüsha edinmelerini tavsiye ederiz.

Yeni Kafkasya

Bu ünvan ile İstanbul'da yeni bir mecmûa neşrine başlanılmıştır. Mecmûa on beş günde bir çıkacaktır. Neşriyâtın yalnız Kafkasya sâhası ile tahdîd edilmeyip bütün şarktan bilhassa hâricdeki Türklerin ahvâlinden, mümkün olduğu kadar ma'lûmât vermeye sa'y edileceği; mecmûanın

Âzerbaycan'da, Gürcistân'da, Dağıstân'da, İran'da husûsî muhâbirleri olduğu gibi Türkistân, Afganistan, Kırım ve Volga Boyu gibi Türk ve müslüman şark memleketlerinin ahvâlinden dahi ahz-i ma'lûmât etmek imkânı olduğu beyân edilmektedir. Kafkasya mecmûasının asıl hedefi Kafkasya'yı Bolşevik tahakküm ve istîlâsından kurtarıp istiklâl-i tâmmını te'mînden ibârettir. İlk nüshasını gördük. Hakîkaten ciddî ve mühim makāleleri, ma'lûmâtı ihtivâ etmektedir. Fiyâtı da gāyet ucuzdur. Seneliği 120, altı aylığı 60 kuruştur. Memâlik-i ecnebiyye için seneliği 150, altı aylığı 75 kuruştur. Bu hürriyet ve istiklâl mücâhedesi gazetesini bütün kāri'lerimize tavsiye ederiz. Adres: Cağaloğlu'nda Âmidî Matbaası'nda *Yeni Kafkasya* idâresidir.

Şehzâdebaşı: Evkāf-ı İslâmiyye Matbaası

Abone Şerâiti

Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
hâriç için seneliği (325) kuruşdur.

Nüshası 5 kuruşdur.
İki nüsha bir arada 10 kuruşdur.
Seneliği 52 adeddir.

İdârehâne

Bâbıâlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Adres tebdîlinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

11 Ekim 1923 | 30 Saferülhayr 1342 | * Perşembe * | 11 Teşrinievvel 1339 | Cild: 22 - Aded: 567-568

ANGLİKAN KİLİSESİ'NE CEVÂB

Şer'iye Vekâlet-i Celîlesi tarafından Anglikan Kilisesi'ne gönderilmek üzere Tedkīkāt ve Te'lîfât-ı İslâmiyye Hey'et-i İlmiyyesi Reîs-i âlîsi Şeyh Abdülaziz Çâviş Efendi hazretlerinin te'lîf buyurdukları cevâbdır:

Dîn-i İslâm'ın Rûhu

اِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ .)
(اُولٰئِكَ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا* Ahkāf [46/13-14]

Dîn-i İslâm iki rükün teblîğ ediyor ki ikisi de bütün teâlîminin rûhudur, vücûdunun medâr-ı bekāsıdır. Bunlardan biri eksilince insan hakkıyla müslüman olamaz. Rükünlerin birincisi Allah'ın yegâne ilâh olduğuna, ondan başka ma'bûd olmadığına îmândan ibâret tevhîd; ikincisi ise doğruluktur. Bu iki rükün bir müslümanda ictimâ' ettiği gibi korkudan selâmet bulur, endîşeden kurtulur. Öyle ya, korku gibi, endîşe gibi şeyler dünyâsında olsun, âhiretinde olsun nasıl huzûrunu ihlâl edebilir ki Hakk'ın miftâh-ı rahmeti, vesîle-i rızâ ve muhabbeti bu iki rükünde mündemic bulunuyor?

Bizler kitâbımızın evvelki kısmında dînin esâsâtından birtakımlarını saymıştık. Bundan böyle de tevhîd nasıl İslâm'ın rûhu ve hakīkatinin sırrı oluyor, doğruluk nasıl onun hedefini, gāyesini teşkîl ediyor?.. Bu cihetleri söyleyeceğiz.

Tevhîd

Kendisinden evvel gelen diğer semâvî dinler gibi İslâm da aynı hakīkati bildiriyordu. "Allah birdir. Şerîki yoktur. Hâlık'tır, Bârî'dir, Musavvir'dir. Öyle bir Allah'tır ki ondan başka ilâh yoktur. Bâkīdir, her ân bütün hilkat üzerinde hâkim ve kāimdir. Ne uyuklar, ne uyur. Göklerde, yerde ne varsa hepsi O'nundur. Kim tasavvur olunabilir ki kalksın da izni olmaksızın nezd-i ilâhîsinde şefâat edebilsin? Mahlûkātının işlediklerini, işleyeceklerini bilir. Mahlûkātı ise ilm-i ilâhîsinden yalnız O'nun dilediğini kavrayabilir, başka bir şey bilemez. İlmi bütün gökleri, yeri kucaklar ve bunların nigeh-bânlığı kendisine ağır gelmez. Yüksek, büyük ancak O'nun Zât-ı Kibriyâ'sıdır. Gözler ona yetişemez; o gözleri görür. Latîftir, habîrdir."

Dîn-i İslâm'ın ilâhı hiçbir zaman öyle gazabından ateş püskürür, kâinâtı kasar kavurur, kana susamış, doymak bilmez, genç genç kızlar, körpe körpe çocuklar kasaplık hayvanlar gibi boğazlanmadıkça hoşnûd edilemez bir sûretle tecellî etmiş değildir. İslâm'ın ma'bûdu "Ben cinni, insi ancak beni bilsinler diye yarattım. Yoksa

* "Ma'bûdumuz Allâh'tır, deyip de doğruluğa sarılan kimseler için ne korku var, ne de keder göreceklerdir. Bunlar müebbed olarak cennetliktir."

onlardan **[162]** rızık da istemiyorum, beni beslemelerini de istemiyorum."* buyuruyor. "Kesilen kurbânların ne etleri, ne kanları Allah'a varmayacağını, Allah'a ancak ihlâs ile işlenilen amellerin varabileceğini"** bildiriyor.

Şimdi bakalım, ihlâsın, tevhîdin, ibâdetin Fâtır-ı zü'l-celâle hasr u tahsîsi neden saâdet-i beşeriyyenin en metîn erkânından oluyor? Evet kâinâtın ezelî mübdiine, yerlerin, göklerin sermedî sâhibine, hâsılı âyât-ı kudretini hâmil peygamberler gönderen, sebîl-i hidâyeti gösterir kitaplar indiren İlâh-ı zü'l-celâle karşı yüreklerde sağlam bir îmân yerleşmedikçe ne vahy-i münzel can kulağıyla dinlenebilir, ne de Nebiyy-i mürsel. Hattâ çok zamanlar Cenâb-ı Hakk'ı inkâr edenlerin hâli büsbütün aksinedir: En belîğ âyetler basîretlerindeki fesâdı, en müessir hidâyetler kafalarındaki dalâli artırmaktan başka bir netîce vermez olur. (وَنُخَوِّفُهُمْ فَمَا يَزِيدُهُمْ اِلّا طُغْيَانًا كَبِيرًا – Sûre-i İsrâ [17/60]).***

Bunun içindir ki âyetler, hidâyetler ancak hak yolunu tutup da kendilerini dalâlden ve dalâlin vereceği vahîm âkıbetlerden korumak isteyen mü'min tabaka için müfîd olabilir.

Bir kere de Allah'ın gerçekten varlığı ile ibâdetin yalnız O'na hasrındaki zarûret insanın kalbinde yerleşti mi artık ya rahmet-i Yezdânîsini isteyerek ya ikâbından çekinerek yahud kibriyâyı ilâhîsini göz önüne getirerek haşyet hissiyle mütehassis olmak tabîîleşir. İşte ancak o zamandır ki bir fenâlıkta bulunmak yahud bir günâhın câzibesine kapılmak isterken insanın hâtırına Allah gelir de ya azâbından korkması ya gazabından kaçması ya rızâ-yı sübhânîsinden mahrûm kalacağını düşünmesi yüzünden o hatâyı işlemez olur. Şâyed beşeriyeti icâbı ayağı kaysa bile nedâmete sarılarak Allah'tan mağfiret istediği gibi o Hâlık-ı kerîmi bütün tevbeleri kabûl eden bir ilâh-ı rahîm bulur.

Hâsılı Cenâb-ı Hakk'ın vahdâniyetine ve esmâ'-i hüsnâsının gösterebildiği bütün sıfât-ı azametine îmân insanı daima Allah'ı anmaya ve gizli, açık ne kadar harekâtı varsa hepsinin murâkabe altında bulunduğunu unutmamaya sevk eder. Bu sûretle mîzân-ı vicdânı adâleti bulur da ona hevesini okşayan, zihnini çelen bir hatâya atılmazdan evvel nefsini muhâsebeye çektirir. Şâyed nefsânî düşüncelere mahkûm olarak hevesâtının galebesi altında kalırsa aynı vicdân kendisini muâhazeye, levme başlayarak hakîkī nedâmete, samîmî bir tevbeye mecbûr eder. Zâten Fâtır-ı zü'l-celâl kullarının kemâl-i mutlaktan mahrûmiyetini, menâhîye karşı ismet-i kâmileden aczini bildiği için tevbe ile nezâhete rücû' edenlere rızâ ve muhabbetini vaad buyuruyor: (اِنَّ اللهَ يُحِبُّ التَّوّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ – Sûre-i Bakara [2/222]).* (يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ اَسْرَفُوا عَلٰى اَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللهِ اِنَّ اللهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ . وَاَنِيبُوا اِلٰى رَبِّكُمْ وَاَسْلِمُوا لَهُ – Sûre-i Zümer [39/53-54]).**

Binâenaleyh şu âyetlerde görüldüğü ve daha birçok âyât-ı celîlede görüleceği vechile nazar-ı İslâm'da yalnız Allah'a îmân hayâtî şuûnlarında insanların mîzân-ı istikāmetidir. Sonra nefisleri fâsid heveslerinden, muzır temâyüllerinden alıkoyacak bir kuvvet varsa o da Cenâb-ı Hakk'ı anmalarıdır. Nasıl ki Allah'ın vahdâniyetle ibâdete istihkāk husûsunda teferrüdüne ve başkaları gibi muhâsebeye çekilmek, mes'ûl tutulmak mertebelerinden yüksekliğine îmân akīdesinde müslümanları hükümdâra, emîre, hâsılı iş başında kim varsa hepsine hesâb sormaya sevk eden bir rûh görülür.

Dîn-i İslâm'a îmânı olan mü'min Cenâb-ı Hak'tan başka kimseyi tasavvur edemez ki adl ile ve bütün hatâlardan ma'sûmiyetle teferrüd etmiş olsun. Zîrâ o mü'min bilir ki hüküm ancak Allah'ın; ümmetler arasında görülen hall ü akd sâhibleri Hakk'ın yeryüzündeki halîfelerinden başka bir şey değil. Hâlık-ı zü'l-celâl kendi iyâli bulunan insanlar üzerine bunları halîfe nasb etmiş ve sâha-i tasarruflarının hudûdunu şer' ile kendilerine göstermiş; üzerlerine raiyye arasından murâkıblar, muhâsibler ayırmış; sonra hiçbir

---

* وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلّا لِيَعْبُدُونِ . مَا اُرِيدُ مِنْهُمْ مِنْ رِزْقٍ وَمَا اُرِيدُ اَنْ يُطْعِمُونِ – Sûre-i Zâriyât [51-56/57].

** لَنْ يَنَالَ اللهَ لُحُومُهَا وَلَا دِمَاؤُهَا وَلٰكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوٰى مِنْكُمْ – Sûre-i Hac [22/27].

*** "Onları âyâtımızla korkutuyoruz da tehdîdimizin, tuğyânlarını daha büyük tuğyân ile artırmaktan başka te'sîri olmuyor."

* "Cenâb-ı Hak tevbe edenleri sever, tâhir olanları sever."

** "Ey nefislerine zulmeden kullarım. Allâh'ın rahmetinden ümîdi kesmeyiniz. Şübhe yoktur ki Allâh bütün günâhları afveder. Çünkü O gafûr-ı rahîmdir. Rabbinize dönünüz ve O'na karşı daima ihlâs üzere bulununuz."

râîye Allah'ın kendi ibâdı hakkında farz ve takdîr buyurduğu ahkâm ve esâsât-ı hayr u saâdete muhâlif düşecek emir ve nehiylerinin mutâ' olması hakkını vermemiş; bil-akis bütün cemâât-i İslâmiyyeye "Adâletten kıl kadar ayrılmayın. İsterse doğrudan doğruya kendi aleyhinizde yahud ananızın, babanızın ve en yakın hısımlarınızın aleyhinde olsun, Allah için edâ-yı şehâdetten geri durmayın."* emrini vermiş, (اَللّٰهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ لَنَا اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ اَعْمَالُكُمْ لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ اَللّٰهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَا وَاِلَيْهِ الْمَصِيرُ – Sûre-i Şûrâ [42/15]).** buyurmuş.

[163] Lâkin tevhîd akîdesi yıkılır yahud sarsılır da insanlar başlarındaki hükümdârlarıyla diğer emir sâhiblerinden başkasını murâkıb görmezse yahud zu'mları vechile eteklerine yapışarak Allah'ın gazabından kurtulacakları birtakım şefâatçilerle bir sürü mutavassıtları Cenâb-ı Hakk'a şerîk koşarlarsa işte hüsrânın büyüğü o zaman kendini gösterir. (وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا – Sûre-i Nisâ [4/116]).***

Gayrimüslimler arasında ne kadar cemâatler var ki ricâl-i dînden birinin önünde günâhlarını i'tirâf edivermek bütün o maâsînin levsinden ve yükünden temizlenip kurtulmaya kâfîdir, i'tikādını taşıdığı için münkerâta alabildiğine münhemik bulunuyor. Hiç düşünmüyor ki ne bu ricâl-i dîn Allah'tan el almış, ne de hiçbirinin Allah üzerinde nüfûzu olmak imkânı mutasavver.

Bundan başka ne kadar ümmetler de var ki nüfûz ve kudret sâhiblerine karşı tamâmıyla münkād olmaları haybet ve hirmânlarına sebeb oluyor, zîrâ İslâm'ın müslümanlara farz kıldığı vechile herkesi işlediği işten dolayı bilâ-istisnâ muhâsebeye çekmek için teâlîm-i dîniyyeleri arasında bir emir bulamıyorlar. Öyleleri zulüm içinde, esâret içinde o zamana kadar inler durur ki takdîr-i meşiyyetle aralarından yetişecek inkılâbcılar kendilerini taleb-i hak da'vâsıyla ayaklandırsın da sâha-i selâmete doğru çeksin götürsün.

Müslümanlara İslâm'ın bütün telkīn ettiğini Ali bin Ebî Tâlib şu sûretle icmâl ediyor:

"İslâm'ı açtı ve her gelmek isteyen için yollarını kolaylaştırdı. Yıkmak dileyenlere karşı erkânını yıkılmaz hâle getirdi. O dîn-i mübîni kendisine sarılanlara necât, sâyesine sokulanlara selâmet, lisân-ı hikmetini söyleyenlere bürhân, müdâfaasında bulunanlara şâhid, ziyâsına gelenlere nûr, aklı olanlara idrâk, düşünenlere dimâğ, hakkı arayanlara nişân, azim sâhiblerine basîret, ibret alanlara intibâh, tasdîk edenlere halâs, tevekkülde bulunanlara istinâdgâh, tefvîz eyleyenlere râhat, sebât gösterenlere siper kıldı.***

Cenâb-ı Hakk'ın vasf u tevhîdinde söylenenlerin en cem'iyetlisi yine Ali bin Ebî Tâlib'in şu sözleridir:

"Vehimler sâha-i evsâfına konamaz; kalbler keyfiyetine dâir bir his edinip de üzerinde itmînân bulamaz. Gözler, gönüller O'nu kābil değil kucaklayamaz. Her şeyi bilir: Sînelerin muzmer bütün esrârını, başbaşa verenlerin fısıltısını, zunûn üzerine kurulmuş hâtıraları, yakîne dayanmış itmînânları, gözlerin saklı saklı parlayan nazarlarını, rûhların en derin köşelerini, gaybların en muzlim derinliklerini, kulakların gizli gizli dinlediklerini, karıncaların yazladığı yuvalarını, haşerâtın kışladığı inlerini, acıklı develerin için için enînini, en hafîf yürüyen ayakların sesini, çiçeklerin koynunda kat kat örtülere bürünmüş meyvenin beşiğini, dağlarda vuhûşun çekildiği mağāralarla vâdîleri, sineklerin, ağaçların sâkıyla kabuğu arasındaki ihtifâgâhını, yaprakların dallar üzerinde bittiği yerleri, erkeklerin sulbünden erhâma inen muhtelit mâye-i hilkatin hücre-i karârını, bulutların henüz teşekkül etmişleriyle, biribirine girift olanlarını, inci damlalarının sehâb içindeki hazînelerini, kasırgaların etekleriyle savurduğunu, yağmurların selleriyle koparıp götürdüğünü, yuvalarının karanlığında kuşların terânesini, hâsılı, sadeflerin sîneye çekip de deniz dalgalarının bağrına bastığı, geceleyin zulmetin örttüğü, gündüzün güneşin üzerine doğduğu,

---

* كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلّٰهِ وَلَوْ عَلٰى اَنْفُسِكُمْ اَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ – Sûre-i Nisâ' [4/135].

** "Allâh bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbiniz. Bizim a'mâlimiz bize, sizin a'mâliniz size. Sizlerle aramızda muhâsama yok. Allâh bizi bir yere toplayarak hükmünü verecektir. Sonunda rücû' olunacak ancak O'dur."

*** "Kim başkasını Allâh'a şerîk koşarsa Hak'tan pek uzak bir dalâl içinde kalmıştır."

* *Nehcü'l-Belâğa, Şerh-i İbnü'l-Hadîd,* cüz' 6, sahîfe 219.

ne varsa hepsini bilir. Ve ihâtanın bu derecesinden dolayı ona hiçbir güçlük ârız olmadığı gibi ne dest-i ibdâından çıkan mahlûkātını sıyânet ederken sâha-i kudretine bir ârıza uğrar, ne de kâinâtın umûrunu tedbîr eder iken Zât-ı ahadiyyetine fütûr ârız olur. Bil-akis ilm-i ilâhîsi hepsine nâfiz; ihâtası hepsini tesbît etmiş; adli hepsine şâmil; fazl-ı sübhânîsi, şân-ı Rubûbiyyetine lâik hamd ü senâdan aczleriyle berâber yine hepsini kucaklamakta."*

Şimdi İslâm'ın rûhu ve sırrı bir taraftan Hakk'ı anmak, diğer taraftan Hakk'ın âsârıyla o âsârın sînesine emânet ettiği esrâr u hikemi düşünmekten ibâret olduğu için gerek Kur'ân'da, gerek ehâdîs-i Nebeviyyede bu kadarla iktifâ edilmiş ve Zâtullāh'ı tefekkürden nehyeder birçok emirler vârid olmuştur. Çünkü Fâtır-ı mutlakı ne ukūlün, ne de idrâkin ihâtasına imkân mutasavver değil. Birtakım kimselerin kalkıp da hakkın künhünü, mâhiyetini tedkīk vâdîlerine dalmaları, onu tasavvur ve tasvîr sevdâsına düşmeleri ise Allah-ı zü'l-celâlin kibriyâ-yı fevka'l-hayâline karşı cehl-i tâm içinde bulunduklarındandır.

Lâkin müslümana gelince, o ukūl-i beşerin bu maksada vusûl mertebelerinden çok aşağıda olduğunu dîni icâbı olarak bilir; sonra Kur'ân'ında Resûl'ünün sünnetinde "hiçbir tasavvurun, hiçbir şeyin Allah'a benzemediğini, hayâl-i beşere gelebilecek ne kadar suver ve evhâm varsa hepsine Allah'ın muhâlif olduğunu" görür durur.

[164] İşte esmâ-yı cemîle ve sıfât-ı celîlesi yüzünden müslümanların bir dereceye kadar tanıyabildiği Allah o Fâtır-ı zü'l-celâldir ki huzûr-ı azamet ü kibriyâsında aczden acze, hayretten hayrete düşmüşler ve kâtibin elindeki kalemin ucuna bakan bir karıncanın görebileceğinden fazlasını görememişlerdir. Almanların Şâir-i hakîmi Goethe diyor ki:

"Ben Hakk'ın zât-ı akdesine dâir vâzıh bir fikir edinmekten çok uzaktayım. Buna âid olmak üzere söylediğim yahud yazdığım şunlara münhasır: Hallâk-ı azîmin künhünü, hakīkatini idrâk mümkün değil, Zât-ı ilâhî için insanda mübhem bir şuûrdan, zannî birtakım suverden başka bir şey yok. Buna rağmen Allah'ın varlığı enfüste de meşhûd, âfâkta da. Böyle olduktan sonra bizim için onun künhünü, hakīkatini bilmekten yahud bilmemekten ne çıkar? Hem Allah'ın mâhiyetini biz nereden bileceğiz? Bizim hadsimiz, tahmînimiz o mâhiyeti kucaklayacak gibi geniş değil ki, çok dar. Maamâfih kat'î bile olsa bundan bize ne fayda hâsıl olacak? Farz edin ki Allah'ı lâ-yuad ve lâ-yuhsâ esmâ ve sıfât ile tesmiye ve tavsîf ettim. Bakıyorum ki O yine ebediyen bunların fevkinde. Mâdem ki vücûd-ı a'zam benim Allah dediğim Zât-ı kibriyâdır, o yalnız insanda tecellî etmez; bil-akis büyük küçük bütün şuûnda ve tabîatın fenni, belîğ bütün mezâhirinde sûretlerin her türlüsüyle işrâk eder durur. Şimdi şu söylediklerimize rağmen acaba sıfât-ı beşeriyye ile mukāyese ederek Hakk'ın künhünü, hakīkatini idrâke fikr-i beşer için kudret mutasavver midir?"

İşte müslümanların ve gayrimüslim ümmetlerin arasından yetişen hükemânın Allāhu zü'l-celâl hakkındaki akīdeleri bu. Sonra, bu o yegâne akīde ki Cenâb-ı Hak kimse için ondan başkasını kabûl etmiyor. Bu o muazzam akīde ki her şey ona nisbetle küçük kalıyor. (إِنَّ اللهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهٖ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَآءُ – Sûre-i Nisâ [4/116]).**

Evvelki kısımda söylediğimiz vechile tevhîd akīdesi Nasrâniyet âleminin de müstakil akīdesidir. Çünkü "rönesans" dedikleri devr-i teceddüdün başlamasından dolayı on altınca asr-ı mîlâdîde hâdis olan tazyîklara rağmen Avrupa efkârı bu akīdeyi gereği gibi nazar-ı im'âna aldı. Vâkıâ Tabîb Servitus tevhîde da'vetle ithâm olunarak 1557 senesi Teşrînievvel'inin 27'nci günü Cenova'da ateşe atıldı. Maamâfih bu hâdise mezhebine tarafdar olan a'vânının azmini sarsmadı. Susini ile diğerleri de aynı çığırı tutarak İtalya'da, Lehistân'da, Transilvanya'da ve sâir yerlerde tevhîdi neşre başladılar. İngiltere ile emsâli memleketlerde ise 1813 târîh-i mîlâdîsiyle eski Cezâ Kānûnu ta'dîl edilmedikçe tevhîd kilisesi kurulamadı.

---

* *Nehcü'l-Belâğa,* Şerh-i İbnü'l-Hadîd, cüz' 6, sahîfe 120 ve cüz' 7, sahîfe 166.

** "Allah şübhe yoktur ki, yalnız kendisine şerîk koşulmasını afvetmez; yoksa dilediğine bundan başkasını afveder."

GARB CEREYÂN-ı FELSEFÎSİ

Mütefekkirîn-i ulemâ-yı İslâmiyyeden Elmalılı Hamdi Efendi hazretleri tarafından neşrolunan *Tahlîlî Târîh-i Felsefe: Metâlib ve Mezâhib: Mâba'dettabîa ve Felsefe-i İlâhiyye* ünvanlı eser hakkında geçen hafta îzâhâtta bulunmuştuk. Müşârunileyh Hamdi Efendi hazretleri bu kitabın ehemmiyetini îzâh münâsebetiyle mühim bir mukaddime tahrîr buyurmuşlardır. Bu mukaddimede felsefe hakkında, nübüvvet ve teceddüd hakkında mühim bazı mütâlaât vardır. Bu kitabın ehemmiyetini göstermek maksadıyla mukaddimenin bazı parçalarını naklediyoruz:

(اوتيت علوم الاولين والآخرين)[1] hadîs-i şerîfinden müstebân olduğu üzere aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz evvelîn ve âhirînin ulûmuna mazhariyetle mümtâz idi; onun vârisi olan ümmetin de bu mazhariyette bulunması iktizâ eder. Bu sâyededir ki o ümmet ümem-i sâire için mâ-bihi'l-istişhâd olacak bir kemâli hâiz olabilir. Servet-i ilmiyyesi tam olan milletlerin ölüsü de dirisi de milel-i nâkısanın merci'-i medenîsi olagelmiştir.

Millet-i İslâm (وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ اُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاس)[2] sırrına mazhar olmak için (وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا)[3] müeddâsı mûcebince hazret-i Resûlullâh'ı mâ-bihi'l-istişhâd ittihâz edebilmeli ve ümem-i sâireden istiğnâ ile istiklâl-i tâmme sâhibi olmalıdır ki yalnız dergâh-ı ulûhiyyet önünde rükû' edebilsin. Halbuki bugünkü ümmet ulûm-ı eslâfını zâyi' etmekte bulunduğu gibi ulûm-ı âhirînde dahi bi'l-vücûh nâkıs olduğu için şevket-i İslâm'dan behremend olamamış, milel-i garbiyyeye karşı olan noksân-ı ilmîsi hasebiyle onların el-iyâzü billâh tamâmen tehlike-i istimsâline ma'rûz bir hâlde kalmıştır.

Âlem-i garb bizim ulûm-ı dîniyye ve Kur'âniyyemize varıncaya kadar en mühim kitaplarımızı tercüme ederek kendi ma'lûmâtlarına zammederlerken ve Şa'rânî'nin *Mîzân-ı Kübrâ*'sını bile o yolda mütâlaa ile usûl-i İslâm'ı tahrîf edecek netâic çıkarmaya çalışırlarken biz ne için onların ganâim-i ilmiyyelerinden mahrûmiyet içinde kalalım ve niye bu mahrûmiyetten kurtulmak için mütemâdiyen kendimizden çıkıp onlara istihâle etmeye meyledelim. Kur'ân'ı tercüme edip okuyan ve İslâm'a karşı onunla da silâhlanan Frenkler müslüman olmuyorlarsa onların felsefelerini okuyup anlayacak ve kendilerine karşı bununla da tecehhüz edecek olan müslüman niye Frenk oluversin. Ehl-i İslâm'da göze çarpmaya başlayan meyl-i nâhoş onlardaki sermâyenin dehâ'-i ilmîmizle işletilmemiş ve muâdil kıymetlere olsun tahvîl kılınmamış olmasından münbaistir. Böyle olması hakîkatin aleyhimizde bulunmasından neş'et etse idi korkunç idi. Halbuki yakında ihtâr edeceğim vechile bütün hakîkatin esâsı bizimdir, bizim hakāik-ı dîniyyemize kemâl-i iltiyâm ile tefrî' edilebilecek olan ulûm ve fünûn, onlarda daldırma sûretiyle **[165]** ve bir inhirâf-ı küllî içinde neşvünemâ bulabilmiştir. Gālibâ ferdler alelekser on dört, on beş yaşlarında bülûğa ermeye, devr-i tufûliyyetten devr-i şebâba atlamaya başladıkları gibi milletler de on dördüncü ve on beşinci a'sâr-ı târîhiyyelerinde başka bir intibâha, başka bir hayata intikāl devresine giriyorlar. Avrupa ihtibâhı on dördüncü asr-ı mîlâdî içlerinde başlamış idi. Târîh-i hicrî-i İslâm'da içinde bulunduğumuz aynı asırlarda da büyük bir intibâhın başladığını görüyoruz. Bugün bocalayıp duran bu cereyân-ı intibâhın şuûr-ı rûhîsine erememiş ve henüz vahdet-i nefsiyyesini toplayamamış bulunduğu için gāyet hevl-nâk bir seyir geçirmektedir.

Hudâ ne-kerde vicdân-ı ictimâîsini gāib edersе tûl müddet emvâc-ı felâket içinde kıvranacak ve hiçbir milletin sulb-i cem'iyyetine giremeyecektir; Cenâb-ı Hak'tan temennî ettiğimiz vechile vicdân-ı ictimâîsini zâyi' etmeksizin bu edvâr-ı intibâhı ta'kīb edebilirse, akıl ve hissine, rûh ve bedenine kemâl-i metânetle nizâm verip istikbâl-i karîbin en büyük bir milleti olarak zuhûr edecek ve medeniyet-i hâzıranın emrâzından muarrâ bir hayât-ı sahîh ile bütün milletlerin mâ-bihi'l-istişhâdı olmak seviyesine gelecektir. Her hâlde İslâm'ın yirminci asrı Avrupa'nın yirminci asrından pek çok mütekâmil bir mertebede bulunacaktır.

Binâenaleyh bizi Avrupa'ya izâbe ve ısâğa etmek için çalışmak bir dalâl ve fakat Avrupa'yı

---

[1] "İlimlerin evveli de sonu da bana verildi."

[2] Böylece sizi insanlara şahid ve örnek olmanız için tam ortada bulunan bir ümmet kıldık. (Bakara Sûresi 2/143).

[3] Peygamber de size şahid ve örnektir. (Bakara Sûresi 2/143).

bize izâbe ve ısâğa etmek için çalışmak bil-akis bir vecîbe demek olacağından bu maksada mübtenî olan bu tercümeyi bir eser-i hayr addetmekte tereddüd etmedim.

Ümmehât-ı kütübden ma'dûd olan bu eserin hemen nazîri yoktur. Şimdiye kadar bu tarzda târîh-i felsefe yazılmamıştır. Paris Dâru'l-fünûn Edebiyat Fakültesi a'zâsından Felsefe Profesörü Paul Janet ile mezkûr fakültenin Konferans Muallimi Gabriel Seay'ın mesâî-i müşterekeleriyle meydâna gelen ve fakat Paul Janet'nin ihâta-i felsefiyyesine daha ziyâde medyûn bulunan asıl eserin dîbâcesinde müellifler şöyle diyorlar: "Ta'kîb ettiğimiz fikir gâyet basîttir. Fakat bunu bulmak ve mevki'-i icrâya koymak göründüğü gibi kolay olmadı. Çünkü bizden evvel kimse bu yola sülûk etmemiş, Fransa, İngiltere, İtalya, Almanya hâsılı hiçbir yerde bu esâs dâiresinde değil, buna şebîh bile bir eser te'lîf olunmamıştır. Târîh-i metâlib hep târîh-i mesâlikte meknûz bulunduğundan onları bunlardan fek ve istihrâc etmek mesâî-i mühimmeye mütevakkıftır. Bu yapıldığı takdîrde yine nâkıs kalır. (Meselâ i'tiyâd veya lisân mes'elelerini müstakillen ta'kîb eden bir târîh bulunamıyor.) Ne bulunursa birtakım mebâhis-i asliyye ile memzûc, tâlî ve kāsır ve icmâli müteassir birçok kuyûd ve evsâf içinde münteşir ve müteşettit, tertîbsiz ve vahdetsiz bir hâlde bulunur. Binâenaleyh biz bu eczâ'-i nâkısa ve müteşettiteyi te'lîf ve terkîb ederek bir küll-i muntazam meydâna getirmekle faydalı bir şey yapmış olduğumuza kāiliz. Bu i'tibâr ile işbu eser, sâde bir târîhten, bir nakilden ibâret kalmayıp bahs-i felsefî ile târîh-i felsefe beyninde mutavassıt bir hâssa-i ilmiyyeyi hâizdir. Felsefe bu yolda târîhiyle metâlib-i muhtelifeye tefrîk olunup gâyet ilmî bir sûrette arz-ı vücûd ediyor. Her bahiste harekât-ı fikriyye bütün silsile-i cereyânıyla görülüyor. Hilâf-ı zan olarak felsefe, bize kendisini hemen fünûn-ı sâireden farksız bir hâlde gösteriyor. Her mes'elede zaman sırasıyla yapılmış olan ilâveler göz önünde bulunuyor. İhtilâfât var ise de bunlar felsefeyi yeni zemînler üzerinde lâyenkatı' tabaka tabaka yükseltip gâyet cem'iyetli noktalara ve pek âlî tasavvurlara i'lâ etmektedir.

Burada şöyle bir i'tirâz îrâd edilebilir: Bir bahis, bir nazariye merbût bulunduğu meslek i'tibâriyle bir ma'nâ ifâde edebilir, ondan fekkolunduğu takdîrde ca'lî ve ma'nâsız bir şey kalır. Her felsefe bir eser-i san'atı mutazammındır ki parçalandığı zaman letâfetini gāib eyler. –Evet şübhesiz böyledir fakat biz o metâlib-i mahsûsayı ve sûret-i hâllerini mesleklerin mebâdî-i umûmiyye ve kavâid-i külliyyelerine rabt edip bizzat o mesâliki de muhtelif nikāt-ı nazardan irâe etmeye çalışacağız ki bu sûretle mesâlik-i vahdetlerini zâyi' etmeden inkişâfâtını tezyîd etmiş bulunacaktır.

Daha ileri gidilerek suâl olunabilir ki: Felsefede târîhi yapılabilecek lâ-yetegayyer metâlib var mıdır? Aristo'dan Dekart'a, Dekart'tan Kant'a gelinceye kadar fikr-i felsefîde vâkı' olan terakkıyât-ı azîme hep yeni bir tarîk ihtirâ' etmek ve eşyâ hakkında ibtidâ'î bir nokta-i nazar keşfeylemek ve metâlib-i sâbıka yerine o zamana kadar vaz' edilmemiş metâlib-i cedîde ikāmesine girişmekten ibâret değil midir? Yeni bir felsefe matlab-ı ma'rifet ve vücûdun bir istihâlesinden başka bir şey midir? Evet mesâil aynı hudûd ile mevzû' olarak kalmış değildir ve her zaman yeni bir mes'ele zuhûr etmek ve o zamana kadar görülmemiş olan bu mes'elenin de sûret ve zamân-ı neş'eti kaydedilmek mümkündür ve sonra mukaddemâ bi'listitrâd bahsedilmiş bir mes'ele-i tâliyyenin yeni bir mesleğe bir mevki'-i mütekaddim ahz ederek girdiği de vâkı'dır. Fakat her ne olursa olsun birtakım metâlib-i asliyye vardır ki bunlar rûha bizzat tabîat-ı eşyâdan mün'akis olur ve meslekten mesleğe tahavvül eder durur. (Meselâ gâh nefs-i âlem ve gâh vifâk-ı mukadder nâmını alır.) Bir de gerek metâlib ve gerek bunların hâlleri için tatbîk olunan menâhic ve faraziyât gayr-i mahdûd değildir. Rûhun tabîatı bunları tahdîd eder ve devirden devire alet-tekrâr vaz' olunup bu sûretle tekemmül eyler." İntehâ.

[166] Ma'lûm olduğu üzere bir felsefe demek bir mevzû'-ı âmm veya küllî dâiresinde metâlib ve mesâil-i felsefiyyeyi ihtirâî veya ta'kībî bir meslek-i mahsûs altında mevki'-i bahse koymak ve mesâlik-i muhâlifeyi de mümkün olduğu kadar intikād etmektir. Bir felsefe kitabı denilince bizce zihne tebâdür edecek olan böyle bahsî bir kitaptır. Bütün zevk-ı felsefî de bundadır. *Makāsıd ve Mevâkıf*'ın bizdeki ehemmiyeti de bu haysiyetteki nekāhat ve cem'iyetlerinden neş'et etmiştir. Felsefe da'vâlarını evvelemirde böyle bir

meslek-i mahsûs üzerinde tahsîl ile bir meleke-i ilmiyye iktisâb etmemiş olanlar kütüb-i felsefiyye mütâlaasından alel-ekser buhrân-ı rûhîye mübtelâ olurlar. Mesleklerin en büyük faydası mütâlaada vahdet-i rûhiyyeyi te'mîn edebilmektir. Çünkü vahdeti bozulmuş rûhların hakîkat ile münâsebetleri inkıtâa uğrar. Fikir dâimiyyü'l-cevelân görünse bile itkân-ı vicdânî kalmaz, her şeye ayrı bir nokta-i nazarla bakmak ve bir şeydeki muhtelif nikât-ı nazarın tensîkına atf-ı nazar etmemek vicdân ile vücûdun irtibât-ı hakîkîsinden udûldür. Bunda şahsiyet bozulur. Bin-netîce ictimâiyet rahnedâr olur. İlimde ve felsefede asıl iş ma'lûmât-ı şettâ ve mütenevviayı yığmak değil, o ma'lûmât arasındaki münâsebâtı tensîk ederek bir cem'iyet-i mutlakaya varmak demektir. Bugün kalem-i âcizînin tavassut ettiği bir kitap işitilince ilk nazarların bu cihete mün'atıf olacağı vârid-i hâtır olur. Fakat bir meslek kitabında bu gāyeye ermek için bütün târîh-i felsefe bilinmek de iktizâ eder. Ma'lûm olan bütün târîh-i felsefenin bir meslek kitabına derci ise *Şerh-i Mevâkıf*'ta yapılmak istenildiği vechile hem kāsır ve hem mûcib-i suûbet olmuştur. Bu i'tibâr ile târîh-i felsefenin ifrâzında meslekî mütâlaa için büyük bir fâide-i tahsîl vardır. Ancak gerek ma'rûf olan târîh-i felsefe kitapları ve gerek felsefî kāmûslar ve ansiklopediler ile iktifâ etmek perâkende kalmak demektir. Süleymâniye Câmi'-i şerîfinin her penceresini, her köşesini, hâsılı san'atlı her noktasını ayrı ayrı resimler ve îzâhlar altında tafsîl etmek ve bu tafsîlâta bütün dakāik-ı san'atı sığdırmak, ne kadar büyük ve mühim bir iş olursa olsun, o câmiin şekl-i umûmîsi hakkında bir hayâl edinebilmek demektir. Yalnız bunları bilen her hâlde umûmî bir resm-i basîtin vereceği vuzûh ve hakîkat-i ma'rifetten mahrûmdur. Fakat o cüz'iyât ile berâber aralarındaki münâsebât da tanzîm edilir ve bin-netîce bir sûret-i külliyye dahi tesbît olunabilirse vazîfe-i ma'rifet istikmâl edilmiş olur. İşte meslek bu işi görür. Bunun içindir ki mesâlik-i felsefiyyenin dahi bi'l-vücûh münâsebetlerini tesbît ve cihet-i tebâyün ve tevâfuklarını ve suver-i hallin vâsıl olduğu kisve-i nev'iyyeyi tefattun edebilmek ayrıca bir kemâl-i ilmîdir ki bunu işbu kitap nazar-ı dikkate almıştır. Binâenaleyh bu kitap müelliflerin dediği gibi tam bahsî ve nazarî bir haysiyet ile tam naklî ve târîhî bir haysiyeti hâizdir. Mütâlaa olunup geçilecek değil, okunup okutulacak bir kitaptır.

Ma'lûm ya, her ilmin bir nakliyeti, bir de akliyeti vardır. Ne ulûm-ı nakliyye hisse-i akıldan âzâde, ne ulûm-ı akliyye hisse-i nakilden vârestedir. Terakkī mâzîdeki kıymetlerden istiğnâ değil onları ta'dîlât ve keşfiyât-ı cedîde ile daha mütekâmil kıymetlere iblâğ etmektir. Ta'bîr-i âharla servet-i eslâfa servet-i ahlâfı zammeylemektir. Amr bin Âs hazretlerinin dediği gibi akıl (الاصابة بالظن ومعرفة مايكون بماقدكان) yani akıl zanda isâbet etmek ve o - muş vâsıtasıyla olacağı bilmek, diye ta'rîf olunabilir. Fil-hakîka vâkıâtın seyr-i mâzîsinden gaflet ile vâkı' olan ihtirâât-ı fikriyye şâirâne de olsa ibtidâîlikten çıkamaz. Ustasız san'atkâr, hocasız âlim ne kadar kābiliyetli olursa olsun müstaid bir şâkird ve tâlib olmaktan ileri geçemez. Meğer ki doğrudan doğru mazhar-ı i'câz olsun. Halbuki devr-i i'câz geçmiş ve devr-i ictihâd açılmıştır. Ulûmun akliyetini ve fâiliyet-i hâzırasını ihmâl edip sırf nakliyetini tesbît ile uğraşmak iskolastik denilen mertebe-i taklîdde sayıp durmak demektir. Bu ise hakîkatin hayâtiyetinden ve canlı noktaları bulunduğundan gaflet eylemektir. Bil-akis ulûmun nakliyetini ihmâl edip sâde akliyeti ile eğlenmek, mi'yârsız, mikyâssız, ibtidâî bir hareket-i tıflânedir. Bunun yanında iskolastik reşîd bir mâhiyet-i ilmiyyeyi hâizdir. Eş'arî'yi bilmeyen Râzîlik'ten dem vuramaz. Newton'u tanımayan Ayniştayn'dan bir şey anlayamaz. Tahavvül serî' olabilir. Fakat terakkī hayli muhâfazakârdır. Tahavvül-i kuvvet kānûnu tehaffuz-ı kuvvet ile mütezâyiftir. İşte târîh-i felsefe tahavvülü, meslek-i felsefî de tehaffuzu temsîl eder. Bu tahavvül ve tehaffuz sâyesindedir ki rûh-ı beşer, terakkī eder ve fen kemâle doğru gider.

Elmalılı Hamdi

MÜSLÜMANLIĞIN RÛH-ı İLMÎ ve EDEBÎSİ

5

Muharriri: **Seyyid Emîr Ali**

Bu sıralarda Garbî Afrika hiçbir vechile âtıl değildi. Sute, Tanca, Fas, Merakeş, Endülüs'teki Kurtuba, Sivil ve Gırnata ile rekābet ediyor,

muktedir üstâdlar yetiştiriyordu ki bunların âsârı İslâm fikrinin her şu'be-i irfânda nasıl yorulmak bilmez bir gayretle çalıştığını isbât eder.

[167] On birinci asr-ı mîlâdînin mebâdîsi Vustâ Asya'nın ahvâlinde azîm bir tebeddül gördü; "yemînü'd-devle, emînü'l-millet Mahmûd-ı Gaznevî" Afgan ve İran'ı Gaznevîlerin memâliki idâdına idhâl etmişti. Mahmûd-ı Gaznevî etrâfında öyle bir ketîbe-i üdebâ ve ulemâ topladı ki bunlar devrinin şân ve şerefini kat kat artırdılar. Mahmûd-ı Gaznevî Ebû Reyhân Muhammed bin Ahmed el-Bîrûnî'nin dehâsını takdîr edecek bir seviyede idi. El-Bîrûnî feylesof, riyâziyâtçı ve coğrafya âlimi idi. Dimâğı bir muhît-ı maârifti. *El-Kānûnü'l-Mes'ûdî* ünvanıyla te'lîf ettiği hey'et kitabı bir âbide-i irfân ve tetebbu'dur. El-Bîrûnî Hindistan'da seyâhat etmiş, Hinduların lisânını, ulûm-ı edebiyât ve felsefesini tedkîk etmiş ve mülâhazâtını bir eserle neşretmiştir. *"Fî-târîhi mâ li'l-Hind"*[4] nâmındaki eseriyle âsâr-ı bâkıyesi garb lisânlarına tercüme edilmiştir. Bunlardan mâadâ el-Bîrûnî riyâziyât, coğrafya-yı riyâzî, tabîiyât ve kimyâya dâir eserler bırakmıştır.

El-Bîrûnî Hindlilerden istifâde ettiği fikirler mukābilinde kendilerine Bağdad mektebinin irfânını nakletmiştir.

Mahmûd-ı Gaznevî'nin halefleri devrinde maârif ve sanâyi' muazzam terakkıyâta mazhar oldu. Selçûkîler'in zuhûru ve bunların ilim ve irfâna ibzâl ettikleri himâye Abbâsîler'in devrine rekābet ediyordu. Tuğrul, Alparslan, Melikşâh, Sancar yalnız şevket ve kudretlerinin büyüklüğü, tebaalarının refâhını te'mîn için gayretleri i'tibâriyle değil, fezâil-i ilmiyyeleriyle ve himâye-i irfân ile temâyüz etmişlerdir. Celâleddîn Melikşâh ile Vezîri Hâce Hasan Nizâmülmülk'ün etrâfında hey'et-şinâsândan, şuarâdan, ulemâdan, müverrihlerden muazzam bir ketîbe bulunuyordu. Abdurrahmân el-Hâzinî ile Ömer Hayyâm'ın riyâyâseti altında o zaman icrâ olunan rasadât-ı hey'iyye takvîmin ıslâhına bâdî olmuş ve bu ıslâh Grigor'dan 600 sene evvel vukū' bulmuştur. O zaman müslümanlar tarafından tertîb olunan takvîmin daha doğru olduğunu sâhib-i salâhiyyet bir zât beyân etmektedir…

Kendilerine Ehl-i Salîb nâmını veren bir sürü haydûdun akūrâne saldırışları Garbî Asya'da ve Şimâlî Afrika'da ilim ve irfân için pek büyük hasârlar tevlîd etti. Kudurmuş papasların sevk ettiği sürü sürü vahşî barbarlar ne kadınların za'fına, ne ihtiyârların yaşına hürmeti biliyor, ne de ilim ve san'at âsârının kıymetinden haberdâr bulunuyordu. Bunlar Trablus'taki muhteşem kütüphâneyi imhâ ettiler. İslâm'ın pek muazzam merâkiz-i irfân ve san'atını hâk ile yeksân eylediler. Tâ Jül Kayser'in devrinde ihrâk olunan İskenderiye Kütüphânesi'ni unutmak istemeyen Avrupalılar beş asır sonra Ehl-i Salîb denilen kendi adamlarının irtikâb ettikleri cinâyâta dâir bir kelime muâhazede bulunmazlar. Bu Ehl-i Salîb'in îkā' ettiği musîbetlerin te'sîri devâmlıydı. Sûriye'nin hayât-ı irfânını ihyâ için Salâhaddîn-i Eyyûbî ile oğullarının vukū' bulan teşebbüslerine rağmen muvaffak olamadılar ve o günden beri Sûriye'nin irfânı ölü kaldı.

Mahmûd-ı Gaznevî devrinde Bağdad'ın sukūtuna kadar devâm eden müddet esnâsında İslâm âleminde pek büyük felâsife ve ulemâ yetişmişti. Bunlar arasında İbni Sînâ, Feth bin Nâbiğa, Mübeşşir bin Ahmed ile oğlu Mahmûd'u zikredebiliriz.

Moğolların İslâm âlemini istîlâsı Şimâl barbarlarının Roma İmparatorluğu'nu istîlâ etmelerine benzemez. Barbarlar batâetle ilerlemişler ve İmparatorluğun kalbgâhına doğru yürüdükleri zaman bir dereceye kadar yumuşamışlar ve vahşetlerinin bir kısm-ı mühimmini zâyi' etmişlerdi. Cengiz orduları ise böyle değildi. Cengiz orduları tahrîb edici seller gibi Garbî Asya'ya akmışlardı. Bunlar nereye ayak bastılarsa orasını hâk ile yeksân etmişlerdi. Moğollar'ın istîlâsı ve katliâmları Asya'nın inkişâf-ı fikrîsine bir müddet için hâtime çekti. Fakat bu vahşîler dîn-i İslâm'ı kabûl eder etmez derhâl değiştiler. İlim ve irfân merkezlerinin muharribi iken akademi müessisleri, ulemânın hâmîsi oldular. Cengiz'in altıncı hafîdi Sultân Hudâbende irfânıyla ve erbâb-ı irfânı himâyesiyle ma'rûf idi. Fakat Cengiz ordularının yaptığı katliâmlar o kadar müdhişti ki mümtâz zekâların hepsi kurbân olmuş, Buhârâ ve

[4] DİA'da Bîrûnî maddesinde eserin adı *Tahkīku mâ li'l-Hind* olarak geçiyor.

Semerkand gibi muazzam İslâm şehirleri tekrâr dirildilerse de azamet ve ihtişâmını bir daha ihrâz edemediler.

Maamâfih Moğollar Nasîruddîn et-Tûsî, Müeyyedüddîn el-Vezîrî ed-Desekī, Fahreddîn el-Merâğî, Muhyiddîn el-Mağribî, Alî Şâh en-Neccârî gibi ve daha birçok İslâm feylesoflarını himâye etmişlerdir. Hülagü'nün halefleri bu sûretle seleflerinin imhâ ettiklerini İslâm'a iâde etmek istemişlerdir. İran'da Moğollar birçok medenî teşebbüsâtta bulunuyorken Kubilay Han Çin'e ulûm-ı İslâmiyyeyi naklediyordu. 1280 sene-i mîlâdiyyesinde Gorçiyor King, Cemâlüddîn'den İbni Yûnus'un cedvellerini almış ve Çin'de neşreylemişti.

Muhammed bin Kalavun'un devrinde yaşayan İbni Şâtır, ulûm-ı riyâziyye ve hey'iyyeyi inkişâflara mazhar eylemiştir. Bu sıralarda şark ufkunda Timur'un şahsiyeti bir necm-i gîsûdâr gibi zuhûr etmişti. Semerkand'daki tahtından bu şehinşâh Asya'da dünyânın hiç görmediği en muazzam devleti vücûda **[168]** getirmiş ve İran ile Turan arasındaki lâ-yemût mücâdeleyi mukāvemet-sûz irâdesiyle izâle edivermişti. Timur ilim ve irfânın hâmîsi idi. Ulemânın meclislerinde bulunmayı çok severdi. Bizzat kendisi de bir müellif ve bir fakīh idi.

Muhteşem medreseler, muazzam câmiler, vâsi' kütüphâneler bu büyük adamın zevk-ı irfânperverîsine şehâdet etmektedir.

"Timur Emevîler'in Endülüs'te, ilk hulefâ-yı Abbâsiyye'nin Asya'da te'sîs ettikleri devletler müstesnâ olmak üzere târîh-i İslâm'ın en muazzam devletini te'sîs etmiştir." Câmî, Süheylî, Alî Şîr Emîr, Timur'un vârisleri zamanındaki devre ifâza-i nûr eden ricâlin bir kısmıdır. Timur'un zevcesi Bibi Hanım tarafından te'sîs olunup nâmıyla tevsîm olunan medrese İslâm âsâr-ı mi'mâriyyesinin en muhteşemlerinden biri olmak üzere hâlâ nazar-ı dikkati celb etmektedir.

Timur'un oğlu Şâhruh Mîrzâ himâye-i maârif husûsunda babasını taklîd etmiştir. Sulh ve müsâlemet içinde geçen yarım asırlık devr-i hükûmeti terakkıyât-ı fikriyye ve tetebbuât-ı ilmiyye i'tibâriyle fevkalâde şâyân-ı dikkattir. Şâhruh makarr-ı hükûmetini Semerkand'dan Herât'a naklettiği zaman Semerkand şehri ihtişâmından hiçbir şey zâyi' etmemişti. Şâhruh Mîrzâ'nın oğlu Uluğ Bey Semerkand'ın şân-ı ilmî ve edebîsini idâme etti. Pek yüksek bir hey'et-şinâs olan Uluğ Bey nâmını ebedîleştiren rasadâtın icrâsına nezâret ve riyâset etmiştir. Uluğ Bey ile asrî hey'etin müessisi olan Kepler arasında ancak bir asırlık müddet vardır.

Müslümanlar yalnız hey'et ilmini ihyâ ve inkişâf ettirmediler; riyâziyât-ı âliyyenin her şu'besinde İslâm dehâsının izleri görünür. Gerçi Yunanlıların cebiri ihtirâ' ettikleri söyleniyorsa da Yunanlılar bunu yalnız bir eğlence olarak kullanabilmişlerdir. Müslümanlar cebiri daha yüksek makāsıd için istihdâm ederek ona kendi devirlerine kadar mechûl olan bir kıymet vermişlerdir. Yalnız ilm-i cebir, hendese ve hesâb değil, mihanik ve ilm-i ziyâ da müslümanların yedinde azîm terakkıyâta mazhar olmuşlardır. Müslümanlar kürevî müsellesâtı ihtirâ' ettiler. Cebiri, hendeseyi ilk tatbîk eden oldular. Coğrâfî riyâziyâtta müslümanların elde ettikleri terakkıyât daha az ehemmiyetli değildir. İbni Havkal, Makrîzî, Istahrî, Mes'ûdî, Bîrûnî, el-Kûmî, el-İdrîsî, Kazvînî, İbnü'l-verîdî'nin âsârı müslümanların resmü'l-arz tesmiye ettikleri bu şu'be-i ilimde neler ihrâz ettiklerini îzâh eder. Bütün Avrupa arzın musattah olduğuna i'tikād ettiği ve başka türlü düşünenleri yakmaya âmâde bulundukları zaman müslümanlar coğrafyayı küre-i arz üzerinde ta'lîm ediyorlardı.

Ulûm-ı tabîiyyede müslümanların ihrâz ettikleri terakkıyât da azîmdir. Hambolt Arabları ulûm-ı tabîiyyenin hakīkī mûcidleri olarak yâd eder. Müslümanlar eskilerin kaba hesâb ma'lûmâtından müsbet bir ilim çıkarmışlardır. Kimya, nebâtât, tabakātü'l-arz, târîh-i tabîî ve sâir ulûm en muktedir ricâl-i İslâmiyyenin nazar-ı dikkatini celb ediyor ve bunlar bu ilimlerle meşgūl oluyorlardı.

Bir ilim olarak kimya, hiç şübhesiz müslümanların eser-i îcâdıdır. Tarsus ahâlisinden olan Ebû Mûsâ Câbir asrî kimyânın hakīkī babasıdır. "Müşârunileyhin nâmı ilm-i kimyâ târîhinde lâyemûttur. Ebû Mûsâ'nın ilm-i kimyâda küşâd ettiği devir Pristley ve Lavaziye'nin açtıkları devir kadar hâiz-i ehemmiyyettir." Ebû Mûsâ'yı birçok ulemâ-yı İslâm ta'kīb etmiştir.

Nâkılı **Ömer Rızâ**

ÂLEM-İ İSLÂM

Hülâsa-i Târîhiyye

Tunus'un genç ve hürriyet-perver muharrirlerinden olup efkâr-ı ahrârânesi yüzünden Harb-i Umûmî senelerinde Tunus zindânlarında hapsolunan Ahmed Tevfîk el-Medenî Bey'in *Takvîmü'l-Mansûr* nâm eserinden müfrez âlem-i İslâm'ın bir târîhçesidir ki Tunus'ta münteşir *el-Bedru'l-Arab* nâm risâle-i mevkūtenin bu kere çıkan üçüncü cilde âid birinci cüz'ünde görülmüştür. Bizden ayrı yaşayan dindaşlarımızın hakkımızdaki telakkīlerini gösteren bu makāle ziyâdesiyle şâyân-ı dikkat ve ibret olduğundan tercümesi münâsib görülmüştür:

Şarkan Çin'e tâbi' Kaşgar'dan, garben Muhîtu'l-Atlâsî'ye ve şimâlen Kazan beldesinden cenûbda Ummân Denizi'ne kadar müteaddid ümmetler yaşarlar; nev'iyetleri gibi âdet ve tabîatları pek muhtelif olan bu ümmetlerin kimi esmer kimi beyâz bir kısmı da kara olup câhiliyet devirlerinde birbirleriyle hâl-i muhâsamada idiler. Kur'ân-ı Mübîn gelip de bunların aralarında intişâr edince ondaki lâhûtî telkīnâta meshûr olup hepsi onun getirdiği din ile tav'an tedeyyün ettiler. O Kur'ân ki onlara ebediyen böyle emir ve hitâb ediyor: "Hepiniz birden habl-i ilâhîye sımsıkı yapışınız. Sakın birlikten ayrılmayınız."[5] Hakīkaten bidâyette mü'minler hep bu i'tisâm üzere hareket ederlerdi ve bunun bereketiyle cümle dindaşlar birer kardeş idiler ve tavsîf-i Nebevî üzere müslim müslime karşı yekdiğerini tarsîn edici bir bünyân-ı mersûs olmuşlardı: Hey'et-i câmia-i İslâmiyye tek bir cisim hâlinde idi ki a'zâsından birisinin teellümü ile a'zâ-yı sâire derhâl müteessir ve muztarib **[169]** olurdu. İslâmiyet her şeyden evvel efrâdı arasında hakīkī bir müsâvât te'sîs etmiş, artık ortadan siyâdet, şerâfet, ağalık, beylik gibi imtiyâzât-ı ferdiyye kalkmış idi. [6](ان اكرمكم = sizin en şerefliniz...) düstûr-ı Furkānîsiyle fazl ü tekaddüm salâhiyeti yalnız "takvâ" yani "salâh-ı hâl ve amel" ashâbına muhtas kaldı.

İkinci prensip olarak da müslümanlar yekdiğerinin mal ve hayatlarına mütekeffil olmaları yani her hâl ü kârda birbirlerini sahâbet ve himâyeye müteahhid olmaları kazıyye-i ictimâiyyesidir. Bunu hazret-i Kur'ân: "Siz insanlar arasında en en hayırlı bir ümmet olarak seçildiniz ki aranızda ma'rûfu –yani âmmenin salâhına müteallik işleri– emir ve tatbîk edersiniz ve münkerâtı –yani aklen ve şer'an yapılmaması lâzım gelen umûru– zecr ü men' edersiniz ve bütün bu şeyleri Hakk'a îmân ile ve Hakk'ın rızâsını tahsîl gayretiyle yaparsınız."[7] meâlindeki düstûr-ı âlî ile tesbît etmiştir.

İslâmiyet işte bu şartlar dâhilinde teessüs ettikten sonra âlem-i İslâm üzerinden etvâr-ı adîde geçti. Kendisinden evvel gelen ümmetlere nasîb olmayan terakkīlere nâil olduğu gibi başka hiçbir ümmetin başına gelmedik dehşetli inkılâb ve inhitâtlara dûçâr oldu.

Müslümanlığın gerek terakkıyât gerekse tedenniyâtı esbâbını târîhten tefahhus edersek anlarız ki ilk asırlarda müslümanlar, beynlerinde meveddet ve râbıta-i dîniyyeye, teâruf ve teâvüne gereği gibi riâyet ederlerdi. Bu hâlet-i şuûriyye sâyesinde ümem ve hükûmât-ı İslâmiyyede mecd ü mefâhir, hadâret ve umrân hüküm-fermâ idi. Vaktâ ki bu şuûra za'f ârız oldu; hattâ on sekizinci karn-ı mîlâdîde olduğu üzere büsbütün yok hâline geldi; târîhin sahîfelerinde İslâmiyet hakkında inhilâlden, zâyiât-ı azîme ve harâbiyet-i cismiyyeden başka tescîlât görülmez oldu. Fakat bidâyet-i ahvâlde Avrupa akvâmı dahi gaflet denizine dalmış batmış olduğu ve hârici görecek hâlde bulunmadığı için âlem-i İslâm öylece bir müddet kendi muhîtinde ittihâd bâğları çözülmüş bir şekl-i inhilâlde devâm edip gitti.

Lâkin Osmânlı Devleti'nin evc-i rif'ate bülûğu ve bilhassa Barbaros Hayreddîn'in donanması İspanya'yı tedmîr ve Kara Mustafa Paşa'nın orduları Viyana'yı muhâsara ettiği sıralarda Avrupa daldığı gaflet deryâsından çıkarak şevket-i İslâm'ı izâle ile Türkleri Avrupa kıt'asından istîsâl uğrunda Hıristiyanlık kelime-i vâhidesi altında ittihâda davrandı. Bereket versin bu ittihâdın kıymeti ibtidâlarda yalnız nazarî olup fiiliyâta inkılâb edememişti. Çünkü o asırda Cezâir hudûdunun aksâsından İran'a kadar yerler âlem-i

[5] Âl-i İmrân Sûresi 3/103.

[6] Hucurât Sûresi 49/13.

[7] Âl-i İmrân Sûresi 3/110.

İslâm'ı temsîl eden Osmânlı Saltanatı'nın eczâyı mütetâbiasından olup kuvvet ve izzette bütün Avrupa'ya hâiz-i tefevvuk ve galebe idi ve mezkûr Saltanatın âile-i kübrâsını teşkîl eden a'zâsı pek a'lâ müdrik idiler ki izzet ve rif'atlerinin sebebi aralarındaki vahdetin müstemirren vücûb-ı bekāsıdır. Hattâ Türkler arasında "İttihâd kuvvettir, tefrika memâttır." mesel-i meşhûru pek mütedâvildi. Maatteessüf zaman geçtikçe bu saltanat-ı uzmânın da a'zâsına tedrîcen vehn târî oldu ve nihâyet bütün eczâ-yı vücûduna za'f ve inhilâl –elektrik cereyânı gibi– sirâyet etti. İş bir râddeye geldi ki on sekizinci asrın bitiminde İslâm âlemi teferruk ve teşettüt, inhilâl ve tefekkük husûsunda Devlet-i Abbâsiyye'nin evâhir-i hükûmetini tanzîr ediyordu. Hükûmet-i Abbâsiyye'nin zevâlinde İslâmiyet'i mahv u in'idâmdan Saltanat-ı Osmâniyye kurtarmış idi; ya bu sefer Osmânlı Devleti'ni izmihlâlden kim kurtaracak idi? İşte Avrupa Müslümanlığın bu çâresizliğinden intihâz-i fırsat ederek azîm ve medîd bir Ehl-i Salîb harbine hâzırlandı ve tamâm Osmânlıların Viyana'yı muhâsara ettikleri zaman nazariyâttan fiiliyâta geçerek bu kuvvet-i müttehide ile kalkındı. 1700'den 1922'ye kadar mütezâyid bir şiddet ve savletle âlem-i İslâm'ı kırıp geçirdi, İslâm medeniyetini nerede bulduysa çiğneyip ezdi bitirdi. Bu iki asırlık hâile-i salîbiyye esnâsında baştan başa Müslümanlığın hâlât-ı nefsiyyesini mütâlaa etmek için onu altı devre taksîm ediyoruz:

Birinci Devir: Müslümanlar Uykuda

Fransa İnkılâb-ı Kebîri ve 1757'de İngiltere'nin Hindistan'a hulûlü – Rusya'nın Kafkasya'ya tasallutu ve Şeyh Şâmil'in inkisârı 25 Ağustos 1759 [1859 olmalı] – Rusya'nın Türkiye ile harb etmesi ve kuvvetini kırması 1768–1774–Birçok kanlı vekāyi'-i hâile netîcesinde İngiltere'nin Hind hükûmet-i İslâmiyyesini mahv ile oraya yerleşmesi 1799 – Bütün Hind mihrâcelerinin inkisârı 1805 – Saltanat-ı Osmâniyyenin taksîmi için Napolyon'un Rusya'ya ittifâk teklîfi ve 1808'de Fransa Rusya ve Nemçe ordularının Hindistan'a girişleri – Rusya'nın Türkiye'ye Saldırışı 1809 – Rusya'nın Cermenlerle uyuşarak Türkleri tazyîkı ve ellerinden cebren Sohum Kale'yi ve sâireyi alışı 1826 – Fransa, İngiltere ve Rusya müttefikan Türklere hücûm ederek donanmaları ile Navarin'de Osmânlı donanmasını mahv edişleri 1827 – Fransa'nın tegallüben Cezâir'e girişi 1830 – İngilizlerin Afganistan'ı istîlâ etmelerine bir kapı olmak üzere Belûcistân'ı zabtetmeleri 1843 – Rusların Türkistân'ı tamâmıyla istîlâları 1867 – Rusya'nın Buhârâ Emâreti'ni kahr u tenkîl ile dâire-i tasallutuna idhâli ve ağır tazmînât-ı harbiyyeye mahkûm etmesi 1867 – Hîve Emîrinin Türkistân'ı tahlîs dâiyesiyle **[170]** Ruslara karşı kalkınması ve makhûriyeti 1873 – Ruslar ile Türkler arasında Plevne hâilesiyle biten ilk Balkan Muhârebe-i azîmesi 1877-1878.

İkinci Devir:
Müslümanlar Uykudan Uyanmaya Başlıyor

Bu devirde âlem-i İslâm ciğerine alet-tevâlî isâbet eden hâile oklarının acılarından nihâyet kıvranmaya ve bu mesâibin hangi cihetlerden geldiğini araştırmaya başlıyor.

1878'de Ayastefanos Muâhedesi oluyor ki bin-netîce Berlin Muâhedesi ahkâmından olarak Rusya Kars, Batum ve Ardahan'a temellük ediyor; Balkan memleketleri istiklâl kazanıyor; Nemçe, Bosna ve Hersek'e çullanıyor – 1881 Rusya ve Türkmen kabîlelerini râm ediyor; Fransa bu târîhte Tunus'a giderek Bey'ini taht-ı himâyesine sokuyor – İngiltere Urâbî Paşa Vak'ası yüzünden 1882'de Mısır'a hulûl ediyor – Girid Adası Osmânlı sultasından ihrâc ediliyor 1895 – Türklerle Yunanlılar arasında Tesalya Muhârebesi oluyor ve Osmânlıların nusretiyle netîceleniyor 1897.

Üçüncü Devir: Müslümanlar Kıpırdıyor

Türklerin Yunanlılara galebesi âlem-i İslâm'da güzel ve ümîd-bahş te'sîrler yaptı; şimdiye kadar çekilen musîbetler artık her müslümanın iliğine işlemiş idi. Bu kadar hüsrân ve mezelletler nihâyet müslümanları uyandırmaya kâfî geldi. Herkesin rûhunda kurtuluş harâreti cevelân etmeye başladı. Türkistân, Buhârâ, Hind Müslümanlığı, Mısır, Tunus, Cezâir kendilerine gelir gibi oldular. Sonra Osmânlılar Kānûn-ı Esâsî'yi i'lân ettiler. Bu bütün İslâm diyârlarına bir ferah ve beşâret verdi. İlkin İran Devleti Osmânlılara mütâbaat ederek o da Meşrûtiyet i'lân etti. Bu aralıkta Nemçeliler Osmânlıların inkılâb meşgūliyetinden bi'l-istifâde

Bosna ve Hersek'i kendilerine kat'iyyen ilhâk ettiler. Müteâkıben Fransa Fas üzerine himâyesini i'lân etti. Hele İtalya'nın Trablus'a bilâ-vesîle hücûmu müslümanların artık mutlakā uykudan kalkmaları için bir nefh-ı sûr te'sîrini gösterdi. Yeryüzünde bir müslüman kalmadı ki bu hâinâne tecâvüz ve teaddîden ötürü yüreği kanamasın. Hâlâ bîçâre Afrika müslümanları şu şakāvet-i medeniyye aleyhinde mücâhededen geri kalmıyorlar. İşte bu son vak'alar üzerine müslümanlarca cezm ü teyakkun hâsıl oldu ki cihet-i vahdete rücû' edilerek Hilâfet-i muazzamâ-i İslâmiyye havlinde tecemmu' edilmezse Salîbiyyûnun zillet-i esâretine girmeyecek tek bir diyâr-ı İslâm kalmayacaktır.

Dördüncü Devir: İslâm Kalkınıyor

Bu devir İslâm'ın kendine az çok çekidüzen verip mensûbîni arasında vahdeti te'mîn etmekle geçiyor.

Bu esnâda İkinci Balkan Muhârebesi patlıyor ki milyonlarca müslümanların helâk veya esâretiyle ve Osmânlı Devleti'nin Avrupa'da ve Afrika'da zevâli, Asya'da dahi kol ve kanadının kırılmasıyla netîceleniyor. Fakat bu ta'ne-i şedîde İslâm'ın azmini, sebâtını mahv edeceği yerde âdetâ âteş-i hamiyyet ve gayretini körüklüyor. Müslümanlar artık alet-tevâlî uğradığı devâhî-i şedîdeyi tazmîn için muttasıl çâreler arıyor ve nihâyet i'lân olunan Harb-i Umûmî'ye gāyet büyük bir ümîd-i istihlâs ile iştirâk ediyor. Harbin sonlarında Wilson Prensipleri nâmı altında işâa edilen hürriyet ve halâs terânelerine başkaları gibi o da aldanıyor, elinden silâh-ı mukāvemeti ister istemez bırakıyor. Vaktâ ki nâire-i harb kesb-i sükûn ediyor; heyhât Hıristiyanlığın kâfir rûhundan doğma olan bu muğfilâne vaadlerin dahi serâb belki serâbdan eb'ad olduğu anlaşılıyor.

Beşinci Devir: İslâm Davranıyor

Dördüncü Devr'in hitâmında İslâm âleminin başına kasırgalar üştüren bir emr-i hâil hâdis oldu: Düvel-i İ'tilâfiyye Hilâfet-i İslâmiyyenin pâyitahtını, o belde-i tayyibeyi âkıbet pâ-yı nuhûsetleriyle çiğniyor. Bu vak'a-i cân-sûz üzerine bütün âlem-i İslâm tepeden tırnağa kadar sarsıldı, hüzün ve mâteme müstağrak oldu. Ne kadar müslüman beldeleri varsa Türklere cismen ve rûhen müzâheret aşkı ile yandılar ve cumhûr-ı müslimîn merkez-i Hilâfet havline toplanmak azmini bîpervâ izhâr eder oldu. Bilhassa Sevr Muâhede-i meş'ûmesi gönüldeki kîn ve gayret ateşini körükledi, gözlerde kalan son gubârı alıp götürdü. Bu muâhede ile İslâmiyet'e târî olan âr ve hicâbı ref' etmek için her ferd-i müslim din ve îmâna karşı ahd ü peymân etti.

Altıncı Devir: Müslümanlar Birleşiyor

İslâm ittihâdı! İşte bu ulvî gāyeye doğru ilk adımı makām-ı Hilâfet'i hâiz olan Türkiye attı. Nitekim de öyle lâzım idi. Kāhir Avrupa buna meydân vermemek için var kuvvetini sarf ederek Yunan ayağı ile Müslümanlığın tepesi üstüne çökmeye çalıştıysa da bu sefer kendi başını o zaîf ve mecâlsiz İslâmiyet'in îmânı kayasına çarptı. Muvâzenesini Sakarya Harbi'nde zâyi' etti, İzmir istirdâdında ise pâ-yı teaddî ve istîlâsını kırdı ve denize yuvarlanarak gitti. 10 Eylül 1922. Bu vechile iki asrı mütecâviz devâm eden Salîb ve Hilâl muhârebesi Hilâl'in nusretiyle bu son devir de kapandı.

Saltanat-ı Osmâniyye, İslâm'ı Devlet-i Abbâsiyye sonunda ne hâlde bulmuş idiyse Türkiye Devlet-i Cedîdesi dahi Âl-i Osmân'ın saltanatını evâhirinde **[171]** aynı hâlde buldu. Osmânlı Türkleri İslâmiyet'i o zaman nasıl tahlîs ettilerse bu kere aynı vazîfeyi yine onlar gördü. Ey mübârek Türkler, sizin İslâmiyet'e evvel ve âhir ettiğiniz hizmetler ne kadar azîmü'ş-şândır!

İşbu yeni hükûmetin neş'etinden beri kendi havlinde efkâr ve kuvâ-yı İslâmiyyeyi tevhîd etmek husûsundaki mesâîsi âsârından baştakileri evvelâ Afganistan, sonra Âzerbaycan ve İran ile muâhedeler akdine muvaffakıyettir. Böylelikle Asya İslâm âleminin kutb-ı Hilâfet'e doğru gide gide daha sarîh olarak teveccüh ve incizâbı te'mîn edileceğine şübhe yoktur.

*
* *

İslâm Birliği: Bu bir kelime-i tayyibedir ki müslümanlarda ne kadar ümîd ve emel doğuruyorsa Avrupalıların o derecede sâmiasını tahrîş ve zihnini tahdîş ediyor. Bunlar vahdet-i İslâmiyyeyi kendilerinin idbârını, kurdukları medeniyetin hedmini, Avrupa kıt'asından hâric diyârdaki ge-

çimlerinin mahvını istihdâf eder bir dâhiye-i uzmâ vehm ederler.

Müslümanlar ise bu silâhı bir âlet-i harb ve istîlâ değil, belki başkalarının rıkkıyetinden halâslarına sebeb olacak teâruf ve tenâsuru te'mîn ile asrî ulûm ve maâriften bi'l-iştirâk behremend olmak ve bunca asırlardan beri iftirâklarına bâis olan ihtilâf-ı akāidi ortadan kaldırmak velhâsıl dînî ve ahlâkī umdelere bi'l-istinâd Hilâfet-i uzmâ nezdinde bir cihet-i câmia-i İslâmiyye ihzâr ve tarsîn etmektir. Bu câmia-i İslâmiyye ise harbî ve siyâsî gāyeye ma'tûf olamayacağı bellidir. Çünkü aksâ-yı şarktan aksâ-yı garba kadar yayılmış bir ümmeti tek bir pâdişâhlık bayrağı altında bulundurmak hayâl âleminde bile nasîb olmaz. Sözün buraya gelişiyle dünyâda mevcûd müslümanların sıhhate en yakın bir tahmîn ile mikdarını bervech-i zîr zikretmeyi münâsib gördük:

İslâm Memleketleri	Nüfûsu	Mevki'leri
Anadolu Türkleri	14.000.000	Asyâ-yı Suğrâ
İran	10.000.000	Asyâ-yı Vüstâ
Afganistan	7.000.000	Asyâ-yı Vüstâ
Türkistan	10.000.000	Asyâ-yı Vüstâ
Hind ve Belûcistan	75.000.000	Asyâ-yı Cenûbî
Çin	10.000.000	Asyâ-yı Şarkī
Âzerbaycan ve Kafkas	8.000.000	Asyâ-yı Garbî
Sibirya	1.000.000	Asyâ-yı Şimâlî
Sûriye ve Filistin	3.000.000	Asyâ-yı Garbî
Irâk	2.000.000	Asyâ-yı Garbî
Cezîretü'l-Arab	10.000.000	Asyâ-yı Garbî
Sind ve Ummân ve Hind Adaları	30.000.000	Asyâ-yı Garbî
Mısır ve Sudan	17.000.000	Şimâlî Afrika
Trablus	1.000.000	Şimâlî Afrika
Tunus	2.000.000	Şimâlî Afrika
Cezâir	5.000.000	Şimâlî Afrika
Fas ve Havâlîsi	8.000.000	Şimâlî Afrika
Afrika'nın sâir yerlerinde	50.000.000	
Türkiye Avrupası'nda	1.000.000	
Rusya Avrupası'nda	5.000.000	
Balkanlar'da	3.000.000	
Ötede berideki müslümanlar	28.000.000	
	300.000.000	**Yekûn**

Davudpaşa Lisesi Müdürü
Mustafa Nûrî

Habeşistan Mektupları:

Adisababa'da Kurbân Bayramı ve Müslüman Meserretleri

Muzafferiyetlerimizin ilk Ramazân-ı şerîf ve îd-i saîdi münâsebetiyle Adisababa'da İslâmların icrâ eyledikleri sürûr ve şâdmânîye âid yazmış olduğum makāleyi mukaddemâ Ankara'da mukdim muhterem *Hâkimiyet-i Milliyye* gazetesine göndermiştim. İşte bugün de muzafferiyetlerimizin ilk Kurbân bayramına âid olan bir makāleyi muhterem *Sebîlürreşâd* cerîde-i İslâmiyyesine takdîm eylemeye karâr verdim.

Habeşistan müslümanlarının Türklere pek ziyâde muhabbetleri mevcûddur. Muzafferiyetlerimiz, sâir İslâm âleminde icrâ eylediği te'sîrler gibi burada da büyük te'sîrât icrâ eylemiştir. Bundan başka denilebilir ki hıristiyan bulunan akvâm-ı Habeşiyye bile Türkleri hakīkaten tanımaya çalışıyor ve eskiden mağlûb oldukları propagandalar ile şimdi iktifâ etmedikleri anlaşılıyor.

Bura müslümanlarınca bizler İslâmiyet'in hakīkī hâmîleri bulunduğumuz anlaşılıp devletimizi, milletimizi hakīkī bir muhabbetle sevmeye başladılar. İşte bunun üzerinedir ki bu sene Ramazân-ı şerîf ve bayramlarımız burada pek şa'şaalı bir sûrette mürûr etmiştir.

Kurbân bayramından bir iki hafta evvel şehrin hâricinden gelen semiz kurbânlıklar, her tarafta satılmaya başlanıldı. Burada koyunlar şâyân-ı dikkat bir sûrette ucuzdur. Semiz bir koçu beş, altı riyâle yani üç, üç buçuk evrâk-ı nakdiyyeye alabilirsiniz. Artık her müslüman iktidârına göre bu kurbânlıklardan alıyordu, eyyâm-ı mübâreke gittikçe yaklaşıyor ve şehirdeki bütün dükkânlar da yavaş yavaş dolmaya başlıyordu. İşte her müslüman hâzırlanarak hulûl edecek olan eyyâm-ı mübârekeye dört göz ile muntazırdı.

Arefe günü müteveffâ Necâşî Menlik hazretlerinin İslâmlara her sene Ramazân ve Kurbân bayramlarında top endâht etmek için i'tâ eylemiş olduğu ruhsat mûcebince ikindi vakti yedi pâre top şehir dâhilinde endâht edildi ve bu endâht edilen toplar, İslâmların rûhlarında bir mesrûriyet husûle getirdi, ertesi Salı gününün

mezkûr mübârek yevm olduğunu iş'âr etti. Bununla berâber bu sâatte her müslümanı tes'îd eylemek için kendi hânesinin, dükkânının velhâsıl sâkin bulunduğu mahallin bir tarafında o azîz al ve yeşile boyanmış bayraklarımızı ve aralarında Habeş bayraklarını rekz ile meşgüldü. Şimdi Habeşistan yağmurlu mevsim dâhilinde bulunduğundan arefe gecesi her müslüman Cenâb-ı Hak'tan sabahleyin güneşin açılmasını niyâz ediyor ve dört göz ile şafağın sökmesini bekliyordu.

[172] Adisababa'da İslâmların himmetiyle yapılan bir ufak câmiden başka bir câmi yoktur. binâenaleyh müteveffâ Necâşî Menlik hazretleri Adisbababa'dan bir sâat kadar uzak "Golleli" denilen mahalde büyük bir meydânı bura müslümanlarına bayram namazları edâ edilmek için mukaddemâ bahşetmişti; zîrâ mezkûr ufak câmide her sene on, on iki bin kişi kadar tecemmu' eden halkın râhat râhat bayram namazlarını edâ edemeyecekleri ma'lûmdu. Fakat bu seneki Kurbân bayramında da mezkûr mahal bir Habeş'in malı bulunduğu tahakkuk edip alındı; zîrâ mukaddemâ Adisababa müslümanları Menlik hazretlerinden mezkûr mahal için bir varaka istihsâl etmemişlerdi. Fakat bununla kalmayıp el-yevm saltanat-ı Habeşiyye'nin velîahdı bulunan "Ras Tafari" cenâbları, İslâmlara ve bilhassa Türklere muhabbetleri bulunduğundan şehrin pek kurbünde, İstasyondan şehre müteveccih bulunan ve yirmi, yirmi beş dakīkalık kadar imtidâd eden câddenin sol tarafında bulunan gāyet güzel ve münâsib bir mahalli bura müslümanlarına salât-ı îdi edâ etmek üzere i'tâ eyleyeceklerini ve edâ olunmasını emreylediler. Kendilerinin bu himmet-i âlîlerinden müslümanların ne kadar memnûn olduklarını ta'rîf etmek gayr-i kābildir.

Sabâhleyin yani Salı günü maatteessüf ince bir yağmur birkaç sâaat devâm etti. Şimdi bu yağmurdan dolayı her taraf sâkindi. Her müslüman işini, gücünü ve dükkânını kapamış, dört göz ile yağmurun kesilmesini bekliyordu. Ezânî sâat üç, dört buçuk râddelerinde kesilen bu yağmur Adisababa müslümanlarını bayram namazlarını edâ eylemeye biraz geç bıraktırmıştı. Artık yağmur tamâmıyla kesildi; herkes yavaş yavaş mezkûr meydânda salât-ı îdi edâ eylemek üzere tecemmu' etmeye başlamış, Adisababa davul, zurna, boru, muzika seslerinden galeyâna gelmiş ve artık burada bir İslâm bayramının mevcûd olduğunu herkes anlamıştı.

Şehrin dâhilindeki bir mahalde birçok atlar, katırlar, kira ile müslümanlara verilmekte idi. Her müslüman eğer kendi hayvanı olmazsa o atlardan beğenip biner ve koşturarak oynatarak namazgâha giderdi.

Meydâna geldiğimizde bir kısım kāfile oraya muvâsalat etmişti. Bunlar seyyidler, şerîfler ve birtakım akvâm-ı Habeşiyyeden ibâretti. Ba'dehû Adisababa Kadısı muhterem Ahmed Feyzî Efendi bir kāfile ile meydâna muvâsalat etti. Artık gittikçe Adisababa müslümanları tekbîr getirerek, kāfile kāfile elbise-i resmiyye ve cedîdelerini hâiz oldukları hâlde hayvanları üzerinde meydâna tecemmu' ediyorlardı. Şimdi Şehbenderhânemiz* erkânıyla vürûd edecek olanlar beklenilmekte idi. Yirmi dakīka sonra onlar da muvâsalat ettiler. Muvâsalat eden bu müslüman zevât önde o azîz al bayraklarımız ve bir Habeş muzikası bulunduğu hâlde, muzikadan sonra birinci sıraları İslâm bulunan Habeş asâkiri ve sâir birçok asâkir, Şehbenderhânemiz kavvâsları atları üzerinde, başlarında ay yıldızlı fesler ve ellerinde Şehbender bayrakları bulunduğu hâlde, ba'dehû Başşehbendirimiz Vekîli, Türkler ve hizmet-i resmiyyeyi hâiz ashâb-ı rütbe ve mu'teberân teşkîl ediyordu. Bunlardan sonra tebaamız bulunan Arablar ve sâir birçok müslümanlar geliyordu.

Bu sıralarda muhterem Kadımız Ahmed Feyzî Efendi cemâat-i İslâmiyyeye imâmetliğe mübâşeret eyledi ve herkes hânesinden getirmiş olduğu seccâde üzerinde salât-ı îdi edâ eylemekte idi. Böylece salât-ı îd edâ edildikten sonra Ahmed Feyzî efendi tekrâr, şehirden getirilmiş olan ufak birkaç merdivenle minbere çıkıp hutbeyi kırâat eyledi. Nihâyet duâ edildiği ve devletimiz, milletimiz, vatanımız için büyük büyük münâcâtlarda

---

* Burada Türk Başşehbenderi Mazhar Beyefendi'nin birkaç sene mukaddem vefâtıyla Türkiye tebaasının hukūkları pek sarsılmıştır. Vekâlet sûretiyle idâre edilen Şehbenderhânemiz hiç tanınmıyor. Binâenaleyh bütün tebaa-i devlet ve bütün bura müslümanları nâmına Ankara Hâriciye Vekâleti'nden bir ân evvel tarafımıza bir Şehbender gönderilmesini pek ziyâde ricâ ederiz. Tebaamız bir sefâlet dâhilinde yaşıyor.

bulunduğumuz esnâda şehirden berâberce getirilmiş olan top endâht edilmeye başladı. Yedi pâre dahi orada endâht edildikten sonra tekrâr herkes eski hâlde kafilesine iltihâk edip bayraklar, muzikalar ile tekbîrler getirerek büyük bir memnûniyet dâhilinde mezkûr büyük câddeden şehre doğru hareket ettiler. Câddenin vasatına geldiği zaman endâht edilen top yarı günü i'lân eyledi. Bu yol düzce ve cüz'î sûrette yokuş olduğundan ve aşağı ve yukarı doğru baktığımızda, bu İslâm kāfilelerinden yol mahşer gibi dolu idi. İşte Adisababa'nın dâhilinde tahmînen on beş, yirmi bin kişiden fazla bir İslâm grubu olduğuna Cenâb-ı Hakk'a şükürler eyledik. Bundan başka o her kāfilenin elindeki al ve yeşil bayraklarımız, yolun her bir tarafını donatmış ve esen rûzgâr dahi onları alıp âsmâna çıkartmak istiyordu.

Çarşamba günü kalktığımızda her taraftaki bayraklarımız îdimizi tes'îd eyliyor ve şehri süslüyordu. Adisababa'nın en ticârî bir câddesinde sâkin bulunan muhterem Zekeriyâ Efendi, hânesinin önündeki balkonu o azîz bayraklarımız ile ihtimâmlı ve şâyân-ı dikkat bir sûrette îdimizi tes'îd eylemek için donatmıştı. Bundan başka her müslüman dükkânları, ticârethâneleri kapalı idi.

O gün sabahleyin ezânî sâat üç, üç buçuk râddelerinde şehrin bir tarafından gittikçe takarrub eden davul, zurna ve sâir muzika sesleri işitiliyordu. Bu üç dört yüz kişilik bir İslâm kafilesi idi. Bunlar şehir dâhilinde bayraklarımız ve muzikalar ile kalkan oyunu ve sâir oyunlar oynayarak bir nümâyiş icrâ eyliyorlardı. O gün böylece mürûr edip Perşembe günü dahi tebrîkât ile mürûr etti. Cum'a günü ise öğleyin Cum'a namazını edâ eylemeye gelen halk ile buradaki câmi hıncahınç dolmuştu.

İşte mübârek günlerimiz burada bu sûrette mürûr etti. Herkes geçen bayramdaki gibi birbirine hiçbir senenin Kurbân bayramını böyle şa'şaalı bir sûrette icrâ etmediklerini söylüyorlardı. Fil-vâkı' muzafferiyetlerimiz bura İslâm âleminde dahi büyük bir te'sîr icrâ eylediğini hakîkaten anladım.

Habeşistan: Adisababa, 2 Ağustos 1923

Muhammed Reşâd

İRAN'DA BOLŞEVİK SİYÂSETİ

Rusya'da husûle getirdikleri inkılâb-ı azîmden sonra Bolşevikler prensiplerinin cihânda –husûsiyle şarkta ve memâlik-i İslâmiyyede– pek sür'atle sirâyet edeceğini zan ve tahmîn ediyorlardı. Öyle olmayınca para kuvvetiyle propaganda yolunu tuttular. Hattâ maksadlarına bir ân evvel yetişebilmek için müslümanlara, İslâm hükûmetlerine karşı sûret-i haktan görünmeye başladılar. Çarlık zamanında İslâm kişverlerinde ta'kîb edilmekte olan cebr u şiddet siyâsetinden –velev muvakkat bir zaman için olsun– vazgeçmeyi tercîh ve böyle yapmayı menfaatlerine daha uygun buldular.

[173] Çarın imparatorluğu esnâsında Rusların İran'da tatbîk ettikleri siyâseti herkes bilir. İngiltere ve Rusya arasında İran taksîm edilmiş muhtelif ve ayrı nüfûz mıntıkalarına ayrılmış idi. Bu İslâm diyârını bir ân evvel kendi ülkelerine zamm u ilhâk etmek için türlü türlü bahâne arıyorlar, her türlü hareket-i vatanperverâneye kātı' darbeler indirmekte kusûr ve ihmâl göstermiyorlardı.

Hatve başında İran'ın şeref ve mukaddesâtını çiğnemek için biribirine sebkat ederlerdi. Rusya çarlık siyâsetini ilerletmek için ulemâ ve müctehidleri, vatanperverleri asıp kesmekten, İran'ın meşâhid-i mukaddesesini topa tutmaktan pervâ etmezdi. Şimâlde Rusya bu tavrı takınmaya başlamış olduğu hâlde cenûbda İngiltere celî ve hafî teşkîlâtıyla, bol parasıyla kendi tarafdarlarını iş başına getirip günden güne oradaki askerlerinin kuvvetini tezyîd ediyordu. Harb-i Umûmî netîcesinde İran her iki rakîbinin dehhâş, korkunç pençesinden tabîatıyla kurtulmuştu.

İran'a hoş görünmek için Bolşevikler, eski Rus Çarlığı'nın bütün imtiyâzâtını İran'a bahşetmekle kalmayarak eskiden beri Rusya ile İran beyninde mün'akıd ve İrânîlerin zararına olarak mevcûd olan bütün uhûd ve ukūdu yırtıp attılar ki o fenâ boyundurukların biri Türkmençay Ahidnâmesi idi.

Rus Bolşevikleri İran'a Çarlığın bil-cümle hukūk ve müessesâtını bağışladılar, Culfa-Tebriz şimendüfer imtiyâzıyla, Enzeli-Kazvin şose yolu ve Hazar

Denizi'nde sayd-ı mâhî imtiyâzı ve ona mümâsil birçok hâtırı sayılır imtiyâzlardan el çektiler. Hattâ Rus hükûmetine âid bil-cümle sefârethâne, konsoloshâne, postahâne, kışla, banka ve bil-cümle emlâki de İran hükûmetine bahşettiler.

Bütün bu bahşîşlere mukābil İran ile içinde yaşayanlardan bir şey istiyorlardı. O da kendi Bolşevik umdelerinin, prensiplerinin kabûlü idi! Müslüman olan İran ve müctehidlerinin nüfûzu altında yaşayan bu komşumuz Bolşeviklerin bu arzularını bir türlü is'âf etmedi. Çünkü edemiyordu. Bolşevikler muslihâne bir sûrette ne yaptılarsa muvaffak olmadılar ve günden güne yeis ve nevmîdîye dûçâr oluyorlardı.

Bir aralık Bolşevikler başka yollara sülûk ettiler. İran'ın şimâlinde kâin Gîlân eyâletinde hükûmete karşı isyân eden "Kûçek Hân"a muâvenet ederek onu İran'a musallat eylediler. İran hükûmeti "Vüsûku'd-devle"nin Başvekâleti zamanında âsîleri tenkîl ve âsâyişi iâde ederek Bolşevikleri târumâr etmeye muvaffak oldu. Rusya'nın nüfûzu büsbütün kırıldı ve Rus Kazaklarıyla, yâdigârları kalan Kazakhâne tathîr edildi.

Rusların şerrinden, mazarratından yakayı kurtaran İran İngiltere'ye dönerek onun pençesinden de yakasını kolaylıkla tahlîs edebildi. Az müddet içinde İran'ın cenûbunda bulunan İngiliz kuvveti memleketi terk etmek mecbûriyetini hissettiler. Rus Kazak zâbitlerinin yerine geçmek isteyen İngiliz zâbitlerine de yol verildi. En sonra ötede beride husûsiyle İran'da büyük mâlî ve iktisâdî bir rol oynamaya gelen Mâliye Mütehassısı Yahudi Mister İşmit'e de nezâketle yol verildi.

Böylelikle tabîatın yardımıyla yakasını düşmanlarının müdhiş çengellerinden kurtaran İran büyük ve vâsi' bir ıslâhât programı ta'kīb edip bütün şuabâta mütehassıslar celbine başladı.

Hele bir türlü ıslâh kabûl etmez olan İran umûr-ı mâliyyesiyle idâre-i askeriyyesi az bir zamanda Amerikalı mâliye mütehassıslarının reisi bulunan Mister Milspad'ın neşrettiği üçüncü resmî raporuna bakılırsa İran umûr-ı mâliyyesi bugün artık her türlü tezebzübden kurtulmuş ve bu sâyede beş, altı aydan beri teşkîline muvaffakıyet elveren ordu ve askeriye işleri ciddî bir ıslâha uğramıştır.

İran'daki şimâlî neft ma'denlerinin imtiyâzını alan Amerikalı şirket –henüz bu imtiyâzı Meclis'te tasdîk edilmemiştir.– İran hükûmetine birkaç milyon dolar ikrâzâtta bulunacaktır ki mâliye mütehassısları bu para ile memlekete büyük bir menba'-ı vâridât te'mîn etmek fikrindedirler.

İran ile hem-hudûd olmayan ve İran'da siyâsî menfaatler aramayan Amerikalılara imtiyâz vermeyi İran hükûmeti düşünmüş ve bunu maddeten ve ma'nen kendi istiklâli için bir mani' telakkī etmemiş. Nüfûzları dakīkadan dakīkaya azalmakta olduğunu gören Rus Sovyetleri İran'ın bu ahvâl ve inkişâfını çekemeyerek bu kere İran'a yeni bir oyun çıkarmak istemişlerdir.

İran hükûmetine mürâcaatla Rus hükûmetine âid imtiyâzları her ne kadar İran'a terk etmişlerse de bu miyânda Rus tebaasına râci' imtiyâzları geri almak mecbûriyetinde bulundukları ve aksi takdîrde tebaalarına âid hukūku terk etmeye hakları olmadığını bildirip İran'ın şimâlindeki imtiyâzları kendi tebaalarına hasr etmek ve geri almak fikrindedirler.

Bunun için İran'a, eskiden imtiyâz alan Rus tebaalarını göndererek onları himâye ediyorlar. İran'ın şimâlinde Bolşeviklerle İrânîler arasında İngiliz matbûâtının haber verdikleri vekāyi' –doğru olursa– her hâlde Rus Sovyetlerinin bâlâda bast u îzâh ettiğimiz fikirlerden mülhem olduğuna şübhe edilemez.

[174] İşte türlü türlü renklerle, propagandalarla başlayan Bolşevik prensiplerinin gitgide iflâs edeceğine müteallik açık ve sarîh şâhid aramak lâzım gelse İran'daki hâdisâtla, İstanbul'a gelen yeni Rus hey'etinin teşebbüsâtı gösterilebilir.

Keyfiyeti tahlîl edince Rus Bolşeviklerinin şarkta ve İslâm memleketlerinde ta'kīb etmek istedikleri, siyâsiyât-ı hâzıra ile eski Rusya Çarlığı zamanındaki siyâset beyninde bir fark olmasa gerektir. Görülüyor ki Sovyetler âheste âheste Çarlığı bütün an'anâtıyla berâber –bilhassa şarkta– yeniden diriltmeye çalışıyorlar. Binâenaleyh müslümanlar Sovyetlerin şekil ve renklerine bakıp aldanmamaya ve gözlerini dört açmaya çalışmalıdırlar.

İSTANBUL'DA MÜSKİRÂTIN MEN'İ

İstanbul'un ecnebî işgālinden kurtulması ve muzaffer ordumuzun şehrimize halkın fevkalâde tezâhürâtı içinde dâhil olması üzerine Dâhiliye Vekâleti uhdesine müterettib vezâifi îfâya başlayarak, ez-cümle İstanbul Vilâyeti'ne Men'-i Müskirât Kānûnu'nun hemen tatbîkı için emirler verdi. İstanbul Vilâyeti de telakkī ettiği emri derhâl infâz ederek ansızın bütün müskirât depolarını, meyhâneleri kâmilen seddederek mevcûd olan bütün meşrûbât-ı küûliyyeyi zabt ile temhîr etti. Bu sûretle müskirât memnûiyeti şehrimizde de tatbîk olundu. Müskirât beliyyesinden kurtulmak için kat'î bir adım atıldı. Kendilerini insâniyet hâdimi tanıttıran devletlerin zoruyla aylardan beri tatbîkı te'hîr olunan Men'-i Müskirât Kānûn-ı mübecceli, insâniyet için en büyük âfetlerden birini ortadan kaldırmakta olduğu hâlde o insâniyet hâdimlerinin her türlü mukāvemetine dûçâr olmuştu. Mahz-ı hayr ve mahz-ı ni'met olan o mübeccel Kānûn'un tatbîkine engel olmak için müttefik hıristiyan devletleri bütün kuvvetlerini isti'mâl ettiler. O kadar ki bundan mukaddem hükûmetimiz bu Kānûn'u tatbîk etmek isteyince müttefik devletler yevmî gazetelerde sütûnlar dolduran listeler vererek bu listelerde ismi yazılan binlerce meyhânenin açık kalmasını taleb etmişlerdi. Men'-i Müskirât Kānûnu'na karşı müttefiklerin dermiyân ettikleri bu taleb fazîletin, sıhhatin, iktisâdın hâmîsi ve muhâfızı olan o mübârek Kānûn ile ne fecî' bir istihzâ idi. Men'-i Müskirât Kānûnu tatbîk olunuyor, olunacak fakat alabildiğine müskirât kullanılacak, bu sûretle Kānûn'un mevcûdiyet ve adem-i mevcûdiyyeti müsâvî olacaktı, Kānûn felce uğratılacaktı. Bu sûretle Kānûn İstanbul'da felce uğradıktan sonra bu felcin sirâyeti beklenilecekti. Men'-i Müskirât aleyhinde tertîb olunan bu müdhiş sûikasd çok şükür akāmete uğradı. Hükûmet binlerce meyhâneyi açık bırakarak Kānûn'u sözde tatbîk etmekten ise tatbîkını te'hîr etmek ve bu sûretle Kānûn'un kudsiyetini ihlâl etmemek cihetini ihtiyâr eyledi.

Nihâyet müttefiklerin İstanbul'da beş sene kadar sürdükleri kâzib saltanat hurdühâş olunca Kānûn'un tatbîkine imkân hâsıl oldu.

Matbûât-ı yevmiyyemizin verdiği ma'lûmâta göre İstanbul Polis Müdüriyeti meyhânelerin seddi ve meşrûbât-ı küûliyyenin zabtı husûsunda da bir muvaffakıyet ihrâz etmiştir. Çünkü müskirât tüccârları Kānûn'un bu kadar sür'atle ve kat'iyyetle tatbîk olunacağını istişmâm etmediklerinden bil-akis hükûmet tarafından Meclis'e teklîfi mutasavver olan ta'dîlâtın Meclis'te münâkaşa ve bir karâra rabt olunmasına kadar Men'-i Müskirât Kānûnu'nun te'hîr olunacağına dâir Ankara'dan verilen ma'lûmât bu ticâret-i habîse ile meşgūl olanları birçok ümîdlere düşürmüş ve binâenaleyh Men'-i Müskirât Kānûnu'nun iki ay daha te'hîr olunacağı zehâbını husûle getirmişti. Bu yüzden bu tâcirlerin müskirât iddihâr etmeye ve kaçırmaya lüzûm görmedikleri ve binâenaleyh İstanbul polisinin mevcûd meşrûbât-ı küûliyyenin kısm-ı küllîsini zabt ettiği anlaşılmaktadır.

İstanbul'da bu sûretle tatbîkı hayli zamandan beri beklenilen Men'-i Müskirât Kānûnu bütün Türkiye dâhilinde tatbîk olunmaktadır. Bu, bizim hâlis müslüman ve bütün müslümanların alemdârı olan memleketimiz için pek nâfi' olduğu derecede pek büyük bir şereftir. Bütün şark ve İslâm âleminde bu beliyyeden kendini ilk kurtarmaya muvaffak olan millet alemdâr-ı dîn-i mübîn olan bu Türk milleti olduğu gibi bütün Avrupa'da buna muvaffak olan da yine bizim milletimiz olmuştur.

Ahvâl-i ictimâiyyemizin ıslâhında, ahlâkımızın takvîminde, sıhhat-i umûmiyyemizin günbegün kesb-i salâh etmesine âid hayatımızın kesb-i rasânet eylemesinde, birçok paralarımızın heder olmamasında pek mühim bir âmil olan Men'-i Müskirât Kānûnu'nun mer'iyetini ilelebed te'mîn için bütün milletimizin sarf-ı mâ-hasal edeceğinden hiç şübhe etmiyoruz. Bu Kānûn'un en büyük kuvve-i müeyyidesi, milletimizin diyânetperverliği, ahkâm-ı İslâmiyyeye fart-ı temessük ve riâyeti, hükûmetimizin hâlis bir müslüman meclisi olması, ahkâm-ı İslâmiyyenin memleketimizde mer'î ve muhterem bulunmasıdır. Men'-i Müskirât Kānûnu'nun mâhiyetini en cüz'î bir ta'dîl, en cüz'î bir istisnâ ihlâl edeceğinden her hâlde millet ile mümessillerinin bu müseccel Kānûn'u müdâfaa ve muhâfaza husûsunda her türlü sebât ve mukāvemeti göstermesi lâzım gelmektedir.

[175] Bu hafta zarfında matbûâtımızın Ankara'dan aldığı bazı ma'lûmâta göre büyük gazino ve pastahânelerde bira ve likörlerin isti'mâline müsâade edilmesi için Mâliye Encümeni bir karâr vermiş! Böyle bir istisnâ Men'-i Müskirât Kānûnu'nu doğrudan doğruya ihlâl eder. Men'-i Müskirât Kānûnu dururken müskirâta müsâade etmeye nasıl imkân hâsıl olabilir? Böyle birtakım istisnâlara müsâade etmek Kānûn'u felce uğratmak, nihâyet Kānûn'un külliyyen ortadan kalkmasına yol açmaktan başka bir şeye müeddî olmaz.

Binâenaleyh Kānûn'un zerre kadar bir istisnâya mahal bırakmaması lâzımdır. Esâsen memleketimizde müskirâtın tevessüüne, ahkâm-ı dîniyyemize karşı gelecek ve halkımızın hissiyâtını çiğneyerek vâsi' bir sâha-i tahrîb açacak derecede alabildiğine intişâr etmesine, belki yegâne sebeb, memleketimizde yaşayan zimmîlere bu husûsta verilen müsâadedir. İşte bu müsâade büyüye büyüye muharrib bir şekil aldı, nihâyet memleketin ahlâkını, ictimâiyâtını, sıhhatini berbâd edecek bir hâle geldi. Binâenaleyh bu gibi istisnâlardan hazer etmeli.

Büyük Millet Meclisi'nin her hâlde bu dekāyıkı nazar-ı i'tibâra alarak Kānûn'u her türlü ta'dîlâttan sıyânet etmesi icâb eder.

ANKARA HABERLERİ

Ankara'dan ara sıra acîb birtakım haberler gelmeye başladı. Bu haftaki haberler miyânında yeni Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu mûcebince mehâkim-i şer'iyyenin ilgāsı bu cümledendir. Bazı zevât bundan dolayı pek ziyâde hayrete düşmüş ve müteessir olmuşlar; "Ne oluyoruz, nereye gidiyoruz?" diye şifâhen ve tahrîren sormaya başlamışlardır. Teessür ve teessüf edilebilir; fakat hayrete hiç mahal yoktur. Bir iş ki "Ziya Gökalp"in eline düşmüştür, artık onun ne şekil alacağı bilinmez değildir. Onu ve onun kafadarlarını yeni öğrenecek değiliz. Senelerden beri uğraştıkları, İslâm'ın ahkâm ve şeâirini, ictimâiyâtını, tanzîmât ve te'sîsâtını vehne uğratmaktan başka bir şey midir? Bu hareket türlü türlü şekiller aldı, fakat veche-i esâsiyyesini hiçbir vakit değiştirdi mi? Bir zamanlar Nuruosmaniye'deki merkez-i umûmîde tezgâhını kuran bu ustabaşı şimdi Ankara'da çürük metâ'larını sürmeye çalışıyor. İttihâd ve Terakkī'yi tefessühe dûçâr eden bu zât şimdi de gālibâ Halk Fırkası'nın köküne kibrit suyu ekmek istiyor. Onun için işin hiç şaşılacak bir ciheti yoktur. Bunlar hep umûr-ı tabîiyyeden addolunmalıdır. Şâyed onun Müslümanlık esâsât ve müessesâtının takviye ve teâlîsi hakkında bir teşebbüsünü işitecek olursanız o vakit hayret edebilirsiniz.

Hicâb ve tesettürü hıristiyan âdâtından telakkī eden, Kur'ân-ı Kerîm hakkında "Allâh tarafından vaz' edildiği iddiâ olunan an'aneler" ta'bîrini kullanmaktan çekinmeyen, [6](لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ) nass-ı celîlini münâfî-i adâlet ve müsâvât görerek kaldırılması lâzım geldiğini ileri süren, Türklerin eski put-perestlik ve Şâmânîlik devrindeki âdetlerini ihyâya kalkışan, mehâkim-i şer'iyyenin Meşîhat'le alâkasını kestiren bu zât, Kānûn-ı Esâsî müellifleri miyânına girer de "mehâkim-i şer'iyyenin mülgā olduğunu" oraya derc ettirirse, kānûn tanzîminde ahkâm-ı fıkhiyyenin nazar-ı dikkate alınması kaydını kaldırtırsa bunda şaşılacak ne vardır? Bit-tabi' Ziya Gökalp tarafından tanzîm olunacak Kānûn-ı Esâsî projesinde ne mehâkim-i şer'iyyenin yeri vardır, ne de ahkâm-ı şer'iyye ve fıkhiyyenin. İctimâiyât mütehassısı geçinen bu zâtın, mensûb olduğu milletin ahvâl-i ictimâiyye ve rûhiyyesini idrâk husûsundaki firâsetine diyecek yok! Bütün memleket halkı müslüman oluyor, hem "Şerîatın kestiği parmak acımaz." diyecek derecede salâbet-i dîniyye sâhibi müslüman oluyor da bu millete yapılacak Teşkîlât-ı Esâsiyye'de mehâkim-i şer'iyye ilgā ediliyor. İnsan bit-tabi' buna inanamaz, devlet işinin bu kadar da bâzîçe olmasını havsalasına sığdıramaz. Evet Rusya Dağıstan'daki esâsât-ı İslâmiyyeye ibtinâ eden mehâkim-i şer'iyyeyi ilgā ve onun yerine "Vicdân-ı İnkılâb" Bolşevik mahkemeleri ikāme edebilir; fakat biz ki bir halk hükûmeti te'sîs ediyoruz, milletin irâde ve arzusunu hâkim kılıyoruz, nasıl olur da milletin bütün rûhuyla merbût olduğu şerîat mahkemelerini ilgā edebiliriz?

---

[5] "Erkek için kadının payının iki misli vardır." Nisâ Sûresi 2/11.

Vâkıâ böyle akıl hârici çocukça şeylerin hiçbir hükmü yoktur. Bu, tıbkı şuna benzer: Sokaktan geçen bir adam kapınızı çalıyor, "Yarından i'tibâren siz müslüman değilsiniz." diye bir teblîgâtta bulunuyor. Böyle adama ne yaparsınız? Zannederiz ki bir kahkaha salıp kapıyı kapamaktan başka yapacak bir şey yoktur.

Herkes aklına eseni söyleyebilir, yazabilir. Fakat onu bir devletin Kānûn-ı Esâsîsi'ne derc etmeye kalkmak cür'etini göstermeye hiç kimsenin hakkı olmasa gerektir. Hani insan, böyle çocuk oyuncağı kabîlinden şeyler işitilir de diğer işler hakkında da tereddüd ve i'timâdsızlığa düşülür, diye korkar. Yoksa böyle şeylerin Meclis'e teklîf edilemeyeceğinde şübhe yoktur.

*
* *

Bu adamların nazarında milletin şeâir-i dîniyye ve müessesât-ı İslâmiyyesinin hiç mi kıymeti yoktur ki onların ilgāsından başka bir şey düşünmüyorlar? İnsan mensûb olduğu millete karşı bu kadar saygısızlıkta nasıl bulunabilir?

[176] Acaba bu gibi şeyler milletin muhabbetini mi celb eder, yoksa nefretini mi? Yazık değil mi? Anadolu'nun akıllara veleh veren fedâkârlıkları, şehâmet-i İslâmiyyesi sâyesinde vücûda gelen bu muazzam eseri, bu müteşekkil kuvveti de sâbıkı gibi tefessühe uğratmak revâ mıdır? Ziya Gökalp Bey ve kafadarları acaba Anadolu halkı onun çürük nazariyelerinin, bâtıl fikirlerinin sâha-i tatbîka çıkması için mi bu kadar mezâhime katlandı, bunca fedâkârlıkta bulundu, sanıyorlar?

Anadolu halkı müessesât ve şeâir-i dîniyyesini kaldırmak için harb etmedi. Bil-akis bunları muhâfaza için malını, canını, her şeyini fedâ etti. Böyle iken nasıl olur da şimdi onun yüksek ve mukaddes hislerine, arzularına bu hakāretler revâ görülüyor? Bunların halkı yeis ve fütûra düşürmekten, inkisâr ve infiâle uğratmaktan başka hiçbir semere vermeyeceği pek a'lâ ma'lûmdur. Devr-i sâbıkta Ziya Gökalp ve kafadarlarının hep bu zihniyetleri yüzündendir ki halk hükûmetten ve fırkadan nefret etmişti. Bu adamlar hâlâ insâfa gelmediler mi? Heyhât, bunlardan insâf beklemek ne kadar beyhûdedir! Yazıklar olsun, bu kadar emeklerle, bu kadar fedâkârlıklarla Anadolu'da teşekkül eden bu kuvveti de tefessühe uğratacaklar. Acaba bu adamların maksadı, memlekette milletin rabt-ı kalb edeceği hiçbir şey bırakmamak mıdır? İyi ama, bunun sonu ne olacaktır?

Ziya Gökalp ve kafadarları Ankara'dan uzaklarda iken o mücâhidler diyârında ne kadar safvet ve muhabbet vardı: Şerîat-ı İslâmiyyenin nehyettiği münkerât şiddetle men' olunuyor, şeâir-i dîniyye ve müessesât-ı İslâmiyyenin tarsîn ve teâlîsi için nice nice teşebbüsler oluyor, kānûnlar neşrolunuyor; millet de bütün mevcûdiyetiyle oraya rabt-ı kalb ederek muhabbetten, hürmetten başka bir hisle mütehassis olmuyordu. Ne kadınların hicâbdan sıyrılması, ne mahkeme-i şer'iyyelerin kaldırılması, ne de hükûmetin dinden tefrîk olunarak "layık – lâ-dînî" bir şekle girmesi gibi sözlerin, tasavvurların hiçbirisi yoktu. Bütün bu sözler, bu tasavvurlar hep Ziya Gökalp'in ve kafadarlarının oraya sokulmalarından sonra meydân aldı. Fakat ümîd ederiz ki Meclis a'zâ-yı muhteremesi milletin rûhuna, akīdesine, hissiyâtına tamâmıyla aykırı olan bu dalâlet cereyânlarına kendisini kaptırmaz; Ziya Gökalp'in bâtıl fikirleri arkasından sürüklenmek değil, milletin hakīkī arzu ve temâyüllerinden aslâ ayrılmazlar.

MÜSLÜMAN KADININ İSMETİNE TECÂVÜZ

Geçenlerde akşam gazetelerinden biri, iki müslüman kadınının tiyatroda icrâ-yı san'at etmelerine mümânaat edilmesi dolayısıyla müslüman kadınlarının İzmir'de, Ankara'da tiyatro sahnesine çıktıkları hâlde İstanbul'da çıkmalarına da hiç mâni' bulunmadığını, çünkü İstanbul'un Ankara ve İzmir'den daha dindar olmadığını yazdı.

Biz müslüman kadınlarının İzmir ve Ankara'da sahneye çıkarıldıklarını bilmiyoruz. Bildiğimiz bir şey varsa İzmir ve Ankara'nın hamiyet-perver ve diyânet-perver halkı bu gibi harekâtı kat'iyyen hoş görmez ve kabûl etmez. Her hâlde bu münâsebetsizlik hafî sûrette tertîb edilmiş ve nihâyet İstanbul'da meydâna vurulmak istenilmiştir. Bu memleketin âdât, an'anât, ahlâk ve telakkıyâtı böyle birtakım hoppalıklara müsâid olmuş olsa

birtakım züppelerin böyle bir inkılâb-ı ictimâî yapmalarına lüzûm kalmaz, muhîtimizde bu san'at da çoktan ilerlerdi. Binâenaleyh şimdiye kadar inkişâf edememesi milletimizin âdâbıyla, ahlâkıyla, telakkıyâtıyla taban tabana zıd olmasındandır.

Hayatta hiçbir faydası olmayan, ahlâk-ı umûmiyye üzerindeki sû'-i te'sîri bütün dünyânın müsellemi olan ve en medenî memleketlerde bile ahlâk ve telakkıyât-ı umûmiyyenin müsâadesine rağmen mukāvemet ve mücâdele görmekte olan bu san'atın bizim memleketimizde inkişâf etmemesi, müslüman kadınlarını baştan çıkarmaması ancak şükrân ile karşılanabilecek bir hâldir.

Hamdolsun, bizim memleketimizde karısının, kızının veya hemşîresinin tiyatro sahnesinde teşhîr-i nefs etmesini hazmedecek bir tek müslüman yoktur. Şâyed bir iki kadın varsa her hâlde bunlar iğfâl ve ıdlâl edilmiş bîçâreler olacaktır. Bugün bütün dünyânın herhangi tarafında tiyatrolarda çalışan kadınlara nâmûslu nazarıyla bakılmaz. Bazen sahnelere çıplak çıkarak bütün enzâr-ı iştihâyı kendilerine da'vet eden bu kadınlar dünyânın her yerinde fuhşa atılmak, da'vet ettikleri enzâr-ı ihtirâsın zebûnu olmak husûsunda gecikmiyorlar. Binâenaleyh müslüman kadınlarını tiyatrolara çıkarmak yeni bir tarîk-ı fuhş açmaktan başka bir şey değildir.

Bugün bu münkerât yollarını kapayarak hayât-ı ictimâiyyesini her belâdan kurtarmak yolunu ta'kīb etmekliğimiz iktizâ ettiği hâlde bil-akis yeni bir fuhuş yolunun irâesine kalkışılması pek dil-sûz bir fâciadır.

Müslüman kadınlarının sahneye çıkarılmasına mümânaat eden İstanbul zâbıtasına teşekkürler eder, hükûmet-i merkeziyyemizin ve Büyük Millet Meclisi'nin enzâr-ı dikkatini bu mühim mes'eleye celb ederiz. Her hâlde bu gibi harekât sûret-i kat'iyyede men' olunmalıdır.

Şehzâdebaşı: Evkāf-ı İslâmiyye Matbaası

Abone Şerâiti

Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
hâriç için seneliği (325) kuruşdur.

Nüshası 5 kuruşdur.
İki nüsha bir arada 10 kuruşdur.
Seneliği 52 adeddir.

İdârehâne

Bâbıâlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Adres tebdîlinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

18 Ekim 1923 | 07 Rebîülevvel 1342 | * Perşembe * | 18 Teşrinievvel 1339 | Cild: 22 - Aded: 569-570

ANGLİKAN KİLİSESİ'NE CEVÂB

Şer'iye Vekâlet-i Celîlesi tarafından Anglikan Kilisesi'ne gönderilmek üzere Tedkīkāt ve Te'lîfât-ı İslâmiyye Hey'et-i İlmiyyesi Reîs-i âlîsi Şeyh Abdülaziz Çâviş Efendi hazretlerinin te'lîf buyurdukları cevâbdır:

Doğruluk

İslâm'ın nazarında doğruluk dinden maksûd olan gāyedir. Bunun içindir ki Kur'ân istikāmete sarılmaya dâir şedîd ve müekked emirler veriyor: (فَاسْتَقِمْ كَمَا اُمِرْتَ – Sûre-i Hûd 11/112)*

İstikāmet ya kalbî yahud amelî olur ki her birini yeri gelince tafsîl edeceğiz. İslâm insanın fikrinde, kavlinde, muâmelâtında bütün tekâlîf ve müstehabbâtını bildirmiştir. Bunlar Vâcibât ve Fezâil nâmıyla ikiye ayrılır ve her biri aynı gāye etrâfında dolaşır ki o da insanlar arasında adâletin teammümü, ferdlerin, cemâatlerin ahlâk-ı kerîme ile tehalluku, azmış nefislerin ıslâhı, sefîl hevesâtın te'dîbidir. Dîn-i İslâm'ı gönderen Fâtır-ı Hakîm bütün bu mücâhedâta karşı mükâfât olmak üzere ibâdı için kendi rızâ ve muhabbetini, kendi ihsân ve rahmetini vaad buyuruyor. İbâdât ile ahkâm-ı şer'iyye aksâmından hiçbiri bu söylediğimiz gāye hâricinde değildir. Bil-akis tekâlîf ve âdâb-ı İslâmiyyeye dâir kitap ve sünnette vârid olan şeylerin kâffesi ancak ferdlerin, cemâatlerin hayât-ı fâniyye ve sâniyyedeki saâdetlerini te'mîn içindir. Bu tekâlîf ile müstehabbât akāide, ibâdâta, muâmelâta, âdâba âid olmak üzere dörde ayrılabilir ki her birinin de ayrı ayrı nevi'leri vardır.

Akāid. – Akāidin başı Cenâb-ı Hakk'ın evvelâ tevhîdi, sonra da vücûd-ı hâricî ile muhât olan şeylerden yahud fikr-i beşerin tasavvur edeceği sûretlerden herhangi birine müşâbehetten tenzîhi; bir de bütün meydâna getirdiği yahud getireceği, takdîr ettiği yahud edeceği şuûnda zulümden, abesten kat'iyyen müteâlî bulunduğunun tasdîkıdır.

Allâh'ın meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inanmak, bu peygamberlerden hiçbirini diğerinden ayırmamak, bu kitapların hangisini olursa olsun inkâr etmemek de bu akāiddendir..

Aynı cümleden olarak öyle bir âhiret gününe de îmân var ki orada ne malın, ne evlâdın faydası yok. Selîm bir kalb ile huzûr-ı ilâhîye çıkanlardan başkası nasîb alamayacak. Hiçbir kimse diğerin hesâbına bir şey ödeyemeyeceği gibi ne kimseden fidye kabûl olunacak, ne kimsenin şefâati iş görebilecek. O gün bütün insanlar ibâdına rahmetiyle tecellî eden, ni'meti, ihsânı mü'minlerin

* "Nasıl emrolunmuşsan öylece istikāmette bulun."

hepsine şâmil olan Rabbülâlemîn'in huzûrunda duracak.

Âhirete îmân akāid-i İslâm'ın en mühimlerindendir. Zîrâ bütün **[178]** harekâtının huzûr-ı ilâhîde hesâbını vereceğine, sagāirden, kebâir-den her ne işlediyse cümlesini tesbît etmiş bir kitâbın mevcûd olduğuna; zerre mikdarı hayrın, zerre mikdarı şerrin cezâsız kalmayacağına yakīni olan insan tabîîdir ki nefsini hüsrâna sürükleyecek esbâbın kâffesinden uzak durur. Lâkin âhireti inkâr ederek "Hayat şu üç günlük dünyâdan ibâret. Kimimiz ölür, kimimiz yaşar. Yoksa bir daha dirilmek imkânı yok." diyenler için salâh imkânı pek az. Böylelerinin maksadlarında istikāmet, hareketlerinde hatâdan selâmet me'mûl olamaz.

Kur'ân emr-i ba'si birçok âyetlerle bildiriyor: (كَمَا بَدَاْنَآ اَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعْدًا عَلَيْنَاۜ اِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ – Sûre-i Enbiyâ 21/104)*, (كَمَا بَدَاَكُمْ تَعُودُونَ) , (اَوَلَيْسَ الَّذِى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِقَادِرٍ عَلٰٓى اَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْۜ بَلٰى وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ . اِنَّمَآ اَمْرُهُٓ اِذَآ اَرَادَ شَيْـًٔا اَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ – Sûre-i Yâsîn 36/82).*** **

İşte İslâm'daki akāidin başlıcaları bunlardır ki her mü'min için yakīnen ve kat'iyyen inanmak vâcibdir.

İbâdât. – Dîn-i İslâm'da ibâdât yalnız Allah'ın hakkıdır. Mahlûkātından hiçbiri kendisine ibâdette Allah'a şerîk olamaz. Farz olan ibâdâtın en başlıcaları muayyen zamanlardaki namaz ile Ramazân orucu, zekât, bir de Ka'be'yi ziyârettir. Ka'be İslâm'ın ittihâd-ı müslimîn için timsâl ittihâz ettiği ve süvârî, yayan akın akın insanların uzak uzak yerlerden gelip de civâr-ı kudsiyyetine sığındığı evdir. İşte bunlar dîn-i İslâm'daki ibâdâtın en başlıcaları. Sonra farz olmayan birçok ibâdât var ki aşağıda tafsîl edeceğiz.

Afrika'da, Avustralya'nın vasat kısmında, cenûbî Amerika'da sâkin put-perest birtakım kabîlelerde olduğu gibi İslâm hiçbir zaman ta'zîb ve ezâ kasdıyla bir ibâdet emretmemiş, berikilerde ise ibâdet ancak vücûdu ta'zîb içindir. Hattâ bunların bazı tâifeleri arasında bedenin a'zâsından birini kesmek, sağlam dişini sökmek yahud kırmak ibâdet bilinir, zühd sayılır. İkinci defa kocaya varan dul kadına parmaklarının birini kesmek vâcib olur. Bu kabâilden bir kısmı yine sırf vücûdu ta'zîb maksadıyla oruc tutarak yemekten, içmekten nefsini men' eder. Ancak müddet i'tibâriyle fark görülür. Rüesânın orucu âhâdınkinden daha kısa olur. Birtakımı da ölünceye kadar yemeyi, içmeyi bırakır ve bunu zühdün müntehâsı, ibâdetin en yüksek derecesi bilir.

Dîn-i İslâm'daki ibâdâta gelince bunlardan maksad Cenâb-ı Hakk'ı anmak, behîmî hevesâtın şiddetini kırmak, mütekābil merhamet, şefkat, muhabbet hislerini beslemek, vücûdu, libâsı, kalbi tahâret içinde bulundurmaktır. Kur'ân-ı Kerîm birçok âyetleriyle insanlara bildiriyor ki: "Allâh kolaylık istiyor, güçlük istemiyor. Hiçbir zaman dinde usrü emretmemiş, kendisine îmân ve şükür ettikleri takdîrde beşeri ta'zîb etmek dilemez. Kimseye vüs'u hâricinde teklîfte bulunmadığı gibi kendisi verdiğinden fazla kimseden bir şey istemez. Mü'minler menâhîden istitâatleri nisbetinde çekilmekle mükelleftirler."

Ehâdîs-i Nebeviyye ile esâsât-ı şer'iyye şunu bildiriyor ki: "Din kolaylıktan ibâret." Binâenaleyh dînin içine rıfk ile girmek lâzım. Cenâb-ı Hak ibâdı hakkında yüsr murâd ettikten sonra artık dinde şiddet ve ifrât göstermek câiz olamaz. Edyânın sıhhatinden evvel ebdânın sıhhati var. Şâyed bu ibâdetlerde meşakkat görenler olursa buna sebeb fil-hakīka işin içinde güçlük yahud ağırlık olması değildir. Ancak beşerin tabîatında ağır ve muzır da olsa her memnûa karşı temâyül, hafîf ve nâfi' de olsa her teklîfe karşı istiskāl meyli vardır. Evet namaz, oruc, zekât, hac, hepsi farz; lâkin insan bu ferâizi ancak kendisi için mümkün olabilen tarzda edâ eder. Meselâ namazı ayakta kılmaktan âciz ise oturup kılar. Bunu da yapamazsa îmâ ile, işâretle edâ eder. Kezâlik hastalığından yahud ihtiyârlığından yahud za'fından yahud hamlinden dolayı oruc bir mükellefi bî-tâb

---

* Evvelce nasıl yoktan var ettikse üzerimizdeki vaadin icâbı olarak ilk hilkati öylece tekrâr edeceğiz. Şübhe yoktur ki bizler dilediğimizi yapmaya kādiriz.

** Önce sizi nasıl yoktan var ettiyse ikinci defa olarak yine öyle dönüp geleceksiniz.

*** Yoksa gökleri, yeri yaratan tekrâr onların tıbkısını yaratmaya kādir mi değil? Elbette kādir. O, çünkü hilkatin bütün serâirini bilen Hallâk-ı azîmdir. Bir şeyi dilediği zaman yapacağı iş yalnız "Ol!" demekten ibârettir ki derhâl oluverir. Tesbîhe, takdîse lâyık ancak O'nun Zât-ı Kibriyâsı'dır ki bütün mevcûdâtın melekûtü yed-i kudretindedir. Ve sizlerin dönüp gideceğiniz O'dur.

düşürürse yahud iş başında bulunanlarla kadı ve asker gibilerini vezâif-i âmmeyi idâre ve ümmetin şuûnunu tedvîrden men' edecek olursa bu gibi ahvâlin kâffesinde sıyâmın farziyeti âmmeye âid askerî, siyâsî yahud kazâî mesâlihin mutazarrır olmasına meydân vermeyecek bir istitâat ve kudretle mün'akıd olur.

Zekâta gelince bu da farzdır. Lâkin muayyen nisâba mâlik olmak şartıyla. Ondan aşağısı için lâzım değildir. Kezâlik hac da birçok faydalarıyla berâber ancak bedenî ve mâlî istitâati olanlara farzdır.

Binâenaleyh görülüyor ki dîn-i İslâm'da ibâdâttan maksad ne insanı meşakkatler altında ezmek ne de vücûdu ta'zîb etmek değildir. İbâdât **[179]** birtakım hikmetlerinden, faydalarından dolayı emrolunmuştur ve bu husûsta farz-ı ayn olanlarıyla müstehab olanları arasında fark yoktur. Çünkü hepsi de insanlara salâh ve saâdet te'mîni, cemâatlerin, ferdlerin levsten, rezâilden tehzîbi için meşrû' olmuştur.

FELSEFE ve DİN

Mütefekkirîn-i ulemâ-yı İslâmiyyeden Elmalılı Hamdi Efendi hazretleri tarafından neşrolunan *"Tahlîlî Târîh-i Felsefe: Metâlib ve Mezâhib – Mâba'dettabîa ve Felsefe-i İlâhiyye"* ünvanlı eserin mukaddimesinden:

Devr-i kudemâda ictihâd-ı ilmî pek tecezzî kabûl etmiyordu. Felsefe bütün ulûmu muhtevî idi. Bir felsefe müctehidi aksâm-ı fünûnun da müctehidi idi. Feylesof hem riyâzî, hem tabîî ve hattâ tabîb idi. Devr-i müteahhirînde tecezzî-i ictihâd bir zarûret oldu. Bunun için zamanımızda müctehid-i mutlak, ferdler değil, cem'iyetler olmuştur. Hayât-ı beşer gibi hayât-ı ilmiyyenin de ictimâiyeti tezâyüd etti. Bir fennin müctehidi fünûn-ı sâirenin mukallidi olabiliyor. O hâlde muhtelif fünûna mensûb müctehidler arasında bir kıymet ve râbıta-i ictimâiyye bulunmak lâzım gelir ki mütâbaat-ı mütekābile hâsıl olabilsin. Çünkü cem'iyetin ehemmiyeti rûhen temâsül, fiilen tenâsüktadır. Faâliyet-i ictimâiyye ferdlerin aynı mevzû'da tezâhümlerinde değil, imece ile çalışabilmelerindedir. Bu ise bir mebde'-i ictimâînin taht-ı hükmünde bulunmakla olur ki o mebde'-i hâkim, rûh-ı ictimâî demektir. Bu rûh-ı ictimâî o âlâtın mütenâsık faâliyet-i mütenevviası sâyesindedir ki ictihâd-ı mutlak mertebesini ihrâz edebilir. Fünûnun bu kıymet-i ictimâiyyesini verebilecek şey ictihâd-ı felsefîdir. İctihâd-ı felsefînin ictihâd-ı dînî ile tesânüd-i mutlakı da hayât-ı umûmiyyenin âheng-i intizâmını te'mîn eyler, asıl nefs-i ictimâî ise bu âhenk ile pâyidâr olur. İlim, hayata ancak tarîk-ı hâs ile, din ise havâs ve avâma şâmil bir tarîk-ı âm ile neşr-i feyz eder. Bir memleketin hepsi mu'tekıd ve mütedeyyin olmak mümkündür; lâkin hepsi âlim olmak gayr-i mümkündür. Avâmında ne ilim, ne din hiçbiri bulunmayan bir memlekette kıyâmet kopar. Avâmı mütedeyyin, havâssı gayr-i mütedeyyin olan memlekette ise avâm ile havâs arasında tecânüs ve temâsül-i rûhî bulunmaz. Merâkiz-i ictimâiyye demek olan havâs ile muhît-ı ictimâî olan avâm arasındaki bu tedâfü', millet ve devlet denilen vahdet ve faâliyet-i ictimâiyyenin inşikākı demektir. Zâten milliyet bir hey'et-i ictimâiyyenin mâ-bihi'l-ictimâı olan bir nefis, bir vicdân-ı ictimâî demektir. Irk ve kan, milletin haddi değil, âlât ve vesâit-ı tezâhürüdür. Her milletin kābiliyet-i ittisâiyyesi o vicdânın derece-i şümûl ve külliyyeti ile mütenâsibdir. Lisân dahi ırk ve kandan ziyâde bu vicdânın bir ifâdesidir. Din bu vicdânın en şümûllü mebâdîsini, en büyük ümniyesini tazammun eder. Bir hey'etin dînî ne ise vicdân-ı ictimâîsi de o, vicdân-ı ictimâîsi ne ise vâki'deki dînî de odur. Devlet o milletin teşahhus-ı hukūkīsi ve faâliyet-i mahsûsasıdır. Her devletin bir milleti vardır, lâkin her milletin devleti olmayabilir. Devlet, milletin unsur-ı faâliyyeti ile takavvüm eder. Unsur-ı faâliyyetin kıymeti de vicdân-ı küllîyi hüsn-i temsîl ile berâber hâricen ve dâhilen hâiz olduğu kudret-i ameliyye ve mukāvemet-i maddiyyesiyle mütenâsibdir. Millet henüz faâliyete geçmeyen ve devlet mefhûmunu iktisâb eylemeyen hâlet-i ictimâiyyeye de sâdık olabilir. Fakat hâl-i faâliyyette olup teşahhus-ı hukūkīsini istikmâl eylemiş bulunan millet lisân-ı şer'-i İslâm'da ümmet mefhûmuna mâ-sadak olur. Emrullah Efendi merhûm ümmet kelimesini ümmî kelimesiyle alâkadâr zannederek "nasyon" ta'bîrini millet diye ifâde etmeyi tercîh etmiş idi. O zamandan beri ümmet mehûmu zâyi' edil-

miş ve istihfâfkâr bir telakkîye ma'rûz kalmıştır. Istılâhât Encümeni'nde bilâhare birleştiğimiz zaman bu kelimenin ümm ve ümmî ta'bîriyle değil, imâm/emâm ta'bîriyle alâkadâr bulunduğunu îzâh eylemiş ve kabûl ettirmiş idim. Maatteessüf hatâ-yı sâbıkı tashîhe fırsat elvermeden vefât etti. İşte ilim ile hayatın, vicdân ile vücûdun bu alâka-i mahsûsası havâs ile avâmın vicdân-ı ictimâîdeki mertebe-i tecânüs ve temâsülleriyle mütenâsibdir. Havâssın husûsiyeti avâmdan ziyâde mâlik oldukları hâssaları i'tibâriyledir. Avâmın hâiz olduğu sûret-i vicdândan hâlî olan havâs o avâmın, cins-i ictimâîsine değil, ezdâdına dâhil olur. Bu noktayı idrâk eden bazı havâs riyâ'-i dînîye meylediyor; fakat samîmiyetsizlikten ne çıkar? Bundan başka riyâ bir nifâktır, nifâkı i'tiyâd eden rûhlar ise vicdânın hakîkate nâzır olan kuvve-i hadsiyyesini, firâsetini körletir. Hakîkat karşısında kendini bir vesvese istîlâ eder. Çok zaman vardır ki ciddî ve sâfî avâmın hissettikleri bazı netâyic-i vâkıâtı, münevver addedilen havâs rûhlarındaki vesvese-i nifâktan dolayı hissedemezler. Binâenaleyh havâssın dîne ciddî bir i'tisâmı, hakîkî bir aşkı bulunmak iktizâ eder ki bu aşk ve i'tisâm avâm ile havâs arasındaki tedâfüü tecâzübe kalb etsin, selâmet ve saâdet-i ictimâiyye devâm eyleyebilsin. Bu ise fünûn ile felsefenin, felsefe ile dînin emniyet-i mütekâbilesi sâyesinde husûle gelir.

Bu esbâbdan dolayıdır ki felsefenin müntehâsı felsefe-i dîn olmuştur. Bu i'tibâr ile felsefe hikmet nâmını alır. Hakîkî felâsife hakîkî hükemâdırlar. Ulûm vaz'î olmayıp keşfî bulunduğu gibi felsefe-i dîn dahi vaz'-ı dîn demek değildir. Dîn-i hakkı bulmak ve tanımak demektir. **[180]** Dîn-i hakkı asıl tanıyanlar ise hükemâ' değil, enbiyâ ve evliyâdır. Feylesoflar bu bâbda ta'lîmât-ı enbiyâyı îzâh ve tatbîk ile hakîm ve velî olabilirler. Alel-ıtlâk dîne muâraza etmeye çalışan feylesoflar bu husûsta bir hakîkat gördükleri için değil, matlûb-ı Hakk'ı göremedikleri için ve ta'bîr-i âharla noksân-ı idrâklerinden dolayı o mücâdeleye sülûk edegelmişlerdir. Avrupa'da on sekizinci asır melâhidesi ve bütün melâhide-i maddiyyûn bunun en bâriz misâlidirler. Meselâ Buhner, madde cüz'-i ferdlerini ayıran nedir? Bunlar arasındaki muvâsalat ve münâsebât-ı harekiyye ve gayr-i harekiyye hangi mebde'le îzâh olunacaktır? Bu cihetleri aslâ idrâk edememiştir. Bunu idrâk eden maddiyyûn bile maddeyi Vâcib teâlâya istinâd ettirmeye lüzûm görmüştür.

Bu kitâbı ta'kîb ederken göreceğiz ki Kant gibi bazı feylesoflar felsefeyi intikâd ile fedâ etmiş olduğu hâlde dîni ihmâl edememiştir. Îzâh-ı dînînin felsefeye tevakkufunu kesmiş ve maamâfih ilm-i ahlâk ile münâsebetini tesbît eylemiştir. Bu mezhebe göre felsefenin dîne teması ve istinâdı, ilm-i ahlâk şu'besi yani hikmet-i ameliyye kısmıyla muhâfaza edilmiş oluyor ki bunun sûfiyye-i İslâm üslûbuna hayli müşâbeheti vardır. Sonra felsefe-i isbâtiyye medresesi devre-i ûlâsında dîni tayyeylemek ve bu sûretle melâhidenin gözlerine girmek istemiş ise de onların gözüne gireyim derken kendi vicdânına mahkûm olmuş ve yeniden bir ihtiyâc-ı dînî duyarak bir dîn-i cedîd vaz'ına kıyâm etmiştir. Allah'ı bırakmış mevcûd-ı a'zam, sanem-i a'zam ünvanlarıyla insâniyet, arz ve fezâdan ibâret ekānîmle bir teslîs tasavvur eylemiş ve insâniyette en ziyâde kadınlara teabbüdü esâs ittihâz ederek gûyâ bu sûretle tatmîn-i hissiyyâta bir yol bulmak istemiştir. İşte feylesofun vaz' edeceği din böyle uydurma ve kaba bir perestlikten, devr-i evsâna ric'atten başka bir şey olamayacağını bununla isbât eylemiştir. Fil-hakîka zâhirde ulûhiyete muârız görünen bu hayâl insanların ricâl ve nisvândan ekâbirini ma'bûd ve ilâh ittihâz etmek sûretiyle fikr-i ulûhiyyetin esâsını tazammun etmiş ve ancak edyân-ı bâtılanın tarz-ı neş'etine vâzıh bir misâl göstermiştir. Fikr-i insânînin yükseldiği iddiâ olunan bir zamanda vicdân-ı insânîyi böyle dar bir çenber içine koyup beşeriyeti firavunlar devrine ircâ' etmeye çalışmak ne kadar şâyân-ı teessüftür. Sonra İspenser gelmiş, asl-ı dînînin bütün ulûm ve felsefeye tefevvuk-ı mutlakını tesbît eylemiş ve kibârlar dîni nâmını alan ve Fransa hükûmetini bir vakitler lâ-dînîliğe sevk eden pozitivist dîninin sehâfetini ayrıca beyân etmiştir. İşte garb felsefesinde vukūa gelen bu tahavvülât ahlâk-ı beşerîde büyük rahneler açmış ve bugünkü devr-i kasvet ve şiddeti tehiyye eylemiştir. Terakkıyât-ı fenniyyenin nice nice merâhil kat' ettiği bu devirde beşeriyetin döktüğü kan, taşıdığı ihtirâs, çektiği mezâlim, insâftan tebâud, nefret ve husûmette şiddet … Hep bunlar ma'neviyâtta vâkı' olan tezebzübün netîcesidir.

Elmalılı Hamdi

İctimâiyâtta Garbcılık ve Bozgunculuk:

ASRÎ ÂİLE!

Garbcılarımızın bünyân-ı ictimâîmizi temelinden sarsmak isti'dâdını gösteren gāyelerinden biri de ma'lûm olduğu vechile "hürriyet-i nisvân"dır. Bu münâsebetle Ziya Gökalp Bey *Türkçülüğün Esâsları* ünvanıyla neşrettiği eserin dördüncü mebhasinde âtîdeki mütâlaâtı ityân etmektedir:

"Hukūkī Türkçülüğün üçüncü gāyesi de bir asrî âile vücûda getirmektir. Asrî devletteki müsâvât umdesi erkekle kadının nikâhta, talâkta, mîrâsta, meslekî ve siyâsî haklarda müsâvî olmasını da istilzâm eder. O hâlde yeni Âile Kānûnu ile İntihâbât Kānûnu bu esâsa istinâden yapılmalıdır."

Bu mütâlaâtı biz biraz daha tavzîh edelim. Şimdiye kadar gerek matbûâtta, gerek muhtelif vesîlelerle tekerrür etmekte olan neşriyâta nazaran hayât-ı ictimâiyyemizde ev kadını teveccühüne kesb-i liyâkat eden müslüman kadını mazlûm ve esîr bir kitle olarak telakkī edilmektedir:

"Zevcine, âilesine sadâkatle me'mûr bir kitle addolunan kadınlık –bu zihniyetle– izzet-i nefsinden, asrî telakkīlerden uzaklaşıyor. Öyle ya bir nikâh ile erkeğin taht-ı esâretine girmek ve arzu ettiği dakīkada o zinciri parçalayamamak medenî bir esâs olabilir mi? Kadınlarımız niçin erkeklerle berâber barlarda, sefâhet mahallerinde berâber bulunmasınlar? Niçin zevkimizi tatmîn etmek için bir Rum, bir Ermeni, bir ecnebî kızı arayalım? Niçin tiyatrolarda şark güzellerinin serâir-i vücûdiyyesini temâşâ etmeyelim? Kadın artık hayât-ı maddiyyeye atılsın. Evde kapanıp aşçılık, hizmetçilik, âilesine dalkavukluk edecek değil ya. Çocuğunun tertîb ve muhâfaza-i hayâtıyla uğraşmak asrî hayatta mütehassıs mürebbîlere terettüb eder. Hayata karışan kadın çocuğuyla uğraşmak mecbûriyetinde midir? Bunları zevcleri düşünmeli, bir kadının bu gibi meşgalelerle şehrâh-ı medeniyyetten, serbest hayatından uzaklaşmamasını te'mîn etmek lâzımesini idrâk etmelidir. Niçin kadınlarımız erkekle berâber aynı safta bulunmasın. Me'mûr, nâzır, meb'ûs olmasın? ilh…"

Anlaşılıyor ki: Her mes'elede sâha-i idrâk, irfân, mantık, fen ve ahlâk hâricine çıkmakta büyük bir isti'dâdımız var. Garbcılarımızın hakāyık-ı ahvâl ile en ziyâde teâruz eden, şuûrîlikten aykırı kaçan bu iddiâları kadar bâtıl hiçbir nazariye tasavvur olunamaz. Vaz'iyeti evvelemirde kadınlık, erkeklik ve vezâif-i tabîiyye nokta-i nazarından sûret-i umûmiyyede, sonra da vaz'iyet-i ictimâiyyemiz nokta-i nazarından tedkīk edelim. Mes'elenin vahâmeti de, esâsen ince tedkīklere lüzûm göstermeyecek kadar vâzıh ve sarîhtir. Biraz gören herhangi göz, biraz mütehassis olan herhangi vicdân tehlikeyi **[181]** kabûlde tereddüd etmez. Fakat maksadımız, her hakīkatin olduğu gibi tecellîsine ma'tûf olduğundan bu yaraları deşmekte –elîm de olsa– tereddüd göstermeyeceğiz.

Beşeriyet ma'lûm olduğu üzere zükûr ve inâstan mürekkeb iki cinstir. Kudret-i fâtıra neslin idâmesi için her iki sınıfa muayyen vezâif tahmîl etmiştir. Binâenaleyh erkek ve kadın ayrı ayrı şerâit-ı uzviyyeyi, husûsiyeti hâizdirler. Doğmak ve yaşamak elimizde olmadığı kadar erkeklik ve kadınlığın îcâbâtından da men'-i nefse kudretimiz yoktur.

Kadın her şeyden evvel ev kadınıdır. İlk insanların ahvâlini tedkīk eden târîh, magāralar derûnunda ikāmet eden dişileri için ormanlarda avlanan, hayvânât-ı vahşiyye ile mücâdele eden ve onları kıskanan bir erkek, magārasının derûnunda avları pişiren, çocuğuna bakan ve erkeğini bekleyen bir kadın kaydediyor.

Tabâbet, ilm-i teşrîh kat'iyyetle isbât ediyor ki: Kadın teşkîlât-ı bedeniyye, mukāvemet, irâde, teakkul cihetiyle erkeğin mâ-dûnudur. Cins-i nisâ, zaîf adalâtı, mütevehhim ve mütehassis cümle-i asabiyyesiyle mücâdelât-ı hayâtiyyenin haşîn ve maddî tahlîlâtıyla karşılaşmaya muktedir değildir.

Kadının nesc-i adâlîsi erkeğinkine nisbetle daha az kesîf, küreyvât-ı hamrânın mikdarı ise daha azdır. Siklet-i beden vasatî olarak altı kilo daha dûndur. Boylar kezâlik vasatî olarak on iki santim daha kısadır. Cümle-i asabiyyesi daha kuvvetsizdir. Şedâide karşı tahammülü mefkūd, herhangi bir karâr karşısında irâdesini isti'mâl etmek hâssası lâ-şeydir.

Teşkîlât-ı rahmiyyesi i'tibâriyle ağır yükler kaldırmak, atlamak, hayvana binmek iktidârında de-

ğildir. Cümle-i asabiyyeye, adalâta, irâdeye tealluk eden za'fiyet i'tibâriyle kadının ahvâl-i umûmiyyesi kuvvete, azme, huşûnete, mücâdeleye lüzûm gösteren işlerde hâkim olamaz.

Buna mukābil kadın hânesi muhîtinde hiçbir erkeğin başaramayacağı kadınlığa hâs birçok vezâifi kemâl-i muvaffakıyyetle icrâya muktedirdir. Memlekete nâfi', gürbüz, seciyeli, yüksek evlâd yetiştirmek kābiliyetini erkek hâiz değildir. Terbiye-i ibtidâiyye, âile terbiyesi terbiye-i mâderâneden başka bir şey değildir. Evlâdı rahm-i mâderde büyüten vâlide onu muayyen bir sene kadar ihtimâm ve şefkati altında bulundurmak zarûretindedir. Ve illâ bakımsızlıktan, sefâletten nesl-i beşer munkarız olur. Hiçbir millet kadınlarını hizmet-i askeriyye ile mükellef tutmamıştır. Çünkü mezâhim-i seferiyyeye, metânete mütevakkıf bulunan harb için kadında liyâkat ve iktidâr mevcûd değildir. Kadını askerlikten daha ziyâde soğukkanlılığa, sebâta, irâdeye lüzûm gösteren, milletin hayatıyla alâkadâr karârlar vermek mevkiinde olan nâzırlığa, meb'ûsluğa sevk etmekle cem'iyeti hatarnâk bir yola ilkā eylemiş zaîf ellere tevdî' etmiş oluruz. İşte târîh, "kadınlar saltanatı", "Roma inkırâzı" ve kadın parmağı olan siyâsî işlerdeki ma'kûsî netîceleri ta'dâd ile bitiremiyor.

Târîhimizde saray kadınlarının hayât-ı millete vâkı' olan kanlı müdâhaleleri unutulmuş mudur? Bundan daha mühim bir nokta da kadının cem'iyetin bünyânı olan âilelere esâs teşkîl etmesini ve âilelerin fazîlet ve mesâvîsi kadınlarının liyâkat ve kemâliyile ölçülmesidir. "Kadınlar bir milletin derece-i kemâlinin mîzânıdır." Kadın âilenin en mühim rüknü olmakla berâber tereddiyâta en müstaid olan uzvudur. Bunun içindir ki dûçâr-ı inkırâz olması mukadder olan akvâmın sukūtu evvelâ kadınlarında başlar. Hayât-ı âile bozulunca cem'iyeti muhâfaza eden bâğlar kendiliğinden çözülür. Roma inkırâzı bu müteârifenin en celî bir misâlidir.

El-yevm garb hukūkuna esâs teşkîl eden, en yüksek terakkıyâtı idrâk eden, dünyânın büyük bir kısmını havza-i idâresine idhâl eden Roma medeniyeti devre-i teşekkül ve kemâlâtta âile teşkîlâtı i'tibâriyle en yüksek kābiliyeti ihrâz etmiş bulunuyordu. Kadın yalnız âilesi ve çocuğuyla meşgūl bulunuyordu. Hayât-ı âilede sadâkat, insicâm vardı. Halbuki devre-i kemâlini bulan servet ve ihtişâm yavaş yavaş sefâheti tevlîd etti. Kadınlar ev kadınlığından "zevk kadını" olmak derekesine düştüler. Nihâyet öyle bir râddeye vâsıl oldular ki âile hayatı resmî bir şekle münhasır kaldı. Yoksa zevc ve zevce yekdiğerine âid değildiler. Husûsî değil, resmî ziyâfetlerde sûret-i aleniyyede fuhuş vâkı' olur ve âileler bunu zillet addetmezlerdi.

Zevc ve zevce arasında muhabbetten, evlâda şefkatten eser kalmadı. Âileler yıkılınca sunûf-ı ictimâiyye arasında behîmî bir râbıtadan başka hiçbir mesned kalmadı. Binâenaleyh mücâdelât, mukātelât başladı. El-hâsıl iffetini gaybeden, bâzîçe-i hevesât olan kadın hayât-ı âileyi binnetîce bütün Roma medeniyetini yıkmıştır.

Kadının hayât-ı hâriciyye ile fazla temâsı irâdesi zaîf, hassâsiyeti fazla olan kadının iffetini lekeler. Fuhşa sülûk eden bütün kadınların hayatı evvelâ muhîtle fazla temâstan başlamıştır. Hânesinden uzaklaşan kadınlık vezâif-i beytiyyesini ihmâl etmiş ve fazîletten de uzaklaşmıştır. Bütün bu delâil gösteriyor ki: Kadın yalnız evinin ve âilenin rükn-i aslîsidir. Kadın meclislerde, dâirelerde, barlarda, tiyatrolarda değil; yuvasında âilesinin, milletinin saâdetini te'mîn edebilir. **[182]** İhtirâsâtın esîri olan müfteris ve mahdûd bir erkek kitlesi kendi menfaati nâmına afîf ve fazîletkâr olan kadını bin mevâîd ile vezâif-i tabîiyyesinden ayırarak sukūta, fuhşa, tereddîye sevk ediyor. Bunlar milletinin temellerini, saâdetini yıkan vicdânsız kimselerdir.

Hasan Hikmet

KIZIL TEHLİKE

Müslümanlık Büyük Bir Buhrân Geçiriyor

İstanbul'da Müslümanlığı İnhidâmdan Kurtaracak Ancak Muhterem Büyük Millet Meclisi ve Anadolu'nun Dindar Halkıdır

İstanbul'un birkaç sene işgāl altında kalması maddeten ve ma'nen memleketi öyle azîm zararlara, öyle elîm felâketlere dûçâr etmiştir ki burası İslâm pâyitahtı oldu olalı böyle bir musîbet

görmemiştir. Haydi maddî ve iktisâdî zararları mürûr-ı zamân ile telâfî edebilelim. Fakat ma'nevî felâketlere nasıl çâre bulabileceğiz? Geçenlerde gazeteler fuhşa sülûk eden müslüman kadınlarının, umûmhânelerin adedini beş, altı bin olmak üzere gösteriyordu. Hükûmetçe mukayyed olanlar bu kadar. Bunlardan başka şurada burada kimbilir daha ne kadar iffet ve ismetini gāyib edenler olmuştur. Sonra müslüman kadınlarının birahânelere, barlara, gazinolara giderek alenen içki içmeleri, dans etmeleri, erkeklerle birlikte kol kola tiyatrolara, sinemalara gitmeleri, yan yana oturmaları, hicâbdan sıyrılarak memelerine kadar göğüslerini, koltuklarına kadar kollarını, dizlerine kadar bacaklarını açarak alâ-melei'n-nâs sokaklarda dolaşmaları, şurada burada çırçıplak soyunarak ecnebî zâbitleriyle denizlerde yüzmeleri .. İşte hep bunlar ecnebî işgāl-i meş'ûmunun İstanbul hayât-ı ictimâiyyesinde açtığı frengi yaralarıdır. Ahlâk-ı milliyye zîr ü zeber oldu. Beş senelik ecnebî işgāli elli senelik bir tahrîb husûle getirdi. Birtakım fıtratı bozuk kimseler memleketin hayât-ı ma'neviyyesini yıkmak husûsunda ecnebîlerin hevesâtına âlet oldular. Bu sûretle nice zavallı kızları baştan çıkardılar. İş o dereceye geldi ki fuhuş ve rezâlet sokaklara dökülmeye başladı. Ecnebî zâbitlerinin koluna takılan müslüman kadınları ferîh, fahûr sokaklarda gezmeye başladılar. Yapılamayan yalnız bir şey kalmıştı: Müslüman kadınlarını şanolara çıkartarak aktrislik ettirmek. Tam bunu yapacakları sırada Anadolu'nun mücâhidîn ordusu İstanbul'a girdi. Bunun da bir emr-i vâkı' hâline konulamadığından dolayı şimdi bazı kimseler müteessir ve mütelâşî bulunuyorlar. Gürültü ile, çabuk hırsızın ev sâhibini şaşırtması kabîlinden bazı hareketlerle bu münkeri de mübâhât sırasına koymak; asırlardan beri iffet ve ismetiyle, secâyâ-yı ahlâkıyye ve şeâir-i dîniyyesiyle milletlerin en mümtâzı, en fazîletlisi olan Türklerin kadınlarını bu fezâhatle de telvîs etmek istiyorlar.

Bu, o kadar elîm ve fecî' bir hâldir ki zillet ve sukūtun bu kadar müdhişini târîhimiz kaydetmemiştir.

Müslümanlık nâmını taşıyan bazı kimseler çıkıyor da "Türk kadınları aktrislik edecektir. Buna kim mâni' olabilir?" diye alenen söylemek küstâhlığında bulunuyor. Hem öyle bir gurûr ile söylüyorlar ki ecnebîlerin hâlâ İstanbul'u terk edip etmediğinde müteredditd kalırsınız. Ne memleketin kānûnlarına ehemmiyet veriyorlar, ne de milletin hissiyât ve efkârına. Sakın "şeâir-i İslâmiyye"yi ağzınıza almayasınız. Derhâl "kara kuvvet, irticâ'" diye başlıyorlar. Müslümanlıktan ve ahlâktan bahsetmeye, Müslümanlığı ve ahlâkı müdâfaa etmeye hiç kimsenin hakkı yoktur. Müslümanlık'tan ve ahlâktan bahsedenler, Müslümanlığı müdâfaa edenler, Müslümanlığı isteyenler, "kara kuvvet"tir, "ehl-i irticâ' "dır. Zavallı *Tevhîd-i Efkâr* gazetesi! "Acaba neredeyiz? Dîni dîn-i İslâm olan Türkiye'nin pâyitahtında ve Dâru'l-hilâfe'de miyiz, yoksa bir hıristiyan şehrinde miyiz? Hıristiyan şehirlerinde bile nâmûslu kadınlar bar denilen fuhuşhânelere kat'iyyen gitmezler ve onlar da erbâb-ı nâmûsu bu kadar cür'etkârâne da'vet edemez. Müslüman kadınlarının sahne hayatına karışması ve böyle bir cereyânın husûlü kat'iyyen bir felâkettir." dediği için kendisine derhâl "kara kuvvet" ve "irticâ" damgalarını yapıştırmaya kalkıştılar. Acaba dünyânın neresinde görülmüştür ki ahlâk ve âdâb-ı umûmiyyeyi inhilâlden muhâfaza için irşâdâtta bulunanlar böyle hakārete ma'rûz olsunlar?

Bugün burada tarîk-ı fuhş ve dalâlete düşenler istisnâ edilirse on küsûr milyondan ibâret bulunan memleket halkı hiç şübhe yok *Tevhîd-i Efkâr* gibi düşünür. Anadolu'nun ve memleketimizin diğer taraflarının hiçbir şehrinde, hiçbir kasabasında hattâ hiçbir köyünde hiçbir âile yoktur ki *Tevhîd-i Efkâr*'ın bu dediklerini cân u gönülden kabûl etmiş olmasın. O hâlde bütün memleket halkı kara kuvvet midir, mürteci' midir? Memleketin, milletin hissiyâtını, mukaddesâtını bu kadar hiçe saymak ne büyük küstâhlıktır! Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu'nun bir maddesinde Büyük Millet Meclisi "ahkâm-ı şer'iyyenin icrâsı" ile mükellef olduğunu tasrîh ediyor. O da "kara kuvvet" midir, "irticâ' Meclisi" midir? Memlekette artık hiç Müslümanlık'tan bahsedilemeyecek mi? Bu cür'etkârlar bu fuzûlî avukatlığı kimin hesâbına yapıyorlar? Müslümanlık'tan bahseden herhangi **[183]** zâta karşı böyle tahkīrâtta bulunmaya onlara kim salâhiyet vermiştir? Ne zannediyorlar? Artık bu memlekette Müslümanlık mahvolmuş-

tur, şeâir-i dîniyye kalkmıştır, kimsenin ondan bahsetmeye hakkı yoktur mu demek istiyorlar? Herkes hükûmetin İslâmî icrââtına i'timâd ve intizâr ile sükût ediyor diye memlekette hiç müslüman kalmadı, on milyon müslümanın da üzerine ölü toprağı serpildi mi zannediyorlar? Milletin mukaddesâtıyla bu kadar oynanmaz, milletin hissiyâtı bu kadar hakārete mütehammil değildir.

İşgāl müddeti zarfında bu kadar iffet ve ismetler yıkıldı, yetmedi mi ki şimdi de müslüman kadınlarını sahnelere çıkartmak, fuhuşhâneden başka bir şey olmayan barlara götürmek istiyorlar? Hürriyet-i Şahsiyye Kānûnu varmış, herkes istediğini yapabilirmiş!. Evet, herkes istediğini yapabilir, ammâ yapmak istediği şey gayrimeşrû' olmamak ve kānûna muhâlif bulunmamak şartıyla. Yoksa meşrûiyet ve kānûniyet aranmayarak herkes bilâ-kayd ü şart istediğini yapmaya kalkışırsa nizâm-ı cem'iyyet altüst olur. O zaman ne hırsızları mahkûm etmek mümkün olur, ne de şakīleri. Can, mal ne ise ırz da odur. Milletin ırzı, nâmûsu da canı, malı kadar muhteremdir, mukaddestir ve bu hükûmetlerin de taht-ı zımân ve tekellüfündedir. Binâenaleyh ona herkes hürmet etmekle mükelleftir. Onun içindir ki "âdâb ve ahlâk-ı umûmiyyeye muhâlif, edyân-ı mevcûde âdâb ve icâbına mugāyir ahvâle alenen cür'etin memnû' olduğu" Kānûn-ı Cezâ'da musarrahtır. Kānûn-ı Cezâ'nın ve diğer kānûnların her maddesi ber-kayddır; Hürriyet-i Şahsiyye Kānûnu var diye bütün o mevâdd-ı kānûniyye hükümden sâkıt mıdır? Kānûn-ı Cezâ'nın diğer maddeleri ma'mûlün-bihdir de yalnız âdâb ve ahlâk-ı umûmiyyeye tealluk eden bu maddeleri mi mefsûhtur? Böyle saçma şey olur mu?

Hürriyet-i Şahsiyye Kānûnu'nu böyle sû'-i tefsîr ederek millete fenâ bir şekilde göstermek hürriyet ve masûniyete karşı müdhiş bir sû'-i kasddır. Masûniyet-i şahsiyye demek, meşrû', gayr-i meşrû', kānûnî, gayr-i kānûnî bütün ef'âl ve harekâtta serbestî-i mutlaka demek midir? Hürriyet-i Şahsiyye Kānûnu'nda men' olunmamıştır, diye bugün müslüman hanımları çarşaflarını atarak bir hıristiyan kadını şapkasıyla sokaklarda gezmek isteseler müslüman hükûmetin müslüman polisi buna mâni' olamayacak mıdır? Kavânîn-i mevzûanın öyle maddeleri var ki ef'âli değil, akvâli bile cürm addediyor. O "masûniyet-i şahsiyye" kānûnundan bahseden zevât bunları bilmiyorlar mı? Bilmediklerini hiç de zannetmiyoruz.

Öteden beri hürriyetler, masûniyetler sanki hep ahlâk düşkünü kadınlar için te'sîs edilmiş! Hürriyet, meşrûtiyet i'lân edildi. Fakat idâre-i örfiyye memleketten kalkmadı. Ama ahlâk düşkünü kadınlar hürriyet-i mutlaka sâhibi addolundular. Masûniyet-i şahsiyye kānûnu i'lân olundu. Fakat hürriyet-i ef'âl ve akvâli takyîd eden bazı maddeler bu kānûnla pek güzel te'lîf edilebildi. Ama ahlâk düşkünü birtakım kadınların ahlâk ve âdâb-ı umûmiyyeye muhâlif harekâtını men' eden Kānûn-ı Cezâ'nın maddeleri hiç de nazar-ı i'tibâra alınmamak isteniyor. Kānûnun her maddesi müsâvîdir, hiçbirisinin hükmünü nakz ve ibtâl etmeye hiç kimsenin hakkı yoktur.

Şimdi müslüman kadınlarının "yarım fuhuşhâne" demek olan barlara gitmeleri, alâ-melei'nnâs dans etmeleri, herhangi bir erkeği koluna takarak tiyatrolara, sinemalara gitmeleri ve yan yana oturmaları, memelerine kadar göğüslerini, koltuklarına kadar kollarını, dizlerine kadar bacaklarını açarak sokaklarda dolaşmaları, müslüman kızlarının nâmahrem erkeklerden mürekkeb cem'iyetler huzûrunda çalgı çalmaları, tiyatro sahnelerine çıkarak aktrislik etmeleri meşrû' mudur, ahlâk ve âdâb-ı umûmiyyeye muhâlif midir, yoksa değil midir? Milletimiz müslüman milleti olmak, devletimizin dîni de dîn-i İslâm olmak i'tibâriyle bu ahvâl tamâmıyla gayr-i meşrû'dur, ahlâk ve âdâb-ı umûmiyyeye külliyyen muhâliftir. Hattâ dîn-i Îsâ ve Mûsâ'ya göre hıristiyan ve Yahudi kadınlarının da meselâ koltuklarına kadar kollarını, memelerine kadar göğüslerini açarak gezmeleri câiz olmadığından esâsen memleketimizin kānûnlarına ve örfüne göre bu gibi nazar-ı şehveti celb etmekten başka bir şeyle te'vîl olunamayacak ef'âl ve harekât ahlâk ve âdâb-ı umûmiyyemiz ile gayr-i kābil-i te'lîf olduğundan, milletin afîf ve ma'sûm gençlerinin ahlâkını tezelzüle uğratmak gibi mehâzîr-i mühimmeyi de dâî olduğundan onların da devletin kānûnlarına, milletin ahlâk ve âdâb-ı umûmiyyesine hürmet ve riâyette bulunmaları icâb eder. Hiç şübhesiz ad-

liyemiz ıslâh edilir de kānûnlarımız ciddî sûrette tatbîk edilmeye başlanacak olursa gayrimüslimler de ahlâk ve âdâb-ı umûmiyyeye riâyete mecbûr edileceklerdir.

Bâlâda saydığımız münkerâtın gayr-i meşrû' olduğundan, âdâb ve ahlâk-ı umûmiyyemize külliyyen muhâlif bulunduğundan zannederiz ki –bu münkerâtın mürtekiblerinden başka– bütün millet müttefiktir. Bunda tereddüd edilecek hiçbir cihet yoktur. Bunu başka türlü göstermek, yani bu ef'âl-i kabîhayı meşrû' telakkī etmek, ahlâk ve âdâb-ı umûmiyyeye muhâlif addeylememek, hem icrâ ve tatbîkını Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu'nun tekeffül etmiş olduğu "ahkâm-ı şer'iyye" ile, hem de milletin hissiyât ve arzû-yı umûmîsiyle istihfâf etmekten başka bir şey değildir. Şu, bu şahıslar böyle telakkīde bulunabilirler. Fakat hükûmet adamları için böyle bir telakkīye kat'iyyen mesâğ yoktur.

Şimdi burada Müfti'l-enâm olan Şer'iye Vekîli hazretlerine gāyet **[184]** mühim bir vazîfe düşüyor. Bâlâdaki ef'âlin meşrû' olup olmadığını, ahlâk ve âdâb-ı İslâmiyye ile kābil-i te'lîf olup olmadığını bir fetvâ ile, bir beyânnâme ile bildirmek mecbûriyetindedir. Din ve millet menâfii nâmına kendilerinden istiftâ ediyoruz. Ümîd ederiz ki hak ve hakīkati beyân husûsunda sâkit kalmayacaklardır. Zîrâ bazı me'mûrların, ahkâm ve şeâir-i İslâmiyyeyi esâsından rahnedâr edecek yanlış karârlar ittihâz etmeleri tehlikesi melhûzdur. Bunun önüne geçmek için mutlakā Makām-ı İftâ beyân-ı şer'îde bulunmaya mecbûrdur. Eğer milletin hayât-ı dîniyyesine tealluk eden böyle mühim mesâilde lâkayd kalacak olursa ahkâm ve şeâir-i dîniyyenin yıkılmasından tevellüd edecek bütün mes'ûliyet o makāma âid olur. Ondan sonra ahkâm-ı şer'iyyenin tenfîz ve icrâsını millete karşı deruhde eden Büyük Millet Meclisi'ne teveccüh eder.

Bundan başka İstanbul'da şeâir-i dîniyyeyi yıkmak isteyenler kendilerini halkın tercümân-ı efkârı addediyorlar. Binâenaleyh Anadolu'nun ve Rumeli'nin bütün şehir ve kasabalarındaki müslüman halk da bu husûstaki fikirlerini bildirmeleri icâb eder. Bu husûsta vukū' bulacak ihmâl ve tekâsül maâzallâh İstanbul'da şeâir-i dîniyyenin büsbütün çökmesini mûcib olacaktır. İş işten geçtikten sonra oturup ağlamak, yıkılan şeâir-i dîniyyenin mâtemini tutumaktan ise bugün arzu ve efkârını izhâr etmek daha muvâfıktır, zannederiz.

Ümîd ederiz ki hem Şer'iye Vekâleti, hem de Büyük Millet Meclisi milletin hayât-ı dîniyye ve ahlâkıyyesine âid gāyetle mühim olan bu mes'elede şer'in ahkâmını ve milletin arzu ve irâdesini beyân ve iblâğ edeceklerdir. Aksini tasavvura imkân yoktur. Zîrâ o takdîrde her şey bitmiştir. İntihâbât icrâ olunacağı sırada hissiyât ve an'anât-ı İslâmiyyeyi rencîde edilmekten vikāye husûsunda hükûmet-i milliyyemizin şâyân-ı şükrân bir teblîği nasıl halkın efkârı üzerinde büyük bir hüsn-i te'sîr ve i'timâd husûle getirmişse bugün de böyle bir teblîğ pek me'yûs ve muztarib olan efkâr-ı halkı tatmîn edecek ve büsbütün yıkılmak üzere bulunan ahlâk-ı umûmiyye ve şeâir-i dîniyyeyi indirâs ve inhidâmdan kurtaracaktır.

Müslümanlar her şeylerini, mallarının, canlarının, ırz ve nâmûslarının, dinlerinin muhâfazasını ancak hükûmetlerinden beklerler. Binâenaleyh İstanbul'da büyük bir buhrân geçirmekte olan şeâir-i dîniyyenin, ahlâk ve âdâb-ı umûmiyyenin muhâfazası için ciddî birtakım tedâbîr-i mânia ittihâz edilmek iktizâ eder. Memleketin, dînin yegâne halâskârı olan Büyük Millet Meclisimizin ve hükûmetin bu bâbdaki icrâât-ı serîasına cân u gönülden oraya rabt-ı kalb eden bütün müslümanlar intizâr etmektedir.

*
* *

İntihâbâtın icrâ edilmekte olduğu Haziran ayı zarfında İcrâ Vekîlleri Hey'eti Riyâset-i Celîlesi'nin teblîği üzerine Dâhiliye Vekâleti'nin bilumum vilâyetlerle livâlara gönderdiği ta'mîminin sûreti şudur:

"Enbiyâ-yı izâm hazerâtına âid menâkıb ve ahvâl-i târîhiyyenin bazı mahallerde sinemalarla teşhîr ve irâe edilmekte ve bunun beyne'l-İslâm teessürât ve galeyânı mûcib olmakta bulunduğu iş'ârât-ı vâkıadan anlaşılmaktadır. Hissiyât ve an'anât-ı İslâmiyyeyi rencîde edecek filmlerin gösterilmesi kat'iyyen kābil olmadığından ba'demâ gerek hâricten idhâl ve gerek dâhilde i'mâl edilecek sinema filmlerinin enzâr-ı umûmiyyeye

vaz'ından evvel hükûmetin nazar-ı murâkabesinden geçirilmesinin te'mîni lüzûmu İcrâ Vekîlleri Hey'eti Riyâset-i Celîlesi'nden teblîğ buyurulmuştur. Cezâ Kānûnu'nun 99'uncu maddesi üçüncü zeyli mûcebince riâyet edilmesi lâzım gelen bazı kavâid hakkındaki 38 Şubat 1338 târîhli Karârnâme'nin dördüncü maddesinde, memâlik-i Osmâniyyede tanınmış olan edyân ve mezâhibden birini tezyîf ve tahkīr eden ve adâb ve ahlâk-ı umûmiyyeye muhâlif ve âsâyiş-i memlekete muzır bulunan piyeslerin mevki'-i temâşâya vaz'ı ve beşinci maddesinde edyân-ı mevcûde âdâb ve icâbına muhâlif ve galeyânı muharrik ahvâle alenen cür'etin memnû' olduğu musarrah bulunmuş ve filmler vaz'-ı sahne edilen temsîlâttan ma'dûd olmak i'tibâriyle piyesler hakkındaki usûl-i muâyeneye tâbi' tutulması lâzım geleceğine göre ba'demâ sinema filmlerinin kable'l-irâe muâyene edilmesi ve hilâf-ı karâr ve teblîgât harekât vukūunda ta'kībât-ı kānûniyye icrâ olunarak esbâb-ı men' hakkında da Vekâlet'e ma'lûmât i'tâsı ta'mîmen teblîğ olunur."

Dâhiliye Vekîli: **Fethî**

İşte Dâhiliye Vekâleti'nin bâlâdaki ta'mîmi Masûniyet-i Şahsiyye Kānûnu'ndan sonradır. Burada birçok takyîdât-ı kānûniyye var. Bunlar masûniyet-i şahsiyyeye tecâvüz mü sayılır? Bittabi' böyle bir fikrin hukūkta yeri yoktur. Masûniyet-i Şahsiyye Kānûnu Kānûn-ı Cezâ'yı ve diğer kānûnları fesh ve ibtâl etmemiştir. Binâ-enaleyh ahlâk ve âdâb-ı umûmiyyeye muhâlif harekette bulunanlar hakkında müddeî-i umûmîlik ikāme ve ta'kīb-i da'vâya mecbûrdur.

*
* *

Müslüman kadınlarının barlara gidip müslim ve gayrimüslim erkeklerle dans etmeleri, tiyatro sahnelerine çıkarak aktrislik yapmaları hakkında bu hafta yevmî gazetelerde intişâr eden münâkaşâtı hülâsaten nakleylemeyi münâsib görüyoruz.

Geçen hafta îzâh etmiş olduğumuz vechile bazı müslüman kızlarının sahneye çıkmak istediklerini haber alan İstanbul zâbıtasının şeâir-i dîniyyeye, ahlâk ve âdâb-ı umûmiyyeye muhâlif olan bu harekete pek haklı olarak mümânaat etmesine Akşam gazetesinin i'tirâzı üzerine mes'ele matbûât sâhasına intikāl etmiştir.

"Maksim Bar" Müdüriyeti gazetelerle i'lânlar vererek ebvâb-ı rezâleti müslüman muhadderâtına açmaya başlaması dolayısıyla bu ahvâlden müteessir olan bir zât Tevhîd-i Efkâr vâsıtasıyla Polis Müdüriyeti'nin şiddetle nazar-ı dikkatini celb etmeyi **[185]** en nezîh ve mübrem bir vazîfe-i ahlâkıyye addetmiş, "iktisâdiyâtımız, hayât-ı siyâsiyyemiz, istiklâlimiz ve sâireden sonra hemşîrelerimizin, milletin analarının haysiyet ve şerefleri de vatanımızın lutf-ı müsâferetine sığınmış nânkör ihtirâslara âletlik ve uşaklık edemeyeceğini" kemâl-i teessürle söylemiştir. Bundan müteessir olan *Tevhîd-i Efkâr* refîkimiz "Muhadderâtımızı Beyoğlu'nun Fuhuş ve Rezâletinden Koruyalım" serlevhasıyla bir makāle neşretti. Refîk-ı muhteremimizin bu makālesi pek ziyâde şâyân-ı dikkattir. Bazı fıkralarını aynen naklediyoruz.

"Beyoğlu aldı, yürüdü. Mütâreke senelerinde, orada bir taraftan i'tilâf ordularının, diğer taraftan mültecî Rusların ahlâksızlığı yüzünden azgın ve müstevlî bir şekil almış olan sukūt-ı ahlâkī ve fuhuş salgını hâlâ devâm ediyor. Tedâbîr-i cedîde ittihâz edilmezse bu salgın şimdiye kadar fart-ı iffet ve ismeti ile temâyüz etmiş olan muhadderâtımıza da sirâyet edecek; mütâreke senelerinde, i'tilâf zâbitânıyla görüşen, düşüp kalkan, hattâ at yarışları gibi umûmî eğlence yerlerinde onlarla kol kola gezen ve resim çıkartan, Harington'un balolarına giderek işgāl ordularına mensûb zâbitânla dans eden bazı ahlâksız kadınlar görülmedi değil. Fakat kendilerine yüksek tabaka ünvanını veren bu zümre hakīkatte milliyetsiz, dinsiz, vatansız ve nâmûssuz bir şirzime-i kalîleden ibâret idi. Muhadderâtımız umûmiyet i'tibâriyle bu kozmopolit kadınların rezâilinden uzak, pâk ve münezzeh kalmışlardır.

"Almanya'da bile aralarında din ve âdât farkı yok iken 'Yukarı Silezya'da i'tilâf işgāl orduları zâbitân ve efrâdı ile münâsebet peydâ eden kadınlar, işgālin ref'inden sonra saçları kes[il]mek, vücûdları dağlanmak, suya atılmak gibi cezâ ve hakāretlere ma'rûz kalmışlardı. Bu hâl Almanların asabiyet-i milliyyesini gösteriyordu. Bizde ise asabiyet-i milliyyeye bir de asabiyet-i dîniyye, ahlâk ve âdât-ı umûmiyye asabiyeti inzimâm et-

mek lâzım gelir. Bu mes'elede garblılaşmak yoktur ve garblılaşmaya tarafdar olanlara da söz yoktur. Çünkü kadınlarımızı Frenk erkeklerinin âgūşuna atmak, onları fuhşa sevk etmek sûretiyle yapılacak garblılaşmaktan bu millete azîm zararlar gelir, hiçbir fayda gelmez.

"Lehü'l-hamd içimizden İ'tilâf sürülerini def' ettik. Vatan ve din aşkıyla çarpışan, seyf-i meslûl-i İslâm olan Mehmedcik, Türk İstanbul'u da onun vücûdundan temizledi. Fakat bıraktıkları levsiyât henüz duruyor ve gittikçe tefessüh ederek Türk ve müslüman bünye-i ictimâîsini, nezâhet-i ahlâkīsini zehirlemek isti'dâdını gösteriyor. Filhakīka bazı milliyet-perver gazetelerimizde bir müddetten beri çok fecî' i'lânlar görüyoruz: Bu i'lânlarda Tepebaşı Bahçesi'nin o meşhûr 'Garde Bar'ında yani yerli ve Avrupalı hıristiyan fâhişelerin kendilerini teşhîr ettikleri bir yerde, Türk âileleri için tenzîl-i fiyâtlı raks matineleri verileceğinden bahsediliyor. Sonra 'Maksim Bar' denilen, Ruslar ve Rus kadınları tarafından idâre edilen bir fuhuşgâh, ikide birde, maatteessüf yine Türk gazetelerine i'lânlar veriyor. Bu i'lânlar, bütün Türk hanımlarına hitâben yazılmış açık bir da'vetnâmedir.

" 'Hanımefendi' hitâbıyla başlıyor ve 'Türk hanımlarıyla âilelerine mahsûs olmak üzere sûret-i mahsûsada tertîb olunan ve akşam sâat sekize kadar devâm edecek olan 'te-konser dansan'ı huzûrunuzla müşerref eylemeniz ricâ olunur.' diyor. 'Maksim Bar' Müdürü Tomas'tır. 'Te-konser dansan', hem çay içilecek, hem konser dinlenecek, hem de dans edilecek bir eğlence, demektir. Yani kadınlarımız böyle bir rezâlethânede fâhişeleri seyir ve taklîde ve Frenklerle dans etmeye da'vet olunuyor. Bazı Türk gazetelerde bu i'lânları görünce gayr-i ihtiyârî tüylerimiz ürperiyor.

"Acaba neredeyiz? Dîni dîn-i İslâm olan Türkiye'nin pâyitahtında ve Dâru'l-hilâfe'de miyiz, yoksa bir hıristiyan şehrinde miyiz? diye düşünüyoruz. Hıristiyan şehirlerinde bile nâmûslu kadınlar, bar denilen fuhuşhânelere kat'iyyen gitmezler ve onlar da erbâb-ı nâmûsu bu kadar cür'etkârâne da'vet edemezler.

"Bu memleketin ahlâkı ile iştigāl eden bir müessese-i resmiyye yok mu? Polis neden Türk kadınlarının; Beyoğlu'nun fuhuş ve rezâlet mahallerine resmen da'vet edilmesine ve oralara gitmesine müsâade ediyor? Garb medeniyetini bu en kolay, fakat en fecî' ve müdhiş tarafından mı taklîd edeceğiz? Garblılaşmaya, kadınlarımızın günâhkârlığa ve fuhşa sürüklenmesine iğmâz-ı ayn etmek sûretiyle mi başlayacağız?

Polis Müdüriyeti'nin; İstanbul Vâlîsi'nin; Dâhiliye Vekâleti'nin ve Büyük Millet Meclisi'nin kemâl-i ehemmiyyetle nazar-ı dikkatini celb ederiz.

"Aklı başında hanımlarımızın bu gibi rezâlethânelere adımlarını atmayacaklarına şübhe etmiyoruz. Fakat genç ve tecrübesiz; hâmî ve velîsiz kızlarımızla kadınlarımızı fenâlıktan korumak; sıyânet etmek hükûmetimizin uhdesine terettüb eden en mühim bir vazîfedir. Ahlâkımıza, terbiye-i milliyye ve dîniyyemize karşı yapılan bu sûikasdlara artık lâkayd kalınmamalıdır.

"Muhadderâtımızı fuhuş ve rezâletten; sefâhet ve sefâletten kurtarmak için vâkı' olan bu temenniyâtımıza 'irticâ', 'kara kuvvet' diyecek ahlâksızlar bulunacağına şübhe etmiyoruz. Fakat böyle bahislerde bir iki züppenin keyif ve hevesi için bütün bir milletin ahlâkan sukūtuna seyirci ve lâkayd kalmak 'irticâ'dan, 'kara kuvvet'ten çok fenâ, hattâ eşna' bir şeydir."

Bu sırada *Akşam* gazetesi Polis Müdürü ile yaptığı bir mülâkātı neşretti. *Vakit* gazetesinin hiçbir mütâlaa ilâve etmeksizin aynen naklettiği bu mülâkātta Polis Müdürü Âsım Bey dediler ki:

"Elimizde bir Masûniyet-i Şahsiyye Kānûnu vardır. Bu Kānûn mûcebince hiçbir kimsenin hukūk-ı şahsiyyesine müdâhaleye hakkımız yoktur. Bu gibi mahalleri ise polis ahlâklı veya ahlâksız kimselerin mahall-i ictimâı olup olmadığını tedkīk ederek ve kontrol altında bulundurarak âilelerin bulunduğu mahalle ahlâksız birtakım kimselerin dâhil olmasına ve ahlâksız kimselerin bulunduğu mahalde âilelerin duhûlüne müsâade etmez. Binâenaleyh yapabileceğimiz bunlardan ibârettir. Şimdilik bundan başka bir şey yapmak kābil değildir. Zîrâ Masûniyet-i Şahsiyye Kānûnu'nda İslâm kadınlarının bu gibi mahallerde bulunamayacakları hakkında bir kayd yoktur. Biz yalnız ahlâksızlığa mâni' olmak için bu gibi

mahalleri nezâret altında bulundurmaktan başka kānûnen bir şey yapamayacağız ve oralarda kadınları duhûlünü men' edemeyeceğiz."

Polis Müdürü sahneye çıkmak isteyen müslüman kadınlarını evvelce men' ettiği hâlde bilâhare gazetelere vukū' bulan beyânâtında "yapılan tahkīkāt netîcesinde bu kadınların sahneye çıkabilmelerinde bir mahzûr görülmediği takdîrde kendilerine müsâade edileceğini, bu mümânaatın söylenildiği gibi bir taassubdan ileri gelmediğini ve sahnenin ahlâkī mevkiini(?) nazar-ı i'tibâra alarak alel-usûl yapılan zâbıta tahkīkātından ibâret olduğunu" söyledi.

Bunun üzerine *Tevhîd-i Efkâr* refîkimiz şu fıkrayı yazdı:

"Eğer Polis Müdüriyeti de bu hiffeti gösterir ve müslüman kadınlarının sahneye çıkmalarına müsâade ederse dalâlet etmiş olacaktır. Zîrâ bu şanolara **[186]** çıkmak belâsı birçok müslüman âilelerini men' etmektedir ve mahvetmeye sebebiyet verecektir. Bugün müslüman kadınlarına, hanımlarımıza Türk âile hayatının inkırâzını hâzırlayacak cihetlerden fevkalâde tekayyüd göstermek mecbûriyetindeyiz. Müslüman kadınlığının rasîn âileler kurmak kābiliyetini tezelzüle uğratan her sebebi kemâl-i nefret ve kat'iyyetle kal' etmek için mücâdele etmelidir. Müslüman kadınlarının sahne hayatına karışması ve böyle bir cereyânın husûlü kat'iyyen bir felâkettir. Bu husûsta gösterilen mübâlâtsızlık afvedilemez."

Ahlâk mes'elelerine öteden beri ehemmiyet veren *İkdâm* refîkimiz de müslüman hanımlarının dans salonlarına devâm edebileceğine dâir Polis Müdürü'nün beyânâtı hakkında kapalı kalan bazı noktaların tavzîhini taleb eyledi:

"Yalnız dâhil mi olabilecekler, yoksa dans da edebilecekler mi? Polis Müdürü'nün ifâdesinden anlaşıldığına göre müslüman hanımlar buralara seyirci olarak girebileceklerdir. Fakat Müdür'ün mevzû'-ı bahs ettiği Masûniyet-i Şahsiyye Kānûnu'nda eğer dans etmelerini men' eder bir kayd yoksa o hâlde hanımların dans etmelerine de mümânaat edilemeyecektir. Polis Müdürü'nün ictihâdı budur.

"Fakat tramvaylarda perde ne için konuluyor, trenlerde neden ayrı vagon tahsîs ediliyor acaba? Bir tarafta kayd-ı tefrîk, diğer tarafta me'zûniyet-i tâmme. Masûniyet-i Şahsiyye Kānûnu'nda memnû' olmamakla berâber bazı şeyler vardır ki onlara milletin i'tiyâdı müsâid değildir. Meselâ bir müslim erkek veya kadın başına şapka giyemez.

"Sonra bir madde daha var ki o da âdâb-ı umûmiyyeye muhâlif hareketlerin memnûiyetidir. Bir müslüman memleketinin âdâb-ı umûmiyyesiyle bir Avrupa memleketinin âdâb-ı umûmiyyesi arasında bir fark vardır. Avrupa'da oturanlar bilirler ki meselâ tramvaylarda bazen bir erkek nişanlısını veya sevgilisini öper. Bundan dolayı ona bir cezâ lâzım gelmez. Kezâlik omuz başlarına ve küreklerinin yarısına kadar açık gezmek Avrupa'da câizdir. Fakat bizim memleketimizde böyle şeyler yapılabilir mi? Âdâb-ı umûmiyye müslüman kadınlarına böyle müsâadeler vermez. Her ne kadar Masûniyet-i Şahsiyye Kānûnu'nda yeri olmasa dahi.

"Müdür Bey bu noktaları îzâh edecek olursa kendisine çok müteşekkir oluruz."

*
* *

Ferdâsı günü *Tevhîd-i Efkâr*'ın tahmînî vechile "kara kuvvet" ve "irticâ' " gibi kalıp damga-lar ortaya atıldı. *İleri* gazetesi "Kara kuvvet aldanıyor; irticâa yer yoktur; bugünkü hükûmetin başında bulunanlar teceddüd husûsunda sağlam bir kanâate mâlik olduklarından bu kanâatlerini fiiliyât ile göstermeye azmetmişlerdir." serlevhasıyla bir makāle neşretti. Sanki Beyoğlu'nda yapılan bu rezâletler "teceddüd" nâmına yapılıyormuş, hâşâ hükûmetin başında bulunanlar da teceddüd husûsundaki kanâatlerini fiiliyât ile gösteriyorlarmış! Böyle rezâletleri kat'iyyen kabûl etmeyen ve etmediğinde aslâ şübhemiz olmayan hükûmet başındaki adamları bu sûretle göstermesi herkesi hayretlere düşürdü. Bit-tabi' hükûmet kendi nâmına söylenen bu sözlerle bir alâkası olmadığını söyleyecektir. Kaş yapayım derken göz çıkaran bu gazetenin bu makālesi çok şâyân-ı dikkattir. Bazı fıkralarını nakledelim de "mantalite"sini anlayınız:

"İttihâd ve Terakkī hükûmeti sık sık gazetelerde birtakım beyânnâmeler neşrederek 'muhadderât-ı İslâmiyyenin âdâb-ı umûmiyye hilâfında açık saçık gezmelerini … ilh' takbîh eder ve şâyed böyle harekette bulunan kadınlar görülürse velîlerinin tecziye edileceğini söylemek-

ten sıkılmazdı. İttihâd ve Terakkī'nin kadınlara karşı böyle bir hatt-ı hareket ta'kīb etmesindeki sır ve hikmet ne olabilirdi? Bu suâlin cevâbı olsa olsa 'irticâ' ' ve 'kara kuvvet' korkusuydu. Kendi siyâsî fecâyi'lerine karşı merhametsiz olan İttihâd ve Terakkī bu irticâ' ve kara kuvvetin önünde korkak, mütevehhim bulunurdu.

"Maamâfih İttihâd ve Terakkī'nin, azmettiği hâlde terakkıyât-ı ictimâiyyemiz nokta-i nazarından fersah fersah kat'-ı mesâfe etmemize imkânbahş olacak tekâmülü Harb-i Umûmî kimseye sormadan husûle getirmiştir. Harb-i umûmî gibi elîm bir bâdirenin tevlîd ettiği felâketler karşısında kadınlarımızın hayatında vukūa gelen tahavvül bize bi'n-nisbe medâr-ı tesliyet olmalıdır.

"On seneden beri memleketimizin kadınları arasındaki tahavvülât o kadar mühimdir ki bu tahavvülü evvelce keşfedemeyenleri muâhaze edenler bugün emr-i vâkı'lar karşısında artık ne diyeceklerini şaşırmışlardır.

"Bugün kadınlarımızın barlara gitmesini dillerine dolayanlar ve barlarda Türk kadınlarının fâhişelerle yan yana oturduklarından bahisle müddeâlarını haklı göstermeye çalışanlar unutuyorlar ki bir Türk kadını tramvayda bile herhangi bir fâhişe ile yan yana oturabilir. Acaba o Türk hanımı tramvayda fâhişeye râst gelmemek için yaya yürümeye mi mecbûrdur?

"Türk kadınlarının sahneye çıkmaları bahsini tâzeleyerek hükûmet ve polisin kuvve-i mâniasını çağıranlar da aldanıyorlar. Çünkü teceddüd ve inkişâf husûsunda artık bir gün bile fevt etmemeye karâr veren bir hükûmet zamanındayız."

Hükûmeti, kendi arzu ve emeli şeklinde gösteren bu gazetenin neşriyâtı bit-tabi' fuzûlîdir. Maamâfih bu kabîl neşriyâttan tevellüd edecek mahzûru düşünmek hükûmete âiddir. Arzu ederse tekzîb eder. Onun bileceği bir şeydir.

Bu gazetenin deyişine göre bugünkü hükûmet de İttihâd ve Terakkī de kadınların bâlâdaki îzâh ettiğimiz şekil ve vaz'iyeti iktisâb etmeleri tarafdarı imiş, şu kadar ki İttihâd ve Terakkī kara kuvvetten ve irticâ'dan (yani Müslümanlıktan, müslüman olan milletimizin efkâr-ı umûmiyyesinden) korkuyormuş, şimdiki hükûmet ise böyle şeylere ehemmiyet vermezmiş, teceddüd ve inkişâf husûsundaki kanâatlerini fiiliyât ile göstermeye azmetmiş kanâat sâhibi imiş!

Görüyoruz musunuz, hükûmete mensûb geçinerek âleme meydân okuyan bu gazete hükûmet hakkında nasıl propaganda ediyor! Tabîî bunu düşünmek bize âid değildir. Tekzîb edip etmemek hükûmetin bileceği, meb'ûsların nazar-ı dikkate alacağı bir şeydir. Biz yalnız hayât-ı İslâm'a tealluk eden şuûn ve hâdisâtı kayd ile iktifâ ederiz.

[187] İstanbul'un bir kısım kadınlarını bu hâl sefâlet ve zillete düşürdüğünden dolayı Harb-i Umûmî'ye minnetdârlık beyân eden gazete biraz sıkılmasa müslüman kadınlarını baştan çıkaran, memleketin hayât-ı ictimâiyyesini zîr ü zeber eden ecnebî işgālinde de medâr-ı tesliyet noktalar bulacak! Müslüman kadınının barlara gitmesi, müslim, gayrimüslim erkeklerle dans etmesi, memelerine kadar göğüslerini, koltuklarına kadar kollarını açarak sokaklarda dolaşması, tiyatrolara, sinemalara, birahânelere erkeklerle berâber giderek içki içmesi, zevk u safâ etmesi, ellerinde fuhuş vesîkaları olarak müslüman, hıristiyan, Yahudi, ecnebî, herhangi bir erkeğin arkasından koşması, tiyatro sahnelerine çıkarak aktrislik etmesi "tekâmül" müdür? Yoksa sukūtun, tereddînin, zilletin, sefâletin en son derekesi midir? Bunu terakkī ve tekâmül diye göstermeye nasıl dilleri varıyor? Nasıl vicdânları hazmediyor? Bu rezâletler dünyânın her yerinde rezâlettir ve rezâlet olarak irtikâb olunur. Bunları mehâsin şeklinde göstermek hiç kimsenin hâtırından geçmeyen bir şeydir. Onun için biz *İleri* gazetesinin bu beyânâtını doğrusu anlamaktan âciziz.

*
* *

İleri gazetesinin bu neşriyâtına karşı *Tevhîd-i Efkâr* refîk-ı muhteremimiz; "Muhadderâtımızın barlara gitmesini isteyen bir Türk gazetesi 'Biz, hemşîrelerimizi fuhuş ve rezâletten sıyânete çalışıyoruz, onlar ise Hürriyet-i Şahsiyye Kānûnu'ndan bahsederek kadınlarımızı ahlâksızlığa mı sevk etmek istiyorlar? Hürriyet-i Şahsiyye Kānûnu müslüman kadınları yoldan çıkarmak için mi vaz' ve tedvîn olunmuştur?' serlevhasıyla şu cevâbı vermişlerdir:

" 'Muhadderât-ı İslâmiyyenin Beyoğlu'nda fâhişelerin kendilerini erkeklere arz ettikleri, bar denilen pazar-ı fuhşa gitmemeleri, orada dîn-i

mübînimizin tamâmen ve kat'iyyen men' ettiği hıristiyan erkeklerle düşüp kalkmamaları, onlarla dans etmemeleri ve bu sûretle fuhşa sürüklenmemeleri esbâbının te'mînini taleb etmiştik. Polis Müdürü Bey de bir muharririmize, o gibi yerlere Türk hanımlarının da'vet ve kabûl edilmesini men' edeceğini ve bar sâhiblerine bu husûsta ihtârâtta bulunacağını söylemişti.

"Biz hemşîrelerimizin fuhuştan sıyânetini isterken 'kara kuvvet', 'irticâ' ' gibi artık çok beylik bir şekil almış olan hücûmlara ma'rûz kalacağımızı biliyorduk. Nitekim dünkü sabah gazetelerinden biri uzun bir makāle ile bu mes'ele hakkında bize cevâb verdi. 'Kara kuvvet aldanıyor, irticâa yer yoktur' dedi. Bu gazete ki 'lâ-dînî' olduğunu söylediği ve 'lâ-dînî'nin ma'nâsı 'dinsiz' demek olduğunu yazdığımız zaman bize gücenmişti. Şimdi hakīkaten tam bir lâ-dînîlik yapıyor ve 'Hürriyet-i Şahsiyye Kānûnu var, kadınlarımızın bar gibi bir eğlence mahalline gitmesini neden havsalamız kabûl etmiyor?' diyor ve 'Şimdiki hükûmet kuvvetini böyle irticâ'kâr yollarda istihsâl edecek bir hükûmet değildir. Bugünkü hükûmetin başında bulunanlar teceddüd husûsunda sağlam bir kanâate mâlik oldukları kadar bu kanâatlerini fiiliyât ile göstermeye azmetmiş insanlardır.' iddiâsında bulunuyor. Bu gazetenin bir hükûmet gazetesi olmasına rağmen biz hükûmet-i milleyyemizin Türk kadınlarının barlarda Rus ve Rum fâhişeleriyle berâber Frenk erkeklerinin bâzîçe-i hevesâtı olmasına müsâadekâr davranacağı iddiâsını kat'iyyen kabûl etmiyoruz. Evet hükûmet-i hâzıra erkânı teceddüd-perver ve garblılaşmaya tarafdardır. Fakat Türk kadınlarının barlarda fuhşa sürüklenmesi tarafdarı değildir. Çünkü bu ne teceddüd, ne de garblılaşmaktır. Bu, bir milletin kendi dînini, seciyesini, ahlâkını gāib etmesi demektir.

"Bu, hiç lüzûmu ve faydası olmayan, dînen memnû', ahlâkan mezmûm, âdâb-ı milliyye i'tibâriyle menfûr olan, garbın dahi tezâyüdünden şikâyet ettiği sefâhet ve fuhşun bizim memleketimizde de tervîci demektir.

"Hayır hükûmet-i milliyyemizin teceddüd-perverliğini, garblılaşmak arzularını, Türk kadınlarını barlarda Rus ve Rum fâhişelerinin yerine ikāme etmeye ma'tûf addeylemek cinâyettir. Hükûmetin kendi teceddüd-perverliğinin bu akılsız dost gazetenin tasavvur ettiği tarzda tefsîrini reddedeceğine şübhe etmiyoruz. Eğer reddetmezse hükûmet kendisini de lekelemiş olur.

" 'Hürriyet-i Şahsiyye' Kānûnu'na gelince, Polis Müdürü Bey'in de *Akşam* gazetesine, Hürriyet-i Şahsiyye Kānûnu varken Türk hanımlarının barlara girmesine mümânaat edemeyiz; diye evvelki gün bize vâkı' olan beyânâtının hilâfında yeni beyânâtta bulunduğunu gördük.

" 'Hürriyet-i Şahsiyye' Kānûnu elbette vardır. Dâhiliye Vekîli Fethî Bey'in çok aleyhinde bulunduğu bu Kānûn hem de en iyi kānûnlarımızdan biridir; fakat Hürriyet-i Şahsiyye Kānûnu mevcûd olmakla memleketin diğer kavânînî bir tarafa atılmış değildir. Kānûn-ı Cezâmız, âdâb-ı umûmiyyeye muhâlif harekâtı men' etmiyor mu? Hürriyet-i Şahsiyye Kānûnu vardır, diye herkes istediğini yapacak, dînin, ahlâkın men' ettiği şeyleri yapacak, âdâb-ı umûmiyyenin hâricine mi çıkacak? Kānûnlarımızda, bu gibi rezâletleri men' edecek mevâd yoksa, ahlâkımızın bozulmaması ve Türk kadınlığının hakīkī saâdeti ve iyiliği nâmına bu gibi ahkâm-ı mânia vaz' etmeliyiz. Bir hürriyet kānûnuna her hâlde Türkiye'den çok mukaddem mâlik bulunan Fransa, İngiltere, Almanya, İsviçre gibi memleketlerde şahısların hürriyeti bizden daha şedîd kānûnlarla masûn bulunmasına rağmen hiçbir şahsın umûmun âdâb ve ahlâkına tecâvüz etmesine müsâade edilmemiştir.

"Umûmun fuhuş ve rezâlete yuvarlanmaması ve ahlâk-ı umûmiyyeyi ifsâd edememesi için şiddetli kavânîn ve nizâmât vaz' edilmiştir. En müsâmahakâr millet olan Fransa'da dünyânın en aşırı zevk ve sefâhet âlemi ve en zabt u rabtsız yeri olan Paris'te bile kadınlar umûmî mahallerde alenen sigara içemezler. Âlüfteler bile Paris'te bin türlü bu kabîl nizâmât ile mukayyeddir. Hele âile kadınları alenen barlara gidemezler. Almanya'da değil kadınlar, genç erkekler bile şedîd nizâmâtla mukayyeddirler. Bil-farz on altı yaşında genç erkekler sigara içemez, barlara değil, birahânelere bile girmekten men' olunmuşlardır. Zâbıta gençlerin sigara içtiğini, işret ettiğini görürse derhâl men'e mecbûrdur. Hele kadınlar, muhtelif şehirlerde birtakım muhtelif

nizâmâta riâyet mecbûriyetindedirler. Berlin'de kadınlar umûmiyetle lokanta, birahâne, tren, tramvay ve kahvehânelerde alenen sigara içemezler. Polis görünce derhâl cezâ alır. Hele İngiltere'de âdâb ve ahlâk-ı umûmiyyeye fevkalâde ciddiyetle riâyet edilir ve bütün kadınlar pek sıkı, pek şedîd takyîdâta ma'rûz tutulurlar. Mecnûnâne, sefîlâne bir garblılaşmak hevesiyle biz, garbda taklîdine yeltendiğimiz milletler bile fevkalâde i'tinâ ettikleri kadınlarını, çocuklarını sakındıkları rezâili bî-pervâ işlemeye mesâğ mı vereceğiz? **[188]** Fransa'da hürriyet-i şahsiyyeye tecâvüz edenler için müebbed kürek ve nefy gibi şedîd cezâlar mevzû' iken hürriyet-i şahsiyye ahlâk-ı umûmiyye ile bu derece takyîd ediliyor. Bir de el-ân kānûn me'mûrları bile masûniyet-i şahsiyyeyi derebeylik fermânı zannediyorlar. İşgāl felâketi bizim ahlâk-ı umûmiyyemize korkunç cerîhalar açmıştır. Memleketlerinde bir halt edemeyen birtakım Avrupalı tînetsizler sürülerle memleketimizin ahlâkına hücûm etmişler ve irtikâb ettikleri rezâil ile ahlâk-ı umûmiyyemizi fenâ hâlde sarsmışlardır. Bu sukūt ve tefessühe karşı şiddetli tedâbîr ittihâzı mecbûriyetindeyiz. Yoksa ne ahlâk-ı umûmiyye ne âile ahlâkı kalacaktır. Garblıdan fazla garblı olmaya kalkışan mecnûnların rezâili alkışlamalarına temiz eller iştirâk edemez. Rus ahlâksızlığının hücûmu, işgāl sâhalarındaki ahlâksızlıklar, açlık ve sefâlet gibi müdhiş sâiklerin tahrîbâtına karşı kadınlarımızın, âilelerimizin, evlâdlarımızın, gençlerimizin ahlâkına fevkalâde şedîd bir i'tinâ ve tekayyüd göstermek yalnız hükûmetin değil, her nâmûslu Türkün vazîfe-i milliyyesidir. Bu husûsta müsâmaha, cinâyettir."

İleri gazetesi bir gün sonra neşrettiği bir fıkrada da diyor ki:

"Kadınlarımızın inkişâfı husûsundaki emellerimizin efkâr-ı umûmiyyede ciddî bir kanâat hâlinde tebellür ettiğini de kaydedelim(!) Bugün efkâr-ı umûmiyyemiz bu tekâmülün(?) önüne geçmek gibi bî-sûd bir arzu beslemediği gibi hükûmetin de bunu teshîl(?) husûsundaki azim ve karârını şâyân-ı memnûniyyet görmeliyiz."

Demek ki bir kısım İstanbul kadınlarının fuhuşhâneden başka bir şey olmayan barlara gitmeleri, tiyatrolara çıkarak aktrislik etmeleri ve sâir yaptıkları şeyler efkâr-ı umûmiyyede ciddî bir kanâat hâlinde tebellür etmiş imiş! Bugünkü efkâr-ı umûmiyye bunun önüne geçmek istemiyormuş. Hükûmet de bunu men' şöyle dursun, teshîl husûsunda azmetmiş, karâr vermiş imiş!

İşte görülüyor ki bu gazete yazdığı şeyleri yalnız kendi fikri olmak üzere söylemiyor. Hem efkâr-ı umûmiyye, hem de hükûmet bu fikirde imiş! Binâenaleyh efkâr-ı umûmiyyenin izhârı lâzım gelir. Memleketin her şehir ve kasabası İstanbul'daki bir kısım kadınların bu ef'âlini tasvîb edip etmediklerini bildirmeleri hayât-ı dînîyye ve milliyye nâmına bir vecîbedir. Hükûmetin, Büyük Millet Meclisi'nin bu husûsta beyânâtta bulunup bulunmamaları onların bilecekleri bir şeydir.

*
* *

Gazetelerin bu münâkaşâtı üzerine *Akşam* gazetesi yine Polis Müdürü ile bir mülâkāt yapmış, müslüman kadınlarının barlara gidip gidemeyecekleri hakkında Polis Müdürü ber-vech-i âtî beyânâtta bulunmuştur:

"Ben kadınları barlara ve buna mümâsil mahallere girmekten men' edeceğim." dememiştim. Elimizde Masûniyet-i Şahsiyye Kānûnu olduğundan kadınları herhangi bir mahalle girerken men' etmek kābil değildir. Ancak "Bar gibi 'yarım fuhuşhâne' olan mahallere İslâm âilelerinin duhûllerine meydân vermemek için barlar üzerinde icrâ-yı te'sîr edeceğim." demiştim ve nitekim bu gibi mahallere İslâm âilelerinin kabûl edilmemesi için bar sâhiblerine teblîgātta bulundum. Yoksa Polis kapının önünde bekleyip de gelen kadınları men' edecek değildir. Bu sûretle ahlâksız kadınların bulundukları mahallere nâmûslu âilelerin gitmemelerini te'mîn edeceğiz. Bana Pera Palas veya buna mümâsil mahallerde nâmûslu âileler tarafından verilen çay ziyâfetlerine ve danslara İslâm kadınlarının gidip gidemeyeceğini sorarsanız, bu husûsta hiçbir şey söylemek mümkün değildir."

Demek ki Polis Müdüriyeti de bu husûsta ne yapacağında, nasıl bir hatt-ı hareket ittihâz edeceğinde müterreddiddir. Vâkıâ Masûniyet-i Şahsiyye Kānûnu Kānûn-ı Cezâ'nın ahlâk ve âdâb-ı umûmiyyeye muhâlif maddelerini fesih ve ibtâl etmediği intihâbât zamanındaki Dâhiliye

Vekâleti'nin ta'mîmiyle sâbittir. Fakat mâdem ki Polis Müdürü bu husûsta tereddüde düşmüştür, o hâlde Büyük Millet Meclisi'nin bu mes'ele hakkında îzâhâtta bulunması lâzım gelmiştir. Polis Müdürü böyle beyânâtta bulunduktan sonra bu husûsta merkez-i hükûmetin, Büyük Millet Meclisi'nin beyânına hâcet-i kat'iyye vardır.

* * *

Müdhiş bir sukūt ve irtidâda doğru giden bir kısım sefîh kadınların harekâtını bazılarının müdâfaa etmesi üzerine *Tevhîd-i Efkâr* refîkimiz Şer'iye Vekâlet-i Celîlesi'nden istiftâda bulunuyor; muhterem refîkimiz diyor ki:

"Son günlerde Türk ve müslüman kadınlarının barlara gidip gidemeyecekleri mes'elesi kemâl-i ehemmiyyetle mevzû'-i bahs olmaktadır. İstanbul'un yevmî gazetelerinden biri müslü-man hanımlarının barlara gitmesinde hiçbir mahzûr görmüyor ve bil-akis bunu müslüman ve Türk kadınlığının sülûk ettiği tarîk-ı terakkīnin bir merhale-i tekâmülü addediyor! Polis Müdürü de Masûniyet-i Şahsiyye Kānûnu mûcebince erkek, kadın hiçbir kimsenin serbestî-i hareketine müdâhale edemeyeceğini beyân eyliyor. Serbestî-i hareketin, hürriyet-i şahsiyyenin kuyûd-ı ahlâkıyye ve kuyûd-ı şer'iyyenin târumâr edilmesi demek olmadığı âşikârdır. Bar dedikleri yerlerde değil timsâl-i ismet ve nezâhet olan Türk kadınları, aklı başında, ciddî erkekler bile girmekte tereddüd ederler.

Alel-ekser mecma'-ı süfehâ olan bu fuhuş pazarlarına işiyle gücüyle meşgūl olan erkekler ayak basmaz. Bu gibi yerlerde vaktini itlâf etmekten tevakkī ederler. Müskirâtın alenen isti'mâl olunduğu zamanlarda bu barlar serhoşların, fâhişelerin mev'id-i telâkīsi idi. Müskirâtın ilgāsı üzerine lüzûmsuz ve muzır lu'biyyât ile izâa'-i evkāt edenlerin, fâhişelerle zendostların mecmaı olmuştur.

Bundan başka bu barlarda kadın erkek sarmaş dolaş raks ederler. Kadınlar hicâb-ı ismeti atarak yabancı erkeklerin âgūşunda döner dururlar.

Nisvân-ı İslâmiyyenin iffet ve ismetini, yüksek mevkiini bu gibi fuhş**[189]**-âlûd rezâilden vikāye eden dîn-i mübîn, hiçbir vakit muhadderâtımızın böyle sefâhet ve sefâlet ocağı olan barlarda Rum oğlanlarıyla dans etmelerini kat'iyyen tecvîz edemez.

Türk milleti müslümandır ve onu müdhiş düşmanlarına karşı yalnız yumruğuyla muzaffer eden de îmânıdır. Türk milletinin bu îmânını hiçbir şey sarsamaz. Garbın bütün rezâilini taklîd sevdâsında olanlara bu hâlis müslüman millet mukaddesâtını çiğnetmez. Hâlâ Türk kadınını esîr mi edeceğiz gibi birtakım mugālatalara, safsatalara istinâd ederek hemşîrelerimizi dalâlete sevk etmek isteyenlere karşı milletimizin samîm-i kalbinden doğan nefret pek büyüktür. Müslüman kadınlarını çuvala koymaktan, esîr gibi hapsetmekten, teneffüsten mahrûm eylemekten bahsedenlere hâtırlatırız ki kadına hâlâ bugünkü garb medeniyetinin bile vermediği bütün hukūku bahş ve te'mîn eden dîn-i İslâm, kadına lâyık olduğu mevki'-i ihtirâmı vermiş ve onun her hakkını kabûl etmiştir. Türk ve müslüman kadınının hayât-ı ictimâiyyemizi, hayât-ı âilemizi i'lâ etmesine maddeten ve ma'nen sağlam bir nesil yetiştirmesine, memlekete en nâfi', en müsmir hidemâtı îfâ etmesine bâdî olacak her şeyi dîn-i mübînimiz te'mîn etmiştir. Fakat müslüman kadınını fuhuş ve sefâhete sevk etmek, müslüman kadınının ismet ve nezâhetini izâle etmek, müslüman kadınına fuhuş vesîkaları vermek, müslüman kadınını barlarda Rum ve Rus âlûftelerinin işgāl ettikleri mülevves mevkie indirmek ve bu fecâyie hürriyet ve masûniyet-i şahsiyye nâmını vermek … Bunlar bizim hayatımızda câ-yı tatbîk bulamayacak ve bulmaması için her gayretin sarfını istilzâm edecek merdûd ve menfûr birtakım hareketlerdir.

Kadın zaîf, muhtâc-ı himâye ve milletin anası olduğu içindir ki en hür memleketlerde dahi bu gibi rezâilden sıyânet edilmiştir. Menâfi'-i umûmiyye nâmına ferdin hürriyeti her yerde ve her zaman takyîd edilir.

Bu mukaddemâtı serd ettikten sonra şerîat-ı İslâmiyye nâmına beyân-ı hakīkat mevkiinde bulunan Şer'iye Vekîline hitâb ile kendilerinden istiftâ ediyoruz:

1- Müslüman kadınları bir bâzâr-ı fuhş olan bar tesmiye edilen mahallere gidebilir ve orada toplanan müslim ve gayrimüslim erkekler ile raks edebilirler mi?

(Kezâlik tiyatro sahnelerine çıkarak aktrislik edebilirler mi?)

2- Bir müslüman kadınının bu gibi barlara gitmesini tervîc eden müslümanlar büyük bir günâh irtikâb etmiş ve itâb u ikāba istihkāk kesb etmiş olmazlar mı?

3- Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu'nun yedinci maddesi ile ahkâm-ı şer'iyyenin tenfîzini deruhde eyleyen ve binâenaleyh dîni dîn-i mübîn-i İslâm olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bu gibi dalâletlerin intişârına mahal vermemesi, bilakis müslümanlar içinde bu gibi yerlere giden bulunursa onları zecr etmesi icâb etmez mi?

Şer'iye Vekâlet-i Celîlesi'nin bu suâllerimize cevâb vermesini bekliyoruz.

Maksadımız, milletimizin garbın terakkıyât-ı ilmiyye ve fenniyyesi yerine bütün rezâilini alarak safvet ve nezâhet-i ahlâkıyyesini, akīde-i dîniyyesini gāib etmemesidir."

*
* *

Vakit refîkimiz de halkın ne düşündüğünü anlamak için bir anket açıyor, kāri'lerinden şu beş suâli soruyor:

1- Alel-umûm Türk kadınları alel-âde dans öğrenmek için açılmış olan mekteplere devâm etmeli midir? Etmemeli midir?

2- Kibâr ecnebî âilelerinin devâm edebildiği barlara Türk kadınlarının da girip oturması doğru mudur? Değil midir?

3- Ellerine vesîka verilmiş kadınların umûmî eğlence yerlerine devâm etmelerine zâbıta mümânaat etmeli midir? Etmemeli midir?

4- Türk kadınının tiyatro sahnesinde rol alarak oyun oynamasına müsâade edilmeli midir? Edilmemeli midir?

5- Memnûiyet hâlinde zâbıta me'mûrları kadınlara karşı men' vazîfesini ne sûretle îfâ etmelidir? Men' muâmelesi Masûniyet-i Şahsiyye Kānûnu'na muhâlif midir?

Kāri'lerimizin bu suâllere kısaca cevâb vermelerini ricâ ederiz. Aldığımız cevâblardan muayyen bir fikri ihtivâ edenleri tasnîf ederek neşredeceğiz ve netîcede alacağımız cevâblara göre gālib olan fikir cereyânını göstermeye çalışacağız."

Vakit refîkimizin bu suâlleri şâyân-ı dikkattir. Vakit refîkimiz bu husûsta uhdesine düşen vazîfe-i irşâdiyyeyi her nedense ihmâl buyurmuşlardır. Dans nedir? Dans mektebi ne demektir? Kimlerin idâresi altındadır? Bar denilen mahaller nasıl yerlerdir? Kadınların ellerine verilen vesîka ne vesîkasıdır? Bunları îzâh etmeliydi. Hem bir müslüman kadınının –Polis Müdürü'nün ta'bîri vechile– yarım fuhuşhâne demek olan bara gitmesini, tiyatro sahnelerine çıkarak ma'lûm şekilde aktrislik etmesini tecvîz edenler kimler olabilir? Böylelerinin re'ylerini nazar-ı dikkate almaya *Vakit* nasıl tenezzül ediyor! Birkaç bin vesîkalı fâhişe kadınlar ve onlarla münâsebette bulunan zânî erkeklerin re'yleri nasıl 'fikir cereyânı' diye gösteriliyor?.. Dans bir erkekle bir kadının sarmaşarak berâber oynaması olduğu, bar denilen mahaller 'kibâr' da olsalar 'fuhuş yatakları'ndan başka bir şey olmadığı ma'lûm değil midir? 'Kibâr' demek nâmûslu, ahlâklı demek midir? Doğrusu biz *Vakit* refîkimizden bu husûsta başka türlü hizmetler, irşâdlar beklerdik. Zîrâ sâhibleri **[190]** olan Mehmed Âsım ve Hakkī Târık Beyler hakīkaten hüsn-i ahlâk sâhibi muhterem zâtlardır. Böyle şeyleri kat'iyyen tecvîz etmezler. bu 'anket'teki suâllerin yazılışını her hâlde onlar görmemişlerdir, muharrirlerden birisi yazmıştır, kanâatindeyiz. Gerek Âsım Bey, gerek Hakkī Târık Bey müslüman kadınının ne barlara gitmesine, ne de 'şano'lara çıkmasına kat'iyyen rızâ göstermezler. Ümîd ederiz ki bu fuhuş yatakları aleyhinde *Tevhîd-i Efkâr* gibi *Vakit* refîkimiz de şiddetli neşriyâtta bulunacaklardır. Bar nedir? Herkes bilmez. Bâ-husûs Anadolu müslümanları bundan bir şey anlamaz. Onun için ahlâk tarafdarı olan gazeteler halkı irşâd ile mükelleftirler. *Vakit* refîk-ı muhteremimizden de bunu istirhâm ederiz.

TEZÂHÜRÂT-ı MİLLİYYE

Men'-i Müskirât Kånûnu'nun Ta'dîli Aleyhinde
Bergama Müntehib-i Sânîleri tarafından
Büyük Millet Meclisi Riyâseti'ne çekilen telgraf sûretidir:

Sâbık Meclis-i Millîmizin mevki'-i mer'iyyete vaz' eylediği Men'-i Müskirât Kānûnu'nu âlem-i İslâmiyyet mefharetle karşılamış ve Büyük Millet Meclisi'mizi de kemâl-i şevk ile alkışlamıştı. Şimdi ise o Kānûn-ı kıymetdârın ta'dîline teşebbüs

edildiğini işitmekle dâğdâr-ı teessürüz. Mazarrât-ı adîdesi aktâr-ı cihânca müsellem ve dîn-i mübeccelimizce isti'mâli de tahrîm kılınan Men'-i Müskirât Kānûnu'nun ta'dîlini protesto eder ve kemâ-kân ibkāsını istirhâm eyleriz.

Bergama kazâsı müntehib-i sânîlerinden İbrâhîm, Remzî, Hâlid, Tevfîk, Rızâ, Mustafa, Abdurrahîm, Sâdık, Mehmed Ali, Sâlim, Ârif, Ya'kūb, Mehmed, Mehmed, Ömer, Mehmed Ali, Mehmed, Emîn, Hacı İsmet, Mehmed, Mehmed, Rızâ, Osman, Ömer, Mustafa, Nâfiz, Hilmî, Refîk, Fikrî, Sâmî, Mehmed Refîk, Kemâl, Mustafa, Şâkir, İsmail, Hüseyin Avnî.

*
* *

Ankara ahalisi tarafından Büyük Millet Meclisi'ne verilmek üzere ihzâr olunan ve bir sûreti Ankara'dan idârehânemize gönderilen arîza sûretidir:

Hakīkat-i ulviyyesini güneşlere isnâd-ı sevâd ettirecek kadar şa'şaalı bir kudsiyetle akıl ve naklin muvâcehe-i ittihâdında mütecellî gördüğümüz dîn-i İslâm ki ezeliyetten aldığı feyz-i bî-pâyân ile ebediyete peyveste olmak hakkına mâlik yegâne dîn-i haktır, hazîne-i ihsân-ı ilâhîden nev'-i beşere tahsîs buyurulan saâdetlerin kâffesine mazhariyetimizi mütekeffildir.

Refâh ve ikbâlimizi onun evâmir ve nevâhîsine inkıyâd-ı mutlakla râm olmakta gören hükûmetimiz âlem-i İslâm'ın her tarafında nihâyetsiz takdîrler kazanan bir fikr-i sâible müskirâtı men' etmiş, Peygamber-i zî-şânımızın rûh-ı bülendini şâd eden şu tedbîri ile hem ahalimizin muhabbetini halel-pezîr olmaktan vikāye, hem de serhoşlukla bi't-tehevvür îkā' edilen cerâim-i muhtelifeyi memnûiyet-i azîmeye, şükrân-ı nâ-mahdûda şâyân addedilecek derecede tenkîsa muvaffak olmuş idi. Kuvve-i te'yîdiyyesini nehy-i kat'î-i şer'îden alan bu memnûiyet ref' edileceğine dâir gazetelerin son zamanlarda verdiği haberler hepimizi tasavvurun fevkinde te'lîm ve bize, hükûmetimizi ciddî bir reviyyetle idâre eden erkân-ı hükûmetimizn fazîlet-i dîndârîsine, meziyet-i kiyâset-mendîsine tevcîh-i hitâb ederek o memnûiyet-i nâfianın idâmesini istirhâm vazîfesini tahmîl etti.

Şu istirhâmımıza bir de hakīkī bir terbiye-i İslâmiyye görmeyen kadınlarımızın evâmir-i kudsiyye ve an'anât-ı mübâreke-i milliyyemizle kābil-i te'lîf olmayacak sûrette açık saçık gezmelerine karşı bir tedbîr-i kat'î ittihâzı temennîsini terdîf ediyoruz.

Ânbeân tevessüünü görmekle mâtemlere müstağrak olduğumuz şu açıklığın millî ahlâkımız üzerindeki vahîm te'sîrlerini ve o te'sîrâta merbût âile felâketlerini görmeyenleri fevkalâde kasîru'l-basar addetmemek mümkün olamaz.

Şu vâzıh hakīkati te'yîd için daha ziyâde söz söylemeyi lüzûmsuz addediyoruz. Lütfen ve maddî, ma'nevî menâfi'-i milliyyemizi halelden sıyâneten hem müskirâtın idâme-i memnûiyyetini, hem de kadınlarımızdan açık saçık gezenlerin te'mîn-i mestûriyyetini derin bir teessürle istirhâm ediyoruz.

*
* *

Erzurum'un Bayburd kazâsı eşrâfı, ulemâ ve müntehib-i sânîleri tarafından Büyük Millet Meclisi Riyâseti'ne ve Erzurum meb'ûslarına çekilen telgrafın sûretidir:

Hükûmet-i milliyyemizin kalblerimizi en ziyâde tatmîn eden Men'-i Müskirât Kānûnu şer'-i şerîfin tatbîk-ı fi'liyyâtına en büyük delîl addedilmiş ve bu hayâtî mes'elenin nesl-i hâzırı mümkün mertebe ıslâhtan başka, on beş sene evvelki tevellüdât ile nesl-i âtîyi bu beliyyeden tahlîs edip teceddüd perdecilerinin iddiâsı hilâfında –şâyân-ı şükrân bir servet-i millî husûle gelmesi gibi– iktisâdiyâtımızın teâlîsine güzel bir netîce vermekte iken Avrupa ve Amerika'nın bile tasvîb etmediği ve Furkān-ı münîfin bütün kat'iyyetle nehyettiği müskirâtın yeniden ihyâsı fikrini güdenler milletin efkâr-ı umûmiyyesini gālibâ hiçe sayıyorlar. Bunlar rûh-ı millîden doğan Meclisimizin milletin akāid-i dîniyyesini tahvîle yeltenecek mi zannediyorlar? Akla, şer'e ve medeniyetimize muvâfık olup ve hâkimiyet-i milliyyenin bâdî-i tarsîni bulunan bu Kānûn'un daha ziyâde takviyesiyle garblılaşmak perdesi altında ictimâiyâtımızı altüst etmek isteyen kûteh-bînâne fikirlerin nazar-ı dikkate alınmaması husûsunu esâsât-ı dîniyye ve hâkimiyet-i milliyye nâmına taleb eyleriz.

*
* *

Tanin gazetesi yazıyor:

"Bomonti Fabrikası'nın hisse senedâtı bugün İstanbul'dan kaçmış bazı hâin Rumlarındır. Fabrika'nın te'mîn ettiği menâfiin ziyâdeliğini anlamak için Meclis-i İdâre a'zâlarının her birine senevî yirmi beş bin liradan fazla temettü' **[191]** isâbet ettiğini söylemek kâfîdir. İşte Türklere, memlekete, ahlâka, sıhhate hizmet bahânesi altında kurtarılmak istenen menfaat bu hâinlerin şahsî menfaatidir. Evet belki Bomonti Fabrikası'nda Türk amele çalışacak. Fakat firârî hâinler hesâbına! Türk öteden beri olduğu gibi iktisâdiyât işinde sâirlere uşaklık edecek! Asıl büyük menfaat ecnebî işgāli altında Ayasofya için Yunan bayrağı hâzırlatan keselere, Sinyosoğlu'nun cebine girecek.

Birayı müskirât miyânından çıkarmak hakīkat-i hâlde bu hâin Rum sermâyedârları lehine bütün Türkiye'de muazzam bir inhisâr te'mîn etmek olacaktır. Bira ile sarhoş olmaya müsâade edip şarâb ile yahud rakı ile sarhoş olmaya müsâade etmemek garâbetini gösterdiğimizden dolayı cihân nazarında istihzâlara hedef olacağız. Herkes yeni Türk hükûmetinin garâibinden, birbirini tutmaz harekâtından, bir gün yaptığını ertesi gün bozmasından ve ne yaptığını bilmemesinden dolayı bizim ile eğlenecek ve işin bütün kârını düşmanlar toplayacak. Hakīkat-i hâlde bira ne ise rakı da odur, şarâb da odur. Belki birada alkol daha azdır. Fakat bu, daha çok sarf edilmesi için bir sebeb olacaktır. İki kadeh rakı içenler on kadeh bira içmek ihtiyâcını duyacaklardır. Binâenaleyh birada ispirtonun azlığı sürümü artırmak gibi Bomonti Fabrikası lehine bir sâik vücûda getirecektir.

Büyük Millet Meclisi Kavânîn-i Mâliyye Encümeni zâhiren pek hayırhâhâne, pek Türklerin, Türk amelesinin menfaatine hâdim gibi görünen sözlerin altında gizli hâin Rum menfaatini anladığı gün bu teşebbüsün akīm kalacağına şübhe yoktur.

*
* *

Bakus ve Şişli Türk Mensûcât Fabrikaları Sâhibi Mehmed Cemâl Efendi de yevmî gazetelere şu mektubu göndermiştir:

Bira da rakı gibi müskirâttandır.

Bira bardakla, rakı kadehle içilir.

Birada yüzde 3,5 küûl, Bakus rakısında yüzde 45 küûl vardır. Bir bardak duble bira bir kadeh Bakus rakısına muâdildir.

Yüzde 3,5 küûlü hâvî 400 gramlık bir bardak duble birada 14 gram küûl vardır. Yüzde 45 küûlü hâvî bir kadeh 30 gramlık Bakus rakısında 13,5 gram küûl vardır.

Küûl derecelerine nazaran bir bardak duble bira bir kadeh Bakus rakısından müessirdir.

Şu hâlde beş bardak duble bira içen bir adam ne kadar serhoş olursa beş kadeh Bakus rakısını içen dahi o kadar serhoş olur. Binâenaleyh rakı nasıl müskirâttan ma'dûd ise bira dahi müskirâttan ma'dûddur.

Bakus ve Şişli Türk Mensûcât Fabrikaları Sâhibi:

Mehmed Cemâl

LATİN HURÛFU

Yeni Kafkasya gazetesinin beyânâtına göre Bolşevik hükûmeti Latin hurûfunun bir ân evvel Âzerbaycan'da tatbîkine karâr vermiştir. Bu tatbîkātı ihzâr etmek üzere Bolşevikler Latin hurûfu ile çıkardıkları *Yeni Yol* mecmûasından başka birtakım resmî ve fiilî teşebbüslere dahi başlamışlardır. Bakü'den *Zaryavastok* gazetesine çekilen bir telgrafa nazaran Bakü Halk Mâarif Şu'besi Türk mekteplerinde bil-cümle muallimlerine işbu sene-i tedrîsiyyenin ibtidâsından i'tibâren Latin elifbâsının tedrîsini emreylemiştir. Yine aynı gazetenin verdiği ma'lûmâta nazaran Âlî İktisâd Şûrâsı'nın karârına göre, yeni Latin elifbâsını tatbîk eden Komite'nin işlerini takviye etmek üzere yeniden 3.000 altın ruble tahsîs edilmiştir.

Bolşevik gazetelerinin propagandalarına rağmen Latin hurûfunun tatbîki efkâr-ı umûmiyyece pek çok i'tirâzâtı mûcib olmakta; *Yeni Kafkasya* gazetesinin aldığı ma'lûmât-ı husûsiyyeye nazaran gerek muallimler ve gerek müteallimler tarafından da i'tirâzâta ma'rûz kalmaktadır.

Zaryavastok nâmındaki Bolşevik gazetesi Latin hurûfunu kabûl eylemeleri ittihâd-ı İslâm ve-

ya ittihâd-ı Etrâk'e bir darbe teşkîl edeceği endîşelerini izâle için birtakım mugâlatakârâne neşriyâtta bulunuyor. *Yeni Kafkasya* gazetesi Bolşeviklerin neşriyâtını naklettikten sonra diyor ki:

"Âzerbaycan Latin hurûfuyla yazıp okumaya başlarsa İstanbul'da çıkan kitapları okumaktan mahrûm kalır; onun gibi Bakü'de intişâr edecek eserleri de Anadolu okuyamaz.

İslâm ve Türk ittihâdını düşünenlerin inkıtâından korktukları râbıta budur. Bu harsî râbıtadır.

Bu harsî râbıtayı vaktiyle çarizm dahi kat' etmek istiyordu. Onun sistemi başka idi. O, Kafkasya'ya ne Türkiye'den ne de İran'dan muallimler bırakmazdı. Türkçeyi mekteplerden koğardı. Katı ve şiddetli bir Ruslaştırmak siyâseti ta'kîb ederdi. Eğer bu sistemi ile berâber o, cebren, Latin hurûfunu da tatbîk ettire idi, bugünkü milliyetperverlikten ve millî harsten bir eser kalmazdı. Kuvvetli Rus tazyîk ve temsîline mukâbele eden kuvvet Türkiye ile münâsebette bulunan yerli matbûât idi. Bu matbûât, harf ayrılığı yüzünden, Türkiye ile harsî münâsebâtta bulunmaktan, ister istemez mahrûm olur ve bugünkü sîmâ-yı millîsini dahi gâib ederdi.

Fakat Behramoflar (Latin hurûfunu Âzerbaycan'da tatbîk için Ruslara âlet olan ve bâlâdaki Rus gazetesinde propaganda yapan Bolşevik Türklerden bir zâttır.) bu harsî ehemmiyeti kâle almıyorlar. Onlara müşterek irfândan, ilmî ve harsî karâbetten bahsederken istihzâya kalkışıyorlar.

"Evvelen medeniyetten ve hars-i millîden bahsetmek gülünçmüş, çünkü amele ile köylünün yüzde doksan dokuzu câhilmiş. Sâniyen "Nerede imiş o medeniyet, nerede imiş o hars?!..." İslâm medeniyetinin, Türk harsinin 'Bir kuruş değeri yokmuş.' Onlarca 'Vaktiyle Bağdad ma'mûr ve İslâm'da da bir medeniyet belki varmış, fakat şimdi târîhe geçmiş bu medeniyetten kimseye bir fayda yokmuş!"

[192] İşte Âzerbaycan Latincilerini tahrîk eden âmil-i rûh; bir rûh-ı sefîl!

İşgāl hükûmeti Âzerbaycan'ın askerî, siyâsî, iktisâdî istiklâlini dahi imhâ ediyor.

İşte bu sûikasdı duyan Âzerbaycan gençliği bütün gayreti ile Latin hurûfunun fiilen tatbîkine mâni' oluyor. Bundan dolayı 'Çeka' bodrumlarında oturan münevverler az değildir.

*
* *

Yeni Kafkasya gazetesi Âzerbaycan Latincilerini tahrîk eden âmilin ne kadar sefîl bir rûh olduğunu gösteriyor. Acaba bizdeki ma'hûd mecmûada ve daha şurada burada Latin hurûfu taraftarlığı eden Türkiye Latincilerini tahrîk eden âmil nedir?...

BOLŞEVİKLERİN MAÂRİF SİYÂSETLERİ

Yeni Kafkasya gazetesinin Acaristan muhâbir-i mahsûsu yazıyor:

Bolşeviklerin Acaristan'daki maârif siyâsetleri tamâmıyla dinsizcedir. Mekteplerde çocukları komünist pedagojisi usûlü ta'lîm ve terbiye ediyorlar. Acaralı küçük yavrucaklar, ana ve babalarından işitmedikleri şiârları tabîî kolayca hazmedemiyorlar. O sebeble kommünist muallimler yeni dünyânın yeni adamlarına türlü türlü hikâyeler anlatarak komünizmin cennet, nasyonalizmin de cehennem olduğunu öğretiyorlar. Bu muallimlerden biri geçenlerde çocuklara Allâhsızlığı şu sûretle ta'lîm etmiş:

– Çocuklar; hepimiz bağıralım, Allah'tan ekmek isteyelim!

Muallim, çocuklarla berâber aynı nakarât üzere "Allâh ekmek ver!" diye bağırışmışlar. Muallim birden bire durmuş ve şedîd bir sûrette:

– Hani Allah var ise neye ekmek vermiyor?

deyince çocukların birisi:

– Muallim yoldaş; belki sesimizi işitmemiştir. Biraz daha yüksekten bağıralım! demiş. Fakat muallim:

– Hayır sesimizi işitemez. Çünkü yoktur! Bakınız bizim Allahımız Lenin'dir ve bize ekmek göndermiştir! deyip dolapta gizlediği bir büyük ekmek parçasını çocuklara uzatmıştır ve devâm ederek:

– Fakat Lenin Allah değildir. Maamâfih bize ekmek veriyor ve bize acıyor. Halbuki Allah bize acımıyor. Binâenaleyh yoktur.

Bu defa ma'sûm çocuklar yüzlerinde açlıktan hâsıl olan işmi'zâzâtı def' ederek hep birden sevine sevine:

– Var olsun Lenin babamız! derler.

Türkçe kitapların hepsi Çekaların sansürüne tâbi'dir. Kitaplarda Türk meşâhîr ve üdebâsının isimleri yahud resimleri bulunursa derhâl tayyedilir, onun yerine Lenin'in resmi konur.

Şimâlî Kafkasya'da Bolşevikler Hükûmetten Şerîatı Kaldırdılar

Moskova'da münteşir *"İzevestiya"* gazetesi Rusya Şûrâlar Reisi Kalinin'in Kafkasya seferini hikâye ederken diyor ki:

"Yoldaş Kalenin Şimâlî Kafkasya'ya seyâhatinde Çeçenler tarafından tertîb edilen ziyâfette Lenin'e ber-vech-i âtî şikâyette bulunmuşlardır: 'Müslümanlar ile Kazaklar arasında yapılan arâzî taksîmâtında müsâvât dâiresinde hareket edilmedi. Sovyet hükûmetinin vaadlerine rağmen hükûmetten şerîat kaldırıldı.'

Bunlara hitâben yoldaş Kalenin: "Çeçen milleti râhat durmuyor. Bütün Şimâlî Kafkas milletleriyle vukū' bulan temâsımda hepsi Çeçenlerden şikâyet ediyorlar. Komşu milletler Çeçenlerin korkusundan bir tarafa çıkamıyorlar. Sizde de kabâhat vardır." demiştir.

Yeni Kafkasya

Zavallı Çeçenler, hükûmetten şerîatın kaldırıldığından dolayı Lenin'e şikâyette bulunuyorlar! Bolşeviklerin şerîatı hükûmetten değil, yeryüzünden kaldırmak istediklerinin gālibâ farkında değiller!..

Din ve An'aneye Hürmet

Echo de Paris İtalyan Başvekîli Sinyor Mussolini'nin şu sözlerini naklediyor. Biz de enzâr-ı ibret ve intibâha vaz' ediyoruz. Mussolini diyor ki:

"Bir şeyi tasvîb veya takbîh etmek ordunun işi değildir. Ordunun bir vazîfesi vardır. O da itâattir.

"Memlekette din ve an'aneye hürmet edilmelidir. Eğer halk dindar ise ahlâk da sağlamdır. Ahlâk sağlam olunca ma'neviyât da kuvvetli olur. Mekâtib-i ibtidâiyyeye dînî tedrîsât koydurdum. Her gün dersler başlamadan evvel Hazret-i Îsâ'ya duâ edilir ve İncîl okunarak derslere nihâyet verilir."

Muhterem Kāri'lerimize

Sebîlürreşâdın 21'inci cildinin başından yani 521'inci nüshasından i'tibâren senelik abonelerin müddeti gelecek hafta neşrolunacak 572'inci nüshada hitâm bulacağından devâmını arzu eden kāriîn-i kirâmın bu hafta zarfında abonelerini tecdîd buyurmaları ricâ olunur.

Şehzâdebaşı: Evkāf-ı İslâmiyye Matbaası

Abone Şerâiti
Her yer için
seneliği (275), altı aylığı (150)
hâriç için seneliği (325) kuruşdur.

Nüshası 5 kuruşdur.
İki nüsha bir arada 10 kuruşdur.
Seneliği 52 adeddir.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

Adres tebdîlinde ayrıca
beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

25 Ekim 1923 | 14 Rebîülevvel 1342 | * Perşembe * | 25 Teşrînievvel 1339 | Cild: 22 - Aded: 571-572

HAZRET-i MUHAMMED'İN VİLÂDET-i HÜMÂYÛNLARI

Sallallâhu Aleyhi ve Sellem

Bugün dünyâda en muazzam, en mes'ûd bir inkılâb vücûda getiren Hazret-i Muhammed'in doğduğu mübârek gündür. Bugün yerleri, gökleri nûrlar içinde bırakan sultân-ı dînin lâhûttan inerek nâsûta konduğu târîhî gündür. Bugün beşerin semâ-yı efkârını kaplayan şirk ve cehâlet bulutlarının parçalandığı; zulüm nâmına, istibdâd nâmına yükselen burc u bârûların temelinden sarsılarak yıkıldığı; binlerce seneden beri yanmakta olan âteşgedelerin söndüğü; sanemlerin artık ayakta duramayarak yerlere serildiği hârikalar günüdür. Bin üç yüz seksen bu kadar sene evvel Rebîülevvel ayının on ikinci Pazartesi gecesi şafaklar sökmüş, tan yeri ağarmış idi ki çöllerin ortasından fışkıran bir nûr ile âlem bir başka oldu. Gün doğmadan cihân, nûr-ı Muhammedî ile doldu.

Bugün dünyânın dört köşesine yayılan yüzlerce milyon ehl-i îmânın en büyük ve en mukaddes bayramıdır. Bugün yalnız müslümanların değil bütün insâniyetin takdîs edeceği kutlu bir gündür. Zîrâ beşeri kıvrandıran zulüm ve istibdâd zincirleri bugün kırılmış; dimâğları ezen, fikirlere çöken zulmetler bugün sıyrılmış, dalâlet çöllerinde dolaşan âvâre beşere hidâyet güneşleri bugün doğmuştur. Evet Hazret-i Muhammed, firavunların bâtıl da'vâlarına, nemrûdların azgın ceberûtlarına hâtime çekmiş; beşeri önce eliyle yapıp sonra kalbiyle taptığı sanemlerin önünden kaldırmış; ma'bedlere ma'bûd-ı hakîkîyi getirmiş; el-hâsıl bütün cihâna maddî ma'nevî hakîkî hürriyet ve saâdet yollarını göstermiştir. Evet fikirleri, kalbleri her türlü esâretten kurtararak lâhûtî feyiz ve inkişâflara mazhar eden Hazret-i Muhammed; insanlar ve milletler arasında –hiçbir istisnâsı olmaksızın– öyle ciddî ve samîmî bir uhuvvet, öyle hakîkî ve esâslı bir müsâvât te'sîs etti ki o sâyede bütün kavmî asabiyetler, husûsî menfaatler müteferrik siyâsetler, nefsânî garazlar, şahsî emeller yüreklerden silinerek bütün efrâd ve akvâm bir kānûn-ı küllî etrâfında toplandı; bu sûretle insâniyetin tehassürlerle beklediği medeniyet-i sahîha vücûda geldi.

Evet Hazret-i Muhammed'in şerîatı alel-ıtlâk insâniyetin minhâc-ı saâdetidir. Çünkü esâsât-ı Muhammediyye kavânîn-i fıtrat üzerine müessestir ve beşerin maddî, ma'nevî tekâmülünden başka bir hedefi yoktur. Bunun içindir ki İslâm her girdiği yerde ebedî bir hayât-ı ma'neviyye, mükemmel bir hey'et-i ictimâiyye, muntazam

ve müstekar bir vaz'iyet-i siyâsiyye vücûda getirmiştir. Kur'ân-ı Kerîm hiçbir yerinde bir kavme yahud bir sınıf insanlara hitâb etmez. Onun bütün hitâbları erbâb-ı akla, ehl-i îmânadır. Küfür ve inâd nasırlarından âzâde kalbler; kuyûd-ı bâtıladan, hurâfelerden müberrâ fikirler; hak ve hakîkati **[194]** idrâke müstaid akl-ı selîmler her zaman o esâsların ulviyetini takdîr eylemişler, her türlü ağrâz ve âmâl-i şahsiyyenin fevkinde olan o şerîat-ı âdile etrâfında toplanmışlardır. Hiç şübhe yoktur ki beşeriyet yükseldikçe, pâyânsız mücâdelelerle hürriyet ve saâdete mazhariyet için çırpındıkça bu esâsât-ı âliyyeye doğru takarrub etmiş olacak ve nihâyet bir gün bütün beşeriyet-i mütefekkire şerîat-ı Muhammediyyenin saltanat-ı kānûniyyesine arz-ı inkıyâd edecektir. Zîrâ İslâm bir kelimedir, bir millettir.

İşte Hazret-i Muhammed cihânda böyle muazzam bir inkılâb vücûda getirmiştir ve âlemde beşerin hürriyet ve saâdeti için vukūa gelen ve gelmekte olan bütün hareketler, bu muazzam inkılâbın birer mevcesinden başka bir şey değildir. Gün geçtikçe Kur'ân yükseliyor. Kur'ân yükseldikçe o Peygamber-i güzînin mazhar olduğu tecelliyât-ı ilâhiyyenin azametini insanlar daha ziyâde idrâk edebiliyor.

Herkes gibi beşerden başka bir şey olmayan Hazret-i Muhammed, bize bir numûne oldu ve acı, tatlı hayatın bütün safahâtını geçirdi. Öksüzlük beşiğinden ikbâl ve azametin en yüksek eşiğine kadar tarîk-ı hayâtı ta'kīb eyledi. Hazret-i Muhammed'in hedef-i bi'seti insanların hayatında kıymet-i ameliyyesi olmayan birtakım mebde'ler vaz' etmek yahud yalnız şedâid ve mezâhime göğüs germek, musîbete tahammül etmekle temâyüz eylemek değil; bu dünyâda yaşayan ve çalışan insanların fiilen irşâdına yarayacak kavâidi takrîr etmek ve bu kavâide bizzat riâyetle bir misâl-i imtisâl olmaktır. Ma'lûmdur ki insanlar ancak beşeriyetlerinin müsâadesi derecesinde kuvâ-yı fıtriyyelerini aksâ-yı kemâle i'lâ edebilirler. Binâenaleyh ittihâz edecekleri nümûne ve gāyenin bir mevcûd-ı ilâhî değil bir mevcûd-ı insânî olması iktizâ eder. İşte bu sırr-ı fıtrîye müsteniddir ki târîh-i hayâtı baştan başa mazbût olan Hazret-i Muhammed bin Abdillâh bin Abdilmuttalib hayatın her yolunda yürümek için insanları irşâd edecek kavâid vaz' ve takrîr buyurmuşlar ve bu kavâid-i irşâdı kendi hayatlarıyla fiilen îzâh etmişlerdir. Peygamberimizi sâir peygamberân-ı izâmın, ekâbir-i mürşidînin fevkine i'lâ eden; bütün beşeriyet için bir numûne ve gāye olmak pâyesine getiren cihet de budur.

İslâm'ı diğer dinlere kıyâs edenler ancak onun hakîkatinde gāfil olanlardır. İslâm bir mefhûm-ı mücerredden ibâret değildir. O, hayât-ı beşeriyyenin maddî, ma'nevî bil-cümle safahâtında tecellî eden bir tarîk-ı hidâyettir. İslâm'ın gāyesi saâdet-i beşeriyyeyi bir hayâl-i muhâl olmaktan kurtarıp hakîkat-i müsbete kılmaktır. Onun içindir ki şerîat-ı İslâmiyye hayatımızın en ufak tecelliyâtına kadar daima pâyânsız bir nüfûza sâhib olmuş, mevcûdiyet-i maddiyye ve ma'neviyyemizin inkişâfına kat'î bir te'sîr icrâ eylemiş; gāyemizin, irfânımızın esâsı olmuştur.

İşte biz müslümanlar bu feyiz ile doğmuş, bu feyiz ile yaşamış olduğumuzdan arş-ı terakkī ve saâdete ancak bu feyiz ile yükselmekten başka bir gāyemiz yoktur ve olamaz. Biz müslümanlar böyle bir mekteb-i Muhammedîde yetiştik ve bu bizim için en büyük bir fahr u şereftir. İhkāk-ı hak husûsunda yakın ile uzağı, kavî ile zaîfi bir tutan; fakīre fakrından dolayı hakāret etmeyen; karşısında bir hükümdâr da olsa haşmet ve azametine ehemmiyet vermeyen; bütün şedâide karşı sebât gösteren, halkı da sabr u sebâta teşvîk eden; te'lîfe mütemâyil bulunup tefrîkten korkan; hodkâm olmaktan çok uzak bulunan, tevâzu' ve meşvereti pek seven, hakkı görünce daima ona dönen; dünyâya karşı zühd ve iffeti iltizâm eyleyen; hürriyet ve hukūk-ı tâmme te'mîn eden, ona bir pâye-i refî' veren; fukarâ ve mesâkîne acıyan o Resûl-i güzîn bütün hayât-ı ferdiyye ve ictimâiyyede bizim için en mükemmel bir numûne ve gāyedirler.

Resûl-i Kerîm Efendimizin sîret-i hümâyûnları bizi şu hakîkate irşâd ediyor ki: Ulüvv-i menzilet, nebâhet-i şân, hüsn-i sît, yâd-ı cemîl gibi şeyler servet ü sâmân ile, câh ü ikbâl ile, nüfûz ü mekânetle, irsî imtiyâzlarla, istibdâd ile, mekr u hud'a ile kazanılır şeyler değildir. Çünkü teayyün etmiş bir hakîkattir ki dünyâ daima dünyâsına düşkün olanların aleyhine döner, menâfi'-i husûsiyyeye karşı gösterilen hırs u tehâlük hânü-

mânları yıkar, hâk ile yeksân eder. Demek oluyor ki Risâlet-meâb Efendimizi şâhid-i azamet ve celâli olduğumuz o makām-ı muallâya i'lâ eden şey o gibi ahvâl ve makāsıddan hiçbiri değildi. Ona bu imtiyâz-ı ulvîyi te'mîn eden şey şu hâlet idi: Dünyâ kendisine karşı dökülüp saçıldıkça, mehâsin-i dil-firîbiyle ona kendini beğendirmeye çalıştıkça o dünyâya karşı bîgâne bir tavır alır, mübrem ve zarûrî olan huzûz u ihtiyâcâtını istîfâ etmekle berâber kalbini onun kayd-ı tahakkümüne teslîm etmezdi.

İşte bu secâyâ-yı kerîme ile temâyüz eden Hazret-i Muhammed dünyâda, ukbâda en yüksek pâyelere mazhar oldu ve beşeriyete mahz-ı saâdet olan en muazzam bir inkılâb vücûda getirdi. Bugün müslümanlar için tutulacak meslek bu nûrânî, bu sübhânî yolda ilerlemekten başka bir şey değildir. Bu büyük günün hürmetine temennî ederiz ki Cenâb-ı Hak bütün müslümanları hidâyet ve tevfîka mazhar buyursun.

12 Rebîülevvel 1342

Sebîlürreşâd

[195]

ANGLİKAN KİLİSESİ'NE CEVÂB

Şer'iye Vekâlet-i Celîlesi tarafından Anglikan Kilisesi'ne gönderilmek üzere Tedkīkåt ve Te'lîfât-ı İslâmiyye Hey'et-i İlmiyyesi Reîs-i Âlîsi Şeyh Abdülaziz Çaviş Efendi hazretlerinin te'lîf buyurdukları cevâbdır:

Namâz. – Sahne-i hayâta atılan insan maîşeti için didinmelere, rekābetlere, muâmelelere daldıkça ve Allah ile meşgūl olup da günâhkârlar için âmâde bulunan ukūbâtı hâtırlayamadıkça daima isyâna düşmesi tabîîdir. Hattâ bu gafleti yüzünden başkalarına şöyle dursun, kendi nefsine yüklediği hüsrânı en büyük düşmanı bile îkā' edemez. İşte kumarbâzların, ayyâşların, sefîhlerin hâli buna misâldir.

Dîn-i İslâm'ın nazarında Hak'tan gaflet bütün rezâilin, bütün maesînin menbaı bulunduğu için insanlara Yevm-i Hesâb'ı unuttukça hâtırlatmak, Rabbülâlemîn'den gāfil oldukça kendilerini uyandırmak zarûrîdir. Bu sebebdendir ki namazın muayyen zamanlarda edâsı kadın, erkek herkes üzerine farz-ı ayndır. Namaz sabah, öğle, ikindi, akşam, yatsı vakitlerinde olmak üzere günde beş defa kılınır. İnsan bu farîzayı yerine getirmek sûretiye Cenâb-ı Hakk'a rücû' eder, O'nun kendisini hesâba çekeceğini hâtırlar, gazabından çekinir, rızâ ve muhabbetine tâlib olur… İşte "Beni anmak için namaz kıl." âyet-i kerîmesinin işâret ettiği sır ve hikmet budur. Evet, namaz bütün hilkat üzerinde murâkıb olan Cenâb-ı Hakk'ı yâd için edâ olunur ve en başlıcasını halkın ızrârı teşkîl eden sürü sürü hatâların meyl-i irtikâbına karşı ancak bu tahattur bir siper olabilir.

Bununla berâber yalnız oturmak, kalkmak, alnını yere koymak, tehlîl ve tekbîr getirmek maksadı te'mîn etmez. Lâkin unutmamalı ki salâtın hakīkati, rûhu, önce Allah'a karşı huşû', sonra da bu farîzayı edâ ederken her türlü melâhîden ve Hak ile meşgūl olmaya mâni' her türlü endîşeden tecerrüddür. Bunun içindir ki âyât-ı Kur'âniyyenin bir kısmıyla sünnette vârid olan duâları, tekbîrleri okuyarak lisânlarını ve kıyâm, rükû', sücûd, kuûd gibi amelî rükünlerin edâsıyla da bedenin diğer uzuvlarını meşgūl etmek musallîye vâcibdir. Bundan başka namazın rûhundan, lübbünden tecerrüd etmemesi lâzımdır ki bu da musallînin huzûr-ı ilâhîde bulunduğunu hâtırdan çıkarmamasıyla olur. Yoksa o ibâdet cansız bir cesede benzer. Bu sebebden musallî ne birine söz söyler, ne de salâtın erkân ve âdâbı hâricinde eliyle yahud başka bir tarafıyla bir harekette bulunabilir. Bir de azamet ve kibriyâsıyla teferrüd etmiş, yerde, gökte ibâdet olunmak hakkı ancak zât-ı sübhânîsine hâs olan Hâlık-ı zü'l-celâlin huzûrunda bulunduğunu bir ân bile unutmamak için musallî rükûu, sücûdu, kıyâmı tekrâr ettikçe tekbîrini de tekrâr eder.

Kur'ân hâlis müslümanları o riyâkâr münâfıklar gibi hareketten tahzîr ediyor ki "Namâza istemeye istemeye dururlar. Zâten maksadları başka-

larına gösteriştir. Yoksa Allah'ı pek az anarlar. Bunlar müzebzeb bir hâlde kalmışlardır. Ne müslümanların tarafına mâl olabilirler ne de müşriklere."

Huşû' ve huzûrdan hâlî olan namazın nazar-ı İslâm'da kıymeti yoktur. Çünkü meşrûiyetteki gāyeden mücerred bulunuyor. Öyle ya, istemeyerek yahud büsbütün başka şeylerle meşgūl olarak yahud kendisine mahsûs olan gāye bilinmeyerek îfâ edilen birtakım sûrî harekâtın ne faydası olabilir? Böyle bir namaz nasıl olur da rezâilden, münkerâttan insanı alıkoyar? Nasıl olur da ona Cenâb-ı Hakk'ı ihtâr eder durur? Cenâb-ı Hakk'ın azametini hâtıra getirerek haşyet hissi uyandırmak salâtın makāsıdından birini teşkîl ettiği gibi bir maksad daha var ki o da Allah'a şükürden, şân-ı ilâhîsine lâyık bir sûrette hamd ü senâdan, bir de doğru yolu bulmak, kezâlik tasavvur ettikleri, diledikleri, söyledikleri, işledikleri bütün şeylerde mazhar-ı tevfîk olabilmek için avn-i ilâhîyi talebden mü'minlerin gaflet etmemesidir. Bu makāsıdın kâffesini eczâ-yı Kur'ân arasında en kıymetli bir sûrette te'mîn eden Fâtiha sûresidir: (اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ . اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ . مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ . اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ . اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ . صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ)*

Bunun içindir ki namaz kılanlar her rek'atte yeniden Fâtiha'yı okurlar ve kısa sûreleri yahud bildikleri âyetleri ilâve ederler.

Sünnet-i Nebeviyyede bazı namazlarda okunmak üzere birtakım duâlar, münâcâtlar vârid olmuştur. Meselâ salât-ı vitirdeki şu münâcât gibi: (سبحان الملك القدوس . سبحان الملك القدوس . سبحان الملك القدوس) **[196]** اللهم انى اعوذ برضاك من سخطك وبمعافاتك من عقوبتك وبك منك لااحصى ثناءً عليك انت كماااثنيت على نفسك).**

Sabâh namazından sonra okunan Kunût da bunun gibidir (اللهم اهدنافيمن هديت وتولنافيمن توليت وبارك لنافيمااعطيت الهى وقناشرماقضيت فانك تقضى ولايقضى عليك انه لايذل من واليت ولايعزمن عاديت تباركت ربناوتعاليت فلك الحمدعلى ماقضيت نستغفرك اللهم ونتوب اليك وصلى الله على سيدنامحمدلنبى الامى وعلى آله وصحبه وسلم).*

Dîn-i İslâm'ın teâlîmini düşünenler, esrârını bilenler anlamışlardır ki Cenâb-ı Hakk'ı hâtıra getirmek yalnız namazın değil, diğer ibâdetlerden kısm-ı a'zamının da rûhunu teşkîl eder. Daha doğrusu hangi sûret ve şekilde olursa olsun Allâh'ı anmak hakīkī ibâdettir. Bu sebebdendir ki Kur'ân-ı Kerîm (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اذْكُرُوا اللّٰهَ ذِكْرًا كَثِيرًا . وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَاَصِيلا – Sûre-i Ahzâb [33/41-42])** gibi birçok âyetlerinde Allah'ı anmaya teşvîk ediyor. sonra müttakī mü'minleri (اَلَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلٰى جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِى خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلًا – Sûre-i İmrân [3/191])*** , (رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ الله – Sûre-i Nûr [24/37])**** tarzında tasvîr eyliyor.

Evet namaz evvelce de söylediğimiz gibi zikr-i ilâhî nâmına ihtiyâr edilecek tezâhürâtın ekmelidir. Sonra insanı Hakk'ın yâd-ı azametinden alıkoyacak melâhîye karşı en menî' siper olduktan başka havf ile recâyı bunun kadar tecellî ettirecek, taleb-i avn ü hidâyeti bunun kadar câmi' bir ibâdet yoktur. Bâ-husûs muayyen fâsılalarla günün aralıklarında tekerrüründen dolayı nefisler üzerinde daha ziyâde hâkim, hevesât ve temâyülâta daha mâni', muâmelâtta istikāmete, umûrda salâha daha müşevviktir. Bunun içindir ki Ali bin Ebî Tâlib me'mûrlarından birine: "Her şey senin namazına tâbi'dir." demişti.

Hadîs-i Nebevîde: "Namâz dînin direğidir; onu terk eden dîni yıkmış olur." buyuruluyor. Ehâdîs-i şerîfede vârid olduğu vechile mâdem ki "Din

---

* Hamd o Allâh'a edilir ki Rabbülâlemîn'dir; bütün mahlûkātı için merhametlidir; hesâb gününün sâhibidir. İlâhî! Kulluğu yalnız sana ederiz. Yardımı da ancak senden isteriz. Bizlere doğru yolu, ni'metine eren kimselerin yolunu göster. Gazabına uğramış, azıp sapmış olanların yolunu değil.

** Tesbîhler, tenzîhler her türlü nakāisten pâk olan Mâlikü'l-mülk'ündür. Allâh'ım, senin gazabından rızâna, azâbından mağfiretine sığınırım. Senden yine sana iltică ederim. Yâ Rabbî, senin kendini senâ ettiğin gibi benim seni senâya tâkatim yok.

* Allâh'ım, hidâyet ettiklerinin arasında bizlere de hidâyet et; sevdiklerinin arasında bizleri de sev; verdiğin ni'metlerini hakkımızda hayırlı eyle; Yârabbî, hükümlerinin hakkımızda şer olanlarından bizi sakla; şübhe yoktur ki sen yalnız hükmedersin, yoksa hiçbir vakit hüküm altına girmezsin. Yârabbî, sevdiğin zelîl olmaz, hışmına uğrayan ise izzet görmez. Allâh'ım, sen her türlü şâibeden münezzehsin, müteâlîsin. Her ne hükmetmişsen hepsinden dolayı sana hamd ü senâ olsun. Yârabbî, senden gufrân isteriz, sana rücû' ederiz. (Ve sallallâhu...)

** "Ey îmân edenler, Allâh'ı anınız; onu sabah, akşam takdîs ve tenzîh ediniz."

*** "O kimseler ki ayakta iken de, otururken de, yatmışken de Allâh'ı anarlar ve göklerin ve yerin hilkatini düşünerek, Allâh'ım, sen bunu boş yere yaratmadın, derler."

**** "O adamlar ki ne ticâret, ne de bey', Allâh'ı anmaktan kendilerini alıkoymaz ..."

muâmeleden ibârettir.", namazın ictimâî münâsebât ve muâmelât ile ne derecelerde mühim irtibâtı olmak lâzım geleceğini idrâk bizim için kolay demektir. Zâten yukarıda görülmüştü ki dîn-i islâm ahlâkın tehzîbinde, vicdânın tenzîhinde, efkârın ıslâhında, hâsılı bütün harekât ve sekenâtın tanzîminde Allah'ı anmayı esâs biliyor. O hâlde namaz ferdler ve cemâatler arasında mevcûd bütün muâmelât ve münâsebât-ı hayâtiyyedeki istikāmetin üssü'l-esâsıdır.

Bir de namaz fecrin zuhûru, şemsin zevâli, ikindi vaktinin girmesi, güneşin gurûbu, şafağın silinmesi gibi göze çarpıcı birtakım hâdisât-ı kevniyyeye merbût bulunuyor. Bakınız, Cenâb-ı Hak tarafından mahlûkātın istirâhatine tahsîs olunan gecenin geç sâatleri gibi ihtilât ve muâmelât mu'tâd olmayan vakitlerde namaz farz olmamış.

Evet, şemsin bu takallübâtı pek eski devirlerden beri insanların ekseriyeti üzerinde müessir olagelmiş. Hattâ muhtelif zamanlarda ve muhtelif mekânlarda güneşe tapmışlar. Lâkin dünyâya tevhîdi getiren ve ibâdet olunmak hakkının ancak Allah'a âid olduğunu bildiren İslâm bu tebeddülât-ı kevniyyeyi şemsin hâlıkı, yerlerin göklerin fâtırı olan Allah-ı zü'l-celâle ibâdet için birer vakit ittihâz etmiş. Nitekim husûf, küsûf ile kuşluk zamanları da fıkıh kitaplarının tafsîl ettiği diğer birtakım namazlara mîkāt olarak kabûl edilmiştir. Bu sonraki namazlardan maksad farz olan beş vakit namazdan beklenilen maksadın aynıdır: Âyât-ı kudreti tekrâr ettikçe, âsâr-ı hikmeti tecellîde bulundukça Allah'ı tekrâr tekrâr anmak; bir de şunu hâtırlamak ki Allah gökleri, yeri tutup da zevâlden korumasa ve yıldızları bu yanılmaz hesâb ile devrettirmese ecrâm biribirine çarpar, manzûme-i âlem târumâr olur, ulvî süflî bütün hilkat için varlıktan eser kalmaz.

Bunlardan başka biri Ramazân, diğeri Kurbân bayramlarında kılınan iki namaz ile yağmursuz yıllarda edâ edilen istiskā namazları vardır.

Bir musallî namazını gerek yalnız, gerek cemâatle olsun istediği yerde kılabilir. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz "Bütün yeryüzü sana mescid olmuştur." buyuruyor. Binâenaleyh namâzın vakti geldiği gibi müslüman her nerede bulunursa bulunsun kılar. Mescidin evinden veya başka yerden aslâ farkı yoktur. Yalnız cemâatle edâsı meşrût olan Cum'a ve Bayram **[197]** namâzları müstesnâdır.

Bunun da müteaddid sebebleri vardır ki başlıcalarından biri hutbede imâm tarafından serd edilecek mev'izaları ve muhtelif şuûn ve hâdisât üzerine verilecek îzâhâtı herkesin dinleyebilmesidir. Nitekim aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizle halîfeleri ve bu halîfelerin vâlîleri bu sûretle hareket ederdi. Diğeri de müslümanların birbiriyle ihtilât ve muârefelerini te'mîn etmektir.

Cum'a namazında imâmlık asıl olan halîfenindir. Ondan sonra ise bu vazîfeyi bil-fiil yahud örfen tevdî' ettiği kimselerdir ki; memleketin her tarafındaki vâlîler gibi ki bunlar halka bizzat namaz kıldırırlar. Maamâfih erbâb-ı salâh ve istikāmetten olmak şartıyla başkalarını kendi yerlerine imâm nasb etmek hakkını hâizdirler.

Cum'a imâmetinin emîrü'l-mü'minîne âid olmasında birtakım ulvî hikmetler var:

Evvelâ halîfe müteferrik bir hâlde yaşayan müslüman cemâatleri arasında vahdet-i İslâmiyyeyi temsîl etmiş olur.

Sâniyen nâsa hutbe îrâdıyla halkın geçmiş ve geçmekte olan şuûn ve mesâlih-i mütenevviasını şerh ederken âmme-i müslimîne karşı harekâtının hesâbını veren mes'ûl bir adamın vaz'iyetinde bulunur. Cum'a hutbelerini dinleyen âhâd içinde minber üzerindeki halîfeleri münâkaşaya çeken ne kadar kimseler görülmüştü. Ömer bin el-Hattâb ile başkalarının zamanında bu gibi hâdiselerin vukūu çoktur.

Sâlisen emîrü'l-mü'minîn âmme-i müslimîne imâmetiyle kendilerine göstermiş oluyor ki Rabbülâlemîn'e karşı huşû' ve hudûa dalanların en önünde kendisi bulunuyor, onlar gibi o da Allâh'tan korkuyor; onlar gibi o da Allah'a arz-ı inkıyâd cümlesinin huzûrundaki i'tirâf ediyor ki: Büyük ancak Allah'tır; izzet Allah'tan başkasının değildir. Sonra cemâatten evvel azamet-i ilâhî karşısında secdeye kapanıyor ve yine cemâatin önünde Allah'ın verdiği kudretin mâadâsından teberrî ediyor.

İşte emîrü'l-mü'minîni Cum'a namazlarında imâmetle mükellef tutmaktan dîn-i İslâm'ın kasdettiği hikem ve esrâr bunlardır. Zâten halîfeye imâmü'l-müslimîn denilmesi de bundan ileri geliyor.

FELSEFE ve DİN

Mütefekkirîn-i ulemâ-yı İslâmiyyeden Elmalılı Hamdi Efendi hazretleri tarafından neşrolunan *Tahlîlî Târîh-i Felsefe: Metâlib ve Mezâhib – Mâba'dettabîa ve Felsefe-i İlâhiyye* ünvanlı eserin mukaddimesinden:

Şimdi bir fikr-i insâf ve hakkāniyyet ile felsefenin ta'kīb ettiği seyr-i târîhî gözden geçirilirse görülür ki mebhas-i dînde felsefenin cidden vâsıl olabildiği gāye vahdâniyet-i ilâhiyyeyi tesbîtten başka bir şey olmuyor. Demek oluyor ki edyân-ı sâire içinde daima garîb kalmış olan felsefe İslâmiyet'te aradığını bulacaktır. Eğer Avrupa felâsife-i müteahhirîninin mensûb bulundukları akvâmın dinleri dîn-i İslâm olsa imiş, garb felsefe-i hâzırası büsbütün başka bir reng-i hakīkatle meydâna çıkabilecekmiş. İşte bugün uhde-i İslâm'a düşen en büyük vezâiften birisi de bu noktayı istikmâl edebilmektir. Müteahhirînden bir, iki feylesofun Nasrâniyet'e temâsını görüyoruz. Fakat bu temâsın ne kadar gayr-i tabîî olduğunu fehmetmekte hiç müşkilâta tesâdüf etmeyeceğiz. Gerçi bütün kurûn-ı vüstâyı imlâ eden bir felsefe-i Nasrâniyyet vardır. Ademden halk akīdesinde asl-ı mâhiyet-i dîniyyeye temâs eden bu felsefe gerek bunda ve gerek delâil-i vücûd-ı ilâhî bahislerinde İslâm'a müşâbih ve mümâsil olmakla berâber hakīkat-i ilâhiyye bahsinde akāid-i Nasrâniyyet'ten hiçbir şeyi isbâta yanaşmadığı gibi bunda da vahdâniyet-i ilâhiyyeye müncer olmaktan başka bir şey yapmıyor. Teslîs ve sâire gibi akāid-i mevcûde-i Hıristiyâniyyeye bir mevki'-i felsefî veremiyor. İlim, tevhîde münhasır oluyor. Teslîs ise muhâlif-i akıl bir akīde kalıyor, akıl, vahdeti anlar, teslîsi anlayamaz, deniliyor. Halbuki hakīkatte akıl teslîsi anlayamıyor değil, tenâkuz bularak ibtâl ediyor. Yoksa akıl burada usûlen kabûl edebildiği ve fakat ihâtaten idrâk eyleyemediği bazı hakīkatler gibi kusûrunu i'tirâf edip kalmıyor. Tecâvüzî vaz'iyete geçebiliyor. Hâlihâzırda garb felsefe-i ûlâsı mebhas-i ulûhiyyette pek ciddî bir tarîka girmiş, vahdâniyette şübhesi kalmamış ve ancak hakīkat-i ilâhiyyede mes'ele-i istivâ dediğimiz nokta-i ma'rifet üzerinde uğraşmakta bulunmuştur. Burada vahdet-i vücûd veya ilâh-ı müteâl nazariyeleri karşı karşıya mevki'-i bahse konuyor. Bu ikisi arasında münâkaşa devâm ediyor.

Burada şunu kaydetmeden geçemeyeceğim ki vahdâniyet-i ilâhiyye etrâfında bu gāyeye ermiş olan Avrupa felsefesinde henüz bir mebhas-i nübüvvet açılamamıştır. İlmü'n-nefsin tesbît ettiği bazı vâkıât-ı rûhiyye dolayısıyla olsun felsefe-i garbiyyede bir mebhas-i vahiy ve nübüvvet bulunamaması henüz büyük bir noksândır. Mebhas-i nübüvvet ilm-i akāid-i edyâna mahsûstur, denilmesin; ilm-i akāid-i edyâna mebhas-i ulûhiyyetin teallukuyla mebhas-i nübüvvetin tealluku arasında esâslı hiçbir fark yoktur.

Bunların her ikisi de salâhiyet-i akliyye ve felsefiyye ile câ-yı bahse konulur. Binâenaleyh İbni Sînâ'nın gerek *Şifâ*'sında ve gerek *İşârât*'ında yaptığı gibi nübüvvet mümkün müdür? Mümkün ise vâki' midir? suâllerini vaz' ederek ve vâkıât-ı nefsiyye ve rûhiyyeyi gözden geçirerek nübüvvet ve velâyet metâlibini dahi metâlib-i felsefiyye miyânında halletmek lâzımdır. Çünkü nübüvvet bir vâkıadır, vâkıa-i dîn buna müteferri'dir.

[198] Avrupa felsefe-i dîniyye ile dîn-i felsefîyi tefrîk etmek istiyorsa bu, Nasrâniyet'in tabîatından münbais bir fikirdir. Çünkü Nasrâniyet-i hâzırada felsefe-i dîniyyenin mebdei ancak cehl-i mutlak olabilir. Îkān-ı felsefî inkâr edilip lâ-edriye-i mufrıta mezhebi iltizâm edilmedikçe Nasrâniyet'i müdâfaa kābil olmuyor. Buna binâen Hamilton medresesi Kant intikādiyyesinden bu noktada istifâde etmek istemiş ve ilmi esâsından yıkıp dîn-i Nasrânîyi cehl-i mutlak üzerine binâ ederek müdâfaaya kıyâm eylemiştir. Maamâfih Stuart Mill dînin cehl-i mutlaka ibtinâsındaki mehâzîri irâe etmiştir. Nasrâniyet ilme istinâd edemez, felsefe de cehl-i mutlaka binâ kılınamazsa felsefe-i dîniyye ile dîn-i felsefî arasında tefâvüt pek tabîî olmaz mı?

Halbuki dîn-i İslâm'da akīde esâs i'tibâriyle ilmî kıymeti hâiz olmak lâzım gelir. Aklın burada hiç olmazsa isbât-ı imkân gibi bir vazîfe-i mühimmesi vardır. Hattâ bizde akīde-i taklîdiyye câ-yı nizâ' olmuştur. Gerçi felsefenin mebhas-i ma'rifetinde mesâlik-i felsefiyye ve kelâmiyye-i İslâm'ın bugünkü telakkī-i felsefîye göre doğmatik yani îkāniyye olması müttefekun-aleyh değildir. Felâsife ve Mu'tezile gibi îkānî olanlar

varsa da Eşâire ve Mâtürîdiyye gibi min-vechin hisbânî ve min-vechin îkānî olanlar da vardır. Çünkü bunlar esâs i'tibâriyle meslek-i tedrîbden yürümüş ve David Hume hisbâniyesine karîb bir hisbâniyet-i felsefiyyede ve ondan ziyâde îkāna mütemâyil bir mertebe-i mutavassıtada karâr kılmışlardır. Bunların esâslarına göre îkān ve ilm-i beşer, zarûrî değil, âdîdir. İkān, vâkıî bir kıymeti hâiz olabilip vücûb-ı aklî ve zarûret-i mantıkıyyeyi mutazammın değildir. Tasdîkāt-ı ilmiyye Kant'ın asertorik dediği kazâyâ-yı vâkıiyye ve mutlaka-i âmmedir. Çünkü mebde'-i mutlak fâil-i muhtârdır. Vücûblar hep cihet-i ameliyyeden münbaistir, vukūâttan, vukūâtın istimrâr ve ıttırâdı demek olan âdiyetten, hâsılı sünnet-i ilâhiyyeden gelir. Ben Eşâire ve Mâtürîdiyyenin mebhas-i ma'rifette îcâb-ı âklîyi inkâr ve âdiyeti tesbît eylemelerinden öyle anlıyorum ki ilm-i beşerde zarûret-i mutlaka-i mantıkıyye yoktur. Bu zarûretler, hep zarûret bi-şartı'l-vasf denilen kısma râci' olur. Bunun menşei de her ilimde mebde'-i evvelin bir mukaddime-i zımniyye olarak melhûz olmasıdır. Mebde'-i evvel fâil bi'l-îcâb ola idi, îkān ve ilim zarûret-i zâtiyye-i mutlaka olurdu. Mebde'-i evvel fâil-i muhtâr olunca bu îkān bir îkān-ı fi'lî ve vâkıîden ibâret kalır, binâenaleyh tecrübe kıymetini tecâvüz edemez. Felâsife-i İslâm'ın îcâba, mütekellimînin ihtiyâra kāil olması da bunu müeyyiddir. Görülüyor ki bu iki nazariyenin ikisi de hem kıymet-i felsefeyi ve hem kıymet-i dîniyyeyi hâizdir. Daha ziyâde felsefe-i dîniyye sayılması lâzım gelen felsefe-i mütekellimîn bugün meslek-i fünûn sayılan meslek-i tedrîb ve tecrübe ile daha çok alâkadâr olarak felsefe-i hâzıraya mümâstır, sonra her iki mezheb felsefe-i hâzıraya dâhildir. Şu hâlde felsefe-i dîniyye ile dîn-i felsefî bize nazaran din ile felsefe arasında bir tekābül ve tenâzü'-i küllî değil iki felsefe arasındaki fark-ı meslek demektir.

Bu fark olsa olsa nübüvvetin felsefeye kabûl ve adem-i kabûlü noktasından başlayabilecektir. Acaba nübüvvet bir matlûb-ı felsefî teşkîl edecek bir vâkıa değil midir? Ulûhiyet bir matlûb-ı felsefî olunca nübüvvet neye olamasın?

Bugün ilmü'n-nefs, mantık, ahlâk, mâba'dettabîî gibi bütün şuabât-ı felsefede mebâdî-i ûlâ-yı ma'rifet, her hâlde rûhun şehâdet-i vicdâniyyesine ircâ' olunmaktadır. Bedâhet-i evveliyyeye istinâd eden îkāniyyûn rûhun hads ve bedâhetine bir kıymet-i ayniyye vererek îkānı buna, bu bedâhete istinâd ettirmiş ve bunsuz tecrübenin bile kābil olmadığını söylemekte bulunmuştur. Buna göre mebnâ-yı ma'rifet rûhun evvelî olan kuvve-i bedâhetiyle eşyânın bizzat olan tebeyyün-i vücûdîsi arasındaki ittihâddadır. O hâlde vicdân-ı evvelî, yalnız nefsî değil aynî kıymeti de hâizdir. Buna mukābil erbâb-ı tedrîb bu bedâhete yalnız nefsî bir kıymet atfetmekle berâber tecrübe ve istikrâyı: Hissettiğimi hissediyorum, müselleme-i vicdâniyyesine istinâd ettirmiştir; bu sûrette de itkān-ı aynî bu şehâdet-i vicdândan ileri geçemiyor. Sonra ma'neviyyûn a'yânı rûha ircâ' ediyor ve îkān-ı aynîyi îkān-ı nefsî ile tevhîd ediyor. O hâlde gerek îkāniyyûnun dediği gibi akıl ilimde hem kābil ve hem fâil bir hâlde bulunsun ve gerek tedrîbiyyûnun dediği gibi fâil-i mahz sayılsın, her hâlde ilmin kuvvet ve za'f-ı vicdân ile bir alâka-i mutlakası bulunduğu nâ-kābil-i inkâr oluyor ve îkān ve hisbânın mebdei vicdânların kuvvet ve za'fından ibâret bulunduğunda şübhe kalmıyor. Zekâların, akılların, fikirlerin kuvvet ve za'fta, şiddet ve sür'atte tefâvütleri gibi vicdânların kuvvet ve za'fta tefâvütleri dahi tamâmen bir hâlet-i iktisâbiyye değil, esâsen bir mevhibe-i hilkat olduğu nazar-ı i'tibâra alınırsa hilkatin bazı vicdânlara hakîkat ile pek büyük bir münâsebet-i kaviyye bahşettiğini inkâr etmek için hiçbir sebeb kalmaz. İşte bu vicdân felsefe-i İslâmiyyede kuvve-i kudsiyye ta'bîr edilen kuvvettir ki bunun mertebe-i ulyâsına kudret-i i'câzı hâiz olan vicdân-ı nübüvveti koymak pek muvâfık olur. Gelenbevî merhûm *Mîr-i Âdâb Hâşiyesi*'nde kuvve-i kudsiyyeyi kuvve-i hadsiyyenin bir mertebe-i kemâli addeylemiş ve kuvve-i hadsiyyenin fıtrî ve bi't-tecrübe iktisâbî cihetlerini de îzâh eylemiştir. İbni Sînâ'nın yaptığı gibi bunu ilmü'n-nefs-i tecrübînin bazı hâdisâtıyla te'yîd ve isbât dahi kābildir. Kalb ve vera' dahi tesmiye olunan **[199]** bu mebdein aslı her nefiste az çok mevcûddur. Fakat ekser-i ahvâlde ekser rûhların tecelliyât-ı vicdâniyyeleri alel-ıttırâd tecrübe ile teeyyüd edemediğinden bunların kıymetleri bedîhiyât veya müsellemât nâmı verdiğimiz mebâdîye münhasır kalmıştır. Binâenaleyh ilhâm-ı vicdân alel-ıtlâk ve umûm için esbâb-ı

ilimden ma'dûd olamıyor. Fakat umûm için ıtlâkıyla kabûl olunmayan bu tecellînin havâs için bazı tecârib-i muttaride ve şerâit-ı muayyene tahtında tahakkukunu kabûl etmekte hiçbir mahzûr-ı felsefî yoktur. Felsefe-i İslâmiyyede gösterildiği vechile buna da'vâ veya tahaddî munzam olur ve tecârib-i vâkıa onun tahakkukunu te'yîd ederek i'câza müeddî bulunursa vahiy dediğimiz bu kısmı ilhâmât-ı âdiyye ve esbâb-ı sâirenin fevkinde bir mertebe-i yakîne ıs'âd etmek pek tabîî olur. İşte felsefenin mebhas-i nübüvvette taharrî edeceği mesâil bunlardan ibârettir. Garb felsefe-i hâzırasının Hıristiyanlık karşısında bulunması ve Hıristiyanlık'ta nübüvvet ile ilâhiyâtın bir mertebe-i tedâhülde bulundurulması ve hattâ bu tedâhülün âbâ'-i dîniyyeye tevsî' edilmesi, nübüvvetin telakkī-i İslâmî vechile ilmî ve hakīkī sûrette mevki'-i bahse konulmasına mâni' olmuş zannederim. Bir de feylesofları bu bâbda tereddüde sevk edebilecek bir mebde'-i hissî vardır ki o da böyle bir şey var da bizde niye olmuyor? suâlinin mutazammın bulunduğu hodkâmlıktan ibârettir. Halbuki bâlâda arz eylediğim vechile fıtratın bir mevhibe-i âliyyesi olan bu husûsiyetin iktisâbî olamayacağı der-hâtır edilince hakīkat erbâbı için bunun inkârından mütevellid mahrûmiyet daha ziyâde şâyân-ı teessüf olacağı nümâyân olur. Kendimizde bulunmayan meziyetleri inkâr mı edeceğiz? Mütedeyyin olmak için hepimiz enbiyâ mı olmak iktizâ eder? Yaratır, bilir, sever, derdlerimize dermân verir diye ubûdiyet edeceğimiz bir Allah'ın marzıyâtını nasıl ta'yîn edip de ona tevfîk-ı hareket eyleyeceğiz? Her gönlümüzü aldatan tesellîye din kıymeti mi vereceğiz? Kendimize hürriyet ararken Hâlık'a mecbûriyet mi isnâd edeceğiz? Hak-perest bir diyânete sâhib olmak ve ciddî bir aşk ve münye taşımak için rızâ-yı Hakk'ı gözetmek mükellefiyetinde değil miyiz?

Kont gibi kadın veya erkek insana tapanlar bile taptıkları insanların arzularını dinlemek ve onu icrâ etmek mecbûriyetinde değil midir? Evet Allah'a ubûdiyet edebilmek için O'nun evâmirini bir vahy-i kat'î ve o vahye müteferri' bir tarîkat-ı ma'rifet ile telakkī etmek ihtiyâcındayız. Mâdem ki hepimizin sâhib-i vahiy olmadığını görüyoruz, o hâlde nebîye ihtiyâcımızı kabûl edeceğiz.

Elmalılı Hamdi

İSLÂM'IN RÛH-ı İLMÎ ve EDEBÎSİ

6

İlm-i tıb ve fenn-i cirâhat da İslâm diyârında en yüksek derecât-ı inkişâfa nâil olmuştu. Gerçi eski Yunanlılar da ilm-i tıb ile meşgūl olmuşlar ise de müslümanlar bu ilmi inkişâf ettirmek husûsunda seleflerinin kat' ettikleri merâhili geride bırakmışlar ve bu ilmi asr-ı hâzırın desâtîrine takrîb etmişlerdir. Müslümanların bu şu'be-i ilimde ve ulûm-ı tabîiyyenin inkişâfında asırlarca devâm eden mesâîsi hakkında biz burada ancak küçük bir fikir verebileceğiz.

İskenderiye mektebine mensûb Dioskorides'e mevâdd-ı tıbbiyyeyi tedkīk için lâyıh olan fikir, şekl-i fennîsiyle müslümanların eser-i îcâdıdır. Kimyevî eczâcılığı müslümanlar ihtirâ' etmiş ve "eczâhâne" tesmiye ettiğimiz müessesâtın ilk mûcidleri olmuşlardır. Eczâcılar, hükûmetin murâkabesi altında icrâ-yı san'at ederlerdi. İlâcların esmânı muayyendi. Eczâhânelere hükûmetler yardım ederdi. Etıbbâ ve eczâcılar muntazam imtihânlardan geçerler ve ellerine birer ruhsatnâme verilirdi. Ancak bu ruhsatnâmeleri hâmil olanlar icrâ-yı san'ata me'zûn idiler. Müslümanlar her şehirde "Dârüşşifâ" tesmiye olunan birer hâne küşâd etmişlerdi. Bu hastahâneler hükûmetin hesâbına işlerdi. İbni Usaybia'nın?? *Terâcim-i Ahvâl*'inde etıbbâ-yı İslâmiyyenin esâmîsi bir cildi doldurur. Ebûbekir Muhammed bin Zekeriyâ er-Râzî onuncu asr-ı mîlâdînin mebâdîsinde iştihâr etmiştir. Mûmâileyh maskat-ı re'si olan Rey şehrindeki hastahânenin sertabîbi idi. Müteâkıben Cündişâpûr ve Bağdad hastahâneleri sertabîbliğini îfâ etmiştir. Mûmâileyhin çiçek hastalığı ve kızamık hakkında risâlelerini bütün dünyâ okumuş ve müstefîd olmuştur. Ebûbekir er-Râzî birçok keşfiyâtı miyânında "galsama"yı, boğazda sadâ ihdâsına âlet olan asabı keşf etmiştir. Müşârunileyh 200 risâle-i tıbbiyye yazmış ve bunlardan bir kısmı 1510'da Venedik'te tab' edilmiştir. Ebûbekir er-Râzî hicretin 311'inci senesinde mîlâdın 923'üncü senesinde irtihâl etmiştir.

Ebûbekir er-Râzî'den elli sene sonra Ali bin Abbâs iştihâr etmişti. Müşârunileyh yirmi cildden müteşekkil bir eser-i tıbbî neşrederek bu eserde

ilm-i tıbbın nazariyât ile ameliyâtını hülâsa etmiş ve eserini Emîr Adudüddevle'ye ithâf eylemiştir. 1227'de tab' olunmuştur. Ali bin Abbâs, İbokrat ile Calinos'un birçok hatâlarını **[200]** tashîh etmiştir. Etıbbâ-yı İslâmiyyeden Ebu'l-Kāsım Halef bin Abbâs (Ebû Mervân bin Abdilmelik bin Zühr) şâyân-ı kayd eâzımdandır. İbni Zühr asrının en mümtâz etıbbâsındandı. Tetebbuât-ı ilmiyyesini ikmâl ettikten sonra müşârunileyh Yûsuf bin Taşfîn'in(???) hizmetine girmişti. İbni Zühr'ün oğlu babasının mesleğine sülûk etmiş ve "Yûsuf bin Taşfîn" ordusunun en büyük sıhhıye me'mûru ve cerrâhı ta'yîn edilmişti. "Ebü'l-Velîd bin Rüşd", Abdullâh ibni Ahmed bin Ali el-Baytâr cihân-ı tefekkürde dâimî bir eser bırakan ricâlin bir kısmıdır. İbni Rüşd garbın İbni Sînâ'sı idi. İbni Zühr, İbni Bâcce ve İbni Tufeyl'in muâsırıdır. Ebu'l-Kāsım bin Halef bin Abbâs yalnız bir tabîb değil aynı zamanda birinci derecede bir cerrâh idi. En müşkil ameliyât-ı cerrâhiyyeyi icrâ ederdi. Kadınlara ameliyât-ı cerrâhiyye yaptığı zaman mükemmel bir sûrette ta'lîm ve terbiye-i meslekiyye gören kadın hastabakıcıları istihdâm ettiğini müşârunileyh kendi eserlerinde ihbâr etmektedir. Ebu'l-Kāsım'ın kullandığı âlât-ı cerrâhiyyeyi tavsîfe hasrettiği eser müslümanlar arasında cirâhatin ne kadar yükseldiğini irâe eder. Ebu'l-Kāsım'ın mesâne taşı çıkarmak için yaptığı ameliyât asr-ı hâzırda en ileri giden cerrâhların yaptıkları ameliyâtın aynı idi.

İbni Sînâ hiç şübhesiz asrının en yüksek adamıydı. Cihânşümûl bir dehâyı hâizdi. Dimâğı bir muhît-i maârifti. Kendisi feylesof, riyâziyâtçı, hey'et-şinâs, şâir ve tabîb idi. Müşârunileyh iki kıt'a üzerinde icrâ-yı nüfûz etmiş ve kendisine bihakkın Şarkın Aristosu denilmiştir. İbni Sînâ'nın felsefesi asırlarca şark ve garbda hâkim oldu. Asya'da İbni Sînâ, "eş-Şeyhu'r-Reîs" ünvanıyla ma'rûftur. İbni Sînâ on sekiz yaşında tahsîl-i tıbbîsini Buhârâ'da ikmâl etmiş ve müteâkıben hârikulâde büyük bir hayât-ı siyâsiyye ve felsefiyyeye ibtidâr etmiştir. Mahmûd-ı Gaznevî'nin hizmetine girmek için vukū' bulan teklîfâtını reddetmesi yüzünden Devlet-i Gazneviyye hudûdundan dışarı çıkarılmış ise de az bir zaman sonra Hemedân Emîri Şemsüddevle'nin daha sonra Isfahân Emîri Alâüddevle'nin vezîri olmuş, bununla berâber tetebbuât-ı ilmiyye ve felsefiyyesinde devâm ederek *Kānûn* ve *Ürcûze* nâm eserlerini yazmıştır ki bu eserler bütün ma'lûmât-ı tıbbiyyenin esâsı olmuştur.

Eski Yunânîlerin teşrîh hakkında kabataslak bazı ma'lûmâtı vardı. Eczâcılığa dâir hâiz oldukları ma'lûmât pek dar bir sâhaya münhasırdı. Müslümanlar bunları fünûn-ı müsbete miyânına idhâl ettiler.

İslâm devletinin vüs'ati dünyânın her köşesinde tedkīkāt ve taharriyât icrâsına müsâid bulunuyordu. Binâenaleyh müslümanlar isti'mâl olunmakta olan eczâ-yı tıbbiyyeyi çoğaltmışlar, sayısız, bahâsı takdîr olunmaz birçok ilâveler yapmışlardır.

Nebâtât ilmini müslümanlar çok ilerletmişlerdir. Kurtuba, Bağdad, Fas ve Kāhire gibi merâkiz-i İslâmiyyede te'sîs olunan husûsî bahçelerde nebâtât ilmi en büyük ulemâ tarafından tedrîs olunurdu.

Ed-Dümeyrî İslâm âleminde, yazdığı *Târîh-i Hayvânât* ile meşhûrdur. Bu eser Buffon'dan yedi asır evvel yazılmıştır.

Jeoloji ilmi, İslâm âleminde ilm-i teşrîhü'l-arz nâmıyla tedrîs olunurdu.

Nâkılı: **Ömer Rızâ**

GARBLILAŞMAK TEZÂHÜRÂTI

Kadınları Barlara Götürmek, Dans Ettirmek, Şanoya Çıkarmak İstiyorlar

Tevhîd-i Efkâr gazetesi ahlâk ve şeâir-i dîniyyeyi, âdâb ve âdât-ı milliyyeyi müdâfaa ettiği için *İleri* gazetesi tarafından "kara kuvvet ve irticâ" gibi birtakım ma'nâsız, modası geçmiş isnâdlara ma'rûz kalmıştı. Hak ve hakīkati müdâfaa husûsunda hiçbir şeyden yılmayan, kuvvetini dîninin yüksek rûhundan, milletinin asîl kalbinden alan *Tevhîd-i Efkâr* gibi büyük bir mücâhidin böyle şeylere zerre kadar ehemmiyet vermediğini, bu kabîl âdî tehdîdlerle Müslümanlığı ve ahlâkı müdâfaa etmek isteyenleri korkutmak modasının geçtiğini görünce *İleri* gazetesi bu defa rûh-ı millînin bi-hakkın tercümânı olan muhterem *Tev-hîd-i Efkâr*'a "avâm-firîblik" isnâdından hiç

sıkılmadı. Nâmûs ve ahlâkı müdâfaa ettiği için *Tevhîd-i Efkâr* avâm-firîb oluyor. Çünkü avâm, halk nâmûslu ve ahlâklıdır. *Tevhîd-i Efkâr* niçin avâmın, halkın tarafını iltizâm ediyor? *İleri* gazetesine göre bu en büyük bir cürüm oluyor. Avâmın yani halkın ne hükmü var ki onların nâmûs ve ahlâk telakkîlerine *Tevhîd-i Efkâr* iştirâk ediyor? Bu efendiler, icâbında "halkçı" olurlar, halkın hâkimiyetinden, irâdesinden bahsederler. Sonra da halkın nâmûs ve ahlâkına, arzu ve irâdesine hürmet gösterenleri avâmın, halkın telakkıyâtına uygun hareket ettikleri için takbîh ederler. Niçin halk gibi düşünüp avâm-perver olmalı? Münevver zümreye bu yakışır mı? Kadınların –fuhuş yataklarından başka bir şey olmayan– barlara gitmeleri, ecnebîlerle kucak kucağa dans etmeleri, tiyatro sahnelerine çıkarak türlü türlü işvebâzlıklarla genç beyleri eğlendirmelerini fenâ gören avâm gibi, halk gibi düşünmemeli; bunları hoş gören bazı havâs gibi, münevverler gibi düşünmeli ve söylemeli. **[201]** Niçin *Tevhîd-i Efkâr* âhengi bozuyor? Bütün bu medeniyet levâzımını(!) memlekette neşir ve ta'mîm ile mükellef olanlar arasında âh şu Tevhîd-i Efkâr olmasa, her işler yolunda gidecek! Kadınlar barlara devâm edecek, ecnebîlerle kucak kucağa dans edecek, her isteyen müslüman kadını hükûmetten bir vesîka ile fuhuş imtiyâzını alacak, şanolara çıkacak, gençleri eğlendirecek… Hâsılı zevk ve eğlence husûsunda mutlak bir serbestî ihrâz edecek!… Fakat *Tevhîd-i Efkâr* bunlara mâni' oluyor. Havâs arasında böyle avâmın, halkın rûhuna göre bir gazetenin bulunması ne kadar da can sıkıcı bir şey! Onun için her taraftan muttasıl ona hücûm ediyorlar. Onun Müslümanlığı, ahlâk ve nâmûsu müdâfaa husûsundaki azmini kırmak için türlü türlü isnâdlarda bulunuyorlar. Bu kadar isnâdât ve müşkilât karşısında zerre kadar sarsılmayarak yine Müslümanlığı, nâmûs ve ahlâkı yıkmak isteyenlere müdâfaadan bir ân geri durmaması, doğrusu, mücâhedelerin en büyüğü, ibâdetlerin en fazîletlisidir. Allah kalemine kuvvet versin, îmânını müzdâd etsin.

İleri gazetesinin bu "avâm-firîblik" isnâdına karşı *Tevhîd-i Efkâr* "Garbcılık Kisvesi Altında Dînimize İndirilmek İstenen Darbeler" serlevhasıyla mühim bir cevâb verdi:

"Evet, dedi. Biz avâm-firîb olabiliriz, onunla iftihâr da ederiz. Avâm-firîblik milletin ırz ve ismetine tasalluttan bin defa evlâdır.

"Türk kadınlığının Rus ve Rum âşüftelerininn derecesine sukūt ve barlarda Rum oğlanlarının agūşunda dans etmemelerini istemeye, ahlâkımızı, dînimizi, âdâb ve âdât-ı milliyyemizi, an'anâtımızı muhâfazaya çalışmaya muârızlarımız 'avâm-firîblik' diyorlar.

"O hâlde Türk hanımlarının barlarda Rus ve Rum âşüftelerinin yerini, Rum oğlanlarıyla sarmaş dolaş dans etmelerini, ahlâksız, rezîl ve fâhişe olmalarını isteyenlere, ne sıfat verilmek lâzım gelir? Lütfen bu beylerin kendileri bu sıfatı bulup bize söylerler mi?..

"Milletimizin kāhir ekseriyeti elhamdülillâh ahlâkını, dînini muhâfaza etmektedir. Ahlâksızlığa, dinsizliğe, fuhuş ve rezâlete karşı açtığımız bu mücâdelede bütün milletin bizimle berâber olduğuna hiç şübhemiz olmadığı gibi birkaç bar düşkünü, 'lâ-dînî' beyin 'kara kuvvet', 'yeşil kuvvet', 'irticâ', 'avâm-firîblik' gibi sözleri karşısında Türk milletinin an'anât-ı İslâmiyye dâiresinde ahlâkını ve dînini muhâfaza ederek terakkī etmesi için vâkı' olacak mücâhedemizden de geri dönecek değiliz.

"Efendiler, bu çocukça mugālataları bırakın. Garblılaşmak kisvesi altında milletin dînine, îmânına, nâmûsuna taarruzdan vazgeçin. Müslüman iseniz mutlak Müslümanlığın ahkâmına, evâmirine itâat ve serfürû edeceksiniz. Müslüman değilseniz açıkça söyleyin de hem mâhiyetlerinizi anlayalım, hem de müslümanların işine karışmayın.

"Altı ay evvel tel'în ettiğiniz kānûn ve idâreleri bugün göklere çıkarıyorsunuz! Sonra bu karışık akīde ve mesleğinizle halkın karşısına çıkıp ictimâiyâtçılık ediyorsunuz ve bununla bütün âlemi kendinizden nefret ettiriyorsunuz! Fakat emîn olunuz ki bu mesleğinizde arkanızdan gelecek sekiz kişi bulamayacaksınız. Akīdesi ve îmânı çok sağlam olan bu millet üç buçuk küçük beyi memnûn etmek için âilelerini Beyoğlu hıristiyanlarının bâzîçe-i hevesâtı edemez ve etmeyecektir."

Bu celâdetkârâne müdâfaa üzerine *İleri*'nin taarruzları tamâmıyla kırıldı.

*
* *

Vakit gazetesi Türk kadınlarının barlara gidip gitmemesi, şanolara çıkıp çıkmaması hakkında henüz kendi nokta-i nazarını söylemedi. Bu husûsta kāri'lerini söyletiyor. Açtığı anketten bakalım ne netîce çıkaracak!

Bu anketlerde barın müteaddid ta'rîfleri yapıldı:

– Bar bir nevi' meyhânedir. – Mahmûd Es'ad.

– Barlar birer fuhuş meşheridir. – Vedâd Azmî.

– Bar denilen fuhuş yatakları … – Mehmed Rif'at.

Ne dersiniz *Vakit* kāri'lerinin içinde Türk kadınlarının bara ve şanoya çıkmasını tecvîz edenler çıkmadı mı? Bunlar kendi âilelerini götürmeyeceklerini, fakat kendi âilelerine mensûb olmayan kadınların gidebileceklerini açıktan açığa söylediler. İçlerinden *Vakit*'in serbest fikirli diye kāri'lerine takdîm ettiği bir tanesi de "Ben kendi âilem ve hemşîremi de götürürüm." dedi. Bilmiyoruz, bu mertebeye varan kimselerin sözleri gazetelerde nasıl yer buluyor? Bu teşhîrden *Vakit* refîkimiz acaba ne fayda bekliyor?

"Serbest fikirli" denilen bu adam:

"Şunu da ilâve edeyim ki, diyor, âdâb ve evâmir-i dîniyye olarak hiçbir teşkîlâtın hiçbir ferd üzerinde hakk-ı müdâfaası olamaz."

Tabîî, nâmûs telakkīsi mes'elesinde o derekeye vardıktan sonra artık dinle, îmânla bir alâka kalır mı ki onun âdâb ve evâmiri mevzû'-ı bahs olabilsin. İnsan garîb mahlûktur: Ulviyetine pâyân olmadığı gibi süfliyetinin nihâyeti de yoktur. Bir kere ayağı kaydı mı, artık sukūtta onunla müsâbaka edecek âlemde hiçbir mahlûk kalmaz.

Şimdi kendileriyle münâkaşa etmek şöyle dursun, görüşmek bile câiz olmayan, söyledikleri hezeyândan, "müstefreğāt-ı ictimâiyye"den başka bir şey olmadığı hâlde maatteessüf bir sahîfe-i irşâd olmak lâzım gelen matbûâtta yer bulan bu birkaç kişinin hezeyânlarını ber-taraf ettikten sonra hemen herkes bu ahlâksızlıklardan mütenefir bulunuyor ve hükûmetimizin Müslümanlık'la olan alâkası kat' edilmedikçe ahlâk ve âdâb-ı umûmiyyeye mugāyir olan bu münkerâtı men' etmek vazîfesi olduğunu söylüyor; bazıları bu gayr-i ahlâkī bahislerin matbûâtta yer bulmasını bile muâhaze ediyor.

Bunların içinde en mûciz ve en kat'î ve esâslı cevâb Üsküdar Tapu Başkâtibi Emin Bey'in cevâbıdır. Mûmâileyh diyor ki:

[202] "Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmetinin dîn-i resmîsi İslâm oldukça, dîn-i mübîn-i İslâm'ın muhadderât-ı İslâmiyyeyi dâire-i iffet ve tesettürde bulundurmaklığı emir ve bu kazıyye-i mühimme an'ane-i celîle-i İslâmiyyeden bulundukça, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmeti, hilâf-ı şer'-i Ahmedî, tesettüre adem-i riâyet hakkında bir kānûn kabûl etmedikçe kadınlarımız,

1- Umûmî dans mektep ve mahallerine gidemezler.

2- Barlara devâm edemezler.

3- Ellerine vesîka verilmesi câiz değil ki umûmî mahallere gitmesi câiz olsun.

4- Tiyatro sahnelerine çıkamazlar.

5- Masûniyet-i Şahsiyye Kānûnu âdâb-ı umûmiyye ve kavânîn-i mevzûaya muhâlif harekâtta bulunulmadıkça ma'mûlün-bih olup aksi takdîrde zâbıta-i ahlâkıyye şer'an ve dînen ve ahlâken şâyân-ı tecvîz olmayan her husûsâtı her sûretle men' edebilir. Nasıl ki Beykoz Parkı'nı polis basarak kumarı men' etmiştir. Çünkü kumar ahkâm-ı umûmiyye-i esâsiyyemizle memnû'dur. Artık burada ve emsâli mahallerde Masûniyet-i Şahsiyye Kānûnu mevzû'-ı bahs olamaz. Masûniyet-i Şahsiyye Kānûnu fenâlar hakkında bir silâh değildir."

Sâbık İstanbul Kumandanlığı Sertabîb Muâvini Kâzım Selîm Bey "Türkün iki kısma ayrıldığını, biri müslüman kalarak diğer bir kısmının da hıristiyanlaşmakta olduğunu, bu yollara sülûk eden kadınların hep ikinci nevi'den olduğunu, İslâm hükûmetinin Polis Müdürü İslâmlığı muhâfazaya me'mûr olduğunu" söylüyor.

Avni Bey nâmında bir zât Emin ve Kâzım beylerin söylediklerini biraz daha tavzîh ediyor:

"Evvelemirde memleketimizde böyle bir mes'elenin tahaddüs etmiş olmasından fevkalâde müteessirim. Fikrimi açıkça söyleyeyim; suâllerinizin topuna cevâb: Ben memleketimin men-

faat ve selâmeti nâmına Türk kadınlarının dans öğrenmesine, barlara gitmesine, tiyatro sahnesine çıkmasına ve bilhassa ellerine vesîka verilmek sûretiyle fuhşa nev'amâ teşvîk edilmesine şiddetle muârızım ve gördüğüm ahvâlden cidden dilhûnum. Sakın bu fikrimi koyu muhâfazakârlığıma atfetmeyiniz. Bil-akis memleketin her iyi şeyi kabûl etmek sûretiyle teceddüdüne ve her fenâ şeye kapılarını kapamasına bütün kalbimle tarafdarım.

"Evvelâ Türk millet ve hükûmetinin dîn-i umûmî ve resmîsi dîn-i İslâm'dır. Biz esâsât-ı İslâmiyyeden uzaklaştıkça her husûsta istinâdgâhımızı gāib edeceğimizi iyice bilmeliyiz.

"Sâniyen, Türk milleti İstiklâl Harbini Türk kadınlarının uluorta âlem-i fuhuş ve rezîlete atılması için, Türk kadınlarının muhill-i ahlâk bir sûrette istiklâllerini kazanması için mi yaptı? Bunca şühedâ', kanlarını, canlarını kadınlarının serbestçe icrâ-yı zevk edebilmesi için mi îsâr etti?

"Sâlisen, ahkâm-ı dîniyyeden kat'-ı nazar, bilmeliyiz ki bir millet maddî ve ma'nevî varlığına istinâden âlem-i hayâtta idâme-i mevcûdiyyet eder. Maddî varlık, ordu ve iktisâd; ma'nevî varlık ise ahlâk ve esâsât-ı ictimâiyyedir.

"Râbian, millet, kadınlarından iyi âileler teşkîl etmek, mes'ûd yuvalar yapmak, memlekete nâfi' evlâd yetiştirmek ve nihâyet lüzûmuna göre erkeklerine âlem-i hayâtta her husûsta müzâheret bekler. Yoksa barlarda dans etmek, sahnelerde göbek atmak değil …

"Hülâsa Masûniyet-i Şahsiyye Kānûnu– ki memlekette pek yanlış anlaşılan bir kānûndur– halkı me'mûrîn-i hükûmetin gayr-i kānûnî müdâhalât ve işkencesinden kurtarmak ve memlekete kānûnu hakîkaten hâkim kılmak maksadıyla vaz' olunmuş olsa gerektir. Bugünkü kānûnlarımız bile; âdâb-ı umûmiyyeye tecâvüzü bir nevi' cürüm addeder. En hür memleketlerde bile genç çocuklar ile kadınların harekâtı ve âdâb-ı umûmiyyenin hudûdu tahdîd olunmuş ve hükûmetler daima buna murâkıblık vazîfe-i mâniasını îfâ edegelmekte bulunmuşlardır.

"Memleketimiz garbın medeniyetine muhtâcdır. Fakat bence garbın, ilmi, fenni, san'atı, maâliyâtı demektir. Yoksa rezâleti değil. Hem memlekette yapılacak başka iş mi yok ki. Bilhassa üç buçuk züppenin keyfi için böyle maskaralıklarla uğraşarak kendimizi âleme ve bilhassa düşmanlarımıza karşı gülünç mevkie sokuyoruz. Türk kadınları garb medeniyetini iktibâs etmek istiyorlarsa kendilerine Anadolu'daki yavruları cehâletten kurtarmak için en hücrâ köylere varıncaya kadar dağılmalarını, muallimlik etmelerini, nesli, memleketi kurtarmalarını tavsiye ederim.

"Hükûmetin geciken bu bâbdaki icrââtını tesrî' etmesi bütün halkın âmâlini tatmîn edecek ve mevkiini bir kat daha kuvvetleştirecektir. Aksi hâlde ne yalan söyleyim, gidişimizi iyi görmüyorum."

Muallim Ş. Nûreddin Bey ecnebî işgāli zarfında bazı müslüman kadınlarının işi sokakta şapka ile gezmek, İngilizlerle evlenmek istemek derecelerine kadar getirdiğini hâtırlattıktan sonra barlara gitmeyi, şanolara çıkmayı kabûl edip etmemek için diyor ki:

"Herkese kız kardeşini mevzû'-ı bahs ediniz; alacağınız cevâbları tasnîf ediniz. O zaman belli olur. Benim gibi her vatan gencine hemşîre ve kardeş nazarıyla bakan bir insan için ise verilecek cevâb hayırdır."

Muallim Bedî' Bey diyor ki:

"Kibâr ecnebî ta'bîrinden anlaşılacak ma'nâ biraz teemmüle değer bir şey. Ecânibi eski bildiğimizden fazlasıyla öğrendik. Hem pek acı bir sûrette. Bütün kibârlarını istidlâlen değil, bütün varlıkları ile gördük. Şimdi de Türk kadınlarının onların kucaklarında sıçrayacakları vakit mi geldi? Bunu dileyenler için en sonda lâzım gelen bir tavsiye var."

Da'vâ Vekîli Muammer Sâlih Bey:

"Danslardan, barlara gitmekten, şanolara çıkmaktan millete bir fayda olup olmadığını ve vesîkaların fuhşu teşvîkten başka neye yaradığını" soruyor.

Çubukçu-zâde Mehmed Sıdkı Bey diyor ki:

"Ülkemize yabancı milletlerin getirmek istediği gayr-i ahlâkī teceddüdlerden hiçbirisinin memleketimiz matbûâtında bile yer bulması tarafdarı değilim. Türk ve İslâm olmak i'tibâriyle benliğimizde menfî ve çirkin izler bırakacak olan bu meş'ûm hâdiseler hangi menba'lardan tereşşuh ediyor acaba?.."

*
* *

Sa'diye Hanım da "Rumlara benzemekten" korktuğunu ve müteessir olduğunu söylüyor. Hakīkaten bu, büyük bir tehlikedir. Maatteessüf Rum harsi ve ictimâiyâtı İstanbul'da müslüman kadınlarına icrâ-yı te'sîr etmeye başlıyor. Rumlar Türkleri değil; Türkler, müslümanlar Rumları taklîd ediyorlar. Birtakım san'atlar ve fiiller vardı ki onlar Rumluğa hâs idi ve onları **[203]** ancak Rumlar işlerdi. Müslümanlarca bu san'atlar, bu fiiller en büyük muayyebâttan idi. Lâkin şimdi binlerle teessüf ki Sa'diye Hanım'ın dediği gibi müslümanların içinde de Rumları taklîd hevesi uyandı.

Meselâ bir zamanlar "meyhânecilik" Rumlara hâs bir san'at idi. Müslüman bir Türk için meyhâneci olmak en büyük muayyebâttan idi. Lâkin ecnebî işgāli zarfında kapılarının üzerine isimlerini asan meyhâneci müslümanlar maatteessüf şurada burada görüldü.

Acaba "umûmhânecilik" nedir, müslümanlar bilir miydi? Müslümanlar, Türkler nazarında bu öyle rezîl bir san'at idi ki ağıza bile alınmazdı. Lâkin şimdi maatteessüf yine müslümanların içinden evlerinin kapısına müslüman isimlerini asarak bu rezîl san'at ile iştigāl edenler peydâ oldu. Bu san'atta da Rumları taklîd hevesi uyandı.

Sonra bir kısım kadınların sokaklardaki şekil ve kıyâfetlerine dikkat ediniz: Tamâmıyla Rum veya Rus taklîdidir. Rum karıları memelerine kadar göğüslerini; koltuklarına kadar kollarını açtıkları için bazı müslüman kadınları da onları taklîde başladılar.

Rumlar veya Ruslar nasıl tuvalet yapıyorlarsa bazı müslüman kadınları da derhâl onları taklîd ederler.

Başların bağlanması, saçların kıvrılarak yanaklar üzerine sarkıtılması, çarşafların atılarak Rumların giydiği kostümlerle sokağa çıkılması, etler görünecek kadar ince çoraplar giyilmesi, dizlere kadar kısa fistanlar giyilerek bacakların gösterilmesi, boyunlara kehribâr tesbîhler takılması, çocuklara şapka giydirilmesi, yanı sıra bir köpek taşınılması, tırnakların uzatılması… hep Rum veya Rus karılarını taklîdden başka bir şey değildir. Demek ki Sa'diye Hanım'ın dediği gibi hakīkaten bir kısım müslüman Türk kadını Rum karısına benzemek hevesine düşmüştür; kendi şeâir-i dîniyyesini, secâyâ-yı milliyyesini terk ediyor; garbcıların ta'bîri vechile hars-i millîsini ayaklar altına alarak Rum harsini taklîd ve ona temessül ediyor. Bit-tabi' bundan Sa'diye Hanım ne kadar korksalar haklıdırlar.

Acaba bir kısım müslüman gençleriyle bir kısım müslüman Türk kadınının böyle şeâir-i dîniyye ve secâyâ-yı milliyyeyi terk ederek Rum harsine temessül etmesi azîm bir tehlike-i milliyye değil midir? Bunu yalnız din nokta-i nazarından değil, milliyet i'tibâriyle de düşünmek icâb eder. Binâenaleyh Müslümanlık tarafdarlarıyla hakīkī milliyetçilerin bu mes'elede birleşerek müstevlî bir şekil alan Rumluk tehlikesine karşı tedâbîr-i lâzıme ittihâz etmeleri icâb eder. Bit-tabi' milliyet perdesi altında müslüman ve Türk kadınını Frenkleştirmek isteyen sahte milliyet-perverler için bu, bir tehlike değil, bil-akis Türk kadınının inkişâf ve tekâmülüdür! Lâkin hakīkī miliyyet-perverler, zannederiz, bu husûsta Müslümanlık tarafdarlarından başka türlü düşünmezler. Sa'diye Hanım mes'elenin en can alacak noktasını keşfederek milletin rehber ve mütefekkirlerini azîm bir tehlikeden haberdâr etmiştir.

*
* *

Sonra bu cevâblar içinde Dâru'l-fünûn ve Dâru'l-Muallimât-ı Âliyye Rûhiyât Muallimi Ali Haydar Bey'in fikirleri de pek ziyâde nazar-ı dikkatimizi celb etmiştir. Ali Haydar Bey de kadınların barlara ve dans mahallerine gitmelerine tarafdar değil. Şu kadar ki dermiyân ettiği esbâb-ı mûcibe pek garîb! Diyor ki:

"Ben bu gibi husûsâtta çok liberalim. Fakat gürûh-ı mutaassıbînin eline lüzûmsuz yere bir silâh verilmemesi için ihtiyâtla hareket edilmesine tarafdarım. Türk kadınının cem'iyet içindeki mevki' ve vazîfesi gittikçe daha bâriz bir sûrette teayyün etmektedir. Esâsen bizde kadınlık mes'elesi bir seyr-i tabîî ile ilerlemektedir. İfrât ve taşkınlıklar mes'elenin hüsn-i sûretle halline bir zarar îrâs edebilir. Tekâmül-i tedrîcînin hâricinde yapılan sıçramalar, ekseriyetle ihtilâl ve hattâ irticâı da'vet eder. Bu nokta-i nazardan ben kadınların barlara ve dans mahallerine gitmelerine tarafdar değilim."

Kısası: İşler yolunda gidiyor, aman taşkınlık göstererek, müslüman halkın hissiyâtını tahrîk etmeyiniz; sonra aksülamel olur, kazanılan bu muvaffakıyet de elden gider, onun için şimdi dansları, barları karıştırmayınız… diyor.

İstanbul'da kadın mes'elesi târîhimizin şimdiye kadar kaydetmediği derecede müdhiş bir tereddî, fecî' bir sukūt devrine gelmiş olduğu bir zamanda bunu bir terakkī diye telakkī eden bu Dâru'l-fünûn ve Dâru'l-Muallimât Rûhiyât Mualliminin elinde kalan o zavallı müslüman çocuklarının, müslüman kızlarının almakta oldukları terbiyenin istikāmeti pek güzel anlaşılır. "Münevver" kadınların barlara, dans mahallerine gitmek, şanolara çıkmak istemeleri gibi bugün önüne geçilemeyeceği iddiâ olunmakta olan cereyânın öyle birden bire husûle gelmiş olduğunu zannedenler çok aldanırlar. Bu cereyân-ı dalâletin menbaını keşif için biraz mâzîye doğru ircâ'-ı nazar etmek iktizâ eder. Devr-i sâbıkta kadını Müslümanlık'tan uzaklaştırmak için mekteplerde, hâricte, resmî, gayr-i resmî az uğraşılmadı. Müslüman kadınının bütün o secâyâ-yı fâzılası esâret şeklinde gösterildi. Hürriyet, hürriyet diye kadınların âdâb ve an'anât-ı milliyye ile alâkalarını kırmak için ellerinden geleni yapmaktan geri durmadılar. Böyle bir ta'lîm ve terbiye ile yetişen kızlar kendilerini dînî ve millî hiçbir kayd ile mukayyed görmemeye başladılar. Arkasından ecnebî işgāli de geldi. Nihâyet işler bu dereceyi buldu. Şimdi barlara gitmek, dans etmek, şanolara çıkmak istiyorlar.

Niçin istemesinler? "Kadınlık mes'elesinin bir seyr-i tabîî ile **[204]** ilerlediğini" söyleyen bir Dâru'l-Muallimât Muallimi olduktan sonra kadınlar ne isteseler ma'zûr görülmelidir.

Fâzıl Senâî Bey isminde bir zât da:

"Ben iyi görüştüğüm, ahlâkına vâkıf olduğum, kibâr, nâmûslu bir arkadaşımla hemşîremin dans etmesine hiç şübhesiz müsâade ederim. Çünkü bir kadının bir erkekle kol kola dönerken aldığı zevk, âdî bir zevk değildir." diyor. Gördünüz mü babayiğiti! Buna ne denir? İş ne derecelere kadar gelmiş! Bunu söyleyen müslüman isimli bir zâttır!

Bakalım *Vakit* gazetesi fikir cereyânları arasında bunlara ne mevki' verecek!

Y. Ziyâ Bey nâmında bir adamın zoru da vapurlarda, tramvaylarda kadınların ayrı oturmalarıdır. Müslüman kadınları erkeklerle –hıristiyan olsun, Yahudi olsun, bilmem ne olsun– yan yana oturabilmeli, aradaki perde kalkmalıdır, diyor. Bilmiyoruz, bir müslüman kadınını yabancı bir erkekle –ki onun arasında çapkını da vardır– yan yana, diz dize oturtmak isteyen bu adamın re'yi de bir fikir cereyânı mı teşkîl edecek?.. Vakit gazetesi sahîfelerini açtı, herkes içindekini, dışındakini boşaltıyor. İhtimâl ki şeâir-i İslâmiyye ve milliyyeye karşı beslenilen bu derin husûmetlerin tezâhüründe bir hayır var. Her hâlde *Vakit* refîkimiz bu anketi bir maksad-ı hayırla açmış olacaklardır!

Biri de "Tiyatro sahnesine Türk kadını çıkabilmeli, ammâ âdâb-ı İslâmiyyeye mugāyir olmamak şartıyla!" diyor. Gālibâ bu adamcağız tiyatro nedir, sahne nedir, aktris nedir? Hiç görmemiş olsa gerek!

Şevket Bey nâmında bir zât diyor ki:

"Evlerimizin işi tevekkül ve temennî ile görülecek ise hep birden durmayıp sokaklara ve tiyatrolara koşalım. Gerek erkek ve gerek kadın olsun terbiye-i dîniyye ve milliyyemizin çizdiği âdâb, hayâ ve fazîlet hudûdunu tecâvüz edenlere karşı polis gāyet şedîd ve merhametsizce hareket etmelidir. Masûniyet-i Şahsiyye Kānûnu hiçbir zaman rezîle bir kadın, utanmaz bir erkeğin izâle-i mazarrâtına mâni' olamaz."

Leman Saîd Hanım da diyor ki:

"Mâdem ki memleketimizde iyi yavrular yetiştirmek, âile yuvaları teşkîl etmek arzusundayız, bu, erkeklerimiz için de barların ve birçok eğlence mahallerinin men' edilmesiyle kābil olabilir. Kadın evinde çocuğuyla meşgūlken zevci barlarda, dans salonlarında Ermeni ve Rum kadınlarıyla dans ederse hiçbir vakit bizde ahlâk ilerlemez. Çünkü eski kadınlarımızla şimdiki kadınlarımızda pek büyük farklar vardır."

Zâten kadınları baştan çıkaran erkekler değil midir? Evvelâ onlar bozuldu, ondan sonra kadınları da bozdular. Şimdi erkeklerin arkasından kadınlar da barlara, dans mahallerine gitmek istiyorlar. Hani biraz daha iş "seyr-i tabîîsinde ilerlerse" barların, dans mahallerinin bir kapısından kocası, bir kapısından da karısı girecek gālibâ!

*
* *

Şimdi de *İkdâm* gazetesi sâhibi Ahmed Cevdet Bey'i dinleyiniz. "Barlar, Danslar" serlevhalı makâlesinde diyor ki:

"Zannetmem ki dünyâda bizim kadar hesâbını bilmez bir millet daha bulunsun. Hükümdârlık zamanında öyle idik. Meşrûtiyet i'lân olundu, hiç değişmedik. El-yevm demokrasi cumhûriyeti hâlindeyiz. Yine aklımız başımıza gelmiyor.

Şimdi müslüman kadınlar barlara gitmeli mi, dans etmeli mi, tiyatroda sahneye çıkmalı mı gibi suâller icâd edildi. Vâkıâ buna sıra da gelmedi değil! Hepsini yaptık, bitirdik, yorulduk. Şimdi sıra artık dansa geldi! Bu kadar ciddî işler gördükten sonra biraz da eğlenceyi düşünmemeli miyiz! Peydâ ettiğimiz o cesîm servetleri biraz da zevk ve şâdî için fedâ etmemeli miyiz!

Hem müslüman kadın diyoruz, hem barlara gitmek ve dans etmek diyoruz. Bir müslüman kadın, muhît-ı İslâmîde böyle şeyler yapamaz. Çünkü Müslümanlık buna müsâid değil. Acaba müsâade istihsâl edilecek bir çâre bulunabilir mi? Hayır hiçbir çâre yoktur. Müslümanlık'la berâber barlara gitmek ve oralarda dans etmek i'tilâf edemez.

Sonra bu mes'elelere hükûmet karışır mı karışmaz mı? Eğer Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnumuzda devletin dîni, dîn-i İslâm olduğu tasrîh edilecek ise devlet bu gibi mesâile, ma'kūl dâiresinde, karışabilir. Yok sarâhat olmayacak ise o zaman hükûmetin müdâhalesi yalnız âdâb-ı umûmiyye noktasından olabilir.

Bir müslüman kadının, kendisine Müslümanlık nişânesi veren bir kıyâfetle barlara gitmesini ben çok çirkin bulurum. Çünkü yukarıda dediğim gibi bar hayatı, müslüman kıyâfetiyle mümkün değil kābil-i te'lîf olamaz.

Şu İstanbul'un hâline bir bakalım. Biz Türklerin teşebbüsât-ı şahsiyye ve mesâî-i zihniyyeleriyle vücûda gelmiş büyük bir müessese görebilir miyiz? Ne öyle bir müessesemiz var, ne bir ticârethânemiz var, ne de bir şirketimiz var. Sonra biz kalkıyoruz barlarda dolaşmaya… Erkeklerimizi sürüklemek felâketi elvermiyor imiş gibi kadınlarımızı da oralara götürmek istiyoruz. Vâkıâ Türk kadınları içinde barlarda zevk-yâb olan gürûh peydâ olmuştur deniliyor. Hattâ fenâsı peydâ olmuş. Kokainler, morfinler ile yaşayanlar bile var. Bar bunun yanında pek hafîf kalır. Bunları görmemezliğe gelmek de hey'et-i ictimâiyyemiz için müdebbirâne bir hareket sayılmaz.

Zîrâ bir gün vatanımızda kokain ve morfin ahmaklarının çoğaldığını göreceğiz, bîmârhâneleri tevsîe mecbûr olacağız!

Hey'et-i ictimâiyyemizi kemiren pek büyük ma'nevî hastalıklara ma'rûz kaldık. Bunlar nereden geldi. Onlardan kurtulabilmek için istimdâd edecek bir cihet de yok. Ne bedbahtlık… Artık dînin bizim için bir yardımı olamaz. Çünkü ondan bir şey beklemeyecek bir i'tikāda doğru ilerleyenler çoğalıyor. Teşkîlât-ı ictimâiyyeden de istimdâd edemeyeceğiz… Çünkü onu yaratacak ne irfânımız, ne de servetimiz var. Şu hâlde işimiz Allah'a kalmıştır.

Kırım'daki müslümanlarda garîb bir hâl müşâhede olunmuş. Gençlerin bir kısmı îmânsızlığa, küfre doğru yürümüşler. Fakat öbür taraftaki sağlam kafalılar eğer bu yolda gidilecek olursa milliyetten eser kalmayacağını ve kendilerinin başka bir milliyete münkalib olacaklarını anladıklarından eskisinden ziyâde dindar olmuşlar. İki sene evvel Kırım'da alenen oruc yiyenlere sıkça tesâdüf edilmekte iken geçen sene **[205]** böyle kimselere hiç tesâdüf olunmamış. Eskiden terâvîh namazından kaçanlar da geçen sene Ramazan'da kemâl-i ittikā ile hareket etmişlerdir! Beriki îmânsızların nâşir-i küfriyyât bir gazeteleri var imiş. Asıl müslüman halk bu fırkadan nefret ettikleri için bu gazete neşriyâtına devâm edemeyip kalmıştır.

Bizde hoşa gitmeyecek bir tazyîk görülmediğinden, Kırım'da müşâhede olunan aksülamelin bizde vukūa geleceğine ihtimâl verilemez. Yani bizim derdimiz Kırımlıların derdinden daha büyüktür. Kırımlılar kendilerini çabuk salâha doğru çevirmişler. Biz bunu da yapamayız.

Belki bizim vâsıl olamadığımız bir hakîkat tecellî eder de barlar, danslar sâyesinde terakkıyât başgösterir, zürrâımız, san'atkârlarımız, tüccârımız bu eğlencelerden mülhem olarak garblılaşırlar ve ilim ve ma'rifete sâhib olurlar!"

İşte sözün doğrusu budur. Bizim işimiz Allah'a kalmıştır. Koca bir milletin bin küsûr senelik bünyân-ı ictimâîsi çöküyor. Gālibâ artık Müslümanlık buralardan çekiliyor. Hemen Allah bu irtidâd ve tefessüh-i ictimâîden Anadolu halkını muhâfaza buyursun. Yoksa bu gidiş iyi bir gidiş değildir. [1](وَاِذَا اَرَدْنَا اَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً اَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا)

Biz merkez-i hükûmetin Ankara'da kaldığına bin kere şükredelim. İstanbul muhîti bu derekeye geldikten sonra artık halka rehberlik edemez. Burada oturacak herhangi bir hükûmet için salâbetini muhâfaza etmek mümkün değildir. An'anât-ı dîniyye ve milliyyesini canı gibi muhâfaza eden o sâf, o mücâhid Anadolu'nun sînesinde kurulan bir hükûmet elbette dînin de, şeâir-i dîniyyenin de hâris ve hâmîsi olacaktır!

*
* *

İstanbul'da kadınların barlara gitmek, şanolara çıkmak istemesi münâsebetiyle *Tevhîd-i Efkâr*'ın şiddetli neşriyâtını Ankara'da çıkan *Hâkimiyet-i Milliyye* gazetesi muâhaze ediyor ve mes'eleye evvelâ dînî, sâniyen Şer'iye Vekâleti'ni, sâlisen Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu'nu karıştırdığı için *Tevhîd-i Efkâr*'a i'tirâz ediyor. *Tevhîd-i Efkâr* refîkimiz *Hâkimiyet-i Milliyye*'nin bu muâhazât ve i'tirâzâtına karşı verdiği cevâbda diyor ki:

"Bizde ahlâk mes'elesi din mes'elesiyle tamâmıyla tev'emdir ve İslâmların en büyük desâtîr-i ahlâkıyyesini yalnız dinleri tesbît ve ta'yîn eylemiştir, "Ağayef" Bey'in zan ve iddiâ eylediği gibi garb medeniyeti değil... Binâenaleyh bizde ahlâk-ı umûmiyyeye âid hangi mühim bir mes'ele çıkarsa o mes'eleye behemehâl din de tabîatıyla, kendi kendine karışır, karıştırmayanlar ise ancak medeniyet-i garbiyyeyi, diyânet-i İslâmiyyenin fevkinde addeden müfrit garbcı ve "layık" yani "lâ-dînî" beylerdir.

Şer'iye Vekâleti'nden istiftâmıza gelince *Hâkimiyet-i Milliyye* buna niye şaşıyor ve i'tirâz ediyor? Şer'iye Vekîli'nin Dâru'l-hilâfemizde hâdis olmuş gāyet mühim bir mes'elede re'y ve fikrini neden sormayalım? Biz Şer'iye Vekîli'nden meselâ 'Feslere püskül takmak câiz midir....' gibi mâlâ-yaniyâttan ma'dûd bir mes'ele hakkında istiftâda bulunmadık. İçimizde 'Müslüman kadınları Beyoğlu'nda Frenk umûmhânecilerinin açtıkları barlara gidebilir, kadınlarımızın bu hakkı 'Masûniyet-i Şahsiyye Kānûnu'yla da müemmendir.' diyen arkadaşlar var. Bu arkadaşların bu yoldaki neşriyâtı bazı kadınlarımızın efkârını ıdlâl ile onları şaşırtıyor. Bu bîçâre hemşîrelerimizi göz göre dalâletten kurtarmak için, başlıca vazîfesi ahkâm-ı umûmiyye-i şer'iyyenin tenfîzini te'mîn olan Şer'iye Vekîli'ne mürâcaat etmeyeceğiz de kime mürâcaat edeceğiz? Yoksa *Hâkimiyet-i Milliyye* refîkimiz bu mes'elelerde de "Ağayef" Bey'in "Durkheim"dan me'hûz fet-vâlarıyla mı amel etmemizi istiyor? Öyle istiyorsa refîkimiz daha çok bekler.

Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu'nu bu mes'eleye karıştırmaktaki hakkımız da yerden göğe kadar bedîhîdir. Çünkü bugünkü mevcûdiyet-i siyâsiyyemizin temel taşı hükmünde olan Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu'nun 7'nci maddesinde şu fıkra var:

'**Ahkâm-ı şer'iyyenin tenfîzi Büyük Millet Meclisi'ne âiddir. Kavânîn ve nizâmât tanzîminde ahkâm-ı fıkhiyye ve hukūkıyye ile âdâb ve muâmelât-ı nâs esâs ittihâz olunur.**'

Şu fıkraların sarâhati karşısında ahkâm-ı şer'iyye ve âdâb-ı umûmiyye ile alâkadâr olan bu kadar mühim bir mes'elede Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu ile ihticâc eylememizden muhık, meşrû' ve ma'kūl ne olabilir?"

DÎNE KARŞI BOLŞEVİK HAREKETLERİ

Medreselerin Kapatılması – Din Tedrîsâtının Kaldırılması – İbâdethânelerden Vergi – Dîniye Nezâreti'nin Ehemmiyetten Iskâtı – Bolşevik Ulemâ – Bolşevik Tatarlar Tehlikesi – Kiliselerin Seddi – Aksülameller – Tazyîk Gördükçe Halk Daha Çok Dîne Sarılıyor.

Rusya'dan yeni gelen bir zâtın verdiği ma'lûmâta göre Bolşevikler tedrîsât ve müessesât-ı dîniyyeye karşı olan husûmet-kârâne vaz'iyetlerini son günlerde teşdîd etmişlerdir. Medreseler kâmilen kapatılmış, mekteplerde din tedrîsâtı tamâmıyla men' olunmuştur. İster müslüman ister

[1] İsrâ Sûresi 17/16.

hıristiyan ve Yahudi çocuğu olsun kendilerine hiçbir mektepte din dersi verilemez. Ancak on sekiz yaşına geldikten sonra eğer bir din hakkında ma'lûmât almak isterse husûsî sûrette tedkīkātta bulunabilir. Müslümanlar ayrıca medrese de açamazlar. Bu sûretle Müslümanlık Rusya'da büyük buhrânlar geçiriyor.

Geçenlerde toplanan Ulemâ Kongresi vaz'iyetin vehâmetini nazar-ı dikkate alarak medrese açabilmek için Bolşeviklerden müsâade istihsâli için çalışılmasına karâr vermiştir. Lâkin Bolşevikler kat'iyyen müsâade vermeyeceklerdir.

Dîniye Nezâreti bir şekilden ibâret kalmıştır. Bolşevikler bu Nezâret'in bütün kıymet ve ehemmiyetini ıskāt etmişlerdir. Medrese açmak, tedrîsât-ı dîniyyede bulunmak salâhiyetini bile hâiz olmayan Dîniye Nezâreti çok **[206]** geçmeksizin tamâmen ortadan kaldırılacaktır. Şimdi imâm ta'yîninden başka bir işi kalmadı. Medreseler kapandığı için bundan sonra imâmlar da yetişemeyecektir. Binâenaleyh hiç lüzûmu kalmayacaktır. Şimdiden imâmsız kalan pek çok mahaller, köyler vardır. Müslüman halkın cenâzeleri ortada kalmaktadır.

Bolşevikler kendi adamlarından olan Tatar komünisti Abdullâh İsmetî'yi Ulemâ Kongresi'ne gönderdiler. Bu Bolşevik Tatar, Ulemâ Kongresi'ni nüfûzu altında tutmuş ve Bolşeviklerin âmâline mugāyir bir hareket göstermesine meydân vermemekle mükellef bulunmuştur.

Şimdi Rus Bolşevikleri, genç Bolşevik Tatarları vâsıtasıyla yeni bir imlâ meydâna çıkardılar. Bundan maksad da Kur'ân'ı okuyamamaktır. Hakīkaten Kur'ân imlâsı yabancı gelmektedir. Zâten din tedrîsâtı memnû' olduğu cihetle bir zaman sonra çocuklar Kur'ân'ı hiç tanıyamayacak bir hâle geleceklerdir.

Sonra Bolşevikler câmilerden vergi alıyorlar. Burasını alel-âde bir ticârethâne gibi addediyorlar. Orada birtakım adamlar toplanıyorlar, velev ki ma'nevî olsun bir menfaat te'mîni için çalışıyorlar; o hâlde devlete bir vergi vermeleri lâzım gelir, diyorlar. Hattâ câmilerin vergisi evlerin, ticârethânelerin vergisinden ziyâdedir.

Bu vergiyi yalnız câmilerden değil, kiliselerden de alıyorlardı. Lâkin şimdi kiliseleri kapatmakta oldukları için vergi alacak kilise kalmıyor. Bir memlekette on kilise varsa bunun dokuzunu kapıyorlar, hükûmet dâiresi, depo, anbâr yahud ticârethâne yapıyorlar. Papasları koğuyorlar. Hazret-i Îsâ'nın ve Hazret-i Meryem'in resimlerini çiğniyorlar, türlü türlü hakāretlerde bulunuyorlar. Sonra koğdukları papasların yerine Bolşevik papaslar getiriyorlar. Bu Bolşevik papaslarının dinden ziyâde dinsizlik için çalışacakları tabîîdir. Eski âyinlerin yerine şimdi yeni Bolşevik âyinleri yapılıyor.

Bolşeviklerin dîne karşı aldıkları bu vaz'iyet, bit-tabi' halk üzerinde çok fenâ te'sîr icrâ etti, büyük bir aksülamel husûle getirdi. Şâyân-ı hayrettir, bu kadar tazyîkāta ma'rûz kalan din hisleri zaîflayacak yerde bil-akis kuvvet buluyor. Şimdi yalnız halk değil, münevver kısım da dindar oluyor.

İşte bu sûretle gerek hıristiyan gerek müslüman halk Bolşevik hükûmet ile mücâdelede bulunuyor. Müslüman halkın ıztırâbı daha büyüktür. Zîrâ hem Rus Bolşeviklerinin hem de Tatar Bolşeviklerinin tazyîkātına ma'rûz kalmaktadır.

MAHKEME-i ŞER'İYYELER KALIYOR MU?

Yeni hâzırlanmakta olan Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu'nda "mehâkim-i şer'iyyenin mülgā" olduğuna dâir bir madde bulunduğunu cerâid-i yevmiyyenin bütün muhâbirleri Ankara'dan gazetelerine bildirmiş, bunun üzerine biz de evvelki nüshamızda bunun ma'nâsız bir şey olduğundan bahsetmiştik. *Akşam* gazetesi ise "Teceddüd ve Islâhât Emâreleri" diye yazdığı bir makālede: "Bu ta'dîlât miyânında Halk Fırkası dâhilî teceddüd ve ıslâhât nâmına pek mühim mukarrerât ittihâz ediyor. Bu karârlardan memnûn olmamak kābil değildir. Bunlar arasında en şâyân-ı teşekkür olan teceddüd, mehâkim-i şer'iyyenin lağvıdır. Devletin hakk-ı kazâsı tevhîd edilmelidir." demişti.

Bilâhare Ankara'dan çekilen telgraflarda mahâkim-i şer'iyyenin ilgā edilmeyeceği, yalnız isminin değiştirilerek "Ahvâl-i Şahsiyye Mahke-

mesi" deneceği, hattâ vazîfesinin tevsî' edilerek gayrimüslimlerin de ahvâl-i şahsiyyelerini rü'yet edeceği bildirildi. Adliye Vekîli Seyyid Bey'in bir gazete muhâbirine vukū' bulan îzâhâtı da bunu te'yîd etti.

Demek ki mahkeme-i şer'iyyelerin rü'yet etmekte oldukları işlerle meşgūl olacak bir mahkeme bulunacak, ammâ ismi "Mahkeme-i Şer'iyye" olmayacak! Acaba bu "Şer'iye" kelimesinin kabâhati nedir ki Adliye Vekâleti bunun müessesât-ı adliyye miyânında kalmasını münâsib görmüyor? Mâdem ki o işlerle iştigāl edecek ayrı bir mahkeme bulunacak, o hâlde bunun adı eskisi gibi "Mahkeme-i Şer'iyye" kalsa ne olur?

Mehâkim-i şer'iyyeyi Bâb-ı Meşîhat'tan alırken tevhîd-i kazâyı ileri sürmüşlerdi. Halbuki o vakit maksadın mehâkim-i şer'iyyeyi büsbütün kaldırmak olduğunu, bir kere Meşîhat ile alâkasını kestikten sonra günün birinde ismini değiştirmek pek o kadar güç bir şey olmadığını daha o zaman söyleyenler vardı. Hattâ merhûm Mahmûd Es'ad Efendi bu husûsta fikrini soranlara diyordu ki:

– Mahkeme-i şer'iyyenin Meşîhat'a yahud adliyeye merbûtiyeti o kadar hâiz-i ehemmiyyet değildir. Yalnız bu husûsta nazar-ı dikkate alınacak cihet "hüsn-i niyyet" mes'elesidir. Lâkin ben korkarım ki ileride mehâkim-i şer'iyyenin ilgāsı için bu bir hatve-i ibtidâiyye olmasın.

Şimdiki Adliye Vekîli Seyyid Bey mehâkim-i şer'iyyenin Meşîhat'tan alâkasını kesmek husûsunda çokça meşgūl olduğu için ihtimâl ki merhûm Mahmûd Es'ad Efendi'nin bu sözlerini de işitmiştir. Seyyid Bey mehâkim-i şer'iyyenin adliyeye geçmesi için ibzâl-i mesâî ediyorken Ziya Gökalp Bey de *Tanin* gazetesinde tevhîd-i kazâ nazariyelerini serd ediyor, diğer taraftan da:

[207] *Bir devlet ki hukūkunu kendi doğurmaz*
Kānûnuna "Gökten inmiş, değişemez." der;
O, aslâ bir devlet değil, müstakil durmaz,
Değişmeyen bir varlığı taşıyamaz yer!

Hâkim olan millet midir, Meşîhat midir?
Millî Meclis: Meb'ûsân mı? Bâb-ı Fetvâ mı?

Hep eskidir teşrî', kazâ, mahkeme, i'lâm;
Devlet dîne kānûn yapar, dinse devlete ...
Sarıklılar me'mûr olur... Fesliler imâm:
Devlet benzer Meşîhat'e, din hükûmete!

gibi manzûmeleri elden ele dolaştırılıyordu. Ne garîbdir ki bugün mehâkim-i şer'iyyenin yahud isminin kaldırılması fikirleri yine bu zâtlar tarafından ortaya atılıyor. Yeni Teşkîlât-ı Esâsiyye projesini Ziya Gökalp Bey'le Ağaoğlu yazdıkları için "mehâkim-i şer'iyyenin mülgā olduğu" kaydını da ilâve etmeyi ihmâl etmemişlerdir. Adliye Vekîli ise mehâkim-i şer'iyye vezâifinin kalacağını, yalnız "şer'iye" kelimesinin kaldırılacağını söylemek sûretiyle hem efkârı tatmîn hem de maksadı te'mîn etmek istemiş olsalar gerektir.

Sonra gayrimüslimlerin ahvâl-i şahsiyyeleri de bu mahkemelerde rü'yet olunacağını Vekîl Bey ifâde buyurmuşlardı. Acaba bu gayrimüslimlerin ahvâl-i şahsiyyeleri ahkâm-ı İslâmiyyeye göre mi cârî olacak, yoksa gayrimüslimlerin mensûb oldukları dînin îcâbâtına göre mi? Bir müslüman hâkimi burada Tevrât ve İncîl'in ahkâmına göre hükmedebilir mi? Eğer hükmedecek olursa [2](وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللهُ) âyât-ı kerîmesini ne sûretle te'vîl etmek lâzım gelecektir? Bit-tabi' Hukūk-ı Âile Karârnâmesi'nin müzâkeresi esnâsında bu cihetler de düşünülecektir.

Sonra Ağaoğlu Ahmed Bey ile Ziya Gökalp Bey'in hâzırlamış oldukları Teşkîlât-ı Esâsiyye projesini bu hafta *Vatan* gazetesi neşretti. Büyük Millet Meclisi'nin salâhiyetleri miyânında "ahkâm-ı şer'iyyenin tenfîz ve icrâsı" salâhiyeti hiç zikrolunmamış. Acaba bu vazîfeyi kim îfâ edecektir? Yoksa Ağaoğlu ile Ziya Gökalp beyler, ahkâm-ı şer'iyyenin tenfîz ve icrâsı artık hitâma ermiştir, mi demek istiyorlar? Bit-tabi' kānûnun müzâkeresi esnâsında bu cihetler de anlaşılacaktır. Ağaoğlu Ahmed Bey Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu'nda "Hâkimiyet bilâ-kayd ü şart milletindir." maddesi ile "Ahkâm-ı şer'iyyenin tenfîz ve icrâsı Meclis'e âiddir." maddesi arasında tenâkuz olduğunu daima söylüyordu. "Hem milletin hâkimiyeti bilâ-kayd ü şarttır diyoruz, hem de Meclis'i ahkâm-ı şer'iyyeyi tenfîz ve icrâ ile mükellef tutuyoruz... Bu, nasıl olur?" diyordu. Anlaşılan onun için birinci maddeyi ibkā ederek ikincisini tayyetmişler. Bakalım daha neler göreceğiz!..

---

[2] "Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse..." (Mâide Sûresi 5/47).

İSLÂM KONGRESİ

Tunus ulemâ ve mücâhidîninden Abdülazîz es-Saâlibî Efendi'nin *Tevhîd-i Efkâr* muhâbirine vukū' bulan mülâkātında bir İslâm kongresinden bahsettiklerini gördük. Müşârunileyh diyor ki:

"Tunus bugün istiklâl rûhuyla meşbû'dur. İslâm âleminin aktâr-ı sâiresinde de, aynı rûh müncelîdir. Bu muazzam kuvvet kendisini idâre edecek, hakīkī bir hükümdâr bulacak olursa fevkalâde istifâde eder. Fil-vâkı' bu hakīkī alemdârın rehberliğini te'mîn ederek bu muazzam kuvveti idâre ve i'lâ etmek zamanı gelmiştir. Bunun için bütün akvâm-ı İslâmiyyenin yekdiğeriyle anlaşmaları, yekdiğerinin bütün vaz'iyet ve ahvâlinden hakkıyla haberdâr olmalarını, yekdiğerinin teşkîlât, faâliyet ve ahvâl-i ictimâiyyelerini bi-hakkın öğrenmelerini intâc edecek İslâmî bir kongrenin akdi lâzımdır. Böyle bir kongre akd-i ictimâ' eder ve ahvâl-i umûmiyye-i İslâmiyyeyi tedkīk eder de hiç olmazsa matbûât-ı yevmiyyenin müslümanlara vereceği terbiye-i siyâsiyyenin esâslarını tesbît ederse istihsâl olunacak netâyici tasavvur edebilirsiniz! Tabîî bu kongrenin en tabîî mahall-i ictimâı İstanbul'dur. Fakat kongrenin İstanbul'da akd-i ictimâ' etmesi mâniaya uğrarsa, size te'mîn ederim ki bu kongre behemehâl akd-i ictimâ' edecek, İstanbul'da olmazsa İsviçre'de, orada olmazsa Amerika'da, el-hâsıl küre-i arzın bir noktasında toplanacak ve mesâil-i İslâmiyyeyi tedkīk ederek istikbâlde ta'kīb olunacak istikāmeti ta'yîn edecektir."

Sebîlürreşâd böyle bir kongrenin akdolunması lüzûmunu gerek Kastamonu'da gerek Ankara'da neşrolunduğu sıralarda ileri sürmüştü. Bir aralık böyle kongrenin in'ikādını hükûmet de tervîc etmiş ve bazı teşebbüsât-i ibtidâiyyede bulunulmuştu. O sırada Sakarya Harbi'nin başlaması üzerine bu teşebbüs ileri götürülemedi.

Bugün lehü'l-hamd memleket hâricî düşmanlarından kurtulmuş ve sulhü akdetmiştir. Artık bir İslâm kongresinin akdine mâni' kalmamıştır. Müslümanların teârufunu te'mîn yolunda ibzâl-i gayret etmesi iktizâ ediyor. Müslümanlar arasında teârufu, müslümanların yekdiğerinin ahvâlinden haberdâr olmasını te'mîn ve bu sûretle aradaki câygîr revâbıt-ı uhuvvet ve muhabbeti tahkîm etmek esâsı hükûmetimizin kabûl ettiği esâslardandır. Türkiye Büyük Millet Meclisi Şer'iye Vekâleti'nde bir İslâm akademisini "Te'lîfât ve Tedkīkāt-ı İslâmiyye" Hey'et-i İlmiyyesi nâmıyla te'sîs ettiği zaman maâlî ve hakāik-ı İslâmiyyenin neşr u ta'mîmi, müslümanlar arasında teârufu te'mîn etmek yolunda ihzâr olunan esbâb-ı mûcibeyi kabûl ettiği gibi Tedkīkāt ve Te'lîfât-ı İslâmiyye Hey'eti'nin vezâifini ta'dâd eden mevâd arasında da bu esâsâtı tasdîk etmişti. Binâenaleyh mesâil-i esâsiyye-i İslâmiyyeyi tedkīk, İslâm âleminin ahvâlini tahkīk etmek için bir İslâm kongresinin akdi mes'elesiyle meşgūl olacak, bu kongrenin akdini te'mîn edecek bir müessese-i dîniyyemiz mevcûddur.

[208] Bilhassa bu müessese-i dîniyyenin riyâsetinde üstâd-ı muhteremimiz Şeyh Abdülazîz Çaviş Efendi hazretleri gibi bütün İslâm âleminde büyük bir şöhret-i ilmiyye ve edebiyyeyi hâiz olan bir zâtın mevcûd bulunması böyle bir kongrenin kâfil-i muvaffakıyyetidir. Şeyh Abdülazîz Çaviş Efendi hazretleri böyle mesâil-i esâsiyye-i İslâmiyyeyi mevzû'-ı bahs edecek bir İslâm mü'temerinin in'ikādını te'mîn edecek her liyâkati hâizdir. Efkâr-ı İslâmiyye içinde Şeyh efendi hazretlerinin yazılarını okumayan bir muhît yok gibidir. Binâenaleyh İslâm âleminin her tarafında pek mübrem bir ihtiyâc olarak hissedilmekte olan bu kongrenin akdi mes'elesini Şeyh efendi hazretlerinin Şer'iye Vekîli Mustafâ Fevzî Efendi hazretleriyle müzâkere ederek bir karâr ittihâz etmeleri menâfi'-i umûmiyye-i İslâmiyye îcâbâtındandır. Bu mütâlaâtımızın nazar-ı dikkate alınmasını bilhassa ricâ eder ve bütün İslâm âleminin vahdetini, bütün İslâm âleminin mücâhedâtını, bilhassa intibâh-ı ilmî ve dînîsini tanzîm ve tahkîm edecek olan bu İslâm mü'temerinin bir ân evvel akdine ihtimâm olunmasını temennî ederiz.

–Sebîlürreşâdın 22'nci cildinin sonu–

YAZAR İNDEKSİ

A

Abdülaziz Çâviş, Tedkīkāt ve Te'lîfât-ı İslâmiyye Hey^eti İlmiyyesi Reisi 5, 23, 43, 63, 83, 103, 124, 143, 163, 183, 205, 225, 248.

Abdürreşid İbrahim 15.

Ahmed Reşid, Sefir 75.

Aksekili Ahmed Hamdi, Şer'iye Vekâleti Tedrîsât Müdîr-i Umûmîsi 68.

B

Bombay Chronicle 19, 21. 82.

C

el-Câmia, Kalküta 56, 58, 77, 96.

Celâleddin Feyyâz, Mehâmî 37.

D

Dardağan-zâde Ahmed Nazif 148.

E

el-Ehrâm 78.

Elmalılı Hamdi 8, 27, 47, 66, 146,166, 186, 191, 209, 227, 251.

Eşref Edib 10, 31, 53.

F

Feyzullah Sâcid 14.

H

Haremeyn-i Şerîfeyni Müdafaa Cem'iyeti 62.

Hasan Hikmet 29, 52, 91, 130, 155, 229.

Hind Hilâfet Cem'iyeti 21.

İ

İkdâm - Ahmed Reşid 75.

İzmirli İsmail Hakkı 39, 49.

M

Mazhar Osman 135.

Mehmed Ali Aynî 169.

Mehmed Fatin, Rasathâne Müdürü 87, 107, 128.

Mehmed Şeref 113, 133, 151, 172.

Muhammed Reşad 217.

Mustafa Nuri 214.

Ö

Ömer Rıza 71, 110.

R

Râbıta-i Şarkıyye Cem'ıyeti

Resimli Gazete 196.

Robindranat Tagor, 115, 153, 175, 189.

S

Sebîlürreşâd 3, 17, 19, 22, 27, 47, 78, 117, 119, 138, 140, 157, 158, 177, 194, 196, 198, 199, 200, 219, 222, 223, 230, 241, 246, 254, 261, 262, 264.

Seyyid Emir Ali 71, 141, 211, 253.

Ş

Şeyh Hamzad, Şimâlî Kafkasya İslâm Partisi Reisi 78.

T

Tanîn 195, 201

Tevhîd-i Efkâr 59, 80.

U

Ulemâ-yı İslâm Tesânüdü Cem'iyeti, Mısır 82

Y

Yeni Kafkasya 243, 244, 245

Kendini **“Dinî, ilmî, edebî, siyasî haftalık mecmua-i İslâmiyye”**
olarak tanıtan ***Sırâtımüstakīm - Sebîlürreşâd***
yakın tarihimizin (1908-1925) en önemli ve ciddî bir yayın organıdır.

Sekizinci cildin ilk sayısı olan 183. nüshasından itibaren ***Sebîlürreşâd*** adıyla yine Eşref Edib ve Mehmed Âkif beylerin idaresinde yayın hayatını sürdüren dergi devrin en kıymetli ilim ve fikir adamlarından oluşan yazarlar heyetiyle, din düşüncesi ile edebiyat ve fikir hareketleri tarihimizin gerçek bir aynası olmuş; Osmanlı ülkesinin ve İslâm dünyasının uğradığı saldırıları, içine düştüğü zayıflıkları, yaşadığı ızdırapları ve bunların sebeplerini günü gününe tesbit eden sayfalarıyla, yakın tarihimizin acı gerçeklerini öğrenmek isteyen ve dertlerimize çare arayan samimî aydınlarımız için, vazgeçilmez ve ihmal edilemez bir kaynak olma özelliğini kazanmıştır.

BAĞCILAR BELEDİYESİ